

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

ПАИСИЕВИ ЧЕТЕНИЯ

.....

ЕЗИКОЗНАНИЕ

.....

Пловдив
2 – 3 ноември 2012 г.

НАУЧНИ ТРУДОВЕ
том 50, кн. 1, сб. В, 2012

Филология

**PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
RESEARCH PAPERS – LANGUAGES AND LITERATURE
VOL. 50, BOOK 1, PART C, 2012**

Международна редакционна колегия

проф. д.ф.н. Александър Владимирович Бондарко
проф. д.ф.н. Сергей Иванович Николаев
проф. д-р Богуслав Желински
проф. д-р Малгожата Коритковска
проф. д-р Михаела Солейман-пур-Хашеми
проф. д.ф.н. Иван Куцаров

Отговорни редактори

доц. д-р Жоржета Чолакова
проф. д.ф.н. Диана Иванова

Редакционен екип

проф. д.ф.н. Любка Липчева
доц. д-р Красимира Чакърова
доц. д-р Татяна Ичевска
доц. д-р Елена Гетова
доц. д-р Христина Тончева
гл. ас. д-р Юлиана Чакърова
гл. ас. д-р Борян Янев
гл. ас. д-р Борислав Борисов
гл. ас. д-р Яна Роуланд
гл. ас. д-р Снежа Цонева-Матюсън
гл. ас. Фани Бойкова
гл. ас. Райна Петрова

Коректор

гл. ас. Гергана Иванова

ISSN 0861–0029

СЪДЪРЖАНИЕ

ИСТОРИЧЕСКА ЛИНГВИСТИКА И СОЦИОЛИНГВИСТИКА

Диана Иванова

*По някои актуални въпроси
от историята на българския книжовен език 11*

Мариана Куршумова

*За авторството на Иван Евстратиев Гешов
в архивите на Регионалния исторически музей – Пловдив..... 34*

Агим Фона

Албанският език – езикът на илирите 51

Мартин Хенцелман

*Съвременната микролингвистика – перспективи и проблеми
(книжовен език и микроезик) 58*

Красимира Алексова

*Изследване на връзки между езикови нагласи
(върху данни от национална представителна анкета)..... 70*

Наталия Длугош

*Новините такива, каквито са – за вербалното насилие
във вестникарските заглавия като елемент на езикова политика
на медиите (въз основа на езиков материал от в. „24 часа“) 83*

Stefka Kojouharova

*¿De la economía a la metáfora? (observaciones sobre el discurso
de los artículos de economía en el periódico El País)..... 92*

КОГНИТИВНА ЛИНГВИСТИКА

Юлиана Чакърова

Когнитивната лингвистика и сродните ѝ науки 105

Nelly Tincheva

Are text and discourse studies really turning cognitive? 119

Tsveta Luizova-Horeva
*Conceptual Metonymy in the Meaning
of English and Bulgarian Nominal Compounds* 128

Кристина Танева, Златка Червенкова
*Концептуалните метафори
в българския образователен дискурс* 139

Snezha Tsoneva-Mathewson, Peter Dimitrov
Polysemy of the Bulgarian Preposition NA..... 152

Vesselina Koynakova
*Constructing possibility in conditional clauses.
Epistemic markers in english and bulgarian* 160

Magdalena Szydłowska
*Kategoria czasu w języku polskim i bułgarskim
z punktu widzenia pogranicznych nauk językoznawstwa* 168

**ФОНЕТИКА, ЛЕКСИКОЛОГИЯ, ОНОМАСТИКА,
ФРАЗЕОЛОГИЯ, СТИЛИСТИКА**

Иванка Гайдаджиева, Нина Чочева
*Акустичен анализ на българските гласни
с помощта на програмата SARP5* 179

Иванка Гугуланова
*Семантична и фразеологична деривация
в разговорната реч*..... 187

Ваня Зидарова
*За някои прояви на семантична деривация
в новата българска лексика* 195

Станка Козарова
Латинските аугментативи в българския език..... 204

Галина Брусева, Величка Симонова-Гроздева
*Наблюдения върху езиковата употреба на английските думи в
икономически текстове на актуалната гръцка преса* 212

Иванка Танева <i>За наименованията на лица по признаци професия, длъжност и титла в съвременния немски език.....</i>	224
Анна Чолева-Димитрова <i>Старинната топонимия на Софийско .....</i>	237
Иван Чобанов <i>За хипокористичните форми от полските мъжки сложни лични имена .....</i>	248
Renata Gliwa <i>Funkcje metafor w tworzeniu polskich nazwisk.....</i>	258
Надежда Данчева <i>За структурната и словообразователната характеристика на микропонимите .....</i>	270
Гергана Петкова <i>За личните имена с латински корен в полския език на канонизирани и от православната, и от католическата църква светци .....</i>	292
Мария Зозикова <i>Синтактичната транспозиция в българския език и ролята ѝ в съвременните семантични процеси .....</i>	313
Майя Кузова <i>Плеонастическая экспрессия в русском и болгарском языках.....</i>	319
Véselka Nénkova <i>Notas para una revisión de la noción de colocación y locución en la fraseología.....</i>	327
Raуna Petrova <i>En torno al lugar de la formación de palabras en el sistema de la lengua .....</i>	346
Joanna Mleczko <i>Bułgarskie frazeologizmy z głównym komponentem somatyzmem wyrażające gniew.....</i>	356

Вера Гливинская

*Конкурс художественного перевода – 2012,
или почему почетное первое место осталось вакантным* 369

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ В ГРАМАТИКАТА

Красимира Чакърова

*Наблюдения върху една специфична
група глаголи в съвременния български език* 383

Лилия Кънчева-Иванова

*За ролята на лексикалните средства при изразяването
на темпоралност в българския и полския език* 394

Катерина Томова

*Лексикалносинтагматични особености
на междуметията в българския и чешкия език* 403

Димитрина Хамзе

*Аспекти на падежността
(върху материал от полския език)* 412

Иван Г. Илиев

За генезиса на предложното управление 429

Andrea Hudoušková

How animacy animates grammaticality and l2-acquisition 443

Boryana Bratanova

Patterns of grammaticalization in english 451

Nadezhda Todorova

*On the semantic indeterminacy
of the english absolute construction* 466

Slavka Grancharova

*The semantico-informational factor in some cases
of syntactic condensation resulting in participle clauses* 480

ОБРАЗОВАТЕЛНИ КОНЦЕПЦИИ И ПРАКТИКИ

Владимир Пенчев

*Ракурси към славянското в съвременните преподавания
по антропология и етнология в България и Чехия* 497

Ирина Платонова

*За концепцията на учебника по български език
„Българский язык. Практический курс“* 510

Руси Николов

*Езиковите корпуси и преводните паметни
като допълнителен ресурс за учебни речници* 517

Malina Ditcheva

*Rôle de l'analyse acoustique et phonostylistique
en cours de langue étrangère* 526

Milena Katsarska

*Fringes and Thresholds: English Practice Classes
in the English Philology Degree* 533

Катя Ганева

Функциональный подход в обучении русскому языку 547

ДОКТОРАНТИ

Елена Нейчева

*По въпроса за опозицията „свое – чуждо“
в българския фолклор (върху материал от пословици и поговорки)* 559

Таня Бучкова

*Езиковата политика на „Цариградски вестник“
(1848 – 1862) – толерантност и приемственост* 568

Мария Мицкова

*Езиковите въпроси във възрожденския предговор
от 20-те – 70-те години на XIX век* 576

Павел Земан

*Чешките учители в Източна Румелия и техният принос
за учебното дело след Освобождението* 588

Нина Чочева <i>Акустичен анализ на френските орални гласни в речта на говорители от женски пол</i>	602
Милена Нецова <i>Английските антропоними в езика и културата</i>	613
Цветелина Шубова <i>Использование имен собственных в коммуникации между мужчинами и женщинами. Сопоставительный анализ чешского и болгарского языков</i>	626
Полина Димитрова <i>За някои трансформации на фразеологизмите с библейски произход в руски и български език</i>	636
Зорница Цветкова <i>Семантична интерпретация на чешки и български глаголи от свършен и несвършен вид в минало време</i>	652
Таня Иванова <i>Към въпроса за отпадането на дателния падеж в съвременния гръцки език (наблюдения върху статиите на обществено-политическа и икономическа тематика на вестник ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ от 2012 г.)</i>	660
Боряна Тенчева <i>О специфике языковой игры на функциональном уровне (на материале русского, немецкого и болгарского языков)</i>	674
Жана Станчева <i>Концептите болест и choroba в българската и полската езикова картина на света</i>	689
Slaveyah Goranova <i>Lengua e identidad nacional</i>	703

***ИСТОРИЧЕСКА ЛИНГВИСТИКА
И СОЦИОЛИНГВИСТИКА***

ПО НЯКОИ АКТУАЛНИ ВЪПРОСИ ОТ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК¹

Диана Иванова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

SOME TOPICAL ISSUES FROM THE HISTORY OF THE BULGARIAN LITERARY LANGUAGE

Diana Ivanova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The paper provides arguments for the necessity of a thorough and critical review of the issues related to the academic and university subject “History of the Contemporary Literary Bulgarian Language“, which require a new approach and actualization. One of these issues is that of a unified and generally accepted periodisation of Bulgarian Literary Language from the middle of the 9th century to present day. That will solve another task which historians of Bulgarian Literary Language have had to face for decades; namely, the release of a general study work in co-authorship on the full history of Bulgarian Literary Language.

Key words: Literary Bulgarian Language, History of Contemporary Literary Bulgarian Language, periodisation of Bulgarian Literary Language

1. За историята на новобългарския книжовен език (съкр. НБКЕ) периодът от средата на 60-те до края на 80-те години на ХХ в. има важно значение, защото за краткото време от развитието на научната област и от създаването на едноименната университетска дисциплина направеното е много, а резултатите – внушителни. Затова с право двете

---

¹ Статията няма претенции за изчерпателно и пълно представяне на всички онези проблеми от историята на българския книжовен език, които от десетилетия чакат по-логично обяснение и решаване, тъй като за една статия това е непосилна задача. Както и останалите области на българското езиковедие, така и науката за българската книжовноезикова история се развива и това се отразява върху състоянието и равнището на изследванията в тази област. Затова в нея винаги ще има отворени въпроси и ще остават страници за дописване, което е естественият ход на всяко развитие. Важното е да се започне с някои от тях, и то с най-актуалните.

десетилетия можем да наречем плодотворни, тъй като върху поставената от проф. Л. Андрейчин концептуална основа системно и последователно се разработват едни най-значимите проблеми в тази област.

Една част от публикуваните трудове през този период имат теоретичен характер: в тях се изясняват терминологични понятия, както и въпроси, свързани със същността и функциите на книжовния език, разглеждат се проблеми на нормата и кодификацията, отношението между книжовен език и диалекти, оформянето на функционалните книжовни стилове. Разглеждат се факторите, влияещи върху формирането и развитието на българския книжовен език (съкр. БКЕ): ролята на образованието и на книгопечатането, на граматичната литература, на оригиналното и на преводното творчество, на народните говори и фолклора. Важно място е отделено на ролята на традицията, на заслугите на възрожденските книжовници за осмисляне на актуални за епохата книжовноезикови проблеми, участието им в нормализационните и кодификационните процеси, в разпространението на определени книжовноезикови модели и др. Извършват се колективни и индивидуални проучвания върху проблеми на речниковото строителство, на възрожденската лексикографска практика, на терминообразуването, словообразуването, фразеологията, граматичния строй и т.н.

Голяма част от проучванията през 60-те – 80-те години на ХХ в. бяха насочени към идеолектите на видни възрожденски книжовници, което позволи да се открие инвариантното състояние на нормата в процеса на изграждане на книжовния език. През този период излязоха стотици статии и десетки монографии за книжовното дело на Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Л. Каравелов, Хр. Ботев, Р. Жинзифов, Й. Кърчовски, П. Р. Славейков, Ив. Вазов, Д. Войников, В. Друмев, Г. Раковски, Гр. Пърличев, Братя Миладинови и мн. др. Радостно е, че интересът към тази проблематика продължава и днес.

През посочения период бяха издадени основните обобщаващи трудове, използвани като настолни пособия до днес: книгата на Л. Андрейчин „Из историята на нашето езиково строителство“ (1977), учебниците на Р. Русинов („Учебник по история на новобългарския книжовен език“; „История на съвременния български книжовен език. ХХ век“) (Русинов 1980; 1976), както и академичната „История на новобългарски книжовен език“ (История 1989).

С развитието на социолингвистиката след 50-те години на ХХ век и във връзка с изясняването на връзката *общество – книжовен език* се откриват нови хоризонти за изследване в историята на българския книжовен език (съкр. БКЕ). Разработването на тази проблемати-

ка е необходимо условие и предпоставка за създаване на обективна картина за историческото развитие на българския език, за съвременното му състояние и бъдещите му перспективи. Функционалният подход за изследване на книжовните формации в синхронен и диахронен план, въведен от Пражката лингвистична школа, се оказва също изключително резултатен. Социолингвистичната интерпретация дава възможност да се проследят външните въздействия върху езика, взема се под внимание ролята на икономическите, социалните, политическите и религиозните фактори в историческата еволюция на книжовните езици, очертава се конкретната езикова ситуация, характерът и функционирането на формиращите я езикови системи, както и съпътстващите ги процеси. На доста ранен етап пражката теория е усвоена и адаптивно приложена към българската действителност, вкл. и с отпратки към периода на началното формиране на НБКЕ и с представяне на нова, социолингвистична постановка за неговото възникване върху основата на създадените през Възраждането градски говори. Специално внимание се обръща на въпроса за градските селища през Възраждането като естествена среда за формиране на култивирана, наддиалектна формация – *градските говори*, чиято характеристика се очертава в публикациите на Л. Андрейчин, Р. Русинов (за търновския градски говор), К. Вачкова (шуменския градски говор) и др.

Но като цяло трябва да се отбележи, че до 70-те години на ХХ в. социолингвистичният ракурс слабо присъства в историята на НБКЕ. През последните две-три десетилетия в българската историческа лингвистика теоретическите постановки и методологията на социолингвистиката се използват много по-широко, което дава нов тласък на развитието на историята на НБКЕ: направиха се задълбочени изследвания на *българската езикова ситуация* (вкл. в славянски контекст) – в трудовете на М. Виденов (Виденов 1982) и Г. П. Нещименко (Нещименко 1999, 2003). Тази проблематика в диахронен аспект е разгледана в публикациите на Е. Дьомина, Х. Гладкова, Н. Николова, К. Вачкова и др. (Дьомина 1998; Гладкова, Ликоманова 2001; Николова 2004; Вачкова 2008).

През 60-те – 70-те години на ХХ в. успешно се развива *сравнително-типологичното изследване на славянските книжовни езици*. Приноси в тази насока имат учени от областта на теорията и историята на славянските книжовни езици – Д. Брозович, Н. Толстой, А. Йедличка, В. Барнет, Е. Дьомина, К. Гутшмит и др. Тази проблематика у нас с оглед на типологичната характеристика на българския език се разработва от М. Лилов (Лилов 1978) и Вл. Мурдаров (Мурдаров

1980, 1985), Н. Иванова (Иванова, Н. 1984), а по-късно в резултат на дългогодишни проучвания се появяват конкретни съпоставителни типологични изследвания на славянските книжовни езици в периода на тяхното формиране (Иванова, Н. 1983; Иванова, Ц. 2003, 2004).

Междуславянските езикови връзки в диахронен аспект са тематична област, която също трайно присъства в кръга на изследователския интерес. Към нея се нареждат сравнителните и съпоставителните изследвания, отнасящи се за българския в сравнение с други славянски и неславянски книжовни езици в балканския ареал (вж. Хержман 1963, 1968; Гутшмит 1969; Иванова, Н. 1983). Тук трябва да се отбележат и приносите на Е. Дьомина в теорията на сравнително-историческото изучаване на славянските книжовни езици, както и *типологията на славянските книжовни езици в диахронен план* (вж. Дьомина 1978, 1993, 1998). Предмет на анализ в широк балкански контекст са общите типологични черти и различия между балканските езици през Възраждането (Цойнска 1998), а съпоставка в разволя на българския и на немския книжовен език прави в книгата си Б. Вълчев (Вълчев 2009). Обобщавайки направеното досега в славянското и в българското езикознание и след задълбочено проучване на проблеми, свързани с функционалната типология в диахронен и синхронен план, К. Вачкова предлага цялостна система от типологични признаци на българския книжовен език (вж. Вачкова 2008).

През последните две десетилетия се появиха публикации върху по-слабо изследвани проблеми, напр. проблемите на нормата и нейните инварианти в предлаганите книжовноезикови модели през Възраждането (върху материали от периодичния печат (Иванова 1994), състоянието на възрожденската лексикографска практика (Кювлиева-Мишайкова 1997), ролята на библейските преводи за обогатяване и разширяване на езиковите и изразните възможности на НБКЕ (Иванова 2002, 2003), билингвизма по българските земи (XV – XIX в.) (Николова 2004), диглосията в българското общество (Виденев 2005) и др. В такава насока са изследванията и върху *рецепцията и адаптирането на европейските лингвистични идеи* в българска среда, за научните контакти на български възрожденски и следосвобожденски деятели с представители на славистиката в Европа, институционалното организиране на българската филологическа мисъл с представителен орган Браилското книжовно дружество (1869) (вж. Жерев 2007); проучват се успешно проблемите на превода и интересът към българския език в чужбина и т.н. (вж. Мурдаров 1999, 2002; Вачкова 1998; Иванова, 2008; Иванова, Ц. 2004; Иванова, Н. 2008) и др.

Въз основа на задълбочени анализи върху конкретен фактологичен материал и тяхното обобщение се направиха изводи за съществуваща *приемственост в българския книжовен език* в цялостния му развой (Велчева 1966, 1990; Дьомина 1966; Иванова-Мирчева 1978; Василев 1980; Първев 1981; Босилков 1981; Минчева 1987; Цойнска 1983; История 1989; Иванова 2002; Велчева, Иванова 2010 и др.). Осветляването на въпроса за континуитета е пряко свързано с разширяването и задълбочаването на изследванията върху редица възлови проблеми от историята на БКЕ, а именно: въпроса за цялостната му периодизация, за типологичните му признаци, за настъпилите промени в него и др.

Определено място в осветляването на въпроса за *книжовноезиковия континуитет като процес*, както и постъпателната му динамика заемат социолингвистичните изследвания в духа на актуализираните идеи на ПЛШ. Важни в тази насока са изследванията на Е. Дьомина, напр. разбирането ѝ за „вътрешната динамика на нормата“ – една от най-важните характеристики на онтологията на книжовния език като културно-исторически феномен, опитът ѝ за типологическо съпоставяне на динамиката на славянските книжовни езици в преднационалния период с оглед на тенденцията за демократизация на писмения език, но с отчитане и на традицията (Дьомина 1993).

Както отделните конкретни проучвания върху книжовната практика, така и обобщената картина на книжовноезиковата ситуация през цялостния развой на БКЕ допринасят за утвърждаване на разбирането за непрекъснатост на традицията и пряката връзка между средновековния книжовен език и новобългарската книжовна формация. За потвърждаването на тези изводи допринасят и най-новите изследвания върху непроучени досега източници на книжнината от XV до края на XVIII в. (вж. Сборник 1993; Сборник 1995; Караджова 1994; Мирчева 1996, 2001; Петрова 2010 и др.).

2. Както се вижда от представения по-горе преглед на изследванията през последните две-три десетилетия, българската историческа лингвистика се обогатява с редица приноси, които би следвало да се използват в нови колективни обобщаващи трудове. Необходимо е да се направи и един нов прочит на все още нерешените и дискуссионни въпроси в историята на БКЕ, какъвто е проблемът за периодизацията².

² Тук трябва да се отбележат основополагащите трудове на Б. Цонев (Цонев 1919) и на Ст. Младенов (Младенов 1929), които имат непреходна научна стойност, но те отразяват състоянието на науката за българската езикова история от първите десетилетия на XX в.

По редица обективни причини, и най-вече поради обособяването на две отделни научни и университетски дисциплини „История на българския език“ и „История на новобългарския книжовен език“, а също и поради редица по-слабо изследвани допреди две десетилетия периоди в книжовноезиковия развой, точното и обективно структуриране на цялостна периодизация на българския книжовен език (съкр. БКЕ)³ се затрудняваше. Не бива да се отминават и чисто субективните фактори в научните дискусии, които също влияеха неблагоприятно върху определени решения.

В различни етапи от развитието на българската историческа лингвистика този въпрос обаче е поставян като една от основните задачи за решаване (вж. Дуриданов 1981: 393 – 406). Към него в началото на 90-те години на ХХ в. се връща Ив. Харалампиев, който прави обстоен преглед на състоянието на въпроса за периодизацията на БКЕ, изтъква необходимостта от неговата актуализация, както и належащата нужда от единна и цялостна периодизация (Харалампиев 1992). Двадесет години по-късно се отбелязват частични промени в авторските концепции и в темпоралните рамки на дадени периоди в съществуващите периодизации, но липсва развитие по въпроса за цялостна периодизация на българския книжовен език. А този въпрос е важен с оглед на по-точното очертаване на границите на отделните периоди и периоди и функциониращите в даден темпорален отрязък книжовноезикови разновидности, които формират съответната езикова ситуация, както и с оглед на обективното анализиране на езиковите процеси и факти в контекста на съответните обществени и културни условия. В такъв смисъл въпросът за периодизацията се нуждае от актуализация, предстояща задача е, на основата на нови факти и аргументи, да се коригират някои противоречиво интерпретирани проблеми.

За успешното решаване на този въпрос, както се изтъква в научните дискусии, се изисква подбор на *обективни критерии и научно обосновани принципи*, въз основа на които да се изгражда периодизацията, а в това отношение също липсва единна концепция и еднакъв методологичен подход. Именно отсъствието на общоприети диференциращи критерии, които да определят новата фаза, качествено „новото“ в състоянието на езика, което да даде основание за обособяването

---

³ Разбира се, трябва да се отчетат приносите на заслужилите български и чуждестранни езиковеди, които са работили в тази насока в близкото минало, като С. Б. Бернщейн, Вл. Георгиев, К. Мирчев, Ст. Стоянов, К. Попов, Ст. Стойков, Ив. Дуриданов и др.

на отделни периоди в езиковия развой, е другата важна причина за различните становища по въпроса за цялостна периодизация.

Във връзка с избора на критерии, свързани с периодизацията, по редица въпроси са изказвани различни мнения: както в полза на това, да се привлекат повече и по-разнообразни критерии за постигане на обективност при структуриране на периодизацията (Георгиев 1952; Иванова-Мирчева 1987; Цойнска 1983; История 1989 и др.), така и до противоположното становище – броят на критериите да се ограничи (Минчева 1991; Харалампиев 1998).

В съществуващите периодизации на БКЕ са прилагани различни критерии, в повечето случаи комплексно използвани: езиков, исторически, отчасти функционален и др. Езиковият критерий, въпреки че е изтъкван като основен и определящ, невинаги се прилага последователно. В по-новите изследвания периодизацията се представя на основата на повече езикови и извънезикови признаци и се прилага комплексен подход, при който се вземат под внимание връзките между говоримата и книжовната форма на езика в техния развой и на фона на съответните исторически, обществени и културни условия, техните структурни признаци (развитието на езиковата система и нейното писмено изражение), и това е правилният подход. За стария период освен лингвистичните основания се вземат под внимание и други критерии: структурата на текстовия корпус на старобългарската книжнина и на функционирането на средновековните литературни жанрове (Минчева 1991: 24). За отбелязване е обаче, че по-малко се отчита комуникативният и социолингвистичният аспект на тези процеси.

В българското езикознание част от периодизациите обхващат само един от двата основни периода: *старобългарски* – К. Мирчев, Вл. Георгиев, Д. Иванова-Мирчева, Ив. Дуриданов, Ан. Минчева, Ив. Харалампиев; *новобългарски*: Л. Андрейчин, Р. Русинов, К. Гутшмит и др. Не липсват и периодизации, които обхващат цялата книжовноезикова история (от Кирило-Методиевото време до нашето съвремие), напр. периодизацията на Вл. Георгиев (1952), Ив. Гълъбов (1980), Хр. Първев (1983), К. Босилков (1986).

Периодизация с комбиниран характер на основата на периодизациите на Д. Иванова-Мирчева (за донационалната епоха) и на Л. Андрейчин – Р. Русинов (за националната епоха) е представена в академичната история на НКЕ (История 1989: 41 – 48). Подобни обобщени варианти са използвани и в други авторски и колективни трудове (вж. Харалампиев 2001: 56; Жерев и др. 1989: 13).

В българското езиковедие са правени опити и за съчетаване на периодизациите на говоримия и на книжовния български език. Облягайки се на езикови и извънезикови фактори, Ив. Гълъбов предлага паралелни периодизации на говоримия и на книжовния език (вж. Гълъбов 1980). Опит за единна периодизация прави и Св. Иванчев, който смята, че само обединяването на говоримия и книжовния език на фона на историята на народа ще позволи да се постигне единна история на българския език (Иванчев 1979: 36). Проект за обща периодизация на българския език, която включва и развойния поток на говоримата реч, и на книжовната форма, предлага в своя публикация Р. Цойнска (вж. Цойнска 1983), но както отбелязва Ив. Харалампиев, такава задача е трудна за осъществяване, тъй като развитието на говоримия и на книжовния език се подчинява на различни закономерности, различни са и функциите им (Харалампиев 1992: 17).

Фактът, че периодизацията на българския говорим език не съвпада напълно с периодизацията на БКЕ, усложнява и без това нелекия за решаване проблем и примерите в това отношение не са единични, напр.: началото на новобългарския народен език обикновено се свързва с XV в. – смята се, че тогава е завършило създаването на новобългарската аналитична структура на езика (този процес е в напреднала фаза и в предходните XIII – XIV в., когато се създават класическите литературни образци на Търновската книжовна школа, написани на късния старобългарски език), а едва два века по-късно, през XVII век, в първите новобългарски дамаскини се полагат основите на НКБЕ.

Различия в авторските позиции съществуват и по отношение на броя на периодите в двата основни етапа (старобългарския и новобългарския), както и във връзка с техните граници; липса на единство се отбелязва и при назоваването на отделните периоди (пълен преглед и анализ по тези въпроси вж. в История 1989: 40 – 47).

Между многото авторски периодизации през 70-те – 80-те години на XX в. се утвърждава периодизацията на Д. Иванова-Мирчева за двудялба на българския книжовен език, а именно: I. БКЕ от донационалната епоха; II. БКЕ от националната епоха. Авторката подробно разработва периодизацията от донационалния период, като в неговите рамки отделя три периода (тя обаче по-късно променя позициите си по отношение на границите на отделните периоди в донационалния период, като вторият – среднобългарският – период е с по-широки граници, обособява също XVII – XVIII век в отделен период): 1. Период на Ранното българско средновековие, или **старобългарски период** (IX – XII в. вкл.). 2. Книжовен език на Късното българско сред-

новековие, или **късен старобългарски книжовен език** (XIII – XVI век вкл.). 3. **Предвъзрожденски период** (XVII – XVIII в.) (Иванова-Мирчева, Харалампиев, 1999: 229 – 230).

Периодизацията на БКЕ от националния период разработва Л. Андрейчин, утвърдена по-късно от Р. Русинов и възприета в българската историческа лингвистика. В преобладаващата си част българските езиковеди от последните три-четири десетилетия възприемат тази двудялба като обоснована и тя (с отделни вариации по отношение на границите на отделните периоди) се използва, както беше отбелязано, в учебниците и в изследванията по история на НБКЕ. Но сред авторите, които стоят зад една или друга периодизация, съществуват различни гледни точки по отношение на границите между отделните периоди в рамките на старобългарския и на новобългарския период.

Между причините за разночетенията в подстъпите към решаването на въпроса за цялостната периодизация на БКЕ може да се изтъкне и парцелирането на обекта на изследване, който, въпреки своите качествени изменения в историческия си развой, е един и същ. Другата причина е подценяването на чисто лингвистичните факти, за сметка на надценяването на историческите и обществено-политическите фактори, а също и пренебрегването на функционалния аспект при изследване на езиковите явления и на представянето им в социолингвистичен контекст. Създадените през отделните исторически епохи стереотипи в езикознанието също пречат на обективната оценка, свързана с въпроса за периодизацията (както и с други проблеми от историята на НБКЕ).

Споровете по отношение на периодизацията засягат главно следните основни въпроси:

- Определяне на крайната граница на старобългарския период;
- Очертаване на темпоралните рамки на преходния период (ако изобщо има такъв) между старобългарския и новобългарския книжовен език;
- Въпроса за началото на новобългарския период.

От отговорите на тези въпроси зависят до голяма степен и отговорите на други конкретни въпроси, например:

Началото на новобългарския книжовен език трябва ли да се обвързва и да съвпада непременно с началото на периода на Възраждането?

Този въпрос е провокиран от отношението към езика на дамаскините, формиран върху основата на говоримия език и изпреварващ, както знаем, извънезиковите фактори, застинали в средновековната рамка. Съвременният книжовноезиков модел на дамаскините наисти-

на е привнесен отвън (от Гърция), но той намира благодатна почва за развитие, вкоренява се за дълъг период от време в българската писмена култура и се разпространява в много широк регион, всъщност почти по цялата българска езикова територия, следователно той е доминиращата книжовноезикова формация през XVII – XVIII в.

Друг въпрос, който е бил в обсега на научните дискусии, е доколко *уместно е да се свързва началото на новобългарския книжовен език с точно определено произведение или автор (в случая Историята на Паисий) (1), или трябва да се има предвид, че книжовноезиковият развой е процес, в чието русло миналото се прелива в настояще, а настоящето е предстоящо бъдеще (2).*

Ако се приеме първата теза (1), кое е качествено „новото“ в езика на Паисий, което го отличава от книжовната практика на неговите съвременници дамаскинарите? А ако сложим знак за равенство между практиката на дамаскинарите и практиката на Паисий, тогава вероятно трябва да приемем за начало на НБКЕ XVII в., когато се появяват новобългарските дамаскини.

Сложната книжовноезикова ситуация, характерна с функционирането на различни типове езикови системи, определящи противоречивия характер на периода, наречен *преходен*, затруднява структурирането и на цялостната периодизация. В това отношение наблюдаваме различни позиции сред езиковедите:

1. *Преходният* период (в някои периодизации той започва от втората четвърт на XV в. и продължава до средата на XVIII в.; при други – от началото на XVII в. до средата на XVIII в.) се представя като *част от стария български книжовен език* (тази теза застъпват главно старобългаристите). Хр. Първев поставя в донационалния период (разделен на 4 периода) т. нар. от него *междинен* („смесен“) период: XV и XVI в., и *предвъзрожденски* (донационален) период: XVII в. – средата на XVIII в. (вж. Първев 1981).

2. *Преходният* период (от началото на XVII до средата на XVIII в.) е *част от новия български книжовен език* (Велчева 1966; Босилков 1986).

3. *Преходният* период (с граници от началото на XVII до средата на XVIII в.) е *самостоятелно обособен* (предложение на Е. Дьомина и съгласно с непубликуваната приживе периодизация на Р. Русinov – вж. Харалампиев 2001).

С основание преходът от старата синтетична формация към качествено нови книжовни норми се свързва с периода от края на XVI в. – началото на XVII в. до средата на XVIII в. (наричан в научната литература

тура *предвъзрожденски* (Хр. Първев), *преднационален* (К. Босилков), *ранен новобългарски* (Б. Велчева). С оглед на разглеждането на езиковата ситуация в българските земи в по-широк сравнително-типологичен аспект, в т.ч. и балкански (наличие на общи тенденции в развитието на книжовните езици на балканските народи в края на XVI в. – началото на XVIII в.), някои изследователи намират за целесъобразно самостоятелното обособяване на този период в рамките на историята на БКЕ и предлагат той да бъде обект на специални историко-лингвистични и типологически изследвания (Дьомина 1969). В своите трудове Е. Дьомина определя периода като *предистория* на НБКЕ, а езика на новобългарските дамаскини нарича „книжовен език на народна основа“.

Както се вижда от становищата на различните автори, този период се определя като *преброден*, като междинен между двете генетически свързани книжовноезикови формации – БКЕ от Средновековието и НБКЕ от епохата на Възраждането (Първев 1983), тъй като тук си дават среща както формации, характерни за късния старобългарски период (с търновските образци), така и формации, немислими дотогава, но *иновативни* с оглед на процеси с проекции към Новото време.

В това отношение можем да се съгласим с виждането на Хр. Първев, който прави разлика между понятието *новобългарски книжовен език* и *български национален книжовен език*, което му позволява да избегне явното противоречие да се поставят на една плоскост лингвистични и обществено-политически категории: съдържанието на първото название е исторически по-обхватно, в своя обем то включва второто. По този повод авторът с право констатира: „Твърде много би обедняла историята на книжовния ни език от новобългарския и от националния период, ако я лишим от толкова характерната дамаскинска традиция само заради това, че се е появила „по-рано“, отколкото според днешните представи е трябвало да се появи; или пък само заради това, че условията на XVII – XVIII в. в нашите краища не са позволявали да се утвърди един стопански и културно-политически център, който да привлича и да обединява, както днес би ни се искало да бъде“ (Първев 1983: 31). В изказването си Хр. Първев акцентира върху противоречието, дължащо се на несъответствието между лингвистичния критерий като основа за езиковата периодизация и обществената среда, в която функционира този тип езикова формация.

И за да не бъде в противоречие с приетата периодизация, Хр. Първев предлага компромисната теза: „Новобългарският книжовен език хронологично започва от началото на XVII в. с дамаскинската книжнина главно, а националният книжовен български език води на-

чалото си от Паисиевата „История славянобългарска“ (1762)“ (Първев 1982: 287), и отнася времето XVII в. – средата на XVIII в. към донационалния период.

Това виждане съвпада по принцип със становището на К. Босилков (Босилков 1986), който обаче поставя езика на дамаскините в периода на новия български книжовен език, но го определя като преднационален. Ето какво заявява по повод на противоречията във връзка с периодизацията по историческия делитбен признак *донационален : национален* период К. Босилков: „...необходимо е обаче специално да се изтъкне, че досегашната периодизация, основана на историческия признак *донационален : национален* книжовен език, има сериозни основания, защото историята на народа до много висока степен се отразява пряко на състоянието и развоя на книжовния език. Това разделение по същество не противоречи на посочените по-горе отчетливо обособими явления. От гледище на тази опозиция епохата от XVII в. до средата на XVIII в. ще попадне в донационалния период, а преходният „славянобългарски“ етап ще ознаменува началото на националния *новобългарски книжовен език*“ (Босилков 1986: 25 – 26).

Б. Велчева подкрепя виждането на Б. Цонев (вж. Цонев 1894; 1919) и определя категорично езика на дамаскините като начало на НБКЕ (наречен от авторката *ранен новобългарски*) (вж. Велчева 1966: 118), а въпроса за началото на националния книжовен език тя поставя в друг, извънезиков порядък.

И всъщност именно абстрахирането от едно такова деление на *донационален : национален* прави по-просто очертаването на цялостната периодизация. И както заявява К. Босилков, двата критерия не си противоречат.

Вярно е, че историята на народа (нацията) и развитието на езика са във взаимовръзка, но невинаги те вървят паралелно и това се отнася не само за българския случай, но и за всеки друг (вж. напр. Гилин, който дава пример с езиковата ситуация в някои западноевропейски страни, а също Х. Гладкова, която визира чешката ситуация) (Гилин 1991: 105; Гладкова 1998: 119). Защо тогава трябва непременно да се търси пълно темпорално съответствие между езиков период и исторически период (т.е. между даден период от българската (книжовно)езикова история и съответния период от историята на българския народ)?

Разбира се, вътрешният общественно-икономически и общокултурен контекст са важни, както са важни и външните влияния върху даден книжовен език, и те не бива да се подценяват. Но асиметрията и

наличието на изпреварващи епохата явления са отбелязвани и са характерни по принцип за обществената история⁴.

На следващо място: все пак, ако в даден период съществуват паралелно различни тенденции или функционират различни книжовноезикови системи, би следвало да се отбележи коя от тях е доминиращата, най-разпространената, оставила трайни следи и създала традиция с перспективи за бъдещето. Както с оглед на лингвистичния критерий (наличие на нормативност на основата на говоримата реч), така и с оглед на своята разпространеност, жизненост и утвърденост (в книжовни школи и преписвачески центрове), а също и бъдеща значимост за книжовноезиковото развитие, дамаскинската книжнина отговаря на условието да се приеме като основополагащо начало на НБКЕ в периода на неговото зазоряване. И ако значението на тази книжнина не се отбележи, както констатира Роджър Гилин, „историята на съвременния български книжовен език ще остане непълна и неразбираема“ (Гилин 1991: 106). Затова – както в цялостната история на БКЕ, така и в историята на НБКЕ – е необходимо да има отделна част, посветена на второто след Кирило-Методиевата епоха книжовноезиково зазоряване⁵ (новобългарското), отразено в новобългарските дамаскини.

Друг въпрос, тясно свързан с периодизацията, е въпросът за началото на националния книжовен език, което се свързва неизменно с Паисиевата история. Смесването на тези две понятия – *новобългарски книжовен език* и *национален български книжовен език*, води до недоразумения. Лаконична в това отношение е Б. Велчева, която отбелязва: „Може да се спори кога, в кои области, в творчеството на кои възрожденски автори е началото на съвременния, модерния национален български книжовен език. Несъмнено е обаче, че новобългарският книжовен език започва през XVII в.“ (вж. Велчева 2001), т.е. не е задължително, както се отбеляза и по-горе, тези две понятия да отразяват явления, съвпадащи хронологически.

При назоваването на *преходния* период в българската историческа лингвистика също има различия (за това вж. по-надолу). Сложната езикова ситуация именно през този период поставя на изпитание

⁴ Сред българските историци съществува мнение, че началната граница на раннокапиталистически отношения в някои наши региони може да се свали с около половин век преди обявената в официалната историография граница – средата на XVIII в. (Генчев 1988; Паскалева 1966).

⁵ Тук си служим с метафората, използвана в една статия на Б. Велчева, станала част от заглавието на книгата: *И от зазоряването започва денят...* Изследвания върху приемствеността в развоя на българския книжовен език. Пловдив, 2010.

обективността на езиковедите и те го вменват според типовете книжовен език ту в Средновековието, ту в новобългарския период, въпреки че различните формации функционират едновременно (среднобългарската традиция в търновския и търновско-ресавския ѝ вариант; църковнославянският⁶ и новобългарският език на дамаскините). Вж. напр. у Босилков – с търновско-ресавския вариант на старата Търновска школа третият период е от XIV в. до средата на XVIII в.; а езикът на новобългарските дамаскини е „преднационален български книжовен език“ в границите на новобългарския период.

Вижданията на авторката на статията по въпроса за периодизацията на българския книжовен език са следните:

1. Не бива да се смесват понятията „периодизация на книжовния език“ и „периодизация на говоримия език“ в донационалния период, тъй като, както е известно, писмената форма на езика поради своята статичност и поради схоластичните норми на средновековната епоха изостава от говоримата, която има собствено русло на развитие. Т.е. определянето за начало на преходния период на българския език с толкова ранна темпорална граница (XV в.) е валидно за говоримия тогава български език. В този случай периодизацията се прави въз основа на възникналите качествени промени в говоримия език, но тъй като те се отразяват в тогавашната книжовна практика спорадично и стихийно, нарушавайки общоприетата книжовна норма, не могат да се вземат за доминантен различителен признак. Т.е. има смесване на история на говоримата реч, чието развитие, както знаем, не съвпада с развоя на книжовния език. Докато от XVII в. нататък говоримата норма се използва системно и съзнателно в писмените прояви, което дава основание на изследователите да говорят за книжовна норма от новобългарски тип.

2. За самостоятелно обособен преходен период (XVII в. – средата на XVIII в.) има основания – сложната езикова ситуация изисква внимателен прочит и специална методика на изследване на книжовната от този темпорален отрязък (с прилагане на различни методи: историко-генетичен, съпоставително-исторически, диахронно социолингвистичен, синхронен) и с анализи в строго формален и във функционален аспект. От друга страна, в различните типове книжовни езици, характерни за XVII в. – средата на XVIII в., се наблюдават съ-

---

⁶ Терминът *църковнославянски език* се тълкува нееднозначно в славянското езиковедие и в неговото значение се влага различно съдържание – въпрос, на който обръща внимание П. Филкова, като предлага унифициране на значението с оглед на коректното му използване в науката (Филкова 2002).

щите тенденции, които продължават и през следващите десетилетия и отиват чак до средата на XIX в., т.е. този поток е единен, но с преобладаване на една от всички други тенденции. За XVII в. – средата на XVIII в. най-важна е новобългарската тенденция, която отразява смяната на типа норма, т.е. слага се ново начало – не абсолютно, както в средата на IX в., обаче на същия езиково-строителен принцип: върху говорната основа на еволюиралия език, с нови форми и изразни средства. Но този книжовен език стъпва и върху предходната писмена традиция, а процесът на зазоряване е исторически факт, който не може да не бъде отчетен като новаторство, като качествено ново явление (не със значението, разбира се, на Кирило-Методиевото книжовноезиково строителство), затова по-обосновано е XVII в. – средата на XVIII в. да се разглежда като начало на новобългарския период, а езикът на книжнината – като *ранен новобългарски*.

Като имаме предвид най-новите изследвания, попълнили белите полета в проучванията на книжовноезиковия развой (напр. на българската книга през XV и XVI в., на дамаскините, съдържащи недамаскинови слова, т.е. нови не само по език, но и по съдържание), някои теоретични постановки, свързани с корекции в границите на отделните периоди, и вземайки под внимание гледищата на утвърдени в българската лингвоисториография учени, тук представяме цялостна периодизация на БКЕ, която отразява и нашите авторски виждания по въпроса.

Свързването на двата основни периода в едно русло отразява в пълнота картината на развитието на БКЕ през вековете, дава възможност да се видят състоянието и развойните процеси в него, характерните тенденции и възникналите качествени промени в говоримия език, отразени в книжовната практика; отначало спорадично и стихийно, с нарушаване на общоприетата норма (от средата на XV в. и XVI в.), а по-късно, от XVII в. нататък, системно и съзнателно в писмената практика се налагат норми от говоримата реч с идеята за достъпност на езика на книжнината. Цялостната периодизация по-обективно отразява спецификата на всеки един период в рамката на цялото, както и приемствеността в книжовноезиковото развитие.

I. Старобългарски период

1. Период на Ранното българско средновековие, който включва ранния старобългарски книжовен език – от средата на IX в. до XII в.

Този термин е най-подходящ за назоваване на Кирило-Методиевия език и на по-нататъшното развитие на езика на книжнината, която се създава в пределите на Първото българско царство, тъй

като отразява неговата народностна основа. Лингвистичните основания за това многократно са описвани в научната литература, поради което няма да се спираме на тях. В чуждестранната славистика обаче паралелно с наименованието *старобългарски език* се употребяват и термините *старославянски* и *староцърковнославянски* за назоваване на същото понятие (преглед и коментари по отношение на термините, с които се означава старобългарският език, вж. в изследванията на следните автори: Иванова-Мирчева 1987: 63 – 87; Дограмаджиева, Костова 1988; Дунков, Станков 1988; Кайперт 1998).

2. Период на Късното българско средновековие – старобългарски език в завършената си класическа форма (наричан в научната литература не особено сполучливо **среднобългарски**) – от XIII в. до втората половина на XV в.

3. Период от втората половина на XV в. до края на XVI в. (късен старобългарски език). Този период на БКЕ съвпада с началото на *преходния период* от старобългарски към новобългарски език (или преход от синтетизъм към аналитизъм).

II. Новобългарски период

1. Ранен новобългарски период (XVII в. – средата на XVIII в.)

Характеризира се със сложна езикова ситуация и с функционирането на следните типове писмени формации, но при **доминирането на новобългарската тенденция:**

- **Ранен новобългарски книжовен език** (на дамаскините);
- **Късен старобългарски книжовен език** (търновски и търновско-ресавски тип);
- **Богослужебен църковнославянски език**⁷.

2. Възрожденски период – от средата на XVIII в. до началото на XX в.:

2.1. Ранен възрожденски период – от средата на XVIII в. до второто десетилетие на XIX в.

---

⁷ В българската лингвистична литература този термин се отнася към последния етап от развоя на руската редакция на старобългарския език; свързва се с появата на печатните богослужебни книги през XVII в. и постепенното капсулиране на цсл. език в рамките на каноничната литература. Според определението на Д. Иванова-Мирчева „църковнославянски се нарича езикът на корпуса от богослужебни книги, които се употребяват в източноправославното богослужение, отпечатани за първи път в Русия в средата на XVII в., а след това широко разпространявани в целия православен свят“ (Иванова-Мирчева 1987: 344 – 345).

Доминиране на българската разновидност на църковнославянския език (славянобългарски език), характеризираща се с многопластови влияния – стари и нови.

Периодът се отличава със сложна езикова ситуация и с функционирането на следните типове писменокнижовни формации:

- **Българска разновидност на богослужебния църковнославянски език** (използван в историите на Отец Паисий, на Спиридон Габровски и от други автори от втората половина на XVIII в.). Тази формация е наричана от самите книжовници „славѣноболгарски“ език, в научната литература се среща и с наименованията „хибриден вариант на църковнославянския“, „книжовен език от смесен тип“; тя има аналози и в Русия – руска разновидност; в Сърбия – сръбска разновидност (по-подробно за тези хибридни формации в различните източноправославни страни и за техните наименования, както и цитираната там литература, вж. у Филкова 2002);

- **Богослужебен църковнославянски език;**

- **Традиционна писменост** – старобългарска и старобългарска късна (с периферно влияние, постепенно измествана от църковнославянския);

- **Формираща се новобългарска формация** като продължение на ранната новобългарска тенденция, представена в дамаскините.

2.2. Начално изграждане и начална кодификация⁸ на новобългарския книжовен език (десетилетията от „Рибния буквар“ до средата на XIX в.), или период на утвърждаване на народната основа на книжовния език.

2.3. Зрял възрожденски период (от средата на XIX в. до началото на XX в.). **Основно (разгърнато) изграждане на новобългарския книжовен език** (по терминологията на Р. Русинов).

Характеризира се със засилване на интеграционните и унификационните процеси в книжовната практика, с утвърждаване на основните книжовни норми и тяхното имплицитно и експлицитно кодифициране.

3. Съвременен период – от началото на XX в. до наши дни:

3.1. Доизграждане и по-нататъшно развитие и обогатяване на съвременния български книжовен език (от началото на XX в. до Втората световна война).

Етап на окончателното установяване на нормативната система на българския книжовен език и нейното кодифициране.

---

⁸ Терминът кодификация, отнасящ се за книжовния език от Възраждането, се употребява с известна доза условност поради липсата на собствени държавни институции.

3.2. Съвременно развитие на българския книжовен език – след Втората световна война до днес.

3.2.1. Българският книжовен език по време на социализма (1944 – 1989).

В книжовния език проникват редица иновации – преди всичко лексикални и фразеологични, в синтаксиса и в стилистичните изразни средства, които отразяват общественно-политическите промени след 1944 г. Наблюдава се засилено руско влияние в лексиката.

3.2.2. Българският книжовен език след 1989 г. до днес

Засилва се демократичната тенденция в съвременното развитие на езика, той се освобождава от административните рамки, в резултат на което се разделя с господстващите идеологеми и клишета; отвореността му към живия, разговорния стил му придава нова свежест и жизненост. От друга страна – появяват се някои негативни явления, засягащи чистотата на езика и устойчивостта на нормативните предписания. Безконтролното възприемане на чуждици и на различни елементи от некодифицираните подсистеми води до нарастване на субстандартните езикови средства и до колоквиализацията (разговорността) на книжовния език.

Във връзка с динамичните промени в общественно-политическия живот след 1989 г. в съвременния български книжовен език настъпиха също значителни промени, които изследователите побързаха да опишат, да диагностицират и да открият в тях най-новите езикови тенденции, прояви и употреби. И въпреки че динамичното развитие в езика продължава, има достатъчно натрупан емпиричен материал, както и обобщаващи трудове, на чиито резултати можем да се облегнем, за да дадем обективна оценка на протичащите днес езикови процеси и съответно да ги разположим в най-новия период на книжовно-езиковото развитие.

Тези нови книжовноезикови процеси и тенденции би следвало да се анализират и да намерят място в учебната програма на университетската дисциплина „История на новобългарския книжовен език“, което би допринесло за тематичното разширяване на проблематиката, за преразглеждане и оценка на дадени остарели тези и извеждане на нови акценти, както и за нови прочити и интерпретации на познатата фактология.

Историята на НБКЕ е интердисциплинарно поле на изследване, в което се преплитат проблеми от историята, културната и литературната история, историческата граматика и диалектологията, социолингвистиката и др. Създавана при специфични исторически и културни

условия, тя е част от общата история на БКЕ и само в такъв широк и пълен контекст може да се представи цялостната ѝ проблематика. В обсега на изследванията стоят широк кръг проблеми, свързани с езиковите норми и тяхното функциониране, със стилистичната диференциация, обогатяването на изразните средства и мн. др. през цялостния книжовноезиков развой (от средата на IX до модерния XXI век) – въпроси, които чакат своята съвременна научна интерпретация въз основа както на познатото досега, така и на най-нови факти от непроучени все още източници.

Изясняването на проблема за единна и общоприета периодизация на БКЕ от средата на IX век до наши дни би подпомогнало решаването на друга задача, която стои пред историците на българския книжовен език от десетилетия, а именно написването на цялостна история на българския книжовен език като колективен труд.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1977:** Андрейчин, Л. *Из историята на нашето езиково строителство*. София: „Народна просвета“, 1977.
- Босилков 1986:** Босилков, К. *Кратка история на българския книжовен език*. Сегед, 1986.
- Вачкова 2008:** Вачкова, К. *Типологична характеристика на българския книжовен език. (Възрожденски период)*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2008.
- Велчева 1966:** Велчева, Б. Норма и традиция в българския книжовен език от XVI – XVII век. // *Български език*, 1966, № 2, 110 – 121.
- Велчева 1990:** Велчева, Б. Приемственост в развоя на българския книжовен език (IX – XIX в.). – В: *Kształtowanie się nowobułgarskiego języka literackiego (do roku 1878)*. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1990, 189 – 203.
- Велчева 1996:** Велчева, Б. Книжовно и народно в езика на българските книги от XVI век. // *Българският XVI век*. София, 1996, 427 – 441.
- Велчева 2001:** Велчева, Б. Дамаскинците от XVII век и началото на новобългарския книжовен език. // *Palaeobulgarica*, XXVII, 2001, № 4, 64 – 81.
- Велчева, Иванова 2010:** Велчева, Б., Д. Иванова. *И от зазоряването тръгва денят ... Изследвания върху приемствеността в развоя на българския книжовен език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010.
- Виденов 1979:** Виденов, М. Из актуалната проблематика на съвременния български книжовен език (във връзка с чешката теория на книжовните езици). // *ГСУ, Факултет по славянска филология*. Т. LXX, 1. *Проблеми на българското езикознание*. София, 1979, 5 – 79.
- Виденов 1982:** Виденов, М. *Социolingвистика*. София, 1982.

- Генчев 1988:** Генчев, Н. *Българско възраждане* (3 изд.). София: Изд. на Отечествения фронт, 1988.
- Георгиев 1952:** Георгиев, Вл. Опит за периодизация на историята на българския език. // *Известия на Института за български език*. София: Изд. на БАН, 1952, 2, 71 – 116.
- Гилян 1991:** Gyllin, R. *The Genesis of the Modern Bulgarian Literary Language*. Uppsala, 1991.
- Гладкова 1998:** Gladkova, H. Úloha intervence v období formavání spisovné bulharštiny v porovnání s češtinou. – *Česká slavistika. České přednášky pro XII. mezinárodní sjezd slavistů*. Krakov. Slavia, 1998, 119 – 172.
- Гладкова, Ликоманова 2002:** Гладкова, Г., И. Ликоманова. *Языковая ситуация: истоки и перспективы (болгарско-чешские параллели)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2002.
- Гутшмит 1983:** Гутшмит, К. Развойни етапи на българския книжовен език през Възраждането. // *Първи международен конгрес по българистика. Доклади. Исторически развой на българския език*. Т. 1, София, 1983, 345 – 357.
- Гълъбов 1980:** Гълъбов, Ив. *Старобългарски език с увод в славянското езикознание*. София, 1980.
- Дограмаджиева 1981:** Дограмаджиева, Е. Свообразие етапов книжного старобългарского языка. // *Palaeobulgarica*, 1981, № 1, 55 – 61.
- Дограмаджиева, Костова 1988:** Дограмаджиева, Е., Кр. Костова. Проблемы дефиниции древнеболгарского языка на основе определения других древних славянских языков. // *Славянска филология*, 19. София, 1988, 19 – 28.
- Дунков, Станков 1988:** Дунков, Д., Р. Станков. К вопросу об основных положениях становления и развития древнеболгарского литературно-письменного языка и его изводов. // *Palaeobulgarica*, 12, 1988, 9 – 28.
- Дуриданов 1952:** Дуриданов, Ив. За периодизацията на историята на българския език. // *Известия на Института за български език*, 1952, 2, 202 – 206.
- Дуриданов 1981:** Дуриданов, Ив. Основни проблеми на историята на българския език. // *Български език*, 1981, № 5, 393 – 406.
- Дьомина 1969:** Демина, Е. И. „Начало“ современного болгарского литературного языка. // *Вопросы языкознания*, 1969, № 6, 83 – 93.
- Дьомина 1998:** Демина, Е. И. К теории диахронической социолингвистики: феномен динамики литературно-языковой нормы. // *Славянское языкознание. XII Международный съезд славистов. Доклады российской делегации*. Москва, 1998, 182 – 195.
- Жерев и др. 1989:** Ст. Жерев, В. Станков, Р. Цойнска. *История на българския книжовен език. Учебник за 11. и 12. клас на Националното средно училище по култура*. София, 1989.
- Иванова 2002:** Иванова, Д. *Традиция и приемственост в новобългарските преводи на Евангелието. (Текстология и език)*. Пловдив: ИК „Призма“, 2002.

- Иванова 2003:** Иванова, Д. *Езикът на Библията. Български синодален превод 1925 г. (Върху материал от Евангелието)*. Пловдив: ИМН, 2003.
- Иванова 2008:** Иванова, Д. *Недописани страници от историята на българския книжовен език. Славистични ракурси*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2008.
- Иванова, Н. 1983:** Иванова, Н. Типологическа характеристика на нормализационните и кодификационните тенденции при формирането на българския, сръбския и хърватския книжовен език през Възраждането. // ГСУ „Климент Охридски“. Факултут по славянски филологии, т. 77, 1, *Езикознание*, 124 – 178.
- Иванова, Н. 1990:** Иванова, Н. *Кръстьо Пейкич в южнославянските книжовноезикови контакти от началото на XVII век*. София, 1990.
- Иванова, Н. 2008:** Иванова, Н. *Южнославянските езици между националната индивидуалност и славянската взаимност в съчиненията на Антон Безеншек (1854 – 1915)*. Велико Търново: Изд. „Фабер“, 2008.
- Иванова, Ц. 2003:** Иванова, Ц. *Щрихи към балканския Вавилон. Българско-сръбски книжовноезикови отношения XVIII – XIX век*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2003.
- Иванова, Ц. 2004:** Иванова, Ц. *Близки и различни. Южнославянски езикови проекции*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2004.
- Иванова-Мирчева 1987:** Иванова-Мирчева, Д. *Въпроси на българския книжовен език до Възраждането*. София: Изд. на БАН, 1987.
- Иванова-Мирчева и др. 1999:** Иванова-Мирчева, Д. Периодизация и периоди в развоя на българския книжовен език до Възраждането. // Иванова-Мирчева, Д., Ив. Харалампиев. *История на българския език*. Велико Търново: „Фабер“, 1999.
- Иванчев 1979:** Иванчев, Св. По някои въпроси на историята на българския книжовен език. // *Изследвания из историята на българския книжовен език от миналия век*. София, 1979, 35 – 40.
- История 1989:** *История на новобългарския книжовен език*. (Отг. ред. Е. Георгиева, В. Станков, Ст. Жерев). София: Изд. на БАН, 1989.
- Кайперт 1998:** Кайперт, Х. Церковнославянский: eine Sprachbezeichnung als Problem der Wortbildungslehre. // *Лику языка. К 45-летию научной деятельности Е. А. Земской*. РАН. Москва: „Наследие“, 1998, 143 – 152.
- Караджова 1994:** Караджова, Д. *Котленският книжовен център през XVIII век*. Пловдив, 1994.
- Кювлиева 1997:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Българското речниково дело през Възраждането*. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1997.
- Лилов 1978:** Лилов, М. Общи и частни особености в развоя на българския език като стандартен. // *Славистичен сборник*, 1978, 53 – 59.
- Минчева 1991:** Минчева, Ан. За периодизацията на средновековния литературен език. // *Старобългарска литература*, 1991, № 25 – 26, 22 – 28.

- Мирчев 1952:** Мирчев, К. За периодизацията на българския книжовен език. // *Известия на Института за българския книжовен език*. Кн. 2, София: БАН, 1952, 194 – 202.
- Мирчев 1958:** Мирчев, К. *Историческа граматика на българския език*. София, 1958.
- Мирчева 1996:** Мирчева, Е. Проблеми на установяването на книжоезиковата норма в новобългарските дамаскини. // *Palaeobulgarica*, 20, 1996, № 3, 96 – 114.
- Мирчева 2001:** Мирчева, Е. *Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII век*. Велико Търново: „Фабер“, 2001.
- Младенов 1929:** Младенов, Ст. *Geschichte der Bulgarischen Sprache*. Berlin – Leipzig, 1929 (вж. бълг. превод *История на българския език*. София, 1975).
- Мурдаров 1980:** Мурдаров, В. Общи тенденции при изграждането на българския книжовен език и на други славянски езици (към типологията на славянските книжовни езици). // *Български език*, 1980, № 1, 36 – 40.
- Мурдаров 1985:** Мурдаров, В. Към типологичната характеристика на славянските книжовни езици въз основа на тяхното формиране. // *Славистичен сборник (посвещава се на IX международен конгрес по славистика в Киев, 1983)*. София, 1985, 23 – 30.
- Мурдаров 1999:** Мурдаров, В. *Виенската славистика и българското езиковедие 1822 – 1849 – 1918*. Пловдив: „Пигмалион“, 1999.
- Нешчименко 1999:** Нешчименко, Г. Л. *Этнический язык. Опыт функциональной дифференции на материале сопоставительного изучения славянских языков. Specimina philologiae slavicae*. Band 121, München, 230 s.
- Нешчименко 2003:** Нешчименко, Г. П. *Языковая ситуация в славянских странах*. Москва: „Наука“, 2003.
- Николова 2004:** Николова, Н. *Билингвизмът в българските земи (XV – XIX век)*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2004.
- Паскалева 1966:** Паскалева, В. За градското стопанство и генезиса на българската буржоазия. // *Паусий Хилендарски и неговата епоха*. София, 1966.
- Петрова 2010:** Петрова, Д. *Репертоарът на българските ръкописни паметници от XVII век като източник на проучване на книжовните средища*. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София, 2010. 40 с.
- Първев 1981:** Първев, Хр. *Българският език – език на 13-вековна държава*. София, 1981, 132 – 135.
- Първев 1982:** Първев, Хр. Място и роля на д-р Петър Берон в историята на българския национален книжовен език. // *Български език*, 1982, № 4, 287 – 295.
- Първев 1983:** Първев, Хр. *Възраждането на българския книжовен език*. София, 1983.
- Русинов 1976:** Русинов, Р. *История на съвременния български книжовен език (XX век)*. Велико Търново, 1976. (Офсет. изд.).

- Русинов 1980:** Русинов, Р. *Учебник по история на новобългарския книжовен език*. София: „Наука и изкуство“, 1980.
- Сборник 1993:** *Българският XV век. Сборник с доклади за българска обща и културна история през XV век*. 19 – 21.Х. 1992. София, 1993.
- Сборник 1995:** *Българският XVI век. Сборник с доклади за българска обща и културна история през XVI век*. София, 1995.
- Филкова 2002:** Филкова, П. Паисиевата „История славеноболгарская“ в контекста на езиковата ситуация през XVIII в. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Филология, т. 40, кн. 1, 21 – 28.
- Харалампиев 1992:** Харалампиев, Ив. Днешните задачи на българската езикова история. – В: *Съвременни проблеми на българската езикова история*. Велико Търново. 1992, 14 – 25.
- Харалампиев 1998:** Харалампиев, Ив. За периодизацията на довъзрожденския български книжовен език. // *Българистични проучвания. Актуални проблеми на българистиката и славистиката. Трета международна научна сесия*. Т. 3. Велико Търново, 1998, 7 – 17.
- Харалампиев 2001:** Харалампиев, Ив. Професор Русин Русинов и периодизацията на българската книжовноезикова история. // *В памет на професор Русин Русинов (1930 – 1998). Езиковедски изследвания*. Велико Търново, 2001, 33 – 36.
- Хержман 1963:** Хержман, С. Аналогии и различие в развитието на книжовния български, чешки и словашки език. // *Чехословакия и България през вековете*. София, 1963, 497 – 506.
- Хержман 1968:** Heřman, S. Proces stabilizace spisovných jazyků na Balkáně. // *Československé přednášky pro VI. Mezinárodní sjezd slavistů*. Praha, 1968, 135 – 137.
- Цойнска 1983:** Цойнска, Р. Към периодизацията на историята на езика (върху материал от български и други славянски езици). // *Славянска филология*, т. XVII. *Езикознание*. София, 1983, 135 – 144.
- Цойнска 1998:** Цойнска, Р. Балканские литературные языки в эпоху Возрождения – общие черты и специфики их развития. // *Славянские литературные языки в эпоху национального возрождения*. Москва, 1998, 40 – 58.
- Цонев 1894:** Цонев, Б. Новобългарската писменост преди Паисия. // *Български преглед*, № 8, 80 – 94.
- Цонев 1919:** Цонев, Б. *История на българският език*. София, 1919.

**ЗА АВТОРСТВОТО НА ИВАН ЕВСТРАТИЕВ ГЕШОВ
В АРХИВИТЕ НА РЕГИОНАЛНИЯ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ –
ПЛОВДИВ**

Мариана Куршумова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**IVAN EVSTRATIEV GESHOV IN THE ARCHIVES OF THE
REGIONAL HISTORICAL MUSEUM IN PLOVDIV**

Mariana Kurshumova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The object of the research are a series of hand written notes from the archive of the bank-trade house “Bratia Iv. Geshovi“ which is found in The Regional Museum of History in Plovdiv. The language parameters are being translated from different levels which prove the ownership of Ivan Evstratiev Geshov one of the founding members of the young bulgarian intellectual of renaissance Plovdiv.

Key words: Ivan Evstratiev Geshov, Plovdiv’s language model, Bulgarian renaissance, intellectual community

При работата ми върху езиковата практика на Иван Ев. Гешов¹ в търсенето на други текстове, представящи различни страни на книжовната комуникация, в която той участва, попаднах на информация за съществуването на голям архив на търговско-банкерската къща „Братя Ив. Гешови“ в Регионалния исторически музей в Пловдив (Попов, Танкова 1994: 13). Съдържащите се в него над 3000 докумен-

---

¹ Първата ми среща с личността на Ив. Ев. Гешов бе чрез неговите *Изложения* (отчети) като председател на Пловдивското читалище за 1873, 1874 г., както и чрез няколкото негови публикации в българския периодичен печат от 60-те – 70-те години на XIX в., всички те недвусмислено го представят като активен носител и разпространител на езиковия модел на Пловдивската книжовноезикова школа (вж. Куршумова 2012).

та разкриват не само дейността на търговската къща, но и историята на голямата фамилия Гешови. Разбрах, че този огромен архивен фонд не съдържа документи, писани от Ив. Ев. Гешов, което се доказваше от факта, че липсваше какъвто и да е текст, подписан от него. От историческите факти за Ив. Ев. Гешов знаех, че от 1869 г. той започва да помага на баща си, Евстрати Ив. Гешов, в кантората им в Манчестър, като е натоварен да води цялата ѝ кореспонденция с къщата в Пловдив и с цариградския клон (Стателова 1994: 14). Така стигнах до поредица писма, писани в Манчестър през 1869 г. и адресирани до Цариград. Всички те носеха подписа на Ев. Гешов, но и с просто око бе видно, че са дело на двама автори. Можеше ли Ив. Ев. Гешов да е авторът на част от тези текстове? Според своите графични особености те лесно се разделяха на две групи:

А. Писма, подписани от Ев. Гешов с предполагаемо негово авторство – 6 броя (ф. 07; а.е. 7731, 7732, 7733, 7735, 7736, 7743).

Б. Писма, подписани от Ев. Гешов, но съдържащи текст с различни графически и езикови черти, водещи към предполагаем автор Ив. Ев. Гешов – 80 броя, в 26 от които има втори текст, идентичен с писмата от първа група (ф. 07; а.е. 7728 – 7748, без посочените в А.; а.е. 5473 – 5531).

Поради естеството на текстовете – преди всичко делова кореспонденция (а не търговски или финансови документи), потърсих факти от биографията на двамата възможни автори, които факти коректно да опишат съществуващите компоненти на езиковата ситуация, в която баща и син са поставени, с цел да се изгради информативна карта за всеки от тях, която да ги представя като носители на българския книжовен език през 60-те години на XIX в.

Информацията за бащата, Евстрати Гешов, не е много и най-ценните сведения за това, което търсех, дава синът му, Ив. Ев. Гешов, в своите мемоари (Гешов 1916). Роден през 1805 г. в Карлово; син на известния карловски първенец Иван Гешов, който (по думите на Ив. Ев. Гешов) милее за образованието на децата и поради това вика в Карлово различни учители, между които и Райно Попович, при когото учат по-малките му синове Димитър и Стефан. Ев. Гешов и брат му Христо² получават своето начално образование при извикания от ба-

² В спомените на Ив. Ев. Гешов намираме интересен факт за това, че Христо Гешов е бил писар за три-четири години при известния търговец от Калофер Христо Хината (Гешов 1916: 7), което не само потвърждава съществуваща практика и в търговските среди през Възраждането да се използва писар, но говори и за

ща им учител – Анастас Владос от Велес. Ето как оценява образованието на баща си Ив. Ев. Гешов: „Колкото до баща ми, малкото, което той бе научил от учителя Владос в Карлово, не бе от естество да му даде възможност да продължи самообразованието си, да се самоусъвършенства“ (Гешов 1916: 30). Бъдещето на Ев. Гешов е свързано с търговията, като започва през 1828 г. от Пловдив, преминава през клона на търговската къща във Виена през 1835 г., продължава с основаването на поредното разклонение в Манчестър през 1865 г., където той заминава с цялото си семейство (нека да подчертая, че през 1869 г. е вече на 64 години) и остава там до 1872 г. Всички исторически източници доказват, че фирмата „Братя Ив. Гешови“ от Пловдив има разностранна търговско-банкерска дейност, което е документирано в многобройните архивни материали, писани на български или гръцки език (за историко-икономическите параметри на търговско-банкерската къща „Братя Ив. Гешови“ виж Примов 1981).

Биографичните сведения³ за Ив. Ев. Гешов посочват, че е роден през 1849 г. в Пловдив в семейство, което (по думите на самия Ив. Ев. Гешов) цени образованието и вижда ползата от него за своите синове и дъщери (Гешов 1916: 30). Поради важността на гръцкия език за занятието на фамилията – търговията, през 1856 г. Ив. Ев. Гешов е записан в гръцкото училище, но много скоро е преместен от баща си в класното българско училище „Св. св. Кирил и Методий“, вече утвърдена българска просветна институция⁴. След осем години в него (през първоначалното и класното училище), преминал учебната програма на Йоаким Груев, включваща знания по разнообразни предмети, той излиза, както сам казва, подготвен за висше образование. Получава знание преди всичко по български език, което го определя като активен носител на езиковия модел на Пловдивската книжовноезикова

подготвеността на Хр. Гешов за подобна дейност. Това ни кара да мислим, че и Ев. Гешов е притежавал такива познания.

³ Неговата дейност и живот са изследвани всестранно, непредубедено, без да се повтарят неверни характеристики и наслоени предубеждения, в книгата на Елена Стателова (виж Стателова 1994).

⁴ Братя Гешови се ангажират активно, заедно с най-видните представители на българското общество в Пловдив, с неговото поддържане и организиране. Участват в училищното настоятелство през 1858 – 1859 г., през 1862 г. държат касата на училището, техните имена са сред дарителите, всички синове на голямата фамилия Гешови без един, т.е. 10 души, получават своето образование в това училище.

школа⁵. Изучава гръцки, турски, френски. Чете френски вестници и многобройните и достъпни гръцки книги⁶ благодарение на гръцките книжарници в Пловдив (Гешов 1916: 11). Подтикнат от желанието си да учи още, той посещава американското протестантско училище, където изучава английски език. Всичкото това знание е в съчетание с едно непрекъснато самоусъвършенстване. Ето какво пише той в спомените за този период от живота си: „Обичах да пиша и скоро такава репутация за писане си бях създам, че по-стари от мене моята помощ диреха, когато станеше дума да се съчини нещо по-сериозно“ (Гешов 1916: 27). От 1866 г. продължава образованието си в Манчестър в „Оуенс колидж“, тогава филиал на Лондонския университет, известен по-късно като „Виктория Юнивърсити“, където през 1869 г. завършва финанси и политически науки. По време на следването си записва курсове по латински, немски, английски език и литература, в които е първенец (Гешов 1916: 32). Успоредно с лекциите си продължава да чете, като член на манчестърския литературен клуб чете всичко – вестници, списания, книги. Посещава заседанията на дискуссионното дружество в колежа. След всичко това, като продължава да се самообразова, през 1869 г. (вече на 20 години) той започва да помага на баща си в кантората му.

Какви са лингвистичните параметри на изследваните текстове?

I. В първата група, както и в текстовете от втората с предполагаем автор Ев. Гешов могат да се открият следните компоненти:

- Графични особености – използва се азбучен състав от 29 букви (поради изключително трудния за разчитане почерк не може убедително да се докаже употребата на буква ъ). Макар да употребява и буквите *ж, і, ѝ, ѳ*, то включването им е на ниво дума, а не като редовно употребяван графичен знак. Така въпреки условията, съществуващи и в други думи, за употребата на тези букви резултатите показват следното: *ѝ* се

⁵ В периода на неговото обучение излизат двете издания на граматиката на Й. Груев – през 1858 и 1862 г., чрез които му е преподаван български език.

⁶ Сведения за владеене на руския език получаваме от спомените на Ив. Ев. Гешов, в които той посочва за ученическите си години, че руски книги трудно се намират, докато за времето след завръщането си от Манчестър в Пловдив подчертава, че чете основно руски книги. Това ни кара да предположим, че в изследвания период руският език не е сред добре познатите за него. Косвено това впечатление се подкрепя от разказа му за срещата в Одрин с Константин Н. Леонтиев, заместник на руския консул, с когото той разговаря на френски и английски, без да споменава руския език (Гешов 1916: 27).

среща само в примерите *въстникъ, смѣтка, чѣловѣкъ*; *ѡ* – в думите *скѣпи, дошѣлъ, да бидѣ, тѣржище*; *і* – в думата *юлія*; *ы* – единствено в думата *въстницы*. Редовно се употребява само краесловен *ѣ*, който е налице и в примери като *днесъ, вашѣ*. Често се срещат фонетични думи като графическа цялост, които включват задпоставени кратки местоименни форми, форми на глагола *сѣм*, частици: *да продавали чѣловѣкъ или не, колкуса продава, настоящотомы, щевы кажа, каквотое, незнамѣ*.

• Фонетични черти – редовни са примерите с отразена редукция на широките гласни, което засяга най-вече гласна [о]: *колкоту, негу, ну* (предлог по), *какту, гу* (местоимение го), *новоту житу*. Поради огромната близост при изписването на буквите *е* и *и* не може със сигурност да се твърди за отразена редукция на гласна [е]. Липсват примери за употреба на буквата *ѣ* за означаване на гласната [ѣ]. Отразена е обаче вокализацията на *ѣ* в [о] и на *ь* в [е]: *возкачува, сосѣ, возспрели, перва*. Редовно е включен прегласеният изговор на [ѣ]: *се надеваха, требува, следующето, забележихѣ, цена, надея*.

• Морфологични черти – имената се членуват с *-та* за ж.р., *-то* за ср. р., *-те* за мн.ч. Единствените примери за определени форми за м.р. ед.ч. са: *въ градави, не ми стига уматѣ*. Бъдеще време се образува чрез частица *ще* + *сег. вр.* Частицата *по* за степенуване на прилагателни и при наречия изписва разделно: *по малка, по добре*.

• Синтактични черти – пунктуационно отделените изреченски единици невинаги представляват смислово единен речеви отрязък. В тях често е налице ненужно повторение на някоя дума или изпускане на друга, която е важна за логическата завършеност и яснота. Простото изречение е с елементарна структура, липсват обособени части. Словоредът на енклитиките отразява наложилото се през този етап положение като трайна особеност, която съвпада със съвременната им позиция. Присъствието на вметнати изрази открихме единствено в примера *каквотови казахѣ*. В структурата на сложното изречение съюзните връзки най-често са с народен характер (*и, та, додекѣ, ами, кату, щу*), срещат се и книжовните, характерни и за говоримата реч *но, понеже*. Честа е употребата на *защо* в ролята на подчинителните съюзи *защото, че*, което отразява диалектна и говорима особеност (Грамматика 1983: 375). Задпоставеното подчинено определително изречение е въведено чрез *щу* (що) и се среща единично като тип структура в сложното изречение. Често употребявана съюзна връзка *като* е при изречения с недиференцирана семантика, която обединява въз-

можните значения за време, начин и причина. Установеността на условните изречения като компонент на сложното съставно изречение личи и в анализирания текстове. Употребяват се съюзите *ако, ако да*. Ето и един показателен пример за нивото на синтактична нормализация⁷: *Кога се возкачува стоката въ градави лесносе продава евтина-та стока ами кога слиза какво требува дасе прави да продавали чяловякъ или не. Мойтуе мнение зацо и тога(и)ва требува да продава зацо колкоту позапредъ продавашъ сосъ по малка загуба се(и) избивашъ.*

• Лексикални черти – текстовете доказват редовната употреба на думи и изрази, които са част от оформящата се специална лексика, свързана с търговските отношения⁸, в която сфера на икономическия живот фамилия Гешови е включена вече над 30 години. Братя Ив. Гешови са посочени в списъка на спомоществателите на учебника „Диплография или как се държат търговски книги“ от Стоян и Христо Караминкови, издаден в Цариград през 1850 г. Не е трудно да се проследят цели конструкции, свързани с различните компоненти в дадените примерни писма; да се намерят модели на изразяване, редовно присъстващи в тях, в които лексикални и морфологични облици са се превърнали в езикови формули: *тогожи; истото; сосъ настоящотоми се уграничавамъ да ви ява; следующото описание*. Присъствието на турски заемки е свързано основно с трайно настанилите се и общоупотребими през възрожденската епоха наименования на стоки, обект на търговските контакти.

II. Втората група текстове с предполагаем автор Ив. Ев. Гешов съдържат целия нормативен комплекс на Пловдивската школа. Ето някои от основните езикови характеристики:

⁷ Забелязва се различие по отношение на синтактичната структура в текстовете, които са изцяло написани от Ев. Гешов, и тези, които са втори текст в писмото. Самостоятелните съдържат повече характеристики на книжовна обработеност, факт, който е свързан с издадените дотогава различни учебни помагала за този тип дейност.

⁸ Още от 1835 г. в учебника „Славяноболгарское детеводство“ на Ем. Васкидович и Неофит Бозвели са включени образци за писане на търговски писма, които по думите на авторите са превод от гръцки. Тази практика продължават и други учебници, като през 1850 г. Стоян и Христо Караминкови издават „Диплография или как се държат търговски книги“ (повече за възрожденските учебници за търговски знания виж Запрянова 1994).

• Графични черти – използва се азбука от 34 букви (в сравнение с предписаната от Й. Груев липсва *ю*). Употребяват се синонимни букви за [ъ] и [и], съответно *ѡ, ѡ, Ѣ, Ъ* и *и, ы, і*, според етимологичните основания, посочени в Груевата граматика, например: *дадохѡ, за загубѡ-тѡ, порѡчяхъ, станѡхѡ, тѡѡ, връзъ, памукъ-тъ, пріяхъ, пръвѡй-тъ, чѡтыре, нѡе сѡ задрѡжяхмы* (1⁹); *пѡтъ, стокѡ, могѡтъ, връзахѡ, нѡе, книжки, пытаніе-то* (27); *недостѡпно, останѡхѡ, съгласіе, такыва* (37); *онѡѡ, скѡпи, поискахѡ, нейны-ты, вліяніе, трѡговцы* (35); *врѡху, начнѡло, топъ-тъ, земѡтъ, сѡ останѡлы, разны-ты стоки, спѡраніе, имамы, можяхмы* (57).

На мястото на старобългарската **ѡ** се пише **я**: *врѡмя-то* (1); *извѡнрядно* (27); *имѡ* (37); *мѡсяць* (35); *спорѡдъ, пѡтъкъ* (57). С буква **я** се пишат редовно и всички енклитични местоимения: *сѡ продаде* (1); *да мѡ тегли* (27); *сѡ е искалило* (37); *сѡ изважда* (35); *сѡ основава* (57).

След **ж, ч, ш** винаги се пише **я, ю, ѡ**: *порѡчяхъ, чюли* (1); *чюжды, чѡсто* (27); *лѡжѡ, не можѡ, въздрѡжѡно, чѡкѡтъ* (37); *истекѡшѡго, чюдно-то* (35); *забѡлѡжѡѡ, дрѡжѡтъ* (57).

Буквата **ѡ** се пише на етимологичното ѝ място и в членната морфема **-тѡ, -тѡхъ** на числителните имена: *450-тѡхъ, бѡхъ, нѡмамъ, прѡзъ* (1); *вѡтрѡ, добрѡ, трѡбува* (27); *посрѡщѡмъ, чѡловѡкъ-тъ, злѡ, трѡ-тѡ* (37); *14-тѡ, двѡ-тѡ, цѡны* (35); *бѡше, извѡстіѡ, бѡленіе-то* (57).

Представките **из-, раз-, въз-** се пишат със **с**, а представката **без-** остава непроменена: *истѡлкувамъ, испрѡво, обезцѡтихъ, въскачѡваніе* (1); *испратѡте* (27); *искачило* (37); *испродаде, испослѡ* (35); *донесе, распѡса, исклѡченіе* (57).

Много рядко някои прилагателни се пишат с двойни съгласни **-нн-**: *почтенны-ты, второстепенны-ты* (27).

Членната морфема винаги се изписва полуслято (виж предходните примери), което е налице и при изписването на компонента **-то**

---

⁹ Цифрата тук и нататък посочва номера на писмото според хронологията на тяхната датировка.

за относителните местоимения и местоименните наречия: *кои-то*, *зачто-то* (1); *кога-то*, *коя-то*, *колко-то* (27); *кое-то* (35).

Полуслято се пишат и частиците **по-**, **най-** за степенуване при прилагателните и наречията, като частицата **по-** винаги е с отбелязано ударение, каквото е и правилото в Груевата граматика (Груев 1858: 125): *най-дребный-тъ*, *пó-нагоря* (37); *пó-добрѣ* (57).

- Фонетични особености – отразен [ъ] **изговор** в корена на думите на етимологично място; в окончанието за 1 л. ед.ч. и 3 л. мн. ч. сег. вр. при глаголи от I и II спр.; в окончанието за 3 л. мн. ч. при глаголи от мин. св. и мин. несв. вр.; в глаголите със суфикс **-на**, както и в производните им нелични глаголни форми; в определителния член за м. р. ед. ч. при съществителните имена (виж примерите при графичните особености).

Отразена е неподвижността на еровата гласна в групите **ръ/лъ** между съгласни: *връзахъ*, *хвъркнѣлы*, *пó-прѣвѣтъ* (1); *трѣговченца* (27); *дрѣти* (35); *врѣху*, *дрѣжятъ* (57). Паралелно с тези примери се срещат такива, при които е налице препозиция на еровата гласна: *Българи* (27); *първи*, *завърнѣтъ*, *въздържятъ* (37); *подтвърдѣ* (57).

Присъства постоянен **я** застъпник в миналата несвършена глаголна основа, което е заложено като норма за глаголите от I и II спр. в граматиката на Й. Груев: *пріяхъ*, *можяше* (1); *видяхъ*, *знаяхъ*, *не можяхъ* (35); *можяхѣ*, *видяхѣ*, *не можяхмы* (57).

Преглас **о:е**, отразен в окончанието **-е** на кратките форми за ср. р. при прилагателните имена, който в граматиката на Груев е обвързан с избора на окончание за пълната форма, съответно **-ій**: *сегашне-то*, *тукашне-то*, *сѣще-то* (57).

Мекостта на съгласните пред глаголните окончания за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сег.вр. при глаголи от II и някои от I спр. е представена с характерната непоследователност в кодифицираното правило на Пловдивската школа: *пратѣ*, *купѣ* (1); *латѣ*, *направѣ*, *мислѣ*, *турятъ* (27); *правятъ*, *вносятъ* (37); *помислятъ*, *не мислѣ* (35); *намерятъ* *въспрятъ* (57). Регламентираният изговор на мека съгласна при съществителни имена от м.р. ед. ч. в тяхната членувана форма откриваме в примера *на день-тъ* (57).

- Морфологични особености – в изследваните текстове могат да се открият всички нормативни положения от модела на Пловдивската школа, свързани с различен тип морфологични форми.

Членните морфеме за имената в ж.р. ед.ч., завършващи на гласна, са **-та/-тѧ** според позицията им в именителен или косвен падеж: *мѧдѧ-та, за загубѧ-тѧ* (1); *нишка-та, прежда-та, въ фабриѧ-тѧ* (27); *за тѧѧ продажбѧ* (37); *на сгоднѧ цѧнѧ* (35); *стокѧ, прѧминѧлѧ-тѧ сѧдмицѧ* (57).

Съществителните имена от м.р. ед.ч. се членуват с **-тъ** (след основната форма на името). За тази група имена в граматиката си Й. Груев посочва съществуването на окончание за В.п. **-а/-я** (в зависимост от етимологичната твърдост или мекост на предходната съгласна), което се използва, „когато ся говори за прѧдмѧта опрѧделено и извѧстно“ (Груев 1858: 15). Подобно препокриване между семантиката на определителния член и формата с падежно окончание обяснява употребата на **-а/-я** в конструкции, изискващи определеност в именната група: *памукѧ-тъ* (1); *относително до срока на..., съ параслува* (27); *топѧ-тъ, по конца на...*(37); *донесе расписа, въ града Ви, на день-тъ* (35).

Прилагателните имена за м.р. ед.ч. имат членувани форми на **-ийт**¹⁰. Както неведнѧж е посочвано, основание за подобна употреба може да се търси в нейната популярност в цариградския периодичен печат, който е добре познат за българската интелигенция. Доказателство за това намираме в писмото от 9/21 септември 1869 г., в което Ев. Гешов пише, че не са получили поредния брой на в. „Македония“ и той от английската преса е разбрал, че е спрял за три дни.

Съобразно с познатите правописни предписания членната морфема има графични варианти **-ый-тъ; -ій-тъ**. Ето и примери: *отвѧдний-тъ начинѧ, сѧщый-тъ* (1); *самый-тъ фабриѧнтинѧ, Вашій-тъ* (27); *днешний-тъ* (37); *слѧдующый-тъ* (35); *суровый-тъ* (57).

Членната морфема за мн. ч. при имената от ж. и ср. р. е **-ти** (графично **-ты**), като при многосрични съществителни от м. р. и по-

---

¹⁰ В чисто теоретичен план подобна форма не се изключва и от Й. Груев, макар самият той да не дава подобен пример и в граматиката си никъде да не я употребява. В отделна бележка посочва, че когато говорим „определено“, „*може*“ да се употреби пълното окончание на прилагателното за м.р. ед.ч. и добавя: „Оттова *можѧ-ще* и да ся не турѧ членѧ при прилагателны мѧжскый родѧ въ Ед. число“ (курсивът мой) (Груев 1865: 122), т.е. възможни са форми и с определителен член.

ясняващите ги прилагателни, местоимения и числителни имена е с графично разграничение според падежната им позиция (именителен и косвен падеж) – съответно **-ти/-ты**; *отъ горни-ты агетны, на същиты цъны* (1); *на простодушны-ты Българи, съ почтенны-ты ни съревнователи* (27); *силни-ти, на фабриканты-ты* (35); *спорядъ настоящиты-ты знакове* (57).

Бройната форма при съществителните от м. р. за нелица редовно се употребява с окончания **-а/-я**. В своята граматика Й. Груев посочва тези форми, без да ги определя терминологично, като ги представя описателно по същия начин, каквото е и съвременното правило. Той обаче обяснява окончанията **-а/-я** като окончания за вин. п. (Груев 1858: 97). Ето някои употреби: *четыре вида* (1); *два-та...хамура, два-три деня* (37).

Формите за бъдеще време се образуват с глагола **щѣ** само в някои писма: *щѣ...пратѣ* (1). В повечето текстове се употребява частица **ще**: *ще направи* (1); *ще турятъ, ще...пріемѣ* (27); *ще завърѣ* (37); *ще помислятъ, ще ся въздържатъ, ще последуватъ* (35).

Отрицателните форми за бъдеще време се срещат както с участието на **няма**, така и с частица **не**: *не ще да мя огръе* (27); *няма да...забължѣ, не ще да ся възпрятъ* (57).

Личи умението на автора да си служи със семантично и формално по-сложните глаголни форми, каквито са съвременните форми за бъдеще в миналото: *щяхъ да намърѣ* (37); *щяхѣ да искать, щяхѣ да бждѣтъ* (57). Употребена е и форма за бъдеще неопределено (според Груевата терминология): *испълни-щѣ* (37).

Съкратен инфинитив намираме и след глагола **мога**, но много по-честа в такава позиция е **да**-конструкцията: *могѣ да проумѣѣ, не могѣ Ви дѣ, могѣ да направѣ* (27); *не можя да...пръдаде* (37); *не можяхмы да имамы* (57).

Умело се използват и преизказните глаголни форми, когато се препредава чуждо изказване: *...казвахте че сте были зели; челоуакъ-тъ...казвалъ; кой-то му подмѣтнѣлъ; не были тѣ продали; лѣжя было* (37).

В съответствие с масовата практика за епохата отглаголните съществителни се образуват само с наставка **-ние**: *придаване-то* (1); *питание-то* (27); *желание-то, положение* (37); *купуване-то, спадание-то, поотслабване* (35); *бялене-то* (57).

• Синтактични черти – в граматиката на Й. Груев синтактичното описание за първи път заема значително място: в първото издание то е 26 страници, а във второто е добавена нова глава с още 4 страници. Една голяма част от тях представляват групи от практически правила, свързани със синтактичните особености на писмения текст. Логично е да предположим, че и в обучението по български език тази тема е заемала важно място. Като ученик на Й. Груев Ив. Ев. Гешов е имал положена стабилна основа, върху която да надгражда в своята писмена изява на български език. За това допринасят както любовта му към писаното слово, така и постоянното му самоусъвършенстване. В това отношение неговите писма ясно се отграничават със своята последователност, единство и постигнато развитие във времето, което недвусмислено говори за езикова компетентност, надскачаща следването на текстове образци, с каквито е разполагал Ев. Гешов.

Много показателен пример в това отношение е присъствието на съюзна връзка от типа **който** при задпоставените подчинени определителни изречения. В писмата на Ев. Гешов, когато те са цялостен негов текст, относителни местоимения в такава позиция се откриват, както се вижда от приведените по-горе примери, те са и с отразена редукция **о:у**, но само в части, които бихме нарекли образци или шаблони, каквито са началото на писмото, изречения, описващи конкретна търговска дейност, т.е. речеви компоненти, за които са посочени текстове образци. Справката ни с „Диплографията“ на Ст. и Хр. Караминкови доказва източника на такъв тип изреченска структура. В останалата част от писмата на Ев. Гешов въпреки съществуващи еднотипни условия не намираме такова съюзно решение. Докато в писмата, писани от Ив. Ев. Гешов, този съюзен модел е редовно и устойчиво използван.

Особеностите на простото изречение в изследваната група писма имат следните прояви:

1. Разгърнатост и раздвиженост на изреченските части, които са разширени чрез многобройни пояснения.

2. Редовна употреба на **обособени части и вметнати конструкции**. При тяхното графично оформяне се използва пунктуационно решение, за което намираме опора в Груевата граматика – освен ог-

раждащи запетаи се употребяват тирета и скоби. Макар текстовете на писмата да представят деловата кореспонденция на кантората, те предлагат възможност за едно по-лично общуване, което е реализирано много често чрез посочените изреченски конструкции.

3. Реализираните **словоредни особености** отразяват актуалните процеси на стандартизация. Не е случаен фактът, че в Груевата граматика е отделено значително внимание на закономерностите при употребата на **кратките форми на личните и възвратните местоимения**, като регламентирани правила отговарят на съвременното им състояние. Ето и някои примери: *Вы мя насърдчявате (57); което ми донесе расписа (57)*.

Могат да се посочат интересни примери, отразяващи словоредните комбинации на **наречието**. На неговата контактна позиция с глагола или прилагателното име е обърнато специално внимание в граматиката (Груев 1865: 120, т. 270). Съвсем логични са и намерените съответствия в текста: *новини-ты отъ наше-то тържище тука, наши-ти тука търговци (57)*.

Атрибутивните словосъчетания намираме в препозитивни групи, но се срещат и с постпозиционна реализация. За такава употреба в граматиката на Й. Груев е посочено като достатъчно условие прилагателното да има следващо свое „допълнение“ (Груев 1862: 269). Подобна употреба е налице в следния пример: *цъни-ты текущи въ тържище-то Ви (35)*.

В писмата намираме следните особености на сложното изречение:

1. Сложното съчинено изречение е представено с обогатена съюзна система. Наред с устойчивото положение на типичните за говоримия език съюзи (**я – я, ами, та, ли – или, па**) се употребяват съюзи с книжен характер (**но, обаче, не само – но и**).

2. Сложното съставно и сложното смесено изречение са основният и редовен начин за оформянето на текстовете. Макар често по обем те да са значително нараснали, то яснотата им е ненакърнена, организацията на отделните им компоненти е подчинена на информативната и експресивната цел на текста.

Синтактичният строй на текстовете споделя характерни за говоримия език особености като употреба на съюз **каквото** в значение на **както**: *имахмы сжъи-ты цъни каквото и въ вторникъ (37)*.

Паралелната употреба на съюзите **който** и **что** е обусловена от желанието на автора за избягване на повторение и еднотипно съюзно свързване в близки позиции, като по този начин се постига раздвиже-

на изреченска структура: *посрѣщамъ братско-то Ви..., кое-то ми донесе расписа на разны-ты стоки что сте испратилы* (57).

Любим синтактичен похват са **периодите**, които като вид повисша синтактична организация доказват езикова практика, характеризираща се с обработеност и богатство.

Извън изреченските структури (в началото или края на писмото, при определени формулировки за търговски дейности), които определихме като образци, шаблони поради предписването им от съществуващи примерни текстове на търговски писма, редовно и уместно се използват синтактични структури със заключителен и пояснителен характер. Използват се съюзни връзки като: **следствие, прочее, и така, нито пък, сиреч**: *И така днесъ ми ся прѣдадохъ...*(37).

При изграждането на сложното съставно изречение прави впечатление разнообразието на съюзните връзки за отделните видове подчинени изречения. Усложнената синтактична организация често е осъществена чрез използването на съподчинени изречения, многобройни са примерите на подчинени изречения, при които в непосредствено съседство се оказват две подчинителни съюзни връзки. Наблюдението ни върху текстове на Ив. Ев. Гешов потвърждава честата употреба на подобен похват.

Привеждаме по-голям откъс, който демонстрира посочените особености: *Извънрядно-то бездѣліе кое-то владѣе тука, и следователно-то спираніе на много фабрики отъ работѣ, голѣмото количество памукъ въ Ливерпулъ (460,000 балы тѣсъ годинь, насрѣщѣ 452000 лани такова врѣмя); добры-ты извѣстіѣ за памучны-ты беридбы по всы-ты страны, нѣ най-паче въ Америкѣ, гдѣ то прѣминѣлѣ – тѣ седмицѣ само стигнѣхѣ 26,000 балы новѣ памукъ – всичкы-ты тѣя обстоятелства способствувать да карать на долу цѣны-ты на памукъ-тѣ* (57).

• Лексикални черти – текстовете недвусмислено потвърждават оформянето на **специализиран пласт терминологична лексика**, свързана с търговската и банкерска дейност. Нейни компоненти са думи от общокултурната международна лексика, които осъществяват връзката с езици като гръцки, френски, италиански. Отсъствието на стабилност при тяхната употреба в българския език води до паралелното съществуване на няколко езикови варианта за едно и също поня-

тие, най-често отразяващи лексикални съответствия в няколко езика – турски, гръцки, италиански. Често това разнообразие е допълнено от новообразувано съответствие на българска почва. Ето и някои примери: *камбиали, полици, хавалета, менителници*. За това състояние неоспорим е примерът, който предлагат различните наръчници за цялата документация на търговската дейност¹¹. Терминологичната лексика в тях демонстрира динамиката на лексикалното изграждане, като голяма част от конкретни лексикални единици или словосъчетания термини отвеждат към пряка или косвена първооснова в италианския език, което има своето обяснение във факта, че в Италия през XIII и XIV в. се ражда банковото и търговското дело: *борса, мостра, бала, капитал, каса, магазия, тарифа* (Петканов 1979). Основната част от използваните термини е запазена и в съвременното терминообразуване: *натоварително, текуща сметка, годишна сметка, делба, тържище, падеж, срок на платката* (срок на плащане), *ценоразпис*.

Незавършената граматическа адаптация личи в следните случаи:

- словообразователно адаптиране чрез прибавяне на българския суфикс **-ин** срещаме в примери като *агент(ин)* (1, 37), *фабрикант(ин)* (27);
- думата *телеграма* е в м.р., като най-вероятно това се дължи на граматическия род на думата във френския език: *пръвый-тъ ми тилеграммъ* (1);
- думите *депозит, плик* са от ср. р. най-вероятно поради формалния завършек *-о*, който думите имат в италиански: *депозито-то* (57); *плика-та* (77) (форма за мн.ч.) (от ит. *deposito, plico*);
- думи с произношение от чуждия език, от който са заети – *умуры* (27) (мн.ч. от хумор, от фр. *humour*); *нумера-та* (27) (номерата, от ит. *numero*).

Интересен е примерът с образуваната на българска почва сложна дума *пароплув*, която е употребена редовно във всички писма с тази си форма. Тя е налице, с фонетичен вариант *пароплув*, в спомената-

¹¹ Наблюденията ни върху терминологичната лексика в „Диплографията“ на братя Караминкови потвърждават присъствието на италианския език като градивен компонент в лексикалната структура за банковото и търговското дело. Авторите на учебника се опират неведнъж върху италианските лексеми в своите обяснения и търсят най-подходящите смислови съответствия на български за тях. За термина *мѣнителници* (*камбиали*) е посочено: „Мѣнителници ся казвать поясно съ Италианскы рѣчи полици или камбиали, отъ промѣнявамъ, менѣ“.

та „Диплография“ (1850 г.), т.е. само една година след първата ѝ употреба през 1849 г. (Балтова 1972: 89).

Изследваните текстове разкриват етап от възприемането и употребата на чуждата лексика, при което се реализира нейно основно, първоначално значение: *спекулирам* (търгувам); *пиаца* (пазар, борса).

Анализираните писма представят характерната за Възраждането ни **стилова интерференция**, изразяваща се в преплитането между художествения, публицистичния, научнопопулярния, административно-деловия и разговорния стил. Жанровата характеристика на текстовете в съчетание с отсъствието на ясна стилова диференциация предполага и обяснява съвместната употреба на функционално различни езикови компоненти. Ето и пример: *Действието на такива пристигания* (на суров памук, бел. М. К.) *не състои в това че ненадейно се явява много памук в ливърпулското тържище, понеже тука и най-дребният буравител в памучни работи знай точно колко бали памук има на път, но в това че мнозина от тия что внасят или что спекулират памук са голчевци като някои от вашите наречи-търговци, та като не могат да чакат понеже имат нужда от пари, подават както завърнат, та така спадат цените, или ги въздържат да не идат още по-нагоре* (37) (правописът е осъвременен).

Текстологичното, графичното и езиковото сравнение между двата типа текст доказват факта, че те са дело на двама различни автори. Подписът на Евстрати Гешов недвусмислено посочва единия от тях. Езиковите параметри на основната част от текстовете потвърждават, че те са писани от носител на Пловдивския езиков модел, който демонстрира повтарящ се, устойчив набор от лексикални, граматични и изразни средства. Високата езикова подготовка и ерудираността на автора е съчетана с компетентност и индивидуален стил. Всичко това насочва към представител на високообразованата ни възрожденска интелигенция, чийто идиолект е разпознаваем и силно се отграничава от сравнявания друг текст.

Дали е възможно тези текстове да са писани от друг българин, който е помагал в кантората? В своите спомени Ив. Ев. Гешов посочва, че за Манчестър заминават шестима: той с родителите си и семейството на сестра му. Когато описва работата на кантората им там, не посочва име на друг българин (както например прави, когато представя дейността на цариградския им клон). За участието на Ив. Ев. Гешов в делата на кантората имаме сигурни сведения, както бе посочено вече. Изводът, че **писмата са писани от него и в тях той не е**

просто писар, а създател, автор на текста, се налага като непоколебимо обобщение.

Нужни ми бяха неоспорими доказателства. Потърсих ръкописни текстове на двамата, които са с доказано авторство, носещи подписите и на двамата, представящи графическите и езиковите различия между тях. Намерих ги в Българския исторически архив в НБКМ в София. Въпреки че „Гешови“ е най-големият архивен фонд, в него липсват текстове на Ив. Ев. Гешов от периода, в който са писани писмата в Манчестър. Този факт има своето обяснение. След ареста на Ив. Ев. Гешов в Пловдив по време на априлските събития през 1876 г. баща му унищожаваше целия архив на сина си от страх, че може да го компрометира пред турската власт.

В малкото на брой текстове от и до бащата – Евстрати Гешов, открих доказателството, което търсех. Това, което намерих там – писма на Евстрати Гешов от 1872 г., подписани от него, и писма на Иван Евстр. Гешов до баща му от 1874 г., подписани от него (ф. 272, а.е. 6226, л. 1, л. 4.) бяха текстове, които със своите графически, текстологични и езикови характеристики **неоспоримо доказват авторството на Иван Евстратиев Гешов за всички 80 писма, част от архива в Регионалния исторически музей в Пловдив.**

ЛИТЕРАТУРА

- Балтова 1972:** Балтова, Ю. За думата *параход* и нейните лексикални варианти през Възраждането. // *Български език*, 1972, № 1 – 2, 89 – 91.
- Гешов 1916:** Гешов, Ив. *Спомени из години на борби и победи*. София, 1916.
- Граматика 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език*. София: изд. на БАН, т. 3, 1983.
- Груев 1858:** Груев, Й. *Основа за българска граматика* (фототипно издание). София: Наука и изкуство, 1987.
- Груев 1862:** Груев, Й. *Основа за българска граматика*. Пловдив, 1862.
- Запрянова 1994:** Запрянова, Св. *Възрожденски учебници за търговски знания*. // *Училищната книжнина в България през XIX век*. Пловдив: 1994, 84 – 89.
- Куршумова 2012:** Куршумова, М. Иван Евстратиев Гешов – активен носител и разпространител на Пловдивския езиков модел // *Езикът на времето (Юбилеен сборник, посветен на проф. д.ф.н. Ив. Куцаров)*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, 226 – 238.

Петканов 1979: Петканов, Ив. Италиански лексикални заемки в българския език. // *Помагало по българска лексикология*, София: Наука и изкуство, 1979, 239 – 249.

Попов, Танкова 1994: Попов, Р., В. Танкова. *Иван Евстратиев Гешов. Лична кореспонденция*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1994.

Примов 1981: Примов, Ат. Търговско-банкерската къща „Братя Ив. Гешови“ от Пловдив (1828 – 1878). // *Известия на музеите от Южна България*. Пловдив: изд. „Хр. Г. Данов“, 1981, т. 7, 125 – 135.

Стателова 1994: Стателова, Ел. *Иван Евстратиев Гешов или трънливият път на създанието*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1994.

АЛБАНСКИЯТ ЕЗИК – ЕЗИКЪТ НА ИЛИРИТЕ

Агим Фона

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ALBANIAN: THE LANGUAGE OF THE ILIRIANS

Agim Fona

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

It is widely believed that the ethnicity and language of Albanians originate from ancient Illyrians. In support of this theory put anthropological, archaeological and linguistic evidence. This thesis is viewed as sufficiently convincing and official in Albania. Of course, the formation of Albanian ethnicity have affected a number of other factors, but the nature and historical vicissitudes have helped to keep the originality of this extraordinary culture.

Key words: ethnicity and language of Albanians, Illyrians, archaeological and linguistic evidence

В древността земите на днешната Република Албания са се разпределяли основно между три етнически групи: на изток са били траките, на юг – гърците и на запад – илирите. Между тях са се намирили и малко по численост македонци и келти. Всички те са говорили различни езици.

Илирите, както ни е известно от проучванията до този момент, не са имали собствена писменост. Възможно е те да са се използвали чужда азбука. Густав Вайганд споделя, че „за езика на илирите сме ориентирани много по-малко, отколкото за този на траките; глоси напълно липсват, в илирийската област на Балканския полуостров надписи не са намерени, но има голям брой надписи, останали от венети и месапи. От тях и от личните имена с голяма сигурност може да се определи принадлежността на илирийския език към индоевропейските езици и към кентум-езиците. Езикът, обичаите, битът на илирите съществено се различавали от тези на траките. Без да се впускаме в подробности, може да приемем обаче, че е съществувало заимстване в

езика особено на думи от чужд произход и при двата народа, които живели столетия наред при общи граници, а на места и заедно“ (Вайганд 1924).

Знае се например, че през Ранното средновековие албанците са използвали латински букви. От илирийския език имаме няколко глоси, засвидетелствани от старите историци на Гърция и Рим. За илирийски се считат лексемите: **vend** – място, страна; **amalusta** – лайка; **bilia** – дъщеря; **mantia** – къпина; **sika** (*thika*) – нож, и др. Много други думи намират съответствия в другите индоевропейски езици.

През годините учените са имали и имат различни мнения и са привърженици на отделни теории за албанския език и за илирите. Съществуват разнообразни изказвания (понякога противоречиви), и то не само за произхода на албанския език и древния илирийски народ, но и за ранното местонахождение на илирите на Балканския полуостров.

Почти всичките албански учени потвърждават и защитават тезата, че албанците са наследници, потомци на древния народ – илирите, които от древни времена са живеели по източното крайбрежие на Адриатическо и Йонийско море. Албанската историография също приема факта, че албанците са наследници на илирите и че върху територията на днешна Албания е образувана тяхната народност, формирани са нравите и езикът им.

Широко разпространено е схващането, че и етносът на албанците води началото си от древните илири. В защита на тази теория се привеждат редица доказателства: антропологически, археологически, лингвистически, и тя се възприема като достатъчно убедителна. Разбира се, върху формирането на албанската народност са оказвали въздействие редица фактори, но природните дадености и историческите превратности са спомагали за съхраняване на необичайната ѝ самобитност.

През 2000 г. професор Тома Кацори (Thoma Kasori) събира изследванията си върху различни проблеми от езикознанието, етимологията, историята, литературата и културата в сборника „Светлини“ („Ndricime“), отпечатан в Скопие, Македония. От изследванията и наблюденията, включени в този сборник със заглавие „Албанците са потомци на илирите“, проличава, че Т. Кацори твърдо защитава илирийската теория за произхода на албанския народ и привежда различни факти за доказването ѝ. Авторът посочва многобройни археологически, етнографски и езиковедски факти, за да докаже самостоятелно-

то културно развитие на албанците от племената на древните илири (срвн. Кацори 2000).

От направените в Република Албания археологически разкопки, например в околностите на Корча, Кольоня, Мат, Фиер, Дибер (Дебар), Кукес, Либражд и т.н., се стига до голям брой археологически артефакти, които доказват пряката приемственост от вярванията и символиката на древните илири от страна на съвременното албанско население. Налице са и различни фолклорни мотиви в албанската субкултура, доказващи илирийската ѝ първооснова. Музиката и народните танци на албанците днес имат характеристиките на илирийските, т.е. представляват до голяма степен тяхно продължение, което доказват многобройни рисунки по съдовете, открити по местата, населявани в древността от илири.

За езиковедски доказателства професор Кацори приема запазените топоними и антропоними, тъй като илирийските думи, познати досега в Албания, са малко на брой.

Доказателство, че албанският език е наследник на илирийския, е преди всичко фактът, че няма исторически данни илирите да са се преселвали от западната част на Балканския полуостров, т.е. няма данни за миграционни процеси и промени в топиката. Археологическите разкопки и езиковите данни също потвърждават това. От друга страна, до ден днешен албанската култура пази в себе си чертите на илирийската.

Ние приемаме, че албанската култура е наследила културата на илирите, която се различава от гръцката, тракийската и от римската култура, независимо от тяхното взаимодействие и влияние. Това се доказва с резултатите от археологическите разкопки. В Албания се смесват различни култури поради историческото развитие; разбира се, тя има общи черти с културите на съседните народи, но има и свои особености.

Базирайки се върху продължителни исторически изследвания, през 1774 г. шведският учен Ханс Ерих Тунман лансира за първи път тезата, според която албанците и албанският език произлизат от илирите и илирийския език, а илирийският и дакийският език са родствени. Според него албанският език е останал единственият автохтонен език на Балканите, който се говори по всички земи, населявани от илирите, докато останалите автохтонни палеобалкански езици са отмерели (срвн. Тунман 1774).

В учебника на Мустафа Ибрахим (Ибрахим 2005) също се изказва твърдението, че албанците и албанският език имат илирийски про-

изход. Авторът дава примери със стари собствени имена от илирийски, които могат да се обяснят с думи в съвременния албански език: Dardania от dardhe (круша), Dalmatia = dele < delme (овца), Dimalum = di mal < dy male (две планини), Bardhyl < bardhë (бял), Daz < dash (овен) и др. (срвн. Ибрахим 2005). Посочват се и думи в днешния албански, които са с илирийски произход – като pleq (от peli) – „стар“, shpejtë (от aspetos) – „бърз“ и др. Тази теза е подкрепена и доразвита през XIX век.

И друг учен, Катичич (Катичич 1976), отбелязва че в историческите ранни източници не се споменава за албанска миграция. Затова, твърди той, естествено трябва да се признае, че от древни времена албанският език се е говорил горе-долу в същия анклав, където се говори и днес.

Различни изследователи признават присъствие на предците на албанците на Балканите от относително стари времена. Но не всички от тях имат еднакво мнение, не споделят изложеното виждане за произхода на албанците: някои от тях защитават тезата, че техните предци са били илирите, други – че са били траките, и по-точно дако-мизите.

В своето изследване *Тракийският език* академик Вл. Георгиев пише: „Отдавна се спори дали албански представя по-нататъшна степен от развоя на илирийски или на тракийски. Ф. Миклошич, Г. Мейер, П. Кречмер, Н. Йокъл и др. считат, че албански произлиза от илирийски. Обаче Х. Хирт, Г. Вайганд и неотдавна подробно и убедително Д. Дечев и Х. Барич показаха, че албански е наследник на тракийски, всъщност, както ще видим по-нататък, на (дако-)мизийски“ (Георгиев 1957: 70). И по-надолу академик Георгиев продължава: „И така има сериозни основания да се смята, че съвременният албански е наследник на стария (дако-)мизийски език“ (Георгиев 1957: 72).

Видният албански езиковед академик Шабан Демирай не признава тезата за тракийския произход на албанския език. В своето изследване *Epir, pellazgete, etruskete и албанците (Epiri, pellazget, etrusket dhe shqiptaret)* той изразява своите резерви по отношение на тезата на акад. Владимир Георгиев и твърди, че „майка“ на албанския език и субстратът на румънския език някога са били географски близки езици, а тяхната близост е прекъсната през VI–VII век от славяните. Щом са били съседни езици, значи са разменяли езикова информация. Като индоевропейски езици те са имали и общи лексикални елементи или близки такива. Академик Ш. Демирай се позовава на

лингвистични изследвания, според които има 89 отделни албанско-румънски думи, т.е. форми, общи и за двата езика. Това са древни лексикални елементи от праиндоевропейския фонд, съхранени и в гръцкия език (срвн. Демирай 2008: 65 – 66).

Трябва да се отбележи, че в своето произведение академик Демирай не споделя мнението на много изследователи, чужди и местни, според които албанският език произлиза от пеласгийския. Според него не трябва да се поставя равенство между „пеласг“ и „илир“. Такова отъждествяване изглежда неаргументирано както в исторически, така и в езиковедски план (срвн. Демирай 2008: 51).

Диахронните изследователи на албанския език приемат, че в него има относително голям брой латински заемки. Присъствието на тези заемки е свидетелство за ранни и дълги контакти на предците на албанците с римляните, под чието господство са били дълъг период.

Албанските лингвисти посочват обаче, че албанският език е запазил своята оригиналност и идентичност въпреки почти 500-годишното господство на Римската империя, а това означава, че латинският език не е оказал съществено суперстратно влияние. Латинският лексикален слой обаче е изиграл особена роля във формирането на албанската лексикална система. След основния индоевропейски илирийски пласт латинският заема второ по мащаби и значение място в албанския език.

Що се касае до самата история на албанския език, според академик Демирай тя може да се раздели на четири основни периода, като през всеки от тях се развиват специфични процеси в отделните нейни подсистеми.

Първият период (староалбанският) се отнася към времето на окончателното формиране на албанския език, т.е. до VII – VIII век.

Вторият период (средноалбанският) продължава до XIV – XV век и се характеризира основно с конвергентно и отчасти дивергентно развитие на двата диалекта, очертани още през първия период – гег и тоск.

Третият период (новоалбанският) се свързва с началото на националното възраждане, т.е. продължава до втората половина на XIX век, характеризира се с по-нататъшна консолидация на граматическата структура на езика, която се обогатява и с форми от типа *per te punuar, me te ardhur, nje te ardhur*.

Последният период (съвременен албански) се характеризира основно с ковергентно развитие на писмения език. Тази тенденция за-

почва през Възраждането, активно се развива в годините преди Първата и след Втората световна война и продължава до днес. През този период се забелязва по-силно влияние на писмения език над разговорния. Друга основна характеристика е бурният процес на сближаване на диалектите, особено през втората половина на ХХ век.

Демирай потвърждава, че през всички периоди от историческата еволюция на албанския език дивергентните процеси са били такива, че не са пречили на развитието на съвместни езикови процеси на основните (гегийски и тоскийски) диалекти на албанския език (Демирай 1985: 56 – 57).

Албанският език е отделна група в рамките на индоевропейското езиково семейство. Той е развил своя особена структура. Индоевропейският характер на албанския език обаче присъства във всички негови системи и подсистеми. Някои негови особености са изчезнали с течение на вековете, други са се развили самостоятелно в рамките на албанския език или успоредно с процесите в други балкански езици.

Заслугата за включването на албанския език в семейството на индоевропейските езици принадлежи на Франц Боп и най-вече на неговата монография „За албанския език и неговата близост с другите езици“, излязала през 1854 година. И други учени езиковеди са дали принос в това направление, но Боп окончателно разрешава този въпрос.

Големи заслуги за развитието на различни аспекти на албанистиката имат и други чуждестранните учени като Г. Лайбниц, Ф. Миклошич, Г. Мейер, Н. Йокъл, Х. Педерсен, В. Цимоховски, Й. Копитар, Й. фон Хан, Г. Вайганд, А. Селишчев, Д. Камарда, М. ла Пиана, А. Десницкая и много други.

Сред учени и автори, коментирали мястото на албанския език сред индоевропейските езици и различни аспекти на албанистиката, следва да се посочат имената на академик Стефан Младенов, академик Владимир Георгиев, на професорите Тома Кацори, Бойка Соколова, Петя Асенова, Русана Христова-Бейлери и други. Възползвам се от случая да изразя своето уважение и дълбока признателност към техния труд и принос в областта на албанистиката.

Сред най-изтъкнатите албански езиковеди след Втората световна война трябва да се споменат имената на Александър Джувани, Ечрем Чабей, Костач Ципо, Андрокли Косталари, Махир Доми, Шабан Демирай, Идриз Айети, Селман Риза и много други.

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езиковедие*. Велико Търново: „Фабри“, 2002.
- Бобев, Кацори 1998:** Бобев, Б., Т., Кацори. *Близката и непознатата Албания*. София: „Отворено общество“, 1998.
- Вайганд 1924:** Weigand, G. *Ethnographie von Makedonien*. Geschichtlich-nationaler, sprachlich-statistischer Teil. Leipzig: Friedrich Brandstetter, 1924.
Превод: Елена Пипилева /http://promacedonia.org/gw/gw_index.html/
- Георгиев 1957:** Георгиев, В. *Тракийският език*. София: БАН, 1957.
- Демирай 1985:** Demiraj, Sh. *Gramatike historike e gjuhes shqipe*. Shtepia Botuese “8 Nentori“, Tirane, 1985.
- Демирай 2008:** Demiraj, Sh. *Epiri, pellazget, etrusket dhe shqiptaret*. Tirane: Infobotues, 2008.
- Ибрахим 2005:** Ibrahim, M. *Te mësojmë shqip: kurs për fillestarë dhe studentë (botimi i dytë)*. Shkup=Скопје: Interlingua, 2005.
- Катичич 1976:** Katičić, R. *Ancient languages of the Balkans*. The Hague-Paris, 1976.
- Кацори 2000:** Kasori, Th. *Ndricime*. Shkup: Shkupi 2000.
- Станков 2009:** Станков, Л. *Албански език, гјућа шқипе*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2009.
- Тунман 1774:** Thunmann, J. E. *Untersuchungen über die Geschichte der Ostlichen Europäischen Volger*. Leipzig, 1774.

СЪВРЕМЕННАТА МИКРОЛИНГВИСТИКА – ПЕРСПЕКТИВИ И ПРОБЛЕМИ (КНИЖОВЕН ЕЗИК И МИКРОЕЗИК)

Мартин Хенцелман
Технически университет, Дрезден

CONTEMPORARY MICROLINGUISTICS – PERSPECTIVES AND PROBLEMS (LITERARY LANGUAGE AND MICROLANGUAGE)

Martin Henzelmann
Dresden University of Technology

The development of literary norms in Slavic microlanguages is connected to certain problems, and political structures in different states decide, in many cases, what the situation of a minority and their language is. In contemporary science, we assume several points to be important with the creation of microlanguages, which, at the same time, are not unambiguous. This is why this paper shows the criteria of the definition of the term “standard language“ and compares it to the term „microlanguage“.

Key words: standard language, slavic microlanguages, modern microlinguistics

1. Увод

В учебниците по езикознание много автори правят опити да обяснят понятието „език“, което в съвременната немска лингвистика се схваща по-скоро като „книжовен език“. При съпоставката му с понятието „микророезик“ са налице много неясноти, поради което възникват редица важни въпроси: Какво е това „книжовен език“ и по какъв начин може да се дефинира той?; Какво означава „микророезик“?; Къде е границата между двете езикови форми и имат ли те допирни точки помежду си?; Има ли ясни и точни аргументи при тяхното категоризиране?

Тези въпроси ще бъдат разгледани в настоящата статия. При описанието и тълкуването на преходните езикови форми с оглед на

славянските езици и процесите, които ги засягат, се стремя да се придържам максимално към достоверността на фактите, без да изпадам в субективизъм.

2. Стандартен език¹

Въпросът за значението на термина „стандартен език“ се разглежда в различни езиковедски трудове и засега не може да се прокара рязка граница между „език“ и другите езикови форми (диалекти, микроезици, етнолекти и др.). В труда си по българска диалектология Й. Н. Иванов категорично изказва следното становище: „Теоретически за разграничителен белег между език и диалекти би могло да се използва възможността за взаимно разбиране. Ако например представителите на две родствени езикови системи, без оглед на съществуващите между тях системни различия, могат да се разберат, като всеки от тях използва своя диалект, тези две системи се определят като диалекти на един и същи език. Ако ли не могат да се разберат, въпреки наличието на еднакви и общи черти, имаме работа с два родствени езика“ (Иванов 1997: 8).

Това твърдение обаче поражда допълнителни усложнения. Например чешки и словашки са толкова близки, че носителите на двата езика (поне по-възрастните) могат без проблеми да се разбират. Значи ли това, че действително става въпрос за два езика, или трябва да се приеме, че словашкият е чешки диалект, отишъл по-далеч в развитието си? Съществуват ли по-точни критерии за категоризация? В този текст няма да си задавам въпроса какво означава „език“, но ще се опитам да изясня коя негова форма може да се смята за стандартизирана. Отначало ще цитирам едно интересно мнение по въпроса: „Вероятно би било справедливо да се каже, че единствената разновидност, която може да се смята за „същински език“ (във второто значение на „език“), е *книжовният език*“ (Хъдсън 1996: 32).

По отношение на понятието „книжовен език“ имаме работа с определени критерии, заложили през 1995 г. от немския езиковед П. Редер. Тези критерии са показател за сложността на проблематиката и синтезират принципните норми, в които трябва да се вмести стандартизираният език. Като първо изискване авторът приема, че не може да се използва чисто лингвистичен подход, а трябва да се обръща внимание и на социалната страна на въпроса. Според него *книжовният език* е само една от формите на езика, която се употребява в съвре-

¹ В българската езиковедска наука се предпочита терминът „книжовен език“.

менното общество като официален, държавен език, особено в сферата на законодателната, изпълнителната и съдебната власт, в медиите, образователната система, армията и т.н. (Редер 1995: 352). Авторът определя стандартизирането на езика според функциите му във всекидневния живот и посочва три взаимносвързани аспекта в този процес. Първият аспект е социолингвистичният, включващ преди всичко следните изисквания: нормативност (препоръчителна и кодифицирана), задължителност (неограничена и обща употреба), диференцираност (развити форми на отделните стилове), поливалентност (възможност за изразяване на всички страни от обществения живот). Вторият аспект, социокултурният, се изразява в стандартизиране (създаване на характерни езикови признаци), жизненост (интегриране на нови елементи и др.), автономност (независимост от друг език) и историческа достоверност (дълголетна традиция). Третият, последен, аспект е екстралингвистичният и се изразява в отношението на административните и политическите фактори в лицето на правителството, към езика (например дали създават нормативна база, регламентираща използването на езика). Този аспект е свързващо звено между двата други аспекта и най-важен критерий при дефинирането на понятието. И така, Редер залага критериите, които според него са необходими за формулирането на понятието „книжовен език“. Неговите аргументи обхващат всички страни на обществения живот.

Функционалността на книжовния език е от най-важно значение и тя в по-малка степен се изтъква и от другите автори, работещи в това направление. Например руският учен Ю. В. Рождественски посочва: „Националните литературни езици, за разлика от донационалните, функционират във всички сфери на общуването и навлизат в нови сфери и жанрове, каквито са научната, художествената, публицистичната литература, вестникарските жанрове и тези на списанията“ (Рождественски 1990: 290 – 291). Според това разбиране езици като полски или чешки са напълно функционални стандартни езици, защото отговарят безспорно на всички горепосочени условия. Преди това (1966 г.) излиза изключително важното изследване на Е. Хауген. Авторът прави забележителни наблюдения върху процеса на стандартизиране на езика и описва повтарящите се закономерности при възникването на съвременните книжовни езици, като показва как една езикова форма може да се превърне в книжовен език. Тази форма трябва да премине дълъг период на подбор, да създаде писмени и граматични норми и да стане задължителна за цялото общество, което да се съобразява с тези норми: „В заключение стандартният език, освен ако не

се смята за отмрял, се нуждае от хора, които да го използват. *Възприемането* на нормата дори от малка, но влиятелна група, е част от живота на езика“ (Хауген 1966: 933).

Освен това е важно да се оценява ролята на държавата при стандартизирането на езика, което става ясно не само от работата на Редер, но и от предложените структурни критерии от Харман: „Това – кой език е стандартизиран сам по себе си или по отношение на някой друг език, зависи от редица условия, и най-вече от културно-политическата обстановка в дадена държава“ (Харман 1993: 294).

3. Микроезик

Значението на понятието „микроезик“ не е съвсем ясно и липсват конкретни теоретични основни критерии за употребата му, което често обяснява неточностите при дефинирането на някои езикови форми. Микроезиците не могат да се сравняват с книжовните езици, обаче те са много по-развити от диалектите, притежават писменост и книжнина, в някои случаи дори в научната сфера (например русинският в Сърбия). От друга страна, те не са в състояние да обслужват всички сфери на обществения живот. Поради това могат да се приемат за преходна форма между книжовен език и диалект. В съвременната наука работите на Дуличенко са от най-голямо значение. В неговите изследвания се среща следната дефиниция: „Какво разбираме под термина *литературен микроезик*? Веднага би ми се искало да обърна внимание на това, че появата на отделни сборници поезия или проза, както и на текстове от други жанрове, написани на определен говор или диалект, който не се е превърнал в база на някой литературен език, все още не означава начало на определен литературен език. Контурите на литературния микроезик започват да се очертават едва тогава, когато единичните прояви от подобен характер постепенно се превръщат в процес, който наричаме *литературноезиков*, тоест това е *организиран процес*, който в крайна сметка води до създаването на литературен език“ (Дуличенко 2006: 26 – 27).

Става ясно, че Дуличенко не изхожда от понятието „книжовен език“ и че самото съществуване на книжнина не е предпоставка за съществуването на един микроезик. По-важен за автора аргумент е този, че ако има наличие на организиран процес, тогава е уместно да се говори за микроезик. По-горе бе посочено, че разширяването на нормативността е необходимо изискване при образуването на нова писмена езикова форма. Дуличенко говори за автономни микроезици, които се развиват самостоятелно, географски и етнолингвистично са

независими от друг език и показват сравнително висока функционалност. Към тази група се отнася примерно горнолужишкият език в Германия. Втората група или категория е представена от островните микроезици. Те са в процес на разширяване на функционалността си и са географски разделени от етническата си родина – русинският език в Сърбия, който всъщност е близкородствен с украинския. Следва групата на периферно-островните микроезици. При промяна на държавните граници възникна нова ситуация, поради която определена етническа група започва да говори езика си в чуждозиковата среда, без да губи контакта с основната маса, говореща този език в съседна страна. Такъв е случаят с карпаторусински в Словакия, който пази връзката си с украинския език. Последната група микроезици могат да се определят като периферни. Те са на ниско ниво на функционално развитие и се намират в същата държава, в съседство с език, който им е близък. Такъв език според автора е полският микроезик в Беларус (Дуличенко 2006: 31 – 33). Освен посочените критерии трябва да се има предвид и общата функционалност, която може да се проявява в силна, средна или ниска степен (Дуличенко 2006: 41). Въпреки това вътрешноезиковите аргументи не са от голямо значение за автора: *„В светлината на казаното дотук литературният микроезик е такава форма на съществуване на езика или диалекта, която се ползва с писменост, характеризира се с нормализиращи тенденции, които възникват като следствие от функционирането на литературно-писмени форми в рамките на повече или по-малко организиран литературноезиков процес. Именно организираният литературноезиков процес диктува избора на писменост, води към унификация на граматичните, лексикалните и други норми, оповестявайки чрез това раждането на нов литературен език“* (Дуличенко 2006: 27).

Същевременно трябва да се отчита фактът, че определението „микроезик“ е подходящо за използване в случаите, в които се вземат предвид и други аспекти. Приема се, че количеството на носителите на микроезика е достатъчно ниско – рядко надвишава един милион говорещи езика. Това означава, че винаги става въпрос за малцинства в определена държава. Слабата функционалност на микроезиците се дължи на това, че многоезичието е разпространено до голяма степен сред техните носители (Кусе 2009: 45).

Обикновено микроезиците отговарят само частично на схемата, предложена от Редер. На някои от тях е издавано ограничено количество литература, предимно под формата на граматика и речници, което показва тяхната сравнително слаба функционалност. Липсата на

значителна автономия при тези езици често не се забелязва, но приликата на микроезиците с някой книжовен език може да се приеме за тяхна характеристика – например кашубският е много подобен на полския.

Печален факт е, че дълго време микроезиците се смятат за низши езикови форми и изключително рядко се разработват теоретично-концептуални образци. Често се изтъква, че не става въпрос за реално съществуващи малки езици, а за набедени такива или за неделими варианти на големи езици или диалекти (Хенчел 2003: 66). Заради това немският езиковед Клос ги нарича „защо-езици“ или „езици под въпрос“ („*Wieso-Sprachen*“): „Как може някой да се съмнява, че става въпрос за (а) език и съответно за (б) диалект?“ (Клос 1985: 211). В тази връзка няма съмнение, че на микроезиците по принцип се гледа с пренебрежение (Клос 1985: 215). Друг проблем е силният натиск от доминантните култури по отношение на локалните култури с цел асимилиране на последните, което е главна причина доминантният език да разполага с повече възможности и да се счита за по-подходящ за общуване в съвременното общество (Кристъл 2000: 77 – 80). Може да се добави и това, че влиянието на доминантния език е от голямо значение за микроезика, например немското влияние върху двата лужишки езика (по отношение на произношението, морфологията, интонацията и т. н.) (Марти 2007: 39).

В микролингвистиката дълго време не се създават разширени общотеоретични подходи към проблема и на малките езици не се придава голямо значение. Причината е разбираема: „Даже ако някой употребява малък език и пише на него на качествено ниво, текстовете му винаги трябва да се превеждат“ (Хайтман 2002: 123).

4. Съвременните проблеми в науката за микроезиците

От самото начало на тази работа разграничавам три основни проблема при дефинирането на понятието „микроезик“: 1. **Оскъдната от теоретически концепции** се явява основна причина за неточностите и спорните дефиниции. 2. **По-сложното дефиниране на самото понятие** „микроезик“ е предпоставка за незадоволителния научен подход към проблема и недостатъчния авторитет на изтъкнатите микроезици. 3. Поради **спорността на критериите** съществуването на някои езикови форми не е достатъчно обосновано. Какво представлява всъщност организираният процес, предложен от Дуличенко? Авторът не уточнява какво се очаква от определената организация, заела се с този процес, не пита кой я ръководи и каква е нейната действи-

телна цел. Ако има организиран процес, но носителите на говора или (микро)езика отхвърлят наложеното им разширение на книжовните норми, не е уместно да се смята, че се заражда нов (микро)език – това показват много точно както изследването на Хауген, така и множеството статии и монографии от американски социолингвисти (Фишмън 1974, Шифмън 1996 и др.). Затова възниква въпросът: задължително ли трябва да се отчита отношението на носителите на говора/езика към споменатия организиран процес?

Друг проблем, тясно свързан с посочения, е употребата на книжовните норми. Защо писмеността е важна в случаите, когато носителите на диалекта/(микро)езика не си служат с него? Дали групата смята, че говори *напълно обособен собствен език* (лужишките езици), *взаимно свързани варианти* на два езика (конкретно за кашубски по отношение на полски) или само *диалект* (чакавски-кайкавски – в рамките на сърбохърватската езикова територия)? Тук трябва да се уточни отношението на малцинствената група към окръжаващата я среда и самоопределянето на нейните представители.

Според Редер политическите аспекти са от особена важност за книжовните езици, което е валидно и при процеса на оформяне на микроезиците – благоприятната политическа среда осигурява на кашубския в Полша, лужишките езици в Германия, русинския в Сърбия, Полша и Словакия възможност да се развиват свободно като самостоятелни микроезици. От друга страна, русинският в Украйна засега е по-отдалечен от подобен развой поради сравнително ниския интерес към тази група в страната.

Многобройните въпроси не се решават от използваните днес критерии, като вместо това дори се получава смесица от противоречиви термини и понятия. По такъв начин горнолужишкият и чакавският не могат да се определят като микроезици по единен критерий, защото тяхното национално самоопределение, подходът към проблематиката, различната ангажираност в процеса на развитието на книжовните норми, геополитическото им положение и историческите им особености са пример за специфични особености, на които трябва да се обърне внимание при изследване на езиковите норми. Значи не е достатъчно само да се наблюдава процес на разширяване на книжовните норми, но трябва да се отчита подробно и внимателно ситуацията в определена група. Ако това не се прави, се получават груби грешки при категоризирането на микроезиците – достатъчен е само примерът с долнолужишкия език в Германия – в работата на Дуличенко (2006: 42 – 43) е дадена обяснителна таблица с всички езикови

варианти, които могат да се смятат за микроезици според него. Не става ясно защо авторът твърди неоснователно, че не му е известно до 2006 г. да съществува долнолужишка гимназия в Германия. В действителност обаче нейното съществуване е факт и на нейната страница в интернет може да се прочете следното: „Долнолужишката гимназия е основана на 1. септември 1952 г. като *Лужишка гимназия*“ (http://www.nsg-cottbus.de/doku.php/ueber_uns:schulgeschichte:start).

Също толкова невярно е твърдението, че изобщо не се знае дали съществуват топографски надписи на този език. В Долна Лужица такива надписи обаче се виждат навсякъде. Даже в конституцията на немската провинция Бранденбург е записано, че надписите на немски и долнолужишки са задължителни: „(4) „В лужишките населени места лужишкият език се използва задължително в обществените надписи ...“ (*Конституция на немската провинция Бранденбург* от 20 август 1992 г., раздел 4, глава 25). Сериозен проблем може да възникне, щом даден автор заявява, че липсва информация по въпроса за съществуването на телевизионни програми на долнолужишки, макар да е известно, че от 1992 г. такива програми в действителност се излъчват.

Отправната точка за липсата на информация в случая с долнолужишкия е съвсем неубедителна. Тези неточности се дължат на липсата на наблюдения по отношение на определени геополитически особености или на пропуски. Получава се количествено ориентирана работа, докато особено в микролингвистиката от най-важно значение е качеството на научното изследване, което трябва да се ръководи от стремеж към търсене на по-ясни и по-точни критерии и аргументи. Излиза, че има нужда от промяна в методическия подход при изследването на определени езикови форми, за да се получи максимално приближаване до същинските цели и задачи на микролингвистиката.

Досегашното дефиниране на термина „микроезик“ не може да даде отговор на следния въпрос – щом се наблюдава някакъв организиран процес, съпровождащ зараждането на нов микроезик, защо не се говори за съществуването на „буневачки микроезик“? На говора на тази малка група във Войводина (Сърбия) от много години редовно се издава списание, налице е книжнина и се водят радиоемисии. Дуличенко (2008: 45) пише във връзка с това: „Частъ текстов в их журнале *Буневские новости* (*Bunjevačke novine*) публикуется по-буневски“. При това положение не е разбираемо защо въпросният микроезик не е показан в таблицата с микроезиците (пак там: 39 – 42) и не се брой за микроезик, щом отговаря на главния съвременен критерий. Излиза, че пред нас стоят още много задачи, докато успеем да разрешим подобни неточности.

5. Заключение

Книжовният език, използван във всички сфери на съвременния обществен живот, е добре изследван и в езикознанието съществуват достатъчно издържани класификации на литературните езици. Микроезикът обаче е частично стандартизиран и не е приложим във всички сфери на съвременния обществен живот. В микролингвистиката липсва точно, ясно и вярно определение, което да се съобразява с проблемите и тенденциите при кодификацията на славянските микроезици. Въпреки това отделен микроезик може да се счита за езикова форма, която в определена степен във функционално отношение стои между книжовен език и диалект, както показва следната схема:

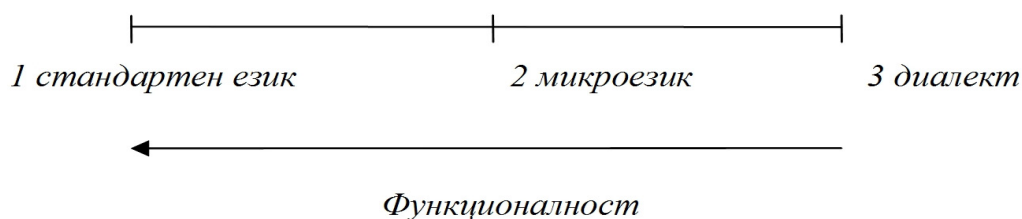

Схема №1: Посока на езиковата функционалност.

Стандартният език (вж. Схема №1) се явява според Редер най-жизнен и най-развит езиков вариант, а също и най-престижна езикова форма. За разлика от него микроезиците по функционални критерии стоят между литературните езици и диалектите. Плавният преход, описван от Иванов, може да се прилага и при дефинирането на микроезиците и тогава ще придобие следната структура:

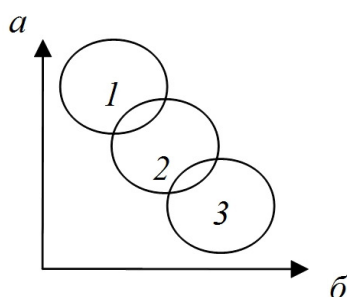

Схема №2: Структура на езиковата функционалност. a = качество на функционалността, b = слабост на функционалността.

Между езиковите варианти се наблюдават преходни пространства, което ни показва, че особено в случая с микроезиците имаме ра-

бота с форми, които притежават черти както на книжовните езици, така и на диалектите. И така, може да се обобщи, че микроезиците до определена степен са преходни форми, притежаващи не само собствена писменост и книжнина, но и слабости при функционирането. Те могат да се доближават към по-качествено разработените системи или обратно – да ослабват и да се принизяват до нивото на диалектите.

От какво се нуждае микролингвистиката и конкретно какво трябва да се промени? Необходимо е да се разработи по-точно и детайлно определение на понятието микроезик, да се покажат по-ясни примери за съществуващи микроезици и да се създадат по-подробни теоретични постановки на проблематиката. При категоризацията се чувства силна необходимост от теоретически концепти, които да уточняват понятието „организиран процес“ по отношение на формирането на микроезиците. Същевременно от най-важно значение е уточняването на механизмите, които движат този процес. Във връзка с това стои и нуждата от използване на качествена аргументация със съвременни примери.

Освен това трябва да се създадат точни критерии, които ще позволят научният подход към темата да се разшири с нужните аспекти при оценката на организирания процес, съпровождащи формирането на славянските микроезици. Един от критериите, които засега не се смятат за важни, от който би могло да зависи цялото изследване на автентичността на процеса, е вземането предвид на мнението на самите носители на микроезиците.

ЛИТЕРАТУРА

Долнолужишка гимназия: Niedersorbisches Gymnasium http://www.nsg-cottbus.de/doku.php/ueber_uns:schulgeschichte:start>

Дуличенко 2006: Дуличенко, А. Д. Современное языкознание и славянские литературные микроязыки. // *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты: Материалы международной конференции, организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов. Тарту, 15 – 17 сентября 2005 г.* Slavica Tartuensia VII. Тарту: Издательство Тартуского университета, 2006, 22 – 46.

Дуличенко 2008: Дуличенко, А. Д. Современная этноязыковая Микрославия: состояние и перспективы развития. // *Русиньский язык меджі двома конгресами. Зборник рефератів з III. Меджінародного конгресу русиньского языка, Краків, 13. – 16.9.2007.* Под ред. на А. Плішкова. Пряшів:

- Русинів Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові, 2008, 38 – 48.
- Иванов 1997:** Иванов, Й. Н. *Българска диалектология*. Второ издание. Пловдив: Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 1997.
- Клос 1985:** Kloss, H. Sprache, Nationalität, Volk und andere ethnostatistische Begriffe im Lichte der Kontaktlinguistik. // *Entstehung von Sprachen und Völkern. Glotto- und ethnogenetische Aspekte europäischer Sprachen. Akten des 6. Symposions über Sprachkontakt in Europa*. Mannheim 1984. Под ред. на P. S. Ureland. Linguistische Arbeiten, № 162. Tübingen: Niemeyer, 1985, 209 – 218.
- Конституция на немската провинция Бранденбург** <http://www.bravors-brandenburg.de/cms/detail.php?gsid=land_bb_bravors_01.c.23338.de>.
- Кристъл 2000:** Crystal, D. *Language Death*. First published. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Кусе 2009:** Kuße, H. Kleinsprachenlinguistik: Zur Typologie von Kleinsprachen und den Aufgaben ihrer linguistischen Beschreibung am Beispiel slavischer Kleinsprachen. // *Konzeptualisierung und Status kleiner Kulturen. Beiträge zur gleichnamigen Konferenz in Dresden vom 3. bis 6. März 2008*. Под ред. на С. Prunitsch. Specimina Philologiae Slavicae, № 155. München/Berlin: Sagner, 2009, 41 – 60.
- Марти 2007:** Marti, R. Lower Sorbian – twice a minority language. // *Small and Large Slavic Languages in Contact*. Под ред. на R. Marti/J. Nekvapil. International Journal of the Sociology of Language, № 183. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2007, 31 – 51.
- Редер 1995:** Rehder, P. Standardsprache. Versuch eines dreistufigen Modells. // *Die Welt der Slaven* 1995, № 40, 352 – 366.
- Рождественски 1990:** Рождественский, Ю. В. *Лекции по общему языкознанию*. Москва: „Высшая школа“, 1990.
- Фишман 1974:** Fishman, J. A. (под ред.) *Advances in language planning*. Contributions to the sociology of language, № 5. The Hague: Mouton, 1974.
- Хъдсън 1996:** Hudson, R. A. *Sociolinguistics*. Second Edition. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Хайтман 2002:** Heitmann, A. „Chancen“ „kleiner“ Nationalliteraturen. // *Sprachen und Sprachenpolitik in Europa*. Под ред. на К. Ehlich/V. Schubert. Stauffenburg aktuell, № 4. Tübingen: Stauffenburg, 2002, 123 – 143
- Харман 1993:** Haarmann, H. *Die Sprachenwelt Europas. Geschichte und Zukunft der Sprachnationen zwischen Atlantik und Ural*. Frankfurt/New York: Campus, 1993.
- Хауген 1966:** Haugen, E. Dialect, Language, Nation. // *American Anthropologist*. August 1966, Volume 68, Issue 4, 922 – 935 <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1525/aa.1966.68.4.02a00040/pdf>>.
- Хенчел 2003:** Hentschel, G. New minor ‘Abstandsprachen’ under the roof of a genetically close literary language? The case of Polish vs. Kashubian, Silesian

and Podhalean. // *Minor languages. Approaches, definitions, controversies. Papers from the conference on 'Minor Languages: Coming to grips with a suitable definition' Bremen, June 2001.* Под ред. на Sherzer, J., T. Stolz. *Diversitas Linguarum*, № 3. Bochum: Brockmeyer, 2003, 59 – 74.

Шифмън 1996: Schiffman, H. F. *Linguistic Culture and Language Policy.* London/New York: Routledge, 1996.

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВРЪЗКИ
МЕЖДУ ЕЗИКОВИ НАГЛАСИ (ВЪРХУ ДАННИ
ОТ НАЦИОНАЛНА ПРЕДСТАВИТЕЛНА АНКЕТА)¹**

Красимира Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**A STUDY OF LANGUAGE ATTITUDES AND THEIR LINKS
(BASED ON A NATIONWIDE SURVEY)**

Krassimira Alexova
Saint Kliment Ohridski University of Sofia

The present paper comments on the results of correlation analysis between attitudes toward 12 non-standard speech markers. The data for language attitudes have been obtained by a national representative survey held in May 2010. Using the value of the correlation coefficients, 5 groups of language attitudes relevant to the linguistic analysis of the public opinion have been distinguished.

Key words: language attitudes, non-standard speech variables, correlation analysis

1. За обекта на изследването

В проучванията, посветени на езиковите нагласи, най-често се търси тяхната връзка със социално-демографските характеристики на анкетираните, за да се отговори на въпроса кои езикови нагласи в рамките на една общност са функция на социалната нееднородност. По-рядко обект в социолингвистичните изследвания са връзките между самите езикови нагласи, а чрез техния анализ може да се провери дали негативните (или позитивните) оценки за дадено езиково явление

---

¹ Този доклад е част от реализацията на научната програма на проекта „Изследване на модели и средства в различни речеве ситуации и сфери на общуването в съвременния български език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, дог. № ДТК 02/ 11 от 16.12.2009 г. Изказвам благодарност на ФНИ към МОМН за финансовата подкрепа.

ние (език, езикова формация и т.н.) са обвързани с негативните или позитивните оценки за друго явление (или явления). Ако се установи наличие на корелативни зависимости между езиковите нагласи, могат да се търсят не само зависимости между двойки нагласи, но и да се провери съществуват ли групи от речеви феномени, които се оценяват по сравнително еднакъв начин от общественото мнение. Това е основният мотив за обект на настоящата работа да бъде избран анализът на връзките между набор от езикови нагласи, разглеждани в статистическия анализ като променливи.

2. Емпиричните данни – национална представителна анкета

През м. май 2010 г. научният екип по проекта „Изследване на модели и средства в различни речеви ситуации и сфери на общуването в съвременния български език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, в сътрудничество с „Галъп Интернешънъл България“ проведе национално изследване на езиковите нагласи към 12 езикови променливи, представляващи отклонения от кодифицираните правоговорни норми. Анкетата е представителна за пълнолетното население на Република България по отношение на критериите пол, възраст, местожителство (тип населено място и регион), образование и етническа принадлежност. Интервюирани са 2018 пълнолетни българи (над 18-годишна възраст), като извадката е реализирана от експерти на „Галъп Интернешънъл България“. Използвана е методологията на личните интервюта в дома на респондентите, като анкетиращите четат въпросите и записват отговорите във въпросника. Словоформите, които са използвани във въпросника за онагледяване на всяко отклонение от правоговора, са записани предварително на звуков файл. Основната задача пред респондентите е да дадат оценка за всяко от 12-те речеви явления според три противопоставяния: *правилно – неправилно, западнобългарско – източнобългарско явление, звучи добре – не звучи добре*. Скалата за избор на оценка по всяко от противопоставянията е 10-степенна със следните равнища:

- 1 – най-висока степен на първата опозитивна стойност на признака;
- 2 – висока степен на първата опозитивна стойност на признака;
- 3 – средна степен на първата опозитивна стойност на признака;
- 4 – ниска степен на първата опозитивна стойност на признака;
- 5 – най-ниска степен първата опозитивна стойност на признака;
- 6 – най-ниска степен на втората опозитивна стойност на признака;
- 7 – ниска степен на втората опозитивна стойност на признака;

- 8 – средна степен на втората опозитивна стойност на признака;
- 9 – висока степен на втората опозитивна стойност на признака;
- 10 – най-висока степен на втората опозитивна стойност на признака.

Ясно е, че в една анкета не могат да бъдат включени всички речеви маркери, интересувачи научния екип. Редукцията на броя им е осъществена чрез прилагането на няколко изисквания към изследваните речеви явления: да представляват отклонения от кодификацията, характерни на устната комуникация; да са обвързани със социално-демографската стратификация в обществото и/или с типа на комуникативната изява по скалата *подготвеност : неподготвеност*, а ако не съществуват такива зависимости, то липсата да бъде значим показател за наличие на езикова тенденция; да бъдат сравнително широко разпространени и познати на респондентите. Включените в анкетата правоговорни отклонения са представени в Таблица 1.

Таблица 1. Правоговорни отклонения

<ul style="list-style-type: none"> – Екане – <i>бел, голем, хлеб</i> (въпрос № 1), и <i>бехме, вървехме, живехме</i> (въпрос № 2). – Свърхьякане – <i>голями, бяли, видяли, живяли</i> (въпрос № 3). – Окончание -ме за 1 л., мн.ч., сег. вр., I и II спр. – <i>ходиме, говориме, пушиме, пиеме</i> (въпрос № 4). – Аористна тематична гласна -а- (с отчитане на редукцията) вм. -о-, при глаголи от I спр., I р. – <i>четъх, отидъх, донесъхте, дадъхте</i> (въпрос № 5). – Твърда съгласна пред окончанието за 1 л., ед. ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, II спр., сег. вр. – <i>вървъ, спъ, вървът, спът</i> (въпрос № 6). – Твърда съгласна пред определителния член при някои същ. имена – <i>учителъ, лекъръ, приятелъ</i> (въпрос № 7). – Дейотация при показателни местоимения – <i>то̀а, та̀а, тѐа, он̀а</i> (въпрос № 8). 	<ul style="list-style-type: none"> – Определителен член -т`ъ</b> (под ударение) при съществителните от ж.р., завършващи на съгласна – <i>радостт`ъ, песент`ъ, мисълт`ъ</i> (въпрос № 9). – Генерализирана винителна флексия -ъ под ударение при същ. имена от ж.р. – <i>глав`ъ, глав`ътъ, рък`ъ, рък`ътъ</i> (въпрос № 10). – Редукция на неударена гласна е в и, както и смекчаване на съгласни пред предни гласни. Включени са в един въпрос (№ 11) поради силна по степен права зависимост между тях – <i>Нйе, дитй̀ету ни пйиши</i>. – Аористни непрефигирани и префигирани глаголни форми с ударение върху тематичната гласна – <i>говор̀их, говор̀ил, направ̀их, направ̀ил</i> (въпрос № 12).
--	--

3. Резултатите – връзки между езиковите нагласи към 12-те лингвистични променливи

3.1. Избор на метод. Корелационни коефициенти

За да се установи дали съществува връзка между езиковите нагласи към избраните лингвистични променливи, първо трябва да се подбере подходящ статистически метод. Оценките за 12-те речеви явления се избират от 10-степенна ординарна скала, което определя езиковите нагласи в настоящото изследване като качествени подредими признаци. В психологическите и социално-психологическите изследвания може да се използва при проучване на нагласите методът на главните компоненти, чийто алгоритъм включва изчисляване на коефициента на корелация, наречен корелационен коефициент на Пирсън. Той представлява мярка за силата на връзката между две случайни явления.

Целите при изучаване на корелационните зависимости са: 1) изследване на формата на зависимост, като се намери влиянието на явлението *фактор* върху явлението *резултат* чрез регресионен анализ; 2) измерване на теснотата на зависимостта между двете явления чрез корелационен анализ (Гатев, Спасов, Радилов 1989: 192).

С помощта на програмата SPSS бяха изчислени коефициентите на корелация между всеки два типа нагласи (общо 648 анализа). Коефициентът на корелация (R) показва степента на зависимост между два признака (в случая две нагласи) и се движи между 0 и 1, като 0 означава липса на корелационна зависимост, а 1 – максимална степен на зависимост. Минусът и плюсьт пред коефициента сочат посоката на връзката: плюсьт значи, че когато расте единият показател, расте и другият, а минусът показва, че когато расте единият, другият намалява и обратното. При коефициент под 0,3 връзката е слаба, от 0,3 до 0,5 – умерена, от 0,5 до 0,7 е значителна, от 0,7 до 0,9 е голяма (или още силна), а над 0,9 е много голяма (или още много силна).

Чрез корелационния анализ в конкретния случай може да се отговори на въпросите: 1) кои от изследваните от нас нагласи (общо 36) се намират в корелационна зависимост, 2) каква е по сила тази корелационна зависимост, като това ще е показателно за теснотата на зависимостта между нагласите, 3) дали при повишаването на негативните : позитивните нагласи към едно речево явление нарастват, или намаляват негативните, или съответно позитивните нагласи към друго правоговорно отклонение (или отклонения).

3.2. Зависимости между трите признака

Резултатите от корелационните анализи сочат, че между признаците *правилност* и *благозвучност*, по които се оценява едно и също правоговорно отклонение, съществува зависимост. Във всички случаи тя е права (еднопосочна), а освен това силна (R от 0,7 до 0,9) или значителна (R от 0,5 до 0,7) по степен.

Силна по степен права (еднопосочна) връзка има между оценките за *правилност* : *неправилност* и за *благозвучност* : *неблагозвучност* на следните правоговорни отклонения – свръхякане (3.1. и 3.3.), мекане (4.1. и 4.3.), аористни форми с темпорална гласна *-а-* вм. *-о-* (5.1. и 5.3.), съществителни от ж.р. с член *-тъ* под ударение вм. *-та* (9.1. и 9.3.), редукция на неударено *e* + смекчаване на съгласните пред предни гласни (11.1. и 11.3.), аористни форми с крайно ударение (12.1. и 12.3.). А права (еднопосочна) зависимост означава, че с нарастване на оценките за неправилност на едно правоговорно отклонение нарастват и оценките за неговата неблагозвучност и обратното. Всички тези случаи могат да се видят в Таблица 2.

Права, значителна по сила е връзката между оценките за неправилност и неблагозвучност на сегашни глаголни форми с твърда вм. мека предфлексийна съгласна (6.1. и 6.3.), на съществителни от м.р. с твърда съгласна пред определителния член (7.1. и 7.3.), на съществителни в генерализирана винителна форма – *главътъ* (10.1. и 10.3). Единствено при показателните местоимения с дейотация – *тоа, таа, онаа*, силата на връзката между двата признака е умерена.

Тази висока степен на зависимост говори за ясната доминация на прескрипцията *правилно* : *неправилно* над субективните усещания за благозвучност на речеви явления. Получените резултати сочат, че за анкетиранияте „което е правилно, то е и благозвучно“, макар че оценките за благозвучност винаги са с няколко процента по-високи от оценките за правилност. Например оценките за неблагозвучност на екането са по-малко от оценките за неговата неправилност; оценките за благозвучност на мекането ще са повече от оценките за правилност и т.н.

Таблица 2. Коэффициенты на корреляция

	1.1.Бел	1.2.	1.3.	2.1.Без2.2.	2.3.	3.1.Бел3.2.	3.3.	4.1.Мек4.2.	4.3.	5.1-Ак.5.2.	5.3.	6.1.Във6.2.	6.3.	7.1.Учи7.2.	7.3.	8.1.Тов8.2.	8.3.	9.1.рад9.2.	9.3.	10.1.гм10.2.	10.3.	11.1.НН11.2.	11.3.	12.1.ли12.2.	
С	1,000																								
1.1.Бел		1,000																							
1.2.			1,000																						
1.3.				1,000																					
2.1.Безме					1,000																				
2.2.						1,000																			
2.3.							1,000																		
3.1.Бели								1,000																	
3.2.									1,000																
3.3.										1,000															
4.1.Мекане											1,000														
4.2.												1,000													
4.3.													1,000												
5.1.Четъл														1,000											
5.2.															1,000										
5.3.																1,000									
6.1.Вървъл																	1,000								
6.2.																		1,000							
6.3.																			1,000						
7.1.Учителъ																				1,000					
7.2.																					1,000				
7.3.																						1,000			
8.1.Тов, таа																							1,000		
8.2.																								1,000	
8.3.																									1,000
9.1.радностъ																									1,000
9.2.																									1,000
9.3.																									1,000
10.1.главнъ																									1,000
10.2.																									1,000
10.3.																									1,000
11.1.НМЕ																									1,000
11.2.																									1,000
11.3.																									1,000
12.1.пращих																									1,000
12.2.																									1,000
12.3.																									1,000

Легенда: Коэффициент на корреляция от 0,5 до 0,7 – значителна права зависимост; от 0,3 до 0,5 – права, умерена по сила връзка; от 0,01 до 0,3 – слаба, права зависимост; коэффициенти със знак минус – на таблицата те имат стойности до $-0,3$, т.е. това са слаби, обратни зависимости

3.3. Силни еднопосочни (прави) зависимости между нагласи

Силни по степен зависимости (при коефициент на корелация R между 0,7 и 0,9) се наблюдават между оценките за *правилност* : *неправилност* на екането в именни форми и съответно в глаголни форми (между 1.1. и 2.1.), между оценките за *благозвучност* : *неблагозвучност* на двата вида екане (между 1.3. и 2.3.), както и между оценките за тяхната локална маркираност (между 1.2. и 2.2.). Тъй като и при двата вида екане преобладават негативните нагласи по признаците *правилност* и *благозвучност*, зависимостта се изразява в това, че с повишаването на отрицателните оценки за неправилност и неблагозвучност на единия тип екане се повишават отрицателните оценки и за другия тип екане. Ясно е, че екането представлява за анкетираните един общ модел, към който нагласите са идентични.

3.4. Значителни по сила еднопосочни (прави) зависимости между нагласи

Както може да се види от Таблица 3, образува се една съвкупност от нагласи към няколко правоговорни отклонения, между които има значителни по сила зависимости (R между 0,5 и 0,7): глаголни форми в сег.вр. с твърда предфлексийна съгласна (*вървѣ* – 6.1., 6.2. и 6.3.), именни форми с твърда вм. мека съгласна пред определителния член (*учитель* – 7.1., 7.2. и 7.3.), съществителни от ж.р. с член *-тъ* под ударение вм. *-та* (*радосттъ* – 9.1., 9.2., 9.3.), екане в глаголни форми и по-рядко в именни форми (2.1., 2.2., 1.3.), дейотация в показателни местоимения от типа *тоа*, *таа* (8.1., 8.3.). В един случай към тази група се включват аористни форми с крайно ударение (значима по степен зависимост между нагласите към тяхната локална маркираност и нагласите към локалната маркираност на екането в глаголни форми – 12.2. *ходѣх* и 2.2. *бехме*), както значителната по сила корелация между оценките за генерализираните именни винителни форми и оценките за смекчаването на съгласните пред предни гласни + редукция на неударено *e* (10.1. *главѣтъ* – 11.1. *Нѣе*, *дитѣету*...). Подредбата в горното изброяване не е случайна – тя следва броя на еднопосочните значителни зависимости, което дадено правоговорно отклонение има с другите нагласи.

Както се вижда от Таблица 3, нагласите към двата типа форми с непалатални вм. палатални съгласни (*вървѣ* и в по-ниска степен *учитель*) показват най-голям брой значителни по степен връзки с нагласи към другите правоговорни отклонения в анкетата (без мекането и свръхякането).

Към всички правоговорни отклонения в Таблица 3 категорично преобладават негативните нагласи, т.е. оценките за неправилност (вж. Графика 1) и неблагозвучност. Зависимостта във всички изброени случаи в Таблица 3 е права (еднопосочна), което означава например, че с нарастването на негативните нагласи към форми като *четъх* нарастват и негативните нагласи към форми като *вървѣ*; с нарастването на оценките за неблагозвучност на форми като *вървѣ* нарастват и оценките за неблагозвучност на форми като *бел*, *голем* и т.н.

Таблица 3. Значителни (R между 0,5 и 0,7) прави (еднопосочни) зависимости между нагласи в рамките на всяко от трите признакови противопоставяния

<i>Правилност : неправилност</i> (признакът е кодиран с 1, поставено на второ място в номера на променливата)	Локална маркираност (западнобългарско : източнобългарско явление) (признакът е кодиран с 2, поставено на второ място в номера на променливата)	Благозвучност : неблагозвучност (звучи добре : не звучи добре) (признакът е кодиран с 3, поставено на второ място в номера на променливата)
5.1. <i>четъх</i> – 6.1. <i>вървѣ</i> 5.1. <i>четъх</i> – 7.1. <i>учителъ</i> 6.1. <i>вървѣ</i> – 2.1. <i>бехме</i> 6.1. <i>вървѣ</i> – 7.1. <i>учителъ</i> 6.1. <i>вървѣ</i> – 9.1. <i>радосттъ</i> 6.1. <i>вървѣ</i> – 10.1. <i>главѣтъ</i> 6.1. <i>вървѣ</i> – 11.1. <i>Нйе, дитйету...</i> 7.1. <i>учителъ</i> – 9.1. <i>радосттъ</i> 8.1. <i>тоа</i> – 10.1. <i>главѣтъ</i> 10.1. <i>главѣтъ</i> – 11.1. <i>Нйе, дитйету...</i>	6.2. <i>вървѣ</i> – 5.2. <i>четъх</i> 6.2. <i>вървѣ</i> – 7.2. <i>учителъ</i> 6.2. <i>вървѣ</i> – 9.2. <i>радосттъ</i> 9.2. <i>радосттъ</i> – 7.2. <i>учителъ</i> 9.2. <i>радосттъ</i> – 10.2. <i>главѣтъ</i> 12.2. <i>ходѣх</i> и 2.2. <i>бехме</i>	6.3. <i>вървѣ</i> – 1.3. <i>бел</i> 6.3. <i>вървѣ</i> – 2.3. <i>бехме</i> 6.3. <i>вървѣ</i> – 7.3. <i>учителъ</i> 6.3. <i>вървѣ</i> – 8.3. <i>тоа</i> 6.3. <i>вървѣ</i> – 9.3. <i>радосттъ</i> 7.3. <i>учителъ</i> – 8.3. <i>тоа</i> 7.3. <i>учителъ</i> – 9.3. <i>радосттъ</i>

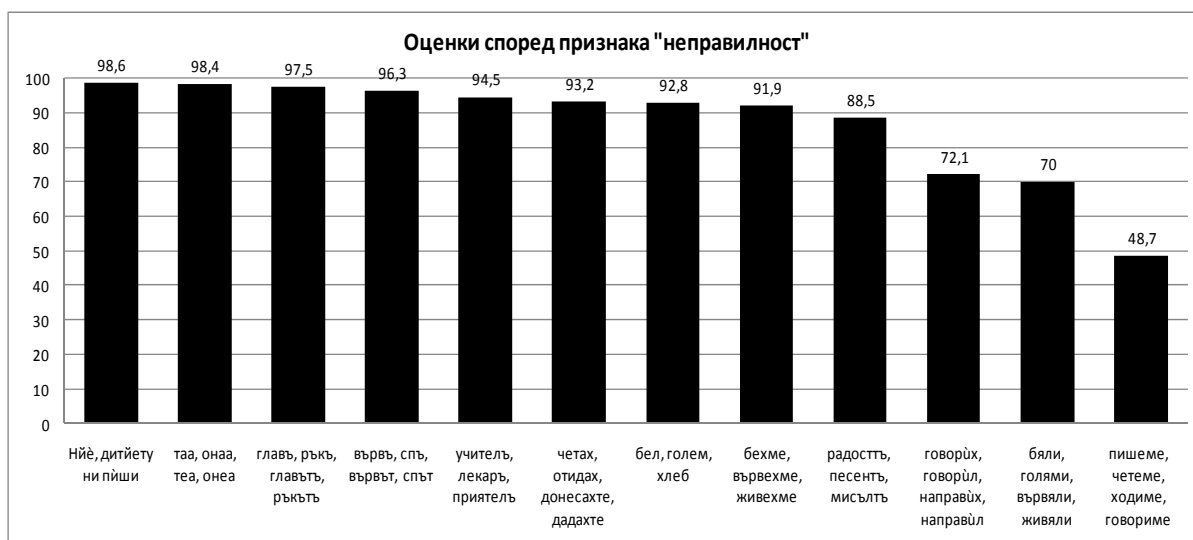
3.5. Умерени еднопосочни (прави) зависимости между нагласи

Нагласите към *правилността : неправилността* и *благозвучността : неблагозвучността* на аористните форми с крайно ударение (12.1., 12.3.) са в умерени прави зависимости с нагласите по тези признаци към екането в именни и глаголни форми, с нагласите към свръхякането и към мекането. Не се наблюдават по-тесни зависимости с други типове нагласи (т.е. с по-голяма сила на връзката).

3.6. Слаби еднопосочни (прави) зависимости между нагласи

Нагласите по признаците *правилност*, *локална маркираност* и *благозвучност* на свръхякането (3.1., 3.2., 3.3.) и нагласите по същите признаци към мекането (4.1., 4.2., 4.3.) имат предимно слаби по сила еднопосочни (прави) зависимости с нагласите към другите право-говорни отклонения. Това личи от съпоставките между коефициентите на корелация, нанесени в Таблица 4. Единствено между оценките за *правилност* : *неправилност* на мекането (4.1.) и оценките за *правилност* : *неправилност* на свръхякането (3.1.) има умерена права зависимост. Нагласите към *правилността* : *неправилността* на свръхякането (3.1.) са в умерена права зависимост от оценките за *правилност* : *неправилност* на аористните форми с крайно ударение (12.1.). Тези данни дават основание нагласите към мекането и свръхякането да бъдат обособени в самостоятелна група. В подкрепа на това решение е и фактът, че това са двете право-говорни отклонения, към които има най-малък среден процент оценки за неправилност – при мекането те са 48,7%, а при свръхякането – 70% (вж. Графика 1).

Графика 1. Оценки в проценти според признака 'неправилност'

При оценките за смекчаването на съгласните пред предни гласни + редуцията на неударена гласна *e* по трите признака (11.1., 11.2., 11.3.), както и при оценките за генерализираните винителни форми в ж.р. (10.1., 10.2., 10.3.) липсват силни и значителни еднопосочни зависимости с други нагласи, ако изключим умерената права зависимост между собствените им оценки за правилност и оценките им за

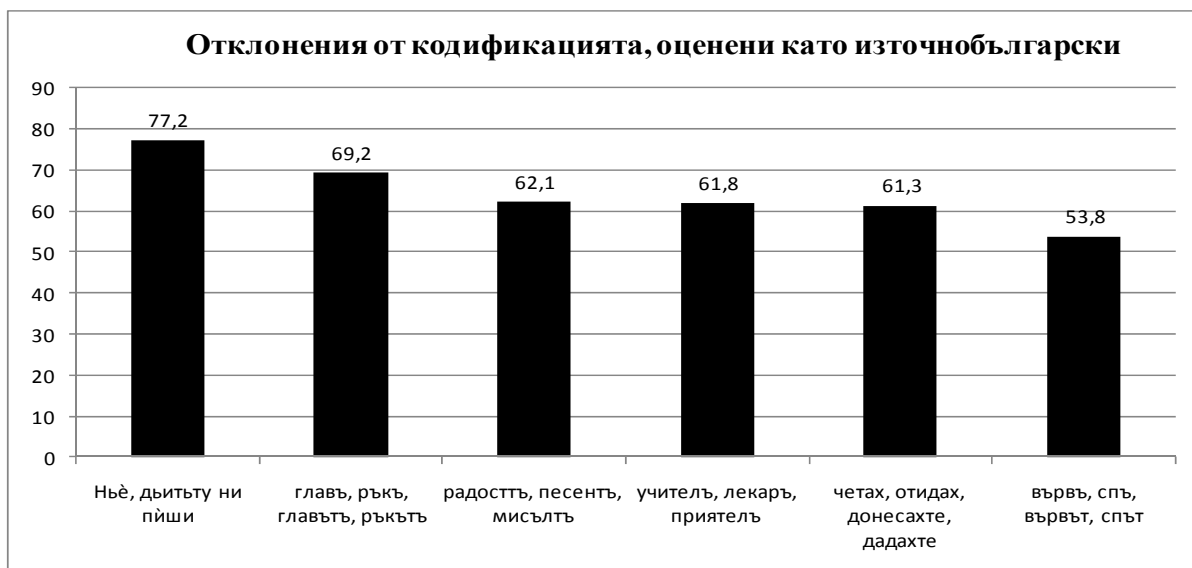
благозвучност. При посочените отклонения от нормата се наблюдават предимно слаби еднопосочни зависимости. Това ни кара да ги обединим в една група, различаваща се по броя и силата на връзките от групата взаимнообвързани нагласи в Таблица 3.

3.7. Обратни (разнопосочни, отрицателни) зависимости между нагласи

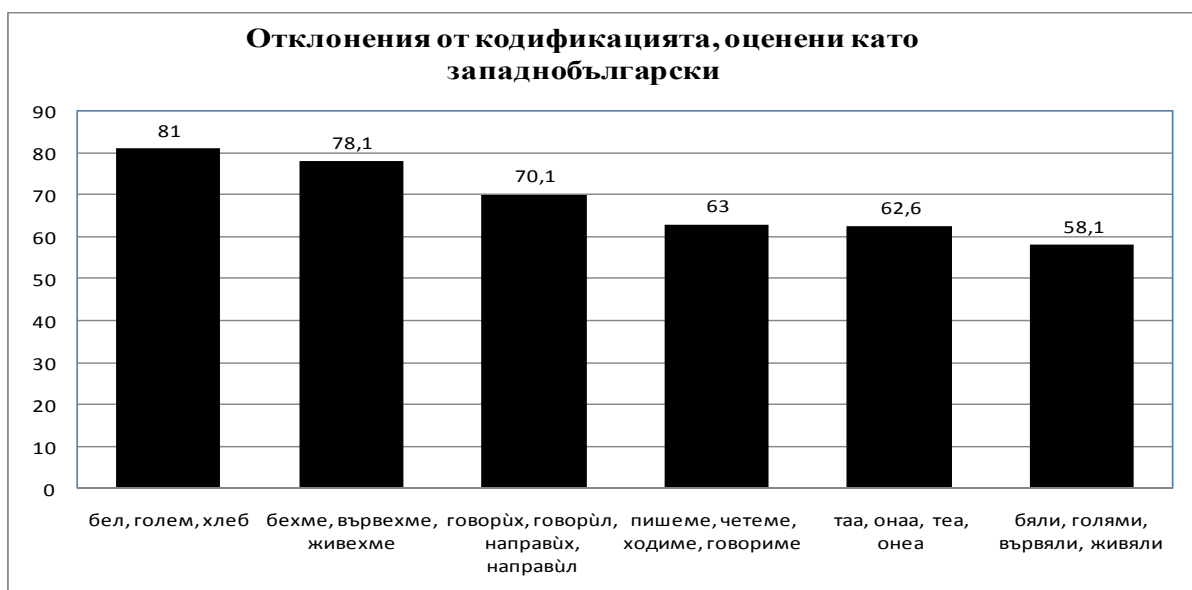
Дотук разгледахме случаите, когато зависимостта е права (еднопосочна). Нека да се спрем върху обратните зависимости (вж. Таблица 4) – т.е. върху случаите, в които при нарастване на едната променлива намалява другата. Прегледът сочи, че за разлика от правите зависимости, между които има силни, значителни и умерени, то при обратните (разнопосочните) зависимости, сигнализирани от минуса през коефициента на корелация, има само слаби, при това до $-0,180$. Зависимостите са много слаби, но въпреки това може да се каже, че с повишаването на оценките за неправилност или неблагозвучност се наблюдава тенденция за определяне на дадено отклонение от посока източнобългарско към посока западнобългарско.

Важно е също така да подчертаем, че обратните слаби зависимости се наблюдават между нагласите по признака *западнобългарско : източнобългарско явление* на едно правоговорно отклонение и нагласите или към признака *правилно : неправилно*, или към признака *благозвучност : неблагозвучност* на същото или на друго правоговорно отклонение. Данните убедително говорят, че признакът *западнобългарско : източнобългарско явление*, който е важен за лингвистичните интерпретации, не е силен детерминатор на обществените нагласи. Представите на анкетирания за локална маркираност на едно правоговорно отклонение не се покриват с езиковедските класификации. Това ясно личи от Графика 2 и Графика 3, на които са нанесени средните проценти анкетирани, определили дадено речево явление като източнобългарско (Графика 2) или като западнобългарско (Графика 3).

Графика 2. Отклонения от кодификацията, оценени като източнобългарски

Графика 3. Отклонения от кодификацията, оценени като западнобългарски

Данните и анализите в настоящата работа потвърждават извода, че най-същественият детерминатор на обществените нагласи към 12-те правоговорни отклонения в проведената анкета е противопоставянето *правилно : неправилно*.

4. Кратки изводи

Корелационният анализ на връзките между нагласите към 12-те отклонения от правоговора даде възможност да се оформят групи нагласи поред стойността на корелационния коефициент и на знака пред него. Откритиха се пет значими за изследването ни групи нагласи: със силни еднопосочни връзки, със значителни по степен еднопосочни връзки, с умерени еднопосочни връзки, със слаби еднопосочни връзки и с разнопосочни слаби връзки.

Силни еднопосочни връзки има между нагласите към екането в именни форми и нагласите към екането в глаголни форми, което показва, че екането се възприема като единно явление, независимо от появата му в различни части на речта. При това има силно негативна обществена оценка – средно около 92% от анкетираните дават за двете явления някоя от степените на признака *неправилност*.

Значителни по степен прави зависимости има предимно между нагласите към именните и глаголните форми с непалатална в.м. палатална съгласна и нагласите към другите правоговорни отклонения в анкетата с изключение на мекането и свръхякането.

Между нагласите за правилност и благозвучност на аористните форми с крайно ударение и нагласите по тези признаци към екането в именни и глаголни форми, нагласите към свръхякането и към мекането съществуват **умерени прави зависимости**. Това означава, че отрицателните (респ. положителните) нагласи към този акцентен тип аористни форми ще нарастват с нарастването на негативните нагласи към екането, мекането и свръхякането.

Между нагласите към свръхякането по признаците *правилност*, *локална маркираност* и *благозвучност* и нагласите към другите правоговорни отклонения по тези признаци има **слаби еднопосочни връзки**. Същото важи и за мекането. Но между нагласите към мекането и към свръхякането има умерени по сила прави зависимости. Поради това можем да отделим тези две правоговорни отклонения в самостоятелна група, към която да присъединим и аористните форми с крайни ударения (вж. горния параграф). Основание за това ни дава както фактът, че между тях и нагласите към останалите правоговорни отклонения преобладават слабите по степен връзки, помежду им има умерени връзки, така и фактът, че това са трите правоговорни отклонения, за които са дадени сравнително най-голям брой положителни оценки за правилност (51,2% за мекането, 30% за свръхякането, 27,9% за аористните форми с крайно ударение).

Слаби по сила връзки има също така и между нагласите към смекчаването на съгласните пред предни гласни + редукцията на неударена гласна *e* по трите признака (правилност, локална маркираност,

благозвучност) и повечето от останалите типове нагласи. Същото важи и за нагласите към генерализираните винителни форми в ж.р. За разлика от това между оценките за правилност и благозвучност на тези две правоговорни отклонения има умерени еднопосочни връзки, което дава основание да се твърди, че те също оформят самостоятелна група. Тези две правоговорни отклонения са получили най-голям процент оценки за източнобългарска локална маркираност и формират представата на анкетираните за речта, типична за източните ни части.

Корелационният анализ дава основания за изводи, отнасящи се до връзките между признаците, по които се оценяват 12-те отклонения. Оценката за локална маркираност на едно отклонение от нормата показва тенденция към по-силни по степен връзки не с оценките за правилност и благозвучност на същото това речево явление, а с оценките за локална маркираност на другите правоговорни отклонения. Това значи, че оценките за локална маркираност на едно отклонение се намират в слаби връзки с оценките за *правилност : неправилност* на същото това отклонение. Налага се изводът, че оценката за неправилност не е силен детерминатор на оценката за локална принадлежност на дадено отклонение от правоговора.

Оценките за *правилност : неправилност* и оценките за *благозвучност : неблагозвучност* на едно и също правоговорно отклонение имат по-силна по степен връзка, отколкото с оценките по тези два признака за други наблюдавани речеви варианти. С нарастването на оценките за неправилност растат и оценките за неблагозвучност на едно и също явление, като трябва да се отчита и фактът, че оценките за неблагозвучност винаги са с няколко процента по-малко от оценките за неправилност. Това ясно говори, че прескрипцията *правилно : неправилно* детерминира формирането на субективните оценки за благозвучност.

Направените тук анализи допълват картината на езиковите нагласи на съвременните българи към речевата вариативност. А това е важна стъпка в процеса на изследването на общественото мнение по отношение на съвременното състояние на българския език.

ЛИТЕРАТУРА

Гатев, Спасов, Радилев 1989: Гатев, К., А. Спасов, Д. Радилев. *Обща теория на статистиката и икономическа статистика*. София: „Наука и изкуство“, 1989.

**НОВИНИТЕ ТАКИВА, КАКВИТО СА¹ – ЗА ВЕРБАЛНОТО
НАСИЛИЕ ВЪВ ВЕСТНИКАРСКИТЕ ЗАГЛАВИЯ
КАТО ЕЛЕМЕНТ НА ЕЗИКОВА ПОЛИТИКА НА МЕДИИТЕ
(ВЪЗ ОСНОВА НА ЕЗИКОВ МАТЕРИАЛ ОТ В. „24 ЧАСА“)**

*Наталия Длугош
Университет „Адам Мицкевич“, Познан*

**NEWS, AS IT IS: ON VERBAL VIOLENCE IN NEWSPAPER TI-
TLES AS AN ELEMENT OF MEDIA LANGUAGE POLICY
(BASED ON LANGUAGE MATERIAL
FROM 24 CHASA NEWSPAPER)**

*Natalia Dlugosz
Adam Mickiewicz University of Poznan*

This paper describes language exponents of manipulation referring to scenes of violence presented in the Bulgarian newspaper „24 chasa“. For this purpose, I perform a review of all press headings in the column entitled *Bulgaria* within two weeks (from 28 September to 11 October). I draw attention to the emotional form of the message and I indicate lexemes implying violence which are used most often. I also write about purposeful selection of messages presented in the column and about falsifying the image of the Bulgarian reality, reconstructed on the basis of press data.

Key words: media, language policy, verbal violence, press headings

Съвременният човек функционира успоредно в две пространства – действително и виртуално. Той е принуден да полага все по-големи усилия, за да осъзнае границата между реалния свят и киберпространството. Причината за това е фактът, че живеем в т.нар. „електронен век“, когато технологическият напредък ни позволява да пренасяме все по-широки сфери на живота си на е-платформа. По този начин процесът на медиатизацията на човешкото съществуване разширява диапазона си. В масовата комуникация най-новите медиуми

---

¹ Изречението е мотото на електронния сайт на в. „24 часа“.

изиграват небанална роля, тъй като в значителна степен въздействат върху възприемането ни на околния свят. Фиксирайки нашето внимание върху определени елементи на действителността, те оформят представите ни за нея.

Американският учен Джордж Гербнер е убеден в силното въздействие на съдържанието на масовия комуникат върху начина, по който възприемаме действителността, и върху човешкото поведение. В създадената от автора култивационна теория за въздействието на медиите се твърди, че в американското общество доминиращата медия е телевизията и като такава тя силно въздейства върху въображението на средния американец по отношение на околния свят (Гербнер 2009: 353 – 354). В изследванията си Гербнер отделя специално място на образите на насилието в телевизионните предавания. Привържениците на теорията му твърдят, че дълготрайното гледане на сцени на насилие оставя траен белег в човешката психика и въздейства върху оформянето на мнението и поведението на зрителя. Повтарящите се често образи на насилие могат да доведат до десензитизиране на получателя, т.е. те могат да понижат чувствителността му към определени стимули и да намалят контрола върху собствените реакции. Отрицателната и жестоката картина на действителността в медиите се счита за причина за нарастването на агресивното поведение и състоянието на безпокойство в обществото.

Последните десетилетия донасят също и много нови знания за влиянието на езика на медиите върху комуникационното ни поведение. В държавите от бившия комунистически блок, като Полша и България, изследванията, посветени на въздействието на езика на свободните медии върху обществената комуникация, имат, по обективни причини, кратка традиция. Но потребността от този тип анализи нараства успоредно с настъпилите в медийната комуникация промени. Публикуваните досега студии наблягат върху няколко съществени за езика на медиите явления като напр. езиковите прояви на агресия, езиковата манипулация, вулгаризацията на езика. Голямо внимание се отделя също така на присъстващото в езика на медиите вербално насилие. Главната цел на новите медии не е предаване на прецизна и честна информация. Целта е да се привлече вниманието на възможно най-широка и разнообразна публика. С оглед на горепосоченото езикът на медиите разчита главно на фатичната и емоционалната функция на езика. Съвременните медии, обладани от желание да разширят аудиторията си, използват все по-безпардонни езикови средства. Валери Писарек, коментирайки езика на съвременните ме-

дии, споделя с читателя мнението, че: „Медиите, заради желанието си да привлекат внимание и интерес и да бъдат одобрени от възможно най-широка публика, описват отрицателни събития, прояви на насилие, агресия и вулгарност с помощта на поразително безпардонни езикови средства. Представянето на действителни прояви на агресия, вулгаризация и аксиологически релативизъм в медиите утвърждава мястото им в обществения живот, което пък оправдава повишения интерес на медиите към нежелателни явления“² (Писарек 2000: 6).

С повишен интерес към образите на насилие се срещаме както в излъчваните от български медии предавания, така и в българската преса. В настоящата статия се представя резултатът от едно експериментално изследване, направено с цел да получим отговор на въпроса дали възприетата от българския вестник „24 часа“ езикова политика е насочена към осъществяване на гореописаните стратегии на привличане на възможно най-широка публика с помощта на определени езикови трикове. Основният материал на изследването са вестникарските заглавия, събрани от рубриката *България* във в. „24 часа“ (електронно издание), преглеждана ежедневно от 28 септември до 11 октомври 2012 година. В рамките на този период на страниците на рубриката са публикувани 597 статии, от които 212 са със заглавие, предсказващо насилие. При ексцерпирането на заглавията са взети предвид формулираните в българското законодателство характеристики на насилието, което се разбира по следния начин: *всяко действие или поведение, насочено към друг човек или собствената личност, което предизвиква физическо, психическо и емоционално страдание*³. Т.е. за сцени на насилие се считат описанията на внезапна, неестествена смърт, престъпления, нарушаващи целостта и неприкосновеността на човешкото тяло, нарушаване на човешкото достойнство и свобода. Съгласно с тези критерии като сцена на насилие се приема и описването на пътни произшествия, предизвикали нараняване или смърт на хора, а също така и прояви на насилие срещу животни.

Насилието във вестникарските заглавия на „24 часа“ присъства най-често чрез картината на неестествена смърт. Вербалното насилие

² „Media (...) chcą pozyskać uwagę, zainteresowanie i aprobatę jak najliczniejszej publiczności, opisują wydarzenia negatywne, zjawiska przemocy, agresji, wulgarności za pomocą rażąco dosadnych środków językowych. Prezentacja w mediach rzeczywistych przejawów agresji, wulgaryzacji i relatywizmu aksjologicznego umacnia ich miejsce w życiu społecznym, co z kolei usprawiedliwia wzmożone zainteresowanie mediów tymi niepożądanymi zjawiskami“ (Pisarek 2000: 6).

³ www.mvr.bg/NR/rdonlyres/0C3D5EB4.../0/dom_nas_kakvo.pdf (08.11.2012 г.)

в тези кратки текстове е изразено по директен начин, като се използват думите: *смърт*, *смъртен (случай)*, *смъртоносен*, *труп*, *мъртъв*, *мъртвец*, *умъртвя*. Над 35% заглавия (74 заглавия) съдържат една или повече лексеми от тематичното поле ‘смърт’. Тук могат да се посочат следните примери:

*14 месеца размотават делото за смъртта на Паула и Николай
Държавата нехаела за смъртните случаи в домовете за деца
Пияният лекар нямал общо със смъртта на 35-годишната па-
циентка*

*София – най-смъртоносният град в Европа
Водолази търсят трупа на самоубиец от Аспаруховия мост
Намериха труп на пловдивчанин на брега на Дунав
Трупове на отровени кучета и котки покриха столичен квар-
тал*

*Откриха мъртва изгубената жена в Пирин
Съдът в потрес, няма кой да направи експертиза за мъртвата
родилка*

Удар като с боздуган умъртвил Балтов

Специфични за обработения материал са честите съчетавания на думите *смърт* и *мъртъв* с нарицателни съществителни, означаващи деца. В един от примерите може да се говори за присъствието на допълнителен фактор с функция да подсили отрицателните чувства у читателя. Тази роля изпълнява информацията за възрастта и името на потърпевшото дете. Става дума за следните примери:

*Второ дело срещу България в Страсбург за смърт на дете от
дом*

*Година условно за лекар, причинил смъртта на новородено
Лекар, оправдан за смъртта на бебе, осъди прокуратурата
за 20 хиляди лева*

*Десислава Атанасова за жената с мъртвия плод: Дано не е
умишлено*

*Лекари към жената с мъртво бебе в утробата: Болницата не
е хотел*

*Лекари отпратили бременна с мъртво бебе в корема – защо-
то дошла в петък, а не в понеделник*

*Оправдаха трима лекари, обвинени за смъртта на 4-годишната
Никол*

С висока фреквентност в заглавията се характеризира лексемата *убивам* и производните думи: *убит*, *(само)убийство*, *(само)убиец*. В събрания материал те се повтарят в 55 заглавия. Към тях спадат следните примери:

Варненска прокуратура иска постоянен арест за убийците на Женья

*Водолази търсят трупа на самоубиец от Аспаруховия мост
Дарина Павлова: Убиха Илия заради това, което щеше да направи*

ДНК експертиза доказва: Бившият полицай е убил красивата Мария

Екзекуторите на Надежда Георгиева нямали мотиви за убийството ѝ, дори я харесвали

Изследват влиянието на диазепама върху подсъдим за тройно убийство

*Лелята Светла организира купони в дома на убитата Женья
МВР търси свидетели на катастрофа с убито дете
Намалиха на 2 г. присъдата на Кирил Рашков – внук за закана за убийство*

*Очна ставка провали дело за убийство на двама от Наглите
Пращат полицая убиец на психотест в София
Продължава делото за убийството на ямболската адвокатка
Прокурори в Плевен спасили полицая убиец от уволнение
Санитар и медсестра надзират 5-има психично болни убийци
Убиват адвокат и бизнесмен, за да вземат всичките пари за Тракия банк*

В заглавията на статиите насилието е назовавано с помощта на безпардонен, понякога даже потресаващ език. С такова явление се сблъскваме при описването на много престъпления, предизвикали нарушаване на целостта на човешкото тяло при акт на агресия. В събрания материал извършеният акт на физическото насилие не е представян по неутрален начин, а с помощта на лексеми, които еднозначно предизвикват отрицателни асоциации и вместо да намаляват, всъщност увеличават драстичността. Заглавията не ни спестяват жестоките детайли на описваните събития, напр.:

Клане в междучасие. Десетокласник намушка съученик в корема

*Женья сама нарязала лицето си, после и вените
Мъж наръга свой познат в заведение*

Мъжът се хвърлил от балкона от страх да не му вземат апартамента

Пияни пребиха 19-годишна, помислиха я за проститутка

Простреляха мъж в лицето в района на ЦУМ

Студенти се сбиха, изнервени от мудната работа на администрацията

Трамвай влачи жена, паднала под него

Трамвай разкъса ръката на жена

Турчин кла сънародник на автомагистрала „Тракия“

Дрогиран деветокласник раздава крошета в градски рейс

Покривна плоча смаза дете

27-годишен изнасили баба, защото нямала пари

Сред 212-те заглавия 48 са с аналогично съдържание като горепосочените. Вербалното насилие в тях се изразява с помощта на следните лексеми: *влада, коля, клане, заклан, наръга, наръган, прерязвам, прерязан, нарязвам, обеса се, хвърля се, хвърлен от, стрелям, прострелям, прострелян, пребиха, пребит, набиха, бой, нанесе побой, нахлувам, изгоря, изгаряния, нападна, физическа саморазправа, смажа, изнасилия, намушкам в корема, ранен, раздавам крошета, разкъсам, удушен.*

Много от прегледаните статии описват пътни произшествия. Техните заглавия също са пълни с вербални носители на насилие. Нарушаването на целостта на човешкото тяло най-често се изразява с помощта на следните лексеми: *блъсна, блъснат, прегазя, прегазен, ударя, ударен, напр.:*

Кола блъсна дете

Кола блъсна четири коня на пътя, три загинаха

Полицай, блъснат от дилър на дрога: Живея втори живот!

Самосвал блъсна 12-годишен велосипедист

Шофьор блъсна кон, ездачът – в болница

Две коли са блъснали починалия пешеходец в Пловдив

Трактор с ремарке прегази 5-годишно момченце

Върховният съд: 14 месеца затвор за прегазено дете на зебра

Кола удари 7-годишно дете

Ударената на „Хемус“ жена може да е пресякла неправилно

Вестник „24 часа“ информира своите читатели също за извършени актове на психическо насилие. Най-често се пише за ситуации на изнудване и заплаха, което може добре да се види в следните заглавия, напр.:

*В сряда решават луд ли е заплашил Цветанов
Крадец, заплашвал журналист, отива за 1,5 години в затвора
Подсъдимият антимафиот заплашвал колеги с физическа са-
моразправа*

*Прекратиха делото срещу психаря, заплашил Цветанов с пис-
толет*

Със сигурност върху психиката на читателя силно въздействат тези от заглавията, в които дозата на жестокостта се увеличава чрез използване в едно и също заглавие на две и повече лексеми, изразяващи насилие. Тези новини са оформяни по такъв начин, за да увеличат интензивността на емоционалните реакции на читателя. Целта се постига с помощта на няколко прозрачни манипулации, като:

1. посочване на близките отношения между палача и жертвата, напр.:

66-годишен преряза гърлото на брат си;

Внукът убиец в селото на Жоро Милонера остава в ареста;

Тодор посяга на баба си, коли я, осветил се в ареста;

2. експониране на страданието на най-близките хора на жертвата, напр.:

Баща откри трупа на дъщеря си с прерязани вени и много рани по лицето и тялото;

Бащата на прегазената Мариана почина, не понесъл загубата ѝ;

Майката на убитата Женья: Със зъби и нокти ще дера палачите на дъщеря ми!;

Сестрата на Мирослава: Поне още трима са замесени в убийството;

3. съпоставяне на безпомощността на жертвата с жестокостта на палача, напр.:

Бременна и шестгодишният ѝ син блъснати на пешеходна пътека;

Бивш полицай, съден за смъртта на Чората, преби дете;

Върховният съд: 14 месеца затвор за прегазено дете на зебра;

Хелзинкският комитет за втори път съди държавата в Страсбург за смъртта на дете от дом;

Психично болен подмамва 8-годишно момче, блудства с него;

4. контраст между изпълняваната от палача обществена функция и извършения от него акт на насилие, напр.:

След боя между 15 ученички за момче – бащата на едната пребил другата;

Прокурор решава да обвини ли експолицай за побой над съученичка на дъщеря му;

Цветанов се среща със семейството на убитата от полицай Ивелина.

Тук се посочват и други примери за заглавия, съдържащи по няколко вербални носителя на насилие:

След 70 удара с нож убиецът забил химикалка във врата на Женья;

Кмет откри труп на заклан и запален младеж;

Пиян нахлу с кола в двора на съсед, за да отмъсти, последва масов бой.

Представеният тук кратък преглед на няколкостотин вестникарски заглавия от в. „24 часа“ дава ясна представа за медията, която упражнява върху своите читатели доста безпардонни техники на манипулация. Всъщност, като се прилага т.нар. „пропаганда на обясняващи факти“ или „учудващи факти“, които читателят възприема като достоверни, във вестника често се оцветява (или в този случай по-скоро би могло да се говори за „потъмняване“ или даже „изкривяване“) на действителността. Първо, процентното участие на образи на насилие в заглавията в сравнение със заглавията, предаващи друг тип информация, е доста високо – над 35%. Т.е. вестникът – като медия, която подсказва на своя читател темите за осмисляне, всъщност го принуждава към отрицателно мислене за опасната действителност. Второ, повечето от заглавията, съдържащи сцени на насилие, са оформени така, че да въздействат върху чувствата на читателя, т.е. те са силно емоционално натоварени. Тази медия чрез безпардонния си език, който директно и драстично описва актове на насилие, чрез отрицателна ориентация към фатални и зловещи събития, чрез представяне на лоши, коварни хора (жестоки палачи, жадни за отмъщение роднини и под.) може да създава фалшив образ на действителността и да обработва съзнанието на хората по начин, който не им позволява да разберат фактическите условия, които управляват живота на отделните хора и на обществото като цяло (Голка 2008: 112). Ако се опитаме да възстановим картината на българската действителност въз

основа на заглавията в рубриката *България* от в. „24 часа“, може да се окаже, че така направената реконструкция ни довежда до парафразирането на едно от заглавията – *24 часа: Българите са зли, брутални и завистливи*⁴. Но ние много добре знаем, че описаните тук езикови стратегии не служат за предаване на обективна информация. Целта им е привличане на широка, разнообразна и невзискателна публика. В ситуация, когато многобройни медии застават пред тежката задача да доставят на получателя една и съща информация (във възможно „най-привличаща“ форма), която произхожда от немногочислени източници, се разчита на морално нееднозначни манипулационни техники.

ЛИТЕРАТУРА

- Бралчик, Осиплек-Клосинска 2000:** Bralczyk, J., K. Osiołek-Kłosińska (red.). *Język w mediach masowych*. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O“, 2000.
- Бугайски 2006:** Bugajski, M. *Język w komunikowaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
- Фурдал 2000:** Furdal, A. *Językoznawstwo otwarte*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000.
- Гербнер 2009:** Gerbner, G. *Cultivation Theory* in Michael Ryan *A First Look at Communication Theory*. 7th ed., New York City: Frank Mortimer, 2009, 353 – 354.
- Голка 2008:** Golka, M. *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo dezinformacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Писарек 2000:** Pisarek, W. *III Forum Kultury Słowa* (w): *Język w mediach masowych*. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O“, 2000, s. 6 – 7.
- Подрачки, Воланска 2008:** Podracki, J. E. Wolańska. *Język w mediach elektronicznych*. Warszawa: Semper, 2008.
- Христовова 2011:** Христовова, Г. (авт. кол. и др.). *Читателски рефлексии на вестникарския език*. Габрово: Издателство „ЕКС-ПРЕС“, 2011.

⁴ Парафразирано заглавие – Румен Леонидов: *Българите са зли, брутални и завистливи*, <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1569018>, интервю с Румен Леонидов от 2 октомври 2012 г.

**¿DE LA ECONOMÍA A LA METÁFORA?
(OBSERVACIONES SOBRE EL DISCURSO
DE LOS ARTÍCULOS DE ECONOMÍA EN EL PERIÓDICO
EL PAÍS)**

Stefka Kojouharova
Universidad de Economía Nacional y Mundial, Sofía

**FROM ECONOMICS TO METAPHOR (OBSERVATIONS
ON THE DISCOURSE OF ARTICLES ON ECONOMIC ISSUES
IN *EL PAÍS* NEWSPAPER)**

Stefka Kozhuharova
University of National and World Economy, Sofia

The purpose of the article is to examine the stylistic aspect of the way economic issues are presented in the newspaper *El País* which enjoys great popularity among readers and is an important factor in the formation of public opinion. Our observations demonstrate an interesting trend: the exact functional language of news and its analysis along with the respective terminology is often combined with a figurative language which uses tropes and literary and stylistic means, mostly metaphors which are the object of our study.

Key words: Economic terminology, journalistic style, figurative language, tropes, metaphor, expressivity

La idea de esta exposición proviene de la práctica, de mi trabajo como profesora en la Universidad de Economía Nacional y Mundial (Sofía) con los estudiantes de español como primera lengua. Al analizar y traducir en clase artículos sobre economía de la prensa actual, a lo largo de los años seguían confirmándose unas impresiones más que hace tiempo me sorprendieron. La traducción directa no era para los estudiantes mucho más fácil que la inversa, como yo esperaba. A veces, tanto en ese tipo de ejercicio, como en el comentario y en el resumen, los alumnos tenían problemas con entender el sentido de una parte del texto. Resultó que con frecuencia la causa no era – como se podría suponer a primera vista – el desconocimiento de la terminología específica, sino el uso del llamado

lenguaje figurado. La significativa presencia de figuras y tropos en escritos sobre temas económicos necesita una mirada más atenta hacia la presencia de “lo literario” en “lo periodístico”.

Esta breve introducción explica, por un lado, el componente docente en nuestra exposición y, por otro, la selección del corpus. Las observaciones que siguen están basadas en una de las fuentes más utilizadas en clase: el prestigioso y popular periódico *El País*, indiscutible líder en el campo de la información en España, pilar para la formación de la opinión pública. Nacido en los albores de la democracia (1976) y asociado a ella como el periódico de la España democrática en la época de la transición, logra mantener su liderazgo de diario más vendido y su reputación a lo largo de décadas de vicisitudes políticas nacionales e internacionales, gracias asimismo al riguroso respeto a las normas periodísticas y al afán de estar al día en todos los sentidos, incluyendo los aspectos relacionados con el formato y las modificaciones que esto conlleva. Dicho proceso culmina en 2007 con un nuevo diseño y los respectivos cambios en el contenido que lo convierten en “El periódico global en español”. Según datos certificados por la Oficina de Justificación de la Difusión (OJD), comparando las cifras¹ referentes a *El Mundo*, *ABC* y *El País* para el período 2010–2012, el último es “el periódico no deportivo de mayor difusión de España.” (http://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs).

Analizamos 15 artículos de junio, julio y agosto de 2012. Todos están dedicados a la economía española con lo cual queríamos dar unidad temática y un marco referencial común del corpus. Nuestro trabajo se apoya en dos grupos de conceptos básicos. Por un lado tenemos estilo, discurso o lenguaje periodístico que enfocan un mismo fenómeno y, a veces, en un sentido amplio, se emplean como sinónimos. En cuanto al estilo, se tiene en cuenta su interpretación funcional cuyo inicio viene dado por el Círculo Lingüístico de Praga. Partiendo de las funciones del lenguaje, descritas por Ch. Bally y R. Jakobson, en su estudio dedicado a la *Estilística de los géneros periodísticos* M. Veleva define:

En el estilo periodístico, característico de los medios de información masiva, cuyo objetivo es informar, influir y provocar la actividad del receptor, prevalecen las funciones del lenguaje comunicativa, expresiva y apelativa. (El objetivo de la función expresiva es

---

¹ Los datos provienen de Wikipedia:

[http://es.wikipedia.org/wiki/El_Mundo_\(Espa%C3%B1a\)](http://es.wikipedia.org/wiki/El_Mundo_(Espa%C3%B1a)),

[http://es.wikipedia.org/wiki/ABC_\(peri%C3%B3dico\)](http://es.wikipedia.org/wiki/ABC_(peri%C3%B3dico)),

http://es.wikipedia.org/wiki/El_Pa%C3%ADs.

expresar la actitud del autor hacia el objeto del mensaje y, a veces, hacia el receptor.) (Veleva 1988: 9).

D. Popov enlaza con las orientaciones contemporáneas subrayando que: “En el estilo periodístico se realiza la función del lenguaje de influir (agitación y propaganda, impacto por medio de la información, manipulación) sobre los miembros de una sociedad (Popov 2001:117).

Acercándonos a la lingüística del texto, encontramos la siguiente descripción concisa de las funciones del texto periodístico: “Dominante para el texto periodístico es la función cognitiva /2/ que se manifiesta habitualmente en combinación con la manipulativa y, con frecuencia, con la emotiva“ (Dobрева, Savova 2009: 189). El tema de la influencia de los medios de comunicación sobre el lector y las estrategias para conseguirlo atrae la atención de los investigadores búlgaros. Estudiando los tabloides en el ámbito europeo y norteamericano – *El País* también tiene este formato – A. Zambova distingue entre la prensa “**de calidad**“, “**de noticias**“ donde “predomina la **función informativa**“ que se traduce en “exactitud, carácter concreto, atención hacia los hechos, una clara diferenciación entre los tipos de textos informativos y los comentarios“, por un lado, y, por otro, “los que se conocen como **tabloides populares**“ donde “predomina no la función informativa, sino la **manipulativa**“ (Zambova 2000: 37). Examinando los mecanismos de la última en la prensa deportiva A. Getsov parte de la postura que “las dos funciones principales del texto periodístico son la informativa y la interpretativa“ y señala: “La antes mencionada representación del lenguaje periodístico reúne las dos funciones básicas del lenguaje (como fenómeno social): la **comunicativa** (informar) y la **poética** (representar)“ (Getsov 2000: 53,54).

El fenómeno es multifacético en lo que insiste la fuente española especializada *El discurso periodístico*, explicando que este no es “un todo único e indivisible“ y “que no existe un solo modelo de estilo periodístico, sino tres: a) el informativo; b) el editorializante (o de solicitud de opinión); c) el ameno /.../“ (Hernando Cuadrado 2000: 14, 15). El autor sigue esta línea en la clasificación de los géneros periodísticos: informativos (noticia, reportaje), interpretativos (editorial, suelto, artículo) y la crónica como “un género híbrido“. En cuanto a la descripción y la catalogación de los géneros las opiniones varían. Refiriéndonos al artículo periodístico en general, nos acercamos a la idea amplia y general de K. Spang: “Distingo con esta etiqueta una comunicación verbal escrita de extensión mediana, sobre un tema cualquiera dedicada a la publicación en un diario o una revista o cualquier publicación periódica. La finalidad de este tipo de

comunicación es informar al público general sobre un tema político, económico, cultural, etc.“ (Spang 1999: 36).

En la dimensión informativa del artículo de entrada se sitúan la terminología y, en general, el léxico, relacionados con la ámbito económico y el aspecto interpretativo es el campo propicio para el desenvolvimiento del lenguaje figurado. Entre ambas esferas existen complejas y variadas relaciones. El lenguaje figurado forma parte del segundo grupo de conceptos básicos para nuestro análisis: figuras (literarias o estilísticas), tropos como parte de estas, tipos de figuras. Nuestra intención era estudiar la presencia, el funcionamiento y los efectos en el discurso periodístico de varios procedimientos y recursos, pero la tarea resultó bastante extensa. Para atenernos a los requisitos de la presente edición analizaremos únicamente la metáfora.

La elección de una sola figura no ha sido difícil porque en el corpus esta es, sin duda, la más usada, ostenta la mayor variedad en su empleo, siendo la más rica e interesante en cuanto a su efecto. E. Vucheva señala que “es la figura retórica más estudiada y más importante desde el punto de vista de la designación“ (Vucheva 2008: 52) y la clasifica como perteneciente a las figuras cualitativas que, a su vez, se adscriben a los medios expresivos: “figuras de sustitución en las que se da una designación ocasional y secundaria, producto de una particular conceptualización de la realidad extralingüística“ (Vucheva 2008: 52, 50). “Figura semántica según la cual una expresión manifiesta por traslación la pérdida de su valor denotativo para adquirir un valor connotativo“ (González de Gambier 2002: 254) de acuerdo con la clasificación que hace la autora de las figuras en morfológicas, sintácticas, fónicas y semánticas “según los distintos planos del lenguaje“ (Ibid: 166). Y una definición que se aproxima más a la visión tradicional: “Es un procedimiento lingüístico y literario consistente en designar una realidad con el nombre de otra con la que mantiene alguna relación de semejanza.“ (Estébanez Calderón 2004: 661).

A pesar de que la metáfora tradicionalmente se considera esencial para el lenguaje poético, es reconocida su presencia en el lenguaje coloquial cotidiano y también en el periodístico. La metaforización es un mecanismo muy poderoso en la creación de nuevos significados de las palabras. No solemos darnos cuenta de la enorme cantidad de palabras que habitualmente atienden la esfera de la economía y los negocios que se emplean en el llamado sentido figurado. Nos referimos a significados

recogidos en el diccionario² que son resultado de un proceso de metaforización: paro (4.5.), recortar (3.), rescate (2.), sanear (2., 4.), saneamiento (3.), desembarcar (3.) y un largo etcétera, terminando con el famoso ‘agujero’: 2. Deuda, falta o pérdida injustificada en la administración o de una entidad (DRAE), que se da con mucha frecuencia debido a las circunstancias actuales en España.

Sobre este fondo se proyectan las metáforas propiamente dichas o, sea, ya no nos referimos a un sentido figurado de la respectiva palabra que aparece en el diccionario. Los ejemplos son abundantes y muy diversos. Empezamos por los más usuales y menos expresivos siguiendo en dirección de aumento de la expresividad y la originalidad. O sea, partimos de metáforas del tipo “desgastadas“, que ya se han hecho habituales y las concebimos como algo “normal“ que no exige esfuerzos del pensamiento, ni de la imaginación: “uno de los motores³ de la economía en estos momentos /.../“ (Sérvulo González 2012 a: 25), “el salvavidas de los depositantes españoles /.../ (Ferrer 2012: 24). El equivalente de los casos citados se da en búlgaro, por lo tanto no constituye ninguna dificultad para la traducción.

Lo último no significa que estas metáforas “habituales“ no puedan ganar en expresividad, logrando un toque de originalidad, si se colocan en un contexto apropiado para ello: „Nadal, clave para fijar la posición de Rajoy en las cumbres – es su sherpa, /.../“ (Cué 2012: 12) (la cursiva es del autor). Es muy lograda la combinación con el juego con los significados de cumbre: 1. Cima o parte superior de un monte. 2. Mayor elevación o último grado a que se puede llegar. 3. Reunión de máximos dignatarios nacionales o internacionales para tratar asuntos de especial importancia (DRAE).

Un paso más hacia lo original registramos con ejemplos del tipo: “Lo que pasa en este mercado secundario cala luego en las subastas“ (Mars 2012: 30), “permitir que el crédito vuelva a fluir“ (Sánchez-Silva 2012a: 5), “sin engordar la deuda pública“ (ibid) o “las cifras engordan“ (Mars 2012: 30), “un intento de domeñar el gasto“ (Sánchez-Silva 2012b: 29), “/.../ el Gobierno prepara una nueva batería de medidas“ (Sérvulo González 2012b: 25), “/.../ el Ejecutivo es consciente de que vienen curvas“ (Cué 2012: 13) (‘curvas’ como ‘cambios’ o ‘tiempos difíciles’). En

---

² Nos apoyamos en el DRAE como máxima autoridad normativa y las cifras entre paréntesis corresponden al número del significado de la respectiva palabra. Consultamos la variante on-line del diccionario: <http://lema.rae.es/drae/>

³ Hasta aquí el subrayado o la negrita eran de los autores citados. A partir de ahora los subrayados son nuestros e indican la palabra o expresión empleadas como metáforas.

algunos casos semejantes se puede aventurar la hipótesis de que en un futuro el sentido figurado podría pasar a formar parte del conjunto de significados de la palabra:

– aterrizar: “A finales de la década de los noventa, varias familias pudientes sevillanas y cordobesas ligadas al sector de aceite /.../ aterrizaban en Portugal con la compra subvencionada de tierras /.../” (Mate 2012: 12). Aquí el verbo se emplea como sinónimo de ‘desembarcar’ en una acepción producto del proceso de metaforización: 3. Llegar a un lugar, ambiente cultural, organización política o empresa con la intención de iniciar o desarrollar una actividad (DRAE).

– podar y poda: “la poda del déficit público” (Doncel 2012b: 23); “el gasto corriente ha caído un 30 % y apenas quedan partidas donde podar sin rebajar el sueldo de los funcionarios o tocar las pensiones” (Sérvulo González 2012a: 24). ‘Podar’ tiene el significado de “2. Eliminar de algo ciertas partes o aspectos por considerarlos innecesarios o negativos (DRAE)”, pero en el contexto de ambos artículos no hemos percibido la idea de eliminar o suprimir algo de este tipo. Por lo tanto, creemos que hay empleo metafórico de las palabras como sinónimos, respectivamente, de ‘recorte’ y ‘cortar’, ‘recortar’ con un mayor grado de expresividad.

No se puede descartar que en casos como los examinados tenga lugar un proceso semejante al de ‘congelar’: de “1. Helar un líquido.” pasando por “5. Detener un proceso o una actividad por tiempo indefinido.”, significado metafórico que da lugar a otros de la misma naturaleza, específicos para la esfera de la economía “7. *Econ.* Dicho de un gobierno: inmovilizar fondos o créditos particulares prohibiendo toda clase de operaciones con ellos. 8. *Econ.* Declarar inmodificables sueldos, salarios o precios” (DRAE).

En nuestras fuentes gran parte de las metáforas son cognitivas. D. Popov, quien estudia su papel mitologizador en el discurso de los medios de información, las llama también conceptuales porque crean conceptos “por medio de la transferencia de la conceptualización de una esfera que se puede observar a otra que no se puede observar”; “son metáforas atributivas que se basan en una analogía” y son “básicas” o “claves para el conocimiento (la cognición)” (Popov 2003: 249, 244). De los numerosos ejemplos que da el autor hay uno que tiene su paralelo en español: сенчеста (сива) икономика (Popov 2003: 244) – economía sumergida (Sánchez-Silva 2012a: 5). Siguiendo con los paralelos citaremos ‘inyección de capital’ (Romero 2012: 31) o ‘dinero fresco’ (Doncel 2012a: 29) cuyo significado está claro, que tienen su traducción literal al búlgaro y no presentan dificultades para los estudiantes, pasando por el caso intermedio de ‘banco malo’ (Barrón 2012a:

32) que se podría traducir – entre comillas – al pie de la letra y la versión no sería incorrecta, pero necesita averiguaciones o explicaciones para ser comprendido⁴, para llegar a los ‘activos inmobiliarios tóxicos’ (Barrón 2012a: 32) que requieren un esfuerzo mayor. Creemos que el ejemplo más ilustrativo de metáfora cognitiva de que disponemos es la siniestra para la economía española ‘burbuja inmobiliaria’ (Barrón 2012a: 32) de la cual no hemos encontrado una versión en búlgaro de la misma concisión y expresividad. Los últimos casos citados ya se han convertido en términos del lenguaje económico que es una prueba convincente del papel y de la importancia de la metáfora cognitiva.

A esta variedad se aproximan dos ejemplos interesantes en los que lo curioso es la combinación de términos. El uno es: “La industria financiera va a necesitar más dinero público.” (Mars 2012: 30). Partiendo de este contexto mínimo e inscribiéndolo en el contexto global del artículo, podemos decir que la expresión no tiene matiz valorativo negativo, incluso – en nuestra opinión – , hay cierto leve matiz positivo como resultado de las asociaciones que provienen de ‘industria’: algo “técnico“, difícil“, de manejo complicado y complejo, que requiere esfuerzos, pero que produce y es muy importante. Además, ya situándonos en el ámbito económico, con el empleo metafórico se echa un puente entre el sector secundario (industria) y el terciario (finanzas), algo que ya ha ocurrido con otra rama del sector terciario, el turismo, con el uso habitual en las fuentes especializadas de expresiones como ‘la industria del turismo’ y ‘la industria turística’. Es posible que “la industria financiera’ tenga la misma suerte. El segundo caso es muy distinto: “Uno de los consejeros llegó a decir que el plan de recapitalización de los 24.000 millones era una “elucubración de ingeniería financiera de Goirigolzarri y de Guindos“ (Romero 2012: 31). El contexto de todo el artículo confirma lo que se deriva del contexto de la oración: valoración negativa, matices irónicos, metáfora ocasional sin perspectivas de llegar a la práctica.

Los casos de metáforas ocasionales con alto grado de originalidad son abundantes y cada una tiene su interpretación específica en el caso concreto: “La maraña de los documentos legales que salen de Bruselas marcará muy de cerca todos los aspectos imaginables de la economía española“ (Doncel 2012b: 23). En la oración y en el artículo ‘marcará muy

---

⁴ Un banco malo es aquella entidad o institución financiera que se encarga de transferir los activos tóxicos de las entidades bancarias, donde se incluyen aquellos fondos de inversiones de pésimas condiciones y que se crearon a partir de hipotecas o créditos a personas con poca solvencia económica, a un Organismo Público que se encargaría de liquidar los pagos. (<http://www.bancomalo.es>).

de cerca' es un claro eufemismo por 'afectará gravemente', pero esta atenuación explícita es compensada por la desaprobación tácita, contenida en el uso de 'maraña'.

En cuanto al ámbito temático de las asociaciones que dan lugar a la última modalidad de metáfora, distinguimos varias esferas. La primacía, sin lugar a dudas, corresponde al área relacionado con enfermedad e ideas afines (medicina, cura, etc.), lo que no es nada raro teniendo en cuenta el estado de la economía española cuando fueron redactados los artículos, o sea, una "economía en estado comatoso" (Sánchez-Silva 2012a: 4). Además de la 'inyección' que se puede adscribir a este grupo, tenemos: "la sangría del desempleo" (Sánchez-Silva 2012a: 4), "el termómetro de la crisis" (Doncel 2012a: 29); "en reuniones pequeñas a las que solo acude el equipo medico habitual, el corazón del Gobierno: Rajoy, Soraya Sáenz de Santamaría, Luis de Guindos, Cristóbal Montoro y Álvaro Nadal" (Cué 2012: 12). La crisis se concibe como una enfermedad que hay que curar, pero los pronósticos, de momento, no son nada alentadores. El pesimismo alcanza sus cumbres con: "la mezcla letal" (Doncel 2012a: 28) o "Mientras, el sector financiero ha estallado en las manos del Gobierno. Las consecuencias de esta fenomenal metástasis en una buena parte de la banca española han desembocado en una multimillonaria petición de rescate a Bruselas" (Sérvulo González 2012a: 24). Interpretamos la expresión subrayada una combinación de hipérbole (I) y metáfora (II). No es raro que en las fuentes examinadas esta se combine con otras figuras con lo que se ponencia el efecto de ambas. Y un ejemplo contrario a la hypérbole: "deslizan optimismo en sus previsiones" (Gómez 2012b: 22) donde el uso metafórico del verbo da lugar a una lítote haciendo hincapié en lo tímidos que son los pronósticos positivos.

Siguen otros dos grupos importantes para la creación de imágenes, sentidos y expresividad. El uno tiene que ver con movimiento/velocidad y conceptos afines, como los relacionados con los medios de transporte. Además del 'motor' ya mencionado, citaremos: el choque de trenes (Barrón 2012a: 32), siendo los "trenes" el gobernador del Banco de España y el ministro de Economía y la causa del "choque", la crisis de Bankia; "ha apretado el acelerador en la lucha contra la economía sumergida (Gómez 2012a: 25); "Europa a dos velocidades" (Mars 2012: 30) en su desarrollo como resultado de la crisis; "El Tesoro tiene que pagar cada vez más por tomar dinero prestado /.../. Y eso complica su hoja de ruta" (Mars 2012: 30). Lo mismo que el anterior este grupo, con pocas excepciones, está marcado por connotaciones valorativas negativas, ligadas a las ideas de desaceleración, retraso, complicaciones y accidentes. Lo que llama la

atención es el despliegue de la metáfora que sobrepasa el significado de la palabra concreta para llegar a crear una imagen más completa. A veces la imagen se desarrolla y pasa como un hilo conductor por todo el texto, como en el artículo de A. Mars “Las dudas enredan la ruta del Tesoro“. Este procedimiento típicamente literario refuerza el impacto del discurso periodístico.

El otro conjunto se refiere al juego con connotaciones de ‘azar: “teníamos dentro un caballo ganador“ (Maté 2012: 12); “Con el apoyo que el Consejo Europeo ha dado esta semana a la deuda soberana española /.../, la pelota está ahora en el tejado del Ejecutivo de Mariano Rajoy“ (Sánchez-Silva 2012a: 4); “el futuro del euro se jugará en España e Italia en las próximas semanas“ (Doncel 2012a: 28); “El futuro de millones de españoles se juega en los próximos días“ (Ibid: 29). Pensamos que – a pesar de su impresionante riqueza de acepciones – en los casos con el verbo ‘jugar’ hay un empleo metafórico que se aproxima al último significado según DRAE (18. Arriesgar, aventurar. *Jugarse la vida, la carrera.*) sin coincidir con él porque el sentido es: se decide, pero con un alto grado de probabilidad de que el resultado sea desfavorable.

A esta clave se adscribe una de las interpretaciones de la relaciones entre España y la UE. Se sugiere la idea de la dependencia de la primera de la segunda: “La caída de España corre el riesgo además de ser solo una pieza más en el dominó de la eurozona“ (Doncel 2012a: 28). Dichas relaciones dan objeto a otro conjunto temático de metáforas, marcadas por el pesimismo y, en cierto grado, por la ironía: “Mientras tanto, Bruselas exige a España que ponga cuanto antes las cartas sobre la mesa. La luna de miel con el Gobierno acabó con la decepción /.../“ (Doncel 2012a: 29); “El templo europeo se está desmoronando y nos ha caído encima“ (Cué 2012: 13).

Como se ve en los ejemplos anteriores, la metáfora se desenvuelve dando lugar a una imagen que puede llegar a situarse a la cabeza de un artículo: “Las tijeras están preparadas“ (Sérvulo González 2012b: 25); “Alguien capaz de cambiar la rueda de un coche en marcha“ (Barrón 2012b: 33). La habitual importancia del título aumenta en el discurso periodístico no solo por la necesidad específica de sobresalir entre los paratextos que acompañan el texto principal en un periódico. También hace falta hacer hincapié en la consabida función del título de llamar la atención del lector (dicho metafóricamente no solo de atraerla, sino de atraparla). En los casos citados lo último se consigue por medio del reto de desvelar los distintos aspectos de la adivinanza: el lector adivina la condensación del sentido del artículo (I. Son muy probables nuevos recortes/ reducciones; II. Una persona/entidad para cumplir con una tarea

difícil, casi imposible), pero le queda la segunda parte sin la cual la primera se queda en el aire: de qué se trata exactamente y cómo se va a conseguir. Le queda también la satisfacción de haber acertado, si lo ha hecho. El segundo título nos lleva a un tema muy interesante: la metáfora y la fraseología. Esperamos abordarlo en otra ocasión.

Resumiendo: entre las figuras la metáfora es la más frecuente y la más importante en las fuentes estudiadas. Sus efectos expresivos y valorativos, orientados sobre todo a llamar la atención del lector e influir en su opinión, ocupan el primer plano de su presencia en los textos periodísticos o se subordinan a otras aptitudes de la metáfora: crear nuevos significados que se incorporan a la terminología y al léxico en la esfera de la economía.

BIBLIOGRAPHY

- Barrón 2012a:** Barrón, I. de. Ordóñez pierde, ¿gana Guindos? // *El País*, № 12761, 3.VI.2012, 32 – 33.
- Barrón 2012b:** Barrón, I. de. Alguien capaz de cambiar la rueda de un coche en marcha. // *El País*, № 12761, 3.VI.2012, 33.
- Cué 2012:** Cué, C. E. Rajoy se prepara para el nuevo rescate en otoño con un Gobierno muy desgastado. // *El País*, № 12824, 5.VIII.2012, 12 – 13.
- Dobreva, Savova 2009:** Добрева, Е., И. Савова *Текст и дискурс*. Велико Търново: Фабер, 2009.
- Doncel 2012a:** Doncel, L. La UE anima a España al rescate financiero. // *El País*, № 12761, 3.VI.2012, 28 – 29.
- Doncel 2012b:** Doncel, L. Rajoy debe aún grandes reformas. // *El País*, № 12831, 12.VIII.2012, 23.
- Estébanez Calderón 2004:** Estébanez Calderón, D. *Diccionario de terminos literarios*. Madrid: Alianza, 2004.
- Ferrer 2012:** Ferrer, T. Los bancos pugnan por los depósitos vendiendo productos menos seguros. // *El País*, № 12831, 12.VIII.2012, 24.
- Getsov 2000:** Гецов, А. *Езикови манипулации в спортната преса*. Велико Търново: Faber, 2000.
- Gómez 2012a:** Gómez, M. V. Los presupuestos duran una semana // *El País*, № 12796, 8.VII.2012, 24 – 25.
- Gómez 2012b:** Gómez, M. V. El Gobierno promete a Bruselas elevar la “edad efectiva” de jubilación. // *El País*, № 12824, 5.VIII.2012, 22.
- González de Gambier 2002:** González de Gambier, E. *Diccionario de Terminología Literaria*. Madrid: Síntesis, 2002.
- Hernando Cuadrado 2000:** Hernando Cuadrado, L. A. *El discurso periodístico*. Madrid: Verbum, 2000.

- Madariaga 1980:** Madariaga, L. de. *Diccionario temático de terminos literarios*. León: Everest, 1980.
- Mars 2012:** Mars, A. Las dudas enredan la ruta del Tesoro. // *El País*, № 12761, 3.VI.2012, 30.
- Maté 2012:** Maté, V. Aceite de oliva con acento portugués. // *El País. Negocios*, № 12761, 3.VI.2012, с. 12.
- Попов 2001:** Попов, Д. *Стилистика*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2001.
- Попов 2003:** Попов, Д. Когнитивните метафори – митологизатори в медийния дискурс. // Е. Добрева (ред.) *Властта на медиите*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 2003, 241 – 250.
- Romero 2012:** Romero, J. M. y J. Casquero Rato prepara su contraataque. // *El País*, № 12761, 3.VI.2012, 31.
- Sánchez-Silva 2012a:** Sánchez-Silva, C. y D. Fernández. Salidas de bajo coste para la crisis. // *El País. Negocios*, № 12789, 1.VII.2012, 4 – 5.
- Sánchez-Silva 2012b:** Sánchez-Silva, C. El turismo alemán crece un 3% hasta julio. // *El País*, № 12831, 19.VIII.2012, 29.
- Sérvulo González 2012a:** Sérvulo González, J. y A. Mars. Una subida fiscal inevitable e inminente // *El País*, № 12789, 1.VII.2012, 24.
- Sérvulo González 2012b:** Sérvulo González, J. Las tijeras están preparadas. // *El País*, № 12796, 8.VII.2012, 25.
- Spang 1999:** Spang, K. *Hablando se entiende la gente*. Madrid/Frankfurt an Main: Iberoamericana/Vervuet, 1999.
- Veleva 1988:** Велева, М. *Стилистика на журналистическите жанрове*. София: СУ „Климент Охридски“, 1988.
- Vucheva 2008:** Vucheva, E. *Estilística del español actual*. Sofia: Editorial Universitaria „San Clemente de Ojrid“, 2008.
- Zambova 2000:** Замбова, А. *Манипулативни езикови стратегии в печата*. София: ИК „Сема РШ“, 2000.

КОГНИТИВНА ЛИНГВИСТИКА

КОГНИТИВНАТА ЛИНГВИСТИКА И СРОДНИТЕ ѝ НАУКИ¹

Юлиана Чакърва
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

COGNITIVE LINGUSTICS AND RELATED SCIENCES

Juliana Chakarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

*Продвижвах се към когнитивната наука
двадесет години, преди да разбера как се казва.*

Джордж Милър

This paper outlines the subdomains in the cluster of cognitive sciences, focusing on cognitive linguistics and its affiliates. Special attention is paid to differences in various traditions and approaches, to using the terms and inconsistencies in naming the subdivisions in cognitive linguistics, and to describing the object of each discipline, its main principles and representatives.

Key words: cognitive sciences, cognitive hexagon, cognitive linguistics / semantics / grammar / rhetoric / philology

В условията на „перманентния методологичен метеж“ и „постоянните теоретични преврати“ в лингвистиката на ХХ век (Паршин 1996: 27), при очевидния антропоцентричен вектор в динамиката на развитието ѝ от края на миналото столетие (и хилядолетие) някои учени отбелязват факта, че науката за езика не е хомогенна, а в най-добрия случай представлява „конгломерат от полета и области на езиково изследване, всяка от които има свой собствен обект на анализ“² (Нойтс 1991: 3). Като концептуална рамка, която да формулира единна програма на изследване, да обедини разнородните и понякога противоречи-

---

¹ Статията е посветена на 70-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Иван Куцаров – Учител и уважаван колега.

² Преводът на използваните в работата цитати от английски и руски е наш – Ю. Ч.

ви методи на проучване, да прилага последователна терминология и да служи като арбитражна сила в споровете между алтернативните решения, се предлага **подходът на когнитивистите** (ibid: 4).

Научното направление в лингвистиката, което поставя характеристиката „когнитивен“ и в названието си, възниква от другата страна на океана, на американския континент, като реакция на формализма, налаган от различните вариации на генеративната граматика – от създаването си единствената призната там граматика поне до края на 70-те години на миналия век. Основният патос при възникването на когнитивната лингвистика / граматика е концентриран в твърдението, че „граматиката носи значение“ (Лангакър 2008: 3). Точно това едва ли звучи толкова новаторски за възпитаниците на европейската лингвистична традиция, при която обикновено не се стига до такова абсолютизиране на формалните граматични признаци. Затова тук е съвсем естествена появата на теории като предложената от А. В. Бондарко теория за функционално-семантичното поле, което представлява система от морфологични, лексикални и синтактични езикови средства, обединени от обща семантична функция. Както е известно, блестящо прилагане на тази теория върху български езиков материал намираме в многобройните изследвания на проф. д.ф.н. Ив. Куцаров (cf. Куцаров 1989, Куцаров 1997, Куцаров 2007 i.a.). Разбира се, тук е приложена традиционната семантика, а не когнитивната, но отправната точка е същата.

Както виждаме, значителна част от езиковедските изследвания през последните двадесет години се осъществява в концептуалната рамка на когнитивната лингвистика. Неслучайно именно фактът на нейното възникване и развитие се смята за определящ в лингвистиката на границата на хилядолетията (Попова, Стернин 2007: 7). Когнитивната лингвистика се опитва да опише езиковите факти през призмата на човешкото мислене, да изследва „азбуката на човешката мисъл“, както и менталния лексикон и граматика. Тя разглежда езика „като общ когнитивен механизъм, като когнитивен инструмент – система от знаци, които играят роля при репрезентацията (кодирането) и трансформацията на информацията“ (Кубрякова, ред. 1996: 53). Спецификата на това направление, мненията за и против, основната проблематика, течения, съвременното състояние и т.н. могат да бъдат предмет на самостоятелно изследване и няма да бъдат във фокуса на вниманието ни тук. В тази разработка ще представим резултатите си от проучването на въпроса за пространството на когнитивните изследвания, границите и членението в него, както и неговите прекурсори.

Един от проблемите в домейна на когнитивната лингвистика е наличието на многобройни термини за назоваване на тази наука и липсата на точни граници между отделните поддомейни. Затова в науките, излизащи от строгата структуралистична рамка, е известен феноменът, в основата на който лежи метафора – те често боравят с така наречените „fuzzy“ понятия, т.е. понятия с размити, неясни краища или очертания. Такива са много от термините, използвани при когнитивния подход. Това, разбира се, не е екстравагантност или желание да се облекчи трудният процес на абстракция и обобщаване в научните изследвания, а отражение на реалното състояние на нещата – както показват когнитивните изследвания, такъв е всъщност форматът на човешкото мислене. Тук е мястото да споменем например предложената през 60-те год. на миналия век от калифорнийския професор Лофти Заде „теория за размитите множества“ (*fuzzy set theory*) (Заде 1965), определяща степените на принадлежност към дадена категория и представляваща математическия контекст за описание на начина, по който човекът мисли.

И така, такова състояние на научния контекст, при което се борави с „размити“ понятия, е естествено, но също толкова естествено е затруднението, възникващо вследствие на това. На първо място смятаме за необходимо да разграничим пространствата на когнитивната лингвистика и когнитологията.

Названията **когнитивна наука**, **когнитология** или **когнитология** се използват за предаване на английския термин *cognitive science*. Една млада наука с много дълга история (която се корени във философските и логическите теории за мисленето и познанието още от Античността), тя е характеризирана като „новата наука за ума“ – както звучи заглавието на книгата на Х. Гарднър *The Mind's New Science* (Гарднър 1987). Тя представлява всъщност кластер от науки (или „федерация“, но без строги уставни отношения – cf. Демянков 1994: 18), които се занимават с природата на интелекта, човешката когниция, познавателните процеси и функционирането на мозъка и механизмите за регулиране на поведението, формирането, организацията и натрупването на структури от знания в мозъка на човека. В историографията на когнитивната наука за ден на нейното създаване се смята 11 септември 1956 г. – един от дните на симпозиума по теория на информацията, проведен в Масачузетския технологичен институт (MIT) (вж. за това подробно в историческия преглед на Дж. Милър: Милър 2003). Тогава са представени три фундаментални доклада, детерминирали главните координати на науката: на създателя на генеративна-

та граматика Ноам Чомски, на експерименталния психолог Джордж Милър и на специалистите по компютърно моделиране Алан Нюъл и Хърбърт Саймън (който по-късно става носител на Нобелова награда по икономика). Названието **когнитивна наука** обаче (надделяло над варианти като „когнитивни изследвания“ и „психология на обработката на информация“) възниква почти двадесет години по-късно. Употребено за първи път през 1973 г. от Хю Кристофър Лонгет-Хигинс в изказването му по повод на доклада на Лайтхил за изкуствения интелект (Лонгет-Хигинс 1973), то се оказва удобно и доказателство за това е неговата популярност днес.

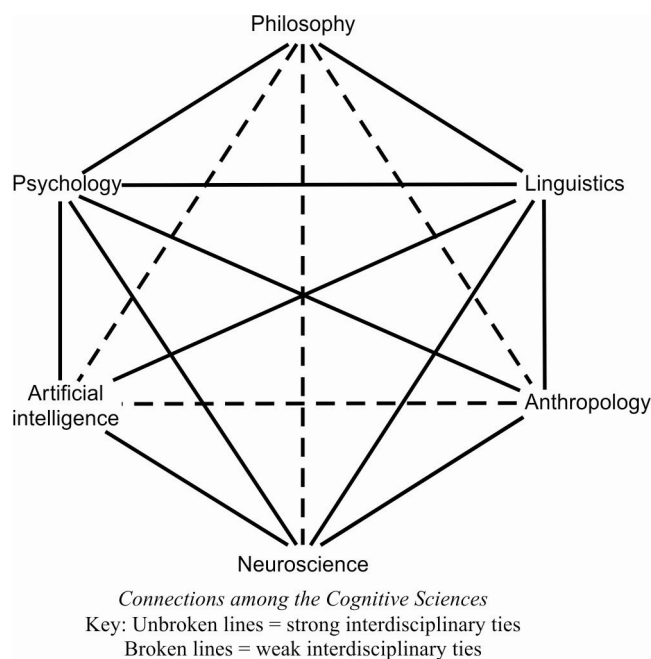
Според широкото разбиране за ареала на когнитивната наука тя се занимава с всички въпроси на получаването, съхраняването, преобразуването и използването на знанията (т.е. с всички аспекти на когницията), докато според тясното споменатият комплекс от науки има за свой предмет само получаването и използването на знания (cf. Айзенк 1990). Има и още един аспект на тясното и широкото разбиране на предмета на тази наука. Докато едни автори се фокусират предимно върху човешкото знание (Гарднър 1987: 6ff), други включват в полето на изследване „интелигентността и процесите на обработка на данни при хората (и животните), при компютрите и в абстрактен смисъл“ (Саймън, Каплан 1993: 2); „на мозъците и умовете, били те естествени или изкуствени, човешки или животински“ (Надел, Пиатели-Палмарини 2003: 1). Очевидно базова идея е постулатът, че компютърът може да бъде смятан за модел на човешкия мозък, а знанията са ментални репрезентации (модели) на средата и на самия организъм, подобни на структурите на компютърните данни. Затова често се твърди, че в когнитивната наука се използва „изчислителният подход“ (*computational approach*), но не в тясното значение на аритметични и алгебрични изчисления, а на компютърната обработка на данни. „Това не е научна фантастика, а действителна наука, основаваща се върху дълбокото и едновременно рисковано теоретично разбиране, а именно: в корена си ние *самите сме компютри*“³ (Ходжланд 1985: 2).

По въпроса за основните конституенти на мултидисциплинарния кластер **когнитивна наука** има различни гледни точки. Според някои изследователи в нея влизат изкуственият интелект, езиковедството, психологията и неврологията (Арбиб 1985: 28). Джордж Лейкоф назовава пет конституента: психология, лингвистика, антропология, философия и компютърни науки (Лейкоф 1987: xi). Едно от най-

---

³ Курсивът е на автора.

разпространените виждания посочва следните участници: психологията, науката за изкуствения интелект, лингвистиката, философията, неврологията и антропологията. Взаимоотношението между тези науки, по-силните и по-слабите връзки между тях са представени в един шестоъгълник (наречен **когнитивен хексагон**), където непрекъснатите линии символизируют първите, а пунктираните – вторите. Обикновено тази схема се приписва на Х. Гарднър, защото е представена в посочената по-горе книга (Гарднър 1987: 37), но както авторът сам пише, той репрезентира идеята от доклада на десетки специалисти в областта, станал известен като SOAP (State of the Art Report), спонсиран от фондацията „Sloan“. Материалът не е публикуван поради големите спорове и несъгласия, които предизвиква, но остава в историята на когнитивната наука и често се използва за представяне на нейните поддомейни.

Когнитивният хексагон от SOAP, 1978 (публ. в Гарднър 1987: 37)

Към тези дисциплини някои автори добавят и педагогиката (Айзенк 1990) и така схемата може да бъде представена като хептагон (както е в Wikipedia, а също и в логото на Обществото по когнитивна наука – cf. напр. уебсайта им: OKH URL).

Прегледът на рускоезичните автори показва, че те възприемат арела на когнитивната наука още по-широко: към горепосочените дисциплини те добавят дори икономика, право, ергономика (Величковски

URL), включват логическия анализ на езика, говорят за когнитивна социология и когнитивно литературознание. Когнитивните изследвания разширяват проблемната си област в колосални размери. Няма ли тази гледна точка да доведе това до разпадането на кластър **когнитивна наука**? Струва ни се, че тук можем да говорим за смесването на две различни неща. От една страна, на интердисциплинарната когнитивна наука, а от друга – на когнитивния подход, който получава все по-широко разпространение. Очевидно второто е основата за гледната точка на съставителите на сборника *Cognitive Stylistics* (Семино, ред. 2002): с термина **когнитивна стилистика** (или другия споменат там – **когнитивна поетика**) те наричат изследванията на границата между лингвистиката, литературознанието и когнитивната наука; това са изследвания, в които лингвистичният избор е обяснен с когнитивни структури и процеси и които използват най-разпространените в когнитивната лингвистика идеи на Роналд Лангакър (фигура и фон, образни схеми), Джордж Лейкоф (когнитивна метафора), Жил Фоконие (концептуално сливане) и др. за тълкуване на определени литературни текстове.

Въвеждането на термина „когнитивна поетика“ се свързва с името на Ройвен Цур, професор емеритус от университета в Тел Авив. Така от началото на 80-те години на ХХ в. ученият нарича предложението от него повече от 10 г. по-рано още в докторската му дисертация подход (Цур 1983, Цур 1992/2008 i.a.). Цур го прилага при изследването на изключително широк кръг от проблеми: римата и ритъма, поезията, звуковия символизъм и метафоричната образност, религията, перцепцията и интерпретацията на текстове и менталната обработка на езика им от читателя, черния хумор, емпиричната естетика и др.

И така, ставаме свидетели как „[...] почти във всяка хуманитарна наука се отделя специална област, свързана с прилагане на когнитивния подход и на когнитивния анализ спрямо съответните обекти на дадената наука“ (Кубрякова 2004: 10 – 11). Безспорна илюстрация на това е един от последните сборници по тази проблематика (КИ 2011): като разгърнем страниците му, виждаме, че когнитивните изследвания даже са излезли от рамките на хуманитарните науки. Можем да си помислим, че те не са обхванали едва ли не само астрономията! Научните направления включват когнитивна педагогика, андрогогика, културология, обработка на текста, джендърология, етика, когнитивно религиознание, когнитивни проблеми на историята, археологията, етнологията, икономиката, мениджмънта, географията, спорта...

За когнитивно ориентираните езиковедски изследвания сред рускоезичните автори най-разпространен е терминът „когнитивна лингвистика“.

Когнитивна семантика

Както семантиката е част от лингвистиката, така и когнитивната семантика се определя като част от когнитивната лингвистика – какво по-логично от това на пръв поглед? При по-внимателно вглеждане обаче в предмета на изследване, в използваните методи и посочените типични представители не е трудно да се забележи, че това понятие всъщност се препокрива с понятията **когнитивна граматика** и **когнитивна лингвистика**. Това звучи почти скандално за лингвистичните ни разбирания, формирани в структуралистичното пространство, и тук трябва да си припомним различията в термините от такъв характер между „западната“ и „източната“ хуманитаристика. Можем да си зададем и въпроса дали това не е връщане към античния синкретизъм на науките, но всъщност си даваме сметка, че описаното състояние е поредната илюстрация за това, че много от термините и понятията в съвременната наука са с размити краища.

Търсим произведение на някой от най-ярките представители на когнитивната семантика – да речем двутомното издание с едноименно заглавие *Toward a Cognitive Semantics* на Леонард Талми (Талми 2000) в каталога на университетска библиотека (напр. най-голямата библиотека на Аризонския щатски университет, Hayden Library) и под тематика на книгата четем: когнитивна **граматика** (!). Разгръщаме книгата и виждаме включени класически статии на автора като „The Relation of Grammar to Cognition“ („Връзката на граматиката с когницията“), където се разглежда когнитивната природа на **граматичните форми** (представени в изречението като част от дискурса) и структурата на разграничените от автора две подсистеми на езика: отворената (с отворени класове) лексикална подсистема, която представя концептуално съдържание, и затворената (със затворени класове) граматична система, която представя концептуална структура (Талми 2000: 32 – 33ff). Предложените от учения образни схеми (cf. Talmy 2000: 196, 222, 226, 228 – 229, etc.) в главата „How Language Structures Space“ („Как езикът структурира пространството“) изцяло напомнят образните схеми в **когнитивната граматика** на Лангакър; заимстваният от гешалт-психологията модел **фигура – фон** (figure – ground) е аналогичен на използвания пак от Лангакър модел **профил – база / траектор – ориентир**.

Очевиден е фактът, че при много от най-известните представители на когнитивната семантика граматиката и семантиката вървят

винаги заедно. В книгата на Рей Джакендоф *Semantics and Cognition* (*Семантика и когниция*) четем:

„[...] да се изследва семантиката на естествения език, означава да се изследва когнитивната психология. Ще покажа, че граматичната структура на естествения език, когато е разгледана правилно, предлага важен нов източник на доказателства за теорията за когницията“ (Джакендоф 1983: 3).

Ето още един от безбройните примери, които не само доказват казаното по-горе, но и сякаш оставят впечатление за употребата на понятията „граматика“ и „семантика“ като синоними. Друг известен представител на когнитивната семантика – Петер Герденфорс, пише: „Най-важното теоретично понятие на когнитивната семантика е това за *образната схема*“⁴ (Герденфорс 2007: 58). Следва богата илюстрация с примери от когнитивната граматика на Р. Лангакър със съответната терминология: траектор и ориентир.

Според „реалистичната“ семантика (това е термин, употребен например от Герденфорс, Герденфорс 1998: 19) – екстенционална и интенционална, значението е извън индивида, в света около него, и не зависи от носителите на езика (обективистична гледна точка за когницията), докато според когнитивната семантика то е в менталните същности и репрезентации. Това означава, че пак се извършва проециране (mapping) на конституентите на езика, но не върху един или няколко възможни свята, а върху когнитивните структури, а езикът се възприема като част от когнитивната структура на човека.

Най-директно и систематизирано основните принципи на когнитивната семантика са формулирани у П. Герденфорс. Изследователят разграничава шест такива принципа, всеки от които контрастира с постулатите на традиционната семантика:

1. Значението е *концептуализация*⁵ в когнитивен модел (а не условия за истинността във възможни светове). Ще си позволим да цитираме пълно съображенията на автора по този първи принцип, защото са много показателни за идеологията на разглеждания подраздел:

„Основният лозунг на когнитивната семантика е: *Значенията са в главата*. По-точно семантиката за езика се разглежда като проециране на езиковите изрази върху ментални същности. Като следствие на когнитивистичната позиция, което я поставя в конфликт с много философски семантични теории, не е необходима никаква форма за условия за истинността на даден израз, за да се определи неговото

---

⁴ Курсивът е на автора.

⁵ Курсивът е на автора.

значение. Истинността на изразите се разглежда като вторична, тъй като тя се отнася до връзките на менталната структура със света. Накратко: *значението идва преди истината*⁶ (Герденфорс 1998: 21).

2. Когнитивните модели са предимно *перцептуално* детерминирани или перцептуално закрепени.

3. Семантичните елементи се основават на *пространствени* или *топологични* обекти (а не системи, които могат да бъдат създадени в съответствие със система от правила). Менталните структури са значението на лингвистичните изрази.

4. Когнитивните модели са предимно *образно-схематични* (а не пропозиционални) и имат инхерентна пространствена структура. Образните схеми се трансформират чрез *метафорични* и *метонимични* операции (които при традиционния подход се възприемат като девинантни феномени, инкорпорирани посредством стилистични правила).

5. Семантиката е първична по отношение на синтаксиса и отчасти го детерминира.

6. Концептите са *прототипи* (за подробности cf. Герденфорс 1998: 21 – 25).

На тези принципи като цяло отговаря и теорията за концептуалната метафора на Лейкоф и Джонсън (Лейкоф, Джонсън 1980), като самите автори най-често говорят за полето си като за когнитивна лингвистика.

И така, терминът *когнитивна семантика* понякога се препокрива с *когнитивна граматика* или *когнитивна лингвистика*. Подобно явление наблюдаваме и при термина **когнитивна граматика**, като за създател на едноименното направление се смята Р. Лангакър.

И тук, както и в целия дискурс на когнитивните изследвания, виждаме феномена на достатъчно точно определяне на времевите рамки, в които е възникнало даденото направление. Както авторът сам споделя (Лангакър 2007), изследванията, довели до формулирането на гореспоменатата фраза, започват през 1976 г. Пет години след това се ражда названието **граматика на пространството** (*Space Grammar*) (Лангакър 1981, а също Лангакър 1982). „Прекръстването“ на тази концептуална рамка в „когнитивна граматика“ става в издадения през 1987 г. първи том на фундаменталния труд *Foundations of Cognitive Grammar* (*Основи на когнитивната граматика*) (Лангакър 1987). В нея са заложили идеите, че лексиката и граматиката представляват континуум от конструкции (двойки форма – значение), че

⁶ Курсивът е на автора.

граматичните конструкции подлежат на концептуална характеристика и че в основата на лексиката, морфологията и синтаксиса лежат символически структури. Тъй като езикът символизира, значението има отношение към цялата лингвистична проблематика.

„Когато използваме определена конструкция или граматична морфема, ние избираме [...] определен образ, за да структурираме възприетата ситуация с комуникативна цел“ (Лангакър 1990: 12).

Дори и когато борави с фундаментални и универсални граматични понятия като съществително, глагол, обект, субект, притежание и т.н., фокусът на тази теория е да ги характеризира семантично на две нива: съществителното напр. се характеризира като архетип на физически обект (от гледна точка на прототипикализацията) и в термините на когнитивната способност да се групира и материализира (от гледна точка на схематичното концептуализиране).

Книгата на Бернд Хайне *Cognitive Foundations of Grammar* (*Когнитивни основи на граматиката*) (Хайне 1997) е поредната илюстрация на твърдението за известно препокриване на названията. Още в първа глава става въпрос за значения на отделни лексеми, за концептуален трансфер и за полисемия. Като първи постулат отново е изведена идеята, че основната функция на езика е да предава значение – нищо по-различно от споменатите вече автори. По-нататък обаче виждаме развитие на разбирането за когнитивните основания на граматиката, което се различава от това на учените от американската школа. Хайне наистина разглежда отделни класове думи (числителни, неопределителен член) и логико-граматични категории (пространствена ориентация, посесивност, сравнение) и както може да се види, отново не става ясно какъв е принципът на избор точно на тези, а не на други форми и категории (нещо типично за постструктуралистичните подходи) – освен това, че именно те са удобни за коментар с избрания подход и терминология. Методът на описание пък не изглежда радикално нов или различен от използваните до този момент: екскурс в диахронията (в търсене на основния според автора въпрос за това, защо граматиката днес изглежда така и как се е стигнало до това състояние), теория на референцията и т.н. И как е обосновано всичко това – с постулата, че езиковите форми са мотивирани. Без това според автора да влиза в противоречие с арбитрарния им характер, постулиран от Сосюр. Според Хайне мотивацията е връзката на формите в съвременния език с тези, от които са се развили (например неопределителният член – от числителното *един*).

В когнитивния дискурс срещаме също така термина **КОГНИТИВНА ФИЛОЛОГИЯ**, непознат в литературата на български език и рядко употребяван в рускоезичните източници. Това се дължи на известната по-тясна употреба на термина „филология“ в англоезичната литература (откъдето идва гореспоменатото название) в значение „наука за езика на античните и средновековните текстове“. В новото съчетание изходният термин разширява до известна степен обхвата си и включва изследване на всякакви текстове (включително и устни) като резултат на менталните процеси у човека. В анотацията на онлайн списанието *Cognitive Philology* се заявява: „Фокусът не е текстът, а умът, който го е създал“ (КФ URL). Основаващо се на идеите на изследователи когнитивисти като Марк Търнър, Дейвид Хърман и Жил Фоконие, това направление се занимава с репрезентацията на човешкото познание в текстовете, концептуализацията на действителността, обработката на информация.

В контекста на новите подходи се откроява и **КОГНИТИВНАТА РЕТОРИКА**, при която се съчетават въпросите на традиционната реторика с когнитивните идеи за метафората като когнитивен механизъм, за концептуалната интеграция/смесване (blending), за стилистичните средства през призмата на въздействието им върху реципиента като ментална същност. Сред американските когнитивисти най-пряко отношение към нея имат учени като Марк Търнър (Търнър 1991), Джордж Лейкоф (Лейкоф, Търнър 1989), Реймънд Гибс (Гибс 1993).

Естествено, твърденията за новостта на когнитивния подход, когнитивната лингвистика и нейните методи имат своите противници. Независимо от това обаче не може да се отрече, че мощната вълна на когнитивно ориентирани изследвания определя до голяма степен облика на съвременното езикознание.

ЛИТЕРАТУРА

- Айзенк 1990:** Eysenck, E. *Cognitive Science*. // *The Blackwell Dictionary of Cognitive Psychology*. Oxford, [England]; Cambridge, Mass., USA: Blackwell Reference, 1990.
- Арбиб 1985:** Arbib, M. A. *In Search of the Person: Philosophical Explorations in Cognitive Science*. Amherst: University of Massachusetts, 1985. xii, 156 p.
- Гарднър 1987:** Gardner, H. *The Mind's New Science: A History of the Cognitive Revolution*. New York: Basic Books, 1987.

- Герденфорс 1998:** Gärdenfors, P. Some Tenets of Cognitive Semantics. // *Cognitive Semantics: Meaning and Cognition*. Ed. by Jens Allwood, Peter Gärdenfors. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co, 1998: 19 – 36.
- Герденфорс 2007:** Gärdenfors, P. Cognitive Semantics and Image Schemas with Embodied Forces. // *Embodiment in Cognition and Culture*. Ed. by John Michael Krois, M Rosengren, A. Stedele, D. Westerkamp. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co, 2007.
- Гибс 1993:** Gibbs, R. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Демянков 1994:** Демянков, В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. // *Вопросы языкознания*, 1994, № 4: 17 – 33.
- Джакендоф 1983:** Jackendoff, R. *Semantics and Cognition*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1983.
- Заде 1965:** Zadeh, L. Fuzzy Sets. // *Information and Control*, No 8. 1965: 338 – 353.
- КИ 2011:** *Когнитивные исследования на современном этапе: КИСЭ – 2011*. Материалы второй международной научно-практической конференции. Ростов-на-Дону, 2011.
- Кубрякова, ред. 1997:** *Краткий словарь когнитивных терминов*. Под общей ред. Е. С. Кубряковой. Москва: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997.
- Кубрякова 2004:** Кубрякова, Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // *Вопросы когнитивной лингвистики*, 2004, № 1: 6 – 17.
- Куцаров 1989:** Куцаров, Ив. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. 2 изд. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1989.
- Куцаров 1997:** Куцаров, Ив. *Лекции по българска морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1997.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Българска морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Лангакър 1981:** Langacker, R. The Integration of Grammar and Grammatical Change // *Indian Linguistics*, 1981, No 42: 82 – 135.
- Лангакър 1982:** Langacker, R. Space Grammar, Analysability, and the English Passive // *Language*, 1982, No 58: 22 – 80.
- Лангакър 1987:** Langacker, R. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. *Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1987.
- Лангакър 1990:** Langacker, R. *Concept, Image, Symbol*. Berlin: Mouton, 1990.
- Лангакър 2007:** Langacker, R. Cognitive Grammar. // *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Ed. by Dirk Geeraerts and Hubert Cuyckens. New York: Oxford University Press, 2007: 421 – 462.

- Лангакър 2008:** Langacker, R. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Лейкоф 1987:** Lakoff, G. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Лейкоф, Джонсън 1980:** Lakoff, G.; M. Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980/2003. xiii, 242 p./ 276 p.
- Лейкоф, Търнър 1989:** Lakoff, G.; M. Turner. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989. xii, 230 p.
- Лонгет-Хиггинс 1973:** Longuet-Higgins, H. C. *Comments on the Lighthill Report and the Sutherland Reply*. // *Artificial Intelligence: A Paper Symposium*. London: Science Research Council, 1973: 35 – 37.
- Милър 2003:** Miller, G. The Cognitive Revolution: A Historical Perspective // *Trends in Cognitive Science*. Vol. 7, No 3, March 2003: 141 – 144.
- Надел, Пиатели-Палмарини 2003:** Nadel, L.; M. Piattelli-Palmarini. What is Cognitive Science? // **Encyclopedia of Cognitive Science. Editor-in-chief Lynn Nadel. 4 v.** London; New York: Nature Pub. Group, 2003. Ел. версия: <<http://dingo.sbs.arizona.edu/~massimo/publications/PDF/LN&MPPIntro.pdf>> (26.06.2011).
- Нойтс 1991:** Nuyts, J. *Aspects of a Cognitive-Pragmatic Theory of Language*. John Benjamins Publishing Company, 1991.
- Паршин 1996:** Паршин, П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века // *Вопросы языкознания*, 1996, № 2: 19 – 42.
- Саймън, Каплан 1993:** Simon, H.; C. A. Kaplan. *Foundations of Cognitive Science // Foundations of Cognitive Science*. Ed. by Michael I. Posner. Cambridge, Massachusetts; London, England: A Brandford Book, The MIT Press, 1993: 1 – 47.
- Семино, ред. 2002:** *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*. Ed. by Elena Semino, Jonathan Culpeper. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002.
- Талми 2000:** Talmy, L. *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000. 2 vol.
- Търнър 1991:** Turner, M. *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton: Princeton University Press, 1991.
- Хайне 1997:** Heine, B. *Cognitive Foundations of Grammar*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Ходжланд 1985:** Haugeland, J. *Artificial Intelligence: The Very Idea*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1985.
- Цур 1983:** Tsur, R. *What is Cognitive Poetics*. Tel Aviv: The Katz Research Institute for Hebrew Literature, 1983.

Цур 1992/2008: Tsur, R. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1992. 580 pp. / Sussex Academic Press, Brighton and Portland, 2008 (2nd ed.).

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ

Величковски URL: Величковский, Б. М. Когнитивная наука // *Фонд знания „Ломоносов“*. Энциклопедия. <<http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru-encyclopedia:0132108:article>> (28.06.2011).

КФ URL: *Cognitive Philology*. <<http://padis2.uniroma1.it:81/ojs/index.php/-cogphil>> (23.11.2011).

ОКН URL: *Cognitive Science Society Website* // <<http://cognitivesciencesociety.org/index.html>> (28.06.2011).

ARE TEXT AND DISCOURSE STUDIES REALLY TURNING COGNITIVE?

Nelly Tincheva
Saint Kliment Ohridski University of Sofia

The cognitivization of text and discourse studies is generally admitted to be a fast and all-pervasive process. It seems safe to argue that nowadays almost every piece of research on text and discourse tags itself ‘cognitive’. However, the fact also makes one justified in asking which cognitive studies are really cognitive and which are just ‘dressed up’ to look the part? The present paper presents a personal viewpoint on whether text and discourse studies are really being ‘cognitimized’ or not.

Key words: cognitive, text, discourse, context

I. The Viewpoint

The present paper may (reasonably) be seen as not properly academic for being too personal and argumentative. Sparkling an argument, however, is seen as its main purpose. It is my conviction that from time to time discussing directions and challenging them could be as healthy for science as measuring analytical progress.

The paper was inspired by a long-term memory construct – a newspaper caricature from many years ago which has stuck in my mind and, for no obvious reason, keeps popping up on various occasions and in various contexts. The caricature depicted a conference hall and a cleaning lady being pushed to speak in the microphone, the lady energetically protesting. The expensively-suited executive pushing the lady persuaded her, ‘Just use the word *computer* in every sentence’... Yes, that would make all things alright. Obviously, times have changed since my childhood years – today, it seems fashionable to use the word *cognitive* in every sentence instead. And that is not only the case in the realm of psychology and linguistics.

Today, scientists discuss ‘the cognitive biases’ exposed by behavioral finance (e.g. Kaestner 2004). They analyze the proper uses of cost-benefit analysis in the prevention of ‘cognitive mistakes’ (e.g.

Sunstein 1999). There are courses on how to achieve ‘cognitive infiltration of extremist groups’. At present, there even exists ‘cognitive poetics’ – a separate science which aims to start a trend and, finally – in my humble opinion – bridge the gap between literary and linguistic studies (e.g. Freeman 2005). I’m not commenting negatively on the quality or purposes of the studies in question – far from it! On the contrary, I choose to mention specifically those papers and strands as their quality and contributions have been generally attested. What I would only like to do is bring to attention some questions on which there seems to be shortage of clarification and to discuss some uncertainties about what mis-construals might be pre-determining the future of (mass) cognitivism.

Going back to the caricature story, one could hardly argue against the fact that today anything and everything seems readily ‘tagged’ *cognitive*, especially in linguistics. Probably, it is only my shortcomings and theoretical prejudices but I somehow cannot accept the idea that all things linked to human thinking should be simply swept up together under the ‘cognitive’ carpet.

II. The Reason(ing)

A first point to clarify is whether, from the present angle on linguistic analysis, going cognitive is really a must.

My personal ‘cognitization’ began when I had to experience versions of Text Linguistic approaches in my University classes. In those times, I readily assimilated the notion that no true understanding of language can be attained, if linguistics keeps defining itself as the study of phonemes, morphemes, lexemes and sentences only. And I ‘somehow’ ‘knew’ Text linguistics could not provide major insights into what language is all about, if it keeps defining itself as the study of text grammars as, for example, Zellig Harris used to define it (e.g. 1952). Similarly, I ‘felt’ the analysis of the specificities of textual properties and phenomena as seen in e.g. Halliday and Hasan’s research (most notably 1976 and 1985), would sooner or later crash into its own comfortable well-cushioned sign-and-no-brain semiotic boundaries. I grappled with the simple question of why any scientist (and lecturer) should try and amalgamate Hallidayan text studies and de Beaugrande and Dressler’s notion of text as process (1981) into the same discipline, when they seemed to diverge so widely.

Other extremely simple questions also charged in plaguing, and, to my defense, or against my defenses, they were the kind of questions which my students keep hurling at me in every lecture I give on Halliday today:

What exactly is an ongoing process of semiotic choices, if not a mental activity? How precisely does a person manipulate and connect signs? How does one account for the process of ‘assigning meanings’, if one does not see it as brain activity?

Similarly, whenever I experienced an admiration for Ecco’s semiotics, Searle’s pragmatics, or the Birmingham school’s insight into discourse structure, for instance, I would always be tormented by issues such as: fine, the sign is out there – functioning and all-systemic – floating somewhere in society, whatever society may actually be – but how exactly does that sign function through each member of society? And what system is a sign a part of so that the social sign of a kid raising noise in the playground can make me feel so hopeful and upbeat, while further away in the same city, the same sign tells a man he should grab a gun and shoot the kid? So, how is that sign perceived differently and for what reasons? Do you and your neighbor, who drinks and parties away into a stupor-like ‘bliss’ interpret the ‘STOP’ sign at the crossroads the same way? How do the differences of your interpretations of the ‘STOP’ sign reflect on your personal self-esteem, social status perceptions and emotions? (Truly, the examples above are quite radical. However, the point here is precisely to be analytically all-inclusive and, thus, to target even emotionally-charged, non-logical components and embrace them into the cognitive discussion.)

Later on in life, I would also go: ‘Yes, Sinclair and Coulthard’s basic conversation structure (1975) does seem capable of fitting all structural discursive possibilities. Discourse does seem to take place in the form of Initiation/ Response/ Follow-up (see Tsui 1994). But why? And why those three? And why three, for that matter? Why not pragmaticists’ two-turn pairs? What’s the deal with three-part structures, generally? Ready-steady-go? One-two-three? Father, son, and the Holy Ghost? Father-mother-kid? Why are three-part structures more stable and more functional than two-part ones? Why do so many primitive cultures make use of three-legged chairs? Are those cultures really primitive? Are not those chairs more stable and don’t they last through the ages more successfully than, let’s say, Thomas Eddison’s six-legged chair that won’t tip backwards?’

I could now keep piling the uncertainties and questions which then paved the creeping influence of cognitivization on the sleeper of a text linguist in me... But most important of all, one special topic – context – should be foregrounded as still standing out against the multitude of those questions. Context, moreover, is an issue which might aptly demonstrate why all text and discourse studies need to be cognitive. Most importantly,

as any bibliographical check will confirm, context is the focus of analysis of most present-day cognitive text and discourse studies.

III. A case in point: ‘cognitivizing’ context

What should be specified at the very outset here is that, in discussing ‘context’, I’m not discussing what context is, rather than what context most probably is. In other words, here I’m aiming to describe my personal cognitive construct of ‘context’. And I will do so within the network of my models of my personal experiences along my personal knowledge-building processes which came to be, or happened to be, related to my mental construct of context... today. As of now, and here. My present-day cognitive construct of what ‘context’ is to me.

Generally, ever since the introduction of the notion by anthropologist Malinowski in 1923, scientists have occupied and pre-occupied themselves with determining how context should be perceived. Alternative proposals on which the best (meaning either exhaustive or invariant) list of parameters of the communicative situation, or ‘context’, have been in competition. The extensive research on the problem can be summed up to blend text-based parameters and communicative situation-based parameters, as the following examples reveal:

Lewis (1972, in Brown and Yule 1983: 40) uses a set of co-ordinates to explain how he views context (possible-world co-ordinate, time co-ordinate, place co-ordinate, speaker co-ordinate, audience co-ordinate, indicated object co-ordinate, previous discourse co-ordinate, assignment co-ordinate). Hymes, however, argues (1964) that the parameters necessary for one to understand context are participants, topic, setting, channel, code, message form, event. In brief, linguistic literature abounds in competing proposals on how to classify contextual parameters. And here, again, the plaguing questions start rolling: How exactly does one decide which list of parameters is better? On the basis of what precisely methodological or analytical requirements? How many lists and lists and lists of parameters can be provided? If one list is analytically more sound in principle, how do I incorporate in it the parts from another list that I need for my current piece of research?

Alternatively, context could be seen as a mental network used in text production and perception. It could be interpreted as an online-created situation-specific cognitive construct, which calls up previous knowledge structures, selects among them, and organizes the currently selected ones into a mental network modelling the textual situation which embraces all mental constructs currently co-activated.

Such an approach, has been most notably advocated in the works of van Dijk who broached the idea as early as 1977. Van Dijk then moved through a notion of context as a frame, or a 'model schema' (1997:5), which comprises categories such as Setting (Time, Place), Circumstances, Participants and Action (ibid.). At present, his work focuses on participants' social cognitive representations and cognitive preferences as part of the context (e.g. 1999, 2009). Questions here may also arise: Where do the participants' mental constructs of the communicative situation belong? Are they part of context, or is context part of them? Where does the 'model schema' belong? Should it be placed in scientific domains only, or does it belong to general cognitive phenomena? Is the context schema a true metaphor of how all people perceive a current situation, prior to their being taught that the notion of context exists? Is context actually a static model-like phenomenon, or is it dynamic and ever ongoing? Moreover, as I have argued elsewhere (Tincheva 2007), context seems way more manageable and useful, if seen as an overlap between a Text World cognitive model (for a discussion of a Textual World see Werth 1999), a Discourse World cognitive model and a Real World cognitive model, none of which, it should be noted, should necessarily be seen as objective. To further aggravate matters, all those models can prove nothing but cognitive processes running in parallel through a person's mind in a particular situation.

A context, generally, is way more of a personal phenomenon than commonly expected. Truly, it can be generalized. It can be systematized. But that can only be achieved, if we take into consideration the fact that context will always be dependent on the mental constructs recently and previously activated in a particular human's mind. And all that mental modeling will always depend on the educational level and one's personal adequacies, and inadequacies.

To put it even more bluntly, the context of the 'STOP' sign which you experience, in contrast to your bohemian neighbour's experience, will be heavily dependent, alas, on things such as the brand and quality of the whiskey s/he drank throughout the night; the topics and register of conversation carried at the party s/he gave; whether s/he slept at all, etc. Six hours before the 'STOP' sign, bad alcohol would mean that a person's mind now might not even register the 'STOP' sign, or his/ her mind might perceive it as something other than a 'STOP' sign (Haven't we all experienced gestalt imaging as in, for example, when one sees an oil-soaked rag by the road and one 'thinks' it is a dog, only to understand later it is just a rag?). Similarly, if the conversation at the neighbour's party

involved topics such as car racing or a car racing movie, the whole network of related images in your neighbour's mind will be freshly activated and s/he might feel tempted to use the BREAK THE LAW mental structure and drive through the red lights. And why do I keep coming back to this car-crash example? Can the reason be the fact that at the present process of writing the TV news is blurring information on a real-life case precisely like the one discussed here? Context, thus, is not only way more individual; it is also way more occasionalistic than we'd like to admit. It is way more dynamic and difficult to model computationally than scientist would like to think.

What I would like to highlight with respect to such a discussion of context, however, is yet another of its aspects – namely the question of whether my deliberation on the context-related specificities around the 'STOP' sign above truly represents cognitive analysis. A discussion like that does have a lot to do with thinking and interpretations. It does pertain to social attitudes, power and dependencies. But is all that enough to make the analysis truly 'cognitive'?

True to fact, a huge amount of the 'cognitization' of text and discourse research has morphed into context-related analyses of 'goals', 'intents', 'social plans', etc. At present, it can be argued, if one discusses social beliefs, then one is a cognitivist. If one works on cultural structures and how they reflect on linguistic expression, citing the human brain as the general source of all that patterning, then one is a cognitivist. If one analyzes gender-biased linguistic variables (to choose one of the multiple variables) and concludes that it is the human body which pre-conditions whatever is happening in communication, then one is a cognitivist. Explorations on social perception, mutual attraction, intergroup contact, the social situating and conditioning of cognitive representations, on social cognition as commonly shared cognitive representations – all they are termed 'cognitive'. But are they? Do they really connect and explain social realities through particular brain structures and mind processes? Do they provide systematic connections between particular brain structures and mind processes and the social/ linguistic phenomena being analyzed? Or do they relate their findings to general – and, dare I say, vague – terms such as 'social cognitive representations' and 'cognitive preferences'?

From the point of view adopted here, one may put a piece of pragmatic research in the finest of wraps, or give it the finest of semiotical tunings, but it will and can never be 'cognitive enough', if it doesn't relate to and stem from basic human brain principles and particular processes. Admittedly, all scientists, who deal with variables, attitudes, purposes, etc.

do describe real-world communicative angles. They do deal with corpuses, i.e. they work with actual and not-necessarily standard data. They do not analyze well-formed, grammatical uses only. That is in terms of object of linguistic investigation. In terms of linguistic methodology, such studies do go descriptive and analytical all the way. No prescriptions. Truly. And they, truly, classify uses according to participants' communicative purposes. But how can such a broad-stroke approach to 'mental structures' in general be accepted as informative, if it doesn't also tell us what mental phenomena *specifically* pertain to the textual or discursive phenomenon in question? How can such research findings be trusted, if they do not prove statistically that the mental phenomenon in question is more-than-one person-specific (i.e. not specific to the researcher's mind exclusively)?

As far as the issue of how exactly to relate particular cognitive mechanisms and brain structures to textual and discursive uses is concerned, one finds oneself forced to admit that matters are further aggravated by questions stemming from ex-generativist trends. First of all, the questions still remain of how and why perceptions of language as an autonomous system/ organ in the brain are termed 'cognitive'? Does that mean that all studies which have anything to do with human thinking processes are really 'cognitive'? Then, what human science is *not* cognitive? What couldn't be related – ultimately – to a human brain? What could not be perceived as a product of or a comment on human thought? Does that mean that, for example, a house, which is undeniably a product of an architect's mind, should be called a 'cognitive house'? That house by necessity also results from repetitive bodily actions of construction workers – actions which are in themselves governed by brain potentials and mind operations. Is that another reason for keeping 'a cognitive house' as a term?

Questions of the kind could roll on for pages and pages ahead. And, truly, the main reason for this paper was to pile questions which I have personally found no resolution to as well as questions that frequently prove to be hurdles to scientists and students. The major premise sustained here, however, is that the cognitivization of text and discourse may be the right way to pave but what is happening at present on a grand scale may prove to be happening against the cognitive ways.

In line with a supposition like that, it should be noted that nothing I discussed in this paper has been actually associated with specific mental structures and activities. I did discuss context as a mental network, but I never specified what specific cognitive mechanisms it is relatable to. I did criticize some studies on language and text, but I never really pinpointed

and explained their deficiencies in terms of brain anatomy and functioning. Bearing that in mind, I would find it fully justifiable if anyone asks, ‘Is this paper actually cognitive?’

IV. A final note

By way of final words, it should be mentioned again that the purpose of the present paper was to bring up questions – as general and as provocative as possible. The paper was not meant to launch personal attacks. It was only intended as a text that might raise a discussion (and, perhaps, some eyebrows).

BIBLIOGRAPHY

- Brown, Yule 1983:** Brown, G., G. Yule. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- De Beaugrande, Dressler 1981:** Beaugrande, R., W. Dressler. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman, 1981.
- Freeman 2005:** Freeman, M. Poetry as Power: The Dynamics of Cognitive Poetics as a Scientific and Literary Paradigm. // *Cognition and literary interpretation in practice*. (eds.) Veivo, H., B. Pettersson, M. Polvinen. Helsinki: Helsinki University Press, 2005, 31 – 57.
- Kaestner 2004:** Kaestner, M. *Cognitive Biases and their Implications for Price Formation on Financial Markets*. PhD Thesis, Montpellier University – Euronext-AFFI Award 2004 for the best Ph.D thesis in Finance.
- Malinowski 1923:** Malinowski, B. The Problem of Meaning in Primitive Languages. // (eds.) Ogden, C. K., I. Richards. *The Meaning of Meaning*. New York: Harcourt Brace, 1923.
- Halliday, Hasan 1985:** Halliday, M. A. K., R. Hasan. *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Melbourne: Deakin University Press, 1985.
- Halliday, Hasan 1976:** Halliday, M. A. K., R. Hasan. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976.
- Harris 1952:** Harris, Z. Discourse Analysis. *Language* 28:1, 1952, 1 – 30.
- Hymes 1964:** Hymes, D. *Toward ethnographies of communicative events*. Harmondsmith: Penguin Books, 1964.
- Sinclair 1975:** Sinclair, J., M. Coulthard. *Towards an Analysis of Discourse*. Oxford University Press, 1975.
- Sunstein 1999:** Sunstein, C. *Cognition and Cost-Benefit Analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
- Online available: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=186669

- Tincheva 2007:** Tincheva, N. Contexts, Text Worlds and Discourse Worlds. // *За човека и езика*. (ed.) Bagasheva, A. Sofia: Sofia University Press, 2007, 330 – 340.
- Tsui 1994:** Tsui, A. *English Conversation*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Van Dijk 2012:** Van Dijk, T.A. Discourse and Knowledge. // *Handbook of Discourse Analysis*. (eds.) Gee, J., M. Handford. London: Routledge, 2012, 587 – 603.
- Van Dijk 2009:** Van Dijk, T.A. Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach. // *Methods of critical discourse analysis* (eds.) Wodak, R., M. Meyer. London: Sage, 2009, 62 – 85.
- Van Dijk 1999:** Van Dijk, T.A. Context and Experience Models in Discourse Processing. // *The construction of mental representations during reading*. (eds.) van Oostendorp, H., S. Goldman. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1999, 123 – 148.
- Van Dijk 1997:** Van Dijk, T.A. Cognitive Context Models and Discourse. // *Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness*. (ed.) M. Stamenow. Amsterdam: Benjamins, 1997, 189 – 226.
- Van Dijk 1977:** Van Dijk, T.A. Context and Cognition: Knowledge frames and speech act comprehension. *Journal of Pragmatics* 1: 3, 1977, 211 – 231.
- Werth 1999:** Werth, P. *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. London: Longman, 1999.

CONCEPTUAL METONYMY IN THE MEANING OF ENGLISH AND BULGARIAN NOMINAL COMPOUNDS

Tsveta Luizova-Horeva
University of Food Technology, Plovdiv

Cognitive linguists regard metonymy as a conceptual phenomenon, a mechanism which shapes both language and thought and plays a central role in ordinary meaning construction. This paper rests on the assumption that the semantics of compounds can be analysed within a cognitive linguistic framework. It addresses the ways in which conceptual metonymy participates in the meaning of English and Bulgarian nominal compounds, and attempts to outline and compare the patterns of its operation.

Key words: conceptual metonymy, metonymic relations, nominal compounds

Metonymy as a conceptual phenomenon

Metonymy is traditionally regarded as a figure of speech and is therefore studied within a rhetorical or stylistic framework. Cognitive linguists contend that it is conceptual in nature, grounded in experience and motivated by thought. It is systematic, forms patterns going beyond individual lexical items and shapes the language, thoughts and attitudes of language users (Lakoff, Johnson 1980: 39). In John Taylor's view, metonymy is one of the most fundamental processes of meaning extension, even more fundamental than metaphor (Taylor 1995: 124).

The relation seen as underlying metonymy is one of closeness, termed contiguity by phonetician Leonce Roudet (quoted by Koch 1999: 142). While traditional approaches search for contiguity in reality and see it as closeness between denotata or concepts, in cognitive theories it is placed on a conceptual level. As Panther & Thornburg state, "Assuming that 'denotata' are not just 'real-world' phenomena *per se* but conceptualisations of the human mind, one can reduce 'contiguity between denotata *or* concepts' to 'contiguity between concepts'." (Panther, Thornburg 2003: 280) Lakoff and Johnson (Lakoff, Johnson 1980: 35 – 41) view contiguity as the whole range of conceptual associations that an

expression is usually related to. Geeraerts maintains that contiguity should be understood not only as spatial closeness, but “broadly as a general term for various associations in the spatial, temporal, or causal domain“ (Geeraerts 2010: 27). Taylor (Taylor 1995: 123 – 4) also stresses the importance of the conceptual basis: “the essence of metonymy lies in the possibility of establishing connections between entities which occur within a given conceptual structure“.

The connection is set up through a cognitive domain which mediates this shift (Langacker 2008: 69). Langacker (2008: 83) refers to the first entity as the ‘reference point’, and to the second one as the ‘target’. The person making the conceptualisation selects a reference point in a certain cognitive domain in order to obtain access to the target within the same domain. Reference points are selected on account of their salience, this selection being guided by human experience, perceptual and cultural factors (ibid.). He also contends that metonymy usually follows conventionally established patterns, e.g. a place name will commonly be extended to designate the event which occurred at that place (Langacker 2008: 250). Radden & Kövecses emphasise the effect of our anthropocentric view of and interaction with the world (Radden, Kövecses 1999: 45). A characteristic of metonymy that is generally agreed upon is its dependency on shared knowledge and the frequent need for particular contextualisation.

Using the terms ‘source concept’ and ‘target concept’, Ungerer and Schmid (2006: 115 – 128) maintain that they are cognitive equivalents of the entities connected by a contiguity relation (part-whole, place-man, material-object, etc.). They believe the number of correspondences between the two concepts is irrelevant; what is more important, and also more variable, is the amount of encyclopaedic knowledge accepted by the language community as a mapping scope. The mapping scope determines how appropriate metonymic mapping is by providing a relevant context for its interpretation. The source concept and the target concept are usually concrete, and the metonymic correspondences are directly grounded in image schemas or basic correlations – the latter being only indirectly included in metaphor as part of its mapping scope. Therefore, Ungerer and Schmid consider metonymy as more elementary than metaphor (Ungerer, Schmid 2006: 128 – 131).

A lot of definitions of metonymy include the notion of domain (cf. Langacker 1987, 2008, Croft 2003, Barcelona 2003, etc.). Experiential domains structure encyclopaedic knowledge. Lakoff and Turner argue that “A metonymic mapping occurs within a single domain, not across

domains“ (Lakoff, Turner 1989: 103). As seen in Langacker’s description of metonymy above, he is also in favour of the one-domain approach. William Croft, however, points out that metonymy often transcends the borders of individual domains, therefore it is better explained through the notion of ‘domain matrix’ (Croft 2003: 340). In his view (Croft 2003: 179), ‘domain matrix’ is synonymous with the other terms naming the complex structures involved in meaning construction, i.e. *schema* (cf. Lakoff, Turner 1989: 103, Taylor 1995: 87), *frame* (cf. Fillmore 1985, Sweetser 1999), or *script/scenario* (cf. Panther, Thornburg 1999, 2003). Ungerer and Schmid (2006) prefer the term ‘cognitive model’ based on Lakoff’s notion of Idealized Cognitive Models (Lakoff 1987). Radden and Kövecses also believe that Lakoff’s idea of ICMs best captures the specificity of metonymic processes (Radden, Kövecses 1999: 20). Starting from three main assumptions, i.e. i) metonymy is a conceptual phenomenon, ii) metonymy is a cognitive process; and iii) metonymy operates within an idealized cognitive model, Radden & Kövecses (Radden, Kövecses 1999: 17–21) suggest the following definition: “metonymy is a cognitive process in which one conceptual entity, the vehicle, provides mental access to another conceptual entity, the target, within the same idealized cognitive model.“ Ungerer and Schmid point out that in the prototypical case, the three aspects of metonymy (source concept, target concept and mapping scope) do indeed belong to one cognitive model, but the mapping scope can sometimes include a number of encyclopaedic connections associated with different cognitive models (Ungerer, Schmid 2006: 128 – 131).

Radden and Kövecses insist that metonymy does not only stand for another entity; rather, it connects both entities to form a new, complex meaning. Therefore the traditional formula ‘X for Y’ can be accepted on the condition that the metonymic process is not one of substitution (Radden, Kövecses 1999: 19). Another point that needs to be made is that the term ‘mapping’ used in a number of definitions of metonymy (e.g. Ungerer, Schmid 2006: 128 – 131, Lakoff, Turner 1989: 103), does not adequately describe the action mechanism of metonymy, as has also been suggested by Beatrice Warren (Warren 2003: 118). A more appropriate term would be ‘shift’, as in: ‘a shift in profile, i.e. “an expression that usually profiles one entity is used to profile a different entity associated with it“ (Langacker 2008: 69), or as suggested by William Croft, “the metonymic shift also involves a shift of domains within the domain matrix“ (Croft 2003: 179). In our opinion, instead of a shift of domains, it would be more accurate to speak of a shift of focus, of perspective, that produces the effect referred to

by Croft as *domain highlighting*, whereby metonymy brings to the fore a domain that is otherwise secondary (Croft 2003:177).

Metonymy in word formation

The presence of metonymy in word formation has become the focus of interest for an increasing number of researchers. Laura Janda claims that the range of metonymic relations in word formation is far more diverse than that in lexical metonymy (Janda 2011: 359). While she is mainly interested in derivational morphology, many other authors apply different cognitive tools to the study of compounding (cf. Benczes, Onysko, Sweetser, *inter alia*). Through combined application of the theories of metaphor, metonymy, blending, profile determinacy and schemata, Réka Benczes (Benczes 2006) has offered an extensive study of metaphoric and metonymic processes in English noun-noun compounds.

In order to examine the occurrence of metonymy in the meaning of English and Bulgarian nominal compounds, we collected a mini corpus of 274 Bulgarian and 614 English nominal compounds from the very general area of hospitality (including tourism, travel, hotels and restaurants) using written sources, such as textbooks, dictionaries, and business correspondence between Bulgarian and foreign operators on the tourist market.

Classification of metonymy

1. Types of metonymy-based compounds

Réka Benczes identified five different categories of metonymy in compounds according to the part of the compound upon which it acted: (1) on the modifier; (2) on the profile determinant; (3) on both constituents of the compound; (4) on the compound as a whole; and (5) on the relation between the two constituents of the compound (Benczes 2006: 141 – 180).

This approach yielded a classification of the metonymy-based compounds in our mini-corpus, rather than an inventory of the types of metonymy encountered in the examples. Our examples have been classified into five categories:

A. Compounds with metonymy-motivated modifier: e.g. *pastry cart*, *room rack*, *motor hotel*, *бензиностанция*. The head selects a modifier to elaborate one of its regularly elaborated domains (e.g. PURPOSE/ARTICLES DISPLAYED ON IT for *pastry cart* and *room rack*). A metonymic shift occurs within the matrix of the modifier, and the domain highlighted in this particular instance provides access to the domain which actually meets the

requirements of the head matrix (e.g. PASTRY – to DESSERTS, ROOM – to ROOM KEYS). This type is the most frequent one and exhibits the largest variety of metonymic relations in English. It is very rare in Bulgarian.

B. Compounds with metonymy-motivated head: e.g. *computer hookup*, *carhop*. In this compound we can see an instance of the +ACTION FOR AGENT+ metonymy¹ in the head (*see below*). This type is nonexistent in the Bulgarian corpus.

C. Compounds with metonymy-motivated modifier and head: e.g. *bellhop*. The head is again the result of the +ACTION FOR AGENT+ metonymy, whereas in the modifier we can identify an instance of the +INSTRUMENT FOR ACTION+ metonymy (*bell for ringing the bell/calling somebody*). These compounds are very rare in the corpus.

D. Compounds in which metonymy acts upon the relation between the two constituents: *cash bar*, *theme restaurant*. The modifier provides access to domains in the head matrix other than the ones usually highlighted (e.g. PRODUCT, LOCATION, CLIENTELE).

E. Compounds in which metonymy acts upon the compound as a whole: *redcoat*, *skycap*, *бюра-скара*, *пиле-грил*. This type occurs in both the English and the Bulgarian examples, though with different frequency. In this group we can find the most numerous examples of Bulgarian metonymic compounds.²

2. Types of metonymy in the compounds studied

The identification of the source and target concepts involved is most often used as a basis for the classification of types of metonymy. Although different authors speak of different patterns, some patterns seem to be more salient than others, e.g. spatial part & spatial whole. As mentioned above, Geeraerts and Peirsman have tried to outline the prototypical core which gives rise to the other patterns and the way in which these patterns are connected to each other and to the core. They believe that the prototype theory can be the common cognitive frame which could include and connect the different types of metonymy. In accordance with the conceptual metaphor theory which assigns a central position to space in

---

¹ Radden and Kövecses consider this type of metonymy within the Action ICM which, in their opinion, almost always involves a change in word class (Radden, Kövecses 1999).

² The term ‘exocentric’ is avoided here since endocentric and exocentric compounds share a common semantic pattern of modifier and head and, as stated by many, it is the metaphorical and metonymical reference of exocentric compounds which distinguishes them from endocentric compounds (cf. Onysko 2010: 244, Benczes 2006: 8 – 9).

human conceptualisation, they have identified physical contiguity as the conceptual core and listed the patterns based on this type of contiguity. Two relations forming the dimensions which structure the classification of this type of metonymy are *strength of contact* and *boundedness*. They underlie two of the metonymies in the prototypical core, i.e. +PART-WHOLE+ and +CONTAINER-CONTAINED+ (Geeraerts, Peirsman 2006: 269 – 316). Kövecses and Radden have also pointed out that parts and the whole form basic categories in our conceptualisation of the world (Kövecses, Radden 1998: 49).

In our corpus we have identified the types of metonymic relations listed below and divided them into three main groups. These types can operate alone or in combination. The basis for this classification is the typology of conceptual metonymies suggested by Radden and Kövecses (Radden, Kövecses 1999).

Group 1. Metonymic relations between the Whole and its Parts.

This type has traditionally been the focus of metonymy researchers.

+PART FOR WHOLE+

– *head count* (*head* for *people*), *return ticket* (*return* for both directions involved in the *journey*), *bank holiday* (*bank* for all members of the *public*)

– *motor hotel* / *motor inn*: In these compounds we encounter a metonymic chain (term after Dirven 2003: 84): +PART FOR WHOLE+ (*motor* for *motorcar*) – +INSTRUMENT FOR AGENT+ (*motorcar* for *person*).

– *cork charge*: again we can see the effect of chain metonymy: the part (*cork*) provides access to the whole (*bottle*), which in turn provides access to the thing contained in it (*alcohol*) via the +CONTAINER FOR CONTAINED+ metonymy.

– *door rate* / *rack rate*: *door* and *rack* provide access to the whole they belong to, i.e. *hotel* and *reception desk* respectively.

– *mom-and-pop hotel*: the phrasal component *mom-and-pop* serves as the reference point for access to the FAMILY domain, then, via the +MEMBER OF CATEGORY FOR CATEGORY+ metonymy – to the CLIENTELE domain in the domain matrix of *hotel*.

+ WHOLE FOR PART +

– *room rack*: metonymy reduces the number of highlighted domains to the single domain of KEY.

– *tour desk* (*tour* provides access to one component in its matrix, i.e. REGISTERING FOR THE TOUR), *hospitality desk* (*hospitality* – to a single domain in its domain matrix, i.e. PROVISION OF INFORMATION³).

As suggested by Geeraerts and Peirsman (Geeraerts, Peirsman 2006: 280), the +PART FOR WHOLE+ type of metonymy constitutes the prototypical core of the metonymy category, therefore it is only natural that many other types would be related to it, e.g.:

+MEMBER OF CATEGORY FOR CATEGORY+: *бензиностанция* (*бензин/petrol* provides access to the whole category of *гориво/fuel*), *pastry cart* (*pastry* – to the category of *desserts*), *coffee break* (*coffee* – to the category of *refreshments*), *tourist class* (*tourist* – to the entire category of *people travelling for pleasure*, usually on a limited budget);

+PART OF THE ACTION FOR THE WHOLE ACTION+: see below.

Group 2. Metonymic relations between components of the script/scenario.

Panther and Thornburg have suggested an idealised model of human actions and activities, which they call ‘the Prototypical Transitive Scenario’ (Panther, Thornburg 2003: 285). It includes the following components: a setting (*place* and *time*) and two distinct *participants* in an *asymmetrical* interaction, i.e. one an *intentionally acting human*, and the other is *directly affected/effected* by the action (*italics as in the original*). The scenario evoked by the Action can be expanded to include other components, too, though further from the prototypical core.

+ACTION FOR RECIPIENT OF ACTION+: *takeaway restaurant, takeout restaurant* (*takeaway /takeout* for the *food and drinks* taken away/out).

+RECIPIENT OF ACTION FOR ACTION+: *booze cruise*. The DRINKING or BUYING domain is highlighted by the first component. The occurrence of metonymy in this particular example may have been provoked by the phonetic similarity of the two components.

+ACTION FOR OBJECT +: *computer hookup* (the domain of ACTION provides access to the point where this action is performed).

+ACTION FOR AGENT OF ACTION+:

---

³ Some dictionary authors believe this kind of metonymy hinders correct interpretation: „the term is misleading as it suggests provision of rather more than information.“ (Beaver 2005: 183)

– *transit hotel, dine-around programme*: via the metonymy acting on the first component, access is provided to the CLIENTELE domain in the matrix of the head.

– *stand-up restaurant, drive-in restaurant, drive-through restaurant*. In combination with **+PART OF THE ACTION FOR THE WHOLE ACTION+**, this metonymy highlights both an element of the main action performed in restaurants, i.e. *obtaining food and drinks / dining*, and the CLIENTELE domain.

– *go-show, late show, carhop*: in the first two examples, metonymy operates on the compound as a whole providing access to the TRAVELLERS domain, and in the third example – on the second component.

+INSTRUMENT FOR ACTION+: *cash bar*. The first component *cash* metonymically highlights the action, i.e. payment, thereby providing access to domains in the head's matrix other than the usual ones.

+INSTRUMENT FOR AGENT+: *truckshop, transport café*. The metonymic shift activated by the first component highlights the PEOPLE/CLIENTELE domain.

+INSTRUMENT FOR RESULT OF ACTION+: *bellboy, bellperson* (as suggested above, *bell* serves as reference point for the action of *ringing the bell* to call a person). In these examples, metonymy interacts with metaphor, which will be the focus of future research.⁴

Group 3. Other metonymic relations

+PRODUCT FOR PLACE+: *кафе-аперитив, пиле-грил, бира-скара, φαστ-φυυδ, fast food, bed-and-breakfast*. This type of metonymy usually operates on the whole compound, which names a *product* offered at a certain *place*. The compound provides access to the domain matrix of *place*.

+GEOGRAPHICAL NAME FOR OBJECT+: *lido deck*. The first component is based on the name of an Italian resort and serves as the reference point for access to the OBJECTS domain, with a focus on *swimming pool*, in the matrix of *deck*.

⁴ Some occurrences of **+ACTION FOR PLACE+** metonymy have been found, as in: *getaway, drive-in, eat-in, drive-through, takeout, drop-off, pick-up, takeaway*. However, these examples are not treated as compounds proper, 'the result of a regular compounding process', but rather as products of conversion of phrasal verbs (Plag 2003: 144). The second element in some of these combinations is seen as an affixoid (e.g. Pencheva 2004: 220).

+RESULT FOR CAUSE+: *health resort /health spa, beauty salon, economy hotel*. The first components provide metonymic access to a large number of domains in the matrices of the head words.

+OBJECT FOR PERSON+: *redcoat, redcap*. The whole compound is based on metonymy.

+OBJECT FOR EVENT+: *black tie*. Like in the previous two examples, metonymy motivates the compound as a whole.

+MATERIAL FOR OBJECT+: *silver service*. The metonymy-based first compound highlights the OBJECTS domain in the matrix of *service*.

Conclusion

The analysis of the English and Bulgarian compounds in the mini-corpus has shown that the metonymic relations occurring in a fairly specialised area, i.e. hospitality, follow the same patterns as those outlined for compounds in general. Metonymy involving the Action and the script evoked by it, as well as the classical WHOLE – PART metonymic relation are particularly salient in the meaning of the English compounds, whereas the PRODUCT – PLACE metonymy is predominant in the Bulgarian compounds. The existence of more and less typical representatives of conceptual metonymy in these structures is another proof of the prototypical effects of the category. In Bulgarian, metonymy tends to operate on the compound as a whole, while in English it affects both components, the relation between them and the compound as a whole. The metonymic relations are far more numerous and diverse in the English compounds. Despite the differences between the two languages, it is evident that metonymy plays an important motivating role in compounding.

BIBLIOGRAPHY

Barcelona 2003: Barcelona, A. Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics: An update. // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, R. Dirven, R. Pörings (eds.), Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 207 – 277.

Beaver 2005: Beaver, A. *A Dictionary of Travel and Tourism Terminology*, 2nd edition, CABI Publishing, 2005.

Benczes 2006: Benczes, R. *Creative Compounding in English. The Semantics of Metaphorical and Metonymical Noun-Noun Combinations*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2006.

- Croft 2003:** Croft, W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, René Dirven, Ralf Pörings (eds.), Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 161 – 207.
- Dirven 2003:** Dirven, R. Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation. // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, R. Dirven, R. Pörings (eds.), Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 75 – 113.
- Geeraerts 2010:** Geeraerts, D. *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Geeraerts, Peirsman 2006:** Geeraerts D., Y. Peirsman. Metonymy as a Prototypical Category. // *Cognitive Linguistics*, 2006, No 17 – 3, 269 – 316.
- Fillmore 1985:** Fillmore, C. J. Frames and the Semantics of Understanding. // *Quaderni di Semantica*, 1985, No 6(2): 222 – 253.
- Janda 2011:** Janda, L. Metonymy in Word Formation. // *Cognitive Linguistics*, 2011, No 22 – 2, 359 – 392.
- Koch 1999:** Koch P. Frame and contiguity: on the cognitive bases of metonymy and certain types of word formation. // *Metonymy in Language and Thought*, K.U. Panther, G. Radden (eds.), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1999, 139 – 169.
- Kövecses, Radden 1998:** Kövecses Z., G. Radden. Metonymy: developing a cognitive linguistic view. // *Cognitive Linguistics*, 1998, No 9, 37 – 77.
- Lakoff 1987:** Lakoff, G. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago/London: The University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, Johnson 1980:** Lakoff, G., M. Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, Turner 1989:** Lakoff, G., M. Turner. *More than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- Langacker 2008:** Langacker, R. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Langacker 1987:** Langacker, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press, 1987.
- Onysko 2010:** Onysko, A. Casting the conceptual spotlight: Hybrid compounding in German as an example of head-frame internal specifier selection. // *Cognitive Perspectives on Word Formation*, A. Onysko, S. Michel (eds.), Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010, 243 – 301.
- Panther, Thornburg 2003:** Panther, K. U., L. L. Thornburg. The roles of metaphor and metonymy in English -er nominals. // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, R. Dirven, R. Pörings (eds.), Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 279 – 323.
- Panther, Thornburg 1999:** Panther, K. U., L. L. Thornburg. The potentiality for actuality metonymy in English and Hungarian. // *Metonymy in Language*

- and Thought*, K.U. Panther, G. Radden (eds.), John Benjamins Publishers, 1999, 333 – 357.
- Pencheva 2004:** Пенчева, М. Английските думи. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Plag 2003:** Plag, I. *Word-Formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Radden, Kövecses 1999:** Radden, G., Z. Kövecses. Towards a theory of metonymy. // *Metonymy in Language and Thought*, K.U. Panther, G. Radden (eds.), John Benjamins Publishers, 1999, 17 – 61.
- Sweetser 1999:** Sweetser, E. Compositionality and blending: semantic composition in a cognitively realistic framework. // *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*, T. Janssen, G. Reddeker (eds.), Berlin: Mouton de Gruyter, 1999, 129 – 162.
- Taylor 1995:** Taylor, J. *Linguistic Categorisation. Prototypes in Linguistic Theory*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Ungerer, Schmid 2006:** Ungerer F., H. J. Schmid. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Pearson Education Ltd., 2006.
- Warren 2003:** Warren, B. An alternative account of the interpretation of referential metonymy and metaphor. // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, R. Dirven, R. Pörings (eds.), Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 113 – 133.

КОНЦЕПТУАЛНИТЕ МЕТАФОРИ В БЪЛГАРСКИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ДИСКУРС

*Кристина Танева, Златка Червенкова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*

CONCEPTUAL METAPHORS IN BULGARIAN EDUCATIONAL DISCOURSE

*Kristina Taneva, Zlatka Chervenкова
Paisii Hilendarski University of Plovdiv*

Linguistic metaphors bear information about culture; they influence thinking and conceptualization of abstract concepts. Metaphors assist in conveying abstract ideas therefore, through the analysis of the educational discourse, conclusions are made concerning conceptualizations of learners, teachers and education.

Key words: conceptual metaphor, education, critical discourse analysis, educational policy

Въведение

Метафоризацията на езика отразява процеса на вторична номинация, създаващ свят, който е успореден на предметния и същевременно го надгражда. Появата на метафората маркира диференцирането на реалност и въображение и оформя пространства на рефлексивна креативност. Тя съществува като неразделна част от езика, открива се във всички функционални стилове и във всеки един лексикален пласт, изследвана е и е описана на хиляди страници предимно в качеството на литературен троп. Преди тридесетина години представата за метафората се преобръща – за първи път тя се разглежда като инструмент и фундамент за менталната дейност на човека, който носи информация за културата на носителите на езика и влияе върху мисленето и концептуализирането на абстрактните понятия. Метафората се дефинира като концептуална.

Нашият изследователски интерес е насочен към присъствието на концептуалните метафори в образованието и към семиотичните сфери, които то формира – сфера на ученика, сфера на учителя и сфера на родителя. Вниманието ни е привлечено от битуването на метафоричните изрази в образователния дискурс, обмислян и обговарян от учители, родители и ученици. Също така ни провокира връзката и взаимодействието между философията на образователната политика, рамката на образователния дискурс и действащите в него концептуални метафори.

Цел и задачи на изследването

Тъй като метафората е надежден когнитивен инструмент, ние я използваме, за да оформим следната цел на нашето проучване: **Да открием философските и семантичните внушения, които концептуалните метафори оказват върху създателите и ползвателите на образователните идеологии.**

Конкретните ни изследователски задачи са:

1. Да идентифицираме и съпоставим метафорични изрази (словосъчетания) от българския образователен дискурс.
2. Да формираме метафорични схеми на базата на събрания лингвистичен материал.
3. Да открием очакванията, които създават метафорите в образователното пространство.

Теоретична база на изследването

Теорията на концептуалната метафора е представена за първи път от Лейкоф и Джонсън (1980 г.). Монографията им „Метафорите, с които живеем“ разгръща една от базисните идеи на теорията, а именно, че метафората се основава на опита, а езикът се оформя чрез човешкия опит. Всекидневното натрупване на преживявания и разнообразни впечатления създава условия за креативно използване на езиковите ресурси и същевременно за тяхното разширяване и обогатяване. Лейкоф и Джонсън въвеждат и понятието въплътяване (embodiment) (вж. Пенчева 2011: 47). Причина за това е тяхната убеденост, че всяка метафора има насоченост, т.е. употребява се с точно подбрана цел, за разлика от класическата представа на Аристотел и Цицерон за метафората като декоративно стилистично средство, вид украса на речта.

Друг съвременен изследовател – Алис Дейнан, смята, че поддръжниците на декоративния подход към метафората я възприемат като „паразитираща върху езика, лишен от метафорично значение“ (Дей-

нан 2005: 2). Така на метафората се отрежда периферна роля. Дейнан сравнява новите (оригиналните) метафори с глазура на торта – те са разположени на повърхността на езика, подобно на глазурата, а конвенционалните метафори са бивши нови метафори, които с течение на времето и поради честата им употреба са „потънали“ в езика и са загубили метафоричното си значение. Интересна е класификацията на конвенционалните метафори, направена от Андрю Гоутли (Гоутли 2011: 32). Той разделя метафорите по степен на конвенционалност на *активни (оригинални) и неактивни*, в които попадат *уморени и спящи метафори, умрели (лексикализирани) и заровени*. Езиковата прагматика сочи, че уморените метафори раждат полисемия, а спящите – омонимия.

Според Алис Дейнан декоративният подход не може да обясни факта, че се оформят цели семантични групи от тематично свързани метафори – например за градинарство: *разлиства, цъфти, прецъфтява, ражда, дава плодове, култивира, гние* и др., с които се описват чувства и междуличностни взаимоотношения. Узусът доказва, че всекидневно хората използват преднамерено и непреднамерено метафори, част от които са оригинални, а други – лексикализирани. Този факт предполага разглеждането на метафората като когнитивно, необходимо за комуникацията явление, а не като чисто стилистично, пожелателно за съответния говорител.

Теория за концептуалната метафора

Основните положения, залегнали в теорията за концептуалната метафора, са:

- **Метафората структурира мисленето: т.е. тя е когнитивно, а не чисто езиково явление**

Метафората съчетава две различни сфери на базата на определена логическа връзка – сфера – цел (target domain/topic) и сфера – източник (source domain/vehicle). Тя действа на две равнища – на концептуално и езиково. Езиковата конструкция активира двете различни концептуални сфери, между тях се получава картиране при наличие на „grounds“ – основания за картиране. Езиковите форми могат да бъдат както съществителни, така и глаголи, предлози и др. Метафоричната употреба на глаголите (в английския език) е много по-честа от тази на съществителните. Някои метафори са толкова конвенционални и заложени в езика, че се възприемат несъзнателно, без активно

наслагване/картиране на двете сфери. Такива са лексикализираните метафори, включени в речника като омоними или полисеми. Именно това са метафорите, с които живеем, според Лейкоф. Други метафори, т.нар. оригинални, изискват активно и съзнателно картиране между двете сфери.

- **Метафората структурира знанието**

Чрез метафората се въвеждат нови знания.

- **Метафората е в основата на абстрактния език**

Употребата на абстрактни понятия включва използването на метафори. Актът на комуникация например не може да се опише без използването на метафори като: *получавам съобщение, предавам информация*, които визират връзката между обект – субект.

- **Метафората се ражда от човешкия опит и от еднаквата за всички хора структура и организация на човешкото тяло**

Хората са много различни – говорят различни езици, принадлежат към различни етнически групи и притежават различни култури. Но неоспорим факт е съществуването и използването на едни и същи метафори в отделните езици, което недвусмислено доказва, че произходът на конвенционалните метафори е физически, свързан с човешкото тяло и природа, а не културен.

- **Метафората е винаги идеологическа**

„Метафорите могат да убиват“ твърди Лейкоф през 1991 година (Лейкоф 1991). Те са идеологическа бомба, която разбива или моделира представи, вярвания, тъй като метафората никога не дава напълно обективна представа за topic, темата, заложената в нея. Освен че е вездесъща, тя структурира мисленето, като скрива някои черти на явленията и изважда на показ други. „Това осветляване и потискане на аспекти на човешкия опит е очевидно при метафорите, но игнорирането на едни разлики и подчертаването на приликите е абсолютно необходимо при всеки един акт на класификация и концептуализация“ (Гоутли 2011: 2). Метафората не бива да се възприема безкритично и безучастно, възприемателят трябва да може да прецени внушенията, които следват от нея. Може да научим как една общност възприема света, изучавайки нейните концептуални метафори, зложени в езика – напр. *прекарвам си времето* (българ.) или на гръцки *na perasume kalla* внушава идеята, че ВРЕМЕ-

ТО Е ТОВАР, тежест, докато на английски *to spend time* се основава на концептуалната метафора ВРЕМЕТО Е ЦЕНЕН РЕСУРС.

В социокултурен аспект метафорите позволяват да се открият общите нагласи, които са довели до налагането на съществуващите метафори в езика. Чрез анализ на метафорите се осъществява критически анализ на дискурса и се откриват скритите в него идеологии. Анализът на метафорите в дискурса на образованието цели да се открие идеологията, съдържаща се в текста (Феърклоф 2001). Метафорите съдържат субективната оценка на ситуацията, показват мисленето.

Метафората в образователния дискурс

През последните 20 години много публикации разглеждат концептуализацията на образованието (Кортази и Джин 1999; Оксфорд и др. 1998; Уан и др. 2011). Те се отнасят главно до английския език, като някои го сравняват с китайски, испански и др. Така например Ребека Оксфорд (Оксфорд и др. 1998) изследва текстове, интервюта, статии на студенти, учители и педагози обучители и откроява различни метафори, с които се описват учителите – напр. учителят като „проводник“, „хранител“ и „състезател“ в образователния процес. Подбраните метафори тя организира около четири философски гледни точки. Приоритет на първата е социалният ред. Учителят е авторитарен тип – той управлява и моделира учениците чрез външни въздействия. Втората разглежда образованието като културен трансфер: едностранен и управляван от учителя. Учителят е пазител на знанието. Третата философска гледна точка относно образованието е фокусирана върху израстването на обучаваните, постигнато при взаимодействието учител – ученик, постигнато с развитие на вътрешния потенциал. Учителят се възприема като изпълняващ ролята на градинар. Четвъртото разбиране определя образованието като вид социална реформа, като се споделя контролът между учител и ученик. Допускат се различни гледни точки. Архетипът е демократичен.

Друг модерен изследовател на образователните метафори е Уан Уан (Уан и др. 2011). На базата на анализ на „предизвикани метафори“ (*elicited metaphors*) ученият разглежда как се възприема ролята на учителя от ученическа и учителска гледна точка. Той обособява концептуални категории за учителя като проводник на знание, като хранител на знанието, като пазител на знанието и като носител на знанието, събуждащ любознателност и като пътеводител. Уан сравнява ме-

тафорите за учителя от студенти с различно ниво на владеене на английски език с метафори, предлагани от учители за самите учители.

Андрю Гоутли изследва документ – правителствения доклад от 2002 г. за образователни реформи в Хонконг (вж. Гоутли 2002), и открива седем метафорични схеми за образование: придобиване на стока, механизъм, строителство, пътуване, растеж, кетъринг. Авторът доказва, че употребените метафори са несъвместими с идеите, залегнали в доклада, т.е. те защитават различна идеология от тази на правителството.

Подобно проучване на концептуалните метафори в образователния дискурс на български език не е правено досега. Бихме могли да посочим само изследването на разбирането на конвенционални метафори от деца аутисти, което разглежда метафората като „структуриращ когнитивен инструмент при абстрактното мислене“ (вж. Янакиев, Янева 2012: 1).

Разработката на Ю. Янакиев и В. Янева тръгва от доказани факт, че деца с нарушения от аутистичния спектър са способни да заучават и употребяват адекватно конвенционални метафори (Уайт, Нелсън, Кан 2011; Езел и Голдщайн 1992, цит. по Янакиев, Янева 2012). Изследването им проучва влиянието на ежедневиия език, наситен с конвенционални метафори, върху заучаването и разбирането им при четене от деца аутисти. Заключение на авторите е, че децата аутисти срещат затруднения при разбирането на конвенционални метафори и съществува необходимост от разработване на обучение по модела на Уайт, Нелсън, Кан, Езел и Голдщайн.

Метафорите нерядко са заложи в езиковите колокации и техният метафоричен заряд е често изтърган от дълга употреба. Така „готвя“ или „предавам“ урок не се свързват нито с храна, нито с трансфер на обект. Тези лексикализирани метафори, превърнали се в омоними или полисеми, разкриват културни характеристики, които се материализират в учебния процес, тъй като концептуалните метафори имат качеството да се самосбъдват. Начинът, по който учителят концептуализира абстрактните понятия като *образование* и *знания*, оказва влияние върху представата му за тях. Те отразяват различните нагласи на учителите: учителят – пастир ще гледа на учениците като на овце, дресьорът – като на диви животни, военният ще иска пълно подчинение, градинарят ще полага грижи да отгледа полезни плодове – с еднакви характеристики или според даденостите на личността. Тези, ко-

ито гледат на училището като на семейство, ще са грижовни, тези, които са с пазарно мислене, ще гледат на образованието като на продукт, стока или инвестиция и ще гледат на времето като на ценен ресурс, а на изпитите – като на състезание, на знанието – като на богатство.

Методика на изследването

Проучването на концептуалните метафори в образователния контекст на български и английски език е организирано в три фази.

Първа фаза: Подбор на метафорични изрази чрез процедурата за идентифициране на метафори на Прагълдказ груп (Прагълдказ груп 2007), която включва следните стъпки:

- Определя се контекстуалното значение на лексикалната единица;
- Определя се първото лексикално (речниково) значение, като е съобразено със съвременното, по-конкретно значение;
- Сравняват се двете – ако има разминаване, лексикалната единица е с метафорично значение.

Втора фаза: Класифициране на събрания лексикален материал въз основа на теорията за концептуалната метафора.

Критериална основа за класифициране на ексцерпирани изрази са следните три подхода:

- Традиционен подход: образованието е планирано така, че да удовлетворява обществените нужди. То позволява постигането на социални промени – социалната роля на учителя е водач, ментор, пазител на знанието. Това са т.нар обективисти – те смятат, че знанието е обективна истина, която се предава на учениците: използва метафората – знанието е предмет, който се предава, не трябва да се променя от учителя. Това предполага активен учител и пасивен ученик, истината се спуска от горе и ученикът следва да наизусти подадената информация.

- Прогресивен подход: целта е развитие на индивида като цялостна личност, стимулира се отговорността на учещия и развитието на способността му да учи.

- Подход на бъдещето: той е изцяло обвързан с дигиталната среда и различните възможности за взаимодействие между ученици, родители и учители, които тя предлага.

Трета фаза: Анализ на лингвистичния материал и на изразените чрез него концептуални метафори в съответствие с различни философски подходи към образованието.

Анализ на резултатите от изследването

Въз основа на посочените три подхода оформяме няколко групи с концептуални схеми. Във всяка група има по една или повече подгрупи.

Първата група обединява традиционни схеми на обучение и възпитание, на възприемане на традиционни ценности и приписва стоково-пазарен характер на образованието. Учениците, които възприемат **знанието като стока**, се стремят към запамяване и трупане на информация, без да търсят връзка с вече придобитите знания – откриваме го в метафори като *трупам опит и знание*. В този процес ученикът е получаващ, пасивен – *получавам знание, образование*. *Създава образователен продукт и изработва стандарти* са метафори, които подсказват дефинирането на **образованието като производство**. Сродна група метафори са тези, които определят **образованието като бизнес**: *инвестирам в образование, образователен продукт, образователна индустрия, човешки капитал, търсене и предлагане в образованието и др.* Характерно за традиционния подход е виждането на образованието като **притежание на богатство** (*богата култура, ценни знания, обогатявам речника*), предназначено за най-добрите, което се придобива трудно – то е процес на **завладяване на територия**: *усвоявам, овладявам материала, напредвам, стигам далеч*; то е **ловуване** (*преследвам цели, гоня успех, целя се нависоко*); образованието е нещо, без което човекът не може, то е **храна** (*закърмен с песните, предъвквам материала, готвя урок/ученици, смилам урока, храна за размисъл*). Обучението протича според индивидуалните заложи на децата и към всеки един обучаван се проявява грижовно родителско отношение.

Концептуалните схеми в тази група съпоставят ясно и категорично очертаните социални роли на ученика и учителя – те са два полюса и между тях има дълъг път, който трябва да се извърви. Идеята за завоюване на нещо ново, различно и непознато се съчетава с неминовения **трансфер между субекти** (*предавам урок/знания, давам домашна работа, вземам уроци*) и с разбирането, че **образованието е движение нагоре** (*повишавам квалификацията си/успеха, висше образование*). Тъй като получаването на образование традиционно е ед-

на от най-важните житейски придобивки, притежаването му е белег на престижност и мнозина са изкушени от него. Тази равносметка мотивира структурирането на концептуалната схема **образованието е състезание** (*високи резултати, покривам изискванията, постигам целта, класация на университетите*), което успяват да спечелят най-добре подготвените, но което си струва усилията, защото **образованието е светлина, зрение** (*просвещавам, осветлявам, хвърлям светлина, разяснявам*).

Утвърждаването на традиционните ценности чрез концептуалните схеми в тази група разглежда **образованието като механизъм**, чрез който се **поддържа социалният ред** – индивидът се моделира според потребностите на обществото и метафорите са: *механизъм на оценяване, учебна програма, връзва се в съзнанието, поправям грешки, разработване на въпрос*. В контекста на тези идеи и разбирания учителят има неограничена власт – да моделира, да гради, и това обуславя възприемането на **образованието като строителство** (*системата формира ценности, затвърдяване на знания, построяване на изречение, строеж на езика, полагане на основи, методиката е построена, анализът се опира на и др.*). Учителят е пазач на цивилизационните постижения и основната му задача е да ги предава на своите ученици. Той ги въвежда в културата и социалните практики на обществото, неговата фигура, присъствие и личност битуват в съзнанието на всички като неоспорим авторитет и източник на знания.

Обясним е големият брой концептуални схеми на конвенционални метафори за образованието именно в групата, обединена около традиционните идеи и схващания за обучаващите институции. Нашите проучвания на ексцерпирания текстови материал доказват и най-високата им честота на употреба, провокирана от дългогодишните обществени нагласи, които са се формирали манипулативно чрез философските внушения на традиционния подход към образованието.

Втората група концептуални схеми илюстрират прогресивния подход, който разглежда обучението като участие на ученика, при което от особено значение са връзките му с неговите връстници и с околния свят. Образованието цели **развитие на индивидуалния потенциал на ученика, съобразявайки се с неговите специфични възможности и потребности** – ученикът е в центъра, той притежава богати възможности, които учителят развива, като го кара да мисли

самостоятелно, да открива света чрез опит, създавайки идеалната среда, в която да разцъфне индивидът.

Подгрупите тук са само четири: **образованието е пътуване** (*етапи на обучение, драматичен път, плахи и неуверени стъпки, лекционен курс, разширявам хоризонта*), **образованието е градинарство** (*детска градина, зрелостен изпит, клон на науката, зряло поведение, в полето на науката, развитие на речта, причините се коренят, методът развива*), **образованието е движение навътре** (*потъвам в света на приказките, потънал в размисъл, вниквам в същината на творбата, задълбочен анализ*) и **образованието/училището е семейство** (*училището възпитава, любов към училището, домакин, училищен настоятел*). В противовес на концептуалната схема **образованието е движение нагоре**, израз на традиционния подход, метафоричните изрази от схемата **образованието е движение навътре** описват постигане на желано и търсено качество на обучението благодарение на мотивираността и индивидуалните усилия на всеки ученик. Наблюдаваме развитие на концептуалните схеми от количество към качество. Образованието се възприема и представя като **демократичен процес** – то е продиктувано от интерактивния характер на живота, затова е нужна специализация на структурите в съответствие с нуждите на околната среда. Учащите работят в сътрудничество, потенциалът на всеки се развива творчески и науката е инструмент за решаване на колективни задачи.

Последната, трета, група с концептуални схеми е израз на подхода на бъдещето, който разглежда **образованието като екосистема** (Педагогика на Web 2.0: 2012 – вж. Таблица 1). Метафоричните изрази, които го изразяват в анализиранияте източници, са: *еволюция на учащите, синергия, образователна среда, черпи от локалното и глобалното*.

Подходът на бъдещето създава визия за виртуален свят, който е успореден на реалния свят в училището, дома, обществото. Той предлага огромен обем информация и съвършено нови възможности за нейното организиране и приложение, това е необятната и бездънна пещера на Аладин, съкровищницата на знанието е достъпна за всички, хранителят на знанието (учителят) е лишен от непробиваемия си авторитет на единствен с разрешен достъп до него.

Концептуалната схема е ориентирана към непознато, предугаждано и желано бъдеще, в което индивидите трябва да притежават

умения да търсят информация, да се ориентират в нея и да еволюират заедно с другите участници в екосистемата чрез балансиране на знания и умения, като се **научат да учат**.

Парадигмата на учене през XXI век включва следните дейности, изпълнявани от ученик, родител и учител: **размишляване, учене, развитие, взаимодействие, споделяне и публикуване**. В кръга на знанието си взаимодействат три личности – ученик, учител и родител(и). Кодовата дума за успех е сътрудничество, а най-продуктивната стратегия на учене е споделянето (sharing).

Таблица 1. Подходът на бъдещето – образованието е екосистема

Заклучение

Събраният и анализиран лексикален материал дава основание да се заключи, че концептуалните метафори налагат определени философски и семантични внушения върху създателите и ползвателите на образователните идеологии. Ако възприемем дефиницията на Ван Дийк, че идеологията е „база на социалните представи, споделяни от

членовете на дадена група, според които те организират своите вярвания за добро и зло, правилно и неправилно и действат според тях“ (Дийк 1998: 8), то определено можем да открием идеологически характер у конвенционалните метафори в българския образователен контекст.

Метафората е метод за налагане на определени идеи. В този смисъл тя е тясно обвързана с идеологията и с хегемонията, която управлява съзнанието по прикрит начин, за да постигне консенсус относно социалния ред, който е в изгода на властимащите. Няма мислене, което да не е повлияно от определена идеология и което да не изразява определена идеология. Тя може да бъде възприета като положително или отрицателно явление, свързана е с когнитивните механизми и социалните практики и намира проявление в дискурса.

Изводи

1. Концептуалните метафори в образователния дискурс визират предимно образите на ученика и учителя и задават очаквания спрямо тях.

2. Метафорите създават внушения и очаквания, които изграждат роли.

3. Езикът гради образователна реалност, в която се сбъдват тези роли. Той ги легитимира сред обществото.

4. Голяма част от концептуалните метафори принадлежат към категорията на лексикализираните и са незаменими, т.е. нямат неметафоричен синоним.

5. Метафората като езиков и когнитивен феномен отделя и подчертава отделни черти на даден предмет, явление или субект, пренебрегвайки други негови черти. Така тя спомага за реализирането на определени идеологически внушения.

ЛИТЕРАТУРА

Ван Дийк 1998: Van Dijk, T. A. *Ideology: a Multidisciplinary Approach*. London: Sage, 1998.

Гоутли 2002: Goatly, A. Conflicting Metaphors in the Hong Kong Special Administrative Region Educational Reform Proposals. // *Metaphor and Symbol*. 2002, 17: 4, 263 – 294.

Дейнан 2005: Deignan, A. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2005.

- Кортази 1999:** Cortazzi, M., Jin, L. Bridges to Learning: Metaphors of Teaching, Learning, and Language. In: Cameron, L., Low, G.D. (Eds.). *Researching and Applying Metaphor.*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, 149 – 176.
- Къовечеч 2005:** Kövecses, Z. *Metaphor in Culture*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Лейкоф 1980:** Lakoff, G., Johnson, M., 1980. *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago, 1980.
- Лейкоф 1991:** Lakoff, G. *Metaphors and War*. 1991.
http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Lakoff_Gulf_Metaphor_1.html, 1.10.2012
- Оксфорд и др. 1998:** Oxford, R., Tomlinson, S., Barcelos, A., Harrington, C., Lavine, R.Z., Saleh, A., Longhini, A., Clashing Metaphors about Classroom Teachers: Toward a Systematic Typology for the Language Teaching Field. // *System* 26, 1998, 3 – 50.
- Пенчева 2011:** Пенчева М. *Когнитивна лингвистика. Речник на понятията и термините*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
- Педагогика на Web 2.0. 2012:** <http://www.web20erc.eu/sites/default/files/Pedagogy2.0-BG.pdf>, 1.10.2012
- Прагълджазгруп 2007:** Praggeljaz group MIP: A Method for Identifying Metaphorically used Words and Phrases. // *Metaphor and Symbol*, 2007, 22/1: 1 – 40.
- Уан и др. 2011:** Wan, W., Low, G. D. & Li., M. From Students' and Teachers' Perspectives: Metaphor Analysis of Beliefs about EFL Teachers' Roles. // *System*, 39(3), 2011, 403 – 415.
- Феърклоф 2001:** Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 2001.
- Янакиев, Янева 2012:** Янакиев, Ю., В. Янева. Разбиране на конвенционалната метафора при деца с нарушения от аутистичния спектър. // *Образование и технологии – иновации в обучението и познавателното развитие*, 2012, бр. 3, Бургас, 171 – 181.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Даскалова, Терзиева, Петрова, Танева, Илиева 2012:** Даскалова, Ф., М. Терзиева, В. Петрова, К. Танева, Ц. Илиева. Методика за развитие на речта и овладяване на българския език в детската градина. Пловдив: „Макрос“, 2012.
- Димчев 2010:** Димчев, К. *Основи на методиката на обучението по български език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010.
- Кадиев 2008:** Кадиев, М. *Писатели, училище, време*. София, 2008.

POLYSEMY OF THE BULGARIAN PREPOSITION *NA*

Snezha Tsoneva-Mathewson, Peter Dimitrov
Paisiy Hilendarski University of Plovdiv

This paper proposes a cognitive analysis of some of the meanings of the highly polysemous Bulgarian preposition *na*, applying the Principled Polysemy Approach developed by Evans and Tyler (2003). Stepping on Boyadzhiev's 1952 classification of the uses of *na*, we suggest organizing the various senses of *na* as a radial (conceptual) category (Lakoff 1987, Brugman, Lakoff 1988) with a prototypical sense (lexical concept). We argue that in addition to the spatio-geometric parameters the core spatial lexical concept of *na* includes also functional information from which non-spatial meanings such as „active state“ derive.

Key words: radial category, lexical concept, spatial and non-spatial meaning

1. Introduction

The purpose of this paper is to propose a cognitive semantic analysis of some of the senses of the most common and highly polysemantic Bulgarian preposition *na* (*на*). To do this, we have stepped on two strands of previous work. The first one is the studies of Bulgarian linguists such as Boyadzhiev (1952: 93) and Mincheva (1973: 93). Boyadzhiev seems to adopt primarily a monosemous view of the meaning of prepositions especially the preposition *na* in Bulgarian, while Mincheva writes that the primary meaning of *na* is spatial and the use of the preposition *na* with the Locative case in Old Bulgarian provides evidence towards this claim. However, she points out that there are other meanings, which are somewhat tenuously linked to the primary one. Only Andreychin (1944: 380) points out the metaphorical meaning of the preposition *na* in expressions such as *лежи ми на сърцето, дойде ми на ум*, etc.

The second strand is work in cognitive lexical semantics, pioneered by George Lakoff in the 1980s and subsequent refinements of the theory such as Tyler and Evan's (2003) Principled Polysemy Approach and Evans' (2009) Lexical Concepts and Cognitive Models (LCCM).

2. Problems with the monosemous view of meaning

Formal linguists and structuralists have long recognized the existence of polysemy but as emerging from monosemy: a single abstract meaning from which other senses are derived on the basis of context or pragmatic principles. The monosemous approach can, in principle, account for the various spatial senses of a preposition. However, prepositions also exhibit non-spatial meanings. Consider the example below:

(1) *Можеш да разчиташ на мен!*

While the meaning of *na* in (1) might be characterised as „psychological support“, it is difficult to see how a single abstract meaning can be the source of all the spatial senses, some of which will be discussed further in the paper, as well as the non-spatial „psychological support“ sense. This question has not been addressed by Bulgarian linguists such as Boyadzhiev since they do not make any claims as to language cognition and representation. However, Boyadzhiev’s comprehensive classification is lexico-semantic and provides a vast amount of linguistic data and in some cases it comes very close to what could be a cognitive linguistic semantic classification. Only within the class of the spatial (locative) relations he distinguishes 10 subclasses. All in all, Boyadzhiev identifies 38 uses of the preposition *na*.

3. Polysemy as a Conceptual Phenomenon

Cognitive lexical semantics assumes that lexical items (words) are conceptual categories with a particular structure referred to as **radial**. A word represents a conceptual category of distinct yet related meanings, with a central (prototypical) concept and the various category members are related to the prototype by convention. As such, word meanings are stored in the mental lexicon (semantic memory) as highly complex structured categories referred to as **senses** or **lexical concepts**. Radial categories are modelled in terms of a radiating lattice configuration as shown below in Fig. 1:

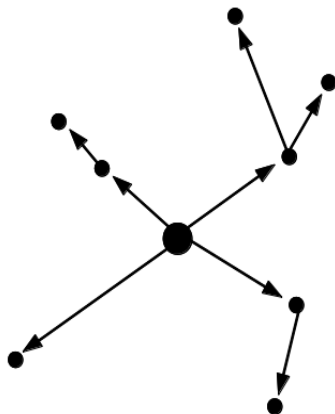

Fig. 1. A representation of a radial category

From the above approach to lexical semantics follows that **polysemy** is a conceptual phenomenon and it arises via the same general cognitive principles that structure non-linguistic categories. Less prototypical senses are derived from more prototypical (their position is reflected in terms of distance from the central sense) via cognitive mechanisms that facilitate meaning extension, including metaphor, metonymy and image schema transformations. Such an approach can account for the numerous non-spatial meanings of a preposition.

Central to such an account is the idea that the senses associated with the preposition are grounded in our spatial experience and relate to spatio-geometric properties such as dimension, axes or proximity. The spatial senses of *na* most probably would be judged to be more prototypical by native speakers. They are listed as primary senses by lexicographers and all three of the Bulgarian linguists mentioned above point out the primary spatial meaning of *na*.

If prepositions exhibit extensive polysemy, how can we identify the distinct meanings or **senses** as they are called in **cognitive lexical semantics**? In other words, how do we establish boundaries between senses as they are stored in semantic memory (the mental lexicon)? How are the various senses related to each other? How do the spatial relations encoded by the preposition *na* give rise to non-spatial meanings? Tyler and Evans (Tyler, Evans 2003) have suggested a methodology which addresses the above questions and we shall partly adopt it to analyze the Bulgarian data below.

We could argue that the prototypical spatio-geometric sense of *na* is an image schema of CONTACT. Fig. 2 represents the basic image schema for *na*. As the term suggests, an image schema is not just an abstract semantic principle, but should be understood as a mental picture which is more elementary than both concrete categories and abstract principles. It is a simple and basic cognitive structure which is derived from our everyday interaction with the world. It involves a schematic Trajector (TR), which is the entity to be located and thus is in focus. The TR is represented by the small circle. It is usually smaller and mobile. The other element in the configuration is the Landmark (LM) which serves as a reference point for orientation; it is usually bigger and stationary. The bold horizontal unbroken line in Fig. 2 represents the LM, which is the orientation point for locating the TR in space, in the case of *na* it is a horizontal surface¹. The fact that the TR touches the LM indicates that the spatial relation

---

¹ TR and LM are derived from Langacker's theory of Cognitive Grammar (Langacker 1987:231)

designated by *na* involves the relation of contact (or proximity) to the surface of a LM. The relationship between the TR and the LM also involves the downward force exerted by the TR and the relationship between the TR and the LM is oriented along the vertical axis with respect to the human canonical position. The horizontal dashed arrow illustrates the possibility of having a moving TR which usually involves concepts such as GOALS and PATHS.

Fig. 2. Central image schema for *na*

We can argue that the above schema underlies examples like
(2) *Книгата е на масата.*

However, there are two interpretations of what the central image schema of a preposition is. According to Lakoff's full specification approach the central image schema is highly schematic, lacking detail about the nature of the TR and LM. Tyler and Evans' Principled Polysemy Approach (Tyler, Evans, 2003: 51), however, introduces the notion of a **functional element** which relates to the central sense (now called lexical concept) in a semantic polysemy network and such a lexical concept is called a **proto-scene**. This position is a radical departure from Lakoff's central image schema.

We shall illustrate the idea with the preposition *na*. The central spatial lexical concept (sense unit) for the preposition *na* is directly grounded in a specific kind of recurring spatial scene which is instantiated in a sentence such as (2). This spatial scene relates the TR (book) and the LM (table) in a particular spatio-geometric configuration, which is the **proto-scene**. It involves the relation of CONTACT or proximity to the surface of a LM and the functional information about SUPPORT. According to Evans this information is also part of the proto-scene. In other words, proto-scenes include a functional element, reflecting the way in which proto-scenes are ordinarily used. That is language users typically employ proto-scenes in ways which draw upon the functional consequence of interacting with spatial scenes of certain kinds in humanly relevant ways. Thus, linguistic knowledge associated with proto-scenes appears to involve more than simply knowing the particular spatio-geometric properties encoded by a particular form. Here are two points that illustrate the above idea. The elementary sentence in (1) encodes an elementary locative arrangement but even that raises questions. How do we know that

the book is directly in contact with the table? Such a sentence will be felicitous even if the book is on top of another book which is lying on the table (Evans 2009: 219). In addition, there are „added constraints“ which apply to prepositions. For instance, in the expression

(3) *На море сме*

the relation implied is more specific than simple spatio-geometric relations i.e. the relation between the TR *we* and an area in space, the LM *sea*. Most probably there will be the implication that we spend time on the beach, do other activities that involve this particular TR and LM and generally have a good time. The point is that we rarely employ prepositions to describe simply spatio-geometric relationship. Spatio-geometric relations have **functional consequences**, consequences from how we interact with our physical environment in our daily lives.

Now we shall provide a short illustration of how some of the other senses of *na* can be analysed. To begin with, there are two other prepositions in Bulgarian which designate the spatial relation of contact: these are *по* (*no*) and *вархку* (*върху*). Yet, only *na* entails the functional consequence of the TR being supported or upheld by the LM. Therefore, in the linguistic content of *na* there is the geometric parameter Contact and the functional parameter Support and they are both encoded by the lexical concept CONTACT. Evidence for this comes from the possibility to apply the preposition *na* to situations in which the LM is a vertical rather than a horizontal surface as in

(4) *Картината е на стената*

(5) *На шапките си всички носят алени звездички*²

which means that the TR (picture, stars) is attached or affixed to the LM (wall, hats) by some means (glue, hook, pin, etc.). Such an image schema has been referred to as the rotated image schema (Navarro I Ferrando 1999: 149). It is illustrated in Fig. 3 below.

Fig. 3. Rotated image schema of *na*

---

² Most of the examples are from T. Boyadzhiev (Boyadzhiev 1952).

What is interesting is that Boyadzhiev (most probably intuitively) classified examples like these ones in a separate paragraph within his first group of spatial meanings of *na*. The Support parameter here comes via „attachment“ since we need something like a hook, or glue, etc. to hold the TR in place as the LM is not in its canonical orientation. Thus the above examples apply when there is both physical contact between the TR and the LM and the latter has the role of supporting the former especially in the canonical scenario when the LM is bigger than the TR.

More evidence for the claim that the functional parameter is also encoded in the lexical concept glossed CONTACT comes from the possibility to have felicitous sentences in which the LM is smaller than the TR as below:

(6) *Ненко се подпира на мотиката си пред кладенеца...*

(7) *Той се подпира на грубо одялана тояга.*

What is important here again is that there is both physical contact between the TR and the LM and the latter supports the former (with the additional help of the hand and a balancing force).

There is yet another spatial scene involving CONTACT and SUPPORT is encoded by the examples below:

(8) *пръстен на пръста, колан на кръста.*

This can be referred to as the axial image schema (Navarro I Ferrando 1999: 150) although in Bulgarian it is very often instantiated by the preposition *okolo*.

One more set of examples will suffice. Consider the realations illustrated in the sentences below:

(9) *Смехът на Минка беше на устата ѝ.*

(10) *Усмивка цъфне на лицето ѝ.*

The image schema can be identified as the TR is part of the LM, more specifically the TR is understood as part of the external side of something.

Consider and the other possibility where part of the TR is the LM as in

(11) *Ходя на 4 крака/на пръсти*

Similarly to English (Evans, Chilton 2010: 241), in Bulgarian there are other distinct „support“ lexical concepts which have derived from the Support parameter as illustrated by the following examples:

Subsistence support

(12) *Малко са ми две деца и майка на главата, че да храня и мъж без работа.*

(13) *Трима души са ми на ръцете.*

Drug dependency

(14) *На ханчета ли си, или на инсулин?*

Psychological support

(15) *Можеш да разчитааш на мен.*

Rational/epistemic support

(16) *На какво основание?*

In addition, there seems to be yet another „abstract“ meaning of the preposition *na*, the so called ACTIVE STATE lexical concept (Evans, Chilton 2010: 242). It derives not from the support parameter but from another functional category which can be called „functionality“ or „activity“. In many spatial scenes when the TR comes in contact with a particular surface, it becomes functional. Here are some examples from Boyadzhiev’s classification:

(17) *на служба, на работа, на война, на стража, на пост, на изпит, на свобода, на кино, на червено, на сухо*

as opposed to

(18) *в затвора, в киното, в службата*

Apparently, the ACTIVE STATE lexical concept associated with *na* relates to adjectives or nouns of action which involve a particular state which can be construed as „active“. Such states seem to hold for a prescribed or limited period of time. Although such examples of *na* are scattered among the various classes suggested by Boyadzhiev, there are two groups which come very close to the above interpretation of the ACTIVE STATE lexical concept. Unlike Bulgarian, such states are more often conceptualized in English by the preposition *at*.

4. Conclusion

Although Boyadzhiev claims that his classification of the uses of the preposition *na* is syntactic since he studies the preposition *na* as part of a Prepositional Phrase (PP) in a sentential context thus involving the Verb Phrase (VP), at several points it overlaps with a possible cognitive semantic analysis which shows that the cognitive linguistic approach addresses the intuitions of serious traditional linguists. As far as the theory goes, Evans (Evans, Chilton 2010) with his latest refinement of the Principled Polysemy Approach has managed to show that we do not always need conceptual metaphors to explain abstract i.e. non-spatial senses of prepositions. Abstract sense such as „state“ can be derived from the functional element in the lexical concepts.

BIBLIOGRAPHY

- Andreichin 1944:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. София.
- Boyadzhiev 1952:** Бояджиев, С. Употреба на предлога „на“ в българския книжовен език. // *Известия на Института по български език*, 1952, 1, 93 – 120.
- Mincheva 1973:** Минчева, А. Обектните локативни конструкции с предлог *на* в старобългарски и отношението им към българския аналитизъм. // *Славистичен сборник. По случай VII международен конгрес на славистите във Варшава*, 1973, 93 – 106.
- Brugman, Lakoff 1988:** Brugman, C., G. Lakoff. What is the Invariance Hypothesis? // *Cognitive Linguistics*, 1, 257 – 266.
- Evans, Chilton 2010:** Evans, V., P. Chilton. From the spatial to the non-spatial: the „state“ lexical concepts of in, on and at. // *Language, Cognition and Space*. London: Equinox, 2010.
- Lakoff 1987:** Lakoff, G. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Langacker 1987:** Langacker, R. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Navarro I Ferrando 1999:** Navarro I Ferrando, I. The Metaphorical Use of ON. // *Journal of English Studies*, I, 145 – 164.
- Tyler, Evans 2003:** Tyler, A., V. Evans. *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

CONSTRUCTING POSSIBILITY IN CONDITIONAL CLAUSES. EPISTEMIC MARKERS IN ENGLISH AND BULGARIAN

Vesselina Koynakova
Paisiy Hilendarski University of Plovdiv

The object of study in the present paper is the semantic meaning of possibility in English and Bulgarian in conditional clauses. The review offers a formal characterisation and a description of the usage of the markers, on the one hand, and, on the other hand, a cognitive perspective as regards constructing meaning in discourse.

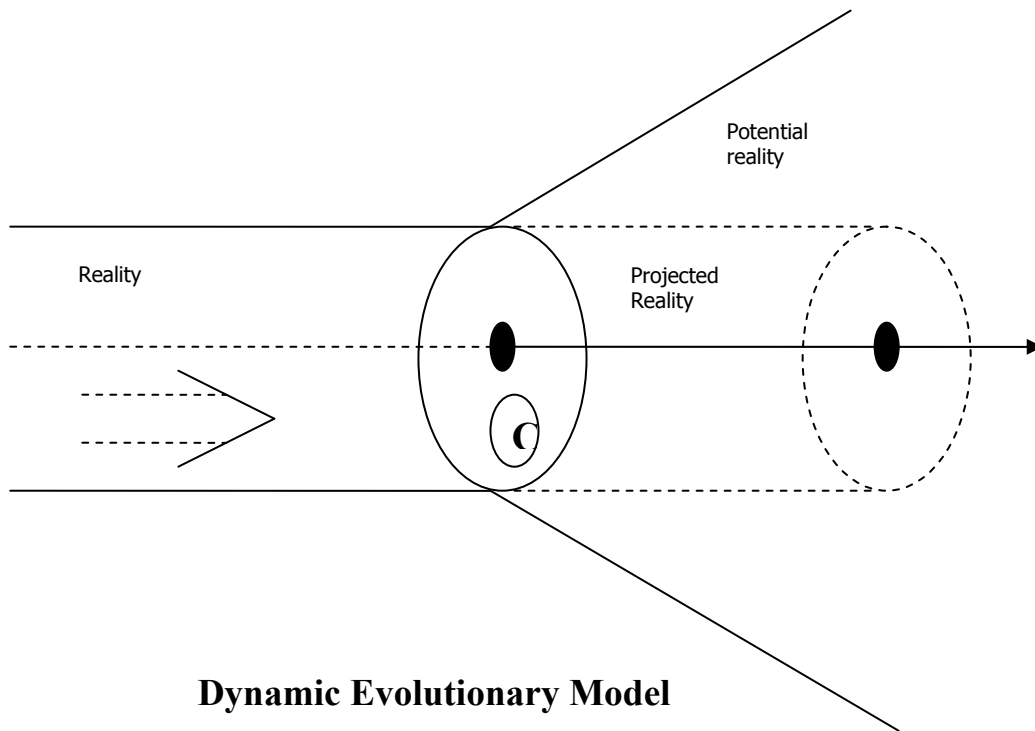
Key words: epistemic markers, constructing meaning, discourse, cognitive, possibility

The object of study in the paper is the epistemic meaning of possibility manifested in conditional clauses in English and Bulgarian. The subject matter is discussed from cognitive perspective, and a comparison is drawn between the respective epistemic markers that serve as linguistic means of expressing and constructing possibility in English and Bulgarian.

For the needs of the analysis I have adopted Langacker's approach to modal auxiliaries in English, which occur in the matrix or the apodosis in conditional clauses. On the other hand, I have applied this approach to Bulgarian, trying to establish whether it works with the epistemic markers in Bulgarian as well. The corpus of examples is excerpted from the works of Jane Austen, Dan Brown, Nora Roberts, Dimitar Dimov, Pavel Vejinov and Emiljan Stanev.

I shall start with his dynamic evolutionary model, which reflects the idea of the evolution of reality into a future stage (Langacker 1991:277)

Dynamic Evolutionary Model

Langacker provides the following explanations of his model: “reality is depicted by a cylinder (to be envisaged as growing along the temporal axis); C is the conceptualizer (identified as the speaker); the dashed arrow represents reality’s evolutionary momentum which tends to carry it along certain future paths and keep it from following others.” (1991: 277)

“The crux of this model is the notion that the world predisposes the occurrence of particular event sequences under certain kinds of circumstances. Hence the configuration of reality at given point, Q, has substantial influence on the direction of its subsequent evolution“ (Langacker 1991: 281). Langacker’s perception of the “force-dynamic aspect“ of the world’s structure and his study of the modal auxiliaries *will* – a builder of “projected reality“ and *may* –a builder of “potential reality“ (Langacker 1991: 278) have actually inspired me to focus on the issue of constructing possibility in conditional clauses in English and Bulgarian.

I. Epistemic Markers of Projected Reality in English and Bulgarian in the Apodosis with Present and Future-Time Reference.

According to Langacker when the reference point Q is located at present reality, the conceptualizer can project the future course of events with great degree of certainty in case the condition, which is set up at Q, is satisfied. The conceptualizer’s confidence is based on the strength of the evolutionary momentum, which gives impetus to the sequence of the

events to follow. The epistemic markers of projected reality in English are the modal verbs *will* and *would*.

Example 1 *If anything happens inside that dome, we will all be in the crossfire.* (D. B.) The modal verb *will* in the apodosis of the conditional sentence constructs projected reality and is an example of “open conditional clause“ (Huddleston, Pullum 2003: 85). The future sequence of the events is judged by the conceptualizer as quite likely to occur as there is minimal epistemic distance between his standpoint in current reality and the reference point Q, in which the condition is set up. The example illustrates a real conditional clause.

Example 2 *If she had a dream, or a story to tell a young girl, Rowan decided, it would be about the enchanted forest...* (N.R.)

The example illustrates unreal conditional clause. The reference point Q is again located at present reality, but the condition is set up at a greater epistemic distance from the conceptualizer’s standpoint at current reality. He or she judges the condition to be contrary to facts and that judgement is linguistically expressed by a verb phrase in past tense form in the protasis. The evolutionary momentum needs much more energy in order to change the present configuration of reality and the condition set up at Q becomes hypothetical. The modal verb *would* in the apodosis projects the hypothetical condition in the future and constructs “remote conditional clause“ (Huddleston, Pullum 2003: 85) for its evolution. Hence *would* implies less degree of certainty than *will* about the future evolution of reality.

The epistemic markers in the apodosis of the conditional clauses in Bulgarian are the grammeme Conditional Mood, the forms of futurum (future tense), and the forms of futurum praeterite (future in the past). I consider the latter two as markers of projected reality, when they are used to build up open or remote possibility in real or unreal conditional clauses with present- and future-time reference.

Example 3 *Ако това е вярно, ще предизвика истинска революция в биологията...* (P. V.) (*Ako tova e vjarno, shte predizvika istinska revoljucija v biologijata...*) (If that is true, it will cause a real revolution in biology...)

Similar to English, the tense in the protasis is present tense, which sets up the condition at the reference point Q in current reality. There is minimal epistemic distance between the conceptualizer and the reference point Q, so he or she experiences the future evolution of the events as very likely. The grammeme futurum (future tense) constructs open possibility in the apodosis and thus is a marker of projected reality. Moreover, it

demonstrates modal meaning (an issue discussed by Miroslav Yanakiev, who calls it “категоричен презумптив на континуатива“ (kategorichen presumptive na kontinjuativa) (categorical conclusive form of the continuative) (Yanakiev 1976: 240) and in this way functions just like the modal auxiliary *will*. Consequently, we can conclude that it fits appropriately into Langacker’s model.

Example 4 *Получаваш голяма заплата и годишно възнаграждение, разполагаш с кола... Ако бях на твое място, щях да бъда доволен* (E. S.)

The condition is set up at present time and is expressed by modal preterite, just like its English counterpart. The modal preterite does not signal past-time reference, but hypothetical condition and the epistemic distance between the conceptualizer and the reference point Q is greater. The futurum praeterite in the apodosis locates the event in the area of projected reality, thus constructing remote possibility. Similar to English modal auxiliary *would*, the forms of Bulgarian futurum praeterite express a certain possibility for the potential sequence of the events in the future if the condition is satisfied, although the evolutionary momentum requires more energy and effort to take that course. Actually, there is a controversy running among linguists as regards the status of the futurum praeterite in this function. The debate is whether it has only a modal use or can be regarded as a form of the Conditional Mood. Some of them, including Hristina Panteleva, who based her research on Golomb, consider it as “кондиционал от балкански тип“ (kondicional ot balkanski tip) (Balkan Conditional Mood) and treat it as a separate grameme of “modus irrealis and as a member of Conditional Mood“ (Panteleva 1998: 92). As this is not an issue to discuss in my presentation, I will not take sides, but have just focused on it as a marker of projected reality with similar usage to that of the modal auxiliary *would* in unreal conditional clauses with present and future-time reference.

II. Epistemic Markers of Potential Reality in English and Bulgarian in the Apodosis with Present and Future-Time Reference.

According to Langacker the modal auxiliaries *may* and *might* build up potential reality in the apodosis of conditional clauses. He disregards the modal auxiliary *can*, which he considers “marginal“ in this use and “more readily construed as root modal“. (Langacker 1991: 278) As far as the modal verb *may* is concerned Langacker states that it can be described as situating the process in the realm of potential reality as “nothing in the

speaker's conception of reality is seen as barring it from evolving along a path leading to the occurrence of that process [...]“ (Langacker 1991: 278).

Example 5 *If the canister is in one of your central buildings or underground, the effect outside these walls **may be** minimal, but if the canister is near the perimeter...* (D. B.)

Comparing *will* in Example 1 to *may* in example 5, we will immediately feel some degree of uncertainty implied by *may*. The conceptualizer judges the evolution of reality as potential, but lacks the confidence he or she has when using *will*. Yet, just like *will* in the apodosis of real conditional clauses *may* constructs open possibility.

If *may* in example 5 is substituted for *might*, the conceptualizer will definitely express strong doubt about the potential evolution of reality into the designated path. Hence, the distal form *might*, used with present and future –time reference indicates a greater degree of unlikelihood than *may* and constructs remote possibility in a real conditional clause.

Example 6 *If this chapel **was** the first altar of science, it **might still contain** the Illuminati sculpture that served as the first marker.* (D. B.)

The example illustrates unreal conditional clause with present-time reference. The distal form *might* builds up remote possibility and denotes potential reality in case the condition set up at the reference point Q is fulfilled. The condition expressed by modal past is hypothetical, and it seems difficult for the evolutionary momentum to push the events to follow into the designated path.

The modal verb *could* has a similar function to that of *might* as a builder of remote possibility in unreal conditional clauses with present and future-time reference and can freely substitute it, denoting the same degree of likelihood of the event's occurrence.

Example 7 *If this chapel **was** the first altar of science, it **could still contain** the Illuminati sculpture that served as the first marker.* (D. B.)

I consider as epistemic markers of potential reality in the apodosis of conditional clauses with present and future-time reference in Bulgarian the semi-modal auxiliary construction *може да* (*mozhe da*), and the grammeme Conditional Mood.

If we go back to example 3 and substitute the futurum for *може да* (*mozhe da*) construction, we will turn up with example 8.

Example 8 *Ако това е вярно, може да предизвика истинска революция в биологията...* (P. V.) (Ако това е вярно, *mozhe da predizvika istinska revoljucija v biologijata...*) (If that is true, it may cause a real revolution in biology...)

The conceptualizer judges the future evolution of reality as potential one and expresses that with a semi-auxiliary construction, denoting possibility. There is a certain degree of doubt, although he or she considers

it an open possibility and in this way *може да* construction functions as the English modal auxiliary *may*.

The grammeme Conditional Mood expresses “the attitude of the speaker as regards the occurrence of a possible future event at given definite circumstances“ (Bojadjiev 1999: 406). The formal markers are analytical and synthetical. I will focus only on the analytical forms as the excerpted examples are from fiction in which they are the predominant markers. The construction consists of the specific conditional form of the auxiliary verb *be* and the past participle of the content verb. It agrees with the subject in person and number but is atemporal, which means that it can be used in the apodosis of conditional clauses with present, future, and past-time reference.

Example 9 *Защото, ако ви представя тази типеса облечена, както трябва, всички бихте изпонадали на гърба си* (D. D.) (Zashtoto, ako vi predstavja тази tipesa oblechena, kakto trjabva, vsichki bihte izpopadali na gurba si.) (Because if I present to you that lady, dressed appropriately, all of you will be stunned.)

The condition in the protasis is expressed by present tense and is set up at a reference point Q at current reality. The grammeme Conditional Mood in the apodosis constructs open possibility of a real conditional clause. I, personally, perceive it as a marker of potential rather than projected reality, compared to futurum that can be used in the same clause. The speaker’s confidence about the future sequence of the events is a little bit weaker than that implied by the futurum *ще изпонадаме* (*shte izpopadate*), and in this respect the form of the Conditional Mood seems not only to be more tentative in meaning and usage but also less categorical than the future tense.

Example 10 *И би се смаял, ако знаеше, че прозвучава понякога и в собствения му глас, макар и рядко, студен и изострен като лезвие.* (P. V.) (I bi se smajal, ako znaeshe, che prozvuchava ponjakoga i v sobstvenija mu glas, makar i rjadko, studen i izostren kato lezvie.) (And he would be amazed if he knew that sometimes it can be felt in his own voice, although rarely, cold and sharp as a blade.)

The example illustrates unreal conditional clause with present-time reference. The reference point Q is located at present reality at a greater epistemic distance from the conceptualizer. The form of the Conditional Mood in the protasis constructs remote possibility and expresses potential reality. The conceptualizer assesses both the condition and the sequential event in the future as hypothetical and less likely to occur.

III. Epistemic Markers of Remote Possibility in English and Bulgarian in the Apodosis with Past-Time Reference.

The epistemic marker constructing remote possibility in the apodosis of a conditional clause with past-time reference in English is the modal perfect infinitive construction.

Example 11 *She would have fallen if he hadn't moved quickly, so quickly she had no sense of him moving at all.* (N. R.)

The example illustrates unreal conditional clause with past-time reference. Not only is Q located in a past configuration of reality, but the condition set up at it is highly hypothetical as it is contrary to facts. Therefore, the epistemic distance from the conceptualizer's standpoint at current reality and the reference point Q is beyond his or her reach. The evolutionary momentum can hardly influence the future sequence of the events in the past. The verb phrase in past perfect sets up the condition in the protasis of unreal conditional clause in the past. The epistemic marker – the modal perfect infinitive construction builds up remote possibility and locates the event into the area of irreality rather than potential reality.

The same effect can be achieved if we substitute the modal auxiliary *would* for *might* and *could*. Analysing a past situation, the conceptualizer is faced by the imminence of a familiar evolution of events, which can't be changed or controlled, no matter what his or her assumptions may be.

Example 12 *Perhaps she might have passed over more had his manners been flattering to Isabella's sister.* (J. A.)

Example 13 *If I had not persuaded Harriet into liking the man, I could have borne anything.* (J. A.)

The epistemic markers constructing remote possibility in the past in the apodosis of conditional clauses in Bulgarian are the futurum praeterite and the grammeme Conditional Mood. The condition in the past protasis is set up either with the preterite perfect (past perfect) or the imperfect.

Example 14 *И навярно тъй щяха да си изгорят, ако наистина се беше запалила вилата.* (P. V.) (I navjarno tui shtjaha da si izgorjat, ako naistina se beshe zapalila vilata.) (Probably, they would have burnt down if the cottage had been on fire.)

The reference point Q occupies a mental space in the past configuration of reality far away from the conceptualiser's standpoint in current reality, and the sequence of the events is placed at a great epistemic distance from the ground in the past reality. The hypothetical condition suggests a situation contrary to the fact and implies that the condition was

not fulfilled. Hence, the *futurum praeterite* in the apodosis constructs remote possibility and locates the sequential event into the area of irreality.

Example 15 *Ако не беше ординарец, сигурно би станал калугер и също така робски щеше да служи на владиката, както сега служеше на полковника.* (D. D.)

The example illustrates both markers – the *futurum praeterite* and the grammeme Conditional Mood in the apodosis of a past unreal conditional clause. Their function is identical, namely, to build up an impossible configuration of events in the past known reality. Consequently, when used in past unreal conditional clauses the *futurum praeterite* and the grammeme Conditional Mood cannot be considered as markers of potential reality but as markers of irreality.

To sum up, the analysis has proven that the English and the Bulgarian epistemic markers constructing possibility in conditional clauses denoting present, future, and past-time reference function alike and take identical positions in the dynamic evolutionary model, developed by Langacker.

BIBLIOGRAPHY

- Langacker 1991:** Langacker, L. *Foundations of Cognitive Grammar: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press, 1991.
- Huddleston, Pullum 2003:** Huddleston, R and Pullum G. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Boyadziev, Kutsarov, Penchev 1999:** Бояджиев, Т.; Куцаров И.; Пенчев, Й. *Съвременен български език*. София: Издателска къща „Петър Берон“, 1999.
- Pashov 1994:** Пашов, П. *Практическа българска граматика*. София: „Просвета“, 1994.
- Panteleeva 1998:** Пантелеева, Х. *Кондиционалът в съвременния български книжовен език*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1998.
- Pashov, Nitsolova 1976:** Пашов, П.; Ницолова Р. *Помагало по българска морфология. Глагол*. М. Янакиев *За грамемите, наричани в българската граматика „сегашно време“ и „бъдещо време“*. Стр. 230 – 251. София, Издателство „Наука и изкуство“, 1976.

**KATEGORIA CZASU W JEZYKU POLSKIM I BUŁGARSKIM
Z PUNKTU WIDZENIA POGRANICZNYCH
NAUK JEZYKOZNAWSTWA**

Magdalena Szydłowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach

**THE CATEGORY OF TENSE IN POLISH AND BULGARIAN ON
THE BORDELINE BETWEEN LINGUISTICS AND OTHER
NEIGHBOURING DISCIPLINES**

Magdalena Szydłowska
University of Silesia, Katowice

This article is an attempt to consider the aspect of time from different perspectives, not only purely linguistic. Although, as Anusiewicz claims, grammar is a highly-formalized interpretation of reality, the subject of temporal systems is usually neglected by such disciplines as psycholinguistics or sociolinguistics. A large number of scholars observe the need of holistic consideration of grammar issues, yet they usually centre on lexis and phonetics. The article demonstrates the conceptions which show how to work on temporal systems in an interdisciplinary manner, including the results of research in different fields of the humanities.

Key words: psycholinguistics, cultural linguistics, grammar, temporal systems, Polish, Bulgarian, inter-disciplinarity

Trudno byłoby zliczyć wszystkie teorie dotyczące czasu i metod jego opisu. Jest zjawiskiem, które do tej pory, mimo dynamicznego rozwoju nauki wciąż wymyka się i nie pozwala się opisać w sposób niebudzący wątpliwości. Dzięki językowi każdy człowiek może opisać świat i wydarzenia, bezbłędnie używając do tego kategorii dostępnych w jego języku ojczystym, mimo że nie każdy zna definicje danych kategorii gramatycznych. Ale nawet jeśli mamy do czynienia z językoznawcą, którego wiedza na temat użycia czasów jest dogłębna, nie oznacza to, że może on myśleć w języku obcym z taką swobodą, z jaką myśli w języku ojczystym. Czy można zatem marzyć, że kiedykolwiek odkryje się przed nami *wizja świata*

języków, których uczymy się w momencie, kiedy nasz umysł został już wypełniony *wizją świata* języka ojczystego?

Czas opisywany jest od wieków przez naukowców wielu dziedzin: filozofów, fizyków, językoznawców, psychologów i socjologów, biologów – antropologów czy historyków. Rozrost poszczególnych nauk jednak odizolował od siebie ich osiągnięcia. Jak zauważa jednak Antoni Furdal, postulujący językoznawstwo otwarte, proces izolowania się nauk jest zupełnie naturalny i jest wynikiem daleko posuniętego rozwoju badań – wtedy związki z innymi naukami ulegają zatarciu (Furdal 1990: 17). Fakt odizolowania się językoznawstwa od innych nauk nie powinien zatem nikogo dziwić. Dziwić natomiast powinno to, że mimo że współczesne podejście do nauk humanistycznych zakłada interdyscyplinarność, wciąż istnieją dziedziny głuche na dokonania nauk pogranicznych. Językoznawstwo nie powinno należeć do tychże dziedzin, bo tak jak twierdził Anusiewicz, „ma ono wyjątkowy status w obrębie nauk o człowieku i kulturze” (Anusiewicz 1991: 17). Nauk pogranicznych jest niezmiernie dużo, jednakże w zależności od zagadnienia, któremu chcemy przyjrzeć się uważniej i z jakiej perspektywy chcemy to zrobić, jedne z dziedzin stają się ważniejsze, a drugie mogą zejść na drugi plan.

W niniejszym artykule pragnę zwrócić uwagę na kategorię czasu, jednak pragnę na nią zwrócić uwagę z określonej perspektywy. Nie jest to kolejna próba opisanego systemu temporalnego, zaprezentowania funkcjonalnego modelu, kategoryzacji czasów obydwu języków itp. Są to zagadnienia badane na szeroką skalę przez grupy doświadczonych naukowców i jak się wydaje, wyeksplorowane dogłębnie. Artykuł ten ma na celu zwrócenie uwagi na bagatelizowany lub niedostrzegany dotąd problem postrzegania świata poprzez język – ściślej, przez kategorie gramatyczne którymi posługują się Polacy i Bułgarzy. Rozwiązanie tego problemu może przynieść istotne korzyści głównie na gruncie nauczania Polaków języka bułgarskiego. Aby zmierzyć się z tym zagadnieniem niezbędne jest skorzystanie z nauk pogranicznych językoznawstwa, w tym wypadku najbardziej pomocne staną się osiągnięcia psycholingwistyki, lingwistyki kulturowej (która blisko koresponduje z osiągnięciami kognitywistów i teorią relatywizmu językowego) (Bartmiński 2005: 259) oraz socjolingwistyki.

Różnice w systemie temporalnym obydwu języków są widoczne na pierwszy rzut oka. Język bułgarski jest językiem posiadającym najbogatszy system temporalny ze wszystkich języków słowiańskich. Problemem, z którym borykają się uczący się tego języka nie jest jednak 2,5-krotnie większa ilość form. Problem jak się wydaje, zaczyna się w rzeczywistej sytuacji komunikacyjnej. Wyjaśnienia w podręcznikach i gramatykach,

szczegółowe opisy użycia danych czasów i ich transformacji okazują się być często zupełnie nieprzydatne, kiedy obcokrajowiec, próbujący wyrazić swe myśli zaczyna się zastanawiać nad znaczeniami zawartymi w danym czasie, a których ze swojego języka nie zna. Mimo lat spędzonych na nauce języka obcego, Polacy wciąż mają trudności z wyrażeniem niektórych kategorii naturalnych dla języka bułgarskiego i odwrotnie, Bułgarom często brakuje pewnych pojęć w języku polskim, które mają potrzebę wyrazić. Wciąż brak sposobu, aby wyjaśnić nieuchwytnie znaczenia różniące oba języki. Oznacza to zatem, że podejście ściśle językoznawcze jest niewystarczające.

Dwa najbardziej rozpowszechnione modele relacji czasowych to oś, zwana modelem Reichenbacha oraz znacznie bardziej rozbudowana sieć Petriego, której zastosowanie opublikowano w 7 tomie Gramatyki konfrontatywnej bułgarsko-polskiej. Sieci Petriego są językiem pośrednikiem i świetnie ilustrują relacje czasowe, są również bardzo elastyczne i precyzyjne, pozwalają lokować punkty odniesienia zarówno w stanach, jak i zdarzeniach oraz tworzyć ich tak wiele, ile potrzeba do precyzyjnego opisu sytuacji. Sieć składa się ze skończonej liczby obiektów, symbolizujących stany – $\circ$ i zdarzenia – $\square$, które połączone są relacją następstwa – $\rightarrow$ (Koseska-Toszeva 2006: 15 – 39). Jest to jednak model niezwykle skomplikowany oraz jak wskazują sami autorzy, ma zastosowanie wyłącznie w badaniach teoretycznych, a w celach dydaktycznych i przekładowych się go nie stosuje (Koseska-Toszeva 2006: 169 – 170).

Model Reichenbacha z kolei, lokuje na prostej osi czasu zdarzenia jako przeszłe, teraźniejsze lub przyszłe, w stosunku do momentu mówienia. Chociaż znacznie prostszy, jest nieprecyzyjny i wprowadza bliżej niezdefiniowany punkt referencyjny, który nie wszędzie jest potrzebny (Korolak 2001: 63 – 64), a także – i tu pojawia się największa niedogodność – nie rozróżnia stanów i zdarzeń (Koseska-Toszeva 2006: 27 – 28).

Obydwa te modele łączy jedno. Ściśle strzegą one swojej autonomii w obrębie językoznawstwa oraz to, że są one w stanie wytłumaczyć niuansów relacji czasowych ale nie nauczą postrzegania rzeczywistości w innym języku.

Przede wszystkim, na każdym etapie nauczania języka należy pamiętać, że jest on wytworem kultury. Jest to truizm, językoznawcom nie jest obca ani teoria Humboldta, ani hipoteza relatywizmu językowego Sapira i Whorfa. W praktyce dydaktycznej języków obcych często zapomina się jednak o różnych *wizjach świata* – zawartej w języku ucznia/studenta i zawartej w języku, którego próbuje się nauczyć.

Terminu *wizja świata* po raz pierwszy użył Wilhelm von Humboldt, a temat podjęli głównie naukowcy związani z kręgami psycholingwistycznymi, kognitywistycznymi oraz badaniami nad akwizycją języka przez dzieci oraz dorosłych. Terminu *językowa wizja świata* używam tu celowo, nie jest on tożsamy z *językowym obrazem świata*. Badacze zajmujący się JOS deklarują zainteresowanie gramatyką, jednak w rzeczywistości koncentrują się głównie na warstwie leksykalnej (Libura 2000: 125), słowotwórczej i składniowej, bada zakręple w języku frazeologizmy, szuka znaczeń stereotypów itd. O JWS (celowo nie o JOS) pisze również Joanna Wilk-Racięska, chcąc oddzielić swoje badania bliższe lingwistyce kulturowej od badań nad *obrazem*, bliższych kognitywizmowi. Zwróciła ona uwagę na kilka istotnych kwestii: 1. nikt nie jest w stanie wyeliminować subiektywnego podejścia do badań nad językiem, ponieważ każdy ma głęboko zakorzoną wizję świata nałożoną przez język prymarny, czyli, zawsze myślimy o języku poprzez język; 2. jako że opisujemy rzeczywistość z punktu widzenia własnego JA, widzimy obcą wizję świata poprzez pryzmat swojej; 3. u podstaw każdej wizji świata zawsze leży jakiś system filozoficzno-religijny czy wierzeniowy, który tworzy *system macro* (Wilk-Racięska 2009: 12 – 16). Jedyne zatem, co łączy polski i bułgarski to jeden system macro. Gdyby jednak system macro był jedynym wyznacznikiem różnicy w wizjach, nie mielibyśmy problemu ze zrozumieniem wielu kategorii istniejących w pozostałych językach europejskich.

To, co jest interesujące z punktu widzenia wyrażania przez użytkowników języka znaczeń zawartych w kategoriach gramatycznych to pewien sposób myślenia, nazwany hipotezą **myślenia dla mówienia**. Pomysłodawcą jest Dan I. Slobin, amerykański psycholingwista, który podążając za myślą Humboldta, Sapira-Whorfa i antropologa Franza Boasa oraz przeprowadzając własne eksperymenty, szuka elementów istotnych w gramatyce danego języka, które filtrują opisywane doświadczenie i osadzają w zwerbalizowanych kontekstach (Slobin 2003: 368). Slobin wychodząc od klasycznego statycznego założenia *myśli i języka* zauważa, że istnieje szczególny rodzaj myślenia, dynamiczny, głęboko powiązany z językiem – to znaczy myślenie, które kształtuje się na bieżąco, w trakcie mówienia.

„W ulotnych ramach czasowych konstruowania wypowiedzi w trakcie dyskursu należy dopasować myśli do dostępnych ram językowych. Myślenie dla mówienia wiąże się z wyborem tych cech przedmiotów i wydarzeń, które (a) pasują do konceptualizacji danego zdarzenia i (b) dają się łatwo zakodować w języku. Twierdzę, że w trakcie przyswajania języka ojczystego dziecko uczy się

szczególnych sposobów myślenia dla mówienia.” (Slobin 2003: 370 – 371)

Slobin przeprowadził eksperyment angażujący zarówno dzieci jak i dorosłych do opisanie sytuacji przedstawionych na obrazkach z książeczki dla najmłodszych. W swoim eksperymencie porównał 5 języków: angielski, hiszpański, niemiecki, turecki i hebrajski. Dowiódł, że już u dzieci w wieku przedszkolnym obecne są charakterystyczne dla danego języka wzorce myślenia dla mówienia. Podkreślił, że każdy język rodzimy nauczył własnych użytkowników inaczej zwracać uwagę na zdarzenia i doświadczenia przy okazji ich omawiania. Podkreślił również, że bardzo trudno jest zmienić ten sposób myślenia u osób dorosłych podczas nauki drugiego języka (Slobin 2003: 392 – 394). Wiemy zatem, że rzeczywiście istnieją kategorie charakterystyczne dla wizji świata tylko jednego języka oraz, że nauczanie tych kategorii osób dorosłych nie posiadających charakterystycznego myślenia dla mówienia w swoim myśleniu jest niezwykle trudne. Jak jednak wyodrębnić te kategorie i jakim kryterium się kierować? Slobin uznaje, że są to te elementy, których nie można doświadczyć przez nasze percepcyjne, sensoryczno-motoryczne i praktyczne obcowanie ze światem. Nic nie zmienia się w naszych sensoryczno-motorycznych interakcjach ze światem kiedy opisujemy jakieś zdarzenie za pomocą *Тоу замина за Лондон* lub *Тоу е заминал за Лондон*. Są to rozróżnienia, których można nauczyć się tylko poprzez język i które nie mają żadnego innego użycia poza właśnie językowymi wyrażeniami (Slobin 2003: 396 – 397). W związku z tym, można się domyślić, że Polak, który posiadał całą wiedzę na temat gramatyki, rozumie całą treść komunikatu podawanego po bułgarsku, wie, jak tworzy się formy czasów oraz wie – kiedy danego czasu powinien użyć, stanie się zupełnie bezradny w sytuacji komunikacyjnej, wymagającej od niego myślenia dla mówienia po bułgarsku.

Co w takim razie sprawi użytkownikowi języka polskiego największe trudności? Nie są to z pewnością elementy związane ze stanami i zdarzeniami, bo kategoria aspektu funkcjonuje w obydwu językach, również relacjonowanie zdarzeń jako przeszłych, teraźniejszych i przyszłych jest zbieżne w obu wizjach świata. Problem pojawia się tam, gdzie w języku bułgarskim forma czasu wskazuje na znaczenia taksis, na znaczenia rezultatywne, uprzednie oraz znaczenia związane z kategorią *преизказно/евиденциалност*. Oczywiście da się wytłumaczyć użytkownikom polskiego ww. znaczenia, ponieważ można je przekazać za pomocą języka polskiego, wyrażenie ich jednak należy do kręgu znaczeń opcjonalnych (lub jak nazywał je Bondarko) peryferyjnych – za pomocą środków leksy-

kalnych. Istotne jest to, jak nauczyć Polaka myślenia kategoriami obligatoryjnymi. „Każdą wypowiedź bowiem stanowi wybiórczą schematyzację danego pojęcia, która w jakiś sposób zależy od znaczeń zgramatyzowanych w języku ojczystym i wykorzystanych dla potrzeb wypowiedzi.” (Slobin 2003: 369). Oznacza to, że część informacji zawarta w znaczeniach zgramatyzowanych języka bułgarskiego jest absolutnie pomijana przez umysł Polaka próbującego stworzyć wypowiedź po bułgarsku. Do takich wniosków doszedł Slobin na podstawie swojego eksperymentu – zazwyczaj pomija się kategorie niepoddane gramatyzacji w języku rodzimym (Slobin 2003: 382). Tak więc można zauważyć, że Polak z powodzeniem stworzy poprawną wypowiedź, stosując relacje czasowe znane mu z jego polskiego myślenia, odtworzy zdarzenia przeszłe – zarówno ciągłe jak i zakończone, wyrazi przyszłość i teraźniejszość, w niektórych przypadkach rezultatywność, o ile kontekst jest klarowny. Będzie mu jednak niebywale trudno stworzyć wypowiedź zaprzeszlą. Mimo że kategoria ta istniała kiedyś w języku polskim, aktualnie jest nierozpoznawalna przez Polaków na poziomie myślenia dla mówienia.

Eksperymenty Slobina wskazują na potrzebę przeprowadzenia podobnych dla każdej pary języków z osobna, jeżeli dane języki mają być nauczane z powodzeniem.

Na potrzeby artykułu, przy udziale niewielkiej grupy Bułgarów i Polaków wykonałam próbkę eksperymentu w oparciu o te same obrazki, których użył Slobin. 13 Bułgarów i 17 Polaków opisało obrazek na którym widać małego chłopca siedzącego na drzewie i zagląającego do dziupli. Nietrudno się domyślić, że interpretacje obrazka dość różniły się od siebie. To, co powtarzało się w interpretacjach najczęściej, to swobodne operowanie aspektami czasownika, w przeważającej większości czasowniki w aspekcie niedokonanym używane były do opisu czynności w tle, a te w aspekcie dokonanym do opisu głównego toku wydarzeń. Czasowniki tylko w aspekcie niedokonanym zdarzały się w przypadkach, kiedy to respondenci wybierali do opisu czas teraźniejszy. Opis obrazków w czasie teraźniejszym stanowił połowę przypadków w języku bułgarskim, natomiast w języku polskim było to zjawisko częstsze – 2/3 ankietowanych wybrało plan teraźniejszy. Ciekawa jest natomiast sprawa wyrażania rezultatywności w obydwu językach. Takie znaczenia ma oczywiście bułgarski czas perfectum. Zdania, w którym został on użyty stanowiły 30% badanego materiału. Okazuje się, że również 30% badanego materiału w języku polskim może wskazywać na znaczenie rezultatywne, dzięki użyciu czasownika ruchu w aspekcie dokonanym.

Момчето се е покатерило на дървото и наднича в хралупата, за да види животинчето.

Chłopiec wspiał się na drzewo i zagląda do dziupli, żeby zobaczyć zwierzątko.

Stosując taki zabieg w języku polskim można wyrazić fakt rezultatywności – przecież respondenci widzieli na obrazku chłopca, który już na drzewie siedział. Skoro Polacy są w stanie wyrazić znaczenie w jakimś sensie rezultatywne, dlaczego tak trudno zdecydować im się na użycie perfectum w języku bułgarskim?

Przeprowadzona przeze mnie próba nie może być w żaden sposób traktowana jako wyznacznik pewnych tendencji. Eksperymenty, które mogłyby dać szerszy i wiarygodny obraz *wizji świata* powinny być przeprowadzone na dużo szerszą skalę. Ich pierwszym etapem powinno być dokładne zdefiniowanie punktów w których wizje świata obydwu języków się różnią. Następnie, po wnikliwej analizie powinna nastąpić weryfikacja, czy rzeczywiście na danym polu pojawiają się problemy. Mam tu na myśli opracowanie ankiet, tekstów do tłumaczenia czy też nagrywania rozmów na wcześniej podany temat dla osób posługujących się językiem polskim i bułgarskim, z których jeden z nich jest językiem ojczystym. Porównanie dużej ilości tłumaczeń jednego tekstu, wykonanych przez wiele osób mogłoby wskazać, czy rzeczywiście dane elementy obcej wizji świata są czy to nieuchwytnie, czy niezrozumiałe. Tłumaczenia takie miałyby być wykonywane *à vista*, po to, aby uchwycić myślenie potoczne, czyli pierwotne.

Potoczność jest elementem językowym, którym zajmują się nie tylko psycholingwiści, ale też socjolingwiści. W XXI w. w obliczu dynamicznego rozwoju mediów, szczególnie Internetu, zmodyfikowaniu uległ model aktu komunikacyjnego, zmieniła się tożsamość nadawcy, odbiorcy, zmieniły się kanały przekazu oraz czas nadawania i odbioru komunikatu oraz uproszczenie przekazywanych treści. Tego typu zmiany nie pozostają bez znaczenia dla systemu temporalnego zawartego w umysłach użytkowników danego języka. Należy pamiętać, że „potoczność jest podstawowym dla człowieka systemem postrzegania świata”. Powołując się na słowa teoretyka psychologii, Jerzego Trzebińskiego, Renarda Lebda podkreśla, że „przełomem we współczesnych naukach poznawczych jest postawienie potocznych form wiedzy w centrum zainteresowania badaczy. Taki paradygmat uwzględnia wtedy naturalny kontekst procesów poznawczych” (Lebda 2004: 116). Stąd zmiany w myśleniu potocznym spowodowane zmianami społecznymi, jeśli już nie wywarły wpływu na myślenie dla mówienia, to z pewnością wywrą go w niedalekiej przyszłości. Wynika to choćby z faktu, na który zwrócił uwagę Slobin, a mianowicie, że trwałe

występowanie zgramatyzowanego pojęcia w historii danego języka pomaga uczyć dzieci zwracać uwagę na konkretne treści wyrażania. Można się zatem spodziewać, że zmiany zachodzące obecnie w modelu komunikacji również nie zostaną bez wpływu na omawiane tu myślenie.

Analiza tłumaczeń jednak wciąż nie daje odpowiedzi na pytanie jak nauczyć myślenia dla mówienia w języku obcym. Jest to zaledwie punkt wyjścia do rozważań nad opracowaniem metody nauczania języka obcego, będącej alternatywą do obecnie funkcjonujących. Wydaje się, że jedynym wyjściem jest wnikliwe prześledzenie procesu przyswajania myślenia dla mówienia przez dzieci, mimo, że wiemy, iż przyswajają one język w trakcie zupełnie innych procesów mózgowych niż osoby dorosłe. Metodę nauczania dorosłych należałoby mimo wszystko oprzeć na elementach kluczowych dla przyswajania języka przez dzieci. Do osiągnięcia tego została jednak długa droga. Do pokonania tej drogi jednak nie wystarczy wiedza ściśle językoznawcza, izolowana od innych nauk. Kluczowe jest włączenie do badań psychologii, jak i socjologii, a także historii, antropologii, antropologii kulturowej czy neurologia. Sławistyka na tle badań glottodydaktycznych wydaje się pozostawać w tyle, możemy czerpać z doświadczenie innych filologii, jednak do sławistów należy opracowanie metod adekwatnych ściśle do ich języków.

BIBLIOGRAPHY

- Anusiewicz 1991:** Anusiewicz, J. Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki. // red. J. Bartmiński, J. Anusiewicz. *Język a kultura*. T. 1. Wrocław: Wyd. UW, 1991, 17 – 30.
- Bartmiński 2005:** Bartmiński, J. Koncepcja językowego obrazu świata w programie sławistycznych badań porównawczych. // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. № 40. Warszawa: PAN, 2005, 259 – 280.
- Furdal 1990:** Furdal, A. *Językoznawstwo otwarte*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990.
- Karolak 2001:** Karolak, S. Czasy gramatyczne a model H. Reichenbacha. // S. Karolak. *Od semantyki do gramatyki*. Warszawa: SOW, 2001, 63 – 87.
- Koseska-Toszeva 2006:** Koseska-Toszeva, V. *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska. Semantyczna kategoria czasu*. T. 7. Warszawa: SOW, 2006.
- Lebda 2004:** Lebda, R. POTOCZNOŚĆ – czyli mowa bytu. // *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, № 59. Kraków: Universitas, 2004, 113 – 124.
- Libura 2000:** Libura, M. Jak obraz świata odbija się w gramatyce? Analiza języka fizyki klasycznej. // red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz. *Język a kultura*. T. 13. Wrocław: Wyd. UW, 2000, 125 – 130.

Slobin 2003: Slobin D. I. Od „myśli i języka” do „myślenia dla mówienia”. // *Akwizycja języka w świetle językoznawstwa kognitywnego*. red. E. Tabakowska. Kraków: Universitas, 2003, 361 – 399.

Wilk-Racińska 2009: Wilk-Racińska, J. *Od wizji świata do opisu językoznawczego. Uwagi na temat opisu języka hiszpańskiego w kategoriach lingwistyki kulturowej*. Katowice: Wyd. UŚ, 2009.

***ФОНЕТИКА, ЛЕКСИКОЛОГИЯ,
ОНОМАСТИКА,
ФРАЗЕОЛОГИЯ, СТИЛИСТИКА***

АКУСТИЧЕН АНАЛИЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГЛАСНИ С ПОМОЩТА НА ПРОГРАМАТА SARP5

Иванка Гайдаджиева, Нина Чочева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ACOUSTIC ANALYSIS OF BULGARIAN VOWELS USING THE SARP5 PROGRAM

Ivanka Gaydazhieva, Nina Chocheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The object of the study in this article is the formant structure of Bulgarian vowels, especially the values of first and second formants (F1/F2) for female voices because the existing data are scarce.

The aim of this research is the existing data to be enriched with new results, which to be obtained on the basis of a large number of speakers with the help of the high-productive computer tool – SARP and thus create simultaneously to a representative for the Bulgarian language collection (discourses with analyzed vowels), integrated in the Program and disbursed by it for future comparative researches.

Key words: acoustic phonetics, formant structure, graphical representation of formant structure, vowels

Изследванията по експериментална фонетика, посветени на българската вокална система, не са много и датират от средата на XX век. За основоположник на българската експериментална фонетика се смята проф. Стойко Стойков. В докторската си дисертация „Български книжовен изговор (опитно изследване)“, защитена в Карловия университет през 1939 г. и издадена по-късно (Стойков 1942), той представя изключително прецизно артикулационните особености на българските звукове, както и техните акустични характеристики, като българската фонетична система е представена чрез учението за фонемата и нейните позиционни варианти. Този труд е основополагащ за българската фонетика, на чиято проблематика Ст. Стойков остава верен до края на живота си (Радева 2008). Той е автор на „Увод в българската фонети-

ка“ (1955) с трето преработено издание от 1966 г. „Увод във фонетиката на българския език“ (Стойков 1966). Трайният интерес на Стойко Стойков към експерименталната фонетика е в основата на създаването на първата в България фонетична лаборатория, оборудвана със съвременна за времето си апаратура. Именно в тази лаборатория се обучават и бъдещите последователи на проф. Стойков – Димитър Тилков, Анастасия Мишева и др., чиито изследвания допринасят много за развитието на експерименталната фонетика в България.

През 60-те години на ХХ век Д. Тилков предприема цялостно експериментално изследване на книжовната фонетична система, резултатите от което са включени в университетския учебник „Българска фонетика“ (Тилков, Бояджиев 1977) и в първия том на Академичната граматика на съвременния български книжовен език (ГСБКЕ 1982). Както посочва В. Въртов: „Българската фонетика през следващите няколко десетилетия очевидно ще се основава на тях“ (Въртов 2002: 18). В докторската си дисертация на тема „Le vocalisme bulgare. Les mouvements articulatoires et leur effet acoustique dans la formation des voyelles bulgares“ Тилков описва българските гласни, като обвързва начина им на образуване с получения акустичен ефект (Тилков 1970). Това научно съчинение „разкрива българския вокализъм откъм негова непозната страна – акустичната, което не е било правено в българската езиковедска наука. С това изследване се запълва съществена празнота в българската фонетика“ (Бояджиев, Младенов 1983: 10).

Тилков остава верен на акустичната фонетика и продължава да изследва и обогатява това непроучено поле, като публикува статии, посветени на българските звукове (Тилков, Мишева 1978 и мн. др.).

От съвременните български езиковеди продължител на делото на Д. Тилков и А. Мишева е В. Жобов, който експериментално изследва най-вече специфични звукове – гласни и съгласни, както и явления, характерни за различни български говори (Жобов 2004).

В изследванията на Тилков, посветени на българската вокална система, са анализирани шестте български гласни в речта на трима говорители – двама мъже и една жена¹. Само в статията „Вокалната фонемна система на българския книжовен език“ (Тилков 1966) авторът по-

---

¹ „sujet n° 1 (homme), sujet n° 2 (homme) et sujet n° 3 (femme). Le sujet n° 1 était l’auteur du présent travail, né à Melnik (Sud-Ouest de la Bulgarie), 35 ans, chercheur à l’Académie des Sciences; le sujet n° 2 un chirurgien né à Tétéven (Ouest de la Bulgarie), 43 ans ; le sujet n° 3 était une jeune femme née à Vidin (Nord-Ouest de la Bulgarie), 35 ans, professeur d’allemand“ (Тилков 1970: 151 – 152).

сочва данните за първи и втори формант (F1/F2) като достатъчни езикови характеристики за идентифицирането на гласните за женски глас, които не включва в по-късно издадените учебници „Българска фонетика“ (Тилков, Бояджиев 1977) и Граматика на съвременния български книжовен език (ГСБКЕ 1982). В „Българска фонетика“ (1977) се посочва, че „при женските гласове напр. формантните честоти са средно с 20% по-високи, отколкото при мъжките гласове, а при детските над 20%. За слуховото разпознаване на даден звук следователно не са важни абсолютните честоти, а тяхното съотношение, което остава стабилно в спектралната картина на всеки звук“ (Тилков, Бояджиев 1977: 27).

Стойностите на първите два форманта за женски глас, които посочва Тилков, са единствените в българските публикации по фонетика. Този факт ни мотивира да изследваме по-голям брой говорители от женски пол с цел осъвременяване, допълване и разширяване на съществуващите данни, както и проследяване на идиолектната вариативност в речта на говорители от различни възрастови групи. Проучването реализирахме с компютърната програма за акустичен анализ на речта SARP5², която е разширение на Speech Analyzer 3.1³. Създател на този продукт е доц. д-р Руси Николов от Пловдивския университет, на когото благодарим за полезните съвети и консултации.

Програмата SARP5 беше избрана за настоящите експериментални изследвания, защото позволява бързо отчитане на стойностите на формантите по два начина: автоматично и по интерактивен начин чрез спектрограмата на гласната, както и чрез графиката на спектъра (Николов, Хери-Бенит 2008). По ясен и лесно изпълним начин е възможно да се разположат характеристиките на отделен изказ в съвкупност от референтни изяви, например спрямо говорител, който се приема за модел (считан за прототипен) (Дичева, Домерг, Рист 2009). Програмата предоставя графичен образ на усреднените формантни стойности на изследваните гласни, а потребителят сам може да подбере кои гласни предоставят надеждни стойности и да направи голям брой измервания, които да интерпретира. Потребителят има възможност също така да създава и записва серии от вокални реализации, да ги асоциира и анимира (Чочева 2011).

Базата данни на програмата SARP5 има йерархична организация: библиотеките посочват конкретния език (FR, BG, UK, USA), а колекциите са съставени от папки с името на говорителя, съдържащи звукови файлове, от които се извличат и анализират вокалните реали-

² <http://web.uni-plovdiv.bg/rousni/sarp/bg/download.html>

³ <http://www.sil.org/computing/sa/index.htm>

зации. Този тип структуриране на библиотеките и колекциите може да бъде променян в зависимост от целите на изследването. Например наша по-дългосрочна цел е в библиотеката за българския език да бъде създадена папка за всяка от шестте гласни, произнесена от различни говорители.

Настоящото изследване е част от един по-голям проект, чийто обект на изследване е формантната структура на шестте български гласни, анализирани в речта на представители на двата пола и на различни възрастови групи. Представените резултати от акустичните измервания поставят началото на изграждане на база данни за българските гласни, която, от една страна, има описателна стойност за българската вокална система, а от друга страна, може да послужи за сравнение между българския език с други езици, както и на различни диалекти с книжовния език.

В настоящия текст се съсредоточаваме върху изследването на формантната структура на шестте български гласни в речта на няколко говорителки на възраст между 22 и 54 години. Експериментът беше проведен по следния начин: на говорителките беше предоставен предварително подготвен текст, който те да прочетат ясно и отчетливо, със средно темпо и със съобщителна интонация. Записите бяха направени с диктофон Olympus WS-321M и конвертирани във формат WAV с програмата Goldwave⁴, който е разпознаваем за програмата SARP5. Изказите бяха сегментирани с програмата Audacity⁵, а звуковите отрязъци бяха анализирани с програмата SARP5.

Беше изследвана речта на повече говорителки, но в настоящата статия се ограничаваме до едно изречение, което съдържа всички гласни в ударена позиция, произнесено от две жени на възраст 22 г. и 54 г. Конкретното изречение е: *Изведнъж той се почувства стар, уморен, разочарован и преситен от живота*, което сегментирахме на три части:

- а) Изведнъж той се почувства стар
- б) уморен, разочарован
- в) и преситен от живота.

Получените от нас усреднени стойности на първите два форманта показваме в Таблица №1, в която могат да се съпоставят с данните за женски глас, приведени от Димитър Тилков.

---

⁴ <http://www.goldwave.com/>

⁵ <http://audacity.sourceforge.net/>

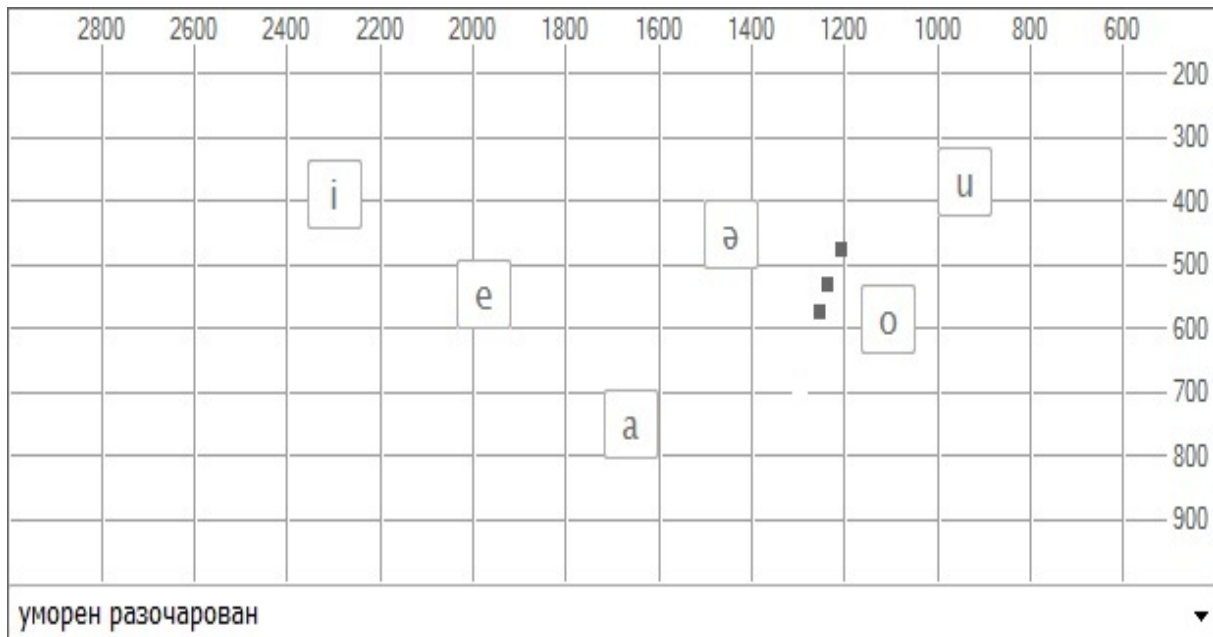
Гласна	Говорител жена (данни по Тилков)		Говорител 1 – жена 54 г.		Говорител 2 – жена 22 г.	
	F1	F2	F1	F2	F1	F2
И	306	2634	405	1961	392	1342
Е	450	2319	674	1299	522	1282
Ъ	397	1629	542	1379	419	1372
А	851	1429	776	1339	778	1239
О	492	1057	681	1400	615	1252
			513	1227	582	1097
			669	1310	547	1050
У	347	885	422	1265	363	1342

Таблица № 1. Стойности на първи и втори формант (F1/F2) за женски глас на шестте български гласни в ударена позиция

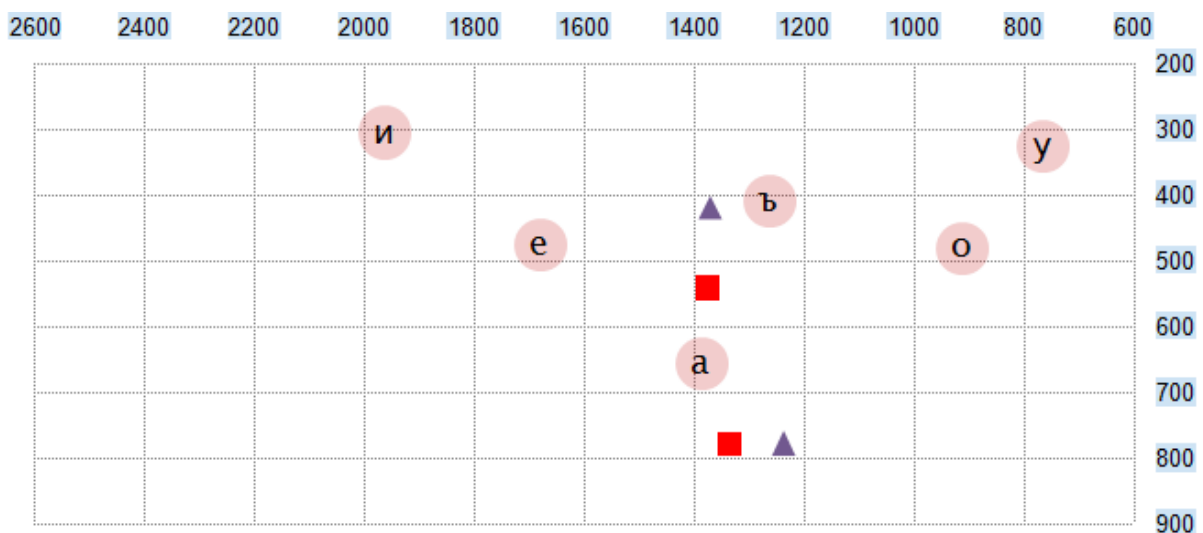
Както се вижда от таблицата, за гласната О привеждаме няколко стойности, тъй като в прочетеното изречение тя се среща три пъти в силна позиция – в думите *той, разочарован, живота*. Тези числови стойности се визуализират в полето на програмата SARP5 като точки, чрез които гласната се позиционира и сравнява с езиковия модел. В този аспект „понятието „точка“ не трябва да се приема в математическия смисъл на думата, а като зона, чиито размери са сами по себе си оценка на статистическата дисперсия, т.е. на степента на вариативност на езиково релевантните характеристики на гласната“ (Николов, Хери-Бенит 2010). Представянето на вариативността на гласните под формата на зони е познато от „Българска фонетика“ (1977), където е очертана честотната дисперсия на формантите на българските гласни (Тилков, Бояджиев 1977: 63). Многобройните измервания, които направихме, показват доста голяма вариативност (широк диапазон на числовите стойности на формантите на една и съща гласна). Затова е подходящо графичният образ (точка) да послужи за очертаване на зоната на допустима вариативност на конкретния вокал, което се вижда на Фиг. 1.

В потока на свързаната реч настъпват доста съществени промени със звуковете, но както е известно, за разпознаването на една гласна са важни не толкова числовите стойности на формантите, колкото тяхното съотношение, което трябва да остава относително стабилно. Аналогично е и мнението на Д. Тилков: „Въпросът не е в точната цифра на честотите, а в определение на границите на зоните, в които формантите могат да се движат по-горе или по-долу по спектъра, без да се накърнява с това тембърът на произнесената гласна“ (Тилков

1983: 49 – 50). Идиолектната вариативност, която установихме в речта на двете говорителки, се вижда на Фиг. 2.

Фиг. 1. Вариативност на гласната „О“ в думата „разочарован“ в полето на програмата SARP5. Големите бели квадрати показват езиковия модел, а малките черни – речевия модел на говорителката на възраст 54 г. Програмата позволява трите малки точки да бъдат усреднени, каквито са стойностите в таблицата по-горе

Фиг. 2. Идиолектна вариативност на гласните „А“ и „Ъ“ в речта на двете говорителки; квадратите съответстват на реализациите на гласните в речта на говорителката на 54 г., а триъгълниците – на говорителката на 22 г.

Резултатите, които привеждаме, засега са все още доста фрагментарни, но намерението ни е изследването да бъде разширено с включването на повече говорители – мъже и жени, представители на различни възрастови групи, с цел да се проучи идиолектната и контекстуалната вариативност на българските гласни.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Младенов 1983:** Бояджиев, Т., М. Младенов. Приносите на д-р Димитър Тилков (1933 – 1981) в българското езикознание. // *Изследвания върху българския език*. София: „Наука и изкуство“, 1983, 9 – 18.
- Вътов 2002:** Вътов, В. *Фонетика и фонология на българския език*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2002.
- ГСБКЕ 1982:** *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 1. Фонетика. София: Изд. на БАН, 1982.
- Дичева, Домерг, Рист 2009:** Dicheva, M., J.-Y. Dommergues, E. Ryst. Modélisation et acquisition des voyelles à l'aide du logiciel SARP. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Филология, 2009, № 47 (кн.1, сб. Б), 258 – 272.
- Жобов 2004:** Жобов, Вл. *Звуковете в българския език*. София: „Сема РШ“, 2004.
- Николов, Хери-Бенит 2008:** Nikolov, R., N. Herry-Bénit. Spécificité méthodologique de l'analyse des voyelles dans la voix de femmes. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Филология, 2008, № 46, кн. 1, сб. А, 574 – 582.
- Николов, Хери-Бенит 2010:** Николов, Р., Н. Хери-Бенит. Езикови ресурси в звукова форма - фонетични изследвания и приложение в чуждоезиковото обучение с помощта на програмата SARP. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Филология, 2010, № 48, кн. 1, сб. А, 264 – 270.
- Радева 2008:** Радева, В. Научното дело на професор д-р Стойко Стойков. // *Стойко Стойков. Избрани езиковедски трудове. Лингвистично наследство*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, 9 – 17.
- Стойков 1942:** Стойков, Ст. Български книжовен изговор (опитно изследване). // *Сборник на БАН*, кн. XXXVII, 1942, 281 – 415.
- Стойков 1966:** Стойков, Ст. *Увод във фонетиката на българския език*. София, 1966.
- Тилков 1966:** Тилков, Д. Вокалната фонемна система на българския книжовен език. // *Български език*, 1966, № 2, 97 – 109.

- Тилков 1970:** Tilkov, D. *Le vocalisme bulgare. Les mouvements articulatoires et leur effet acoustique dans la formation des voyelles bulgares*. Paris: Klincksieck, 1970.
- Тилков 1983:** Тилков, Д. Акустична характеристика на гласните в българския книжовен език. // *Изследвания върху българския език*. София: „Наука и изкуство“, 1983, 48 – 64.
- Тилков, Бояджиев 1977:** Тилков, Д., Т. Бояджиев. *Българска фонетика*. София: „Наука и изкуство“, 1977.
- Тилков, Мишева 1978:** Тилков, Д., А. Мишева. Вътрешноприсъщи характеристики на гласните – универсален характер и специфични особености. // *Съпоставително езикознание*, 1978, № 2, 3 – 10.
- Чочева 2011:** Чочева, Н. Акустично моделиране на системата на френските гласни с помощта на програмата SARP5. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Филология, 2011, № 49, кн. 1, сб. А, 406 – 417.

СЕМАНТИЧНА И ФРАЗЕОЛОГИЧНА ДЕРИВАЦИЯ В РАЗГОВОРНАТА РЕЧ

Иванка Гугуланова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

SEMANTIC AND PHRASEOLOGICAL DERIVATION IN THE SPOKEN LANGUAGE

Ivanka Gugulanova
Saint Kliment Ohridski University of Sofia
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The changes in the vocabulary and the imagery of spoken language manifest themselves in the borrowing of the so-called semantic internationalisms; meanings of lexemes which are the result of semantic derivation are quite often expressive: there is a growing number of pejoratively marked derivatives, as well as ones that satisfy the tendencies towards brevity and economy. Phrases are turned into stable units by means of transformation in their semantic components and widening of their contextual usage. The new stable units (phrazemes) are structurally diverse and enrich specific fields, connecting concepts which are different, identical or similar. They are characterized by a strong subjective evaluation and achieve a powerful perlocution effect relying on the figurativeness and vividness of the linguistic sign.

Key words: Semantic internationalisms, Semantic derivation, Productive word-formation types, Expressive and negation evaluation semantics, Turning phrase into stable units, A tendency towards figurativeness and vividness, New signs of mass culture

В съпоставителните изследвания на съвременните славянски езици централно място заемат семантичната проблематика и иновациите в лексиката и фразеологията, които се отличават с необикновена динамика, отразяваща периода на коренни, бързи и сходни обществено-политически и културни промени в славянските страни. Съпоставката между българския и полския език следва теоретичния семан-

тичен модел, който бе разработен през 80-те години и се прилага и допълва в поредните томове на конфронтативната граматика, излизаща от 1988 г. до днес (Българско-полски граматични студии 2004: 193). Подборът на семантичните категории в използвания език посредник е подчинен на граматичен критерий. Това са граматичните структури, които са основните и определящи изразни средства във формалния инвентар на семантичните категории. Като форма на типологически изследвания тази граматика проследява отдалечаването на българския език от славянския тип и формирането на т.нар. балкански тип на граматична структура. Съпоставките в областта на словообразуването, лексиката и фразеологията, провеждани с когнитивни методи, подчертават славистичния аспект, извеждайки сходства и различия между близкородствени езици. В тях универсални семантични тенденции като заемането на нови думи и семантичната и фразеологичната деривация, при които се извършва изместване на смисъла и промяна на съчетаемостта на лексемите, се разглеждат като избор на концептуализатора в изразяването на понятия и концепти от езиковата картина на света.

Обновяването на лексиката чрез заемки от английския език е най-често отбелязваната тенденция в двата езика, които в това отношение не правят изключение от останалите езици. Особеното при англицизмите е, че се заемат с посредничеството на младежкия език, който е изключително експанзивен и непрекъснато разширява своята сфера на употреба. Старите заемки от западноевропейските езици са прониквали първо в литературния език и са се разпространявали в речта на образованата част от обществото. Днешният процес на заемане е стихия и безкритичен, иновациите не разполагат с време, защото младежкия език бързо остарява, свободното творчество в него се поощрява, а отношението към нормите е повече от либерално. Засилените процеси на заемане и на либерализиране на нормите се дължат на промените в комуникацията: езикът обслужва новата информационна епоха и новите сфери на общуването. Някои сравняват съвременната комуникация с оргия, но даже и да не приемем подобно преувеличение, то в нея се заличават важни граници, например между официалност и интимност, дава се възможност за изразяването на критични, негативни и агресивни позиции. В резултат на това езикът, използван в обществената комуникация, медиите и интернет, все повече се диференцира. И това не са функционалните варианти и стилове със свои норми и особености, които езиковедите са описали, подредили и оценили. Епицентърът на лексикалните промени е в социал-

ната мрежа, в която през последните години се създават речници, наброяващи милиони статии, редактирани от потребителите. Тези речници са несравнимо по-богати и активират всички начини на номинация, не само заемането. Промените илюстрират както зараждането на нови тенденции, така и на техните противотенденции.

Расте нуждата от обогатяването на експресивната и оценъчната семантика, като експресивността е едностранчива, изразяват се предимно негативни чувства и отрицателни оценки. Заслужено се говори за брутализация на езика, за езикова некомпетентност и за култура на таблоидите. От друга страна, езикът на икономистите и финансистите силно влияе върху разговорната реч, което води до увеличаване на терминологичната лексика в речника и до терминологизиране на езика, а това в крайна сметка означава стремеж към изразяване на прецизност в значението. В по-следващ етап думите и изразите от областта на икономиката, финансите или спорта се пренасят в нови контексти и развиват преносни значения в разговорния език. Новите метафори се градят предимно върху термини от бизнеса и банковото дело. Променя се семантичната съчетаемост на изрази като *кредит на доверие*, *инфлация на ценностите*, *пакет от мерки*, *инвестиции в здравето*, *покачване на акциите на някого*, *отива на борсата* и др. Когато се появяват нови значения в западноевропейските заемки и те се регистрират поне в два други езика, се обособяват т. нар. семантични интернационализми (Марковски 2004). Някои от семантичните интернационализми в българския и полския език са еднакви, други се различават, срв. в бълг. *артикулира* (своите искания), *философия* (на закона), *промоция* (на книга), *профил* (във фейсбук) и в пол. *wyartykułować*, *filozofia*, *promocja*, *profil*, но само в пол. *sponsoring*, *molestowanie*, *galeria* – с ново значение на търговски обект, на бълг. *мол*, и *galerianka* – ‘клиентка, посетителка в мола’. Получаването на ново значение на лексикалната единица в резултат на семантична деривация е процес, характерен за разговорната реч. Неосемантизмите не са само заемки, но и словообразователни формации и фразеологизирани съчетания. Новото значение на производната дума не се предава от словообразователната парафраза, то се разбира и се уточнява от контекста. Ярки примери на семантична деривация се наблюдават при англицизмите на *-инг*, които много често се заемат като немотивирани названия на дейности, но имат възможност да се впишат в деривацията на родните отглаголни съществителни, като по този начин утвърждават новия чужд формант в *кастинг*, *лизинг*, *мониторинг* и т.н. Предпочитането на отглаголни съществителни за назоваване на

действието вместо глаголи нарушава и мотивацията на родните деривати с формант *-не* от типа на *банкиране, актьорстване*, тъй като първо се появява отглаголното съществително, а след това се появява или не се появява и глаголен дериват, срв. *банкира*, но **актьорства*. В полския език немотивираните отглаголни съществителни са много повече, срв. *kelnerowanie, senatorowanie, wójtowanie, portierowanie* (Забавя 2004). Немотивирани са и страдателни причастия като *zawiatraczony, przereklamowany, przewrażliwiony* и наречия като *internetowo, mailowo*, ексцерпирани от езика на медиите: *Odkryli, że cud natury też ma być zawiatraczony. Wróż odbiera telefony od Polaka, zagubionego internetowo. On zostawił wiadomość mailowo.*

Причините за промените в деривацията не са само външни, продуктивността на форманта и на типовете деривати се регулира и от вътрешноезиковите закони. Важна е не само мотивацията, но и изборът на формант, чрез който се избира граматичната категория на деривата. В случая с отглаголните съществителни, които са транспозиционни (и парадигматични) деривати, се извършва стесняване и прецизиране на значението в сравнение с това на съответния глагол. Използваните форманти *-не / -nie* не предизвикват морфонологични редувания, които са характерни за по-слабо продуктивните словообразователни типове. Удобни се оказват тези форманти, които не поддържат историческата формална връзка с основата чрез фонетични редувания. В глаголното словообразуване например няма иновации от глаголи с тематичните гласни *-и-, -е-*, а ако трябва да образуваме десубстантивно прилагателно, се предпочита формантът *-ов*, а не *-ен*, пред който се извършват редувания на задноезичните съгласни.

Тенденцията към краткост, която е определяща в съвременния език, намира пряк израз в увеличаването на сложните думи, особено на тези с отрязана първа основа и без интерфикси. Най-предпочитани са основите *евро-* и *еко-*, в които няма нужда и от интерфикс. Сложните думи от типа *кредитбанк, екокожа, еврооблигации* не са нов модел, (срв. старите заемки *профсъюз, политбюро* и т.н.), но имат друг произход и се отличават с голяма продуктивност. Икономични образувания са и т.нар. универби, които запазват своята продуктивност, особено в полския, макар че нямат прозрачна семантична мотивираност срв. *dyscyplinarka, hokejówki, pośredniak, podrzutek, wywiadówka* и др. Обратно, дериватите от предложни изрази са икономични, особено парадигматичните, и прецизни, защото не приемат модификации в значението от типа на експресивните и оценъчните семи.

Словообразователните модели, които в момента са по-продуктивни, определят динамиката на системата (Вашикова 2007). В този смисъл промените не са само характеристика на историческото развитие, а и на съвременната деривация. Те се изразяват в избора на формант, чрез който дериватът поема значенията на съответната част на речта – на съществително, прилагателно или глагол. Разбира се, на първо място е изборът на мотивиращия признак, който избор прави говорещият съгласно със своите интенции. Говорещият, който трябва да назове нова ситуация (фрагмент от действителността), се спира на определен признак и от него тръгва концептуализацията, а след това и профилирането на обозначаваната ситуация заедно с участниците в нея. Характерна за съвременните концепти, с които говорещият създава нови съчетания от признаци или свързва сходни и идентични концепти, е ярката картинност. По принцип фрагментът от действителността се възприема като картина, в която на преден план е фигурата, а зад нея е фонът. Информационната епоха и електронните медии издигат в култ картината, а в езика се увеличава количеството на знаците икони. Говорещият търси оригинален мотивиращ признак за деривата, като използва знанията си за света, внася своите оценки и експресия, и значението на деривата не всякога е прозрачно мотивирано от основата. В асоциативните деривати семантичната връзка с основата се разкрива чрез когнитивна метафора, срв. бълг. *глухар*, *зъбер*, *кокошкар*, *стъргало* и пол. *gluszc*, *lipiec*, *jamnik*. Те се образуват по продуктивни модели, но затъмнената мотивация позволява да се активират допълнителни значения във вид на оценка и експресивно отношение. Най-често изразяваната експресия в новите деривати е негативна. Потвърждава го корпусът от словообразователни иновации, в който обидните названия са количествено и качествено много добре представени (Каминска-Шмай 2005). Интересното е, че модификационните типове с експресивна маркираност не се отказват от фонетичните алтернации и редуванията са техен допълнителен словообразователен признак. Действието на противоположни тенденции като ограничаването и разширяването на фонетични редувания на съгласни осигурява равновесието на словообразователната система. Икономични образувания са сложните думи, абривиатурите, асоциативните деривати и т.нар. универби. Семантично прецизни са дериватите, образувани от предложни изрази, и поради това се използват като термини в много области.

Моделите, които в момента са най-продуктивни, реализират тенденциите към краткост, картинност и експресивност на значение-

то. Картиността и експресията, лансирани от всички медии и от рекламата, намират най-силна изява в създаването на нови постоянни и фразеологизирани съчетания. Процесът на фразеологична деривация е богато представен в семантичните полета на бизнеса, политиката, екологията, борбата с престъпността, в които се явяват нови постоянни съчетания. В тези съчетания се подменят или разместват компоненти и се разширяват контекстите, в които се употребяват, срв. *бълг. птичи грип; свински грип; озонова дупка; постна пица; повече от телевизия; клинична пътека; да, ама не; парите вървят след ученика; нещо става хит; нулева толерантност; заварено дете; концерт по желание; инвестирам в някого* и пол. *twarde narkotyki; miękkie narkotyki; wojna na górze; wojna polsko-polska; koniec, kropka; nie ma zmiłuj; żarty się skończyły; mówisz i masz; tu zaczynają się schody; zero tolerancji...* Новите фразеологични единици, фраземите, са разнообразни в структурно отношение – от фразеологични оператори, които изпълняват вътрешнотекстова функция, до именни групи и цели изречения. Тяхната фразеологизация е процес, който се описва в разговорния полски език: фраземите функционират като готови комплекси, компонентите им не могат да се променят, отличават се с образност и глобалност на значението, но са контекстно обусловени – изискват описание на ситуацията, в която са употребени (Хлебда 2001). Съчетанията са по-атраaktivни по значение от лексемите, могат да поемат повече конотации и семи, като се свързват противоположни или изключващи се в семантично отношение единици, срв. *купуване на гласове; връщане на бонуси; нулева толерантност* и др.

Най-късият път за превръщането на съчетанието в нов знак на понятие е обновяването на значението: израз, който е утвърден в общественото съзнание, се употребява в нов контекст, напр. *агент с картонче*. Като обидна дума от миналото *агент* си запазва конотациите, които се активират в новия контекст и се поражда нова верига от конотации в целия израз. Новият знак се ражда в пряката комуникация като готов комплекс, който се преповтаря и се конвенционализира. Съчетанието вече носи информация, различна от тази, която носят компонентите. Краткостта е условие за лесното му репродуциране и разпространение, а оригиналността и езиковата игра осигуряват силен перлокутивен ефект върху слушащия. Говорещият се стреми не само да разкрие намеренията си, но и да ги скрие или даже да ги фалшифицира. Ярката образност трябва да раздвижи въображението, например картината на *празния хладилник*, който в полския вариант е отворен и се вижда само една ябълка. Подобни знакове на масовата култура, на-

ричани мемове, са близки до действителността, но силно опростяват информацията, свеждайки я до картинка, която трябва да привлича вниманието. Мемове приличат на рекламата, често произхождат от рекламни клипове, срв. *мъжете знаят защо; две в едно; повече от телевизия, истината е в пакета* и т.н. Тъй като на рекламите не се вярва, и в мемове остава част от дистанцираното отношение на говорещия, колкото и изтънчено да е изкривяването на действителността, срв. полския хит *udoskonalenie wolności mediów*.

Картинките мемове са силно зависими от външния свят, появяват се, обсебват общественото пространство, но и бързо отмират, срв. *царските имоти*. Още по-силна е зависимостта им от реалиите в съответния език и култура. Полският мем *solidarne państwo* пренася положителните конотации от профсъюза „Солидарност“ и в значението на държавата. Българският мем *депутатските кюфтета* придобива ново, глобално значение за нещо хубаво, евтино, но несправедливо консумирано. Двата мема могат да се появят и да функционират само в съответната културна общност. Някои от мемове имат кратък живот, бързо излизат от употреба, напр. *куфарна търговия* и *handel walizkowy*.

Фразеологичната деривация отговаря на нуждите на експресивната и негативната оценъчна семантика, но появата на новите фразеологизирани съчетания не означава само бруталност на езика. В много области като кулинарията, козметиката, хранителните добавки се появяват многословни фразеологизирани названия, които са прецизни и естетични, защото целят да създават култ към здравето, младостта и красотата. В семантичното поле на козметичните продукти, което е изключително богато, се използват всички техники за номинация. В двата съвременни езика на границата между словообразуването и фразеологията протичат разнообразни динамични процеси на обновяване на речника. В новите деривати се извършва пренос на значения, разширява се експресивният и оценъчният компонент на значението, а в постоянните фразеологизиращи се съчетания се променят и се разширяват контекстите на употреба.

ЛИТЕРАТУРА

Българско-полски граматични студии 2004: *Българско-полски граматични студии*, т. 7. Справочник по академичната българско-полска съпоставителна граматика, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2004.

- Вашикова 2007:** Waszykowa, K. Dynamika zjawisk słowotwórczych w tekście. // *Z polskich studiów slawistycznych*. Warszawa, 2007, 227 – 236.
- Забава 2004:** Zabawa, M. Nowe zapożyczenia semantyczne w polszczyźnie. // *Poradnik Językowy*, 2004, 9, 59 – 68.
- Каминска-Шмай 2005:** Kamińska-Szmai, I. Wyrazy obraźliwe w intertekstualnej przestrzeni. // *Poradnik Językowy*, 2005, 4, 9 – 16.
- Марковски 2004:** Markowski, A. O pojęciu i typach internacjonalizmów semantycznych. // *Poradnik Językowy*, 2004, 2, 39 – 50.
- Хлебда 2001:** Chlebda, W. Frazematyka. // *Współczesny język polski*. Lublin, UMCS, 2001, 335 – 342.

ЗА НЯКОИ ПРОЯВИ НА СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦИЯ В НОВАТА БЪЛГАРСКА ЛЕКСИКА

Ваня Зидарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ON SOME MANIFESTATIONS OF SEMANTIC DERIVATION IN NEW BULGARIAN VOCABULARY

Vania Zidarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Secondary nomination is a process of lexical development. It is very active in present days. The paper observes the cases of formation and integration of new lexical meanings in the semantic system. The processes are examined on the material of Bulgarian semantic neologisms.

Key words: semantics, lexical meaning, secondary semantic development, neologism

Неологизацията е неизбежен процес във всички езици, тъй като речникът представлява отворена динамична система и основното му предназначение е да предостави необходимите номинативни средства за означаване на съществуващите извън езика явления. Неологизацията е процес, в резултат на който в лексикалната система се появяват нови лексеми или семеми. Основен проводник на новите думи и значения и съществен фактор за налагането им в обществената практика са медиите – преса, радио и телевизия, чиято роля се обуславя от широкото им социално въздействие и способността им да влияят върху колективното езиково съзнание. Обикновено появата на нови думи в речника се извършва постепенно, но има периоди, в които неологизацията се превръща в особено активен метод за словообразуване. Това са периоди на значими обществено-политически и икономически промени, на бурно развитие на материалната култура, на технологиите. Такъв именно период е краят на ХХ и началото на ХХІ век. За десетина години се извърши подмяна на голяма част от речника на бъл-

гарския език, появиха се необичайно голямо количество нови думи. Те трябваше да отговорят на новите номинативни и комуникативни потребности на обществото. Процесите на обновление на речника привлякоха вниманието и на специалистите, в резултат на което в българското езикознание се създадоха изследвания, посветени на новите думи в лексиката (Йорданова 1993, Парзулова 2002, Виденов 1999, Речник 2001, 2010, Благоева 2006, Колковска 2008 и други).

Като „нови“ се определят лексеми и значения, появили се през най-новия етап от развоя на речника и сравнително неусвоени още от езиковата система. Понятието „новост“ е доста неуловимо, което е причина за известна относителност на самото съдържание на термина неологизъм. Неологизмите могат да бъдат от домашен произход, създадени чрез словообразователните средства в съответния език, или от чужд произход. Неологизмите са думи и значения, появили се или активизирали се в речника на езика в относително скорошно време, които пораждат усещане за новост у носителите на езика. Съществени за неологизмите признаци са: актуалност, новост, неутвърденост в колективната практика, все още ниска фреквентност. Определянето на една дума като неологизъм има конкретноисторически характер, така че всяко време има своите неологизми.

Неологизмите в речника на един език могат да се структурират в три основни групи – лексикални, функционални и семантични неологизми. Това деление се основава на следния показател – кой аспект на лексемата е иновативен: форма (съпроводена и с ново значение), семантика или употреба.

Лексикалните неологизми са новосъздадени или новозаети думи в речника. Появяват се с номинативна цел, по-рядко със стилистична. Те са плод на първична номинация, в която могат да участват както домашни, така и чужди елементи: *топломер, кабеларка, сапунка, маршрутка, таксиджия, дебелариум, чалгар, миска, мисизка, плеймейтка, мутреса, туроператор, еврокомисар*. Новозаетите са думи от чужди езици, които сме възприели поради липса в дадения момент на адекватно название в българския речник. Макар че нерядко такива думи се появяват и в резултат на ниска езикова култура или социална мода, водещи до безкритично посягане към чужда езикова система. По-голяма част от новозаетите през последните десетилетия думи са били необходимост, поради което и трайно се установиха в българската лексика и говорна практика. Например: *банкомат, рейтинг, имидж, фитнес, лизинг, лиценз, дилър, брокер, реституция, приватизация, бодибилдинг, солариум, букмейкър, пиар, мейл, роуминг,*

праймтайм. Определените като „лексикални“ неологизми водят до количествено развитие на речниковата система.

Но номинативните възможности на езика могат да се развиват и по пътя на качествени промени. Съществуващи в езика думи да се възстановят в говорната практика или да се преосмисли значението им, като им се придаде нова, допълнителна семантика. Затова можем да обособим още два вида неологизми – семантични и функционални.

Функционалните неологизми са думи, преминали поради архаичността си в пасивната лексика. Те биват актуализирани, „реанимирани“ и се връщат отново като активна лексика. При тази повторна актуализация думите обикновено запазват присъщото им значение, като промяната е чисто функционална – от пасивния към активния речников фонд. Такива думи в последните десетилетия са *стачка, чалга, кмет, община, общинар, новинар, фабрикант, полицай, жан-дармерия, настоятелство, сараф, господин, госпожа*.

Семантичните неологизми се създават в резултат на семантична деривация. Семантичната деривация е неизбежен процес във всички езици. В резултат на този процес възникват т.нар. семантични неологизми. Това са нови семеме, нови лексикални значения, които думата придобива. Те разширяват номинативните възможности на думата, а като цяло – качествено развиват речниковата система. Семантичната деривация е в известен смисъл проява на езикова икономия – материалният носител се запазва, докато неговите функционално-номинативни възможности се увеличават. Поради тази причина в езиците, развили достатъчно добре количествените параметри на лексиката си, семантичното словообразуване е често използван метод за обогатяване на речника.

Семантичните неологизми са разновидност на неологизмите като лексикална парадигма. Както и останалите видове неологизми, и семантичните възникват предимно с номинативна цел. Те се формират като структурно-семантични единици в отговор на нуждата да бъде ословесен нов фрагмент от обективната действителност. Когато възможностите за първична номинация или заемане на чужда дума са неприложими, в езика се формира семантичен неологизъм. По този начин новият денотат бива ословесен, без да се променя и увеличава количествено лексикалната система. Семантичните неологизми възникват в резултат на вторична номинация. Това са нови значения на съществуващи и преди това думи, с които значения се назовава нов денотат. Например: *чистачка* – ‘приспособление за почистване предното стъкло на автомобил’, *мутра, борец* – ‘представител на силова

групировка’, *вирус* – ‘програма, която причинява щети в компютърната система’, *совалка* – ‘вид космически кораб’, *меню* – ‘списък на операциите, които извършва дадено устройство’; *верига* – ‘обединена поредица от търговски обекти’.

Разбирането за понятието „семантичен неологизъм“ не е предмет на спорове и учените се обединяват около, общо взето, единно мнение. Според С. Колковска към новите семантични единици трябва да бъдат отнесени два вида значения: 1. Нови елементи в семантичната структура на вече съществуващи в нашия език думи и съчетания. Това са всъщност техните нови значения, т.е. семантичните неологизми. Например новата семантична единица в семантичната структура на прилагателното *козметичен* – „който е свързан с дребни, несъществени подобрения или изменения в нещо“ (козметични промени, козметична реформа); 2. Елементи на семантичната структура на новите думи и словосъчетания, т.е. на лексикалните неологизми. Това са всъщност значенията на лексикалните неологизми – значения, които като единици на семантичната система на езика също са нови. Различието на този вид семантични единици от предходните е, че те се появяват в езика заедно със съответната формална единица, с която образуват едно цяло“ (Колковска 2008). Становището на авторката се изразява в следното: разграничените два вида нови семантични единици – семантични неологизми и значения на лексикалните неологизми, ще означим с общия термин нови значения, като по този начин влагаме в него съдържание, по-широко от обичайния смисъл, с който той се използва в неологията. Основание за това разширяване на съдържанието на термина е, че от гледна точка на семантичната система на езика и двата вида означени от него значения са нови (Колковска 2008).

Според нас обаче това е твърде широко разбиране и всъщност не диференцира лексикалните (новите знаци) от семантичните (новите значения на стари знаци) неологизми. Съгласно с нашето виждане по въпроса тук под семантичен неологизъм ще се разбира единствено лексема, придобила ново лексикално значение. А семантичната деривация ще се разбира като процес на формиране на нови, вторични лексикални значения.

Семантичната деривация е неизбежен процес във всички езици. В резултат на този процес възникват т.нар. семантични неологизми. Това са нови семемеи, нови лексикални значения, които думата придобива. Те разширяват номинативните възможности на думата, а като цяло качествено развиват речниковата система. Семантичната деривация е в известен смисъл проява на езикова икономия – материалният носител

се запазва, докато неговите функционално-номинативни възможности се увеличават. Поради тази причина в езиците, развили достатъчно добре количествените параметри на лексиката си, семантичното словообразуване е често използван метод за обогатяване на речника.

Семантичните неологизми са разновидност на неологизмите като лексикална парадигма. Както и останалите видове неологизми, и семантичните възникват предимно с номинативна цел. Те се формират като структурно-семантични единици в отговор на нуждата да бъде ословесен нов фрагмент от обективната действителност. Когато възможностите за първична номинация или заемане на чужда дума са неприложими, в езика се формира семантичен неологизъм. По този начин новият денотат бива ословесен, без да се променя и увеличава количествено лексикалната система.

След 1990 г. в българското общество се извършиха фундаментални обществено-политически и икономически промени. Това породило и необходимостта от подмяна на част от лексикалния фонд, замяна на едни названия с други, активно заемане на чужди думи, бурен развой на словообразователните процеси, разширяване на съдържанието на значителен брой думи. Един от аспектите на лексикалната динамика, характерна за края на XX и началото на XXI век, е свързан с големия брой неологизми.

Подчертаното активизиране на неологизационните процеси в българската лексика в периода след 1989 г. поражда необходимост от съвременна и адекватна лексикографска регистрация на новите лексикални и фразеологични единици. Тази необходимост доведе до създаването на първия за българския език „Речник на новите думи и значения“, в който са фиксирани както лексикални, така и семантични неологизми, интегрирани в лексикалната система (Речник 2001).

Наблюденията ни върху някои прояви на семантична деривация ще се базират върху сравнение на два речника от тълковен тип: „Български тълковен речник“ (1994) и „Речник на новите думи и значения“ (2001). В първия речник намираме отразени вече някои от продуктите на семантична деривация, възникнали очевидно след 1989 г. Например: *вирус* – ‘програма, която причинява щети на файловете’; *пират* – ‘човек, който ползва чужд интелектуален продукт, без да има лиценз’; *банка* – ‘масив от данни в определена сфера’; *пакет* – ‘съвкупност от мерки, услуги’; *пирамида* – ‘измамна финансова структура’. Като имаме предвид денотатите, обобщени в тези значения, явно е, че това са абстракции, възникнали след обществено-политическите промени, и можем да ги отнесем към неологизмите, отнасящи се до

началото на 90-те години. Вземайки за отправна точка този тълковен речник, ще проследим някои семантични иновации, които не са отразени в него, но са отразени в Речника на новите думи и значения от 2001 г. Това показва, че като абстракции те са се формирали в периода 1994 – 2000 г. и спрямо 2000 г. вече са били лексикализирани.

В тематично отношение това са семантични иновации, отнасящи се предимно до политиката, обществените отношения и новите технологии. Това са именно сферите, в които обективните промени са най-много и съответно неологизацията протича най-активно – както лексикалната, така и семантичната.

Ето откритите в резултат на сравнението на двата лексикографски източника случаи на семантична деривация:

Агитка – 1. група лица, които агитират; 2. група от футболни фенове

Барета – 1. мека шапка без периферия; 2. служител от специалните

Борец – 1. състезател по борба; 2. който се бори за някаква кауза; 3. бивш спортист, който се занимава с рекет или охранителна дейност

Бръмбар – 1. твърдокрило насекомо; 2. подслушвателно устройство

Бухалка – 1. късо плоско дърво; 2. гимнастически уред; 3. член на престъпна групировка, прилагащ насилие

Екстра – 1. който е с изключителни качества; 2. допълнително удобство

Замразявам – 1. охлаждам нещо до втвърдяване; 2. прекратявам функционирането на нещо; 3. фиксирам цени и доходи

Източвам – 1. точка докрай, изливам някаква течност; 2. присвоявам доходи от предприятие, банка

Интервю – 1. журналистически жанр; 2. беседа; 3. разговор при кандидатстване за работа

Магистрала – 1. главен автомобилен път; 2. ивица кокаин

Муле – 1. домашно животно, приплод от кобила и магаре; 2. куриер на наркотици

Мутра – 1. грозно лице; 2. лице от силовите групировки

Пирамида – 1. геометрично тяло; 2. монументална гробница в Древния Египет; 3. гимнастическа фигура; 4. измамна финансова структура

Подгрявам – 1. затоплям, претоплям нещо; 2. музикално изпълнение, обикновено преди основния изпълнител

Промоция – 1. публично присъждане на научна степен; 2. представяне на нещо ново; 3. предлагане на по-ниска цена

Табакера – 1. метална кутия за цигари; 2. вид мансарден прозорец

Чалга – 1. музика, свирня; 2. музика с ориенталски и балкански ритми, попфолк

Резултат от семантична деривация са последните значения, които не фигурират в тълковния речник от 1994 г., но са отразени в речника на новите думи и значения. Това са семантични неологизми, формирани явно през втората половина на 90-те години. Оттогава досега процесите на семантична деривация продължават, така че съдържанието на речника от 2001 г. може да се нарече относително актуално. Това положение е нормално, защото лексикографската практика по принцип изостава от реалното състояние на езиковата система. В особена степен това важи за неологизмите, чийто живот е подчертано динамичен. Активните процеси на неологизация, които продължават и днес, наложиха издаването на втори речник на новите думи (Речник 2010), в който да се добавят неологизмите, формирани в периода 2001 – 1010 г., както и да се отстранят пропуските, допуснати в предходното издание на речника. В новото издание на речника са отбелязани около 700 семантични неологизма при общо около 5000 нови думи в речниковото тяло. Това е доста по-малко като количество в сравнение с лексикалните неологизми, което говори, че неологизацията в съвременния български език е свързана на първо място със заемането на нови думи от други езици, на второ място – с образуването на нови думи с домашни средства, и най-рядко се прибегва до семантично трансформиране на познати вече думи.

Какво прави впечатление при анализа на семантичния развой на горните лексеми?

И домашни, и чужди думи са подложени на семантична деривация. Понякога семантичната деривация е „наследена“ при заемането на чуждата дума. Например *мишка* – ‘дребен гризач’ и ‘*входно устройство на компютър*’ (от англ. Mouse). При повечето от лексикалните неологизми, заети от английски в областта на технологиите, полисемията е заложена в самата заемка и продължава да е актуална и в българския език – срв. значенията на *икона*, *меню*, *диск*, *архив*, *вирус* в български и английски език. Не са малко и случаите, в които семантичният неологизъм е формиран на българска почва – *барета*, *пирамида*, *фараон*, *магистрала*.

Особено характерни за разглеждания общественно-политически период са преосмислените названия на цветовете в съответствие с по-

литическия символ: *червен* – ‘привърженик на БСП’, *син* – ‘привърженик на СДС’, *тъмносин* – ‘краен привърженик на СДС’, *жълт* – ‘привърженик на НДСВ’, *зелен* – ‘привърженик на екопартия или екодвижение’. Макар и с лек нюанс на експресивност и разговорност, тези значения се наложиха в публичната реч.

Тъй като наблюдаваните семантични неологизми са възникнали сравнително скоро, метафората и метонимията, заложили в номинацията, са доста явни. Все още не е избледняла връзката с прякото значение, което пък прави тези значения наточени с лека конотация (напр. *барета*, *мутра*, *пирамида*, *муле*). Независимо от това, че формирането им е станало не по стилистични, а по номинативни причини.

Както може да се очаква, преобладава метафоричното преосмисляне (*пирамида*, *вирус*, *агитка*, *източвам*, *подгрявам*, *табакера* и т.н.) пред метонимичното (*бухалка*, *барета*, *син*, *жълт*, *червен*). Това е съотношение, характерно за деривационния механизъм при вторична номинация.

Новите значения не просто се налагат в лексикалната система, но и се включват в процесите на лексикална деривация. Например *чалга* – *чалгар*, *чалготека*, *чалгаджия*, *чалгаджийски*; *мутра* – *мутреса*, *мутренски*, *мутробарок*; *промоция* – *промоционален*, *промотирам*, *промо*; *бухалка* – *бухалкаджия*.

Някои наложени вече лексеми придобиват ново значение в състава на сложни думи. Например: *автородео*, *автоджамбазин*, *автоморга*, *еврокомисар*.

След възникването си семантичните неологизми се подлагат на т. нар. семантична интеграция. Терминът „семантична интеграция“ е въведен от М. Попова за означаване на един от видовете интеграция на заетите думи с интернационален характер, като под интеграция се разбират процесите на тяхното по-дълбоко приобщаване към езика приемник в словообразователен и семантичен план. Част от посочените тук неологизми вече са били интегрирани и дори са минали в сферата на семантичните архаизми. Това са понятия, характерни за кратък период от време, главно за началото на 90-те години. Например *ваучер* – ‘документ за масова приватизация’; *фараон* – ‘човек, оглавяващ финансова пирамида’. Лексемата *ваучер* на базата на значението ‘документ за предплатена услуга’ разви семантичната иновация ‘карта за предплатени разговори в системата на мобилните комуникации’.

Някои нови значения, познати и използвани активно в колективната реч, не са намерили място в речника на новите думи. Например: *паяк* – ‘съоръжение за вдигане на неправилно паркирани авто-

моби́ли’; *жълт* – ‘отнасящ се до НДСВ’; ‘таблоиден, клюкарски’. Възможните причини за тези пропуски са две: или става въпрос за лексикографски пропуск, т.е. значенията са убягнали от вниманието на авторите, или за липсата на лексикализация на новото значение. Националното движение Симеон Втори е официализирано през април 2001 година и е напълно естествено отсъствието на свързаните с него номинации. Но при „паяк“ и „жълт“ със значение ‘клюкарски, таблоиден’ и „зелен“ със значение ‘екологичен, привърженик на екологията или на съответната партия’ (последните две са метафори заемки) вероятно става въпрос за лексикографско недоглеждане, тъй като тези две значения се наложиха още в първите години на 90-те. Подобни пропуски са неизбежни. Те се дължат най-често на разминаването в динамиката на езиковата и лексикографската дейност. По обективни причини речниците винаги изостават спрямо узуса и езика.

ЛИТЕРАТУРА

- Благоева 2006:** Благоева, Д. Неологизмите в съвременния български език. // *Български език и литература*, 2006, 6. < <http://liternet.bg/publish/bel/>>.
- Благоева 2008:** Благоева, Д. Съвременни подходи в българската неография (проблеми и перспективи). // *Български език*, 2008, 1. < [http:// balgarskiezik.org/1_2008.html](http://balgarskiezik.org/1_2008.html)>.
- Български тълковен речник 1994:** *Български тълковен речник*. (ред. Д. Попов). София, 1994.
- Виденов 1999:** Виденов, М. *Езикът и общественото мнение*. София, 1999.
- Йорданова 1993:** Йорданова, Л. *Езикът на промяната*. София, 1993.
- Колковска 2008:** Колковска, С. Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език. // *Български език*, 2008, 1. <[http:// balgarskiezik.org/1_2008.htm](http://balgarskiezik.org/1_2008.htm)>.
- Парзулова 2002:** Парзулова, М. *Неологизмите в съвременния български език*. София, 2002.
- Речник 2001:** *Речник на новите думи и значения* (ред. Ем. Пернишка). София, 2001.
- Речник 2010:** *Речник на новите думи в българския език* (ред. Ем. Пернишка). София, 2010.

ЛАТИНСКИТЕ АУГМЕНТАТИВИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Станка Козарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

LATIN ARGUMENTATIVES IN BULGARIAN

Stanka Kozareva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

I consider Latin adjectives with the suffix –osus as augmentatives because they include the idea of a bigger quantity or a larger degree of the quality they indicate. When they are borrowed in Bulgarian the suffix is transformed to –озен: фамозен, одиозен etc. Unlike their Latin parallels, these adjectives always have a more or less pejorative connotation. As shown by the existence of such words like кичозен, спиозен, шикозен which are not of Latin origin, the pattern is productive in Bulgarian. Nevertheless, lately it has progressively been displaced by the prefixes super-, ultra-, mega-, hyper- and, in more informal speech, turbo-.

Key words: augmentatives, Latin, suffix -osus, Bulgarian

Аугментативите са имена, които в своя план на изразяване съдържат елемент със семантика увеличителност, уголемяване. В тази част от своето значение те са противоположни на деминутивите, напр. *женичка* – *женище*, *γυναικούλα* – *γυναικάρα*, но деминутивите са много по-разпространени от аугментативите, ето например в български – само *женище*, но *женичка*, *женица*, *женче*. Така че в тристранната опозиция *жена* – *женичка* – *женище*, *γυναικα* – *γυναικούλα* – *γυναικάρα* най-силно маркирания член е аугментативът.

В повечето случаи това са съществителни имена, но и прилагателните също биха могли да имат аугментатив. В латински език традиционно се казва, че няма аугментативи, но с този термин ние смятаме, че е уместно да се назоват прилагателните имена със суфикса –osus, защото, съпоставени с другите суфикси за образуване на прилагателни, те съдържат в значението си идеята за увеличение, за по-

голямо количество, по-голяма степен от даденото качество. Съществува формалният показател, по който те се отличават от съответното немаркирано прилагателно със същото общо значение. Например *aquarius* „воден“, но *aquosus* „многоводен“, *grandis* „голям, велик“, но *grandiosus* „много голям, много велик, величествен“, *morbidus* „болен“, но *morbosus* „който има много болести, болнав, много болен“, *negotiable* „работен, делови“, но *negotiosus* „който има много работа, зает“, *bellicus* „войнствен“, но *bellicosus* „много войнствен“ (ЛБР 1971, ОЛД 1996). Всъщност в някои от тези двойки прилагателни немаркираното от тях би могло да е първично, например *grandis*, и от него да е образувано аугментативното, в случая *grandiosus*, също *bellicus* и *bellicosus*, а при други примери и двете прилагателни са образувани директно от едно и също съществително, например и *aquarius*, и *aquosus* са образувани от съществителното *aqua* „вода“, *morbidus* и *morbosus* – от *morbus* „болест“, *negotiable* и *negotiosus* – от *negotium* „работа“.

В български език също се употребяват прилагателни имена с този суфикс, който и тук запазва специфичното си значение. Такива са например *амбициозен*, *грандиозен*, *мистериозен*, *грациозен*, *фамозен*, *претенциозен*, *одиозен* и пр., които се извеждат директно от латински. Всяко от тях носи идеята на аугментативното прилагателно – голямо количество от съответното качество: напр. *амбициозен* – който има големи амбиции, *мистериозен* – който е много тайнствен, *грациозен* – който има много грация, т.е. изящество, *фамозен* – който има много слава от някакъв вид, т.е. много обсъждан или много прославен, *претенциозен* – който има много претенции, *одиозен* – който предизвиква много омраза и т.н.

Друга група имена със същия суфикс са претърпели фонетични промени и смекчаването на съгласната пред суфикса се дължи на посредничество на френския език при заемането на думата – *скрупульозен*, *скандальозен*¹, *порьозен*. И трите думи имат аугментативно значение – *скрупульозен* – изпълнен с много скрупулен, *скандальозен* – много скандален, *порьозен* – много порест. Макар в български да е дошло от френски, прилагателното *scrupulosus* съществува в латински, докато другите две – *скандальозен* и *порьозен* са образувани от гръцките думи *σκάνδαλος* и *πόρος* с прибавянето на разглеждания латински аугментативен суфикс *-osus* (РЧД 1978).

¹ Това прилагателно присъства в Обратния речник на съвременния български език от 1975 г. (ОРСБЕ 1975), но в Обратния речник на българския език от 2011 г. (ОРБЕ 2011) вече е отстранено.

Най-интересни са прилагателни имена като *кичозен*, *шикозен*, *спинозен*, които доказват продуктивността на суфикса на българска почва. *Кич*, *шик* и *СПИН* например не са латински думи (*кич* е от немски произход, *шик* – от френски, а *СПИН* дори е абривиатура) и фактът, че прилагателното, изразяващо наличие на голяма степен от съответното качество, е образувано в най-ново време по традиционния начин, чрез латинския суфикс, показва, че неговото аугментативно значение се осъзнава.

Трябва да се отбележи още, че латинските аугментативи в общия случай нямат допълнителна стилистична конотация. За разлика от тях българските аугментативи, които представляват съществителни имена, образувани със суфикса *-ище*, съдържат в себе си пейоративен нюанс – *женище*, *ръчище*, *крачища*, *очища*. Нотка на неодобрение или ирония се наблюдава и при голяма част от прилагателните със суфикса *-озен*, които разглеждаме тук – *кичозен*, *нервозен*, *монстрозен*, *одиозен*, *грандиозен*, *фамозен*, *контагиозен*, *грипозен*, *спинозен*.

Забелязва се, че при развоя на лексикалната система на българския език притокът или производството на нови думи със суфикса *-озен* губи актуалност. В новия Обратен речник на българския език от 2011 година на практика няма образувани нови думи с латинския суфикс *-osus*. Новодобавените прилагателни там, които завършват на *-озен*, почти всички са медицински термини – *хипнозен*, *коматозен*, *фагоцитозен* и т.н. (ОРБЕ 2011).

Въпреки това обаче нуждата от аугментативи в езика явно съществува и наред с домашната представка *сврѣх-*, която означава „който е извънредно голям и превъзхожда по размери, сила, степен, възможности и т.н. (например *сврѣхмобилен*, а също и съществителни – *сврѣхчуваемост*, *сврѣхпрофесионализация* и т.н.)“ (РНД 2010), изключително продуктивни са няколко латински представки – *супер-*, *ултра-*, а напоследък и *турбо-*, а също и две гръцки, дошли в български пак с посредничеството на латинския – *хипер-* и *мега-* (последното всъщност е прилагателно, но както ще се види от примерите, употребата му, както и конструирането на думите, в които участва, не се различава от останалите три).

В Речника на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХІ век) на Емилия Пернишка и колектив *супер-*, *ултра-*, *хипер-* и *мега-* са регистрирани като първа съставна част, активна при образуване на сложни думи, със значение: 1. който превъзхожда други подобни по качествата си, *сврѣх-*; 2. който е по-голям по количество, размери, сила от други подобни. Приведеното тук оп-

ределение е взето от статията за *супер-*, но и за останалите 3 аугментативни префикса дефиницията е същата, като в статията за *хипер-* те направо са посочени като синоними: „първа съставна част, активна при образуване на сложни думи, със значение: 1. който е някакъв в най-висока степен, извънредно голям, *свърх-*, *ултра-*, *супер-*“. При *мега-* пък дефиницията е формирана чрез аугментатива *грандиозен*, за който споменахме преди малко: „1. извънредно голям, с извънредно големи размери, 2. извънредно голям, от голяма величина, *грандиозен*“. Примерите са дадени като отворено множество и при всяка от четирите статии е отбелязано, че посочените случаи са само образци за употреба на тези съставни части за сложни думи. Някои от тези примери са утвърдени с точно определен аугментативен показател – напр. *супермаркет*, *хипермаркет*, *супермодел*, *хиперинфлация*, *ултралевичар*, *суперджакпот*, *суперсила*, *мегаминистерство*, но в повечето случаи те са взаимозаменяеми. Ето някои примери, като, както се вижда, аугментативните форманти се присъединяват както към съществителни, така и към прилагателни, към домашни и към чужди думи:

суперевропеец, *супермач*, *суперскоростен*, *суперфилм*, *суперхит*, *суперпозиция*, *суперпрокурор*, *суперапартамент*, *суперкилър*, *супертърсачка*, *суперголям*, *супердобър*, *суперекзотичен*, *суперскъп*, *суперспортен*, *супероръжие*, *суперохрана*, *суперпремия*, *суперриск*, *суперсамолет*, *суперсделка*;

ултраавангарден, *ултраактуален*, *ултраатрактивен*, *ултрабавно*, *ултрабогат*, *ултрабогаташ*, *ултрабърз*, *ултрасекси*, *ултраскандален* (вместо остаряващото вече *скандальозен*), *ултраскептик*, *ултратвърд*, *ултратехничен*, *ултраевтиния*, *ултраелементарен*, *ултраефикасен*, *ултрашовинист*, *ултракасов*, *ултракичозен* (тук имаме два аугментативни форманта – *ултра-* и *-озен*), *ултракич*, *ултракомпактен*, *ултраконсервативен*, *ултраконфиденциален*, *ултраскъп* (по-горе посочихме и *суперскъп*), *ултраспекулативен*, *ултрастилен*, *ултрасъвременен*, *ултратежкарски*, *ултратрадиционен*, *ултратунингован*, *ултратънък*, *ултрафутуристичен*;

мегаборса, *мегадискотека*, *мегаclub*, *мегамол*, *мегапарк*, *мегапакат*, *мегапортал*, *мегапостер*, *мегафабрика*, *мегабестселър*, *мегаекшън*, *мегаидея*, *мегаизложба*, *мегаклъстер*, *мегакомпания*, *мегапарти*, *мегапроект*, *мегасделка*, *мегасериал*, *мегаскандал*, *мегатероризъм*, *мегатренд*, *мегатурне*, *мегатърсачка* (по-горе отбелязахме и *супертърсачка*), *мегахит*, *мегашоу*, *мегаизвестен*, *мегакомерсиален*, *мегапопулярен*, *мегауспешен*, *мегаведомство*, *мегадело*, *мегакорупция*;

хиперактивен, хиперактуален, хиперемоционален, хиперконсервативен (по-горе се среща и ултраконсервативен), хиперлуксозен (тук се откриват два аугментативни форманта), хипермодерен, хиперинформираност, хипермобилност, хиперочаквания, хипербазар, хиперистерия, хипермегаполис, хиперсцена (РНД 2010).

Особено навлизането в разговорната реч на компонента *турбо-*, който звучи сега съвсем жаргонно, но който набира сили в речта на младежите, показва пътя, по който са минали вече по-разпространените и станали привични и по-добре познати представки *супер-* и *хипер-*. Този начин на аугментация многократно е бил пряко засвидетелстван от нас в устната реч в примери като *турбоуморен, турборазочаровен* и т.н. Потърсихме обаче и примери в пресата и прегледахме електронната медия „Под тепето“, която през 2012 година спечели наградата за журналистика, присъждана в чест на 24 май. Спряхме се на нея поради убеждението, че журналистите там имат инстинкт за живата реч и стилът им е показателен за тенденциите в езиковата динамика. Прави впечатление, че аугментативният формант *хипер-* например се използва в репортажите на по-сериозни теми, докато *турбо-* е изцяло в територията на забавните и лековати злободневни градски новини. Ето първо примерите с *хипер-*:

хиперспорен: За да мине пишман творецът и да маркира територията със зелен спрей и хиперспорна в художествено отношение рисунка (18.10.2012);

хиперактивен: При наличие на проблемни деца, директорите могат да се обърнат към експертите от колежа и за индивидуални консултации в рамките на програмата за образование на деца с хиперактивно поведение (02.10.2012);

хиперинтелигентен: А двете заедно създават имиджа на новия уличен музикант – хиперинтелигентен, много талантлив, изключително усмихнат и някак...магичен (01.08.2012);

хиперзрелище: Гържеството се превърна в хиперзрелище за група японски туристи, които запълниха няколко карти на дигиталните си камери (21.06.2012);

хиперскъп: Британските хиперскъпи и луксозни машини, които в Западна Европа се ползват от най-големите богаташи и потомствени аристократи, летяха пред петзвездния хотел като на някакъв странен парад на охолството (25.05.2012); Скромни музикъл откъм бюджет и реклама буквално взриви Драмата тази вечер и тресна в земята помпозните, претенциозните и хиперскъпи проекти на Борис Панкин (25.04.2012);

хипермузикант: Прочут с това, че е изчистен от всякаква суета, хипермузикантът извади тънко яке от задната седалка на удобното си возило и се отправя за среща с пловдивски приятели (16.05.2012);

хиперминималистичен: В първия тур кандидатките за титлата дефилираха в тоалети, вярно хиперминималистични, но поне тоалети (06.04.2012);

хиперталант: Всеки път ме кара да го обичам и да се радвам, че го има, каза запалена фенка на хиперталанта (30.03.2012);

хиперталантлив: Най-вероятно хиперталантливите момчета от 4? са решили второто (19.03.2012);

хипермодерен: И се закова пред хипермодерен трактор, пред който благоговееше мъж на около 60 години (06.03.2012).

Единственият пример с по-несериозно съдържание с форманта *хипер-*, който срещнахме в прегледания приблизително едногодишен период, беше с прилагателното *хиперсексапилен*: Приемам всичко като работа, това е шоубизнес, каза щастливецът, който топли леглото на хиперсексапилната брюнетка от близо година (18.08.2012).

За сметка на това ето примерите с *турбо-*:

турбомацка: Звездата изучи детайлно бельото на две турбомацки в клуба (14.07.2012); Турбомацките, познати из гъзарските заведения под тепетата, са летели като птица супергероини в уникален бизнес план на лицето Армани (28.07.2012);

турбометла: Вещиците си биха командировъчно и паркираха турбо метлите си пред трите Е, както наричат баровете Ескада, Екстрийм и Ескейп (30.10.2012);

турбочалгаджийки: Турбочалгаджийките развъртяха тела и пуснаха гласове за кеф на ноцните птици в бившата Плазма Лайт (24.09.2012);

турбомадама: Турбо мадами бродят с торби и се оглеждат апетитно за добри оферти (6.01.2012) Турбо мадами ще дефилират по влажни тениски върху прелестите си край басейните на хотел Санкт Петербург и ще се борят за лъвския награден фонд (13.06.2013); Турбо мадами ще мерят телесни тунинги в първия под тепетата Парад на силикона (11.03.2012);

турбоструктура: Турбо структурата на турнирите обаче предразполагаше фактора късмет като основен, а такъв не ми беше достатъчен във финалните сателити (sic!) – цитат от спортист (11.08.2012);

турбогъзар: Джътка из актуалните нощни заведения и с визията на турбогъзар рути мадамите наред (05.02.2012) (Под тепето, 2012).

Разглеждайки посочените примери, освен за стила и нормата, можем да дебатираме дали става въпрос за сложни думи, както се дават в Речника на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХІ век), или за думи с представки, както ги определихме за удобство в началото, или пък за неизменяемо прилагателно или наречие, определящо съществителното или прилагателното име, за което също има аргументи. Няма да се съгласим със становището, че това са сложни думи, защото *супер-*, *хипер-* и *ултра-* са представки, а не корени на пълнозначни лексеми. Наистина, *мега-* и *турбо-* произлизат от пълнозначни думи, но по-скоро са се превърнали в афиксоиди, тъй като, макар и да запазват връзка с първоначалното си значение, то постепенно избледнява. Това особено се отнася за компонента *турбо-*, при който и без това значението в тези думи не може да бъде друго освен метафорично. Лексикализацията на тази метафора протича бързо в неформалната реч и тя постепенно губи своята експресивност. Така постепенно коренната морфема *турбо-* се десемантизира и се превръща в афиксоид.

От друга страна, в електронната медия срещаме компонентите на този тип думи ту напълно отделени графически, ту слято изписани. Това колебание между слято и разделно писане се дължи на новостта и все още неустановеността на тези лексеми в книжовния език, която в частност се проявява и в това, че не са отразени в правописния речник (ОПРБЕ 2012). Въпреки това те не са самостоятелни думи – наречия или неизменяеми прилагателни, – защото не могат да се употребяват самостоятелно. Относно самостоятелната употреба изключение прави *супер*, и то само в разговорната реч, напр. *Тортата е супер*. Въпреки това очевидната аналогия с останалите разглеждани тук морфемни с аугментативно значение води до извода, че *супер* също може да се причисли към представките.

Ако прехвърлим тези разсъждения в общотеоретична плоскост, можем да направим заключението, че синтетичният способ за образуване на аугментативи със суфикса *-озен* постепенно отстъпва на поаналитичен. Така общият път на развитие на езика от синтетизъм към аналитизъм се потвърждава и от съдбата на аугментативите в него.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- ЛБР 1971:** Войнов, М., и Ал. Милев. *Латинско-български речник (второ издание)*. София: „Наука и изкуство“, 1971.
- ОЛД 1996:** Glare, P.G.W. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- ОПРБЕ 2012:** Мурдаров, Вл., и колектив. *Официален правописен речник на българския език*. София: „Просвета“, 2012.
- ОРБЕ 2011:** Мурдаров, Вл. и колектив. *Обратен речник на българския език*. София: „Изток – Запад“, 2011.
- ОРСБЕ 1975:** Георгиева, Е., и колектив. *Обратен речник на съвременния български език*. София: Изд. на БАН, 1975.
- Под тепето 2012:** Електронна медия „Под тепето“. 1 януари 2012 – 30 октомври 2012. 30 октомври 2012 <http://podtepeto.com/news.php>.
- РНД 2010:** Пернишка, Е., и колектив. *Речник на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХІ в.)*. София: „Наука и изкуство“, 2010.
- РЧД 1978:** Милев, Ал., и колектив. *Речник на чуждите думи в българския език (четвърто издание)*. София: „Наука и изкуство“, 1978.

**НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ЕЗИКОВАТА УПОТРЕБА
НА АНГЛИЙСКИТЕ ДУМИ В ИКОНОМИЧЕСКИ ТЕКСТОВЕ
НА АКТУАЛНАТА ГРЪЦКА ПРЕСА**

*Галина Брусева, Величка Симонова-Гроздева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“*

**OBSERVATIONS ON THE USE OF ENGLISH WORDS
IN ECONOMICS TEXTS IN PRESENT DAY GREEK NEWSPAPERS**

*Galina Bruseva, Velichka Simeonova-Grozdeva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv*

This presentation aims to study the processes of adaptation of directly borrowed English words in the economic texts of the contemporary New Greek press. The specifics with the adjustment of Anglicisms have been traced on every grammar level – phonological, graphical, morphological and semantic. The selection of a specific topical area is motivated by the fact that economics is one of the most dynamically changing spheres in the life of a society and it is there that we can see the most intensive replenishment with new (newly borrowed and newly formed) lexical units. The formal-semantic parameters of Anglicisms with higher frequency of use are considered, the main tendencies of their adaptation to the language norms of contemporary Greek language are formed, the general regularity is brought out and the perspectives for the words of this lexical and grammatical class are described.

Key words: Anglicisms, processes of adaptation, formal-semantic parameters, new Greek press

Основен проводник на новите думи и съществен фактор за налагането им в обществената употреба са медиите: преса – традиционна и електронна, радио, телевизия, чиято роля се обуславя от широкото им социално въздействие и способността им да влияят върху колективното езиково съзнание (Зидарова 1998: 102). Ролята и значението на публицистичния стил се подкрепят и от това, че той отразява динамиката на социалните процеси и явления. Езикът на медиите регистрира сво-

евременно промените в обществения живот – политическия, културния, икономическия, като ги облича в езикова форма (невинаги подхождаща), която назовава новите явления, процеси, предмети, прояви и пр.

Думите, които се появяват в най-новия етап от развоя на речника (обикновено в периода на последното десетилетие), за да обозначат несъществуващи до момента реалии, най-общо са дефинирани в лингвистичната литература като неологизми. Както става ясно от заглавието на настоящата статия, обект на проучването са неологизми, заети от английския език в новогръцки. С оглед на максималната конкретизация на изследваното обект на наблюдение са само такива думи, които са директно заети. Поради изцяло технически фактори в настоящото изложение не се разглеждат разгърнато калкирани английски думи (μεταφραστικά δάνεια) (за тях по-подробно вж. Макридж 2000: 430), реверсивно¹ (обратно) заети англицизми (αντιδάνεια) (вж. Макридж 2000: 429, Бабиньотис 2002: 203), както и някои домашни думи, които са разширили своето семантично поле (семантични неологизми) (Макридж 2000: 455 – 456).

Материалът е ексцерпиран от гръцките медии – традиционни и електронни, а примерите се вписват в хронологическите рамки на последните две години (с изключение на една от употребите на *λίξιμυκ*, необходима за анализа ни). В най-новите изследвания по лексикологията представата за хронологическа продължителност се тълкува като смислов признак, назоваван терминологично „продължителност във времето“. Като е взета под внимание семантичната му роля, за този признак се смята, че отразява реална характеристика на процесите в действителността, чието движение е в различни интервали от време. Изследователите анализират и семантичния признак „локализираност във времето“, приемайки го за диференцираща особеност на понятийно-семантичната категория процес (вж. Колковска 2011: 182 – 184)².

Изборът на източниците се базира на няколко критерия: да са утвърдени на медийния пазар, да се отличават с надеждност на жур-

¹ Терминът *реверсивни заемки* е наш и се използва, за да изрази този своеобразен езиков „рикошет“, който търпи лексемата при повторното си завръщане в езика донор.

² Студията на С. Колковска е върху семантиката и мотивираността на термините за процеси в съвременния български език, лексикалните тенденции в който не са обект на нашето изследване. Постановки от тази студия обаче може да се приложат в ролята им на общотеоретични и като такива да бъдат отнесени към спецификата на процесите в лексикалната система на други езици, както е в конкретния случай.

налистическите материали, да бъдат предназначени за широка читателска аудитория, да притежават авторитет и високо обществено доверие според общогръцките класации за читаемост. Проследяват се текстове, отразяващи икономическа тематика, като те се отнасят към различни журналистически жанрове: статия, репортаж, коментар, анализ, критика, интервю, персонална колонка и пр. В този тест не е показан количествен анализ на данните. Предвиждаме една част от посочените английски думи да бъдат обект на бъдещи наши проучвания по темата, като имаме предвид променливостта на обекта (денотата, референта), който назовават. Тематиката на всички изследвани материали е във връзка с икономическата рецесия в Гърция, дълговата криза и отношенията на страната с европейските институции. Тъй като в българските медии често се коментират проблемите на гръцката финансова криза, предлагаме и българския превод на ексцерпиранияте думи.

Вниманието ни е фокусирано в две посоки. От една страна, към най-новите езикови реализации, появили се с оглед необходимостта от назоваване на непознати досега понятия. И от друга, към битуващи от по-дълго време заети думи (някои от тях са чуждици), тъй като имат аналози в домашната лексика на новогръцкия език и присъствието им се мотивира повече с процесите на глобализация, демократизация и комуникация между езиковите системи. Примерите, спадащи към първата група, са с номинативно предназначение, докато неологизмите от втората група не притежават смислова мотивировка. В някои случаи това са думи, употребени в определен контекст (речеви неологизми), които не са общоезиков факт (или поне нашето проучване не го доказва) – т.нар. okazjiонализми. В други случаи този тип думи придават оригиналност на изказа, а употребата им, особено когато се интегрират в контекста на задълбочен икономически анализ (коментар), е продиктувана от желанието да се постигне журналистическият ефект. Тези неологизми са експресивно маркирани, като понякога имплицитно изразяват и авторовото предпочитание или отношение.

Както е известно, за да може една чужда дума да влезе в речниковия състав на даден език, тя трябва да се адаптира (приспособи) – да добие характеристиките на даден клас думи в езика приемник и да се установи като пълноправна словна единица. Този процес се осъществява на различни равнища в езиковата структура: фонологично, морфологично, семантично.

При анализа на селектирания материал от 60 английски думи в икономически текстове от гръцката преса установихме определена

закономерност при предпочитанието за латинизирана или елинизирана графика. Съществува хронологична обусловеност при избора на графична система, т.е. колкото по-скоро се е появила заетата дума, толкова по-устойчива е тенденцията към запазване на латинското ѝ изписване:

► «*Ένας broker* τα βάζει με τις αγορές» (<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=410165>, 08.07.2011)

► «Η FXCM Inc (NYSE: FXCM), *παγκόσμιος broker* σε *online συναλλαγές* στην αγορά συναλλάγματος (FOREX) και σε σχετικές υπηρεσίες, ανακοίνωσε σήμερα ότι προχώρησε σε οριστική συμφωνία για την εξαγορά του 50% του πλειοψηφικού κεφαλαίου της Lucid Markets Trading Ltd...» (http://www.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_mel2_1_21/06/2012_448340, 21.06.2012)

ένας broker – *брокер, посредник, комисионер, агент online συναλλαγές* – *онлайн сделки*

► «... και με άρθρα του στην «Αυγή» – να μιλάει για δημοσιονομική σταθεροποίηση, για δημόσιες δαπάνες που «δεν χρειάζονται μεγάλες ανακατατάξεις», αλλά και για τη... *mainstream* ορολογία του...» (<http://www.tovima.gr/afieromata/elections2012/article/03.06.2012>)

mainstream – *мейнстрийм, широко разпространена мисъл*

► «Αφού οι μεγάλες τράπεζες ξεκίνησαν τις μαζικές ρευστοποιήσεις την περασμένη εβδομάδα, άλλοι, όπως *οι dealers*, οι τοπικές τράπεζες και *τα investment trusts*, δεν είχαν άλλη επιλογή από το να ακολουθήσουν, εκτιμών *traders.*» (http://www.capital.gr/tools/view_printer.asp?ID=1041280, 06.09.2010)

οι dealers – *дилъри, търговци*

οι traders – *търговци*

τα investment trusts – *инвестиционни тръстове*

Трябва да се отбележи, че съществува вероятност новозаетите думи, посочени в горните примери, да не са достатъчно разбираеми за гръцкоговорещата аудитория. Не по-малки обаче са опасенията за липса на достатъчна прозрачност при транскрибирани/транслитерирани варианти на английските думи. Това означава, че наличието на елинизирана графика идва като доказателство за по-трайно присъствие и за относителна адаптация към графичните норми на новогръцкия език, но не е гаранция за семантична прозрачност. Трудно е да се допусне възможността английската дума да се превърне в по-

разбираема само защото носи формалните характеристики на елинската азбука. В подкрепа на гореизложеното привеждаме пример с английски думи, имащи дългогодишно присъствие в новогръцкия език. Тези думи са включени в Речника на новогръцкото койне (Бабиньотис 2002). При тях ясно проличава колебание в правописа им:

► «Δώδεκα χρόνια μετά την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας, ο έλληνας καταναλωτής αντί να απολαμβάνει χαμηλά τιμολόγια και πληθώρα επιλογών σε ό,τι αφορά τους προμηθευτές ηλεκτρικού ρεύματος, βρίσκεται αντιμέτωπος με το ενδεχόμενο ενός **μπλακάουτ**, το οποίο αν ο καιρός δεν ήταν άστατος και επικρατούσαν φυσιολογικές θερμοκρασίες Μαΐου ίσως να είχε ήδη συμβεί.» (εφ. Το Βήμα, 03.06.2012, Κίνδυνος υψηλής τάσης για τη ΔΕΗ)

► «Απεργιακό **«μπλακ-άουτ»** από γιατρούς, δικαστικούς και εκπαιδευτικούς» (<http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4752420>, 16.09.2012)

► «**Μπλακ άουτ** στα δικαστήρια» (<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63712979>, 19.09.2012)

το μπλακάουτ – блекаут (ден), временно прекъсване, затъмнение

В случая обект на интереса ни е отдавна навлязла в новогръцкия език английска дума, която се отличава с висока честотност на употреба в пресата. Присъства в Речника на новогръцкото койне (2002). Това може да се приеме за гаранция, че думата е добре позната на езиковите носители. В Речника на Бабиньотис се посочват два правописни варианта: **το μπλακάουτ** и **το μπλακ-άουτ** (Бабиньотис 2002: 1142). Очевидно е, че при ортографията на слятото писане водещ е принципът за транскрибиране на чуждицата, докато полуслятото писане се базира на ортографията на словоформата в езика донор (<black-out). Въпросът е защо след десетилетие активна употреба все още е налице колебание в правописа на тази дума, както и защо не са налице признаци на морфологична адаптация?

Аналогичен е и примерът с думата „**το λίζινγκ**“, която официално е навлязла в речниковата система на съвременния гръцки след включването ѝ в Речник на новогръцкото койне (2002: 1011). Там се казва, че новозаетата дума е неизменяема, не притежава граматична морфема, която да приспособи чуждата дума към склонитбената система на новогръцкия език. Условно се ориентира към среден род и получава съответно определителен/неопределителен член „**το/ένα**“, който е и формалният изразител на категориите род, число и падеж.

Наблюденията ни маркират отклонения и в ортографичен, и в граматичен (морфологичен) план. Що се отнася до графичната адаптация, установихме, че преимуществено се предпочита латинизираната форма на лексемата. Трудно е да се говори и за морфологична адаптация на думата. Първо, във формалноструктурен план думата не е приспособима към деклинационните особености на новогръцкия език, и второ, констатирахме случаи, в които лексемата се причислява към женски род и носи съответния предпоставен родов показател. Сравни:

► «... περισσότερο απ' οποιαδήποτε άλλη μορφή τραπεζικού δανεισμού χρησιμοποιήθηκε **το leasing** από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ευρώπη το 2010 και το 2011.» (http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economyepix, 14.02.2012)

► «...έλεγχος στο μηχανουργείο που πούλησε βίδες στην εταιρεία – πελάτη **της λίζινγκ** που αποδεικνύει ότι δεν πληρώθηκε ΦΠΑ για κάποιες βίδες...» (www.tovima.gr/finance/article/?aid=92075, 12.10.1997)

το/η leasing – лизинг

При анализа на материала установихме и кое мотивира използването на определителен член за женски род. Тази употреба на члена е до известна степен в зависимост от факта, че в семантично отношение става дума за „компании, които отпускат лизинг“ или „лизингови компании“. В този случай словоформата „η λίζινγκ“ изпълнява функция на прилагателно име – „лизингов,-а,-ο“. Типично явление за гръцкия език е съкращаване на опорната дума в именната синтаagma. На семантично и граматично ниво опората приписва признаците си на своето определение. И тъй като думата „η επιχείρηση – компания, фирма, предприятие“ в новогръцки е от женски род, то адекватната форма автоматично се съгласува по род, число и падеж със съществителното опора. Примери от подобен тип са доказателство за необходимостта от повишена прецизност при употреба на такива англицизми, при които процесът на морфологична адаптация не е активиран. Освен това и чуждата дума не участва в словообразователни модели, които да показват във формално-структурно отношение принадлежност към дадена част на речта (в случая няма формален показател за съществително или прилагателно име).

Трябва да отбележим и съществуващата непоследователност в ортографията на англицизми, които по-скоро са интегрирани в икономическия лексикален фонд на новогръцкия език въпреки високата си френквентност в речта. Напр.:

► «Тώρα **οι dealers** λένε ότι καλή είναι η μετακίνηση κεφαλαίων αλλά **χρειάζεται** και η αποθήκευση...»

(<http://www.sofokleous10.gr/portal2/toprotothema/toprotothema/>, 06.06.2012)

► «Συνεχίζει να αντιμετωπίζει τις αγορές με μακροσκελείς και ανούσιες συσκέψεις και όποτε *οι ντήλερς* έχουν κέφια, επιτίθενται στις υπερχρεωμένες χώρες...» (<http://www.reporter.gr>, 03.05.2012)

► «Ο Αύγουστος είναι ο μήνας που *οι ντίλερς* θα πουλήσουν όλη τηνπραμάτεια της Ελλάδας σε τιμές αστείες...» (<http://paganeli.wordpress.com/>, 03.07.2012)

Количественият анализ на изследваните примери сочи, че при словоформата „*broker*“ преобладава латинизираната ортоγραφия. Относно съществителното „*dealers, ντίλερς, ντήλερς*“ процентното съотношение също е в полза на латинската графика. От всеки десет ексцерпирани слоформи едва три са с новогръцки правопис, но дори сред тях не се наблюдава единство във формата.

Стремежът на чуждата дума да запази оригиналната си графична форма не може да се коментира еднозначно като изцяло положително или пък отрицателно явление. Може да се приеме, че на пръв поглед е налице новогръцко писмо, тъй като става въпрос за специализирана лексика, употребяваща се в конкретна терминологична подсистема. На мнение сме, че опасността, която произтича от смесването на много и различни подходи при предаване на чуждата дума на новогръцки (транскрибиране/транслитериране/запазване на оригинална графика), по-скоро би довела до по-големи и трайни нарушения в правописа, отколкото до това – да бъде приета единна правописна форма, макар и чужда за заобикалящата я езикова среда.

Що се отнася до морфологичната адаптация на разглежданите думи, както споменахме и по-горе в изложението, липсват формални белези, които да позволят промяната им по род, число и падеж. С оглед на богатата флективна система, характеризираща новогръцки, за да бъде пълноценно приспособяването на заемките, е необходимо то да става чрез суфиксална адаптация. В нашия случай всички разглеждани английски думи са несклоняеми. Единствено членната форма е морфологичният маркер, който изразява категориите род, число и падеж. Всички съществителни, характеризиращи се с признака /-одушевеност/, приемат среден род с определителен член „*το*“ и неопределителен „*ένα*“. Напр. *το market making, το σπρεντ/ τα spreads/ η λειτουργία των spreads, τα hedge funds, το trading* и др. Английските съществителни имена за лица, носещи семантичния елемент /+човек/, се членуват в мъжки/женски род със съответната членна форма „*ο/ένας*“ или „*η/μία*“. Напр. *ένας broker, οι dealers, ο/η μάνατζερ* и др.

Критерият при определянето на рода на заимстваните имена не се основава на формални белези, а по-скоро на семантични признаци /+човек/ и /+одушевеност/.

В случаите, когато съществителните се употребяват с формата си за множествено число, то се образува според граматичните закономерности в английски, и номинативите получават флексия за мн. ч. – s. Поради запазване на значението „множественост“, то и членната форма в новогръцки език също е за множествено число.

Прилагателните имена, заети от английски език, които се намират в атрибутивни отношения със съществителното име, също не притежават флексиите, характерни за склонитбената система на новогръцки. Адективите приемат рода, числото и падежа на съществителното, което определят. В ролята на формален изразител отново е членната форма. Напр.: *οι online συναλλαγές, της casual ένδυσης* и др.

Наблюденията за навлизането на англицизмите в новогръцки се отнасят и към въпроса за диференциацията на лексикалните единици по признака „чужда-домашна“ лексика. За отбелязване е, че много висок процент от новите думи и термини, които се срещат в актуалните икономически текстове, са преведени чрез домашните средства на гръцката лексикална система. Тук обикновено се отнасят утвърдени в международен план неологизми, чиято семантика е предадена на новогръцки, така че да бъдат прозрачни и разбираеми в процеса на езиковата комуникация. По този начин и двата термина съществуват и се използват паралелно. Нашето изследване констатира, че в повечето случаи, когато се използва чужда дума, в новогръцки тя е придружена от преводен аналог. Това несъмнено е доказателство за надделяване на семантичния подход при номинацията на новите явления, понятия, реалии. Като езиково доказателство за констатациите привеждаме следните примери:

► «... για να συμπεράνει στο τέλος ότι η δυσβάσταχτη αυτή οφειλή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μερικώς «επαχθής» και να υπαχθεί σε διαδικασία *αναδιάρθρωσης αλλά και μερικής διαγραφής (haircut)*...» (<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=410165>, 08.07.2011)

haircut – **орязване, „подстрижка“, намаляване**

► «Νέα εσωκομματική αναταραχή προκαλεί, για μια ακόμη φορά, στη Νέα Δημοκρατία ο βουλευτής Β' Αθηνών κ. Π. Καμμένος που επέλεξε να στοχοποιήσει τον Πρωθυπουργό κ. Γ. Παπανδρέου, λέγοντας ότι λειτουργεί ως «*broker (μεσίτης)*» των «διεθνών κερδοσκόπων...» (<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=401713>, 20.05.2011)

► «Στοιχεία για την κατάσταση στο εξωτερικό περιέχονται σε πανευρωπαϊκή έρευνα με θέμα «**το leasing** στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις» που έκανε η συμβουλευτική οικονομική εταιρεία Oxford Economics για λογαριασμό της Leaseurope (Ένωση που αντιπροσωπεύει τον ευρωπαϊκό κλάδο χρηματοδοτικής μίσθωσης). Η έκθεση βρίσκει **ότι η χρηματοδοτική μίσθωση** χρησιμοποιήθηκε από τις ευρωπαϊκές μικρομεσαίες επιχειρήσεις περισσότερο απ' οποιαδήποτε άλλη μορφή τραπεζικού δανεισμού...»

(http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economyerix, 14.02.2012)

► «... ο όμιλος, έχοντας ως βασική προτεραιότητά του τη διατήρηση **ικανοποιητικής ρευστότητας (cash flow)**...»
(<http://www.tovima.gr/finance/finance-news/article/?aid=323059>, 30.03.2010)

► «... Η αποτίμηση των επιχειρήσεων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα **παραγωγής ταμειακών ροών (cash flow)** και λιγότερο από τους ρυθμούς ανόδου των κερδών τους.»
(<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=172532>, 09.04.2006)

cash flow – кеш флоу, парични потоци;

► «... έχοντας υπερβεί τις 1.000 τιμές βάσης κατά την περίοδο προσφυγής στον μηχανισμό στήριξης, **η διαφορά απόδοσης (spread)** μεταξύ των 10ετών ελληνικών και των αντίστοιχων γερμανικών ομολόγων παρουσίασε στα μέσα Οκτωβρίου βραδεία αποκλιμάκωση...»
(<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=366945>, 13.11.2010)

spread – spread, разликата между курс купува и продава

► « Ορισμένα **επενδυτικά ταμεία αντιστάθμισης κινδύνου (hedge funds)** άρχισαν να αγοράζουν και πάλι ελληνικά ομόλογα...»
(http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathbreak_1_22/08/2012_457774, 22.08.2012)

hedge funds – хедж фонд, инвестиционен фонд;

► «...προέρχεται από **τα συνταξιοδοτικά ταμεία**, ενισχύοντας την άποψη ότι πρόκειται για μία από τις πλέον αναπτυσσόμενες αγορές. Στην περίπτωση ωστόσο **των pensiofunds**, οι επενδυτικές επιλογές θα πρέπει να λαμβάνονται στη βάση αναλογιστικών μελετών...»
(http://news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/_w_articles_civ_12_23/04/2002_22758, 12.10.2012)

pensiofunds – пенсионни фондове

► «...προτεραιότητα δίδεται στη θωράκιση των ευρωπαϊκών τραπεζών με τη δημιουργία «**τραπεζικής ένωσης**» (**banking union**) και ενός ευρωπαϊκού μηχανισμού εγγύησης των τραπεζικών καταθέσεων, ώστε να αποτραπεί **η φυγή καταθέσεων (bank run)** και η κατάρρευση

τραπεζών...»

(<http://www.tovima.gr/afieromata/elections2012/article/,03.06.2012>)

banking union – **банков съюз**

bank run – **банк-рън, паническо изтегляне на суми от банка**

► «Άμεσα σχετιζόμενες με τις ιδέες για δημοσιονομική και τραπεζική ένωση είναι οι σκέψεις για «**αμοιβαιοποίηση του χρέους**» (**debt mutualization**)...» (εφ. Το Βήμα, 10.06.2012, Ψάχνουν φρένο στην κατρακύλα της Ευρώπης)

debt mutualization – **обединяване на дълга**

► «...Για την αγορά **πρακτορείας επιχειρηματικών δεσμεύσεων (factoring)**...»

(www.tovima.gr/finance/article/?aid=440182&wordsinarticle=debit%3bcard, 25.01.2012)

factoring – **факторинг, вид търговска операция**

Подходът за това, как най-ефективно да бъдат преведени на новогръцки език международно приети термини, е строго индивидуален. Акцентът е поставен върху значението на термина в английския език и семантичното приспособяване на конкретната дума към лексикалната система на езика възприемател.

В гръцката преса се срещат случаи, при които един и същ термин има различна семантизация в зависимост от контекстуалните особености. Ето защо в примерите се виждат различни аналози в новогръцки за еднакви на пръв поглед чужди термини. Това са нови понятия със специализирано значение, но са предназначени за широка употреба, и вследствие на това се стига до по-ефективното (с оглед на тяхната разбираемост) транслиране на „непознатото“. Освен това, въведен веднъж в текста с преводния си аналог в езика приемник, терминът може да продължи своята самостоятелна употреба. В смислов аспект той вече е ясен за носителите на езика. По този начин новите чужди думи влизат в синонимни отношения с думите от домашната лексика. Този факт има и двустранно значение: а) предоставя се възможност за езикова икономия, стегнатост на назоваването, което е една от главните задачи на журналистическата реч; б) обогатява се лексиката, като не са редки и случаите с промяна в стилистичната натовареност на номинантите (напр. ένα «λάιτ» μνημόνιο, εφ. Το Βήμα, 10.06.2012).

Приведеният материал, без да изчерпва цялостно темата, способства за очертаване на основните тенденции при адаптацията и спецификите в употребата на англицизмите в гръцките икономически текстове. Темата е актуална и има висок коефициент на социоезикова

значимост с оглед на резките интервенции и непознатите процеси, на които е подложена гръцката икономика, а оттам и езика, с който тя борави.

Неслучайно сред основните черти, характеризиращи човека на новото време, се поставят прагматичността, интерактивността, интеграцията, а като основа за себerealизацията му са възприети овладяването на комуникационните средства и начини сред множество от субекти и обекти в динамичните параметри на съвременния свят (вж. Кирова 2010).

Представената в това изследване тема не само показва определени процеси и техните резултати в новогръцката лексикална система. Заедно със спецификата в лексикално-граматичен аспект разглежданият въпрос кореспондира и с обусловеността на фактите в речниковата система от извънезикови фактори. Добре известно е, че равнището на речника най-бързо допуска нови състояния, докато в граматиката процесите на изменение и структурно-семантични иновации са много по-редки и се осъществяват в продължение на дълъг период. Освен това причините за тяхната поява и развой се дължат най-вече на вътресистемни особености.

В лексикалната система наблюдаваме други зависимости – динамичност на процесите, разширяване на техния обхват, един вид скоростно влияние върху думата като изразител на семантика и семантични нюанси. Употребата на английските думи в икономически текстове на съвременната гръцка преса също потвърждава тези характеристики на лексикалната система.

ЛИТЕРАТУРА

Агапитос 2002: Αγαπητός, Γ. *Οικονομικό Λεξικό Σύγχρονο & Αναλυτικό*. Αθήνα, 2002.

Бабиньотис 1997: Μπαμπινιώτης, Γ. *Οι ξένες λέξεις της Ελληνικής*. 22.06.1997. <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=89212>.

Бабиньотис 2002: Μπαμπινιώτης, Γ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας, 2002.

Гръцко-английски//Английско-гръцки речник за наука и технология 2005: *Λεξικό Τεχνολογίας & Επιστημών Αγγλοελληνικό – Ελληνοαγγλικό*, Εκδόσεις Σταφυλίδη, 2η έκδοση, 2005.

Деспотис 2004: Δεσπότης, Γ. *Σύγχρονο Αναλυτικό Αγγλοελληνικό Λεξικό Διεθνών Εμπορικών & Οικονομικών όρων*, Αθήνα: Έκδοση 2003 – 2004.

- Зидарова 1998:** Зидарова, В. *Очерк по българска лексикология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1998.
- Иконому 1997:** Οικονόμου, Κ. Γλωσσικά δείγματα πολιτικής ιδεολογίας στον ημερήσιο ελληνικό τύπο.// Κ. Οικονόμου. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Α. Π. Θ., 1997, 353 – 365.
- Κιροβα 2010:** Κιροβα, Л. За прагматичните аспекти на съвременната комуникация. // *Електронно списание LiterNet*, 24.07.2010, № 7, 26.09.2012, <http://litenet.bg/publish3/lkirova/za_pragmatichnite.htm>.
- Κολковска 2011:** Κολковска, С. Семантика и мотивираност на термините за процеси в съвременния български език // *Студии по лексикология*. С., 2011, 208 – 233.
- Макридж 2000:** Mackridge, P. *Η Νεοελληνική Γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκη, 2000.
- Новогръцка граматика 2002:** *Νεοελληνική Γραμματική της δημοτικής*. Θεσσαλονίκη, 2002.
- Πολитис 2002:** Πολίτης, Π. Η γλώσσα της αξιολόγησης στην ειδησεογραφία.// Π. Πολίτης. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., 2002, Α' τόμος, 100 – 111.
- Хадзисавидис 1998:** Χατζησαββίδης, Σ. Η μορφολογική ποικιλία στον ελληνικό γραπτό δημοσιογραφικό λόγο.// Σ. Χατζησαββίδης. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Α. Π. Θ., 1998, 601 – 614.
- Хрисовициотис, Стравкопулу 2001:** Χρυσοβιτσιώτη, Ι., Σταυρακόπουλου, Ι. *Λεξικό Αγγλοελληνικό & Ελληνοαγγλικό Εμπορικών – Τραπεζικών και Χρηματοοικονομικών όρων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2001.

ΕΛΕΚΤΡΟΝΝΙ ΙΖΤΟΧΝΙΧΙ

<http://news.kathimerini.gr>
<http://portal.kathimerini.gr>
<http://www.tovima.gr>
<http://paganeli.wordpress.com>
<http://www.reporter.gr>
<http://www.sofokleous10.gr>
<http://www.ethnos.gr>
<http://www.tanea.gr>

**ЗА НАИМЕНОВАНИЯТА НА ЛИЦА
ПО ПРИЗНАЦИ ПРОФЕСИЯ, ДЛЪЖНОСТ И ТИТЛА
В СЪВРЕМЕННИЯ НЕМСКИ ЕЗИК**

Иванка Танева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

**ON THE ISSUE OF PROPER-NOUN DENOTATION
BY PROFESSION, JOB AND TITLE IN MODERN GERMAN**

Ivanka Taneva

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The present paper deals with the issue of the German words denoting professions, positions and titles. After a discussion of the problem of the category gender and sex the paper proceeds with the official standards and speech recommendations for using strategies for politeness in denoting persons in the official communication.

Key words: gender linguistics, feminization, profession, title, job ad

1. Постановка на проблема, предмет и цел на изследване

Въпреки отделеното в научната литература внимание на особеностите на образуване и употреба на наименованията на лица по професия, длъжност и титла в немския език, те все още не са достатъчно осъзнати, което води на практика до грешки при прилагането на определени лингвокултурни норми в деловата комуникация и при превод на документация¹. Освен това проблемът за коректната употреба

---

¹ Този проблем все още не е достатъчно застъпен в материалите за обучение по немски език за чужденци. Пресен пример за това е буквалният студентски превод от немски език на израза „гражданките и гражданите на Европейския съюз“. Във всички официални документи на ЕС изразът е преведен на български език единствено с „гражданите на Европейския съюз“.

При наименованията на титли, придружени от фамилно име, в българския език след съответната наставка на фамилното име има окончание, което маркира пола на лицето, докато в немския език фамилното име не маркира пола и пред титлата

на тези наименования все още не е еднозначно решен и в самите немскоезични страни².

Настоящото изследване се базира основно на резултатите от анализа на специализираната литература по този проблем, както и на отчитане на морфо-синтактичните възможности на немския език за образуване на постоянно увеличаващата се тематична група на горепосочените наименования.

Целта е да се изследват стратегиите за коректна употреба на тези наименования, както и отражението на измененията в обществения и професионалния статус на съвременната жена и съвременния мъж върху тези номинативни единици в немския език.

За материал на изследването служат лексеми от справочници за несексистка употреба на наименованията за лица, обяви за работа на Федералната агенцията по заетостта и документи на Европейския съюз.

2. Наименования на лица по професия, длъжност и титла и категориите род, пол и джендър

Наименованията на лицата по професия, длъжност и титла спадат към групата на *nomina agentis*, чиято ономасиологична основа е семантичният признак 'човек'. Една от основните им комуникативни функции е идентификация и характеристика на човека, като при идентификацията важна роля играе спецификацията на пола на референта.

От друга страна, в съвременното общество професионалната дейност е един от най-важните параметри, характеризиращи човека в неговите взаимоотношения с реалния свят.

Именно тези комуникативни функции и наличието на три близки, но неидентични понятия „род“, „пол“ и „джендър“ поставят основния въпрос – може ли чрез един формален езиков признак да бъде социално дискриминирана една цяла група.

От лингвистична гледна точка категорията род е граматична категория на съществителното име наред с категориите число и падеж³.

в съответния род и фамилното име задължително се използват обръщенията *Herr Professor Barz/ Frau Professorin Barz* [Господин професор Барц/ госпожо професорка Барц]. Тези межкултурни различия са от съществено значение с оглед на съблюдаване не само на един коректен превод, но и за гарантиране на коректна комуникация на съответния език.

² В някои немски университети като напр. Кобленц-Ландау институцията за социално и битово подпомагане на студентите, позната като *Studentenwerk*, е с променено политкоректно наименование *Studierendenwerk*, докато в други университети тази институция все още носи традиционното наименование. При направената справка се оказва, че въпреки широкото разпространение новото наименование не е кодифицирано в речниците на съвременния немски език.

За граматичната система на съвременния немски език е характерна триродова система: мъжки, женски и среден род. Съществителните имена по отношение на принадлежността към определен род се явяват инвариантни. Изключение са субстантивирани прилагателни имена и причастия, т.нар. съществителни имена с диференциален род (*Nomina mit Differentialgenus*), напр. *der/ die Kranke* [болният/болната].

Правилата в немския език за определяне на граматическия род на съществителното име няма, с изключение на отделни семантични групи, мнозинството от производните думи, както и при наименованията на лица. При тях би трябвало да е характерно съвпадение на граматическия род с биологическия пол на означеното лице, като полът според научната литература е съвкупност от биологически признаци, определени от набора на хромозоми и хормони в човешкия организъм.

Понятието джендър разграничава понятията биологически пол и социални и културни импликации, влагани в концепциите за мъжко и женско: разделение на ролята, културните традиции. Съотношението на понятията „биологически пол“ и „джендър“ при наименованията на лица е отражение на приписвани на мъжете и жените качества и оценки чрез езика, както и на тематичните области на разпространение и функциониране на определени стереотипи.

3. Джендър и езикова политика

Тъй като езикът не е природен, а обществено-исторически феномен, той може да бъде реформиран поради наличието на сексизъм⁴ в него. Отразявайки и формирайки нашите образи и представи, езикът затвърждава и тиражира асиметрични възгледи за мъжа и жената. Сексизмът е свързан с понятието патриархални езици. Според Хелингер (Хелингер 1990: 116) патриархалните езици не дават равни шансове за идентификация на мъжете и жените в езика, например наименования на лица от женски пол с морфемите за мъжки род, семантична

---

³ Родът на съществителните имена се разглежда като чисто лингвистична категория, като група от думи, характеризиращи се с определени падежни окончания и особености на съгласуване, въпреки че дълго време се смята, че граматическият род (*Genus*) възниква като отражение в езика на природните дадености.

⁴ Според Трьомел-Пльотц (1982: 53) „Sprache ist sexistisch, wenn sie Frauen und ihre Leistung ignoriert, wenn sie Frauen nur in Abhängigkeit von und in Unterordnung von Männern beschreibt, wenn sie Frauen nur in stereotypen Rollen zeigt und ihnen so über das Stereotyp hinausgehende Interessen und Fähigkeiten abspricht und wenn sie Frauen durch herablassende Sprache demütigt und lächerlich macht.“ [Един език е сексистки, ако игнорира жените и техните постижения, ако описва жените само като зависими и подчинени на мъжа, ако показва жените само в стереотипни роли и по този начин отрича наличие у тях на интереси и способности извън този стереотип, ако унижава жените чрез снизходителност и ги осмива].

асиметрия при наличие на двойки думи за мъжки и женски род. Пример за такава семантична асиметрия е двойката съществителни имена *der Sekretär – die Sekräterin*. Съществителното от мъжки род съответства на престижната длъжност „държавен секретар“ респ. „генерален секретар“, а съществителното от женски род се възприема като подчинена длъжност на асистент респ. помощник. Интерпретацията на мъжкия род, употребен по отношение на жената, в посочения пример повишава нейния статус, а на женски род по отношение на мъжа понижава неговия статус.

Примери в немския език за все още съществуващо статусно неравноправие има в случаите, когато новообразуваното мъжко наименование получава по-престижна социална конотация, отколкото съответното женско като напр. *Erzieher – Kindergärtnerin* [възпитател вместо детски учител – детска учителка], т.е. проблемът „сексизъм“ по отношение на жените в немския език е актуален до днес.

Във факта, че проблем не съществува само при наименованията на намиращи се ниско в професионалната стълбица типично „женски“ професии като напр. *Putzfrau* [чистачка], дискусиата се пренася в сферата на идеологията и намира широк отзвук в обществеността.

Към „сексистките“ наименования на лица от женски пол, подлежащи на промяна, са наименования с компоненти *-mädchen, -jungfer*, напр. *Hausmädchen, Kammerjungfer* [прислужница, камериерка].

Във връзка с промените на социално-културните конвенции допълнителна информация за възрастта и семейното положение на работещата жена, отразена в обръщението *Fräulein* [госпожица], се смята за дискриминационна и е отменена чрез закон през 1972 година.

В резултат на многобройни джендърни изследвания се изразява недоволство от гледна точка на морално-етическата и естетическата норма към състоянието на номинативната система при наименования на лица от женски пол по професионален признак.

За осъществяване на измененията в желаната посока е необходимо едновременно наличие на минимум два алтернативни варианта в езика – андроцентристки и равноправен, подкрепа от страна на висшите органи на властта. Въпреки че предложенията на феминистката лингвистика са подложени на остра критика от традиционното езиковедие поради редица недостатъци като напр. нарушаване на граматичните и правописни правила, неикономичност в използване на лексикалните средства, затруднения при възприемането на текста, някои от тях са приети на законодателно ниво с помощта на международни организации като ЮНЕСКО и Съвета на ЕИО, правителството

на ФРГ и на отделните федерални провинции, което способства за изменението на номинативната система на езика в областта на официално-деловата комуникация.

От началото на 80-те години на ХХ век в Германия, Швейцария и Австрия се отделя особено внимание на коректната употреба на наименованията на лицата в текстове на официалната литература и масовата информация, интензифицира се процесът на обновление на групите от наименования на жените по професионален признак.

През 1976 година са приети директивите на ЕС за равнопоставяне на жените в професионалния живот. През 1979 година във ФРГ се приема предложението, съгласно с което всички образователни учреждения са задължени да използват както мъжки, така и женски наименования на професии, напр. *Kaufmann* – *Kauffrau*. През 1980 година в § 611 на Гражданския кодекс на ФРГ е внесено предложение, според което при обявяване на свободни работни места наименованията задължително да се указват във формите за мъжки и женски род. Внесени са официални промени със съответните форми за женски род даже и за най-„мъжките“ професии и длъжности като напр. *Oberbefehlshaberin der Bundeswehr* [главнокомандваща въоръжените сили на ФРГ]. Освен производните в женски род с наставка *-in* се появяват неутрални наименования за професии и длъжности като напр. *Kaufperson* = *Kaufmann/ Kauffrau*. През 80-те години в официалния юридически език също се появяват производни в женски род като напр. *Amtfrau*, *Beamtin*, които обаче не намират разпространение.

За това, че езиковата политика на ФРГ поддържа феминизацията на наименованията по професия, длъжност, титла и дейност, свидетелстват редица официални документи. През 1980 г. излизат първите Директиви за преодоляване на сексистката употреба на езика („*Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs*“), след което многобройни организации и институции, министерства и служби разработват собствени насоки и разпоредби⁵.

---

⁵ Към тези публикации спадат напр. „*Leitfaden zur geschlechtergerechten Formulierung (Mehr Frauen in der Sprache)*“ [Ръководство за недискриминационно по полов признак формулиране (повече жени в езика)] на Федералното правителство на Шлезвиг-Холщайн (1991), решението на Федералното правителство „*Grundsätze für die Gleichbehandlung von Frauen und Männern in der Rechtssprache*“ [Принципи за равнопоставеност на мъжете и жените в юридическия език] (1991) и докладът на Бундестага „*Maskuline und feminine Personenbezeichnungen in der Rechtssprache*“ [Наименования на лица от мъжки и женски пол в юридическия език] (1991).

4. Стратегии за преодоляване на джендърната асиметрия в немския език при наименованията по професия, длъжност, титла и дейност

За коректно наименование на лица по професионален признак се използват стратегия на феминизация и стратегия на неутрализация. Феминизирането се изразява чрез форми, при които наименованието на лицето експлицитно указва признака женски пол като напр. *Lehrerin* [учителка].

В немския език на морфологично ниво съществуват различни начини на образуване на формите за женски род. Мнозинството от наименованията на лица по професия са суфиксални производни, композити и субстантивизации. Потребността от създаване на голямо количество нови наименования на лица по професия, длъжност и титла, специфициращи признака пол, се реализира основно чрез т.нар. мовиране на имената (*Movierung*), означаващи професии, т.е. експлицитна деривация на съществителните от друг род от основа, която назовава лице. При това се различават мовиране (*Movierung*) на мъжки род на основата на формата за женски род (*Maskulinmovierung*) като напр. *die Witwe* + *-er* > *der Witwer* и мовиране на женски род на основата на формата за мъжки род (*Femininmovierung*) като напр. *Tänzer* + *-in* > *Tänzerin* с помощта на суфикса за феминизация *-in* или компонента *-frau*. Според литературните източници именно т.нар. мовиране е и си остава през последните години основен иновационен процес в групата на номинациите на лица от женски пол.

Женските наименования в сравнение със своите съответствия в мъжки род са маркирани на формално и съдържателно ниво, което определя и тяхната маркираност в дистрибуцията. Немаркираните мъжки наименования имат широка сфера на употреба, тъй като със съществителни имена в мъжки род могат да се означават лица не само от мъжки, но и от женски пол, смесени групи, както и групи лица, неопределени по отношение на пола като напр. *99 Studenten und 1 Studentin sind gleich 100 Studenten* [99 студенти и 1 студентка са общо 100 студенти].

Според принципа за симетрично формулиране, когато в обръщение мъжете се назовават с титла, наименование на функцията или професия, то за жените трябва да се използват съответните наименования, като след обръщението „госпожа“ трябва да се използва формата за женски род на съществителното име, напр. *Sehr geehrte Frau Botschafterin* [Уважаема госпожо посланичка].

С избирането на Ангела Меркел за бундесканцлер, въпреки че в Конституцията на ФРГ се използва само понятието *Bundeskanzler* в

т.нар. генеричен маскулиnum се постановява, че официалното обръщение за жена на тази най-висша позиция в правителството трябва да бъде *Frau Bundeskanzlerin* [Госпожо бундесканцлерка]⁶. Наименованието на институцията *Bundeskanzleramt* се запазва поради това, че означава служба в т.нар. генеричен маскулиnum; т.е. не се преименува на „*Bundeskanzlerinnenamt*“.

Във връзка с това и понятието „първа дама“ придобива особена семантика, тъй като и в немския език досега то е използвано само за съпругите на бундесканцлерите. В обръщението титлата *Magistra/Magister* не се използва в Германия, титлата се изписва съкратено след фамилното име *M. A.* (*magister artium*), за разлика от Австрия, където титлата не само се използва, но и се вписва в документите за самоличност. Обръщението *Doktorin* [докторка] е възможно, но по-често се използва формата за мъжки род *Doktor*. Според административния съд в ХанOVER формата за женски род *doctora* не съществува в латинския език, по-скоро правилната форма за женски род е *doctrix*. Поради фонетичната си близост с *Obelix* и *Asterix* тя обаче е недопустима.

Под влияние на феминистката лингвистика настъпват и някои изменения в граматичната система на немския език. Неопределителното лично местоимение *man*, произлизащо от съществителното *Mann* – мъж, според литературните източници често се асоциира с мъжки пол и е нелепо в чисто женски контекст като напр. *Man kann seine Schwangerschaft feststellen*. [Човек може да установи бременността си]. Компромисът е въвеждане на неопределително лично местоимение *frau* като алтернативен вариант, което все още не е лексикографски кодифицирано.

Стратегията на неутрализация предполага използването на наименования на лица с неутрализиран признак на пола като напр. *die Lehrkraft* [преподавателско тяло] вместо наименования със специализиращ признак на пола *der Lehrer/ die Lehrerin* [учител/учителка].

---

⁶ Ангела Меркел е едновременно първата „бундесканцлерка“ (*Bundeskanzlerin im Femininum*) и осмият бундесканцлер (*Bundeskanzler im Maskulinum*). Също във връзка с избирането за първи път на жена на тази длъжност думата „бундесканцлерка“ (*Bundeskanzlerin*) е избрана от Дружеството за немски език за дума на годината, тъй като изразът повдига интересни езиковедски въпроси и според журито преди няколко десетилетия обръщението към бундесканцлерката щеше да бъде *Frau Bundeskanzler* [Госпожо бундесканцлер].

Признакът пол се неутрализира чрез формите за среден род като напр. *das Ratsmitglied* [член на съвет] или чрез недиференцирани форми в множествено число като напр. *die Studierenden* [следващите висше образование]. Често се препоръчва наименованието на функцията вместо наименование на лицето, напр. вместо *Leiter/in* [ръководител/ка] се използва събирателното име *Leitung* [ръководство].

Предложението да се използва като алтернатива „разцепване“ (Splitting) – метод, представящ формите за мъжки и женски род в съответствие с принципа за симетрия в мъжките и женските наименования, се поддържа от представители на институтите за разработване на езиковите норми, той е залегнал в основата на официалните документи, обяви за работа, номенклатури на професиите и т.н.

На морфологично ниво заместването на формата за родителен падеж (Genitiv) чрез прилагателно име се препоръчва от представителите на институтите за езикови норми с цел избягване на внушението, че само мъжете имат необходимата компетентност или само те се подразбират като членове на една професионална група, напр. не *Rat des Arztes* [съвет на лекаря], а *ärztlicher Rat* [лекарски съвет].

При употребата на местоимения със съответното наименование на лице като *jeder/ jede Sachverständige* [всеки/всяка експерт/ка] в текстове на публичната администрация се препоръчва замяна с местоимението *alle* [всички], напр. *alle Sachverständigen* [всички експерти].

Относно границите и проблемите при прилагане на стратегиите за преодоляване на джендърната асиметрия при наименованията на лица по професионален признак, длъжност и титла трябва да се отбележи, че при определени наименования възможностите за несексисти формулировки са ограничени от самия закон, напр. употребата само във формата за мъжки род на съществителното име *Standesbeamte* [длъжностно лице от службата по гражданско състояние], въпреки че устната реч допуска използване на формата за женски род *Standesbeamtin*.

Трудности представляват група от наименования на длъжност или функция като *Ombudsmann, Wahlmann, Amtmann*, при които втората част на думата *-mann* недвусмислено се отнасят до мъже. За да могат да се означават и жени, изпълняващи тези длъжности или функции, се препоръчва съответната форма за женски род с компонента *-frau*. Друга възможност е замяната на формите за мъжки и женски род с неутралната по отношение на пола на лицето форма *-person* [лице], напр. *Vertrauensmann – Vertrauensperson* [доверено лице]. Специално за европейски омбудсман се използва синоним на заемката с ди-

ференциран род на съществителното име *der/die Europäische Bürgerbeauftragte*.

В много текстове разцепването (Splitting) затруднява разбирането на текста, особено там, където има струпване на сплитинг-форми и съгласуване на местоименията като напр.: *Der Ministerpräsident oder die Ministerpräsidentin ernennt seinen Stellvertreter bzw. seine Stellvertreterin bzw. sie ihren Stellvertreter bzw. ihre Stellvertreterin*. [Министър-председателят или министър-председателката назначава неговия заместник или неговата заместничка, съотв. нейния заместник или нейната заместничка].

Практиката за използване на заглавното „I“ се смята за насилие над езика, усложняващо възприемането на текста. В официалния език все още е предмет на дискусия забраняването на този начин на изписване.

Една от най-често прилаганите стратегии за несексистка употреба на езика – разделяне с напречна черта: *Lehrer/in, Lehrer/innen* [учител/ка, учители/учителки] или главна буква I като напр. *Lehrer/In, Lehrer/Innen*, може да създаде проблеми в писмения текст при несъвпадение на формите за родителен падеж (Genitiv) единствено число за мъжки и женски род, както и на формите за дателен падеж в множествено число за мъжки и женски род, напр. *des/der Lehres/in; den Lehrern/innen*. Тоест образуват се неправилни форми, тъй като употребата на напречна черта изисква думата да може да се чете въпреки това като цяло.

Другият проблем е свързан с факта, че не могат да се разделят думи с променяща се основна гласна, напр. **Arzt/in – Arzt/Ärztin* [лекар/лекарка]. При тези случаи е препоръчително с цел идентификация на жените чрез езика да се изписват формите и за мъжки, и за женски род или там, където е възможно, да се използват неутрални словообразователни единици с *-kraft, -person, -fachleute*.

Как стои въпросът за наименования на лица, при които маркирането на рода и пола не е включено в самото наименование, а само в определителния, респ. неопределителния член, като напр. *ein/eine/der/die Studierende*? В множествено число формата за граматичен род съвпада с тази на пола, докато в единствено число във винителен, родителен и дателен падеж формите се различават. Препоръчителна в такъв случай е в единствено число употребата на напречна черта, напр. *die/den Studierende/n; der/des Studierenden, der/ dem Studierenden*.

Критика от страна на нормативната лингвистика има по отношение на форсиране на феминизацията в тези случаи, когато образу-

ването на форми за женски род е невъзможно или нежелателно, например употребата на феминизираната версия на наименованието от „общ“ род *der Star* – **„Lady Gaga war die Starin des Konzerts“* [Лейди Гага беше звездата на концерта].

5. Прилагане на стратегиите за несексистка употреба на наименованията на лица по професия, длъжност и титла в немския език в обявите за работа на Федералната агенцията по заетостта и в Директива 2005/36/ЕС на Европейския парламент относно признаване на професионалните квалификации.

Федералната агенцията по заетостта предоставя информация за обявени свободни работни места, за програми и мерки за заетост и обучение, осъществява посредничество при наемане на работа, дава консултации за професионално ориентиране. Освен това тя изследва и наблюдава пазара на труда, изготвя анализи и прогнози за неговото състояние и тенденции на развитие.

Типът текст „обява“ за работа е благодатен обект за изследване на наименованията на лица от женски и мъжки пол по професия, длъжност и титла в немския език. Наименованията на лица по професионален признак заемат централно място в структура на обявата за работа и насочват към адресата, темата и целта на съобщението – подходящ кандидат за вакантната длъжност. Изборът на лексикални, граматични и словообразователни средства се определя основно от съблюдаване на официално-деловия стил на общуване и стремеж към езикова икономия. При означаване на лицата в немскоезичните обяви за работа са характерни по принцип две стратегии – спецификация или неутрализация на признака пол, които се осъществяват посредством лексико-семантични, словообразователни и морфологични средства.

В обявите за работа на Агенцията по заетост [arbeitsagentur.de] се установява се, че при използване на т.нар. разцепване (Splitting) стриктно се спазва правилото за несексистка употреба чрез т.нар. „принцип на Титаник“ – „първо жените“, т.е. формата за женски род е преди формата за мъжки род на наименованието като напр. *eine Bewerberin/einen Bewerber* [кандидатка/кандидат]; *ausländische Mitarbeiterin/ausländischen Mitarbeiter* [чуждестранна служителка/чуждестранен служител].

Липсата на маскулинизирана форма за *Hostess* [хостеса] в една от обявите се обяснява с асиметрия на заемките от английския език. Формата за мъжки род *Host* не съществува в немския език като наименование на лице по професионален признак, а само като „компютър, който управлява терминали“, за разлика от английския език, къ-

дето лексемата *host* е полисемантична и може да означава домакин, стопанин, хотелиер и компютър. Интересно са формулирани обявите с указана форма само за женски род, последвана от уточнение *m/w* [мъж/жена], т.е. от политкоректност към жените се залита към дискриминация на мъжете, разбира се, ако не става въпрос в конкретните примери за традиционно женски професии като напр. *Bodenstewardess (m/w)* [наземна стюардеса м/ж].

При обяви в областта на минното дело се срещат както само наименования на лица по професионален признак в мъжки род като напр. *Berg- und Maschinenmann* [миньор и машинист], така и т.н. сплитинг-форми като *Bergmechaniker/in* [минен механик/механичка] и форми само за мъжки род с пояснение *m/w* като напр. *Bohrarbeiter m/w* [сондъор м/ж].

На морфологично ниво за спецификация на признака пол в изследваните обяви служат определителният, респ. неопределителният, член или флексията на наименованието на лицето като съществително име с диференциален род *der/die Beauftragte, Filialverantwortliche(r)* [пълномощник/ пълномощничка, отговорник/ отговорничка на филиал].

Неутрализацията на признака пол в изследваните обяви за работа на лексикално ниво се извършва чрез словообразователни компоненти в множествено число напр. „-leute“ при *Fachleute* [специалисти]; употреба на субстантивирани прилагателни имена и причастия в множествено число, напр. *Teilzeitbeschäftigte* [работещи на непълен работен ден] или чрез събирателно съществително име напр. „-personal“ в *Pflegepersonal* [обслужващ медицински персонал], метонимически наименования *Filialleitung* [ръководство на филиал] и заемки в от английски език, които са неутрални по отношение на пол и род като напр. *Recruiter* [специалист по подбор на персонала] или от френски език *Au Pair*.

Целта на Директива 2005/36/ЕС на Европейския парламент относно признаване на професионалните квалификации от 7 септември 2005 г. е подпомогане на ефикасността на пазарите на труда в ЕС, насърчаване на автоматичното признаване на професионалните квалификации и опростяване на свързаните с това административни процедури.

В Директива 2005/36/ЕС на Европейския парламент и на Европейския съвет от 7 септември 2005 година относно признаването на професионалните квалификации, анализирана под аспекта за т.нар. политкоректност по отношение на наименования на лица по професия, длъжност и титла, се откриват само наименования на лица по професия в мъжки род като напр. *Ärzte mit Grundausbildung, Fachärzte, Krankenpfleger für allgemeine Pflege, Zahnärzte,*

Fachzahnärzte, Tierärzte, Apotheker und Architekten [лекари с базово образование, лекари специалисти, болногледачи с общ профил, лекари по дентална медицина, лекари по дентална медицина – специалисти, ветеринарни лекари, фармацевти и архитекти]. Единствените изключения са наименованията *Krankenschwester* и *Hebammen* [медицински сестри и акушерки].

Често се привежда в случаи като настоящата директива аргументът, че формата за мъжки род при наименования на лица по професия, длъжност и титла в определени видове текстове (закони, формуляри за попълване и т.н.) с цел улесняване на рецепцията на текста по подразбиране се отнася и за двата пола и затова тяхната употреба е принципно неутрална.

Но при употребата на форми за женски род за професии, какъвто е случаят в чл. 10 на същата директива при *Hebamme* [акушерка], едва ли се подразбира от тази форма за женски род, че наименованието се отнася и за лица от мъжки пол. Тъй като за тази професия съществуват в немския език съответните наименования за лица от мъжки пол – *Entbindungspfleger, Geburtshelfer* [акушер], е странен този пропуск в такъв важен документ на Европейския съюз. Тази непоследователност в употребата на наименования за лица от мъжки и женски пол се установява и в други документи на Европейския съюз на немски език.

6. Заключение:

Феминизацията на професионалните наименования е едно от най-важните направления в езиковата политика на немскоезичните държави във връзка с преодоляване на джендърната асиметрия в езика.

На морфосинтактично ниво се използват по различен начин възможностите за образуване на формите от женски род при наименованията на професия, длъжност и титла.

В анализиранияте обяви за работа особено продуктивна е стратегията на разцепване (Splitting).

Високият процент джендърно коректни форми в обявите за работа свидетелстват за това, че езиковата политика – благодарение на законодателните проекти по реформиране на немския език, вече е достигнала определени резултати в областта на несексистската употреба. От друга страна – самите нови наименования на лица от женски пол по признака професия изпълняват важна социална функция, тъй като внушават непосредствено в съзнанието на обществото реалната възможност за упражняване на нетрадиционни професионални дейности, преодоляват остарели стереотипи, предубеждения и страхове.

По този начин формираните нови принципи на отражение на понятието „професионална дейност“ в езика допринасят за преориентация на общественото мнение относно равенство на професионалните шансове на двата пола.

ЛИТЕРАТУРА

- Брунер, Франк-Цюрус 1998:** Brunner, M., K. Frank-Cyrus *Die Frau in der Sprache. Gespräche zum geschlechtergerechten Sprachgebrauch*. Wiesbaden: Gesellschaft für deutsche Sprache, 1998.
- Бикес, Брунер 1992:** Bickes H., M. Brunner *Muttersprache frauenlos? Männersprache, Frauenlos? Politikerinnen, Ratlos?* Wiesbaden: Gesellschaft für deutsche Sprache, 1992.
- Гюнтерот, Хелингер, Пуш, Трьомел-Пльотц 1980:** Guentherodt, I., M. Hellinger, L. Pusch, S. Trömel-Plötz. *Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs*, in: *Linguistische Berichte* 71, 1980.
- Замел 1995:** Samel, I. *Einführung in die feministische Sprachwissenschaft*. Berlin: Erich Schmidt, 1995.
- Клан-Делиус 2005:** Klann-Delius, G. *Sprache und Geschlecht – eine Einführung*. Stuttgart: Metzler, 2005.
- Мюлер, Фукс 1993:** Müller, S., Cl. Fuchs. *Handbuch zur nichtsexistischen Sprachverwendung in öffentlichen Texten*. Frankfurt: Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1993.
- Пуш 1990:** Pusch, L. *Alle Menschen werden Schwestern*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990.
- Трьомел-Пльотц 1982:** Trömel-Plötz, S. *Frauensprache – Sprache der Veränderung*. Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1982.
- Трьомел-Пльотц 1992:** Trömel-Plötz, S. *Vaterland und Muttersprache*. München: Frauenoffensive Verlag, 1992.
- Хелингер 1990:** Hellinger, M. *Kontrastive Feministische Linguistik. Mechanismen sprachlicher Diskriminierung im Deutschen und Englischen*. Ismaning: Hueber Verlag, 1990.
- Хелингер 1985:** Hellinger, M. *Sprachwandel und feministische Sprachpolitik: Internationale Perspektiven*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1985.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

Дата на влизане 13.07.2012 г.: <<http://www.arbeitsagentur.de/>>

Дата на влизане 13.07.2012 г.: <<http://jobboerse.arbeitsagentur.de/vamJB/-startseite.html?kgr=as&aa=1&m=1&vorschlagsfunktionaktiv=true>>

Дата на влизане 14.06.2012 г.: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:255:0022:0142:de:PDF>>

СТАРИННАТА ТОПОНИМИЯ НА СОФИЙСКО

Анна Чолева-Димитрова
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН

OLD TOPONYMS IN THE SOFIA AREA

Anna Choleva-Dimitrova
Professor Lyubomir Andreychin Institute for the Bulgarian Language,
Bulgarian Academy of Sciences

The object of research interest in this case is the study and preservation of Bulgarian toponymy. The survey includes 31 toponyms in the region of Sofia. Etymologies are proposed with reference to different geographical objects – mountains, ridges, peaks, rivers, valleys, springs, fields, meadows, pastures and more. The disclosure of the origin and meaning of onymes will recover words long extinct and their meanings, ancient names and nicknames. The local names are a valuable source of data for Onomastics and for many other sciences.

Key words: toponymy, microtoponymy, etymology

Основна част на всяко микротопонимично изследване е неговият речник. Историко-етимологичният речник на Софийско¹ включва над 10 000 онима. Освен топоними от прилежащите на бившата Софийска околия селища е разгледана и софийската градска топонимия (поместени са имената на кварталите, по-големите улици, площади, сгради ориентири, култови (религиозни) сгради, мостове, паркове и др.). На етимологичен анализ са подложени и голяма част от топонимите на планината Витоша.

Тук ще бъдат разгледани названия, които са безценни образци на старинна топонимия, характерна за тази част от България, съхранила през вековете свидетелства за народите, преминали през нашите земи и населявали Софийско. Няма и съмнение, че микротопонимията е неизчерпаем извор на данни и че тя трябва да бъде изследвана всестранно.

---

¹ Историко-етимологичният речник е част (глава) от труд, който е под печат.

Предлаганите етимологии са на различни географски обекти – планини, ридове, върхове, реки, долини, извори, ниви, ливади, пасища и др. Тези названия са все още живи в народната памет, но поради голямата отдалеченост от времето на тяхното възникване те остават неразбираеми за местното население. Разкриването на произхода и значението на онимите ще възстанови отдавна изчезнали думи или техни значения, старинни лични имена и прякори.

В следващите примери се наблюдават особеностите на този така богат на културна история лингвистичен материал:

Доломаница, ниви, южно от с. Войнеговци. – Названието е възникнало от РИ, което е по ЛИ *Доломан*, образув. от *Доло*, съкр. от *Радол*, *Видол* и под., XVIII в. (Заимов 1988: 92), и *-оман*, както *Драгоман*, *Каломан*, и топон. наст. *-ица*. Би могло и от ЛИ *Дуло*, съкр. от *Радул* с асимилация $y - o > o - o$. Срв. МИ *Дуленица* в Годечко; *Дулиница*, *Дульова махала* в Радомирско (Чолева 2009: 209), *Дульовите кащи* в Неврокопско (Иванов 1996: 105).

Драговин дол, суходолина северозападно от с. Шияковци. – По ЛИ *Драгова*, за образув. срв. ВИ *Веловин дол* в Радомирско – от ЛИ *Велова*, Сели *Radovin* в Хърватско (IM 365), също и ВИ *Радивин дол* в Радомирско, запазеното ЛИ *Милева* в СЗ България.

Варатова шопка, чешма в с. Градец. – От РИ, от изч. ЛИ *Варат*, с осн. в гл. *варам* 'бързам', *варям се* 'надбягвам се' в Софийско (подробно Младенов 1941: 58; БЕР I 119), стб. *варяти* (СтБР I 14) и наст. *-ат*, за която срв. ЛИ *Драгат*, *Милат* и др.

Ведена 1) също *Егула*, гори, р., минава през с. Железница. Река-та, която отделя Витоша от Плана. *Егуля* е горното течение (до водослива на Железничка река), а оттам надолу, до вливането ѝ в Искър тя се нарича *Ведена*; 2) равнище в с. Кокаляне; 3) скала в с. Панчарево. – Името е разгледано от Георгиев 1960: 98. Той го извежда от трак. **utu* < ие. **ūdō(r)* = гр. *ῥδop* 'вода' – примерите са за РечИ *Vum* и *Vedea* в Румъния. За *Ведена* се споменава, че е ср. бълг. название. Според Дуриданов 1958: 217 името също е тракийско, извежда го от ие. **ued-*: **id-* 'вода' и *-enā* от **-eno*. Заимов разглежда названието като славянско (БВ), от прич. *веден* от гл. *веда*, стб. *вѣдѣ* (БЕР I 126). Семантично се свързва с води, които са отвеждани поради различни дейности, а този район е известен с рудодобива си. Срв. МИ *Ведена* в Монтанско

(Михайлова 1984: 89), РечИ *Ведейка* в обл. Г. Смоленск, *Ведемля* в Тверска обл., *Веденец* в Тулска обл., *Веденый Овраг* в Донска обл. (WRG I 270), СелИ *Веденеевской* (Болото) в обл. Г. Вятка, *Веденское* 10 п., *Ведень* в областта Терек (RGN II 17). Съществуват и народни предания за названието – най-често то се свързва с името на жена *Ведена* от с. Бистрица.

Велепункя, река, суходолина, вада в с. Сеславци. – Сложно съществително с първа част *веле-* (влиза като първа част на сложни остарели думи като: *велегласен*, *велемъдър*, БЕР I 131), от стб. *велии* 'голям'; с втора част *пункя* 'кожена торбичка за прахан, кремък, тютюн' (БЕР V 853), тук земеписно за суходолина.

Визат, голо място, пасище на север от с. Кремиковци. – Изцяло от изч. ЛИ *Визат*, образув. от *Визо*, срв. МИ *Визова чукара* в Панагюрско (Заимов 1977: 79) и рядката наст. *-ат*, за която срв. ЛИ *Милат*, *Иват*, *Добрат* и др.; срв. МИ *Визичене* в Неврокопско, което е изведено от нариц. *вез* 'бръст' (Иванов 1996: 84). Ако се приеме, че формата е с редуция на *е* и с наст. *-ат*, с която се образуват прил. имена, напр. *космат*, *брадат* и под., тук също би могло основата да е *вез*. Срв. МИ *Вежегръм* в Софийско. Образоването не е типично за топоними, назването не е доразвито с топонимични форманти. Несигурно.

Витоша 1) планина южно от гр. София. Стар запис: стб. *Витоша* XI в. (Иванов 1929: 285). За старите имена на планината: *Σκόμιος*, *Σκόμβρος*, *Scorpius*. Споменават се най-напред при Тукидид – V в. пр.н.е., отбелязани са в съчинения на Аристотел (384 г. пр.н.е. – 322 г. пр.н. е.) и Плиний Стари (ок. 23 – 79 г. от н.е.). И трите названия са тълкувани като 'стръмна планина' (Дечев 1957: 459) ; 2) квартал южно от София. – Името е било обект на редица научни изследвания на български езиковеди. По-голямата част от учените се насочват към търсенето на тракийски корен в топонима. То е изведено от трак. **βι-* 'две, два' и **τοσ-*, сродно с бълг. *тѐсам*. С това предположение се оформя най-често цитираното в литературата тълкуване на оронима, което трябва да означава 'двувърха, двуделна' планина (Дечев 1915: 24). Най-силната екстралингвистична подкрепа се открива в съществуващите два върха – *Резньовете* (Голям и Малък), които се очертават много ясно, гледани от северозападната част на Софийското поле. Според Младенов (1915: 60) топонимът също е тракийски, но в осно-

вата му е трак. *ūt, диал. от ие. *ūd 'вода', от един произход с РечИ *Vum*. Названието се определя и като възникнало от трак. ЛИ *Bithus*, *Bitus* с преход *b > v* под влияние на народния латински език (Петканов 1958: 177). Името е свързвано и с рум. *viță* 'говедо, добитък' и топон. наст. -*ош*, а за успоредица на основата се посочва *Vum-иня* (Заимов 1958: 173; Дуриданов 1960: 471). Изразено е и предположението в името да е запазено слав. ЛИ *Vumoш*, което е подкрепено с многобройни паралели на наши и др. славянски антропоними и топоними, напр. стсрб. ЛИ *Витошь*, XIV в., МИ *Витошевац*; чеш. МИ *Vitošice*, пол. ЛИ *Witosz* (подробно Заимов 1962: 190; Заимов 1973: 84). Срв. МИ *Витошица* в Брезнишко (Велев 2009: 189), както и редица топоними в България (БЕР I 155).

Кастабунски рът (ърт), поляни и гора на 10 км северно от с. Кремиковци. – Производно от нач. МИ **Каста(л)буна*, от *кастъл* 'камениста чука със заклавяла гора' в западни области, също = *Кастель* → *кастель*, с акавизъм или асимилация *a – a < a – e* от лат. *castellum* 'градище, крепост', срв. МИ *Кастальете* в Радомирско (Чолева 2009: 240), *Кастеля* в Пернишко (Велев 2009: 297), *Kastelec* в Словения (IM 86), и *буна* 'китка дървета; коренище' с начално значение 'могила', от гр. заемка (БЕР II 90) или би означавало „крепостта при дърветата“.

Кикйш, връх на 3 км североизточно от Драгалевци (сега квартал на София). – От *кика* 'перчем, коса, козина', стб. *кѣка*, и в ост. слав. езици, от същия корен е и гл. *кича* (БЕР II 356), по общия изглед на върха, с наст. -*иш* (Заимов 1961: 157; Дуриданов 1958: 236), срв. за нея раст. *мекиш*, *бучениш* и др.; МИ *Чепйшо* в Радомирско (Чолева 2009: 77); семантично срв. СелИ *Перник*.

Клещерица, пасище, ниви в с. Клисурса. – От *клещер*, образув. от *клет* 'колиба, зимник, обор', стб. *клѣтъ* 'колиба, къща' (СтБР I 727) и наст. -'ер, срв. МИ *Чешер* в Радомирско (Чолева 2009: 459), и топон. наст. -*ица*.

Комая, равнище с ниви южно от с. Кътина. – С осн. от *ком*, запазено в слав. езици, рус. *ком* 'буца, грамада, куп' (Фасмер ЭСРЯ II 300), според Миков (Миков 1941: 196) със значение 'могила' (вж. Симеонов 1966: 170; БЕР II 566) и наст. -*ая* (Симеонов 1962: 145), за наст. срв. МИ *Вишя* в Брезнишко (Велев 2009: 189). За основа срв. вр. *Ком* в

Стара планина; СелИ *Комаи, Котај* в полската област Вилна (SG IV 297); СелИ *Комно* в обл. Псков, *Комяк* в Г. Вятка (RGN IV 348).

Кòрбул, ниви, пасище южно от с. Сеславци. – От изч. ЛИ *Корбул*, образувана от *Корбо*: **кор(ь)ба* 'укоп, укоряване' (Заимов 1988: 124) и наст. *-ул*, както *Корул, Драгул, Радул*.

Костолòм, склон с пасища на север от с. Локорско. – Сложно същ. име (композиция) с първа част *кост* 'твърда част в организма на човек или гръбначно животно' и *лом* < гл. *ломя* 'чупя, троша', срв. рядко диал. *костоломен* 'който ломи, троши кости', стб./чсл. *костоломьнъ* (БЕР II 662), за образуването срв. *вълнолом*. Тук като географски термин за стръмно място. Срв. СелИ *Костолом* в обл. Г. Псков, *Костоломщина* в обл. Вилна, *Костоломы* в Г. Витебск (RGN IV 464). МИ *Костолом* в Брезнишко е изведено от лат. *castellum* 'крепост' (Велев 2009: 285).

Кочулàт, могила, гора на 10 км северно от с. Кремиковци. – От начално *Качулат, с далечна дисимилация или сближено с широко-разпространеното *коч*, прил. от *качул* 'снопче пера на глава на птица; щръкнал израстък по глава на животно; вид шапка с остър връх' (БЕР II 294) с наст. *-ат*, за образуване на *качулат* 'който има качул', срв. *космат, брадат*, МИ *Китатото круше, Кръстата дабица* в Радомирско и под. Тук като земеписен термин.

Кречàлница, ниви на 1 км югоизточно от с. Герман. – С осн. в гл. *креча*, диал. 'крякам', също като *кречетя* 'гракам, шумя' (БЕР III 4), срв. *кречало* = *кречетало* и наст. *-(ь)ница*, т.е. топонимът означава 'място, където се кряка; вдига се шум', за образув. срв. МИ *Боботалница, Стругалница, Сукалница* и под. в Радомирско (Чолева 2009: 77).

Лàбкова воденйца, в с. Челопечене. – По РИ, с озвуч. *л* от ЛИ *Лапко* < (X)*лапко* (Заимов 1988: 136).

Òклин егрèк, равнище с ливади на север от с. Мрамор. – По изч. ЛИ *Òкла, Окло*, образув. от *Око* с *-(ь)ло*, а то съкр. от *Окомир, Окослав* VIII в. (подробно Заимов 1988: 174), срв. МИ *Окослав* във Врачанско (Николов 1997: 324), МИ *Оков рид* в Гевгелийско, РИ *Окови* в Дупнишко (Еленин 2007).

Отпокрай, ниви в края на селото, южно от Кремиковци. – Субстантивиран предлог.

Педучёл, горист склон северно от с. Сеславци. – Сложно съществително, образувано от *педя*, стб. *падъ*, и *чело*, т. е. *педя чело*, като географски термин за малко възвишение, за образуването срв. *педя човек*; от *педочел*, с редукция на *о*.

Потйш, долчина на север от с. Войнеговци. Народна етимология: „Детето се изпотило, бягали от черкезите“. – Образув. от *пота* 'огнеупорно гърне за топене на метали; тигел', *пòте* 'канче; малко глинено гърне', има го във всички балкански езици, в рум., заето от бълг., също и нем. *Pott* 'гърне' (БЕР V 551) и наст. *-иш*, за нея срв. МИ *Чепиш* в Радомирско, СелИ *Черепиш*. Тук вероятно поради прилика по форма.

Раставàница, също **Растовàнец**, равнище с ниви на север от Подуене (квартал на София). – От ЛИ *Растован*, срв. ЛИ *Расто*, пожелателно 'да расте' (Илчев 1969) с наставките *-ов-ан*, както ЛИ *Милован*, *Радован*; срв. тук МИ *Радован*. Първата форма е с асимилация.

Рётмъница, **Рётманица**, ниви, гора на 3 км южно от Симеоново (квартал на София). – От ЛИ *Ретоман*, с преглас *ра > ре* от *Ратоман*, образуван от *Рато* < *Ратомир*, стб. *раць* 'борба, война' с *-ом-ан*, както ЛИ *Радоман*, срв. тук, и наст. *-ица*; срв. МИ *Ратонкьо* в Радомирско (Чолева 2009: 378); СелИ *Ratibořice* в Морава (Hosák-Šrámek 1980: 366), СелИ *Ратово* в обл. Витебск, *Ретома* в обл. Псков (RGN VII 575).

Рйляник, сега е училище, в центъра, чешма в с. Панчарево. – От *риляник* 'място с изровена земя', образуван от *рилян* 'изровен' и наст. *-ик* (може и топон.), за образуван. срв. МИ *Помочаник*, *Обешеник*; срв. *рилник* 'бряг, който се рони' (Займов 1961: 125), МИ *Рила* – планина, МИ *Рила* в Монтанско (Михайлова 1984: 165), *Рилник* в Ботевградско (Михайлова 2008: 199), СелИ *Рылы* в обл. Витебск, *Рыляки* в Смоленска обл. (RGN VIII 14).

Скакàч, също *Голёмата рèка*, *Какàч*: 1) река, тръгва от планината Люлин, ляв приток на р. Искър, влива се след Курило; 2) ливади покрай реката при Връбница; 3) равнище с ниви на 5 км западно от с.

Вердикал; 4) също *Крива река* при с. Иваняне.– Производно от гл. *скакам* 'скачам', срв. в този случай за образуване *бягам* – *бегач*; или от *скак* 'водопад' с топон. наст. *-ач* (Дуриданов 1958: 346); срв. за нея МИ *Дупячо, Кореняча, Косача* в Радомирско (Чолева 2009). Названието персонифицира обекта, семантично – за река с много прагове, водоскоци.

Скърчим, Скърчин, също Скърчин връх, ливади, храсти, рид, някогашна гора в падина под *Янкулов път*, западно от с. Бистрица. – От *скърча, скърчим* 'изтребена, изкоренена гора' в говора, образув. от *скърча* с наст. *-им*, срв. СелИ *Кричим*.

Сливия, гора, ливади до *Ушите*, сливат се долини, при с. Подгумер. – От *сливия* 'място, където се сливат долове', образув. от *слив* 'място, където се сливат реки, води' и наст. *-ия*, за образуването срв. МИ *Пърлия, Цвилия, Църцария* в Радомирско (Чолева 2009: 72).

Сма̀го, равнище с ливади на запад от с. Световрачане. – Членувано от изчезналата дума *смаг* 'горещина, пек; сухота в устата, жажда', запазена в други славянски езици: рус. *смага* 'огън', с друга отгл. степ. на *сму̀гъл* 'с тъмна кожа', чеш. *staha* 'жар, зной', пол. *smaga* 'жажда' (Фасмер ЭСРЯ III 682), особено добре този апелатив е запазен в руската и слав. топонимия, срв. СелИ *Смагина* в обл. Калуга и Перм, *Смагино* в Кострома, Витебск, Самара (RGN VIII 377). В бълг. език е запазено в ЛИ *Смед, Смедан* < *Смяд* 'тъмен, мургав' XIII в. (Заимов 1988: 201).

Тайна̀ 1) река, гориста долина на север от с. Курило; 2) скалисто място на 3 км източно от с. Кътина. „Скривалище на дедо Лиле, крил се от турците“ по местно обяснение. – За 1) от *тайна* 'нещо тайно, скрито' и в др. слав. езици (БТР 956; Геров V 319; ЕТР), стб. *таина* 'тайна; тайно място; скривалище' (СтбР II 918). Срв. и *тай* 'гъста, непроходима гора', сиб. (Даль IV); *тайбола* 'гъста, проходима само през зимата гора', карел., фин., *тайга* 'скалиста планина', сиб., амурск.; *тайпола* 'провлак', фин. (Фасмер ЭСРЯ IV 11). Семантично името трябва да се свързва с гъстата растителност, която „скрива“ реката, т.е. това е 'тайна, потайна река' или с непостоянното ѝ количество вода. Срв. СелИ *Тайная* в област Орел, пол. *Tajnica* в област Гродно, *Тайница* в област Киев (RGN VIII 706; SG XII 145).

Ўнгол, също **Ўнгул**, смесена гора на 2 км южно от с. Пожарево. – Вероятно е във връзка със стб. жгълъ ’ъгъл, кът’, рус. *угол*, ср.-хърв. *ugaо*, пол. *węgiel* (СтбР II 1276; ЕтР 704; Фасмер ЭСРЯ IV 145). Според Младенов коренът е индоевропейският **ang-*, срв. лат. *angulus* (ЕтР 704). Името е старинно, със запазена назалност, с преход *y < ж*, срещано в говора. Вторият вариант е с прогресивна асимилация. Срв. МИ *Онгъл*, *Угол* – част от Бесарабия, гр. *’Оуулос*, дн. *Буджак* (тур. *bısak* ’кът, тгъл’), СелИ *Углич* в обл. Ярославл (Фасмер ЭСРЯ IV 145); СелИ *Угол* 36 п., *Углец* в обл. Кострома, Псков (RGN X 258). Името със сигурност трябва да се определя като първобългарско. Би-ха могли да се приемат и др. варианти. Има редица тюркски географски термини: *онго* ’рид; нос; залив’; *унгур* ’пещера; дупка в скала; дълбока теснина’; казах. *унгур* ’тясна долина в планина’ и др. (Мурзаев 1984: 577). Семантично тук топонимите се свързват с *кът*, срв. СелИ *Кътина* също в Софийско.

Шекутїновец, ниви в с. Клисуря. – По Пр, от *шекутина* < *щекотина*, запазено в старорус. *щекотать* ’чурулика, цвърча; бѣбря, дрънкам глупости’, старорус. *щекот* ’пеене на славеи’, чеш. *štěkot* ’лай’, в бълг. *скокот* ’гъдел’ (Фасмер ЭСРЯ V 500; ЕтР 584) и наст. *-ица*. Срв. СелИ *Щекотиловка* в Кострома (RGN X 389).

Шишивар, гора, пасище и изворче южно от с. Горни Лозен. – От Пр, възможно и от ЛИ *Шишо*, от *Шшиман* ’дебел човек’, от тюркс. произход и *вар*, стб. *варъ* ’горещина’, рус. *варь* ’вряла вода; пек’ (БЕР I 118), но срв. стб. *варь* ’дворец, палат’ (СтбР I 141). Много вероятно името да е съставено с втора част – дворец, възможно и със знач. ’крепост’, срв. *вар-ош* ’стара част на град’, от унг. *város*, което е произв. от *vár* ’крепост’ – от ирански произход (БЕР I 121). За най-вероятно трябва да се приеме, че названието означава ’крепостта на Шишо’. За този антропоним срв. по-долу *Шишови орници*, МИ *Шишков герен* в Радомирско, СелИ *Шишковци* в Кюстендилско. За *вар* срв. СелИ *Тиввар*, *Хоронвар* в обл. Казан; *Сепи-Вари* в Олонец, *Вотские-Вари* в обл. Вятка (RGN I 648). Последните примери са успоредици за словообразователния модел – в основата е възможно *вар* да е със значение ’вряла вода’, срв. и СелИ *Карлови вари* в Чехия. С това название има улица в София.

Този род изследвания имат голямо значение за запазване на топонимните данни като част от нашето нематериално куртурноисторическо наследство. Освен това те служат и като безценни исторически свидетелства за народите, обитавали дадена територия, и за културата, останала след тях. Не на последно място по важност трябва да се отбележи, че микротопонимните проучвания ще бъдат от полза и за специалисти от други области (история, археология, география, етнография и др.), както и надежден извор за бъдещи ономастични изследвания.

ЛИТЕРАТУРА

- Велев 2009:** Велев, В. *Местните имена в Брезнишко*. В. Търново, 2009.
- Георгиев 1960:** Георгиев, Вл. *Българска етимология и ономастика*. София: Издателство на БАН, 1960.
- Дечев 1915:** Дечев, Д. Принос към античната география на България. // *Известия на историческото дружество* IV, 1915, 23 – 32.
- Дечев 1957:** Detschew, D. *Die thrakischen Sprachreste*. Wien, 1957.
- Дуриданов 1958:** Дуриданов, Ив. За някои редки словообразователни типове в българската топонимия с успоредици от другите славянски езици. – В: *Славистичен сборник*, 1. София, 1958, 207 – 250.
- Дуриданов 1960:** Дуриданов, Ив. Нови данни от топонимията за изчезналото румънско население в Софийско. // *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски*. София, 1960, 469 – 478.
- Еленин 2007:** Еленин, Й. *Местните имена в Дупнишко*. Благоевград, 2007.
- Заимов 1958:** Заимов, Й. Гръцки и романски елементи в Пирдопската топонимия. // *Изследвания в чест на акад. Д. Дечев*, 1958, 167 – 176.
- Заимов 1962:** Заимов, Й. Географските имена **Витоша** и **Владая**. // *Известия на Института за български език*, кн. 8, 1962, 189 – 191.
- Заимов 1973:** Заимов, Й. *Български имена с -јъ*. Принос към Славянския ономастичен атлас. София, 1973.
- Заимов 1977:** Заимов, Й. *Местните имена в Панагюрско*. София: Издателство на БАН, 1977.
- Заимов 1988:** Заимов, Й. *Български именник*. София: Издателство на БАН, 1988.
- Иванов 1996:** Иванов, Й. Н. *Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско)*. София, 1996.
- Илчев 1969:** Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите*. София: Издателство на БАН, 1969.
- Миков 1941:** Миков, В. *Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места*. София, 1943.

- Михайлова 1984:** Михайлова, Д. *Местните имена в Михайловградско*. София: Издателство на БАН, 1984.
- Михайлова 2008:** Михайлова, Д. *Местните имена в Ботевградско*. София: Издателство на БАН, 2008.
- Младенов 1915:** Младенов, Ст. Имената на десет български реки. // *Списание на БАН*, 10/6, 1915, 41 – 70.
- Мурзаев 1984:** Мурзаев, Э. *Словарь народных географических терминов*. Москва, 1984.
- Николов 1997:** Николов, Б. *Топонимията на Врачанска околия*. София, 1997.
- Петканов 1958:** Петканов, Ив. *Витоша*. // *Изследвания в чест на акад. Д. Дечев*. София, 1958, 177 – 182.
- Симеонов 1962:** Симеонов, Б. Топонимията и историята на българския език. // *Известия на Института за български език*, кн. 6. София: Издателство на БАН, 1962, 163 – 174.
- Хосак-Шрадек, Hosák-Šrámek 1970, 1980:** Hosák, L., R., Šrámek. *Místní jména na Morave a ve Slezsku*. Praha. Т. I, 1970; Т. II, 1980.
- Чолева-Димитрова 2009:** Чолева, А. *Местните имена в Радомирско*, София: Издателство на БАН, 2009.

СЪКРАЩЕНИЯ НА ЛЕКСИКОГРАФСКИТЕ ИЗТОЧНИЦИ

- БЕР** – Български етимологичен речник. Т. I – VI. София: Издателство на БАН, 1971 – 2002.
- БТР** – Български тълковен речник. IV издание. София: „Наука и изкуство“, 2003.
- Геров** – Н. Геров, Речник на българския език. I – VI. София, 1975 – 1978 (ново издание).
- ЕТР** – Младенов, Ст. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София, 1941.
- СтБР** – Старобългарски речник. София: Издателство на БАН, Т. I 1999, Т. II 2009.
- Фасмер ЭСРЯ** – Этимологический словарь русского языка. I – IV, М., 1964 – 1973.
- IM** – Imenik mesta. Beograd, 1956.
- RGN** – Russisches geographisches Namenbuch. Herausgegeben von Max Vasmer. 1 – 6. Wiesbaden, 1962 – 1972.
- SG** – Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich 1–15, Warszawa, 1880 – 1900.
- WRG** – Wörterbuch der russischen Gewässernamen. Herausgegeben von Max Vasmer. 1 – 5. Nachricht Berlin-Wiesbaden, 1960 – 1973.

ИЗПОЛЗВАНИ В ЕТИМОЛОГИЧНИТЕ УСПОРЕДИЦИ СЪКРАЩЕНИЯ

ВИ – водно име

ЛИ – лично име

МИ – местно име

Пр – прякор

РИ – родово име

СелИ – селищно име

**ЗА ХИПОКОРИСТИЧНИТЕ ФОРМИ
ОТ ПОЛСКИТЕ МЪЖКИ СЛОЖНИ ЛИЧНИ ИМЕНА**

Иван Чобанов
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**HYPOCORISTIC FORMS OF POLISH MALE COMPLEX
FIRST NAMES**

Ivan Chobanov
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Compound personal names are often reduced by their every-day usage. A part of the compound personal names is formed by saving the morpheme border, one of the two components of the composite falls down, the other one is saved, and another one – in the basic form of the name and the received roots – is a complex from sounds, ending on vowels. The process of reducing can concern the two components of the composed name and can be connected with its own disintegration. To the received hypocoristic roots can be supplemented formants too.

Key words: *compound, formants, hypocoristics, Polish names*

Повечето езиковеди, работили върху проблемите на славянската антропонимия, са единодушни, че нейна основа представляват „сложните имена, които най-вероятно са и най-старата категория“ (Милевски 1969: 198; срв. също: Ташицки 1926, Свобода 1964). Композицията е особено разпространен начин на образуване на лични имена в славянските езици. От гледна точка на строежа сложните имена се състоят от два корена, най-често именни и глаголни, всеки от които представлява самостоятелна дума. В полските сложни мъжки лични имена се срещат определен брой лексикални елементи, повтарящи се в най-различни комбинации. В сравнение с останалите славянски езици в българската, сръбската и хърватската антропонимична система има най-голям брой сложни лични имена, част от които се срещат и до ден днешен.

Тенденцията да се съкращават звуковите комплекси на личните имена е много стара, разпространена и позната във всички индоевропейски езици, като в най-голяма степен се отнася за сложните имена. Неслучайно процесът на съкращаване на дългите имена се отнася към категорията на ономастичните универсалии (Суперанская 1969: 121).

Своите наблюдения осъществяваме върху съкратените форми от полските мъжки сложни лични имена, чийто корен е затворена или отворена сричка.

Обект на настоящото изследване са полските лични имена, получени от съкратените корени по пътя на допълнителна деривация. По този начин се образуват нови десетки лични имена, които за разлика от южнославянските езици не функционират и не се използват и като паспортни.

Когато двусъставното име бъде подложено на съкращаване, то може да бъде „дадено непосредствено или пък опосредствано във форма, вече разширена от хипокористичен суфикс“ (Курилович 1968: 176). Съкратените форми Йежи Курилович определя като „хипокористични корени“.

Хипокористичният корен, равен на затворена сричка, се получава по пътя на съкращаване на един от корените на двусъставните имена със спазване на морфемната граница. Към него се прибавя хипокористичен формант. Хипокористичните корени отворена сричка са получени без оглед на морфемната граница и представляват само комплекс от звукове, най-често завършващи на гласна. Съкращаването на сложното име води до неговата пълна дезинтеграция. Звуковият комплекс „се издига до ранг на морфема тогава, когато към него се прибавя суфикс, означаващ морфологичната граница“ (Курилович 1968: 177). В тези случаи той вижда неморфологична мутация на името, свързана с прибавянето на хипокористичен формант.

I. Съкращаване на полските сложни лични имена без допълнителна деривация.

1. Хипокористични форми, получени от първия компонент на полското сложно име, съединителната гласна и първата съгласна на втория компонент: *Bogum* < Bogumił; *Chwalib* < Chwalibóg; *Chwalim* < Chwalimir; *Cieszym* < Cieszymier; *Krzesim* < Krzesimir; *Radom* < Radomił, *Radzim* < Radzimierz; *Skarbim* < Skarbimierz; *Sulim* < Sulimir; *Unim* < Unimierz;

2. Хипокористични форми, получени чрез съкращаването на сричка в средисловие на полското сложно лично име: *Bomił* < Bo-gu-

mił; Bostław< Bogusław(Bolesław); (Bostuż); Bustław< Budzisław; Dasław< Darosław; Domil< Dobromil; Dolub< Dobrolub; Dostław< Dobiesław (Domusław); Droslaw< Drogosław; Dustław< Duchosław; Gosław< Gościsław; Jasław< Jarosław; Krasław< Krasisław; Krzemierz< Krzesimierz; Lesław< Lechosław; Łasław< Ładosław; Miestław< Mieczysław; Mnosław< Mnożysław; Nasław< Namysław; Przesław< Przedosław; Rosław< Rościsław; Rzesław< Rzetysław; Siestław< Siecisław; Stamir< Stanimir; Uslaw< Umosław; Wiestław< Wiekosław (Wielisław); Zdosław< Zdobysław;

II. Съкращаване на полските сложни лични имена с допълнителна деривация.

1. Хипокористични форми, образувани от хипокористичен корен отворена сричка:

а) От хипокористичен корен, получен от първия компонент на сложното лично име и съединителната гласна: **DZI-** (< Dzisław): Dziszek;*****KRZE-** (< Krzesimir, Krzesław): Krzesio, Krześ, Krzesz;*****ZDZI-** (< Zdzisław): Zdzisiek, Zdzich, Zdziesz, Zdzieszek, Zdzieszko, Zdzicho, Zdziś, Zdzisio, Zdzisz, Zdziszo;

б) От хипокористичен корен, получен от отворена сричка от първия или втория компонент на сложното лично име: **BO-** (< Bogdan, Bogumił, Bogusław): Bodzio, Bodek, Bosz;*****BU-** (< Budzisław)> Busz;*****DO-** (< Dobiesław, Dobrogost, Dobromil, Dobrolub, Dobrosław, Dobrowit): Dosz;*** **DU-** (< Duchosław): Dusz;*****JA-** (< Jarogniew, Jaromir, Jaropełk, Jarosław): Jasz, Jaś;*****LE-** (< Lechosław): Lesio, Lesz;*****MIE-** (< Mieczysław): Miecio, Miecek, Mieszek, Mieszko, Mietek;*****RA-** (< Radomił, Radomir, Radosław): Rasz;*****STA-** (< Stanimir, Stanisław): Stach, Stacho, Stachu, Stasinek, Stasiek, Stasio, Stasiu, Stasz, Staszek, Staś, Staśko;*****STO-** (< Stojisław): Stosz;*****WA-** (< Wacław): Wach, Waniek, Wańko;*****WIE-** (< Wiekosław): Wiecz, Wiesio, Wiesiek, Wieszko;*****ZA-** (< Zasław): Zasz;*****ZBI-** (< Zbigniew): Zbych, Zbycho, Zbychu, Zbunio, Zbynek, Zbysio, Zbysiu, Zbyszek, Zbyszko;

2. Хипокористични форми, образувани от хипокористичен корен затворена сричка:

а) Хипокористичен корен затворена сричка, образуван посредством запазването на единия от компонентите на сложното име и отпадането на другия:

BOG- (< Bogdan Bogumił, Bogusław, Chwalibóg, Jakobog): Bogus, Bogusz, Bohusz;*****BOL-** (< Bolesław): Bolech, Bolek, Bolk, Bolko, Boleczek, Boleś, Bolo, Boluś, Bolesta;*****BOR-** (< Czycibor, Częstobor, Myślibor, Sławibor, Wszebor): Borek, Borko, Boruś;*****BOŹ-** (<

Bożydar)> *Bożan, Bożanek, Żanek*; *****BRAT**- (< Bratumił): *Bratun*; *****BRON**- (< Bronisław)> *Bron, Bronik, Bronko, Bronisz, Bronuś, Brończyk*; *****BUD**- (< Budzisław): *Budek, Budko, Budzik, Budzisz*; *****CHWAŁ**- (< Chwalibóg, Chwalimir, Chwalisław): *Chwałek, Chwałko, Chwalisz*; *****CIESZ**- (< Cieszymierz)> *Czeszek, Czesiek, Czesio, Czesiu, Czesz, Cześ, Czeško*; *****CZĘST**- (< Częstobor): *Częstoch*; *****DAĆ**- (< Daćbog< Dadźbog): *Daćko*; *****DAR**- (< Bożydar, Darosław): *Darek, Darosz*; *****DLUG**- (< Długosław): *Długosz*; *****DOB**- (< Dobiesław): *Dobek, Dobko, Dobiesz, Dobor*; *****DOBR**- (< Dobrogost, Dobromił, Dobrolub, Dobrosław, Dobrowit): *Dobrek, Dobroch, Dobroc, Dobrosz*; *****DOL**- (< Dolisław): *Dol, Dolek*; *** **DROG**- (< Drogosław): *Drogosz, Drogota*; *****GNIEW**- (< Gniewomir, Jarogniew, Zbigniew): *Gniewek, Gniewko, Gniewosz*; *****GODZ**- (< Godzimierz): *Godzik, Godzisz, Godziś*; *****GOS**- < **GOST**- (< Dobrogost, Gostesław): *Gosk, Gosko, Goško, Gościk*; *****GOST**- (< Dobrogost, Gościsław, Miłogost): *Gostek, Gostko, Gostach, Gostasz*; *****JAK**- (< Jakobog): *Jaksza, Jakusz*; *****JAR**- (< Jarogniew, Jaromir, Jaropełk, Jarosław): *Jarek, Jareczek, Jaroch, Jarosz, Jarost, Jaruś*; *****KAZ**- (< Kazimierz): *Kazek, Kazik, Kazio, Kaziuk, Kazuch, Każko*; *****KRAS**- (< Krasisław): *Krasek*; *****LECH**- (< Lechosław): *Lech, Leszek, Leszko, Lechu*; *** **LUB**- (< Dobrolub, Lubomir, Lubomierz): *Lubek*; *****LUT**- (< Ludbor, Lutosław): *Lutek, Lutosz*; *****ŁAD**- (< Ładosław): *Ład, Ładek, Ładzik*; *****MIECZ**- (< Mieczysław): *Mieczek, Mieczys*; *****MIŁ**- (< Bogumił, Bratumił, Dobromił, Ludomił, Miłogost, Miłosław, Radomił, Służymił): *Mił, Miłek, Miłko, Miłost, Miłota, Miłosz, Miłoszek, Miłuś*; *****MIR**- (< Chwalimir, Gniewomir, Godzimierz, Jaromir, Kazimierz, Lubomir, Lubomierz, Mirosław, Radomir, Skarbimierz, Sławomir, Stanimir, Strzeżymierz, Strzeżymir, Sulimierz, Sulimir, Unimir, Unimierz, Włodzimierz, Włodzimir, Wyszemierz, Wyszemir): *Mir, Mirek, Mireczek, Mirko, Miroń, Miros, Mirost, Mirosz, Miroszek, Miruś*; *****MŁOD**- (< Młodosław): *Młodosz, Młodziej*; *****MŚC**- (< Mścisław): *Mścisz, Mściszko, Mściś*; *****MYŚL**- (< Myślbor, Nowomysł): *Mysłek*; *****PELEK**- (< Jaropełk): *Pelek*; *****PRZED**- (< Przedosław): *Przedek*; *****PRZEM**- (< Przemysław): *Przem, Przemek, Przemko, Przemuś, Przemyk*; *****PRZYB**- (< Przybysław): *Przybysz, Przybko, Przypko*; *****RAD**- (< Radomił, Radomir, Radosław, Wszerad): *Rad, Radek, Radoń, Radosz, Raduś, Radost*; *****SĘD**- (< Sędzisław): *Sąd, Sądek, Sędko*; *****SIEC**- (< Siecisław): *Sieciej, Siecieszek*; *****SIEM**- (< Siemovit): *Siemiek, Siemko*; *****SKARB**- (< Skarbimierz): *Skarb, Skarbek, Skarbisz, Skarbosz*; *****SŁAW**- (< Bogusław, Bolesław, Bronisław,

Budziślaw, Chwalisław, Darosław, Długosław, Dobiesław, Dobrosław, Dolisław, Domusław, Drogosław, Duchosław, Dżisław, Gostesław, Gościsław, Imisław, Jarosław, Krasisław, Krzesław, Kwiatosław, Lechosław, Lutosław, Łabosław, Ładźmierz, Ładosław, Miłosław, Mirosław, Młodosław, Modlisław, Mścisław, Niebusław, Przedosław, Przemysław, Przybysław, Radosław, Rościsław, Sędziszław, Siecisław, Sławibor, Sławomir, Sobiesław, Stalesław, Stanisław, Stojsław, Sulisław, Twardisław, Uniesław, Widosław, Władisław, Włodziszław, Wojcesław, Wzorosław, Zasław, Zdobysław)> *Sław, Sławek, Sławcio, Sławor*;*****SOB-** (< Sobiesław): *Sob, Sobek, Sobiech, Sobiesz, Sobięta*;*****STAN-** (< Stanimir, Stanisław): *Stanek, Staniek, Stanik, Stanisz, Stanosz, Stańczyk, Stańko*;*****STRZEŻ-** (< Strzeżymierz, Strzeżymir): *Strzeżek*;*****SUL-** (< Sulimierz, Sulimir, Sulisław): *Suł, Sułko, Sulek, Sułosz, Sulech, Sulich, Sulej, Sulesz, Sulik, Sulinek, Sulko, Suliciek*;*****TOM-** (< Tomisław): *Tom, Tomił, Tomasz, Tomaszek, Tomek, Tomeczek, Tomcio, Tomko, Tomuś*;*****UM-** (< Umosław): *Um*;*****UN-** (< Uniesław, Unimierz): *Un, Uniek*;*****WAC-** (< Waćław): *Wacek, Wacuś*;*****WID-** (< Widosław): *Widek*;*****WIEC-** (< Więcieszław): *Wiecek*;*****WIEL-** (< Wielisław): *Wiel, Wielisz, Wielusz*;*****WIT-** (< Dobrowit, Siemowit, Ziemowit): *Witek, Wituś*;*****WŁAD-** (< Ludowład, Władysław): *Władek, Władzio, Władzik, Właduś*;*****WŁOD-** (< Włodzimierz, Włodźmir, Włodziszław): *Włodek, Włodeczek, Włodzisz, Włodko, Włoduś, Włodzio*;*****WOJ-** (< Wojciesław, Wojciech): *Wojtasz, Wojtas, Wojtul, Wojtek, Wojtuś, Wojtunio*;***

WYSZ- (< Wyszemierz, Wyszemir): *Wysz, Wyszek, Wyszon, Wyszonek*;*** **ZBYG-** (< Zbygniew): *Zbig (Zbyg)*;*****ZIEM-** (< Ziemowit): *Ziemak, Ziemko*; *** **ŻYR-** (< Żyrosław): *Żyroch, Żyroń, Żyrosz*;

б) Хипокористичен корен затворена сричка, образуван от последния консонант на първия компонент, съединителната гласна и първия консонант на втория компонент: **CIESZ-** (< Siecieszław): *Cieszek* (срв. също: < *Siecieszek*); **ŻAN-** (< Bożydar): *Żanek* (срв. също: < *Bożanek*); **ŻYS-** (< Mno-żys-ław): *Żyszek*;

При съкращаването на полските мъжки сложни лични имена най-често единият компонент се изпуска, а другият се запазва, към който се прибавя и съответният суфикс, също хипокористичен.

Както се вижда от горепосочените примери, хипокористичните корени са образувани както от първия, така и от втория компонент на сложното мъжко полско име.

– Хипокористични корени, образувани посредством съкращаването на втория корен и запазване на първия от сложното име: **BOL-**, **BRAT-**, **BRON-**, **BUD-**, **CHWAŁ-**, **CIESZ-**, **CZĘST-**, **DAĆ-**, **DŁUG-**, **DOBR-**, **DOL-**, **DROG-**, **GODZ-**, **JAK-**, **JAR-**, **KAZ-**, **KRAS-**, **LECH-**, **LUT-**, **ŁAD-**, **MIECZ-**, **MŁOD-**, **MŚC-**, **PRZED-**, **PRZEM-**, **PRZYB-**, **SĘD-**, **SIEC-**, **SIEM-**, **SKARB-**, **SOB-**, **STAN-**, **STRZEZ-**, **SUL-**, **TOM-**, **UM-**, **UN-**, **WAC-**, **WID-**, **WIEC-**, **WIEL-**, **WŁOD-**, **WOJ-**, **WYSZ-**, **ZDOB-**, **ZIEM-**, **ŻYR-**.

– Хипокористични корени, образувани посредством запазването както на първия, така и на втория корен от сложното име: **BOG-**, **DAR-**, **GNIEW-**, **GOS-**, **GOST-**, **LUB-**, **MIŁ-**, **MIR-**, **MYŚL-**, **RAD-**, **SŁAW**, **WŁAD-**.

– Хипокористични корени, образувани посредством съкращаването на първия корен и запазването на втория от сложното име: **BOR-**, **PEŁEK-**, **WIT-**

От компонентите на редица сложни мъжки лични имена липсват деривати. Това са: **DOM-** (< Domusław), **LUD-** (< Ludomił, Ludowład), **MNOŻ-** (< Mnożysław), **MODL-** (< Modlisław), **NIEB-** (< Niebusław), **ROŚC-** (< Rościsław), **SŁUŻ-** (< Służymił), **STAL-** (< Stalesław), **TWARD-** (< Twardosław), **WSZE-** (< Wszeborek), **WZOR-** (< Wzorosław), **ZDOB-** (< Zdobysław).

В акта на деривация на хипокористиките от сложните мъжки лични полски имена участват следните форманти:

– Присъединяват се към хипокористичен корен затворена сричка:

А. Нулева флексия: *Bron**, *Czesz**, *Dol**, *Lech**, *Ład**, *Mił**, *Mir**, *Pelek**, *Przem**, *Rad**, *Skarb**, *Sław**, *Sob**, *Sul**, *Tom**, *Um**, *Un**, *Wiel**, *Wysz**, *Zbyg**.

Б. Вокални хипокористични форманти: -О: *Bol-o*; -‘О: *Kaz-io*, *Włodzio*, *Władzio*; -U: *Lech-u*.

В. Хипокористични форманти, съдържащи консонант в състава си:

Форманти с CH: -CH: *Sta-ch*, *Wach*, *Zbych*, *Zdzich*; -CHO: *Sta-cho*, *Zbycho*, *Zdzicho*; -CHU: *Sta-chu*, *Zbychu*, -ACH: *Gost-ach*; -ECH: *Bol-ech*, *Sobiech*, *Sulech*; -ICH: *Sul-ich*; -OCH: *Częst-och*, *Dobroch*, *Jaroch*, *Żyroch*; -UCH: *Kaz-uch*;

Форманти с J: -EJ: *Sul-ej*, *Sieciej*, *Młodziej*;

Форманти с K: -K: *Bol-k*, *Gos-k*; – AK: *Ziem-ak*; -EK: *Bol-ek*, *Borek*, *Budek*, *Chwałek*, *Czeszek*, *Darek*, *Dobek*, *Dobrek*, *Dolek*, *Gniewek*, *Gostek*, *Jarek*, *Kazek*, *Krasek*, *Leszek*, *Lubek*, *Lutek*, *Ładek*, *Mieczek*,

Milek, Mirek, Myszek, Orzedek, Przemek, Radek, Sądek, Siemek, Skarbek, Sławek, Sobek, Sulek, Tomek, Wacek, Widek, Wiecek, Witek, Władek, Włodek, Wojtek, Wyszek, Strzeżek, Żanek; -'EK: Un-iek; -IK: Bron-ik, Budzik, Godzik, Kazik, Ładzik, Stanik, Sulik, Włodzik; -YK: Przem-yk; -'UK: Kaz-iuk; -KO: Bol-ko, Borko, Bronko, Budko, Chwalko, Daćko, Dobko, Gniewko, Gosko, Gośko, Gostko, Każko, Leszko, Miłko, Mirko, Przemko, Przybko (Przypko), Sędko, Siemko, Stańko, Sułko, Sulko, Tomko, Włodko, Ziemko;

Налице са и хипокористики от II степен, в които участват и форманти с **K**: *-AN-EK: Boż-an-ek; -IN-EK: Sul-in-ek; -ON-EK: Wysz-on-ek; -ECZ-EK: Bol-ecz-ek, Jareczek, Mireczek, Tomeczek, Włodeczek; -ASZ-EK: Tom-asz-ek; -IESZ-EK: Siec-iesz-ek; -OSZ-EK: Mił-osz-ek, Mir-osz-ek; -CZ-YK: Broń-cz-yk, Stańczyk; -C-IK: Gaś-c-ik; -IC-IEK: Sul-ic-iek; -ISZ-KO: Meć-isz-ko;*

Форманти с **L**: – *IL: Tom-il; -UL: Wojt-ul;*

Форманти с **N**: – *AN: Boż-an; – UN: Brat-un; – OŃ: Mir-oń, Radoń, Wysz-oń, Żyroń; -UNIO: Wojt-unio; -YNA: Błazyna;*

Форманти с **Š**: *-SZA: Jar-sza; -ASZ: Gost-asz, Tomasz, Wojtasz; -ESZ: Dobi-esz, Sobiesz, Sulesz; -ISZ: Bron-isz, Budzisz, Chwalisz, Godzisz, Mścisz, Skarbisz, Stanisz, Wilisz, Włodzisz; -OSZ: Dar-osz, Długosz, Dobrosz, Drogosz, Gniewosz, Jarosz, Lutosz, Miłosz, Mirosz, Młodosz, Radosz, Skarbosz, Stanosz, Sułosz, Żyrosz; – USZ: Bog-usz, Bohusz, Jakusz, Wilusz;*

- EŚ: Bol-eś; -IŚ: Godz-iś, Mścisz; -UŚ: Bog-uś, Boruś, Bronuś, Jaruś, Miłuś, Miruś, Przemuś, Raduś, Tomuś, Wacuś, Wituś, Właduś, Włoduś, Wojtuś; -YŚ: Miecz-yś;

Форманти с **Ć**: *-CIO: Sław-cio, Tomcio;*

Форманти с **R**: *-OR: Dob-or, Sławor;*

Форманти със **S**: *-AS: Wojt-as; -OS: Mir-os;*

Форманти с **T**: *-ESTA: Bol-esta; -OST: Jar-ost, Miłost, Mirost, Radost; -OTA: Drog-ota, Miłota; -ETA: Sobi-ęta;*

– Присъединяват се към хипокористичен корен отворена сричка:

Форманти с **N**: *-NIO: Zby-nio;*

Налице са и деривати от II и III степен с **K** в състава си: *Wa-ń-ko; Zby-n-iek, Waniek; Sta-s-in-ek;*

Форманти с **Š**: *-SZ: Bo-sz, Busz, Dosz, Dusz, Jasz, Krzesz, Lesz, Rasz, Stasz, Stosz, Wiesz, Zasz, Zdzisz; -SZO: Zdzi-szo; -ESZ: Zdzi-esz;*

– *Ś: Cze-ś, Jaś, Staś, Zdyś, Krześ; -SIO: Cze-sio, Krzesio, Lesio, Stasio, We-sio, Zbysio, Zdysio; -SIU: Cze-siu, Stasiu, Zbysiu;*

Налице са и деривати от II степен с **K** в състава си: *Dzi-sz-ek*, *Mieszek*, *Sraszek*, *Zbyszek*, *Zdziszek*; *Mie-sz-ko*, *Wieszko*, *Zbyszko*, *Zdziszko*; *Cze-ś-ko*, *Staśko*; *Sta-s-iek*, *Zdzisiek*, *Wiesiek*;

Съкратените форми от сложните мъжки полски лични имена, получени чрез апокопа на сричка, имат своето място в хипокористичната деривация: чрез отпадане на сричка в средисловие са образувани 26 хипокористики. Всички те не се нуждаят от допълнително материално оформление, тъй като се запазва нулевата флексия от композита (*Do-bro-lub* > *Dolub*; *Stanimir* > *Stamir*). Този начин на образуване на хипокористични форми може да се определи като безафиксна силабична деривация.

Независимо от факта, че при образуването на формите в полската хипокористична деривация роля играе палатализацията на финалните съгласни от основата на името, в ексцерпираниите от нас хипокористики срещаме само единични примери на съкратени форми в два варианта: непалатален и палатален (*Stanek*: *Staniek*, *Sulko*: *Sulko*).

Поради факта, че сложните полски мъжки лични имена не се срещат толкова често, макар и да фигурират в полската антропонимична система, спектърът от хипокористични форми е твърде ограничен. Най-често на новородените деца се дават едноосновни лични имена, възхождащи към християнските канонични списъци. Липсва разнообразие и при хипокористичните форманти. С висока фреквентност от формантите, съдържащи консонант в състава си, се характеризират **-EK**: 43 примера, **-KO**: 27 примера; **-OSZ**: 15 примера; **-UŚ**: 15 примера. С нулева флексия са оформени 20 хипокористики. Всички останали форманти са представени в единични примери, в това число и флексийте форманти, така продуктивни в останалите езици.

При съкращаването на сложните полски мъжки лични имена в повечето случаи се спазва морфемната граница и по този начин не се наблюдава пълна дезинтеграция на коренната морфема, както е при едноосновните имена.

От проведените наблюдения следва изводът, че вследствие на ограничената употреба на сложните лични имена в полски език броят на хипокористиките, получени в резултат на тяхното съкращаване, е много по-малък в сравнение с антропонимичните системи на славянските езици от балканския ареал (български, сръбски, хърватски). Докато при българите, сърбите и хърватите хипокористичните имена, получени от сложните мъжки лични имена, са широко разпространени, употребяват се до ден днешен и се използват и като паспортни, в полската традиция това е недопустимо – на новороденото се дава само име в неговата основна форма.

ЛИТЕРАТУРА

- Бубак 1993:** Bubak, J. *Księga naszych imion*. Wrocław: Ossolineum, 1993.
- Винчевски 2006:** Winczewski, M. *Leksykon imion*. Białystok, 2006.
- Гженя 2002:** Grzenia, A. *Nasze imiona*. Warszawa: PWN, 2002.
- Курилович 1968:** Kuryłowicz, J. O niektórych właściwościach imion skróconych. // *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*. Wrocław: Ossolineum, 1968, 23 – 35.
- Малец 1982:** Malec, M., *Staropolskie nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*. Wrocław: Ossolineum, 1982.
- Милевски 1969:** Milewski, T. *Indoeuropejskie imiona osobowe*. Wrocław: Ossolineum, 1969.
- Мирославская 1971:** Мирославская А. Н. Особенности словообразовательной структуры русских календарных имен. // *Ономастика Поволжья*. Вып. 2. Горький, 1971, 47 – 51.
- Реформатский 1967:** Реформатский, А. *Введение в языковедение*. Москва: „Просвещение“, 1967.
- Свобода 1969:** Svoboda J. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Akademia, 1964.
- Суперанская 1969:** Суперанская, А. *Структура имени собственного. (Фонология и морфология)*. Москва: „Наука“, 1969.
- Ташицки 1926:** Taszycki, W. *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków: Ossolineum, 1926.
- Чобанов 2008a:** Чобанов, И. За кратките форми от сръбските сложни мъжки лични имена, представляващи затворена сричка. // *Славистика*, III. Под ред. на Ж. Чолакова. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2008, 126 – 138.
- Чобанов 2008b:** Чобанов, И. Антропонимичната хипокористична деривация от съкратените едноосновни сръбски женски лични имена. // *Научни трудове*, том 46, кн. I, Сб. А. Под ред. на Ж. Чолакова. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2008, 398 – 410.
- Чобанов 2009a:** Чобанов, И. За кратките форми от сръбските сложни женски лични имена, представляващи затворена сричка. // *Сръбски језик у употреби*. Под ред. на М. Ковачевич. Крагујевац, 2009, 81 – 89.
- Чобанов 2009b:** Чобанов, И. За хипокористичните форми, деривати от съкратените едноосновни сръбски мъжки лични имена. // *Сборник в чест на 60-годишнината на проф. д.и.н. Людмил Спасов*, том II. Под ред. на Д. Щерева. Велико Търново: „Фабер“, 2009, 13 – 34.
- Чобанов 2010a:** Чобанов, И. Съкращаване на сложните хърватски лични имена със запазване на морфемната граница. Юбилеен сборник „Традиции и съвременност“, том II. Под ред. на Д. Щерева. Велико Търново: „Фабер“, 2011, 37 – 61.

Чобанов 2010b: Чобанов, И. За сръбските и българските вокални хипокористични форманти, участващи в производни от мъжки лични имена. В: *Лезички систем и употреба језика*. Књига I. Под ред. на М. Ковачевич. Крагујевац, 2010, 197 – 210.

Чобанов 2010c: Чобанов, И. За хърватските женски лични имена, деривати от съкратени композити. // *Сборник в чест на 60-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Диана Иванова, „По следите на словото“*. Пловдив: „Контекст“, 423 – 436.

Wielka księga imion. Ankieta. <<http://leksykony.interia.pl/imiona>>.

FUNKCJE METAFOR W TWORZENIU POLSKICH NAZWISK

Renata Gliwa
Uniwersytet Łódzki

METAPHORIC USAGE OF APPELLATIVES IN THE PROCESS OF CREATING POLISH SURNAMES

Renata Gliwa
University of Lodz

The elaboration analyzes the metaphoric and metonymic usage of appellatives in the process of creating “characterizing surnames”. In the context of our current knowledge concerning Polish surnames, it becomes necessary to interpret the surnames deriving from appellatives, which have been called “characterising surnames” in literature, taking into account the linguistic and extralinguistic criteria. The fundamental aim of the article was to present one of the processes of personal name formation – a process leading to the formation of names belonging to the class *what is s/he like?*; discuss the semantic and stylistic function of folk vocabulary in the process of surname formation. A large number of surnames is not a result of onymic derivation, but rather of a displacement of lexical units into anthroponymic territory.

Key words: characterizing surnames, metaphor, metonymy, process of metaphorization

Uwzględniając kryterium socjolingwistyczne w klasyfikacji nazwisk polskich (por. Bubak 1986: 23) można przyjąć, że identyfikacja ludzi odbywa się zasadniczo pięcioma sposobami: po pierwsze poprzez wskazanie na charakterystyczne cechy zewnętrzne lub wewnętrzne osoby identyfikowanej: *jaki jest? czym się charakteryzuje?*; po drugie poprzez wskazanie na zależności, rodzinne i inne: *czyj jest?*; po trzecie poprzez wskazanie na relacje osoby identyfikowanej do nazwy miejscowej (miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania) *skąd jest?*; po czwarte poprzez wskazanie na wykonywany zawód, zajmowane stanowisko: *co robi?, czym się zajmuje?*; po piąte poprzez wskazanie na potoczną, skróconą formę imienia osoby identyfikowanej. W dotychczasowych badaniach antroponimicznych

na gruncie polskim niewiele miejsca poświęcono nazwiskom, które genetycznie wywodzą się od określeń charakteryzujących bądź oceniających. Zupełnie marginalne są prace traktujące o nazwiskach, tworzonych w procesie metaforyzacji i metonimizacji. Zagadnienie powstawania nazw osobowych w efekcie powyższego procesu było wielokrotnie lekceważone, a przecież jest tak istotne przy powstawaniu pierwotnych przezwisk (protonazwisk), a późniejszych nazwisk; podkreślała to m.in. Aleksandra Cieślikowa (Cieślikowa 2002: 275).

Celem niniejszych rozważań jest określenie roli metafory, pośrednio także metonimii¹ w kreacji nazwisk zaliczanych do klasy *jaki jest?*, *czym się charakteryzuje?*

Przyjmuje się, że nazwiska to twory puste semantycznie, zatem poniższą analizę rozpoczęto od „spojrzenia” na nazwisko w momencie jego tworzenia – *in statu nascendi* tzn., gdy zaistniał fakt charakteryzowania, a więc indywidualizowania członka określonej społeczności w procesie mówienia (por. Grzybowski 1958). Nie chodzi tu o przedstawienie faktów historycznych dotyczących protonazwisk ale o ukazanie samego mechanizmu kreacji nazwisk od podstaw apelatywnych użytych metaforycznie lub metonimicznie.

Podstawę materiałową do niniejszej analizy stanowiły źródła onomastyczne i apelatywne. Materiał apelatywny ekscerpowano z publikacji *Słownictwo ludowe* pod red. Karola Dejny (1974 – 1988), dalej SL. Wybór tego źródła podyktowany był założeniem, że informatorzy, od których pochodzi materiał apelatywny należeli do grupy ludności, którą mógł objąć prawny obowiązek przyjmowania nazwisk; a także zawartością zbioru, słowniki języka polskiego odbiegają od naszych oczekiwań, w większości pomijają znaczenia przenośne (utarte, metaforyczne) wyrazów, publikacja będąca zbiorem słownictwa gwarowego zaspokaja w tym względzie nasze oczekiwania. Okazjonalnie posiłkowano się także *Słownikiem języka polskiego* pod redakcją Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego, Władysława Niedźwiedzkiego, dalej SW (*Słownik języka polskiego* 1900 – 1927), ponieważ zawiera on leksykę chronologicznie przystającą do badanego okresu, zarejestrowano tam także część słownictwa gwarowego. Źródłem materiału onomastycznego był *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* pod redakcją Kazimierza Rymuta (Rymut 1992 – 1994).

¹ Dość trudno wskazać proces metonimizacji w procesie powoływania nazwisk bez znajomości okoliczności nominacji, mechanizm tworzenia nazw metonimicznych można obserwować np. we współczesnych przezwiskach.

Badając proces kształtowania się nazw osobowych onomaści dostrzegają, że w toku wielowiekowego kształtowania się nazwisk występowały takie zjawiska, których nie można wyjaśnić tylko na gruncie językowym (por. Kaleta 1995: 27), uwagę tę można odnieść do interpretowanego w niniejszych rozważaniach typu nazwisk *jaki jest?*, których podstawą były metafory. Ich kreację trudno wyjaśnić w drodze analizy językowej, aby wyjaśnić naturę tych tworów, wykryć co odzwierciedlają, trzeba zwrócić się także do innych dziedzin nauki o człowieku, konieczne jest wyjście poza ściśle językoznawczą płaszczyznę badań, a więc odwołanie się do zagadnień wzorców kultury, życia rodzinnego, stereotypów narodowych, prawa i obyczajów typowych dla danej społeczności.

Jednym z najczęściej stosowanych procesów nominacji było wykorzystywanie istniejącego słownictwa poprzez przeniesie nazwy określonego desygnatu na drugi na podstawie pewnego podobieństwa (proces metaforyzacji) lub styczności (proces metonimizacji), np. *lis* ‘człowiek przebiegły, chytry’, *jastrząb* ‘przenośnie nieprzyjaciel, wróg, dręczyciel’, *kulas* ‘człowiek chodzący o kulach’, *brzuchacz* ‘człowiek o wielkim brzuchu’, *nochal* ‘człowiek o wielkim nosie’. Akt kreacji nazwisk, które powstały w procesie metaforyzacji lub metonimizacji od tych klas lekсыkalnych, które wskazują na cechę nominowanego, a więc wyrażają atrybutywność², przebiegał w sferze pragmatyczno-językowej. Pierwszy etap ustalania się nazwisk o proveniencji atrybutywnej miał miejsce na gruncie apelatywnym. Początkowo tworzone określenia – protonazwiska miały charakter predykatywny, nie funkcjonowały jako nazwy własne. Były określeniami powstałymi w akcie językowej charakterystyki, w drodze deskrypcji jednostki, na podstawie wyróżniającej go cechy, deskrypcji towarzyszyła najczęściej ocena. Charakterystyka dokonywała się według schematu: *jaki jest?*, *czym się charakteryzuje?* zgodnie z zasadami deskrypcji określonej³.

Znaczenie terminu *ocena* przyjęto za Jadwigą Puzyniną, to zbiór sądów wartościujących jakiś przedmiot, jego cechę lub stan rzeczy (Puzynina 1992: 122). Sąd wartościujący, to sąd o tym, czy ów przedmiot

---

² O osobowych atrybutywach dość obszernie traktuję w artykule *Rzeczownikowe atrybutywa w gwarze Sarbic i Motyczna* (Gliwa 2010: 123-140).

³ Definicję *deskrypcji określonej* przyjmuję za *Encyklopedią językoznawstwa ogólnego*, jest to wyrażenie predykatywne, najczęściej złożone, które opisuje właściwości pojedynczych lub zbiorowych przedmiotów indywidualnych bądź też stosunki zachodzące między nimi a innymi indywidualnymi przedmiotami. Prymarną funkcją deskrypcji określonej jest zatem funkcja predykatywna nazywana też funkcją askryptywną.

(cecha lub stan rzeczy) jest pod jakimś względem dobry, czy zły i w jakim stopniu (jest to wartościowanie jakościowe) lub też czy jest on pod jakimś względem mniejszy lub większy niż norma i w jakim stopniu (jest to wartościowanie ilościowe) (Puzynina 1992: 122).

Prymarną funkcją nacechowanych ekspresywnie metafor i metonimii było wyrażanie emocjonalnego stosunku twórcy nazwy do nazywanego. Ekspresywność uzyskiwano poprzez ukazanie nieoczekiwanych związków między odległymi pojęciami, charakterystyka odbywała się w pewnym sensie przy okazji, poprzez utożsamienie cechy lub cech charakterystycznych dla nominowanego z porównywanym obiektem. Przenośnie użyta nazwa nie odnosiła się do swego desygnatu bezpośrednio lecz sygnalizowała swój stosunek do innych desygnatów. To może stanowić podstawę do uznania ich za struktury analogiczne do formacji słowotwórczych, są to struktury czysto semantyczne, gdyż brak im morfologicznych wykładników tych relacji (por. Chludzińska-Świątecka 1978: 145-152; Pomianowska⁴, 1963: 24).

Metafora i metonimia to nie tylko środki o funkcjach stylistycznych (por. Mayenowa 2000: 212), to głównie procesy konceptualne, mające na celu kategoryzację zjawisk rzeczywistości. W klasycznym ujęciu metafora to zjawisko polegające na użyciu jednego wyrażenia językowego na oznaczenie zjawiska – desygnatu zwykle określanego, nazywanego innym wyrażeniem (Tokarski 1987: 13). Metafora w tym ujęciu to figura stylistyczna polegająca na naruszeniu określonych reguł semantycznych i składniowych. Znaczenie metaforyczne uzyskane jest poprzez przeniesienie nazwy jednego zjawiska na drugie na podstawie podobieństwa cech charakterystycznych desygnatów (*Encyklopedia językoznawstwa...* 2003). Struktura znaczeniowa wyrazów zawiera nie tylko obligatoryjne składniki znaczenia, ale także składniki konotacje ich podstawą jest semantyka kulturowa, obowiązująca w danej grupie społecznej. W metaforze najczęściej aktywizuje się znaczenie konotacyjne (por. Puzynina 1992, Tokarski 2001). Źródłem metaforycznych określeń mogą być porównania w literaturze nazywane związkami stereotypowymi (por. Kurkowska, Skorupka, 2001: 158) np. *głodny jak wilk, zły jak wilk, chytry jak lis, rudy jak lis, biały jak ściana*. Stereotypy są uwarunkowane kulturowo i jednocześnie stanowią element kultury (por. Nowakowska

⁴ W pracy *Klasyfikacja rzeczowników odrzeczownikowych* formacje typu *bajda, poczta*, użyte w znaczeniu *plotkarz*, rzeczownik *gorzała* użyty w znaczeniu *pijak*, autorka uznała za typ derywatów słowotwórczych, w których formantem jest zmiana znaczenia (Pomianowska, 1963: 24).

2003: 99). Porównania podtrzymują stereotypy, utrwalają je w świadomości użytkowników języka.

Nazwy metaforyczne, tworzone ze względu na wyróżniającą cechę charakteryzowanego – nominowanego, wiążą się z postawą wartościującą – zawierają zazwyczaj nacechowaną emocjonalnie ocenę. Aby ustalić czy dana nazwa jest nacechowana negatywnie, czy dodatnio należy określić możliwości konotacyjne podstawy, na przykład przezwisko *Błyskawica*: może ono zawierać pozytywną ocenę (konotacja) ‘szybki, zwinny’, bądź negatywną (konotacja) ‘groźny, zły, niebezpieczny’. Natalia Sosnowska wspomina o zasadzie wartościowania nazw opartej na osi góra – dół; według tej zasady to co odległe, niedostępne dla człowieka konotuje nacechowanie dodatnie (np. dzikie ptactwo zazwyczaj jest dodatnio wartościowane), natomiast to, co człowiekowi bliskie, łatwo dostępne na ogół jest oceniane negatywnie (np. ptaki udomowione: kura, gęś) (Sosnkowska 1999: 138).

Metonimia w tradycyjnym ujęciu opiera się na relacji styczności dwóch obiektów (przedmiotów, zjawisk), to zastąpienie nazwy danego desygnatu inną nazwą, która pozostaje z nim w jakiejś styczności, przyległości czasowej, przestrzennej, itd. (por. Tokarski 1987: 143 – 144). Pozwala na używanie pewnego pojęcia tak, aby zastąpiło ono inne, umożliwia wyróżnienie części, która reprezentuje całość. W procesie kreacji nazw osobowych wybór tej części uzależniony jest od tego, na czym nazywający skupiał szczególną uwagę. W literaturze wyróżnia się kilka typów metonimii ale tylko niektóre są produktywne w tworzeniu nazw charakteryzujących, odnoszących się do człowieka. Typ najczęstszy to metonimia oparta na relacji *część za całość*, charakterystyka odbywa się poprzez użycie nazwy nietypowej, wyróżniającej nominowanego części ciała zamiast całości; np. *Brzuchacz, Noga, Uchacz, Nos, Wąsacz, Łysol, Paluch, Wargacz, Włochacz, Zębalec*; metonimia oparta na relacji *przedmiot za użytkownika* np. *Kulas, Pierścionek*⁵; najtrudniejsza do wskazania jest metonimia oparta na relacji *wydarzenie, okoliczność za związane z tym wydarzeniem*, niezbędna jest tu szczegółowa znajomość okoliczności nominacji, np. *Piątek* ‘osoba, która urodziła się w piątek’.

W strukturalizmie, w efekcie rozróżnienia relacji paradygmatycznych i syntagmatycznych, metafora została umiejscowiona na osi paradygmatycznej, metonimia na syntagmatycznej, ta pierwsza opiera się na zastępowalności wyrażen, druga na kombinacji – wyborze jednego elementu

---

⁵ W typie nazwisk *jaki jest? czym się charakteryzuje?* nazwami atrybutywnymi będą tylko te, które nie należą do kategorii nazw wykonawców zawodu (tzn. tworzonych od nazwy obiektu czynności, np. *czapkarz*).

reprezentatywnego dla całości, zatem w przypadku charakterystyki nominowanego na wyborze jednego wyróżniającego szczegółu osoby nominowanej i użyciu nazwy tego szczegółu do nominacji całości. Nie zawsze jednak można rozstrzygnąć, czy dana nazwa ma charakter metaforyczny czy metonimiczny bez znajomości okoliczności powołania nazwy, np. protonazwisko *Siekiera* mogło oznaczać ‘człowieka, który jest niebezpieczny, ostry jak siekiera’ lub kogoś, dla kogo siekiera była narzędziem pracy. W pierwszym przypadku rzeczownik *siekiera* został użyty metaforycznie, zatem w procesie nominacji wskazano na cechę osobniczą nominowanego, w drugim rzeczownik ten użyto metonimicznie, podstawą był wykonywany zawód (wobec tego w procesie kreacji tej nazwy osobowej nie odniesiono się do cech charakteru, czy wyglądu nominowanego).

Z syntagmatycznego punktu widzenia, mechanizm powstawania metaforycznych osobowych nazw odapelatywnych jest następujący: wyraz pospolity zajmuje w nominacyjnym akcie mowy pozycję predykatu, z wbudowanym porównaniem: *on jest jak, jakby ktoś inny / coś innego*, np. *on jest jak bocian* > n. os. *Bocian*⁶. Metafora użyta referencjalnie zachowuje właściwości predykatu, dopóki uświadamiana jest jej pozajęzykowa motywacja. Schemat ten możemy uznać za pewien model a każdą z utworzonych według niego formację można zastąpić wyrażeniem predykatowo-argumentowym: *jest taki jak charakteryzująca go cecha* lub *jest taki jak obiekt, do którego jest porównywany* (por. Cieślukowa 2002: 275). Możemy wyróżnić następujące typy protonazwisk powstałych w efekcie charakterystyki pośredniej, a więc z odwołaniem do znaczenia metaforycznego apelatywów:

a) protonazwiska od podstaw przymiotnikowych wskazujących na atrybut np. Celny: od ap. *celny* ‘trafny, nie chybiający celu; przedni, wyborowy, wyśmienity’ SW; Gęsty: od ap. *gęsty* ‘ts.’ SL; ‘tęgi, buńczuczny, butny, pewny siebie’ SW; Gorzki: od ap. *gorzki* ‘ts.’ SL; Jałowy: od ap. *jałowy* ‘nieurodzajny’ SL; Ostry: od ap. *ostry* ‘srogi’ SL; Pieprzny: od ap. *pieprzny* ‘przenośnie zbyt wygórowany, nieprzystępny’ SW; Podzielny: od ap. *podzielny* ‘dający się podzielić; osobny, odrębny’ SW; Ponikły: od ap. *ponikły* ‘który ponikł’ SL; Słodki: od ap. *słodki* ‘przenośnie przyjemny, miły, ujmujący, rozkoszny, luby, wdzięczny’ SL;

⁶ Podobną transformację przeszły niegdyś imiona, śladów tego procesu można doszukiwać się w archaicznym typie imion złożowych, które wywodziły się ze zdań z orzeczeniem werbalnym. W czasie wielowiekowej ewolucji wykształciły się z nich imiona o funkcji wyłącznie referencyjnej (Milewski, 1969: 9 – 14).

Żalobny: od ap. *żałobny* ‘pogrzebowy; przen. ponury, smętny, tragiczny’ SW; Żyzny: od ap. *żyzny* ‘pożywny’ SL; ‘urodzajny, płodny’ SW;

b) protonazwiska charakteryzujące pośrednio, derywowane od podstaw rzeczownikowych np. Bandura: od ap. *bańdura* ‘cymbał, bałwan, głupiec, niedołęga’ SW; Barszcz: od ap. *barszcz* ‘przenośnie człowiek bez charakteru, safandula’ SW; Bąk: od ap. *bąk* ‘przenośnie truteń, ktoś nadęty’, ‘przenośnie dzieciak’ SW; Bekas: od ap. *bekas* ‘płaksa, człowiek płaczkliwy, lubiący beczeć’ SL; Borciuch: od ap. *borciuch* ‘przenośnie człowiek wydatnych szczęk, spłaszczonego nosa, małych oczu’, ‘brudas’ SW; Borsuk: od ap. *borsuk* ‘przenośnie człowiek wydatnych szczęk, spłaszczonego nosa, małych oczu’ SW; Byk: od ap. *byk* ‘przenośnie ogromny chłopiec, dryblas’ SW; Caban: od ap. *caban* ‘przenośnie człowiek niezgrabny, niezgrabiasz’, ‘basalyk’ SW; Cap: od ap. *cap* ‘przenośnie głupiec, niezgrabny, człowiek do niczego’ SL; Cebula: od ap. *cebula* ‘przenośnie głupiec’ SW; Cebularz: od ap. *cebularz* ‘skąpiec’, ‘człowiek mający wielkie oczy’ SW; Cieluch: od ap. *cieluch* ‘głupiec’, ‘człowiek opasły, ocieężały’ SW; Cierpka: od ap. *cierpka* ‘coś cierpkiego, kwas’ SW; Cymbał: od ap. *cymbał* ‘peior. o człowieku tępym i głupim’ SL; Czapla: od ap. *czapla* ‘przenośnie człowiek na wysokich nogach’ SW; Czeczotka: od ap. *czeczotka* ‘przenośnie kobieta wiele i prędko mówiąca, papla’ SW; Ćmok: od ap. *ćmok* ‘mruk, człowiek ponury, zasepiony’ SW; Drag: od ap. *drag* ‘człowiek duży a niezgrabny, dryblas’ SL; Drop: od ap. *drop* ‘głupiec, dureń’ SW; Flak: od ap. *flak* ‘przenośnie człowiek słaby, miękki, ciura, niedołęga’ SW; Flądra: od ap. *flądra* ‘kobieta niechlujna; rozpustnica’ SW; Fujara: od ap. *fujara* ‘przenośnie niedołęga, safandula’ SW; Gad: od ap. *gad* ‘przenośnie człowiek podły’, ‘przenośnie okrutnik’ SW; Glapa: od ap. gw. *glapa* ‘kobieta ocieężała, gruba’, ‘człowiek gapiowaty, głupkowaty’ SW; Glista: od ap. *glista* ‘przenośnie człowiek szczupły, cienki’ SL; Głęb: od ap. *głęb* ‘człowiek tępy, głupi, niezdolny’ SL; Gnida: od ap. *gnida*; ‘człowiek mały, słaby, wątpy’ SL; Gorączka: od ap. *gorączka* ‘człowiek w gorącej wodzie kapany, człowiek popędliwy’ SW; Grom: od ap. *grom* ‘pogromca, mściciel, prześladowca’ SL; Grzebieluch: od ap. *grzebieluch* ‘grzebiące stworzenie’ SL; Grzyb: od ap. *grzyb* ‘pogardliwie człowiek stary, dziad, baba’ SW; Harbuz: od ap. *harbuz* ‘głupiec’ SW; Jamik: od ap. *jamik* ‘małe, ładne dziecko’ SW; Jastrząb: od ap. *jastrząb* ‘przenośnie nieprzyjaciół, wróg, dręczyciel’ SW; Jaszczura: od ap. *jaszczura* ‘przenośnie kobieta złośliwa, chytra, niewdzięczna’ SW; Larwa: od ap. *larwa* ‘brzydka kobieta, brzydka twarz; kobieta nierządna; kobieta rozlazła niechlujna’ SW; Papuga: od ap. *papuga* ‘człowiek gadający albo powtarzającym coś bezmyślnie’ SW; Sep: od ap.

sep ‘przenośnie drapieżnik, okrutnik’ SW; *Siekiera*: od ap. *siekiera* ‘stp. przenośnie człowiek przebiegły, doświadczony’ SW; *Siła*: od ap. *siła* ‘przenośnie człowiek wielkiej zdolności, dzielności’ SW; *Tchórz*: od ap. *tchórz* ‘człowiek tchórzliwy’ SW; *Wąż*: od ap. *wąż* ‘o człowieku złym, chytrym’ SL; *Wiewiórka*: od ap. *wiewiórka* ‘przenośnie kobieta zwinna, żywa’ SW; *Wióra*: od ap. *wióra* ‘przenośnie człowiek wyschły, szczapa, chudzina’ SW; *Wrona*: od ap. *wrona* ‘przenośnie gap, gapa, gamoń, głupiec’ SW; *Zawierucha*: od ap. *zawierucha* ‘przenośnie zawadiaka, krzykacz’ SW; *Ziółko*: od ap. *ziółko* ‘przenośnie filut, człowiek przebiegły, chytry, ptaszek’ SW; *Zwierz*: od ap. *zwierz* ‘przenośnie niewierzący’ SL; *Żaba*: od ap. *żaba* ‘przenośnie człowiek nadęty, próżny, zarozumialec’ SW; *Żubr*: od ap. *żubr* ‘człowiek niespokojny, gwałtowny’ SW;

c) protonazwiska, których podstawą były czasowniki, zapewne użyte metaforycznie: *Bąbała*: od ap. *bąbać* ‘klepać, uderzać (po twarzy, łydkach)’; *bąbać się* ‘dyndać, chwierutać się’ SW; por. też n. os. *Bąba*; *Ciążala*: od ap. *ciążyć* ‘być ciężarem, przygniatać swym ciężarem’ por. *ciążyć na kogo* ‘utyskiwać, narzekać, żalić się’ SW; *Czapała*: od ap. *czapać* ‘chwytać’; por. ap. *czapić* ‘capnąć’ SW; *Dopytała*: od ap. *dopytać* ‘wypytać’, ‘uzyskać’ SW; *Głodała*: od ap. *głodać* ‘gryźć, ogryzać; obdzierać, oskubywać’ SW; por. n. os. *Głód*; *Grzmiel*: od ap. *grzmieć*, *grzmić* ‘przenośnie huczeć, dudnić’, ‘piorunować’, ‘szybko bieć’ SW; *Iskała*: od ap. *iskać* ‘wybierać z włosów, czy z piór, wszy lub inne robactwo’ SL (w fazie apelatywnej rzeczownik *iskała* mógł oznaczać człowieka przesadnie dbającego o swój wygląd); *Jerzyło*: od ap. *jeżyć* ‘przenośnie sierzcić, srożyć, oburzać’ SW; *Kłopotcz*: od ap. *kłopotać się* ‘kłopotać się’, ‘sprzeczać się’ SW; *Łypacz*: od ap. *łypać* ‘rzucać okiem’ SL; *Maczak*: od ap. *maczać* ‘złośliwie: pić wódkę’, ‘zanurzać w płynie’ SW; *Naciskala*: od ap. *naciskać* ‘cisnąć nagnieść, przycisnąć’, ‘przymusić kogo’ SW; *Skala*: od ap. *skalać* ‘przenośnie zhańbić się’ SW; *Ukapło*: od ap. *ukapać* ‘kroplami upaść, skapać’ SW; *Uszczoń*: od ap. *uszczać* ‘obsikać, zaszczyć’ SW; *Wcislik*: od ap. *wcisnąć* ‘wepchnąć, wtłoczyć, wsadzić gwałtem w głąb czego; precisnąć się, przedostać’ SW; *Zaparzała*: od ap. *zaprząć*, *zaprzec* ‘zapierać; zasadziwszy oprzeć; zaprzeczyć, nie przyznać, odmówić; oprzeć się trzymać się uparcie czego’ SW;

d) protonazwiska, których podstawą były złożenia: *Babrzymąka*: od ap. *babrać* ‘brudzić się, paprać; robić coś źle, niedbale’ + ap. *mąka* ‘ts.’ SL; *Drewojed*: od ap. *drewno* + ap. *jeść* ‘ts.’ SL; *Grabiwoda*: od ap. *grabać* ‘porywać, chwytać, łapać’, ‘grabić siano’, ‘niedbale kopać ziemię’; lub od ap. *grabać się* ‘mieć chód niezgrabny’ SW; lub od ap. *grabić* ‘rabować’ SL; + ap. *woda* ‘ts.’ SL; *Grajwoda*: od ap. *grać* ‘przenośnie ryzykować,

narażać się; igrać, swawolić’, ‘bawić się w jaką grę’, ‘prawować się; wygrywać tony’ SW; ‘grać na instrumentach lub w karty’ SL; + ap. *woda* ‘ts.’ SL; Szczerowoda: od ap. *szczery* + ap. *woda* ‘ts.’ SL; Warczygłowa: od ap. *warczyć* ‘furknąć, obruszyć się, szemrać, wyrażać głos wytrzeszczając zęby, burknąć’ SW; + ap. *głowa* ‘ts.’ SL; Wiercigroch: od ap. *wiercić* ‘ts.’ SL; por. ap. *wiercić* ‘kręcić się, miotać; krzątać się’ SW; + ap. *groch* ‘ts.’ SL.

Protonazwiska, których podstawą były formacje apelatywne, charakteryzujące pośrednio, metonimicznie:

a) protonazwiska charakteryzujące pośrednio, metonimicznie, których podstawą były przymiotniki: Czarny: od ap. *czarny* ‘człowiek czarny’ SW; Dzióbaty: od ap. *dziobaty* ‘mający na twarzy dołki znaki po ospie, ospowaty’ SL; Łysy: od ap. *łysy* ‘człowiek łysy’ SL; Pełechaty: od ap. *pełechaty* ‘kudłaty’ SW; Paleczny: od ap. *paleczny* ‘palcowy, palczasty’ SW; Siwy: od ap. *siwy* ‘człowiek, który ma siwe włosy’ SL; Wardawy: od ap. *wardawy* ‘człowiek, który używa lewej ręki’ SW;

b) protonazwiska od podstaw charakteryzujących pośrednio, metonimicznie, których podstawą były rzeczowniki: Bas: od ap. *bas* ‘człowiek mówiący niskim głosem’ SL; Bielas: od ap. *bielas* ‘jasny blondyn’ SW; Brodacz: od ap. *brodacz* ‘człowiek brodaty’ SL; Brzuchacz: od ap. *brzuchacz* ‘człowiek mający wielki brzuch’ SL; Cycak: od ap. gw. *cycak* ‘młody ssak domowy; niemowlę’ SW; Czarnuch: od ap. *czarnuch* ‘człowiek czarny’ SW; Czarnuszka: od ap. *czarnuszka* ‘kobieta czarnowłosa’ SW; Gąbal: od ap. *gąbal* ‘człowiek o wielkiej gębie’ SW; Gębula: od ap. *gębula* ‘człowiek o wielkiej gębie’ SL; Grzywacz: od ap. *grzywacz* ‘mający dużą grzywę’ SW; Kądziora: od ap. *kądziora* ‘człowiek, któremu włosy same się kręcą’ SW; Łyś: od ap. *łyś* ‘człowiek łysy’ SW; Nogaj: od ap. *nogaj* ‘człowiek mający długie nogi’ SW; Nogal: od ap. *nogal* ‘człowiek mający długie nogi’ SW; Siwak: od ap. *siwak* ‘człowiek osiwiaty’ SW; Siwek: od ap. *siwek* ‘człowiek, który ma siwe włosy’ SL; Wargas: od ap. *wargas* ‘przezwisko, człowiek z grubymi wargami’ SL; Warguła: od ap. *warguła* ‘przezwisko, kobieta z grubymi wargami’ SW; Wąchal: od ap. *wąchal* ‘człowiek wąsaty’ SL; Wąsacz: od ap. *wąsacz* ‘człowiek wąsaty’ SL; Wąsala: od ap. *wasala* ‘człowiek z wąsami’ SL; Włochacz: od ap. *włochacz* ‘pokryty włosami’ SL; Włochal: od ap. *włochal* ‘pokryty włosami’ SME; Włosak: od ap. stp. *włosak* ‘człowiek porośnięty włosami’ SW; Worgacz: od ap. *worgacz* ‘człowiek z obwisłymi wargami’ SW; Zębak: od ap. *zębak* ‘ten, co ma wielkie zęby’ SW; Zębál: od ap. *zębál* ‘człowiek, który ma wielkie zęby’ SL;

c) protonazwiska charakteryzujące pośrednio, metonimicznie, których podstawą były złożenia i zrosty, np. Białobrodec: od ap. *białobrody* ‘mający białą brodę’ SW; Białogłowy: od ap. *białogłowy* ‘mający włosy na głowie białe, siwy’ SW; Białogrzywy: od ap. *białogrzywy* ‘mający białą grzywę’ SW; Białołusz: do ap. *biały* ‘ts.’ + ap. *uszy* ‘ts.’ SL; Białooki: od ap. *białooki* ‘mający białe oczy’ SW; Białosukna: od ap. *biały* ‘ts.’ SL; + ap. *suknia* SW; Białowąs: od ap. *białowąs* ‘człowiek mający białe wąsy’ SW; Cienkonóg: od ap. *cienkonóg* ‘mający cienkie nogi’ SW; Czarnobrewa: od ap. *czarnobrewa* ‘kobieta o czarnych brwiach’ SW; Czarnoczapka: od ap. *czarny* ‘koloru najciemniejszego ze wszystkich’ SW + ap. *czapka* ‘ts.’ SL; Dołgoruka: od ap. *długi* ‘ts.’ + ap. *ręka* ‘ts.’ SL; Dołgoszyj: od ap. *długoszyj* ‘mający długą szyję’ SW; Krzywonos: od ap. *krzywonos* ‘człowiek z krzywym nosem’ SW; Suchonos: od ap. *suchy* ‘nie mokry; wychudły’ SW; + *nos* ‘ts.’ SL.

Podsumowanie

Wśród nazwisk należących do typu *jaki jest? czym się charakteryzuje?* (por. Gliwa 2011) notujemy nazwy osobowe, których motywy kreacji nie budzą wątpliwości np. *Długi, Wysoki, Siwy, Łysy, Luby, Gruby, Chytrus, Starzec*, ale też takie, których motywy powołania nie są jasne, np. *Lis, Sowa, Noga, Kulas, Kudłacz, Zwierz, Oksza, Kwiatek*, to efekt tego, że językowa charakterystyka człowieka mogła przebiegać w dwojaki sposób, mogła mieć charakter bezpośredni lub pośredni. Charakterystyka bezpośrednia polegała najczęściej na krótkim, często jednowyrazowym, opisie cech fizycznych lub psychicznych nazywanego człowieka, z odwołaniem do leksykalnego znaczenia użytego wyrazu pospolitego bez użycia metafor i metonimii. Charakterystyka pośrednia odbywała się poprzez opis cech fizycznych cech charakteru z odwołaniem do znaczenia metaforycznego lub metonimicznego użytego apelatywu. Wykorzystywanie istniejącego słownictwa poprzez przeniesienie nazwy w procesie metaforyzacji lub metonimizacji, to jeden z najczęściej wykorzystywanych sposobów kreacji nazwisk należących do typu *jaki jest? czym się charakteryzuje?* (por. Gliwa 2011), głównie dlatego, że ten typ charakterystyki daje największe możliwości wyrażenia oceny – zatem stosunku twórcy nazwy do nominowanego.

Metafory i metonimie mogą mieć kilka podstaw interpretacji wyeksponowanie wszystkich jest skazane na niepowodzenie, czasem zupełnie okazjonalne, peryferyczne składniki znaczenia decydowały o przeniesieniu danej nazwy na nominowanego, głównie dlatego, że metafory i metonimie to swego rodzaju wzory mentalne stąd ich duża potencjalność, dowolności i subiektywność. Określone cechy denotatu –

osoby nominowanej implikują pewne skojarzenia tkwiące w zbiorowej świadomości społeczeństwa (Kosyl 1983: 14). Warunkiem przeniesienia nazwy danego apelatywu na charakteryzowaną osobę w celu jej identyfikacji, jest posiadanie przez nią cech charakterystycznych dla denotatu danego apelatywu. Wartość konotacyjna jest tym wyraźniejsza im wyraźniejsze cechy zdecydowały o przeniesieniu danej nazwy na nominowanego.

BIBLIOGRAPHY

- Bubak 1986:** Bubak, J. *Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego*. Kraków: Drukarnia UJ, 1986.
- Chludzińska-Świątecka 1978:** Chludzińska-Świątecka, J. Wyrazy typu brodac / broda w funkcji określającej. // *Z polskich studiów slawistycznych*, seria V; Warszawa: Energeia, 1978, 145 – 152
- Cieślikowa 2002:** Cieślikowa, A. **leksykalne innowacje w różnych kategoriach nazw własnych.** // *Z polskich studiów slawistycznych*, seria X, Warszawa: Energeia, 2002, 33 – 39
- Dejna 1974-1988:** Dejna, K. Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego. // *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, t. XX-XXXI, Łódź: ŁTN, 1974 – 1988, 189 – 277.
- Gliwa 2010:** Gliwa, R. Rzeczownikowe attributiva w gwarze Sarbic i Motyczna (w): *W świecie nazw. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Czesławowi Kosylowi*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2010, 123 – 140.
- Gliwa 2011:** Gliwa, R. *Nazwiska ustalone w procesie atrybutywizacji*. Łódź (w druku).
- Grzegorzczkowska, Pajdzińska 1996:** Grzegorzczkowska, R., A. Pajdzińska, *Językowa kategoryzacja świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1996.
- Grzybowski 1958:** Grzybowski, S. Nazwisko i jego stałość jako elementy identyfikacji osoby w dawnym prawie polskim. // *Onomastica*, III, Warszawa: Zakład im. Ossolińskich, 1958, 483 – 514.
- Kaleta 1995:** Kaleta, Z. Świat ludzkich wartości odzwierciedlony w nazwach własnych osób (Nazwiska zachodnioeuropejskie i słowiańskie). // *Slavia Occidentalis*, 52; IZS UP, 1995, 27 – 34.
- Kosyl 1983:** Kosyl, Cz. *Forma i funkcja nazw własnych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1983.
- Kurkowska, Skorupka 2001:** Kurkowska, H., S. Skorupka, *Stylistyka polska*, wyd. 5, Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2001.
- Mayenowa 2000:** Mayenowa, M. R. *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*. Wyd. 3, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000.

- Milewski 1969:** Milewski, T. *Indoeuropejskie imiona osobowe*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1969.
- Nowakowska 2001:** Nowakowska, A. Róża w języku i kulturze. // *Świat roślin w języku i kulturze*. Pod red. A. Dąbrowskiej i I. Kamińskiej-Szmaj, t. 16, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2001, 17 – 25.
- Polański 2003:** Polański, K. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2003.
- Pomianowska 1963:** Pomianowska, W. *Klasyfikacja rzeczowników odrzeczownikowych, studium ze słowotwórstwa i geografii lingwistycznej*. Wrocław: Ossolineum, 1963.
- Puzynina 1992:** Puzynina, J. *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.
- Rymut 1992-1994:** Rymut, K. *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*. T. I – X, Kraków – Wrocław: Instytut Języka Polskiego PAN, 1992 – 1994.
- Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki 1900 – 1927:** Karłowicz J., A. Kryński, W. Niedźwiedzi. *Słownik języka polskiego*. Pod red. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1900-1927.
- Sosnowska 1999:** Sosnowska, N. Postawa wartościująca w onomastyce na przykładzie przezwisk motywowanych przez nazwy zwierząt. // *Przezwise i przydomki w językach słowiańskich*. Cz. 2, pod red. Stefana Warchoła. Rozprawy Sławistyczne UMCS 15. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1999, 133 – 140.
- Tokarski 1987:** Tokarski, R. *Znaczenie słowa i jego modyfikacje w tekście*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1987.
- Tokarski 1991:** Tokarski, R. Wartościowanie człowieka w metaforach językowych. // *Pamiętnik Literacki*. Z. 1, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, 1991, 144 – 157.
- Tokarski 2001:** Tokarski, R. Pole znaczeniowe w badaniach stylistycznych. // *Prace Filologiczne*. T. XLVI, Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2001, 591 – 595.

SKRÓTY

- ap. – *apelatyw*
 por. – *porównaj*
 SL – *Słownictwo ludowe* (Dejna 1974 – 1988)
 SW – *Słownik języka polskiego*, 1900 – 1927
 ts. – *to samo*

ЗА СТРУКТУРНАТА И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНАТА ХАРАКТЕРИСТИКА НА МИКРОТОПОНИМИТЕ

Надежда Данчева

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН

ON THE STRUCTURAL AND DERIVATIONAL CHARACTERISTICS OF MICROTOPONYMS

Nadezhda Dancheva

*The Professor Lyubomir Andreychin Institute of Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences*

The object of research interest is the study of Bulgarian microtoponymy on the territory of Western Bulgaria. The analysis is based on the onymization of the orographic lexis in almost 17 000 microtoponyms.

The main focus of this article is the structural and word-formation characteristics of the microtoponymy of the researched area. The issue of the dialectal influence upon microtonyms has also been considered.

Key words: toponymy, microtoponymy, macrotoponymy, onymization, orographic lexis

Като най-многочислен клас географски названия микротопонимите заслужават дължимото им теоретизиране и описание. От една страна, лингвистичната информация, която носят те, представлява интерес в чисто практически аспект, отнасящ се до събирането на онимите – основна задача на българските ономасти е цялостно събиране и проучване на българската топонимия. От друга страна, микротопонимите представляват интерес в теоретичен план, изразяващ се в закономерностите на формиране на географските имена. Специално проучване на микротопонимията ни е необходимо с оглед на съставянето на речници с основните топооснови и речници на народните български географски термини, каквито в българската наука все още отсъстват.

Обект на проучване е топонимообразуващата роля на географската апелативна лексика (в частност орографска) в микротопонимията от Западна България – както е известно, орографските термини се явяват достатъчно устойчиви основи за образуване на географски собствени имена. *Географските термини* са общонародни или местно ограничени думи, указващи вида на географския обект: 1) означения за води и свързани с тях обекти; 2) означения на изпъкнали земеповърхни форми; 3) означения на вдлъбнати земеповърхни форми; 4) означения на морфолого-вегетативни форми; 5) общи означения на земята и на земни участъци, които участват активно в образуването на топонимите (вж. Мурзаев 1974: 22; Дуриданов 1963: 191 – 215). В ономастичната литература се срещат названията *географски термин*, *местен географски термин*, *народен географски термин*, *номенклатурен термин*, *топографски термин*, *индикатор*, *нарицателно име*, в англоезичната литература – *generic term* (Мурзаев 1970: 16; 1974: 95). Терминологичното словосъчетание *народен* или *местен географски термин* е прието в руската и българската литература. Под *народен термин* се разбира „нарицателно име или словосъчетание, по-често диалектно по произход, назоваващо различни обекти и явления от физическата география“. Н. В. Подольская отдава предпочитание на съчетанието „*народный термин*“ (Подолска 1970: 54).

Орографските термини са общонародни или местно ограничени думи, с които се назовават изпъкнали или вдлъбнати земеповърхни форми¹.

С избора на термина *микротопоним* се поставя акцент върху отношението *микро-/макро-* и се подчертава специфичното в неговата съотнесеност с топонимията като цяло. Терминът *микротопоним* възниква по аналогия на термини като *микроландшафт*, *микролереф*, *микрофлора*, *микрорайон* и други в края на 50-те години на ХХ век. *Микротопоним* е „название на малък географски обект, който има тясна сфера на употреба, функционира само в пределите на малка територия, известен е само на тесен кръг хора“ (Чолева-Димитрова

¹ Така например от групата *Названия за планински проход, теснина* се ексцерпират термини като *ждрелò*; *превàл*; *превàлец*; *превлàка*; *предèл*; *прèмак*; *прèмка*; *пресèдлина*; *пресèдляк*; *прèsек*; *прèsекье*; *пресяка*; *прескòк; *прèsлап* и *прèsлоп*; *преслòпище*; *прèход*; *провирàлка*; *проврèтняк*; *прòлез*; *прòлом*; *прòмка*; *прòрез*; *просèк*; *прòсека*; *прясика*; *просèченик*; книжовният термин *прòход*; апелативът *скр̀ька* (*ск̀ърка*); диалектното нарицателно *стр̀ьга*; старинната дума *с̀тèска* (*с̀г̀т̀к̀ска*); семантично близките *теснòтà*; *теснинà*; *теснòчà*; *тескòчà*; *теснìк*; лат. *клис̀ура*; тур. *бел*; *бо̀аз*; *дервèнт*; *дивиртмèч*; *кисак*; рум. *ф̀унда*.

2002: 23). Терминът е възприет в Англия, Франция (*microtoponymie*), скандинавските страни (*microtoponymi*), Америка (*microtoponymy*) за названия на малки обекти, използвани от малка група хора².

В ономастичната литература съдържанието на термина *микротопоним* получава различни интерпретации. Често установяването на границата между *микро-* и *макротопоними* се оказва условно. Според много автори микротопонимите са названия на малки обекти, но всъщност размерът е само един от критериите на обекта за отнасянето му към *микро-* или *макротопоним*. Съществена специфика на микротопонимите е, че те не са известни на широк кръг от хора и имат ограничена сфера на употреба³. Степента на известност е характерна за големите обекти. Наименованията на малките села например са близки до микротопоним, но се отличават с това, че фигурират в справочниците по административно-териториално деление и на картите с районен мащаб. Те са писмено закрепени, официално признати, макар и с регионален мащаб. Микротопонимите са лишени от този признак – фигурират само в устната форма на езика, обслужваща неголям колектив от хора, обикновено жители на едно село. Някои микротопоними могат да фигурират в художествените текстове (вж. Суперанска 1973: 165 – 170).

Цел на изследването е въз основа на близо 17 000 микротопонима от Западна България – ексцерпирани от публикувани и непубликувани източници, да се хвърли светлина върху структурните и словообразователните особености на микротопонимите, в състава на които е включена орографска лексика, и да се обърне внимание на диалектното влияние върху тях (богат източник за образуването на микротопонимите се явява именно народната географска терминология). На първо място, близостта на двата класа думи е обусловена от факта, че назовават едни и същи географски обекти, на второ, че географските термини активно се подлагат на топонимизация, и трето, днес огромна част от тях са фиксирани в събрания през времето топонимен материал. Причината за това може да се търси в значително по-бавното

---

² Терминът *местно име* е идентичен с термина *топоним* и включва в себе си *теренни имена*, *ороними*, *хидроними* и *ойконими*. Към *микротопонимите* следва да се отнесат названията на терени с малки размери, микрооронимите и хидронимите (Димитрова-Тодорова 2003: 165 – 166).

³ Така например авторите изключват названията на улици, на части от улици и квартали (Суперанска 1967: 32), тъй като те не могат да се включат в категорията микротопоним нито по размер, нито по известност, нито по честотност на употреба, нито по първичност на названията (Суперанска 1973: 165 – 170).

изменение на онимната лексика, за разлика от апелативната (Суперанская 1986: 83). Местните имена са достатъчен обем, за да се очертаят основните процеси в разглежданата тематична група лексика и нейните характерни особености.

1. Строеж на микротопонимите с участие на орографска лексика

По строеж имената могат да бъдат сведени до две основни групи: едноосновни и двуосновни – двуосновни сложни названия – композити или двуосновни, рядко триосновни словосъчетания. В рамките на всеки от тези типове в зависимост от конкретния материал можем да различим отделни подгрупи въз основа на определени структурни признаци⁴.

1.1. Участие на географската лексика в едноосновни микротопоними

Тези имена изграждат значителен дял от топонимната микросистема. Така например от едночлени съществителни в бившата Михайловградска околия са възникнали около 45% от имената (Михайлова 1984: 65). В бившата Берковска околия от едночлени съществителни са възникнали около 40 % (Михайлова 1984: 65), в бившата Радомирска околия – 33, 82 % от имената (Чолева-Димитрова 2009: 66).

Част от едноосновните (еднокоренните или простите) микротопоними са възникнали от прехода на апелатив (нарицателно или прилагателно) в местно име (Суперанска 1973: 113 – 118; Суперанская 1978: 5 – 33; Чолева 2002: 78). В ономастичната наука този процес е известен като топонимизация. Случаите, когато местно име се образува в резултат на преминаването на антропоним, топоним, хидроним или ойконим в местно име, се наричат трансономизация (Димитрова-Тодорова 1987/1988: 56; Чолева 2002: 24). Едносъставните имена могат да бъдат първични – отапелативни, отантропонимни, образувани от ЛИ, РИ, ФИ или Пр, от етноними или ЖитИ; вторични – отойконимни, отхидронимни и т.н.; могат да бъдат образувани от причастни форми: *Изгорялото*, *Смърденик*; от наречия – *Среща*; могат да бъдат имена от префиксално-именен тип (от типа „*Загора*“), например *Занога*, *Раздъл*, *Раздълци* (вж. подробно Димитрова-Тодорова 2006: 196 – 188). Общите наблюдения над микротопонимията сочат, че най-обемен е дялът на отантропонимните и отапелативните едноосновни

⁴ За видовете класификации вж. Суперанска 1973: 165 – 180; С. Роспонд; В. Ташицки; Р. Шрамек и др., посочени от А. Чолева 2002: 77. Използваната в изследването класификация следва традиционния модел, възприет в топонимните изследвания у нас.

микротопоними, по-малко са имената от прилагателни, от причастия, от наречия и от субстантивирани предлози. Тъй като обект на внимание е онимизацията на географските апелативи в микротопонимията, интерес за изследването представляват едноосновните отапелативни местни названия, възникнали пряко от готов лексикален материал – от функциониращи в говорите или старинни и изчезнали съществителни нарицателни, с които се означава географски обект⁵.

По-голяма част от разгледаните имена са без допълнителни словообразователни средства. При имената без допълнителна промяна в структурата името е равно на апелатива. Това е най-простият начин за специализиране на готови речникови единици за означаване на местности. Схематично семантичният развой, който са преминали нарицателните, за да станат собствени местни названия, е следният: 1) *габер, пясък* → означаващи общо понятие, без връзка с конкретен географски обект; 2) *габер(ъ), пясък(ъ)* → означаващи единично понятие, конкретно отнасящо се към отделен географски обект; 3) *Габер(ъ), Пясък(ъ)* → означаващи отделни географски обекти, които се характеризират с дадена особеност, изразена конкретно в самото название (Дуриданов 1958: 97 – 99). Тези имена се различават от нарицателните и по това, че са морфологично неизменяеми по отношение на морфологичния признак за определеност и категорията число (цит. съч., с. 99). Микротопонимите от тази подгрупа обикновено са в основната си форма в ед.ч. или мн.ч., членувани или нечленувани: *Гърло, Камик, Капия, Кукла, Плоча, Върлото, Камико, Рого, Челото, Кукле, Уши, Ушите*.

Изследването на микротопонимния материал показва, че географски апелативи, които представляват тяснолокални диалектни думи, заемки или изчезнали в говорите названия, се топонимизират основно в едносъставни микротопоними. Най-често това са суфиксални географски термини, които обикновено са топонимизирани в 1 – 2 микротопонима. Такива са: *балван; брежѝна; брѣдел; бърдар; в̀алогье; валошч̀е, валогч̀е; врѣлеж/ш; въртанкя; грамад̀ак; грамад̀ище; гр̀она, камен̀иш; к̀амчич; паранг̀а; *пекл̀ица; пекл̀ище, *печен̀ик, пр̀ип̀ор, пр̀исд̀йна, *провал̀ия, прод̀анка, пр̀одпад, рид̀ак, ридарч̀е, рид̀ище, стран̀ица, ст̀енка, ст̀енье, стр̀омол, *суш̀ило, чук̀ур, ш̀анец, шарам-*

---

⁵ Най-общо местните имена от готови нарицателни могат да бъдат микротопоними с прости основи и микротопоними с производни основи. От словообразователно гледище едносъставните микротопоними се разделят на имена без афиксални изменения и имена, образувани с допълнителни словообразователни елементи (префикси и/или суфикси). Пътят на превръщането на нарицателните в местни имена подробно е разгледан от Ив. Дуриданов (Дуриданов 1958: 97 – 99).

пол, я̀мбол, я̀мище, я̀мник, *я̀муга. Голяма част от имената са старинни и са резултат от директна онимизация на първоначалния апелатив именно поради архаизирането му. Старинни имена имаме в почти всички краища на Западна България. Срв. МИ *Болов̀ан* (Дупн) (Еленин 2006: 178); *Б̀олван* (Год) (Симеонов 1966: 13) – от *балв̀ан* 'грамадна скала, канара'; 'грамаден камък, скала, п̀н, д̀нер, буца пр̀ст и др.', от стб. **БАЛВАНЪ** 'грамаден камък, скала' (запазено в другите славянски езици, заето в рум. *bolovan* 'грамадна скала') (вж. БЕР I 29); *В̀рт̀оля*, дол, х̀лм (Гоцед) (Иванов 1996: 88) – от изчезналото съществително **в̀рт̀оль* 'пропаст, д̀лбок дол' (Геров I 161); *Г̀ла̀мата*, гол връх; гола скала, *Г̀ла̀мите*, голи чуки, *Г̀ла̀мео*, р̀т с ливади (Берк) (Михайлова 1986: 71) – от изч. *г̀ла̀ма*, *г̀ла̀ме* ср.р. от стб. ***ГОЛМА**, прасл. **gal-* (вж. БЕР I 246), развило значение 'голяма скала' (СЗ); 'чукар, гол връх' (Белоградчишко) (БЕР I 246); 'голяма гола скала' (Михайлова 1984: 96); *Зан̀д̀гата* (Белосл) (Попов 1960: 116-117) – от **зан̀д̀га* 'местност в долния край, в полите на планина или на планинска местност', запазен като заемка в рум. срх. *з̀нога* 'местност, речен р̀кав', рус. *зан̀дга* 'трап', словен. *znòžje* 'подножие' (БЕР I 600); *Злѝня̀ка*, непроходима гора (Ботевгр) (Михайлова 2008: 139) – от старинното и рядко *злин*, ж.р. 'непристъпна местност, зло място' (Ботевгр, Соф) (БЕР I 646, 664); 'стр̀мно, непроходимо място', произв. от *зъл* с *-ин/ъ/* (Михайлова 2008: 139); *Стр̀мо̀ля* (Врач) (Николов 1997: 407) – от изчезналото нарицателно **стр̀мо̀ль* 'стр̀мнина' и т.н. Главно в едносъставни оними са топонимизирани и термини, които не се поддават на много активна топонимизация – например *било*, *клис̀ура*, *яма*, *пр̀пек*, за разлика от техни синоними, които са значително по-разпространени в говорите.

Към този структурен тип микропоними се отнасят т. нар. префиксално-именен тип местни имена. Морфологичен показател на този топонимен тип е представката, която се явява в словосъчетание с именна основа на нарицателно или на готово местно название, което запазва формата си (Дуриданов 1960: 163). Суфиксални и префиксално-суфиксални нарицателни се срещат още в старобългарските писмени паментници, напр. *везд̀ниѣ*, *наводнѣ*, *под̀гориѣ* и др. По всяка вероятност в миналото са се употребявали като нарицателни със земеписно значение думите *връзд̀лчина*, **в̀рдол*, *в̀збр̀яг*, *в̀збр̀дце*, *в̀дзвр̀ло*, *з̀голина*, **заг̀ора*, **зан̀дга*, **зар̀дг*, *п̀днога*, *пр̀гор*, *раздол*, *разд̀лчина*, *разд̀лец*, **р̀зпадина*, *средобряг*, съб. *ждолъ*. В съвременния книжовен език нарицателните от тази категория са сравнител-

но малко, напр. *предпланина, подгърло, подзглава, подзид, подлес, поднога, подръкав, предпланина, средобряг* (вж. РСБКЕ II 1957), докато в народните говори префиксално-именният тип е представен в немалък брой нарицателни (вж. Дуриданов 1960: 156 – 172).

Откъм значение тези оними най-често са земеписни и определят положението на местността спрямо други географски обекти (Дуриданов 1960: 158 – 159). Срв. *Въздол* от предл. *въз* 'върху, над' и *дол*, т.е. 'над дола' (Гоцед) (Иванов 1996: 87); срв. нариц. *въздол* в *Оздолени* (Струга) (Заимов 1967: 59); *вòзврълò* 'стръмничко място' (Самок) (Вакарелска-Чобанска 2005: 57); *Връздòлчините*; *Вълòви връздòлчини* (Врач) (Николов 1997: 137, 140) – *връздòлчина*, образувано от предлога *врèз* 'насреща, срещу' и *долчìна* (Николов 1997: 137); срв. *вълòбрèдце* 'нанагормо място' (Геров I 181); *Пригората*, връх, от рядко диалектно *пригор* 'връх, било' (Геров IV 268), запазено в други славнски езци (Михайлова 1989: 521; Михайлова 2008: 191; Шутц 1957: 37) и др. В някои случаи е трудно да се определи принадлежността на дадено название към префиксално-именния тип или към обикновено синтактично съчетание от предлог и име (произхождаща от липсата на склонение при имената в съвременния български език). Като надежден критерий за разграничаване на двата типа Ив. Дуриданов посочва отсъствието или наличието на членна морфема, тъй като в предложните съчетания обикновено вторият компонент се членува *Под камика* и пр. Разбира се, има изключения (именно в западнобългарската топонимия предложните синтактични съчетания понякога се явяват нечленувани *Под чуку, При дупку, Поди чуку* – обща форма на -у, стб. винителен падеж на ж след предлози) (Дуриданов 1960: 156 – 157).

Проведеното изследване потвърждава, че броят на този тип имена в микротопонимията на западнобългарските земи е голям. Онимите са концентрирани в планинските области на Югозападна България⁶.

1.2. Участие на географската лексика в дву- и триосновни микротопонимни словосъчетания

Тези оними са образувани чрез синтактични съчетания от прилагателно и съществително; съществително и съществително; глагол и съществително; числително и съществително, предлог и съществи-

---

⁶ Ив. Дуриданов стига до извода, че префиксално-именният тип имена са концентрирани в планинските области на Югозападна България (Трънско, Кюстендилско, Пернишко, Самоковско, Разложко, Светиврачко, Петричко, Дупнишко, Неврокопско), Средна Стара планина (Ботевградско, Пирдопско от изследваните), Западна Стара планина и Родопската област (Дуриданов 1960).

телно име и пр. Приблизително 50 % от микротопонимите от западнобългарската топонимия от структурно-семантична гледна са двуосновни названия – двукоренни (двуосновни сложни названия – композити) или съставни (двуосновни, рядко триосновни словосъчетания) (вж. Михайлова 1984: 65; Михайлова 1986: 65; Симеонов 1965: 89; Николов 1997: 52).

Проучването на микротопонимния материал показва, че най-многобройни са случаите, при които географският апелатив е онимиран като втора съставна част в двусъставни имена. Най-голям е броят на онимите с първи елемент прилагателно име (изконно или производно). Не са редки случаите на старинни прилагателни по сложно склонение, например 1) от изконни прилагателни: *Висòки дел*, *Вт(ъ)ли брег*, *Глибòки дол*, *Гнили дол* (Мих); 2) от производни прилагателни: *Кàлни връ/x/*, *Песчàни ръ/т*, *Срèдньи връ/x/*, *Церòви рът*, *Шùпли кàмик* (Мих) (Михайлова 1984: 66 – 67). Тези имена са признак за старинното българско население в този край и стоят в тясна връзка с проблема за старинността на имената. Прилагателните, които характеризират особеностите на географските обекти, са най-разнообразни. Имената са мотивирани от качествата на местността – от стръмността ѝ, от цвета на почвата или скалите, от липсата или наличието на растителност, от местоположението на обекта и пр.⁷

В изследваната топонимия значително по-рядко се регистрират дву- или трисъставни микротопонимни словосъчетания, в които в първата част от името е легнало орографско нарицателно, напр. *Дùпни кàмик*, камъни с дупки, от изч. *дùпа (Берк) (Михайлова 1986: 83); *Подмòлска стран*, пещера в скали, прил. от *подмòл* 'вдлѣбнатина в бряг' (Берк) (Михайлова 1986: 120); *Рùпски дол*, *Рùпски ръ/т*, прил. от *рùпа* 'плитка руднична шахта' (Мих) (Михайлова 1984: 166); *Чùкливото лице*, склон с лозя. Прил. от *чùка* (Берк) (Михайлова 1986: 146). Някои от този тип имена се образуват в случаите на вторично назоваване, когато обектите са назовани по името на друг топоним (ойконим, хидроним или местно име). Такива имена са *Врътòпска рекà*, в местността *Врътòпа* (Пирд) (Заимов 1959: 133); също *Раздòлско дере* = *Мурсалèвски порòй*, по МИ *Раздòло* (Дуп) (Еленин 2006: 399);

⁷ Такива са например микротопонимите *Върли въртоп*, *Голем вър*, *Големо усòйе*, *Дълбòка падìна*, *Шилява чука*, *Широко лице*, *Каменìст въртоп*, *Суй рид*, *Шарèни камик*. Също *Голèми Космати вър*, *Мàли Срèдньи дел* (Год) (Симеонов 1965: 37); *Витиа алчàк*, *Върлата мого̀ла*, *Острата скала*, *Плòски рът*, *Стр̀мни бряг*, *Тàнки рът*, *Ширòка занòга*, *Щър̀биа кàмик*, *Лòшиа кàмик*, *Вран камик*, *Черната д̀упка*, *Мави с̀рт (синее се)*, *Каменлìвата присòйкя*, *Куру̀ байр*, *Бели сип*, *Червèната скала* *Шумнàтата р̀тлìна*, *Гòла мого̀ла*, *Кел тепе*, *Габрòва мого̀ла*, *Дàбовата р̀тлìна*, *Тр̀нлìви вàлог*, *Вр̀ани вàлог*, *Г̀рванов камик*, *Мèча д̀упка*, *Мèчия прèсл̀п*, *Язови дупки* (Заимов 1959: 41, 43, 44, 45, 47).

Суходòлцко èзеро, езеро над Разложки суодол, *Суодòлцки прèвал* (Разл) (Попов 1979: 159).

Сравнително малък брой от дву- и триосновни микропоними словосъчетания са образувани от причастие (изпълняващо функцията на прилагателно име) и съществително име, напр. *Побìен кàмик*. Закономерно и при тях определяемото назовава някакъв признак на предмета. По-малобройни са и групите микропоними от този структурен тип от синтактични съчетания от наречие и съществително име, напр. *Отсрèща Лòма*. Сравнително редки са и синтактичните съчетания от числително и съществително име, напр. *Деветтè могìли* (Белосл) (Попов 1960: 136), както и двуезични хибридни имена от съществително име + съществително име, напр. *Рид В̀зела*, дълъг рилски хребет – по местно име (Дупн) (Еленин 2006: 404); по-рядко от прилагателно име + съществително име, напр. *Боровàн кая* (Пирд) (Заимов 1959: 88)⁸.

По отношение на диалектното влияние изследването на онимния материал налага извода, че главно като втора част в двусъставните названия на местности са топонимизирани термини, които спадат към общонародната лексика и са широко разпространени в говорите и в топонимията. Това са думи като *брег*, *б̀рдо*, *дел*, *дол*, *долчìна*, *дупка*, *кàмик*, *лицè*, *падина*, *рид*, *р̀т*. За тях е характерна висока честотност. Онимизиращата способност на някои термини да се топонимизират в едносъставни и в дусъставни микропоними е сравнително еднаква. Това са сравнително активни в топонимията термини, със сравнително широки ареали: *к̀кла*⁹, *локва*, *мр̀твина*, *прис̀де*, *страна*, *стран*, *усое*, *усойна*, *ч̀ка*, *чукàр*.

Само в двусъставни микропоними (и то като втори член) участват незначителен брой географски апелативи, които се топонимизират в единични случаи: *даг* (4п Пирд); *долèц* (1п Мих, 1п Берк, 1п Белосл) и *долчìнка* (1п Мих, 1п Берк 2п Ботевгр). Първият географски термин е от турски произход и не е разпространен в западната топонимия. Среща се единствено в бившата Пирдопска околия. Останали-

---

⁸ Срв. микропонимните словосъчетания от съществително име + съществително име: *Петриш-ямата* (Год) (Симеонов 1965: 89); *Чешмà-брест* (Белосл) (Попов 1960: 120, 174); *Д̀пката-Обр̀ше* (Разл) (Попов 1979: 109); *Р̀т Драгàница*, било в *Скакàвишки дял* на СЗ Рила с най-висок връх *Драгàница* – по името на върха (Дупн) (Еленин 2006: 410).

⁹ Например терминът *к̀кла* се среща в най-много двусъставни имена в Берк – 26 пъти, и в най-много едносъставни във Врач – 16 пъти. В югозападната топонимия се среща само в едносъставни имена, което вероятно свидетелства, че не е много активен в говорите.

те две нарицателни са производни и се срещат рядко. По-активни са лексемите, образувани с други словообразователни форманти.

1.2.1. Сложни по състав микропоними (композиции)

Сложните местни имена от типа *Стърчи́крак*, *Криводол* са възникнали по образец на сложните нарицателни¹⁰. Характерно за сложните по състав топоними е, че по-точно характеризират географските обекти, тъй като посочват техни признаци, означени в двата елемента на името.

Изследването на сложните географски имена показва, че в разглежданата семантична група (названия, които характеризират релефа) е голям броят на топонимизираните композитни апелативи, образувани по модела съществително + глаголен корен (*козлодѐр*, *краводѐр*, *куродѐр*, *рогопѐч*, *челонек), вж. МИ *Козлодѐр* (Врач) (Николов 1997: 235); *Козлодѐр* (Берк) (Михайлова 1986: 94); *Краводѐр*; *Краводѐрец* (Мих) (Михайлова 1984: 125); *Криводѐр* (Врач) (Николов 1997: 248); *Рогопѐч* (Врач) (Николов 1997: 375) (вж. Заимов 1973: 26 – *рогопек* нарицателна композиция); *Челонек* (Мих) (Михайлова 1984: 184) (вж. *челонек* Заимов 1973: 26) и прилагателно име + съществително име (*голом̀ра̀зица*, изч. *гол̀у̀(х)*, изч. **доброг̀л̀ѐд*, *кривок̀а̀п*, *кривош̀ѝя*, изч. същ. *мороп̀у̀тина/мороп̀ѐ̀тина*, *су(х)одол*), вж. МИ *Голом̀ра̀зица* (Брезн) (Велев 1984); *Голо̀у̀* (Брезн) (Велев 1984); *Доброг̀л̀ѐд* (Год) (Симеонов 1966: 37); *Кривок̀а̀п* (Мих) (Михайлова 1984: 127); *Кривош̀ѝя* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 77, 154); *Суодол* (Разл) (Попов 1979: 15); (вж. и Василева 2009: 367 – 368).

Най-разпространеният структурен модел сложни по състав микропоними, назоваващи орографски обекти, е глаголен императив – съществително име. Типът е старинен и общославянски. Среща се в топонимията на руски, полски, украински, чешки, словашки, сърбохърватски и други славянски езици. Тези имена означават или посочват какво се прави, какво е възможно или трябва да се прави на местността, като действието произлиза от особеностите ѝ (Заимов 1959: 34; Лалчев 1999: 303 – 309). Заповедната форма на глагола е във връзка със стръмнината, която се изкачва, често труднопроходима, или вдлъбнатото място, което например издава шум при ходене върху не-

¹⁰ Сложното съществително име е „лексикална единица, образувана от два (рядко повече) пълнозначни елемента, характеризираща се с единство на значението и съотносима в лексикално-граматичната система на българския език със съществителните имена“ (ГСБКЕ II 75).

го¹¹. Вж. МИ *Гледѝчукàр*, висока обгледна чука – с императивна форма на глагола *гледам* със значение 'чука, от която може да се гледа наоколо' (Дупн) (Еленин 2006: 208); *Дерѝмагàре*, стръмни каменисти пътеки; *Дриснѝбрег*, хлъзгав път по стръмнина (Врач) (Николов 1997: 175, 192); *Звѝнтѝдѝпка*, пещера, която 'кѝнти', когато се ходи из нея (Врач) (Николов 1997: 207); *Издàйгlàва* (Дупн) (Еленин 2006: 271); *Клечѝкàмик*, изправена скала; откъртена канара – от *клеча* 'клякам' (Врач) (Николов 1997: 232); *Клепѝкàмик*, гора в скалисто място на *Рѝла планинà*. Композитум от глаголна форма *клепѝ* < *клѝпя* 'изчуквам, чукам' (Дупн) (Еленин 2006: 290); *Посерѝпадѝна*, долина с дъбови гори; габерови храсталаци (Дупн) (Еленин 2006: 387); *Тантѝпрѝслап*, превал от *тантѝ*=*тънтѝ* 'еча', т.е. „земята ечи (под стъпките)“ (Ботевгр) (Михайлова 2008: 215); *Трошѝкрак*, неравни стръмни пътеки (Врач) (Николов 1977: 421)¹². Дали разгледаните тук микротопоними са възникнали от готова композитна лексика, или следват някаква структурно унаследена топонимна традиция, ще може да се каже след „широкообхватно диахронно сравнително изследване на композитната топонимия в славянските езици“ (Лалчев 1999: 308).

2. Словообразуване на микротопонимите от географски апелативи

В изследването се проследяват някои словообразователни модели на имената с участието на орографска лексика. Под модел тук се разбира „словообразователна единица с даден суфикс, която се превръща в образец за възникването на други единици“, т.е. всички формации с един и същи суфикс (без да се отчита триединството между форманта, ономасиологичната структура и лексикално-граматичната основа на онимизираната географска лексика) (вж. Василева 2009: 125).

В основната си част разглежданите микротопоними са равни на географски апелативи. При прехода на апелатив в микротопоним без спомагателни словообразователни елементи е важно да се прецизира моментът на топонимизацията. Напр. *Златар* от *злат(о)* + *-ар* или

¹¹ Срещат се следните глаголи: *берѝ*, *гледѝ*, *гребѝ*, *дерѝ*, *дриснѝ*, *давѝ*, *звѝнѝ*, *звѝнтѝ*, *издàй*, *клечѝ*, *клепѝ* 'изчуквам, чукам', *мѝчѝ*, *навириѝ*, *нечѝй*, *палѝ*, *плезѝ*, *посерѝ*, *прѝчѝ* 'стърча', *сберѝ*, *стърчѝ*, *станѝ*, *тантѝ*, *трошѝ*, *цвѝрчѝ*, *чепѝ*, *чешѝ*, *чуй*, *чукнѝ*.

¹² Част от този тип имена в българската топонимия са образувани от глаголно-именни апелативи, често изчезнали от говорите, но запазени в някои славянски езици (особено топоними от названия на растения с образно-експресивна оцветеност като *цѝфтѝтрѝн*, *болѝглава*, *стърчѝкрак*). От този тип са живите нарицателни *стърчѝопàшка*, *варѝклѝчко*, *блѝснѝгабѝр* и др., характерни за разговорния език и диалектите (Заимов 1977: 47).

Златари от *златари*. В първия случай има топонимна деривация, във втория – апелативна. От значение е и структурата на апелатива, който подлежи на топонимизация, напр. *Падина* от *падина*, *Падинка* от *падинка*, *Падинчето* от *падинчето*, *Падинье* от *падинье*. Тези местностни названия са от един апелатив в неговите различни словообразователни облици – съществителна основа, два деминутива и събирателно име. Деминутивните *-ка*, *-че*, съб. *-ье* не са топонимни суфикси, т.е. не са средство за топонимизиране на апелатива. Те модифицират значението на апелатива, преди той да стане топоним. Вероятно при назоваването действат различни моменти. Ако топонимът трябва да изрази пространство, ще се употреби апелатив със суфикс за *nomina loci* или събирателно име, което означава сбор от предмети (вж. Пјанка 1970: 238 – 239). Високата активност при образуването на имена за места¹³ на наставка *-ище* (праслав *-*istjo*, *-*iskjo*) и разширенията ѝ обяснява широкото разпространение на нарицателните, образувани с нея, в качеството им на местни имена (Дуриданов 1952: 136). Суфиксът се явява в единствено число *-ище* и по-рядко в множествено число *-ища*. Микропонимите на *-ище* могат да бъдат членувани и нечленувани. Наставката е главно с апелативна функция, по-рядко с топонимна. В изследвания материал такива образувания са: *грамадище*: *Грамадище* (Дупн); *грѐдище*: *Грѐдище* (Врач); *Гърлицето* (Год); *Дѐлище* (Брезн); *кѹклище*: *Кѹклище* (Врач); *мелѹище*: *Мелѹище* (Радом); *могѹище*: *Могѹище* (Брезн); *мрѹтвилѹище*: *Мрѹтвилѹище* (Врач); **падище*: *Падище* (Дупн); *пѐкльище*: *пѐкльище*: *Пѐкльище* (Дупн); *преслѐище*: *Преслѐище* (Дупн); *ридѹище*: *Ридѹищата* (Дупн); *Свлѹчище* (Брезн); *ѹрвище*: *Урвище/Урувище* (Гоцед); *Ямище* (Мих) и т.н. Между подялбата на микропоними с апелативен и топонимен суфикс *-ище* няма строга граница, защото не във всички случаи може със сигурност да се твърди къде е само топонимен, къде – апелативен. В ареално отношение моделът на *-ище* е най-продуктивен в югозападната топонимия – Врачанско, Брезнишко и Радомирско са околните, в които наставката проявява най-голяма активност.

Наставката *-ища* е била извънредно жизнена още през VI – VII век в българския език, за което свидетелстват много местни имена от славянски произход в Гърция (вж. подробно Дуриданов 1952: 125). Днес наставката *-ища* (с разширенията ѝ *-ав-ища*, *-ев-ища*, *-ен-ища*,

¹³ „Суфиксът *-ище* е преди всичко локален и аугментативен и след това субстанциален и инструментален“ (Кочев 1971: 184). За имената за места, образувани с този суфикс, вж. и Кяева 1989: 527, 528.

-(*ь*)н-ица, -ов-ица, -иница, -щица)¹⁴ се смята за най-разпространената и типично ономастична наставка, т. е. със специализирана ономастична функция (Чолева-Димитрова 2002: 83). В топонимията наставката има структурна, посесивна и вторична топонимна функция (вж. Пјанка 1970: 262 – 264). Следователно в топонимията наставката служи за разширение на основи от лични, родови и семейни имена за изразяване на посесивност, от основи от ботанични, зоологични и земеписни имена, за изразяване на умалителност¹⁵. Проучените оними, образувани с помощта на тази наставка, са немалък брой. Например *Живодѐрица* – голяма стръмнина, ако човек падне, ще се одере (Пирд) (Заимов 1959: 167); *Кѹпица* – котловинка с ниви, от *кѹпа* 'дълбока паница' и -ица (Пирд) (Заимов 1959: 198); *Могѹлица* – издигната местност (Пирд) (Заимов 1959: 217); *Планинѹица* – широка букова рътлина с поляни и ниви, от *планина* и -ица 'широко равно място в планина' (Пирд) (Заимов 1959: 232) и др. Най-често формациите с този суфикс са в ед.ч. и нечленувани. Малко са ексцерпираниите названия от тази група микропоними, в чиято структура наставката е употребена с апелативна функция, напр. *влячогѹзица: Влячогѹзица* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 147); *мрѹтвѹица* (Мих, Берк, Белосл), **пеклѹица: Пеклѹица* (Радам) (Чолева-Димитрова 2009: 342).

В говорите се срещат нарицателни, образувани с наставка -ина (и разширенията ѝ). За разлика от -ица обикновено наставката не се среща с топонимна функция. В разглежданата семантична лексикална група също се среща само в апелативна функция, напр. *Арчѹната, Арчѹните* (Берк); *Брѹчина, Брѹчинѹта* (Разл); *Висина* (Брезн); *Гѹзерчѹната* (Берк); *Падѹина* (Год), *Падѹните* (Разл); *Ридинѹта* (Дупн), *Рѹтлѹните* (Пирд); *Рѹчѹната* (Берк); *Рѹтчѹната* (Врач); *Чѹклина* (Брезн) и др. Най-висока фреквентност проявява в микропонимия-

¹⁴ В книжовния български -ица се прибавя към съществителни от женски род, завършващи на -а или -я, и образува умалително-гальовни съществителни *мѹйка-мѹйчица, главѹ-главѹица* и др.; -чица се прибавя към съществителни от ж.р., които завършват на съгласен звук *сол-солчѹица, захар-захарчѹица* и др. (ГСБКЕ II 67; Радева 1991: 118 – 119). В българските диалекти наставката -ица има широко словообразователно поле (вж. подробно Кочев 1971: 181 – 185, също Домусчиева 1999: 255 – 256, за словообразователните типове с наставка -ица при локалните названия вж. Кяева 1989: 529).

¹⁵ Като се имат предвид немалобройните примери, в които се прибавя към съществителни имена и им придава притежателност, според Й. Заимов, може да се допусне, че тази ѝ служба е първична. Суфиксите -ица, както и -ец, нямат умалителна служба в топонимията, каквато имат в хидронимията – разграничават малка от голяма река (Заимов 1959: 74).

та на Михайловградско, Берковско, Брезнишко. Към имената с тази наставка не се прибавя топонимна наставка.

Високата активност при образуването на умалителни съществителни с наставката *-ка* (стб. *-(ъ)ка*, *-(ъ)ка*) и разширенията ѝ¹⁶ обяснява широкото ѝ разпространение в микротопонимията, където изпълнява нарицателна функция: *Арчѝнките* (Берк); *Бабѹнкята* (Брезн); *Борѹнката* (Разл); *Долѝнка* (Гоцед); *Долѝчка* (Берк); *Клисурката* (Пирд); *Магѝлката* (Мих); *Магѝлките* (Берк); *Падѝнка* (Брезн); *Перчѝнки* (Мих); *Съртичка* (Гоцед); *Чѹчка* (Год); *Чѹчките* (Дупн); *Чѹчки* (Радом); *Ямките* (Врач); *Ямката* (Разл) и др. Много често микротопонимите са членувани. В своята топонимна функция наставката *-ка* се среща сравнително рядко – прибавя се към прилагателни, към причастия и съществителни (вж. Заимов 1961: 157 – 159), а названията със земеписно или културно-историческо значение, образувани с тази наставка, са редки. Службата ѝ е да придава притежателност, както *-ец* и *-ица* (Заимов 1959: 75). Микротопонимите от орографски апелативи, получили наставка *-ка* на топонимна почва, не са много: *Дѹпальки* 'склон с пазлак', произв. от *дѹпа* 'дупка' (Гоцед) (Иванов 1996: 105); диал. *Плазѹйка* 'горист склон с пътека' – от местно нариц. *плазой* 'горска пътека' и *-ка* (Брезн) (Велев 1984); *Шѝлка* 'планински хребет', от *шило* и топонимна наставка (Гоцед) (Иванов 1996: 193). В някои случаи е трудно да се определи дали названието е възникнало като умалително от съответното нарицателно, или е производно с топонимна наставка (това важи и за онимите, производни от ЛИ), напр. *Усѹйка* (*Осѹйка*) от *усѹйка* 'усойно място' или от *усоѝе* и топон. *-ка* (Чолева-Димитрова 2002: 85, 175).

Словообразователният тип с наставки *-ик* и *-ник* не е продуктивен в топонимията¹⁷. В разглежданата група имена откриваме малко

¹⁶ В книжовния български език наставката *-ка* (стб. *-ъка*) най-често се използва за образуване на съществителни нарицателни имена за жени (вж. подробно ГСБКЕ II 57 – 58, 67; Радева 1991: 156 – 157). В българските говори с наставка *-ка* се образуват съществителни имена от женски род от словообразователен тип имена на производители на действие (*nomina agentis*) *лѝпкъ* 'вид храст, който се лепи', *врачка* 'която врачува' и имена за носители на определени черти (свойства) *nomina attributiva* (Кочев 1971: 122 – 123, 136). Участва и в образуването на имена на места и умалителни имена от жр. Разширението *-ъка* образува втори умалителни като *водѝчка* от *водѝца*, *бойчка* от *бойца* (Кочев 1971: 159, 171; Кяева 1989: 530).

¹⁷ В диалектите посредством *-ик* се образуват имена за носители на определени черти (свойства) (вж. Кочев 1971: 133; Холиолчев 1965: 177 – 179). Наст. *-ник* (*-н'ък*, *-н'ак*, *-нек*) е много продуктивна при образуването на имена за места в

оними, образувани с тези наставки с апелативна функция, като напр. *Варенико* (Гоцед); *Камика* (Мих); *Камика* (Врач); *Обесеник* (Врач, Разл); *Песчаник* (Брезн); *Прекдпаник* = *Подградъето* (Дупн) и т.н., вероятно с топонимна функция са *Горник* (Врач); *Каменик* (Брезн); *Носарнико* от *носар 'издаден земен участък, подобен на нос' (Дупн) (Еленин 2006: 357); *Засеченик* 'гориста местност с ниви, където се събират няколко дърета', произв. от прил. *засечен, от същ. *засек (Пирд) (Заимов 1959: 73). Микротопонимите са в ед.ч., нечленувани.

Обикновено местните имена, образувани с наставка *-ак/-як*¹⁸, означават конкретна природна особеност на дадена местност (главно вида на нейната растителност – *Брестакъ*, *Граничакъ*, *Орешакъ*), а неботаничните названия са по-редки: *Тумбакъ*, *Забакко*, *Кривак*, *Лютак*. Ексерцирани са названия като *Връляк*, *Върляк* (Брезн); *Злиняк* (Врач); *Злиняка* (Ботевгр); *Заберако* (Врач); *Каменако* (Разл); *Камеляко* (Радом); *Кръ/шак*, *Кръ/шако* (Мих); *Меляко* (Радом); *Ридако* (Мих); *Ровиняка/Равиняка* (Пирд); *Рътлака*, *Рътляка* (Врач); *Сипейяка* (Мих); *Сипейяка* (Врач); *Соседлако* (Разл); *Сориняко* (Радом). В разглежданата група е характерна по-висока активност на наставката в нейната нарицателна функция, най-вече в Михайловградско, Врачанско, Берковско.

българските говори. Служи за образуване на *nomina instrumenti* и *nomina agentis* (Кочев 1971: 119, 150, 157; Радева 1981: 112 – 189; Тетовска-Троева 1988: 51 – 69; Кяева 1989: 530-531). Топонимната наставка *-ик* се прибавя само към прилагателни (изконни и производни) или към причастия. Тя субстантивира прилагателните и обикновено показва наличие на това, което изразява основната дума. Не носи ударение, за разлика от нарицателните, срв. *годеник*, *ученик*: *МИ Боровик* (Трън); *Забърника* (Пирд); *Прекдпаник* (Кюст); *Трещеник* (Разл) (Заимов 1961: 218 – 219).

¹⁸ С *-ак*, *-як* в книжовния български се образуват и съществителни събирателни от съществителни нарицателни за животни, растения и други предмети. Наставката е слабо продуктивна и винаги привлича ударението върху себе си (ГСБКЕ II 47 – 48; 65 вж. и Радева 1991: 122). В диалектите *-ак* е един от основните суфикси при колективните и локалните формации, по-рядък при производителските, субстанциалните, инструменталните и увеличителните (Кочев 1971: 181 – 183). Локалните формации са със събирателно значение (вж. подробно Кяева 1989: 531 – 532). В западните краища посредством *-ак*, *-як* се образуват и прякори, напр. с *-ек* < *-як* *Боснек* (Чолева 2002: 81).

В микротопонимията чрез суфикс *-ар*¹⁹ се образуват увеличителни имена, предимно от географски термин, или събирателни имена за животни или растения, също деятелни имена *Видра̀р*, *Възчука̀р* (Чолева 2002: 81). Ексцерпираните микротопоними в тази група лексика, образувани посредством суфикс *-ар* в неговата нарицателна функция, са малко на брой: срв. *Брега̀ро* (Радом); *Брега̀ро*, *Брега̀ра* (Кюст); *Венча̀р* (Брезн); *Рида̀р* (Год); *Бу̀ков рида̀р*, *Рида̀ро* (Радом); *Чука̀р* (Радом); *Чука̀р*, *Чука̀ро* (Брезн); *Ма̀нчов чука̀р* (Берк); *Чука̀ра* (Белосл). Суфиксът *-ар* във функция на топонимен елемент с чисто топонимно значение е необичаен. Срв. *Валта̀ро* (Брезн) (Велев 1984); *Гребена̀р* (Дупн) (Еленин 2006: 222); *Гребена̀ръ* (Гоцед) (Иванов 1996: 95). Възможно е суфиксът да е прибавен на ниво апелатив.

Може да се обобщи, че в разглежданата група микротопоними наставките *-ище*, *-ина*, *-ка*, *-ик*, *-ник* са активни в своята нарицателна функция, но не са активни в своята топонимна, т. е. структурооформяща функция. Тази група имена е близка до апелативите и е преходна група между тях и истинските топоними. Тази преходност е характерна за микротопонимите за разлика от макротопонимите. Селища не се явяват членувани (вж. Пјанка 1970: 274). Непродуктивни наставки с нарицателна функция в разглеждания микротопонимен материал са *-аш/-яш*, *-ач*, *-ан*, *-ей*, *-ел*, *-ен*, *-ер*, *-ило*, *-иль*, *-иш*, *-ия*, *-ла*, *-ол*, *-ок*, *-оча*, *-ул*, *-юга*, *-яч*. Ексцерпирани са микротопоними със земеписно значение като: *къса̀ч*: *Къса̀ч* (Берк); *каменя̀ш*: *Каменя̀шо* (Радом); **гла̀мей*: *Гламео* (Берк), *Гламея* (Ботевгр); *кръшѐй*: *Кръшѐйо* (Берк), *Марчов кръшѐй*, *Кръшѐо* (Врач); *купен̀/коп̀ен*: *Купена* (Пирд); *Купена* (Гоцед); **зол̀иш*: *Зол̀иша* (Мих); **котл̀иш*: *Котл̀иш* (Берк) *Котл̀иш* (Мих); **кременѝш*: *Кременѝш* (Мих); *кръшѝя*: *Кръшѝята* (Берк); **прова̀лия*: *Прова̀лияте* (Берк); *Прова̀лия* (Год); *стръмо̀л*, изч.: *Стръмо̀ля* (Врач); *Стръмо̀ль* (Год); *Стръмо̀ля* (Ботевгр); *Стръмо̀ль* (Радом); *средо̀к*, изч.: *Средо̀ка* (Мих); *Средо̀ка* (Гоцед); *Средо̀ко* (Разл); *тесноча̀*; *тескоча̀*: *Тесноча̀та* (Берк); *Тескоча̀*

¹⁹ В топонимията наставката е активна при прякори, прякори от ЛИ и при деятелни имена *Вука̀рска нива*, *Лула̀рска падѝна* и др. (Чолева 2009: 70).

Със суфикса *-а̀р* (след гласен и мек съгласен звук – *-я̀р*) се образуват имена за лица според тяхната професия или постоянното им занятие. Наставката е продуктивна, приема ударението върху себе си (вж. ГСБКЕ II 48 – 49). В говорите *-ар* е активна наставка при производителските имена, вършителските имена, по-рядка при имена за носители на определени черти; характерна е за носителите на субстанциално отношение, рядка при увеличителните имена. Следователно суфиксът е активен при вършителските имена и по-рядък при субстанциалните и производителските формации (Кочев 1971: 120, 125 – 129, 135, 150, 175, 181 – 183).

(Радом); *Тескоча* (Брезн); *вр/ъ/лю̀га*: *Вр/ъ/лю̀гата* (Мих); *дупляч*: *Дуплячо*, *Среднио дупляч* (Радом) и т.н. Непродуктивни топонимни наставки са *-ак*, *-ар*, *-ач*, *-аш*, *-ич*, *-ек*, *-еш*, *-ия*, *-ка*, *-ло* (*-ало*, *-ело*, *-ило*), *-ош*, *-уш*. Ексцерпирани са микропоними със земеписно значение като: *Гол̀ач* 'дол без растителност' (Радом) (Чолева 1988); *Стърг̀ач* 'ниска планина на българо-гръцката граница' (Гоцед) (Иванов 1996: 173); *Дупен̀ек*, изгърбена скала с дупки, произв. от *д̀упа*, *д̀упен* и *-ек* (Врач) (Николов 1997: 196); *Дупен̀ек* 'изгърбена скала с дупки', произв. от *д̀упа*, *д̀упен* и *-ек*, *Д̀упек* 'склон с гора от *д̀упа*' (Гоцед) (Иванов 1997: 105); *Д̀олич* от *дол* и *-ич* (Мих) (Михайлова 1984: 107); *Д̀олич* 'дол с клисава почва' (Год) (Симеонов 1966: 37); *Урвич* 'височина' (Ботевгр) (Михалова 2008: 221); *Врл̀ешо* (с озвучено *ш*) (Радом) (Чолева 1988); *Гл̀авеш* (Радом) (Чолева 1988); *Гл̀авеш* (Ботевгр) (Михайлова 2008: 115); *Гол̀еш* 'гол хълм с пустеещи ниви', от прил. *гол* и старинна наставка *-еш* 'безлесен' (Дупн) (Еленин 2006: 212); *Гр̀беш* (Радом, Врач) (Чолева 1988; Николов 1997: 332); *Корм̀инеш* 'ниска разлата могила с ниви', може от **кормин/а/* и *-еш*, фиг. (Порд) (Заимов 1959: 193); *П̀адеш* 'отсечена скалиста височина', където при дъжд водата образува водопад, произв. от *пад* и *-еш*, като *См̀ърдеш* (Врач) (Николов 1997: 332); *П̀адеш* (Дупн) (Еленин 2006: 365); *Кременѝш*, *М̀али Кременѝш*, наставката би могла да бъде нарицателна както в *сладк-̀иш*, *мек-̀иш* (Берк) (Михайлова 1986: 48); *Кременѝш*, от стб. *кремень* и *-иш* (Белосл) (Попов 1960: 124); *К̀олош*, гол планински връх, от стб. *коло* 'колело, кръг, кравай' и *-ош*, фиг. (Дупн) (Еленин 2006: 295); *Л̀обош* (Радом) (Чолева 1988); *В̀иру̀ша* 'остра чука с габър и дъб, изложена на ветрове' (Пирд) (Заимов 1959: 130); *Грамад̀уша*, гробище, камъни (Разл) (Попов 1979: 99); *Корд̀уша* (Радом) (Чолева 1988) и др. Това са старинен тип имена.

Местните имена с наставка *-jь* (с адекватна функция) са предимно микропоними, които също така дават информация за ареалите със старинни елементи (Заимов 1973: 5-6)²⁰. Срв. *Горча* от *горка* 'могила' (Ихтиман, Самоков, София) (Заимов 1973: 51); *К̀отля* 'дълбока скалиста падина', прил. с *-ja* от *котел* (Врач) (Николов 1997: 244); *К̀отля* (Берк) (Михайлова 1986: 96-97); *Полич* от *полица* (Берковица, Рила) (Заимов 1973: 10); *Ропи кръст* от *ропа* 'дупка' (Кюстендилско) (Заимов 1973: 11); *Сипи полак* от *сип* 'сипей' (Пирд) (Заимов 1973: 11); *Стени ладенец* от *стена* 'възправена скала' (Соф)

²⁰ В съгласие с традиционно приетия модел в българската топонимия микропонимите се разделят на: микропоними с наставка с апелативна функция; микропоними с наставка с топонимна функция и микропоними с наставки с адекватна функция.

(Заимов 1973: 11); *Странча от страна* (Кюст) (Заимов 1973: 54); *Шу̀пли дол* (Мих) (Михайлова 1984: 191 – 192); *Шу̀пли ка̀мик* 'камънак', срв. МИ *Шу̀пли ка̀мик* (Трънско, Кюстендилско) (Радам) (Чолева 1988); *Шу̀пли ка̀мик* 'склон с ерозирала скала' (Брезн) (Велев 1984); *Шу̀пли дол* прил. от *шу̀пла* 'малка кухня, дупка, тук 'с шуглови камъни' (Мих) (Михайлова 1984: 191 – 192); *Ями дол*, от *яма* (Пирд) (Заимов 1973: 54)²¹.

Изводи:

Проучването на микротопонимния материал показва, че:

– Едносъставните имена изграждат значителен дял от топонимната микросистема. По-голяма част от тях са без допълнителни словообразователни средства. При тях името е равно на апелатива – *Върлото, Гърло, Камик, Кукла, Плоча, Рого, Уши, Ушите, Челото*.

– Орографските термини, които представляват тяснолокални диалектни думи, заемки или изчезнали в говорите названия, се топонимизират основно в едносъставни микротопоними. Най-често това са суфиксални географски термини, които обикновено са топонимизирани в 1 – 2 микротопонима.

– Най-многобройни са случаите, при които географският апелатив е онимизиран като втора съставна част в двусъставни микротопоними. Най-голям е броят на онимите с първи елемент прилагателно име (изконно или производно). Значително по-рядко се регистрират дву- или трисъставни микротопонимни словосъчетания, в които в първата част от името е легнало орографско нарицателно.

– Главно като втора част в двусъставните названия на местности названия са топонимизирани термини, които спадат към общонародната лексика и са широко разпространени в говорите и в топонимията.

– Само в двусъставни микротопоними (и то само като втори член) участват незначителен брой географски апелативи, които се топонимизират в единични случаи.

– Може да се достигне до извода за значително влияние на диалектните модели върху микротопонимията. Обикновено в диалектите наставките имат по-широко словообразователно поле, отколкото в книжовния език. За това свидетелства фактът, че в микротопонимите са отразени диалектните деривати, които са много по-богати от тези в

²¹ Броят на местните имена с *-jъ*, от думи, които означават неживи същества, е голям (Заимов 1973: 11 – 12). Наставката образува притежателни прилагателни в славянските езици. Била е продуктивна до XIII век (вж. цит.съч., стр. 5 – 6).

книжовния език. Например: *бряг (брег)* → *брегàр, брежìна, брежìнье, брежìще; рът* → *ръ/ъ/чìна, рътлìна /ратлìна/, р/ъ/тèц, р/ъ/тìч, р/ъ/тìчка; трап* → *тра̀пище, тра̀плинка, тра̀пчинà; чу̀ка* → *чу̀ка̀р, чу̀ка̀ра, чу̀кла, чу̀клина, чу̀карчè, чу̀клè, чу̀карица, чу̀ка̀рка, чу̀клица, чу̀чка, чу̀чица, чу̀кье; я̀ма, я̀мище, я̀мник, я̀муга, я̀ме, я̀мè, я̀мка.*

– Не е малък и броят на микропонимите от Западна България, които можем да отнесем към архаичните топонимни типове. Това са имената, образувани от отдавна изчезнали редки основи; имената, до-развити с редки топонимни наставки (Заимов 1867: 79 – 80); имената със старинен тип ударение, със старинни прилагателни по сложно склонение, с падежни остатъци от типа *Дерìвол* (Заимов 1967; Дуриданов 1958: 343 – 356; Дуриданов 1958: 209 – 250; Дуриданов 1960: 121 – 184).

Изводите от специалното проучване на структурните и словообразователните особености на различните семантични групи микропоними ще бъдат от полза, когато се пристъпи и към създаването на *Топонимен атлас*, позволяващ да се демонстрира комплексът от факти, техните връзки, ареално разпространение и опозиции.

ЛИТЕРАТУРА

Български етимологичен речник. София: Изд. на БАН, 1971 –

Вакарелска-Чобанска 2005: Вакарелска-Чобанска, Д. *Самоковският говор.* София: АИ „Проф. М. Дринов“, 2005.

Василева 2009: Василева, Л. *Българско словно богатство. Словообразователни хетероними в българските говори.* София: „Мултипринт“, 2009.

Велев 2009: Велев, В. *Местните имена в Брезнишко.* В. Търново: „Фабер“, 2009.

Геров 1975 – 1978: Геров, Н. *Речник на българския език.* София, 1975 – 1978 (фототипно издание).

Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. II. Морфология. София: Изд. на БАН, 1983.

Димитрова-Тодорова 2003: Димитрова-Тодорова, Л. Местности (терени) имена. // *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia.* Т. II. Red. E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślíkowa przy współudziale J. Dumy. Warszawa-Kraków: Towarzystwo naukowe Warszawskie, 2003, 165 – 171.

Домусчиева 1999: Домусчиева, Л. Сложни имена за действия и за резултати от действия от ж.р. в българските говори. // *Актуални проблеми на българското словообразуване.* София: Изд. на БАН, 1999, 252 – 263.

Дуриданов 1952: Дуриданов, Ив. *Местните имена от Ломско.* София: Изд. на БАН, 1952.

- Дуриданов 1958:** Дуриданов, Ив. Топонимията на Първомайска околия. // *Годишник на Софийския университет*, Филологически факултет, 1958, ЛП, 2, 1 – 200.
- Дуриданов 1960:** Дуриданов, Ив. Префиксално-именният тип в български и неговото значение за топонимичната стратиграфия. // *Onomastica*, 1960, 10 – 11 (Kraków), 121 – 184.
- Дуриданов 1963:** Дуриданов, Ив. Географската лексика на старобългарския език с оглед на праславянски. // Сб. „1100 години славянска писменост“. София, 1963, 190 – 215.
- Еленин 2006:** Еленин, Й. *Топонимията на Дупнишко*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2006.
- Заимов 1959:** Заимов, Й. *Местните имена в Пирдопско*. София: Изд. на БАН, 1959.
- Заимов 1961:** Заимов, Й. Български топонимични наставки. // *Onomastica*, 1961, 7, 1 – 2, 195 – 220.
- Заимов 1963:** Заимов, Й. Български топонимични наставки. // *Onomastica*, 1963, 8, 1 – 2, 133 – 162.
- Заимов 1965:** Заимов, Й. Принос към проучване на Самоковската ономастика. // *Onomastica*, 1965, X, 1 – 2, 74 – 92.
- Заимов 1967:** Заимов, Й. *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия*. София: Изд. на БАН, 1967.
- Заимов 1973:** Заимов, Й. *Български географски имена с -јь. Принос към Славянския ономастичен атлас*. София: Изд. на БАН, 1973.
- Заимов 1977:** Заимов, Й. *Местните имена в Панагюрско*. София: Изд. на БАН, 1977.
- Иванов 1996:** Иванов, Й. *Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско)*. София, 1996.
- Кочев 1971:** Кочев, Ив. Диалектни категории и типове при словообразуването на съществителното име. // *Известия на Института за български език*, 1971, кн. 20, 107 – 197.
- Кяева 1989:** Кяева, Е. Имена за места (nomina loci) в българските говори. // *Български език*, 1989, кн. № 6, 526 – 55.
- Лалчев 1999:** Лалчев, Др. Някои структурни и семантични черти на един словообразователен тип композитни топоними в българската ономастика. // *Актуални проблеми на българското словообразуване*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999, 303 – 310.
- Михайлова 1984:** Михайлова, Д. *Местните имена в Михайловградско*. София: Изд. на БАН, 1984.
- Михайлова 1986:** Михайлова, Д. *Местните имена в Берковско*. София: Изд. на БАН, 1986.
- Михайлова 2008:** Михайлова, Д. *Местните имена в Ботевградско*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2008.

- Мурзаев 1970:** Мурзаев, Э. Местные географические термины и их роль в топонимии. // *Вопросы географии. Местные географические термины.* Сб. № 81. Москва: „Мысль“, 1970, 16 – 35.
- Мурзаев 1974:** Мурзаев, Э. *Очерки топонимики.* Москва: „Мысль“, 1974.
- Николов 1997:** Николов, Б. *Топонимията на Врачанска околия.* София: „Алиса“, 1997.
- Пјанка 1970:** Пјанка, Вл. *Топономастиката на Охридско-Преспанскиот базен.* Скопје: Institut za makedonski jazik „Krstе Misirkov“, 1970.
- Подольская 1970:** Подольская, Н. Народные географические термины в роли терминов научных. // *Вопросы географии. Местные географические термины.* Сб. № 81. Москва: „Мысль“, 1970, 54 – 59.
- Попов 1960:** Попов, К. *Местните имена в Белослатинско.* София: „Наука и изкуство“, 1960.
- Попов 1979:** Попов, К. *Местните имена в Разложко.* София: Изд. на БАН, 1979.
- Радева 1991:** Радева, В. *Словообразуването в българския книжовен език.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.
- Речник на съвременния български книжовен език.** София: Изд. на БАН, 1954 – 1959, т. I – III.
- Симеонов 1966:** Симеонов, Б. Етимологичен речник на местните названия от Годечко. // *Годишник на Софийския университет.* Факултет по славянски филологии. София: „Наука и изкуство“, 1966, 118 – 248.
- Суперанска 1967:** Суперанская, А. Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии. // *Микротопонимия.* Москва, 1967, 31 – 39.
- Суперанска 1973:** Суперанская, А. *Общая теория имени собственного.* Москва: „Наука“, 1973.
- Суперанска 1978:** Суперанская, А. *Апеллятив-онома.* // *Имя нарицательное и собственное.* Москва: „Наука“, 1978.
- Суперанска 1986:** Суперанская, А. *Теория и методика ономастических исследований* (в соавторстве с Н. В. Подольской, В. Э. Сталтмане, А. Х. Султановым). Москва: „Наука“, 1986.
- Тетовска-Троева 1988:** Тетовска-Троева, М. *Отглаголни имена за лица в българските говори. Nomina agentis.* София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1988.
- Холиолчев 1965:** Холиолчев, Хр. Диалектни наставки за образуване на съществителни имена от мъжки род в българските говори. // *Известия на Института за български език*, 1965, кн. XII, 157 – 197.
- Чолева-Димитрова 2002:** Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник.* София: „Пенсофт“, 2002.
- Чолева-Димитрова 2009:** Чолева-Димитрова, А. *Местните имена в Радомирско.* София: ИБЕ, 2009.
- Шутц 1957:** Schütz, J. *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen.* Berlin: Akademie Vlg., 1957.

СЪКРАЩЕНИЯ

Белосл – Белослатинско

Берк – Берковско

Ботевгр – Ботевградско

Брезн – Брезнишко

вж. – виж

Врач. – Врачанско

Год – Годечко

Гоцед – Гоцеделчевско

ГСБКЕ – Граматика на съвременния български книжовен език

Дупн – Дупнишко

Кюстенд – Кюстендилско

ЛИ – лично име

Лом – Ломско

Мих – Михайловградско

Пирд – Пирдопско

Пр – прякор

Разл – Разложко

Радом – Радомирско

РИ – родово име

Самок – Самоковско

Соф – Софийско

срв. – сравни

стб. – старобългарски

ФИ – фамилно име

**ЗА ЛИЧНИТЕ ИМЕНА С ЛАТИНСКИ КОРЕН
В ПОЛСКИЯ ЕЗИК НА КАНОНИЗИРАНИ
И ОТ ПРАВОСЛАВНАТА, И ОТ КАТОЛИЧЕСКАТА ЦЪРКВА
СВЕТИЦИ**

Гергана Петкова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ON PROPER NOUNS OF LATIN DERIVATION IN POLISH
OF FEMALE SAINTS CANONIZED BOTH BY THE EASTERN
ORTHODOX AND THE CATHOLIC CHURCHES**

Gergana Petkova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The research object of the present text is the feminine Polish personal names Latin by origin canonized by the Catholic and the Orthodox Church. Its main aim is their full list to be presented, including all their variants. Names are divided into several groups according to the type of the appellative used during the process of their formation, i. e. if it is a noun, an adjective, a verb, etc., and according to the word-building model used during their derivation from a Latin personal name, i. e. if it is derived from the working base or from the form for Nom. sg. of the Latin anthroponym.

It is worth mentioning the initial meaning of the observed name, when it is possible.

Key words: feminine Polish personal name, Latin origin, canonized names

Обект на настоящото изследване са 124 полски лични имена с латински корен на канонизирани и от Православната, и от Католическата църква светици и техните варианти. То е част от по-голямо проучване, обхващащо имената от латински произход в славянските езици, и по-точно в български, сръбски, руски, украински, беларуски, чешки, полски, хърватски, словенски и словашки.

Като основен източник за ексцерпиране на разглежданите антропоними са послужили следните електронни сайтове: www.ksiegaimion.com, www.leksykony.interia.pl, <http://patronii.w.interia.pl/>, които предлагат изк-

лючително богата информация по разглеждания въпрос, взета от излезлите на полския книжен пазар речници на личните имена.

Разглежданите имена разпределяме в няколко групи според изходния апелатив, от който са образувани, според използвания модел на деривация от латинския антропоним и според това, дали са канонизирани само от Католическата, само от Православната църква, или и от двете.

Класификация с оглед на мотивиращата лексема¹:

I. Имена с латински корен в състава си, образувани от готови лексикални единици

1. Образувани от съществително име

A. От съществително собствено име за лице от мъжки пол

а. антропоним: **Agrypina** < *Agrypin* (< *Agrippinus* < *Agrippa*), **Albina** < *Albin* (< *Albinus* < *Albus*), **Antonina** < *Antonin* (< *Antoninus* < *Antonius*), **Augustyna** < *Augustyn* (< *Augustinus* < *Augustus*), **Aureliana** < *Aurelian* (< *Aurelianus* < *Aurelius*), **Balbina** < *Balbin* (< *Balbinus* < *Balbus*), **Celina** (< *Caelina/Cilina/Coelina* < *Caelinus*), **Cezaria** < *Cezariusz* (< *Caesarius* < *Caesar*), **Delfina** (< *Delphina* < *Delphinus*), **Emiliana** < *Emilian* (< *Aemilianus* < *Aemilius*), **Fabiola** (< *Fabiola* < *Fabia*), **Faustyna** < *Faustyn* (< *Faustinus* < *Faustus*), **Felicjana** < *Felicjan* (< *Felicianus* < *Felix*), **Flawiana** < *Flawian* (< *Flavianus* < *Flavius*), **Floriana** < *Florian* (< *Florianus* < *Florus*), **Floryna** < *Floryn* (< *Florinus* < *Florus*), **Juliana** < *Julian* (< *Iulianus/Julianus* < *Iulius/Julius*), **Julitta** (< *Iulitta/Julitta* < *Iulia/Julia*), **Klementyna** < *Klementyn* (< *Clementinus* < *Clemens*), **Kryspina** < *Kryspin* (< *Crispinus* < *Crispus*), **Lucylla** (< *Lucilla* < *Lucia*), **Marcjana** < *Marcjan* (< *Marcianus* < *Marcus*), **Marcyna** < *Marcin* (< *Martinus* < *Martis*), **Marianna** < *Marian* (< *Marianus* < *Marius*), **Paulina** < *Paulin* (< *Paulinus* < *Paulus*), **Petronela** (< *Petronilla* < *Petronius*), **Rozyna** (< *Rosina* < *Rosa*), **Rufina** < *Rufin* (< *Rufinus* < *Rufus*), **Wiktoryna** < *Wiktoryn* (< *Victorinus* < *Victor*);

б. теоним (име на езическо божество): **Diana** (< *Diana*), **Felicyta** (< *Felicitas*), **Flora** (< *Flora*), **Gracja** (< *Gratia*), **Saturnina** < *Saturnin* (< *Saturninus* < *Saturnus*);

Б. От съществително нарицателно име: **Afra** (< *Afra* < *Afra* – африканка), **Beata** (< *Beata* < *beatus* – благословен, блажен), **Benwenuta** < *Benwenut* (< *Beneventus/Benventus* < *beneventus* – добър, желан гост), **Chrystiana** < *Chrystian* (< *Christianus* < *christianus* – христия-

¹ Наличната лингвистична и екстралингвистична информация за разглежданите в настоящия текст антропоними е представена в специален индекс, поместен като приложение след основния текст на статията.

нин), **Franciszka** < *Franciszek* (< *Franciscus* < *Franciscus* – французин), **Kordula** (< *Cordula* < *cordula* – сърчице), **Letycja** (< *Laetitia* < *laetitia* – веселие, щастие), **Lucja** < *Lucjusz* (< *Lucius* < *lux* – светлина), **Lukrecja** < *Lukrecjusz* (< *Lucretius* < *lucrum* – печалба, богатство), **Oliwia** (< *Oliva* < *oliva* – маслина), **Regina** (< *Regina* < *regina* – царица, кралица), **Róża** (< *Rosa* < *rosa* – роза), **Scholastyka** (< *Scholastica* < *scholasticus* – ритор, учител по красноречие), **Wiola** (< *Viola* < *viola* – виолетка, теменужка).

2. Образувани от прилагателно име

Augusta < *August* (< *Augustus* < *augustus* – велик; възвишен, свещен; почитан, уважаван), **Aurelia** < *Aureli* (< *Aurelius* < *aureoles/aureus* – златен, позлатен), **Benigna** < *Benignus* (< *Benignus* < *benignus* – мил, приятелски настроен), **Bibiana/Viviana** < *Bibian/Vivian* (< *Bibianus/Vivianus* < *vivus* – жив), **Blanka** (< *Blanca* < *blanca* – бяла, чиста), **Cecylia** < *Cecyliusz* (< *Caecilius* < *caecus* – сляп), **Cypriana** < *Cyprian* (< *Cyprianus* < *Cyprianus* – кипърски), **Fausta** < *Faust* (< *Faustus* < *faustus* – благоприятен, късметлийски, щастлив), **Felicja** < *Feliks* (< *Felix* < *felix* – щастлив; късметлийски, успешен), **Felicysyma** < *Felicysym* (< *Felicissimus* < *felicissimus* – най-щастлив), **Fortunata** < *Fortunat* (< *Fortunatus* < *fortunatus* – щастлив, благословен, късметлия), **Honorata** < *Honorat* (< *Honoratus* < *honoratus* – уважаван, изтъкнат, почитан), **Justyna** < *Justyn* (< *Iustinus/Justinus* < *iustus* – заслужен, справедлив), **Kandyda** < *Kandyd* (< *Candidus* < *candidus* – бял, блестящ; белоснежен), **Klara** (< *Clara* < *clara* – ясна, чиста, светла), **Klaudia** < *Klaudiusz* (< *Claudius/Clodius* < *claudus* – куц, сакат), **Laurencja** < *Laurencjusz* (< *Laurentius* < *Laurentius* – лаврентски (от/родом от Лаврент), **Makryna** < *Makryn* (< *Macrinus* < *tascer* – мършав), **Maksyma** < *Maksym* (< *Maximus* < *maximus* – най-голям), **Modesta** < *Modest* (< *Modestus* < *modestus* – въздържан, сдържан, умерен, скромнен), **Pia** < *Pius* (< *Pius* < *pius* – набожен, благочестив, покорен, добродетелен), **Placidia** < *Placyd* (< *Placidus* < *placidus* – тих, спокоен, смирен), **Pulcheria** (< *Pulcheria* < *pulchra* – хубава, красива, прекрасна), **Sebastiana** < *Sebastian* (< *Sebastianus* < *Sebastianus* – севастиийски, от/родом от Севаст), **Sewera** < *Sewer* (*Severus* < *severus* – суров, строг).

3. Образувани от глагол

Waleria < *Walery* (< *Valerius* < *valeo* – здрав съм, силен съм).

4. Образувани от причастие (с оглед на латинския език)

A. От сегашно деятелно причастие: **Florencja** < *Florencjusz* (< *Florentius* < *florens* – цветущ, процъфтяващ), **Krescencja** < *Krescencjusz* (< *Crestentius* < *crescens* – растящ);

Б. От минало страдателно причастие: **Donata** < **Donat** (< **Donatus** < *donatus* – даден, подарен), **Liberata** < **Liberat** (< **Liberatus** < *liberatus* – освободен), **Renata** < **Renat** (< **Renatus** < *renatus* – роден отново, прероден, възроден).

5. Образувани от синтагма

А. От атрибутивна синтагма: **Bonifacja** < **Bonifacy** (< **Bonifatius/Bonifacius** със значение „добра съдба“, „добродеец“ или „добролик“ < Adj. + N, *bonum* – добро + *fatum* – съдба, участ).

6. Имена с неясна етимология²:

Afrania < **Afraniusz** (< **Afranius**), **Antonia** < **Antoni** (< **Antonius**), **Krystyna** < **Krystyn** (< **Christinus**).

7. Имена с повече от една етимология

А. Имена, образувани от женско лично име и от име на богиня: **Aurora** (< 1) ЛИ **Aurora**; 2) *aurora* – зора, разсъмвяване; 3) името на богинята на утринната зората със значение „разсъмвяване“, **Lucyna** (< 1) ЛИ **Lucina**; 2) името на римската богиня на раждането и родилната помощ), **Konkordia** (< 1) ЛИ **Concordia**; 2) името на римската богиня на хармонията, мира, спокойствието, съгласието);

Б. Имена, образувани от мъжко лично име и от име на богиня: **Wiktoria** (< 1) МЛИ **Wiktor**; 2) МЛИ **Wiktoriusz**; 3) името на римската богиня на победата);

В. Имена, образувани от женско лично име и от мъжко лично име: **Celestyna** (< 1) МЛИ **Celestyn**; 2) ЛИ **Caelestina/Coelestina**), **Dominika** (< 1) МЛИ **Dominik**; 2) ЛИ **Dominica**), **Florentyna** (< 1) МЛИ **Florentyn**; 2) ЛИ **Florentina**), **Karina** (< 1) ЛИ **Carina**; 2) римския когномен **Carinus**), **Konstancja** (< 1) МЛИ **Konstans**; 2) МЛИ **Konstancjusz**; 3) ЛИ **Constantia**), **Urszula** (< 1) ЛИ **Ursula**; 2) мъжкото име **Ursulus**);

Г. Имена, образувани от съществително собствено и от съществително нарицателно име: **Akwilina** (< 1) МЛИ **Akwilin**; 2) *aquilina* – орлица), **Marcela** < **Marcel** (< **Marcellus** < 1) римския преномен **Marcus**; 2) *marcellus* – чукче), **Marcelina** < **Marcelin** (< **Marcellinus** < 1) римското фамилно име **Marcellus**; 2) *marcellus* – чукче), **Nonna** (< 1) ЛИ **Nona/Nonna**; 2) мъжкото име **Nonus**; 3) *nonna* – монахиня), **Sylwia** (< 1) ЛИ **Sylwiusz**; 2) *silva* – гора);

² Представената в настоящия текст информация за етимологията на имената следва стриктно тази, поместена в речниковите статии на използваните източници. В случаите, когато липсва информация за етимологията на дадено име, определям, че етимологията е неясна или неизвестна. С цел да се избегне допускане на грешка или дезинформиране на читателя, когато в източниците не е посочена конкретна лексема, от която етимологията е изведена, а е даден само превод на значението ѝ, се съобразявам с това.

Д. Имена, образувани от съществително собствено и от прилагателно име: **Adrianna/Hadriana** < **Adrian/Hadrian** (< **Adrianus/Hadrianus** < **Hadrianus** – 1) родом от Адрия; 2) жител на Адрия; 3) адриатически; принадлежащ към регион на Адриатическо море),

Beatrycze (< 1) ЛИ **Beatrix**; 2) форма на **Viatrice**; 3) *beatus* – благословен), **Flawia** < **Flawiusz** (< **Flavius** < 1) *flavus* – жълт, златен; жълтеникав, рус; 2) *Flavius* – флавианец), **Maryna** (< 1) МЛИ **Maryn**; 2) *marina* – морска);

Е. Имена, образувани от съществително собствено име и от неспрегаема глаголна форма: **Walentyna** (< 1) МЛИ **Walentyń**; 2) *valens* – силен, здрав);

Ж. Имена, образувани от съществително нарицателно и от прилагателно име: **Germana** < **German** (< **Germanus** < *germanus* – 1) брат; 2) роден, братски), **Januaria** < **January** (< **Ianuarius/Januarius** < **Ianuarius** – 1) януари; 2) принадлежащ на Янус, отнасящ се до Янус), **Natalia** (< **Natalia** < 1) *Natalia* – Коледа; 2) (*dies*) *Natalis* – рожден ден, свързан с раждането; 3) *natalis* – родна, рождена), **Patrycja** < **Patrycjusz** (< **Patricius/Patritius** < *patricius* – 1) знатен човек; 2) от знатен род), **Romana** < **Roman** (< **Romanus** < *Romanus* – 1) римлянин; 2) римски);

З. Имена, образувани от неспрегаема глаголна форма и глагол: **Benedykta** < **Benedykt** (< **Benedictus** < 1) *benedictus* – благословен; 2) *benedico* – хваля някого, говоря добри неща за някого), **Domicela** < **Domiciusz** (< **Domitius** < 1) *domitus* – опитомен, одомашен; укротен; 2) *domo* – опитомявам), **Gaudencja** < **Gaudencjusz** (< **Gaudentius** < 1) *gaudeo* – радвам се; 2) *gaudens* – радващ се), **Wincenta** < **Wincenty** (< **Vincentius** < 1) *vincio* – побеждавам; завоювам; 2) *vincens* – побеждаващ);

И. Имена, образувани от съществително нарицателно име: **Kornelia** < **Kornel** (< **Cornelius** < 1) *cornu* – рог; 2) *cornum* – ягода), **Laura** < **Laurus** (< **Laurus** < *laurus* – 1) лавър, лаврово дърво; 2) победа, тържество (прен.), **Rozalia** (< **Rosalia** < 1) *rosa* – роза; 2) комбинация между *rosa* – роза и *lilium* – лилия);

Й. Имена, образувани от прилагателно име: **Maura** < **Maur** (< **Maurus** < *maurus* – 1) тъмнокож; 2) мавърски), **Paula** < **Paweł** (< **Paulus/Paullus** < *paulus* – 1) малък; 2) скромен);

К. Имена с латинска и чужда етимология: **Emilia** < **Emil** (< **Aemilius** < 1) *aemulus* – конкурент, съперник; 2) гр. произход със значение „ласкав“), **Hilaria** < **Hilary** (< 1) МЛИ **Hilarius** < *hilaris* – весел; 2) гръцко лично име **Ἰλαρός** < *ílaros* – весел), **Julia** < **Juliusz** (< **Iuleus/Iulius/Julius** < 1) гр. *ioulos* – с мъхеста брада; къдрав; 2) теонима **Iuppiter/Jupiter**), **Kamila** < **Kamil** (< **Camillus** < 1) от етруски произход с неясно значение; 2) *camillus* – млад религиозен служител),

Petronia < **Petroniusz** (< **Petronius** < 1) *petronis*, форма за *Gen. sg.* от *petro* – недоद्याлан човек, дървник; стар овен; 2) гр. πέτρα (йон.)/πέτρος – камък; скала), **Sabina** < **Sabin** (< **Sabinus/Savinus** < 1) *Sabinus* – сабинянин, сабински; 2) гр. Σάββα – събота; 3) дума с евр. произход със значение „стар човек“), **Tacjana** (< 1) МЛИ **Tacjan**; 2) лат. „бащински“; 3) лат. **Tatius**; 4) гр. произход със значение „установявам, определям“).

От изложената по-горе група на имена с нееднозначна етимология трябва да се обособят тези с тройна (*Aurora, Beatrycze, Konstancja, Natalia, Nonna, Wiktoria*) и четворна мотивация (*Tacjana*).

Най-голяма е групата на имената, образувани от съществително име (общо 48 имена, от които 29 са изведени от друг антропоним (22 от мъжко лично име и 7 от женско лично име), 5 от теоним и 14 от съществително нарицателно име). Почти всички от тези имена с изключение на *Delfina, Fabiola, Julitta, Lucylla, Petronela, Rozyna*, които са изведени директно от женско латинско име, произлизат от мъжки полски антропоним. Този модел за образуване на женски лични имена е универсален за антропонимните системи на почти всички езици, включително латинската и на изброените по-горе славянски езици. Той оказва влияние и при извеждането на точната етимология на дадено женско име. Групата на имената с нееднозначна етимология е втора по численост (40 имена). Трети по продуктивност са прилагателните имена (25 имена).

Най-малък е броят на имената, образувани от глагол и от синтагма.

Класификация според модел на образуване:

I. **Женски лични полски имена, образувани от формата за *Nom. sg.* на изходното женско латинско име:** *Afra* (< *Afra*), *Beata* (< *Beata*), *Blanka* (< *Blanca*), *Celina* (< *Caelina/Cilina/Coelina*), *Delfina* (< *Delphina*), *Diana* (< *Diana*), *Fabiola* (< *Fabiola*), *Flora* (< *Flora*), *Gracja* (< *Gratia*), *Julitta* (< *Iulitta/Julitta*), *Klara* (< *Clara*), *Kordula* (< *Cordula*), *Letycja* (< *Laetitia*), *Lucylla* (< *Lucilla*), *Natalia* (< *Natalia*), *Oliwia* (< *Oliva*), *Petronela* (< *Petronilla*), *Pulcheria* (< *Pulcheria*), *Regina* (< *Regina*), *Rozalia* (< *Rosalia*), *Rozyna* (< *Rosina*), *Róża* (< *Rosa*), *Scholastyka* (< *Scholastica*), *Wiola* (< *Viola*);

II. **Женски лични, полски имена образувани от работната основа (от формата за *Gen. sg.*, но без завършека за надежда – според граматиките на класическия латински език) на изходното женско латинско име:** *Felicyta* (< *Felicitas*).

Очевидно е, че по-продуктивен от двата модела е първият, при който женското полско лично име е образувано директно от формата за *Nom. sg.* на изходното латинско име.

Класификация според канонизация на името

I. Женски лични полски имена, канонизирани от Католическата църква:

Adrianna/Hadriana, Afra, Afrania, Albina, Augustyna, Aurelia, Aureliana, Aurora, Balbina, Beata, Beatrycze, Benedykta, Benigna, Benwenuta, Bibiana/Viviana, Blanka, Bonifacja, Celestyna, Celina, Cezaria, Chrystiana, Delfina, Diana, Domicela, Donata, Emiliana, Fabiola, Faustyna, Felicja, Felicjana, Felicysyma, Flawia, Flora, Florencja, Florentyna, Floriana, Floryna, Fortunata, Franciszka, Gaudencja, Germana, Gracja, Honorata, Januaria, Kamila, Kandyda, Klara, Klementyna, Konstancja, Kordula, Kornelia, Kryspina, Laura, Laurencja, Letycja, Liberata, Lukrecja, Maksyma, Modesta, Oliwia, Paulina, Pia, Placidia, Regina, Renata, Romana, Rozalia, Rozyna, Róża, Scholastyka, Sewera, Sylwia, Tacjana, Urszula, Wiktoria, Wincenta, Wiola;

II. Женски лични полски имена, канонизирани от Православната църква: *Cypriana, Petronia;*

III. Женски лични полски имена, канонизирани и от Католическата, и от Православната църква:

Agrypina, Akwilina, Antonia, Antonina, Augusta, Cecylia, Dominika, Emilia, Fausta, Felicyta, Flawiana, Hilaria, Julia, Juliana, Julitta, Justyna, Karina, Klaudia, Konkordia, Krescencja, Krystyna, Lucja, Lucylla, Lucyna, Makryna, Marcela, Marcelina, Marcjana, Marcyna, Marianna, Maryna, Maura, Natalia, Nonna, Patrycja, Paula, Petronela, Pulcheria, Rufina, Sabina, Saturnina, Sebastiana, Walentyna, Waleria, Wiktoryna.

Най-голяма е групата на имената, канонизирани от Католическата църква. Резултатът е логичен, защото официалната религия в Полша е католицизмът.

От направените наблюдения можем да направим следните изводи:

От разглежданите полски женски лични имена с латински корен в състава си най-голям е броят на тези, образувани от съществителни имена и в частност – от мъжки полски антропоними. Най-малък е броят на имената, изведени от глагол и от синтагма. Голям е броят на имената, при които е трудно извеждането на точна етимология (40 имена с нееднозначна етимология и 3 с неясна етимология).

Моделите на образуване на полски антропоним от латинско име са два – директно от формата за *Nom. sg.* на латинското име или от неговата работна основа, т. е. от формата му за *Gen. sg.*, но с изпуснат падежен завършек. По-продуктивен тук се оказва първият от двата представени модела.

Почти всички имена (с изключение на *Cypriana* и *Petronia*) са канонизирани от Католическата църква.

Използвани съкращения

ЖЛИ – женско лично име

МЛИ – мъжко лично име

ЛИ – латинско име

КС – католическа светица

ПС – православна светица

гр. – гръцки

лат. – латински

евр. – еврейски

итал. – италиански

Индекс на женските полски имена с латински произход³

ADRIANNA (LIP) (*Adriana* (LIP), *Adrianka*/HADRIANA (LIP) (*Hadrianka* (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Adrian/Hadrian* (< ЛИ *Adrianus*

³ В скоби са поставени абривиатурите, използвани в индекса за отбелязване на използваните източници, от които са ексцерпирани антропонимите, и наличната лингвистична и екстралингвистична информация за тях: Батаклиев 1979 (B), Войнов, Милев 1990 (VM), Гримал 1990 (G), Гъркович 1966 (GR), Дворецки 1976 (DV), Дойчинович 2010 (D), Заимов 1993 (JZ), Илчев 1959 (IL), Кнапова 1985 (KP), Кол, Ранчич 2011 (KR), Милинкович, Сегеди, Тодорович 2009 (MST), Николова, Богданов 1996 (NB), Овидий 1963 (OV), Петровски 1955 (P), Скрипник, Дзятковская 1986 (SD), Хенсен 2004 (H), www.behindthename.com (BTN), www.dzietki.org (DZ), www.ksiegaimion.com (K), www.kurufin.narod.ru (KN), www.leksykony.interia.pl (LIP), http://patronii.w.interia.pl/ (PWIP).

/Hadrianus, изведено от лат. *Hadrianus* – 1) родом от Адрия; жител на Адрия (D; KR; SD; K; LIP); 2) адриатически; родом от Адриатическо море (KP; KN); име на КС (KN);

AFRA (LIP; PWIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Afra*, изведено от лат. *Afra* – африканка (LIP); име на КС (PWIP);

AFRANIA – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Afraniusz* (< ЛИ *Afranius* с неясно значение); име на КС (LIP);

AGRYPINA – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Agrypin* (< ЛИ *Agrippinus*, изведено от римския преномен *Agrippa*); име на КС (LIP) и ПС (KN);

AKWILINA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Akwilin* (< ЛИ *Aquilinus*, изведено от лат. *aquilinus* – орленце (BTN; KN); или от лат. *aquilina* – орлица“ (P; SD); име на ПС (KN) и КС (BTN; KN);

ALBINA (LIP) (*Albinka* (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Albin* (< ЛИ *Albinus*, изведено от римския когномен *Albus*); име на КС (KN);

ANTONIA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Antoni* (< ЛИ *Antonius*; от етруски произход с неясно значение; асоциира се с гр. *ανθος* – цвете (IL; KN) или с гр. *αντέω* (йон.) (< *αντάω* < *αντιάω* – взимам участие; готвя се за борба; встъпвам в бой)

(KR; SD); име на КС (LIP) и ПС (KN);

ANTONINA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Antonin* (< ЛИ *Antoninus*, изведено от римското родово име *Antonius* (KR; SD; BTN; KN); име на КС (LIP; KN) и ПС (KN);

AUGUSTA (; LIP) (**Augustka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *August* (< ЛИ *Augustus*, изведено от лат. *augustus* (< *augeo* – увеличавам, нараствам) със значение „велик; възвишен, свещен“ или „почитан, уважаван“ (VM; IL; KR; SD; BTN; KN; LIP); име на КС и ПС (KN);

AUGUSTYNA (**Augustina**, **Augustynka**, **Jagustyna**, **Jagustynka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Augustyn* (< ЛИ *Augustinus*, изведено от римския когномен *Augustus* (KR; KN); име на КС (KN; LIP);

AURELIA (**Aurelka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Aureli* (< ЛИ *Aurelius*, изведено от лат. *aureoles/aureus* – златен, позлатен (VM; IL; KR; NB; BTN; KN; LIP); име на КС (KN);

AURELIANA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Aurelian* (< ЛИ *Aurelianus*, изведено от римското родово име *Aurelius* (KR; BTN); име на КС (KN);

AURORA (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Aurora*, изведено от лат. *aurora* – зора, разсъмване или от името на богинята на утринната зората (G; IL; OV; SD;

H; KN) със значение „разсъмване“ (KR; KN); име на КС (LIP);

BALBINA (**Balbinka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Balbin* (< ЛИ *Balbinus*, изведено от римския преномен *Balbus* (KN); име на КС (LIP);

BEATA (K; LIP) (**Beacia**, **Beatka** (K; LIP), **Biejata**, **Biejatka**, **Bieta**, **Bietka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Beata*, изведено от лат. *beatus* – благословен, блажен (KR; BTN; K; KN; LIP); име на КС (BTN; K; KN; LIP);

BEATRYCZE (**Beatrica**, **Beatrice**, **Beatricza**, **Beatricze**, **Beatrix**, **Beatryca**, **Beatryce**, **Beatrycja**, **Beatrycze**, **Beatryks**, **Beatryksa**, **Beatrysa**), **Betrysia** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Beatrix*, изведено от лат. *viator* – пътешественик, пътник или от форма на *Viatrix* (женска форма на мъжкото име *Viator*) (IL; BTN; KN; LIP). По-късно името се асоциира с лат. *beatus* – благословен (IL; BTN; KN); име на КС (IL; BTN; KN; LIP);

BENEDYKTA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Benedykt* (< ЛИ *Benedictus*, изведено от лат. *benedictus* – благословен (IL; KR; P; SD; BTN; KN; LIP) или от *benedico* – хваля някого, говоря добри неща за някого (LIP); име на КС (KN; LIP);

BENIGNA – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Benignus* (< ЛИ

Benignus, изведено от лат. *benignus* – мил, приятелски настроен); име на КС (LIP);

BENWENUTA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Benwenut* (< ЛИ *Beneventus/Benventus*, изведено от лат. *beneventus* – добър, желан гост); име на КС (KN);

BIBIANA/VIVIANA (**Bibianna**, **Bibijana**, **Bibijanna**, **Bibjanna** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Bibian* /*Vivian* (< ЛИ *Bibianus/Vivianus*, изведено от лат. *vivus* – жив (КР; BTN; KN); име на КС (BTN; KN; LIP);

BLANKA (К) (**Bianka**, **Blaneczka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Blanca*, изведено от лат. *blanca* – бяла, чиста; име на КС (К; KN);

BONIFACJA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Bonifacy* (< ЛИ *Bonifatius/Bonifacius* със значение „добра съдба“ (BTN; LIP), „добродеец“ или „добролик“ (IL; КР), изведено от лат. *bonum* – добро, и *fatum* – съдба, участ (SD; BTN; LIP); име на КС (KN);

CECYLIA (К; LIP; PWIP) (**Ceceyia**, **Cecilia**, **Cecyla**, **Cecylina**, **Cecylka** (К; LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Cecyliusz* (< ЛИ *Caecilius*, изведено от лат. *caecus* – сляп (VM; КР; Р; BTN; К; KN; LIP); име на КС (IL; К; LIP; PWIP) и ПС (IL; BTN; KN);

CELESTYNA (**Celestynka**, **Celestysia** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Celestyn* (< ЛИ *Caelestinus/Coelestinus*, изведено от лат. *caelestis/coelestis* – небесен (GR; KR; BTN; KN); или от ЛИ *Caelestina/Coelestina*, изведено от лат. *caelestis* – небесен (IL); име на КС (KN);

CELINA (**Celinka** (К; LIP), **Celimena** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Caelina/Cilina/Coelina*, изведено от римското родово име *Caelinus* (BTN); име на КС (К; KN; LIP);

CEZARIA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Cezariusz* (< ЛИ *Caesarius*, изведено от римския когномен *Caesar* (IL; BTN; KN); име на КС (LIP; KN);

CHRYSIANA (**Krystiana** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Chrystian* (< ЛИ *Christianus*, изведено от лат. *christianus* – християнин (КР; KR; BTN); име на КС (KN);

CYPRIANA (**Cyprianna** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Cyprian* (< ЛИ *Cyprianus*, изведено от лат. *Cyprianus* със значение „от/родом от Кипър“ (КР; SD; К; KN; LIP); име на ПС (KN);

DELFINA (**Delfinka** (KN) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Delphina*, изведено от мъжкото име *Delphinus* (BTN), изведено от лат. *Delphinus* – от Делфи (град в Древна Гърция, чието име ве-

роятно е свързано с гр. *δελφιν* – *дельфин*); име на КС (KN);

DIANA (**Dianka**), **Dianna**, **Dianusia** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Diana*, името на римската богиня на луната, лова, горите и раждането (VM; G; D; KR; MST; SD; H; BTN; KN; LIP), изведено вероятно от индоевропейски корен със значение „небесен, божествен“ (VM; BTN; KN) или от лат. *deus* – *бог* (KP; SD); име на КС (KN);

DOMICELA (**Domicelka**, **Domilka**, **Domisia** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Domiciusz* (< ЛИ *Domitius*, изведено от лат. *domitus* – *опитомен, одомашнен; укротен* (BTN; KN) или от *domo* – *опитомявам* (P; SD); име на КС (KN);

DOMINIKA (K; LIP) (**Dominisia**, **Dominiczka** (K) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Dominik* (< ЛИ *Dominicus*, изведено от лат. *dominicus* – *принадлежащ на господаря* (BTN)/*Господа* (DZ; KN; LIP). Давано е традиционно на дете, родено в неделя (BTN; KN); или от ЛИ *Dominica*, изведено от лат. *dominica* – *неделя* (IL); *господарка* (P; SD; K); име на КС (K; KN; LIP) и ПС (KN);

DONATA (**Danusia**, **Danuška**, **Danuta**, **Donusia** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Donat* (< ЛИ *Donatus*, изведен от лат. *donatus* – *даден, подарен* (< лат. *dono* – *подарявам, давам*) (IL;

KP; SD; BTN; KN; LIP); име на КС (KN);

EMILIA (K; LIP) (**Emilcia** (K), **Emilka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Emil* (< ЛИ *Aemilius*, изведено от лат. *aemilus* – *конкурент, съперник* (KR; P; SD; K; LIP) или е от гр. произход със значение „ласкав“ (KP); име на КС (K; KN; LIP) и ПС (KN);

EMILIANA (**Emilianna** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Emilian* (< ЛИ *Aemilianus*, изведено от римското родово име *Aemilius* (B; D; IL; KR; MST; P; SD; BTN; KN); име на КС (KN);

FABIOLA – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Fabiola*, образувано от деминутив на *Fabia*; име на КС (BTN; KN);

FAUSTA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Faust* (< ЛИ *Faustus*, изведено от лат. *faustus* – *благоприятен, късметлийски, щастлив* (KP; KR; BTN; KN; LIP); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

FAUSTYNA (**Faustynka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Faustyn* (< ЛИ *Faustinus*, изведено от римския когномен *Faustus* (BTN; KN); име на КС (KN);

FELICJA (**Felicia** (K; LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Feliks* (< ЛИ *Felix*, изведено от лат. *felix* – *щастлив; късметлийски, успешен* (KP; KR; SD;

BTN; KN; LIP); име на КС (К; KN; LIP);

FELICJANA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Felicjan* (< ЛИ *Felicianus* със значение „феликсов, принадлежащ на Феликс“ (KN), изведено от римския когномен *Felix* (BTN; KN; LIP); име на КС (KN);

FELICYSYMA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Felicysym* (< ЛИ *Felicissimus*, изведено от лат. *felicissimus* – най-щастлив, превъзходна степен от прилагателното име *felix* – щастлив (KR); име на КС (KN);

FELICYTA (LIP; PWIP) (**Felicita** (К; LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Felicitas*, име на римска богиня и персонификация на късмета и щастието (В; BTN; KN; LIP), изведено от лат. *felicitas* – късмет, щастие (В; KR; SD; BTN; KN; LIP); име на КС (В; BTN; KN; PWIP) и ПС (В; BTN; KN);

FLAWIA (**Flawusia**, **Flawusia** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Flawiusz* (< ЛИ *Flavius*, изведено от лат. *flavus* – жълт, златен; жълтеникав, рус (KP; KR; SD; BTN; KN) или от *Flavius* – флавианец (IL); име на КС (KN; LIP);

FLAWIANA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Flawian* (< ЛИ *Flavianus*, изведено от *Flavius* (KP; KR; BTN; KN); име на КС и ПС (KN);

FLORA (**Florcia**, **Florka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Flora*, име на римската богиня на цветята, цъфтежа на класовете и пролетта (В; VM; G; DV; D; IL; KR; MST; P; SD; BTN), изведено от лат. *flos* – цвете (В; VM; DV; D; IL; KP; KR; P; BTN; LIP) или от *florens* – цветущ, процъфтяващ (LIP); име на КС (KN; LIP);

FLORENCJA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Florencjusz* (< ЛИ *Florentius*, изведено от лат. *florens* – цветущ, процъфтяващ (P; SD; BTN; KN); име на КС (KN);

FLORENTYNA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Florentyn* (< ЛИ *Florentinus*, изведено от лат. *florens* – цветущ, процъфтяващ (P; SD; BTN) или от лат. *Florentinus* – флорентински; жител на град Флоренция (KP; KN) или от ЛИ *Florentina*, изведено от лат. *Florentina* – от град Флоренция (IL; KP); име на КС (KN; LIP);

FLORIANA (**Florianna** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Florian* (< ЛИ *Florianus*, изведено от римския когномен *Florus* (SD; BTN; KN); име на КС (KN);

FLORYNA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Floryn* (< ЛИ *Florinus*, изведено от римския когномен *Florus* (BTN; KN); име на КС (KN);

FORTUNATA (**Fortunatka** (**LIP**)): – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Fortunat* (< ЛИ *Fortunatus*, изведено от лат. *fortunatus* – щастлив, благословен, удачен (КР; Р; SD; **BTN**; **KN**; **LIP**); име на КС (**KN**; **LIP**);

FRANCISZKA (**PWIP**) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Franciszek* (<ЛИ *Franciscus*, изведено от лат. *Franciscus* – французин (IL; **BTN**; **KN**); име на КС (**KN**; **PWIP**);

GAUDENCJA (**LIP**) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Gaudencjusz* (< ЛИ *Gaudentius*, изведено от лат. *gaudeo* – радвам се (**KN**) или от *gaudens* – радващ се (**LIP**); име на КС (**KN**);

GERMANA (**LIP**; **PWIP**) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *German* (< ЛИ *Germanus*, изведено от лат. *germanus* – брат (**BTN**; **KN**), близък (В; IL); роден, братски (D; SD); име на КС (**KN**; **LIP**; **PWIP**);

GRACJA (**Grasia** (**LIP**)) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Gratia*, име на римската богиня на красотата (GR), изведено от лат. *gratia* – грация, прелест (IL); име на КС (**KN**);

HILARIA (**LIP**) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Hilary* (< ЛИ *Hilarius*, изведено от лат. *hilaris* – весел (IL; КР; Р; SD; **BTN**; **LIP**). Възможно е да е образувано от гр. име *Ἠλάρως* също със значение „весел“ (от гр. дума

Ἠλάρως е образувана и лат. *hilaris*); име на КС (**KN**; **LIP**) и ПС (**KN**);

HONORATA (**Honoratka** (**LIP**)) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Honorat* (< ЛИ *Honoratus*, изведено от лат. *honoratus* – уважаван, изтъкнат, почитан (**BTN**; **KN**; **LIP**); име на КС (**KN**; **LIP**);

JANUARIA (**LIP**) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *January* (< ЛИ *Ianuarus/Januarius*, изведено от лат. *Ianuarus* – януари (**BTN**; **KN**), принадлежащ на Янус, отнасящ се до Янус (Р; SD; **KN**); име на КС (**KN**);

JULIA (**K**; **LIP**) (**Julcia**, **Julisława**, **Julusia** (**LIP**)) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Juliusz* (< ЛИ *Iuleus/Iulius/Julius*, изведено от гр. *ιοῦλος* – с мъхеста брада (**BTN**); къдрав (В; КР; **KN**). Възможно е да е свързано и с наименованието на римския бог *Юпитер* (OV; **BTN**; **KN**); име на КС (**BTN**; **K**; **KN**; **LIP**) и ПС (**BTN**; **KN**);

JULIANA (**Julianna**, **Juliána** (**LIP**)) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Julian* (< ЛИ *Iulianus/Julianus*, изведено от римското родово име *Iulius/Julius* (D; КР; SD; **BTN**; **KN**); име на КС (**BTN**; **KN**; **LIP**) и ПС (**BTN**; **KN**);

JULITTA (**Julietta**, **Julita** (**LIP**)) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Iulitta/Julitta*, изведено от умалителна форма от *Julia* (SD;

KN); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

JUSTYNA (**Justynka** (K; LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Justyn* (< ЛИ *Iustinus/Justinus*, изведено от лат. *iustus* – *заслужен, справедлив* (D; IL; KP; KR; P; SD; KN); име на КС (GR; K; KN; LIP) и ПС (GR; KN);

KAMIŁA (**Kamila**, **Kamilka**, **Kamilla** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Kamil* (< ЛИ *Camillus* от етруски произход с неясно значение (DV; BTN). По всяка вероятност не е свързано с лат. *camillus* – *млад религиозен служител* (KP; BTN; K; LIP), каквото е например мнението на *Петровски* (P; SD; KN); име на КС (KN);

KANDYDA (**Kandydka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Kandyd* (< ЛИ *Candidus*, изведено от лат. *candidus* – *бял, блестящ* (P; KN; LIP), *белоснежен* (KN); име на КС (BTN; KN);

KARINA (**Karyna** (KN) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Carina*, изведено от лат. *carina* – *кил на кораб* (P; SD) или от римския когномен *Carinus*, произлизащ от лат. *carus* – *драг, мил*; име на КС и ПС (KN);

KLARA (K; LIP) (**Klarcia**, **Klarka**, **Klarusia**, **Klarysa**, **Klaryska** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Clara*, изведено от лат. *clara* – *ясна, чиста, светла* (D; IL; KR; SD; BTN; KN; LIP);

име на КС (IL; BTN; KN; LIP; PWIP);

KLAUDIA (**Klaudenka**, **Klaudeńka**, **Klaudusia**, **Klaudyna**, **Klaudynka**, **Klaudzia**, **Kławdia** (K; LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Klaudiusz* (< ЛИ *Claudius/Clodius*, изведено от лат. *claudus* – *куц, сакал* (D; KP; KR; P; SD; BTN; KN; LIP); име на КС (IL; K; KN; LIP) и ПС (KN);

KLEMENTYNA (**Klementynka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Klementyn* (< ЛИ *Clementinus*, изведено от късното латинско име *Clemens*); име на КС (KN);

KONKORDIA (PWIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Concordia*, изведено от лат. *concordia* – *хармония, съгласие* (B; VM; DV; P; BTN; KN) или от името на римската богиня на хармонията, мира (B; BTN), спокойствието (B; VM), съгласието (DV); име на КС (KN; PWIP) и ПС (KN);

KONSTANCJA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Konstans* (< ЛИ *Constans*, изведено от лат. *constans* – *постоянен, устойчив* (D; IL; KR; SD; BTN; KN), от МЛИ *Konstancjusz* (< ЛИ *Constantius*, изведено от лат. *constans* – *постоянен, устойчив* (BTN; KN) или от ЛИ *Constantia*, изведено от лат. *constantia* – *постоянство* (IL; P; SD); име на КС (KN; LIP);

KORDULA (Kordelcia, Kordelia, Kordulcia, Kordulka (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Cordula*, изведено от лат. *cordula* – сърчице (деминутив от лат. *cor* – сърце) (IL; KP; KN; LIP); име на КС (KN; LIP);

KORNELIA (Kornalia, Kornela, Kornelka, Kornella (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Kornel* (< ЛИ *Cornelius*, изведено от лат. *cornu* – рог (D; KP; P; SD; BTN; KN; LIP) или от *cornut* – ягода (P; SD); име на КС (KN);

KRESCENCJA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Krescencjusz* (< ЛИ *Crestentius*, изведено от лат. *crescens* – растящ (P; BTN); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

KRYSPINA (Kryspinka (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Kryspin* (< ЛИ *Crispinus*, изведено от римския когномен *Crispus* (KP; BTN; KN); име на КС (KN; LIP);

KRYSTYNA (Chrystyna, Chrystynka, Krystynka (K; LIP; PWIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Krystyn* (< ЛИ *Christinus* (KN; LIP); име на КС (K; KN; PWIP) и ПС (K; KN; PWIP);

LAURA (Laurka (K; LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Laurus* (< ЛИ *Laurus*, изведено от лат. *laurus* – лавър, лаврово дърво; победа, тържество (прен.) (IL; P; SD; BTN; K; KN); име на КС (BTN; K; KN);

LAURENCJA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Laurencjusz* (< ЛИ *Laurentius*, изведено от лат. *Laurentius* със значение „от/родом от Лаврент (Laurentum) (град в древна Италия, чието име вероятно е образувано от лат. *laurus* - лавър)“ (IL; KP; P; SD; BTN; KN); име на КС (KN);

LETYCJA (Leticja, Letisja, Letizia (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Laetitia*, изведено от лат. *laetitia* – веселие, щастие (IL; BTN); име на КС (BTN);

LIBERATA (Liberatka (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Liberat* (< ЛИ *Liberatus*, изведено от лат. *liberatus* – освободен, минало страдателно причастие от глагола *libero* – освобождавам (P; KN); име на КС (KN);

LUCJA (Lucia, Lucjola, Łucia, Łucja (K; LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Lucjusz* (< ЛИ *Lucius*, изведено от лат. *lux* – светлина (KP; BTN; KN; LIP); име на КС (KR; BTN; K; KN; LIP; PWIP) и ПС (BTN; KN);

LUCYLLA (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Lucilla*, изведено от деминутив на *Lucia*; име на КС и ПС (KN);

LUCYNA (Lucynka, Łucyna (K; LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Lucina*, изведено от мъжкото име *Lucinus* (KN) или от името на римската богиня на раждането и родилната помощ (B; DV; MST; OV; H; BTN; KN),

което от своя страна е образувано от лат. *lucis* – горичка, дъбрава, но по-късно се свързва с *lux* – светлина (DV; BTN) или със значението „извеждаща на бял свят“ (B; OV); име на КС (К; KN) и ПС (KN);

LUKRECJA (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Lukrecjusz* (< ЛИ *Lucretius*, изведено вероятно от лат. *lucrum* – печалба, богатство (VM; КР; BTN); име на КС (BTN; KN);

MAKRYNA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Makryn* (< ЛИ *Macrinus*, изведено вероятно от лат. *maser* – мършав (P; KN); име на КС (IL; P; KN; LIP) и ПС (IL; P; KN);

MAKSYMA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Maksym* (< ЛИ *Maximus*, изведено от лат. *maximus* – най-голям (D; IL; КР; KR; P; SD; BTN; KN; LIP); име на КС (KN);

MARCELA (**Marcelka**, **Marcysia**, **Marcyś** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Marcel* (< ЛИ *Marcellus*, изведено от деминутив на римския преномен *Marcus* (VM; BTN; KN) или от лат. *marcellus* – чукче (КР; P; SD); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

MARCELINA (**Marcelinka** (KN) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Marcelin* (< ЛИ *Marcellinus*, изведено от римското фамилно име *Marcellus* (BTN; KN) или от лат. *marcellus*

– чукче (P); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

MARCJANA (**Marcjanka**, **Marcjanna** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Marcjan* (< ЛИ *Marcianus*, изведено от римското родово име *Marcus* (P; SD; KN); име на КС и ПС (KN);

MARCYNA (**Martyna**, **Martynka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Marcin* (< ЛИ *Martinus*, изведено от *Martis* (форма за **Gen. sg.** на *Mars*, римския бог на войната) (IL; КР; KR; SD; BTN; К; KN); име на КС (BTN; KN; LIP) и ПС (BTN; KN);

MARIANNA (**Marianka** (KN) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Marian* (< ЛИ *Marianus*, изведено от римското родово име *Marius* (IL; КР; BTN; KN) или от библейското женско име *Maria* (KR); име на КС и ПС (KN);

MARYNA (**Marina**, **Marynia**, **Marynka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Maryn* (< ЛИ *Marinus*, изведено от римското родово име *Marius*, от лат. *marinus* – морски (КР; KR; P; BTN; KN), или от женското лично име *Maria* (в редки случаи от *Marina*) (IL) или от лат. *marina* – морска (IL; KR; SD); име на КС и ПС (KN);

MAURA (**Mauryninka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Maur* (< ЛИ *Maurus*, изведено от лат. *taurus* – тъмнокож (BTN) или

„мавърски“ (КР; SD; KN); име на КС и ПС (KN);

MODESTA (Modestka (LIP)) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Modest* (< ЛИ *Modestus*, изведено от лат. *modestus* – въздържан, сдържан, умерен, скромен (IL; КР; Р; BTN; KN; LIP); име на КС (KN; LIP);

NATALIA (Natala, Natalcia, Natalka, Natasza (K; LIP)) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Natalia*, изведено от лат. *Natalia* – Коледа (образувано от *natale domini* – Рождество Христово/Божие)⁴ (D; BTN; KN), от (*dies*) *Natalis* – рожден ден, свързан с раждането (GR; KR; K; LIP) или *natalis* – родна, рождена (IL; КР; KR; SD); име на КС (IL; JZ; BTN; K; KN; LIP) и ПС (IL; JZ; BTN; KN);

NONNA (КР) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Nona/Nonna*, изведено от името на римската богиня на бременността (име на една от трите орисници) (DV; BTN), от мъжкото име *Nonus* (BTN), изведено от лат. *nonus* – девети (във връзка с деветте месеца на бременността) (DV; КР; BTN; KN) или от *nonna* – монахиня (KN). Традиционно се е давало на детето, родено девето по ред (BTN); име на КС и ПС (KN);

⁴ Поради тази причина в миналото името е било давано на дете, родено на Рождество Христово (Дойчинович 2010).

OLIWIA (Oliwka, Oliwcia (LIP)) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Oliva*, изведено от лат. *oliva* – маслина (КР; BTN; KN); име на КС (BTN; KN);

PATRYCJA (Patrysia (K; LIP)) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Patrycjusz* (< ЛИ *Patricius/Patritius*, изведено от лат. *patricius* – знатен човек (КР; Р; BTN; K; KN; LIP); от знатен род (IL); име на КС (K; KN; LIP) и ПС (KN);

PAULA (Paulka (K; LIP)) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Pawel* (< ЛИ *Paulus/Paullus*, изведено от лат. *paulus* – малък; скромен (D; KR; SD; КР; K; KN; LIP); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

PAULINA (Paulincia, Paulinka (K; LIP)) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Paulin* (< ЛИ *Paulinus*, изведено от лат. *Paulinus/Paullinus* – навлов, притежателна форма от римския преномен, използван и като когномен, *Paulus* (P; SD; BTN; KN); име на КС (K; KN; LIP; PWIP);

PETRONELA (Petronelka, Piotromila (LIP)) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Petronilla*, изведено от деминутивна форма на *Petronius* (IL; BTN; KN) (изведено от лат. *petronis*, форма за Gen. sg. от *petro* – недодялан човек, дръвник (КР; BTN; KN); стар овен (VM; DV; D; КР; KR). Възможно е да произлиза от гр. *πέτρα* (йон.)/*πέτρος* – ка-

мък; скала (КР; КR; LIP); име на КС (IL; BTN; KN; LIP) и ПС (IL; BTN; KN);

PETRONIA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Petroniusz* (< ЛИ *Petronius*, изведено от лат. *petronis*, форма за Gen. sg. от *petro* – недодялан човек, дървеник (КР; BTN; KN); стар овен (VM; DV; D; КР; КR). Възможно е да произлиза от гр. *πέτρα* (йон.)/*πέτρος* – камък; скала (КР; КR; LIP); име на ПС (KN);

PIA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Pius* (< ЛИ *Pius*, изведено от лат. *pius* – набожен, благочестив, покорен, добродетелен (КР; BTN; KN; LIP); име на КС (KN);

PLACIDIA (*Placyda* (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Placyd* (< ЛИ *Placidus*, изведено от лат. *placidus* – тих, спокоен, смирен (BTN; KN); име на КС (KN);

PULCHERIA (*Pulcheryjka* (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Pulcheria*, изведено от лат. *pulchra* – хубава, красива, прекрасна (P; SD; KN; LIP); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

REGINA (*Reginka* (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Regina*, изведено от лат. *regina* – царица, кралица (IL; КР; P; SD; BTN; KN; LIP); име на КС (BTN; KN; LIP);

RENATA (*Renatka* (K; LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Renat* (< ЛИ *Renatus*, изведено

от лат. *renatus* – роден отново, прероден, възроден (КР; P; BTN; KN; LIP), минало страдателно причастие от глагола *renascor* – *прераждам се* (P); име на КС (K; KN);

ROMANA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Roman* (< ЛИ *Romanus*, изведено от лат. *Romanus* – римлянин; римски (D; IL; КР; КR; P; SD; BTN; KN; LIP); име на КС (D; KN);

ROZALIA (*Rozalinda*, *Rozalka* (LIP; PWIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Rosalia*, изведено от лат. *rosa* – роза (КР; SD; BTN; KN) или от комбинация между *rosa* – роза и *lilium* – лилия (LIP); име на КС (BTN; KN; LIP; PWIP);

ROZYNA (КР) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Rosina*, изведено от преномена *Rosa* (КР; KN); име на КС (KN);

RÓŻA (*Roza*, *Rożyczka*, *Rózia*, *Różyczka* (LIP; PWIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Rosa*, изведено от лат. *rosa* – роза (IL; КР; КR; P; SD; KN; LIP); име на КС (KN; LIP; PWIP);

RUFINA (*Rufinka* (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Rufin* (< ЛИ *Rufinus*, изведено от римския когномен, използван и като агномен, *Rufus* (P; BTN; KN; LIP); име на КС (KN; LIP) и ПС (KN);

SABINA (*Sabinka* (K; LIP; PWIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Sabin* (< ЛИ *Sabi-*

nus/Savinus, изведено от лат. *Sabinus* – сабинянин, сабински (P; BTN; KN). Възможно е името да произлиза от гр. *Σαββα* – събота или от дума с евр. произход със значение „стар човек“ (IL); име на КС (К; KN; LIP; PWIP) и ПС (KN);

SATURNINA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Saturnin* (< ЛИ *Saturninus*, изведено от името на римския бог *Saturnus* (DV; КР; P; BTN; KN; LIP); име на КС и ПС (KN);

SCHOLASTYKA

(**Scholastycka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Scholastica*, изведено от лат. *scholasticus* – ритор, учител по красноречие (КР; BTN; KN; LIP); име на КС (BTN; KN; LIP; PWIP);

SEBASTIANA (**Sebastianka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Sebastian* (< ЛИ *Sebastianus*, изведено от лат. *Sebastianus* със значение „севастийски, от/родом от Севаст (град в Мала Азия, чието име произлиза от гр. *σεβαστος* – почитан, уважаван, преводът му на лат. е *Augustus*, титлата на римските императори) (КР; P; BTN; KN); име на КС и ПС (KN);

SEWERA (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Sewer* (< ЛИ *Severus*, изведено от лат. *severus* – суров, строг (D; IL; КР; КР; P; BTN; KN); име на КС (KN);

SYLWIA (*Sylwunia, Sylwusia* (К; LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Sylwiusz* (< ЛИ *Silvius*, изведено от лат. *silva* – гора (B; КР; OV; BTN) или от лат. *silva* – гора (КР; SD; К); име на КС (BTN; К; KN; LIP);

TACJANA (*Tacjana, Tatiana, Tatianna, Tatjana* (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Tacjan*; според *Вайнгард* името произлиза от лат. „бащински“, според *Петровский* от лат. *Tatius*, име на сабински цар (IL; P) или е от гр. произход със значение „установявам, определям“ (P); име на КС (LIP);

URSZULA (*Orszula* (средновеков.), *Ursula, Ursulka, Warszula* (средновеков.), *Wirszula* (средновеков.) (К; LIP; PWIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Ursula*, изведено от лат. *ursula* (деминутив от *ursa* – мечка) – малка мечка, меченце (P; BTN; KN; LIP) или от мъжкото име *Ursulus* (BTN; KN); име на КС (BTN; К; KN; LIP; PWIP);

WALENTYNA (**Walentyнка** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Walentyн* (< ЛИ *Valentinus*, изведено от лат. *valens* – силен, енергичен, здрав (D; IL; КР; КР; BTN; KN) или от лат. *valens* – силен, здрав (КР); име на КС и ПС (D; KN);

WALERIA (**Walerka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Walery* (< ЛИ *Valerius*, изведено

от лат. *valeo* – *здрав съм, силен съм* (VM; IL; SD; BTN; KN); име на КС (IL; BTN; KN) и ПС (KN);

WIKTORIA (**Wiktoryja, Wiktorza** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Wiktor* (< ЛИ *Victor*, изведено от лат. *victor* – *победител* (D; IL; KP; KR; SD; BTN; KN; LIP) или от *Wiktoriusz* (< ЛИ *Victorius*, изведено от лат. *victor* – *победител* (BTN; KN) или от лат. *victoria* – *победа* (P), или директно от името на римската богиня на победата, изведено от от лат. *victoria* – *победа* (D; KR; SD; BTN; KN); име КС (BTN; K; KN; LIP);

WIKTORYNA (**Wiktorina** (LIP) – ЖЛИ, образувано от

МЛИ *Wiktoryn* (< ЛИ *Victorinus*, изведено от римския когномен *Victor* (SD; BTN; KN); име на КС и ПС (KN);

WINCENTA (**Wincencja, Wincentina** (LIP) – ЖЛИ, образувано от МЛИ *Wincenty* (< ЛИ *Vincentius*, изведено от лат. *vinco* – *побеждавам; завоювам* (KP; BTN; KN) или от лат. *vincens* – *побеждаващ* (KP; LIP); име на КС (KN; LIP);

WIOLA (**Wiolcia, Wiolka** (LIP) – ЖЛИ, образувано от ЛИ *Viola*, изведено от лат. *viola* – *виолетка, теменужка* (IL; KP; KR; SD; KN; LIP); име на КС (KN).

ЛИТЕРАТУРА

- Батаклиев 1979:** Батаклиев, Г. *Антична митология* (Справочник). София: „Д-р Петър Берон“, 1979.
- Воинов, Милев 1990:** Войнов, М., Милев, Ал. *Латинско-български речник*. София: „Наука и изкуство“, 1990.
- Гримал 1990:** Grimal, P. *A Concise Dictionary of Classical Mythology*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.
- Гъркович 1977:** Гркович, М. *Речник личних имена код Срба*, Београд: „Вук Караџић“, 1977.
- Дворецки 1976:** Дворецкий, И. Х. *Латинско-русский словарь*. Москва: „Русский язык“, 1976.
- Дойчинович 2010:** Дојчиновић, Б. *Књига имена (водич за будуће родитеље и кумове)*. Београд: „Креативни центар“, 2010.
- Заимов 1993:** Заимов, Й. *Български именник*. София: Издателство на БАН, 1993.
- Илчев 1969:** Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите*. София: Издателство на БАН, 1969.
- Кнапова 1985:** Кнаповá, М. *Jak se bude jmenovat?* Praha: Academia, 1985.

- Кол, Ранчич 2011:** Кол, П., Ранчић, А. *Именар – лексикон српских имена*. Београд: „Јован“, 2011.
- Миљинковић, Сегеди, Тодоровић 2009:** Миљинковић, Сл., Сегеди, П., Тодоровић, Вл. М. *Латинско-српски и српско-латински речник (Lexicon Latino-Serbicum et Serbico-Latinum)*. Београд: Службени гласник, 2009.
- Немировски 2004:** Немировский, А. И. *Мифы и легенды народов мира, т. 2. Ранняя Италия и Рим*. Москва: „Мир книги“, 2004.
- Николова, Богданов 1996:** Николова, А., Богданов, Б. *Антична литература. Енциклопедичен справочник*. Софија: „Отворено общество“, 1996.
- Овидий 1963:** Овидий. *Метаморфози* (Превел од латински Георги Батаклиев). Софија: „Народна култура“, 1963.
- Петкова 2012:** Петкова, Г. *За полските мъжки лични имена с латински корен в състава си, канонизирани от Католическата църква*. Сборник от Международна славистична конференция „Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи“, Благоевград, 5 – 6 октомври 2012 г. (под печат).
- Петровски 1966:** Петровский, Н. А. *Словарь русских личных имен*. Москва: „Советская энциклопедия“, 1966.
- Скрипник, Дзятковская 1986:** Скрипник, Л. Г., Дзятковская, Н. П.; *Власні імена людей (словник-довідник)*. Київ: „Наукова думка“, 1986.
- Хенсен 2004:** Hansen, W.; *Handbook of Classical Mythology*. Santa Barbara, California: ABC Clio, 2004.

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ

- 20 September, 2012, <www.behindthename.com>.
- 20 September, 2012, <www.dzietki.org>.
- 20 September, 2012, <www.ksiegaimion.com>.
- 20 September, 2012, <www.kurufin.narod.ru>.
- 20 September, 2012, <www.leksykony.interia.pl>.
- 20 September, 2012, <<http://patronii.w.interia.pl>>.
- 20 September, 2012, <www.pros.at.tut.by>.

СИНТАКТИЧНАТА ТРАНСПОЗИЦИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И РОЛЯТА ѝ В СЪВРЕМЕННИТЕ СЕМАНТИЧНИ ПРОЦЕСИ

Мария Зозикова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE SYNTACTIC TRANSPOSITION IN BULGARIAN AND ITS ROLE IN CONTEMPORARY SEMANTIC PROCESSES

Maria Zozikova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

In the contemporary period in the lexis of Russian and Bulgarian many new models of altering the semantic structure of the word appear or some unconventional ones are being activated. Most of them are similar in the two languages. This article examines a typical for the Bulgarian language only method of creating new word meanings.

Key words: semantic neologisms, unconventional semantic models, substantive adjectives, analytical adjectives

Един от начините за назоваване на многобройните нови предмети и явления в нашата действителност е чрез семантични неологизми и разширяване на семантичната структура на съществуващите думи. Така с пределно малко средства езикът се стреми да отрази безкрайното многообразие на света. Според приетото мнение делът на новите значения в общото количество лексикални иновации не е голям. Изследванията от последните години в областта на руската и българската лексика посочват нарасналата роля и по-голямото разнообразие на семантичните изменения (Йорданова 1993: 144; Костомаров 1999: 152; Костомаров 1992: 59 – 60). Често те не могат да се отнесат към нито един от традиционните семантични модели. В съвременните руски и български речници се откриват много такива случаи, свързани с промени в семантиката, формирането на семантичната структура на думата и връзките между нейните лексико-семантични варианти. Новата семантика се гради върху асоциации и признаци, които са

доста по-свободни и понякога се основават единствено на общо словообразователно значение или на различни синтактични функции. Такива случаи се намират на границата между полисемията и омонимията. Въпреки сходството на семантичните процеси в лексиката на руския и българския език някои от тях намират различно разрешение в двата езика. Пример за това е синтактичната транспозиция, която в дадения период се проявява като семантично явление и се среща в този вид само в българския език.

Преходът от една част на речта в друга е известен като **морфолого-синтактично словообразуване**, или **синтактична транспозиция**. Транспозицията се определя като конверсия – явление, което има словообразователен характер (Шмельов, ред. 1982: 71), но е условно с изменение на синтактичните свойства на думата при преминаването ѝ в друга част на речта.

В българските речници на неологизмите (РНДЗ; НР; РНДБЕ; РНДСБЕ) употребите на думата със смисъл на друга лексикограматична категория – като съществително, прилагателно, междуметие и под., се оформят като отделно значение. Това положение е декларирано ясно от съставителите на РНДЗ в предговора към речника (РНДЗ: 9 – 10). То отрежда на синтактичната транспозиция място и роля в съвременните семантични процеси.

Синтактичната транспозиция като причина за ново значение откриваме само в българските тълковни речници от съвременния период. Срещат се следните видове:

1) **Прилагателни субстантиви**. С най-висока честота се отличава субстантивацията на прилагателните и причастията. Към тях се отнасят определени наименования, при които прилагателното/причастиято получава синтактична функция на съществително, без да има за опора някакво словосъчетание. Описваният тук модел трябва да се разграничава от елиптичната субстантивация като един от видовете универбиране: при нея субстантивираното прилагателно е образувано на основата на словосъчетание и изцяло поглъща неговата семантика (ср. руското *сотовый* < *сотовый телефон* и българското *дистанционно* < *дистанционно управление*), докато субстантиви като *дрогирани*, *наши*, *червени* и т.н. не са утежнени от словообразователни връзки с конкретно словосъчетание. При този случай субстантивът получава значение, което е в зависимост от новата му синтактична функция.

Най-последователно се субстантивират в българския език прилагателните за цвят, назоваващи хора по цвета на политическата партия, на която принадлежат или симпатизират, напр. в *тъмносин* на основата на преносното ново значение ‘който е привърженик на по-крайни десни убеждения в СДС’, се появява (като същ.) ‘лице с такива убеждения’ (РНДЗ). Понеже политическият спектър от този период е изключително пъстър, то и новите значения на думите, употребени като преносни субстантиви, обхващат почти всички възможни цветове: *син, червен, зелен, жълт, оранжев, розов* (‘който в политическата си ориентация гравитира към левите сили’). Към тях се отнасят по смисъл *ултраляв* (полит.), *евроляв* (разг.) (РНДЗ; НР). Така се оформят нови значения на думата.

Друга група прилагателни субстантиви са названия на различни социални типове, също много разпространени в българския език: *дебеловрат* (разг. неодобр.) ‘дебел врат, врат, мутра, борец’; *инакомислещ*; *мургав* (разг.) ‘циганин, ром’; а също по-общи: *ужилен, серопозитивен* (РНДЗ).

Прилагателни от този тип често се субстантивират в контекстуална употреба: *Неизвестни задигнаха попълнени фишове за тотото и пари на обща стойност около 200 лв.* („Стандарт“, 25.03.2002).

2) **Съществителни от чужд произход**, които в българския език се използват с ново значение като неизменяеми прилагателни. Групата бележи тенденция към разрастване: *кетъринг* (*кетъринг услуги*), *маркетинг* (*маркетинг мениджър*), *пиар* (*пиар агенция*), *интернет* (информ.) (*интернет връзка*), *ъндърграунд* (*ъндърграунд музика*). В същото време тези прилагателни имат и дублетни изменяеми форми, отразени като нови думи в речниците: *кетърингов, маркетингов, пиаров, интернетски, интернетен*, които се образуват в съответствие със законите на българския език (РНДЗ). Ср: *Мачо културата тласка към самоубийство* („Монитор“, 30.10.1999) (НР); *Хомосексуалистите не са добре приети в чисто мачовска компания; мачовско поведение* (РНДЗ). Това е своеобразна съпротива срещу чуждия модел, но макар и рядко, той може да се открие и при български форми. Например *менте* в РНДЗ е представено с 2 значения: като съществително и неизменяемо прилагателно (*увеличават се ментетата по пазарите; документ менте*).

При други лексеми неизменяемите форми във функцията на прилагателни са единствено възможни: *хип-хоп* (муз.) (*хип-хоп фестивал*), *чат* (информ.) (*чат събеседник*), *хорър* (изк.) (*хорър жанр*)

(РНДЗ); *пейрол* (*пейрол* услуга), *офроуд* (*офроуд* състезание) (НР); *адвенчър* (*адвенчър* игра) (РНДСБЕ).

Към тази група спадат и неизменяеми чуждоезикови съкращения, които функционират като съществително и прилагателно: *тв* (*ти ви*) (*Нова тв*, *тв* канал); *Джи Ес Ем* (по-често *GSM*) (*нов GSM*, *GSM* оператор) (РНДЗ); *VIP/ВИП* (*Столичният VIP* подготвя триумфално посрещане на националите; *VIP* зала, *ВИП* гост, *ВИП* публика) (РНДСБЕ). Такава тенденция бележи и *SMS* (*sms*, *смс*): *пращам SMS-и*, забавни *смси*, любовни *sms* и *sms* съобщение, *sms* център, *sms* услуга; *BG* (*bg*, *БГ*): *работа в BG*, *БГ* Радио; *BG* шоколад (български красавици с тъмна кожа) („За жената“, № 8, 2000); *Спас Русев сватоса BG* актриса с ексгадже на *Никол Кидман* (загл.) („24 ч.“, 2.12.2007).

В руския език подобни форми от чужд произход са известни като „аналитични прилагателни“. Според нас този термин би бил по-подходящ за посочените примери в българския език, тъй като повечето руски аналитични прилагателни са неизменяеми препозитивни елементи, които изпълняват атрибутивна функция: *допинг-контроль*, *ТВ-шоу*.

3) Другите видове синтактична транспозиция са представени от **единични случаи**, в които превес имат отново заемки от английски:

– *Екстра* от неизменяемо прилагателно или наречие (*екстра* качество, *всичко стана екстра*) (БТР-I и БТР-II) се преобразува в съществително от ж.р. с ново значение ‘допълнително приспособление или въведение с по-високо качество, създадено за усъвършенстване на едно изделие (уред, машина), за повишаване удобството на жилище, помещение и др.’: *Всички екстри на ултрамодерните апарати си остават загадка за повечето народни избраници, които не са на ти с техниката* („Стандарт“, 14.07.2002). От него се развива (прен. разг.) ‘удобство, улеснение, облекчение в живота’: *Курортите предлагат екстри за Възкресение* („Стандарт“, 20.04.2002); *Откакто българският парламент стана постоянно работещ, една от главните битки в пленарната зала е как да се опазят екстрите* („Стандарт“, 11.01.2003); *Хората трябва да се разделят с всичките си екстри, като безплатен транспорт, безплатно здравеопазване* („Дневен труд“, № 284, 1998) (РНДЗ). При този случай думата в ролята на съществително става по-употребителна, а неизменяемата форма се замества по-често със *супер*.

– *Нонстоп* (нареч.) – ‘непрекъснато, без прекъсване’ – развива две нови значения: (като неизм. прил.) ‘непрестанен, непрекъснат’; (като същ. – рядко) ‘денонощен магазин’.

– *Бинго* (същ.) – ‘пълно съвпадение на числова комбинация от талон за едноименна игра с изтеглените числа’ (ударя *бинго*) → (като междум.) ‘за изразяване на радост, задоволство от постигнат успех, печалба или от познаването, разкриването на нещо’; *Бинго, най-после разбрах тайната ти* (РНДЗ).

– *Аут* (същ.) (спорт.) – ‘положение в спортна игра с топка, при което топката излиза вън от очертанията на игрището’ (РЧД) → (като нареч.) (разг.) ‘вън, навън, извън’. *Дребните фирми са аут от пазара за илачи* (РНДЗ); *Министър и още 13 аут от властта* („Телеграф“, 19.05.2011); „*Червените*“ *притеснени за Гай, трима аут от ловчанлии* (загл.) („Сега“, 22.08.2003).

– *Супер* (нареч.) (жарг.) – ‘отлично, чудесно’ → (като частица) (за висока степен на одобрение) ‘чудесно, много добре’.

– *Кеш* 1. (като неизм. прил.) – ‘който се отнася до пари в брой, в наличност’ (*кеш сделка; 150 млн. долара кеш*) → 2. (като нареч.) ‘в брой’ (при плащане) (*плащам кеш*). И в този случай неизменяемото прилагателно от английски произход образува в българския език вариантна изменяема форма *кешов* (*кешово плащане*) (РНДЗ).

– *Върх* (като сказ. опред.) (разг.) – 1. Човек с изключителни лични или професионални качества. 2. Нещо, което е изключително интересно, високо професионално или притежава някакво друго качество в много висока степен. *С Дженифър беше скучно, Анджи е върхът!* (Брад Пит за брака си с Анджелина Джоли) (Dnes.bg, 16.09.2011).

– *Железен* (прилаг.) (разг.) – ‘който е подготвен, направен добре, изрядно, така че да не може да бъде провален, оборен, да завърши с неуспех; твърд, сигурен’ → (като сказ. опред.) (за човек) ‘който е последователен в действията си и осъществява намеренията си, на когото може да се вярва, разчита’ (РНДЗ).

Синтактичната транспозиция не е характерна за руския език. Чужди лексеми се употребяват във функция на прилагателни като първа съставна част на сложни думи (*арт-тусовка, бизнес-план, байк-шоу*) или образуват ново прилагателно (*байкерский, анде(р)-граундний*). Редките субстантивирани прилагателни от типа на *красно-коричневые, зеленые* са представени като отделни лексеми или омоними (*крутой голубой*) (ТС – XX; ТС – XXI). Един от малкото примери за синтактична транспозиция е *от-кутюр* (*от кутюр*) – 1. (сущ. нескл.) *Высокая мода*. 2. (прил. неизм.) *Связанный с высокой модой, характерный для нее* (ТСС). *От-кутюр – швейное искусство высокого качества; валенки от кутюр*.

Изложените факти показват, че въпросът за полисемията и омонимията в руския и българския език се решава по различен начин. Той е свързан с най-общите насоки в развитието на двата езика и проявите на аналитизъм в тях и зависи от влиянието на чуждоезикови модели.

ЛИТЕРАТУРА

- Йорданова 1993:** Йорданова, Л. *Езикът на промяната*. София: „Буллекс“, 1993.
- Костомаров 1992:** Костомаров, В. Г. „Камешки на ладони“. // *Русский язык за рубежом*, 1992, № 5, 59 – 63.
- Костомаров 1999:** Костомаров, В. Г. *Языковой вкус эпохи (Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа)*. Санкт-Петербург: „Златоуст“, 1999.
- Шмельов, ред. 1982:** *Способы номинации в современном русском языке*. Отв. редактор Д. Н. Шмелев. Москва: „Наука“, 1982.

Речници

- БТР-I:** Андрейчин, Л., Л. Георгиев, С. Илчев, Н. Костов, И. Леков, С. Стойков, Ц. Тодоров. *Български тълковен речник*. Четвърто фототипно издание. София: Изд. на БАН, 1993.
- БТР-II:** Андрейчин, Л., Л. Георгиев, С. Илчев, Н. Костов, И. Леков, С. Стойков, Ц. Тодоров. *Български тълковен речник*. Четвърто издание. Допълнено и преработено от Д. Попов. София: „Наука и изкуство“, 2008.
- НР:** Бонджолова, В. *Неологичен речник*. Велико Търново: „Gaberoff-ЕООД“, 2003.
- РНДБЕ:** Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи в българския език*. София: „Наука и изкуство“, 2010.
- РНДЗ:** Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи и значения в българския език*. София: „Наука и изкуство“, 2001.
- РНДСБЕ:** Бонджолова, В., А. Петкова. *Речник на новите думи в съвременния български език*. Велико Търново: „Слово“, 1999.
- РЧД:** *Речник на чуждите думи*. Авторски колектив при БАН. София: „Атлантис КЛ“, 1996.
- ТСС:** Ефремова, Т. Ф. *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. Москва: „Русский язык“, 2000.
- ТС – XX:** *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*. Под ред. Г. Н. Складневской. Санкт-Петербург: „Фолио-Пресс“, 1998.
- ТС – XXI:** *Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика*. Под ред. Г. Н. Складневской. Москва: „Эксмо“, 2006.

ПЛЕОНАСТИЧЕСКАЯ ЭКСПРЕССИЯ В РУССКОМ И БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКАХ

Майя Кузова

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

PLEONASTIC EXPRESSIONS IN RUSSIAN AND BULGARIAN

Maya Kuzova

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The study deals with linguistic forms of expression and more specifically, the relation of pleonasm (as a basis for specific speech phrases) to expression and the artistic language source as a whole. The results of the research are presented through general and isolated conclusions about the analogy between the situations in the two languages, as well as their different tendencies to form similar to pleonastic structures.

Key words: assessment, emotion, linguistic expression, pleonasm, paradoxes of expression

Автора настоящих заметок давно интересуют особые языковые формы проявления экспрессии и способы ее выражения, предоставляющие непрерывно новый материал для рассуждений.

Примеры, которые заслужили конкретного к себе обращения, можно относить к проблеме и в узком, и в широком смысле. С одной стороны, это очередные нарушения логики сочетаемости языковых единиц, обнаруживающие бесспорную собственную специфику, с другой – иллюстрация тех же языковых излишеств, обсуждаемых нами и ранее, только в нонсенсном плане парадоксальности (Кузова 2004, 2007). Выходит, здесь и частное, и проявление принципа, к выявлению которого мы, в общей сложности, и стремимся, пытаюсь найти ответы на такие вопросы – с языковой окказией ли имеем дело, речевые ошибки ли это или нарушения нормы (какой – сочетательной, стилистической, предписанной прагматикой), а может, это проявления языковой ситуации, унификации, переосмысления, употребления

по аналогии или просто авторские (автора речи) манеры. Какова ситуация в двух языках (русском и болгарском), добавляет ли информации сопоставительное исследование? Как к „произволам“ экспрессии, вообще, относиться – отрицать, критиковать, сухо регистрировать, признавать за ними эффектность?

И, конечно, главный вопрос – можно ли во всем разнообразии языковых оригинальностей найти общее, найти принцип, т.е. **не образуют ли они систему**, отработанную манеру, которая располагает специализированным корпусом эмоционального реагирования. Начнем с последнего ответа – да. Нами были рассмотрены способы выражения экспрессии в русском и болгарском языках, их уровневые параметры, а также типичные направления переосмысления или фальсификации эксплицированного знака оценки в попытке выявить, классифицировать и описать именно системные ее проявления.

Экспрессия, как известно, это выразительно-изобразительные качества речи, сообщаемые ей и словообразовательными, и грамматическими, и лексическими средствами – некоторыми аффиксами, особой лексикой, „строптивым“ партнерством, яркими фигурами, ложными оборотами. Выводы, к которым привела долгая поисковая работа, весьма любопытны. При выражении оценки и ее степени (*хорошо* или *плохо* – *насколько*) идет переосмысление, причем на всех уровнях. В обоих языках это переосмысление закономерно идет по линии от знака „–“ к знаку „+“. Оценочная лексика с негативным знаком предпочитается в качестве экспрессивного средства для выражения положительной эмоции / оценки. Чем выше степень эмоции, тем чаще ее выражают лексемы полюсно противоположного значения, а негативная лексика выражает категорическое, безусловное, однозначное восхищение: **хорошо безумно** (*ужасно, чертовски, до боли, до смерти*) // **хубаво страшно** (*ужасно, убийствено, до смърт*). Негативная оценка тоже упирается в парадоксальность интенсификатора (**порядочный нахал, шикарно тупой** // **гениално тъп, възхитително прост**). Адмиративного, плюсового лимита, напротив, нет (***абсолютный умница** // ***пълен красавец, *напълно умен**) (Кузова 2007).

На таком фоне и с такой отправной точки шла обработка представленного здесь материала – отмечена ожидаемая связь плеоназма, как основа речевого оборота, с экспрессией или, по меньшей мере, с артистическим языковым арсеналом. Даем себе отчет, что это вряд ли дает право категорически говорить о плеонастической экспрессии как таковой, а заголовок настоящей части общей работы имеет, вероятно, и более удачный вариант – плеонастические признаки и экспрессия.

Термин **плеоназм** в отношении интересующей нас проблемы употреблен несколько условно, и мы обязаны это оговорить. По определению **плеоназм** (из греческого „излишество“) – это, одним словом, многословие, но многословие, которое содержит идентичные или прозрачно близкие компоненты (слова и/или части слов). Их соседство расценивается как логически излишнее. Речь по такому определению идет о примерах с избыточными словами типа *час времени, знакомиться впервые, неожиданный сюрприз* или о периссологии – *отступить назад, спуститься вниз, подняться наверх, главный приоритет, совместное сотрудничество*. Эти и подобные выражения с большой долей справедливости можно определить как нехорошие излишества, т.е. речевые ошибки. Нарочно, однако, комментируются и исключаются из плеонастического поля случаи проявления намеренного гонения за стилистическим или коммическим эффектом – плеоназм считается мнимым, если он эмоционально ценен.

В настоящей работе расширено поле плеоназма как явления – исследуются как раз намеренно создаваемые плеоназмopodobные образования, случаи, когда плеоназм сознательно используется для эмоционального усиления эффекта высказывания. Отсюда вытекает ограничение от привычного мнения, что это просто употребление излишних слов, ничего не прибавляющих к уже сказанному или нарушение точности слога, которое чаще является дефектом и используется неосознанно. Даже если так, очевидно, нельзя обойти речевые ошибки, имеющие логическую основу. Следует заняться и художественными эффектами нарушения логических законов и правил. Плеоназм может как минимум добавлять экспрессии, и это далеко не препятствует точности речи.

Мы сознательно шли от гипотезы к ее доказательству примерами. Поводом для такого эксперимента послужил деликатно, но в то же самое время навязчиво напрашивающийся материал спорадически попадавшихся „разношерстных“ примеров в ходе поэтапного и странного изучения проявлений языковой экспрессии. В попытке, как отмечено было наверху, привести стройную *систему внесистемного*.

Далее коротко будут представлены результаты работы в виде общих и частных выводов, к которым приводят эти примеры¹. В целом, отмечается известное расхождение моделей в русском и болгарском языках. В отличие от остальных пунктов сопоставления (там при

¹ Обрабатываемые примеры выхвачены из устного общения, выписаны из художественной литературы, материалов масс-медиа и е-рекламы, из электронных языковых корпусов.

выражении экспрессии отмечается или аналогичность ситуации в двух языках, или превес русского артистизма), более заметную склонность к употреблению выражений с плеонастическим характером обнаруживает болгарский язык, разнообразия здесь тоже больше.

Вот некоторые конкретные образцы экспрессивных редупликаций:

При особом выражении количества в обоих языках закономерно соседствуют, но экспрессивно-тавтологичны фразы типа *очень много, чуть маловато, совсем немножко // малко малък, малко мъничко, съвсем мъничко*. Присутствие суффиксов „смягчает“, пытается уравновесить и парадоксальные фразы: *немножко (несколько, чуть) многовато // малко множко, малко големичък*.

Распространено, особенно в болгарском, дублирование неполноты квантора и именного суффикса (*малко дебеличък, малко мъничък, леко шантавичък, малко глуповат, леко слабоват, малко въздълъг*) или дублирование неполноты квантора и глагольного префикса (*малко се поизплаших, малко попрекалих, малко поизостанах, малко се поизложих*).

В русском продолжают *работать* традиционные и пространно описанные исследователями (и в сопоставительном плане) стандартные эпатажные способы дублирования эмоционального суффикса. Дополнительное усиление вносится и эксплицитным семантическим плеоназмом (прилагательным) – *маленький паренек, маленькая девочка, миленькое личико, крошечные глазки, старая старушка* – примеры, где тавтология доведена до предела. Дублирование маркера уменьшения не очень характерно для болгарского языка, примеры редкие, некоторые из них, отсюда, и яркие (*малко / мъничко момченце, малки искрици / искрички, малки очета, дребни очички*), часто в них возникает и дополнительное переосмысление фраз в иронические (*малка революция, малки човечета / човеченца*)². В русском вообще широко распространено явление избыточности, особенно что касается выражения эмоциональной оценки и степени качества. Проявляется один из законов словоупотребления, т.н. экспрессивно-стилистическое согласование – выразительность соседнего слова или всего контекста определяет выбор такого же выразительного слова: *моросил мелкий дождичек, темненькие волосики, кусочек хлеба*. В переводе на болгарский такие конструкции следует „эмоционально“ облегчать (Васева 2006).

---

² Об этом см. и далее.

Типичны и очень фреквентны русские сочетания с маркером уменьшения и уменьшительным суффиксом имени, типа *чуть нагловатый, чуть голубоватый, чуть лиловатый, зеленоватый, чуть припудренный, чуть приоткрытый, чуть туповат, чуть маловато, чуть жутковато; несколько туповатый, несколько горьковатый, несколько маловат*³. Эта модель не так частотна и имеет ограничения в болгарском языке – отмечены примеры типа *леко тъпичък, леко тесничък, леко глуховат, леко глуповат, леко слабоват, леко странноват, леко позахабен, леко позабравен / малко поощен*, но нетипичны **леко червеникав, жълтеникав* (скорее *бледо жълтеникав*), неактивна модель * *леко възтъп*, окказионально встречается *леко въздълъг*. Наречные формы отмечены в обоих языках (*несколько поздноват, чуть рановато, чуть скучновато, чуть поразборчивее // леко късничко, малко раничко, малко страшничко*).

И в русском, и в болгарском редки противоположные примеры с тавтологичным (двойным) усилением (*очень / сильно переутомлен // много преуморен*), в болгарском наблюдается и наложение префиксов при дублировании уменьшительного маркером (*малко попресилен, малко попрехвален*).

Намного типичнее для болгарского отмеченное уже дублирование семы неполноты квантора и глагольного префикса (*малко се поувлякох, малко се поизцапах, малко се поизложих, малко се понапих, малко се пообърках, малко се понадигнах, малко се позатичах, малко поизостанах, малко понакуцавах, малко ме побийваше, малко го пооправих, малко го поокастрих; малко поработих, леко понамалих, леко / едва се понадигнах, леко се понапънах, леко се поизморих, леко се постреснах, леко се поизплаших, леко се поувлякох, леко се поукротих*) и т.д. За небольшими исключениями модель обслуживает пейоративный спектр называемых активностей. Русские примеры свободны от таких ограничений, встречаются реже, причем исключительно с маркером *чуть* (*чуть помахивал, чуть прихрамывал, чуть приотстал, чуть припогасло (сияние), чуть приподнял (голову), чуть присел, чуть / несколько приубавил (скорость), чуть приулыбнулся*). Без маркера неполноты эти застывшие в дублетном варианте выражения звучат непривычно – тавтология ожидаема и, в таком смысле, практически обязательна, особенно в болгарском языке.

И в болгарском, и в русском (даже типичнее) отмечено и второе смягчение маркера – *лекичко се пораздига (мъглата), лекичко се по-*

³ При нетипичности моделей *чуть мал / несколько мал*.

*размърдаха, лекичко се пораздиплиха (облаците), мъничко попрекалих*⁴ // русск. *чуточку приврал, чуточку пооблысел, чуточку приопоздал, чуточку подбодрил (себя), чуточку похитрил, (ноги) чуточку подломились*. В подтверждение уже сказанного наверху, русский язык допускает и последующее наслоение оттенка степени – *самую чуточку подправить, лишь чуточку приукрасить, лишь чуточку вяловат*.

Любопытно и специфическое переосмысление оборотов, типа *момченце мъничко, детенце малко, приятелче малко, съвсем мъничко експертче, мънички медийчици* и подобные (вроде дружелюбные) выражения, в которых тавтология ласковых маркеров может нагнетать пейоративность (особенно при поддержке семантики поясняемого слова) и однозначно превратить фразы в критики или злостные угрозы. И *мальк мръсник, мальк доносник, дребен хитрец* хуже, чем просто *мръсник ...* (Кузова 2004).

Немало, особенно в болгарском языке, фраз, которые построены на явной или скрытной тавтологии, типа *свой собствен, единствен, абсолютно никакво, голямо болшинство, максимално много, напълно достатъчно, напълно абсурдно, напълно безплатно, напълно прав, напълно / съвсем естествено, съвсем завинаги, съвсем окончателно, съвсем сам, съвсем друг, най-гигантски, най-култов, най-внезапно, супермного* // русск. *совсем навсегда, совсем окончательно, совсем бесплатно, совсем сам, совершенно один, совершенно исключительный, достаточное основание, самый полный, большое болшинство*⁵ как окказиональные свидетельства оригинальности эмоциональной фразы. К некоторым мы достаточно привыкли, хотя в них подтверждение крайней степени того, что не обладает собой степени – в поле излишеств (в широком смысле) имеют место фразы, комментирующие качества, не предполагающие остепенение, но традиционно включаемые в шкалу градации, типа *съвсем обикновен, абсолютно никой, абсолютно нормален / ненормален, напълно непознат, напълно естествен, крайно недостатъчно, съвсем нищо, съвсем празен, съвсем друго, съвсем мъдро, съвсем нов* // русск. *абсолютно никто, абсолютно новый, совсем новый, совсем пустой* (см. и приведенные уже примеры).

---

⁴ Интересно, что следующая ступень интенсификации уже закономерно упирается в парадокс – *много леко, много лекичко, много малко, много мъничко*.

⁵ Как было уже отмечено, для русского языка дублирование признано нормой (*впутался в неприятное дело*).

Иногда налицо эксплицитное паразитное дублирование сем качества и его маркера (*поразительно странен, удивительно особен, удивительно любопытен, исключительно рядък, исключительно оригинален* // русск. *потрясающе любопытный, удивительно странный...*) из-за предельного сближения с амбивалентной высокой степени оценки вообще.

Опять-таки в болгарском языке преобладает идиоматика, основанная как раз на экспрессии тавтологии – *глупак с глупак; подлецьт му с подлец; глупак на глупаците; не глупак, ами глупак; глупакът си е глупак / нищо и никакъв, не нищо, ами нищо; нищо, ама нищичко* // русск. *дурак дураком, дурак есть дурак*.

Выражения плеонастического типа, бесспорно, расположены в подступах языковой экспрессии, т.е. имеют к ней прямое отношение. Порой именно плеоназм создает фразу и пропуск повторяемого невозможен или непривычен.

Как общий вывод (для обоих языков) следует отметить, что употребление языковых излишеств и собственно тавтологии распространяется или на нейтральные (реже), или на отрицательные характеристики/оценки. Примеров не масса, и это тоже само по себе вывод показательный. Оказывается, плеонастическое дублирование, а значит **подобие** не так уж сильно увеличивает экспрессию и не обязательно рождает пиковую. Подтверждается начальный вывод, что эпатаж и эмоциональный заряд несет **не подобие** (повтор, тавтология), а **столкновение** (алогизм, парадокс), где стыкуется несовместимое: *бесконечно мало, очень мало, очень немного* // *безкрайно малко, много малко, малко много, малко голям; откровена заблуда, шокиращо достъпен, ужасно свестен, ужасно умен*.

ЛИТЕРАТУРА

- Васева 2006:** Васева И. *Умалителност. Експресивност. Емоционалност*. София, 2006.
- Кузова 2004:** Кузова М. Парадоксы экспрессии (замаскированная пейоративность в болгарском и русском языках). // *Динамика языковых процессов: история и современность* (к 75-летию со дня рождения профессора П. Филковой). София, 2004, с. 185 – 199.
- Кузова 2007:** Кузова М. Оценка и (ее) степень – философия их выражения в русском и болгарском языках. // *Русский язык в сопоставлении с другими языками. Перевод – взаимодействие языков и культур*. XI Конгресс

МАПРЯЛ. „Мир русского слова и русское слово в мире“. Том V. София: Heron Press, 2007, с. 141 – 146.

Шаховски 2008: Шаховский В. И. *Лингвистическая теория эмоций*. Москва, 2008.

Источники

Корпус параллельных русских и болгарских текстов (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) – <<http://rbcorpus.com>>

Национальный корпус русского языка – <<http://ruscorpora.ru>>

NOTAS PARA UNA REVISIÓN DE LA NOCIÓN DE COLOCACIÓN Y LOCUCIÓN EN LA FRASEOLOGÍA

Véselka Nénkova
Universidad de Plovdiv „Paisiy Hilendarski“

NOTES ON THE EXAMINATION OF THE CONCEPTS OF COLLOCATION AND LOCUTION IN PHRASEOLOGY

Veselka Nenkova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The purpose of these notes is to examine the concepts of collocation and locution in phraseology. The notes begin with a brief excursion into numerical methods, followed by an analysis of the differences and correlations between the concepts of the compound word, collocation and locution.

Key words: Phraseology, phraseological units, collocation, locution

1. Introducción

En los últimos años ha crecido el interés por la fraseología en Europa. Hace unas cuantas décadas las unidades fraseológicas (UFs) se consideraban unidades marginales de las lenguas que suscitaban el interés únicamente de los folcloristas, los paremiólogos y los lexicógrafos. Gran parte de los trabajos relacionados con la fraseología publicados en la ex Unión Soviética dieron pie a varias discusiones que naturalmente llevaron a la pregunta de si la fraseología se podía considerar una disciplina autónoma o si se relacionaba tan estrechamente con otras que, en definitiva, no había más remedio que reconocer que dependía de ellas. Sin lugar a dudas, gracias a la independencia teórica que consiguió la fraseología, se abrieron más caminos para la investigación de las peculiaridades fraseológicas, tanto en lo tocante a su autonomía como en lo relacionado con su vinculación con otras ramas de la lingüística. Por estas razones, se le concedió un interés relevante del que no había gozado hasta entonces. Bajo el término de fraseología se entiende, a partir de entonces,

una disciplina independiente que se ocupa de todo lo relativo a las combinaciones fijas de palabras en las lenguas naturales.

Ahora bien, una vez concedida la autonomía de la fraseología, los lingüistas empezaron y siguen preguntándose qué combinaciones deben incluirse dentro del dominio de lo fraseológico. Tal vez, el criterio sobre el objeto de estudio de la fraseología sea uno de los aspectos más debatidos en este campo teórico desde sus orígenes, tanto entre los lingüistas soviéticos como entre los demás investigadores europeos de inspiración estructural. Las diferentes tendencias mantienen su vigencia hoy en día y cada una cuenta con sus defensores. En la actualidad se observan dos grandes tendencias. La primera considera que las UFs son las combinaciones fijas de palabras equivalentes por su estructura a un sintagma (las llamadas locuciones), mientras que la segunda tendencia plantea que la fraseología se debe ocupar de todas las combinaciones fijas de palabras con estructura sintagmática u oracional (desde las colocaciones hasta los proverbios y refranes). Resulta más acertado, a nuestro modo de ver, partir de una concepción amplia de la fraseología que tenga en cuenta todas las expresiones que obedecen a una fórmula relativamente fija, como sin duda son las colocaciones que suelen mostrar, en comparación con las locuciones y las paremias, un orden más flexible.

Como veremos a continuación, tanto la frontera entre las UFs y las estructuras que no lo son, como la frontera entre los diferentes tipos de fraseologismos o unidades fraseológicas constituyen límites bastante confusos. Teniendo en cuenta las clasificaciones dadas por varios lingüistas, proponemos por separado en las siguientes páginas el estudio de los conceptos que se agrupan bajo los términos de colocación y locución.

2. Colocaciones

En torno a la definición de las colocaciones surge toda una serie de cuestiones problemáticas que se deben a preguntas como de si las colocaciones forman parte de las UFs y cómo diferenciarlas de las expresiones libres, los compuestos y las locuciones.

Aunque el término *collocation* fue introducido por primera vez por J. R. Firth (1957: 196), el tipo de combinación léxica al que este término se refiere ya había sido utilizado en los trabajos funcionalistas de Saussure, Bally y Porzig (Corpas Pastor 1996: 54). En las últimas décadas los lingüistas españoles, entre otros, Mendívil Giró (1990, 1991, 1993), Alonso Ramos (1994 – 1995), y Corpas Pastor (1996, 1998), han prestado mucha atención a las colocaciones. Según Corpas Pastor (1996: 66; 1998: 172), las colocaciones son aquellas UFs formadas por dos unidades léxicas

en relación sintáctica, que no constituyen, por sí mismas, actos de habla ni enunciados y que, debido a su fijación en la norma, presentan restricciones de combinación establecidas por el uso, generalmente de base semántica. Se trata de sintagmas completamente libres a los que el uso les ha conferido cierto grado de restricción combinatoria.

En el trabajo publicado en 1991 Mendívil Giró habla de “preferencias usuales” y alude a este fenómeno lingüístico:

En las “preferencias usuales” normalmente unos términos tienden a vincularse a otros, sin que exista copresencia obligada en el sintagma (como en las locuciones) o que un elemento suponga semánticamente al otro (como en las solidaridades léxicas).

(Mendívil Giró 1991: 717)

Por *preferencias usuales* el autor entiende combinaciones de palabras situadas entre las locuciones y las solidaridades léxicas y las ilustra con ejemplos como los siguientes: *refrescarse la memoria, declarar la guerra, trabar amistad*, etc.

Ruiz Gurillo (1997: 87), por su parte, afirma que en la lengua existen ciertas combinaciones sintagmáticas que no pueden llamarse fijas, pero tampoco libres, ya que entre sus componentes se establece una relación de solidaridad léxica en la que un término determina a otro. Según la autora *guiñar* exige *ojo*, y *rubio* exige *cabello* o *pelo*. No obstante, las combinaciones *guiñar un ojo* y *cabello rubio* no se deben considerar, según la lingüista, UFs en sentido estricto, porque responden a procedimientos diferentes, aunque, sin embargo, representan una frecuencia de aparición conjunta.

Las colocaciones son sintagmas usuales y estables como las locuciones y los enunciados fraseológicos. *Guiñar un ojo, calar hondo, ignorancia supina, inflación galopante*, etc. son combinaciones habituales, de menor grado de fijación que las locuciones, lo cual se debe a que la fijación se produce en la norma lingüística, y no en el sistema (Írsula 1994: 279, Corpas Pastor 1996: 53, Wotjak 1998: 258). Se caracterizan por una estricta aparición de un elemento lingüístico junto con otro, donde son casi imposibles otras coapariciones.

Koike (2001: 25) subraya que la coocurrencia frecuente de dos unidades léxicas es una de las características más importantes de la colocación y hace una necesaria advertencia que no todas las combinaciones de alta coocurrencia son colocaciones léxicas. El lingüista considera colocaciones *sentir dolor* y *calmar* o *aliviar el dolor*, y cree que

son combinaciones libres *manifestar dolor* y *soportar el dolor*. Su explicación se basa en la tipicidad de las relaciones establecidas entre el verbo y el sustantivo, lo cual constituye el rasgo definidor de las colocaciones frente a las combinaciones fijas. El lingüista insiste en que, a diferencia de las locuciones, en las colocaciones no resulta obligatoria la copresencia de los dos elementos léxicos que las componen. Por ejemplo, en la colocación *apagar la sed*, el sustantivo *sed* no supone semánticamente el verbo *apagar*. Además otros verbos como *matar*, *saciar* o *satisfacer* pueden sustituir a *apagar*. Tampoco se observa ninguna idiomatización en *apagar la sed*, ya que tanto el sustantivo como el verbo mantienen cierta independencia semántica (Koike, 1998: 245 – 225).

Según Írsula (1992: 160), la libertad del hablante de utilizar ciertas combinaciones de palabras es condicionada, se ubica en la sincronía del lenguaje y radica en el hecho de que se pueda seleccionar una de las posibilidades del grupo finito de verbalizaciones establecidas. Estos “grupos finitos” son las colocaciones que se caracterizan por cierta estabilidad debida a la frecuencia de uso. Como ejemplos Írsula (1992: 162) propone: *tocar la guitarra*, *afinar la guitarra*, *colgar o guardar la guitarra*; *contraer una deuda*, *tener deudas*, *pagar la deuda*, *rembolsar la deuda*, *saldar la deuda*, etc., frases con que se describen acontecimientos que han sido tipificadas, acuñadas e instituidas por la comunidad de hablantes de una lengua.

Ahora bien, ¿debemos considerar colocaciones *colgar o guardar la guitarra*? Koike (2001: 28) explica que las colocaciones expresan una relación típica entre sus componentes y que por la tipicidad de la relación que hay entre sus componentes, son colocaciones *tocar la guitarra* y *rasguear la guitarra*, pero no lo son *limpiar la guitarra* y *guardar la guitarra*, porque el sustantivo *guitarra* sólo puede establecer relación típica como instrumento musical. Teniendo en cuenta todo esto, no consideramos colocaciones *colgar la guitarra* y *guardar la guitarra*. Se pueden colgar cuadros, cortinas, ropa, etc., tal como se puede colgar una guitarra se pueden guardar libros, cosas, etc., es decir, todo lo que se puede guardar o colgar. Se trata, por consiguiente, de expresiones libres, y no fijas, pues todos sus componentes podrían variarse, modificarse o cambiar su orden y su número, y serían aceptables. No ocurre así con *tocar la guitarra*, *rasguear la guitarra*, *afinar la guitarra* o *saldar una deuda*, *rembolsar una deuda*, etc. donde son evidentes las relaciones típicas entre los componentes de la colocación que se caracterizan semánticamente por el vínculo que contraen entre sí dos lexemas.

Los lingüistas suelen coincidir en la opinión de que las colocaciones se definen por ser combinaciones de palabras donde cada formante mantiene su significado recto o, dicho de otra manera, donde el sentido global de la expresión equivale a la suma de los significados de sus constituyentes. González Rey (1998: 61) considera las colocaciones UFs no idiomáticas por no presentar ruptura de sentido, ni desde el punto de vista interno (dentro de la expresión), ni desde el punto de vista externo (en relación con el resto del texto en el que van incluidas). La falta de la idiomatidad es lo que opone las colocaciones a las demás unidades fraseológicas. A nuestro modo de ver, la opinión de González Rey respecto a la última característica que señala, la falta de idiomatidad, merece otra lectura, ya que no solo las colocaciones guardan su “sentido recto”, también existen locuciones o paremias no idiomáticas, por ejemplo, *a toda velocidad*, *A donde fueres haz lo que vieres*, etc. Por otra parte, existen colocaciones metafóricas, no plenamente transparentes (*batalla campal*, *discusión bizantina*, *sofocar una revuelta*, *cortar la palabra*, *batir una marca*), que han adquirido cierto valor idiomático, de ahí que se haga necesaria la advertencia de que la transparencia semántica es variable. Hay colocaciones que plantean cierta dificultad de comprensión, especialmente para los hablantes no nativos. Cuando se da una menor transparencia semántica, las colocaciones se hacen próximas a las locuciones, ya que el sentido de la expresión es figurado. Podemos añadir a la opinión de los lingüistas mencionados que uno de los componentes que forman la colocación puede ser abstracto y el otro puede mantener su sentido recto, por ejemplo, *abrigar esperanzas*, *interés vivo*, *cometer un crimen*, *refrescar la memoria*.

Podemos concluir que las colocaciones, en su mayoría, no presentan dificultades en la descodificación, ya que no se trata de combinaciones totalmente idiomáticas. No obstante, presentan otro tipo de dificultad que es la codificación, por lo cual Pejovic (2002: 60) advierte que en la formación de las colocaciones, como en las otras UFs, influye el ámbito cultural, diferentes registros, diferencias geográficas, todas ellas características que dificultan la codificación correcta por parte de los alumnos extranjeros. Otro problema es que una colocación en una lengua puede no serla en otra. Tal es el caso de las colocaciones “culturales” (*citar* o *apuntillar al toro*) que en otras lenguas se pueden traducir únicamente mediante otra colocación o a través de una expresión libre. También surgen problemas para un estudiante a la hora de codificar una colocación si esta misma expresión no coincide completamente con la de su lengua materna, como se observa en el ejemplo siguiente: *corre el rumor* / búlg. *върви слух*

(trad. lit. anda rumor). La restricción léxica es evidente también cuando intentamos traducir literalmente este tipo de combinaciones a otras lenguas. Así, mientras en español se dice *dar las gracias*, en búlgaro no podemos mantener en la traducción el verbo *dar*, porque no existe *давам благодарности, sino *изказвам благодарности*.

De lo expuesto resulta que las colocaciones son unidades estables, pero menos consolidadas en su estructura que las locuciones. Son unidades prefabricadas y composicionales que forman una categoría aparte y distinta de las combinaciones libres, las locuciones y las unidades no fraseológicas como los compuestos. No obstante, a pesar de las numerosas teorías y los continuos intentos de establecer claramente las diferencias entre las colocaciones y las locuciones, no es nítida la frontera entre las colocaciones y las combinaciones libres ni tampoco es clara la que separa las colocaciones de las locuciones, como veremos a continuación.

3. Locuciones

Por primera vez en la fraseología española el término *locución* fue utilizado por Casares (1992 [1950]: 170) y más tarde fue retomado por Zuluaga (1980) para designar uno de los grupos de expresiones fijas que forman parte de las UFs del español. Las locuciones son sintagmas que se comportan como palabras simples. Unas pueden reflejar anomalías estructurales (*a pie juntillas*), otras rasgos fonéticos peculiares de ritmo o de rima (*a troche y moche*) o palabras diacríticas (*de marras*).

Como características esenciales de las locuciones se suelen señalar la fijación y la idiomatidad. Según la mayoría de las fuentes consultadas (Casares 1950, Zuluaga 1980, Corpas Pastor 1996, Ruiz Gurillo 1997, Kítova y Vúcheva 1994, García-Page 1998, etc.), las locuciones son los sintagmas más estables del español. Sin embargo, como veremos a continuación, unas locuciones son más fijas que otras.

Ruiz Gurillo (2001: 19) utiliza los ejemplos *cortar el bacalao*, *dársela con queso* y *tomar las de Villadiego* para demostrar que ninguno de ellos permite ampliaciones o sustituciones de ningún tipo. No se puede añadir un sufijo diminutivo (*cortar el bacaladito), ni un adyacente (*cortar el bacalao salado); tampoco se permite la transformación en voz pasiva (*el bacalao fue cortado por Isabel), ni una nominalización (*el corte del bacalao). La fijación obliga a los hablantes a utilizar siempre la misma estructura y no admite variaciones de los componentes. Cualquier sustitución no preestablecida transforma el sintagma fijo en otro libre y este dejará de actuar en bloque, con lo cual perderá la fijación y de ahí el sentido, concluye la autora. De acuerdo con lo expuesto, las locuciones son

sintagmas fijos que no permiten modificaciones, sustituciones ni alteración alguna en su estructura. Sin embargo, en nuestra opinión, esta característica parece muy relativa, ya que como subraya Koike (2001: 34), existen muchas locuciones verbales que admiten la sustitución del verbo por otro (*añadir/ echar/ poner leña al fuego; tomar/ coger las de Villadiego*) o la del sustantivo por algún otro (*enseñarle los dientes/ las uñas/ el colmillo a alguien*), sin que cambie el sentido idiomático de las locuciones, pues, se trata de variantes léxicas de una misma locución en las que el cambio en la composición léxica no viola el sentido idiomático de la misma. Aunque existan variantes y variaciones, eso sí, en cada caso esas son fijas. La sustitución de uno o varios elementos no es arbitraria, por ejemplo, *me importa un pepino/chorizo* (*me importa un tomate/ una longaniza). La existencia de variantes de una misma expresión no significa un menor grado de fijación, ya que, como demuestra el ejemplo anterior, la fijación está presente en cada una de las variantes o variaciones y no permite una sustitución totalmente aleatoria respecto a los componentes de la frase.

Por otra parte, la fijación constituye una propiedad diferencial de la fraseología que actúa a través de una serie de rasgos, tales como la reproducción en bloque, el aprendizaje de memoria o ciertas anomalías en la estructura de algunas de las UFs. Zuluaga (1980: 98 – 99), por ejemplo, define la fijación como:

La propiedad que tienen ciertas expresiones de ser reproducidas en el hablar como combinaciones previamente hechas – tal como las estructuras prefabricadas, en arquitectura – [...] dicha propiedad puede ser definida como suspensión de alguna regla de la combinación de los elementos del discurso.

Zuluaga (1980) insiste en que la fijación fraseológica se puede manifestar bajo diferentes formas y propone una clasificación detallada, que resumimos a continuación: 1) fijación de orden: *de armas tomar* – *de tomar armas; y 2) fijación de categorías gramaticales, tales como: de tiempo verbal (*dime con quién andas y te diré quién eres* – *dime con quién andas y te digo quién eres); de persona (*a donde fueres, haz lo que vieres* – *a donde fuere, haga lo que viere); de número (*pagar el pato* – *pagar los patos; *pagar los platos rotos* – *pagar el plato roto); de género (*tirios y troyanos* – *tirias y troyanas). En cuanto a la fijación del inventario de los componentes, la fijación fraseológica puede consistir en: 1) el rechazo de inserciones o supresiones que alteren el número de sus componentes: *poner pies en polvorosa* – *poner ambos pies en polvorosa; 2) la inseparabilidad o cohesión absoluta entre sus componentes: *tomar las de Villadiego* – *tomar,

todas las tardes, las de Villadiego; 3) la insustituibilidad de los elementos componentes: *a brazo partido* – *a brazo quebrado; 4) fijación transformativa: *carta blanca* – *la blancura de la carta.

Ahora bien, no se puede negar que en los ejemplos, citados por Zuluaga, cualquier cambio o modificación formal es imposible. Sin embargo, no todas expresiones fijas son absolutamente insensibles a los cambios. Existen expresiones fijas con cambios del tiempo verbal y de la persona. Obsérvense en los ejemplos siguientes, sacados del *Diccionario fraseológico documentado del español actual* (2004), el cambio de tiempo, de modo y de persona: *se les viene abajo, se les ha venido abajo, se les vino abajo; por ahí ando, por ahí andamos*. Igualmente, se dan, en ocasiones, cambios de género: *a diestra y siniestra, a diestro y siniestro*. También se consignan a veces cambios del número: *bajo las alas/bajo el ala; llenarse el bolsillo/llenarse los bolsillos; meterse en un berenjenal/meterse en berenjenales*. Por supuesto, también se producen cambios de los elementos componentes: *cortar/partir el bacalao; tocarse/rascarse la barriga; be por be/ce por be*. Los cambios pueden afectar a las transformaciones categoriales, como en *ángel de la guarda/ángel guardián*, e incluso al cambio prepositivo o morfológico, como en *al atardecer/de atardecida*. Todos estos ejemplos, y otros muchos que podrían aducirse, muestran que la fijación es producto del habla y no de la lengua. A nuestro modo de ver, generalizar que ninguna de las expresiones fijas sea susceptible de cambio formal alguno, sería incurrir a un gran error. Por este motivo no coincidimos del todo con la opinión de Bally (1909), Saussure (1916 [1986]) y otros lingüistas cuando hacen equivaler la fijación con la inintercambiabilidad. Según Saussure, las unidades fijas pueden ser combinables, reemplazables o conmutables solamente tomadas en bloque. Sin embargo, es evidente que existen ciertas posibilidades de permutación, de modo que la fijación se debe concebir más bien como cohesión relativa y no como estabilidad incondicional de los elementos que configuran la unidad fraseológica.

Un sintagma, además de fijo, puede ser también idiomático, su significado resulta opaco y no se deduce de la suma de sus partes tomadas por separado o en conjunto (Zuluaga, 1980: 123). Entre la oración *María corta el bacalao en rodajas* y la oración *María es la que corta el bacalao* se observa que el primer ejemplo es un sintagma oracional libre y el segundo un sintagma oracional fijo y además idiomático. *Cortar el bacalao en rodajas* posee un sentido literal, mientras que el sentido del segundo ejemplo es figurado y significa, aproximadamente, ‘mandar’.

En general, si una UF es idiomática no se puede interpretar su sentido atendiendo a una lectura transparente de sus partes, sino buscando el significado figurado del sintagma entero. En este caso se trata de una estructura predicativa completa que solo permite variación en la función sujeto (María, Juan, el jefe, etc.) y, prácticamente, en el objeto circunstancial local (aquí, en la empresa, en el gobierno, etc.).

Pergnier (1978: 310) define los idiomatismos como un conjunto de palabras que no se pueden traducir a otras lenguas:

On pourrait donc préciser la définition de l'idiotisme donnée ci-dessus en disant que c'est un ensemble de mots dont le désigné est global, et qui ne peut par conséquent trouver son équivalent dans une autre langue [...].

No compartimos esta tesis ya que se dan casos de idiomatismos que si no poseen equivalencia en unas lenguas eso no significa que no la tengan en otras, por ejemplo, la locución española *no tiene uno pelos en la lengua* no existe en búlgaro, sin embargo en croata posee equivalencia total *nemati dlake na jeziku* (Hrvatski frazeološki rječnik 2003).

Ahora bien, debemos tener en cuenta que no todo lo idiomático en una lengua es fraseológico, ya que las singularidades de una lengua están presentes no solo en las combinaciones fijas, sino también en las palabras simples, como las interjecciones del español *venga, anda, vale*, o las metáforas que crean a diario los poetas. Los verbos conjugados *venga, vale, anda*, son lexemas que se han establecido con funciones que no les eran propias hace siglos y que han pasado a desempeñar otro papel; cuando se pronuncian aisladas no tienen un significado recto, sino idiomático. La idiomaticidad no es exclusiva de las locuciones, también está presente en las palabras compuestas, tales como *aguafiestas* y *correveidile*. Por otra parte, el acto de habla indirecto también presenta características idiomáticas. Por ejemplo, un hablante en vez de decir directamente *¡Cierra la ventana!* puede emplear un acto de habla indirecto, como *¿No tienes frío?*, lo que obliga al receptor a ejecutar operaciones complementarias para captar el sentido del enunciado.

El sentido figurado es explicado por Nida y Taber (1986: 121) como un sentido adicional diferente del primario en todos los aspectos esenciales. Cuando la relación no se debe a los componentes esenciales, esos sentidos se denominan “figurados”.

Sin embargo, en relación con el sentido figurado, Umberto Eco (1990: 153) hace una acertada pregunta:

Mais existe-t-il un degré zéro, et peut-on par conséquent tracer une différence nette entre sens littéral et sens figuré? Aujourd'hui, tout le monde ne serait pas d'accord pour répondre par l'affirmative.

Resulta tarea difícil determinar lo que es idiomático en una lengua. Lo que es opaco para un hablante puede no serlo para otros, por ejemplo: *tirar la toalla* para un aficionado a los deportes no crea problemas en descifrar el sentido de la locución, pero si un hablante no posee conocimientos o no está familiarizado con esta expresión del boxeo, podría no percatarse del sentido y la frase le resultaría opaca y poco coherente. Como vemos, esta particularidad del lenguaje plantea dificultades no solo para los extranjeros sino también para los mismos hablantes de una lengua materna.

Nícheva (1983: 8) considera como UFs solo aquellas expresiones fijas cuyo sentido es figurado, es decir las expresiones idiomáticas. Según la autora (1983: 11), las UFs como *национален въпрос* (= esp. *cuestión nacional*), *посявам вражда* (= esp. *meter cizaña*), *достигам целта* (= esp. *llegar a la meta*), etc., no son UFs, ya que las palabras en estas expresiones no pierden su sentido literal y no exigen una interpretación metafórica. No compartimos la opinión de Nícheva, ya que no siempre es necesario acudir a una interpretación figurada para poder entender una UF. A veces, esta tiene un sentido notablemente transparente. Este parece ser el caso de locuciones como *perder el tiempo*, *a toda velocidad* o de las fórmulas rutinarias *Buenos días*, *Feliz Año Nuevo*, y de las colocaciones *tocar el piano*, *presentar una demanda*, etc. Por otro lado, *en fin*, *en definitiva*, *estar de acuerdo*, etc. son sintagmas fijos del español actual, pero no son sintagmas propiamente idiomáticos.

Muchos lingüistas, si no todos, coinciden en la opinión de que a mayor idiomática corresponde mayor fijación. Ruiz Gurillo (1997: 100), por ejemplo, insiste en lo siguiente:

A mayor idiomática corresponde una menor motivación: la expresión pierde su transparencia: Por ello, las expresiones con palabras diacríticas o con anomalías estructurales, sin homófonos literales, presentan el mayor índice de idiomática y el menor de motivación.

La locución prototípica será aquella, que además de manifestar las propiedades mencionadas, cuente entre sus componentes con alguna palabra diacrítica o cierta anomalía estructural que actúe como índice de su fijación y de su idiomática.

Los lingüistas insisten en que las UFs se deben entender como suma de las palabras que las constituyen, y no por separado. Esta afirmación, en

mayor grado es válida para las locuciones idiomáticas. Sin embargo, debemos reconocer que los componentes y la interacción entre ellos es lo fundamental para el sentido global de cualquier UF. Si en la expresión *no está el horno para bollos* sustituimos *bollos* por *dulces* u *horno* por *nevera*, la expresión ya no será fija sino libre y se entenderá en su sentido literal: *no está el horno para dulces, no está la nevera para bollos*. Por supuesto, no conservarán estas estructuras el sentido idiomático de la locución *no está el horno para bollos* ‘no ser el momento adecuado’. En suma, la fijación de los componentes y la relación entre ellos condicionan la idiomatización de las locuciones.

Concluimos nuestras observaciones constatando que todavía quedan pendientes muchas cuestiones relativas a la definición y la clasificación de las locuciones en general, sobre todo en cuestiones de índole semántica (fijación, significados literal y traslaticio, idiomatización, motivación, etc.); estas cuestiones no han recibido aún, en nuestro parecer, un tratamiento adecuado que se basaría en un extenso estudio y un corpus suficientemente fiable y extenso.

4. Diferencias entre locuciones, colocaciones y sintagmas compuestos

Tanto las colocaciones y locuciones como los sintagmas compuestos son signos complejos. La práctica demuestra cierta dificultad a la hora de distinguir entre los unos y los otros. Las palabras compuestas como *sacacorchos, sacamuelas, espantapájaros*, etc., son producto de un proceso sistemático en que el hablante fácilmente puede deducir el sentido que llevan y designar los componentes que las forman. Sin embargo, existen compuestos, por aposición, que no se fusionan gráficamente en una sola palabra, tales como *hombre rana, café teatro, sala comedor*, etc., que a primera vista fácilmente se pueden confundir con las colocaciones. Por ejemplo, Corpas Pastor (1996: 73) incluye las combinaciones sustantivo + sustantivo como *paquete bomba, hombre clave, ciudad fantasma*, etc. en el grupo de las colocaciones de tipo sustantivo + adjetivo. Koike (2001: 46) no denomina a estas combinaciones colocaciones, sino que las considera un tipo de composición. Las clasifica como compuestos nominales formados por dos nombres. El lingüista explica al respecto lo siguiente:

La mayor parte de los compuestos no ha sido formada a partir de las combinaciones léxicas que podríamos considerar colocaciones. Por ejemplo, no vemos colocaciones en compuestos como *matamoscas, matasanos, rascacielos, pisapapeles, portaaviones, sujetapapeles, tragaluz*, porque no existe una tipicidad de relación en sus correspondientes formas sintagmáticas: *matar*

moscas, matar a sanos, rascar el cielo, pisar los papeles, portar aviones, sujetar los papeles, tragar la luz. Se trata de compuestos de motivación extralingüística (Koike 2001: 150).

El autor reconoce que existen compuestos formados a partir de una colocación, como *abrelatas*, *catavino*, *sacacorchos*, *sacapuntas*. También afirma que “hay compuestos que están relacionados morfosintácticamente con algunas locuciones verbales: *aguafiestas* (cf. aguar la fiesta), *matapolvo* (cf. matar el polvo), *guardaespaldas* (cf. guardar las espaldas a alguien)” (Koike, 2001: 150 – 151).

Zuluaga (1980:142) propone aplicar el criterio de Sechehaye (1921) para la distinción entre los compuestos y las locuciones: cada palabra compuesta es producto de un procedimiento sistemático, se encuentra dentro de un paradigma morfosintáctico y semántico (*ojinegro*, *hispanoamericano*, *espantapájaros*), mientras que las locuciones no están sujetas a ningún orden de formación. Zuluaga explica que en la lengua, existen reglas para la formación de compuestos pero no existen reglas para la formación de locuciones. En los compuestos, los componentes son identificables por el hablante. El significado de cada componente tomado por separado tiene una relación identificable y regular con el sentido total de la palabra compuesta. Un signo compuesto al que falte alguno de los rasgos anteriores es una expresión fija, es decir, puede ser una locución. Entre los compuestos *café teatro*, *hombre rana*, *sofá cama*, etc., y las locuciones *castillo de naipes*, *pañó de lágrimas*, *cabeza de turco*, etc., la diferencia está en el carácter sistemático que presenta el primer grupo y la falta o el aislamiento de todo paradigma de creación léxica del segundo grupo.

Benveniste (1967, cf. Zuluaga 1980: 144) explica que, en el caso de los compuestos, dos signos se funden para designar un solo objeto, el primer nombre suministra la clasificación propia (un sofá cama es un sofá), y el segundo indica una semejanza o función en la realidad extralingüística (un sofá puede ‘comportarse’ como una cama). Es decir, se produce una asimilación semántica entre dos nociones diferentes. Las operaciones semánticas anteriores se expresan materialmente por medio de yuxtaposición de dos signos. Las observaciones anteriores bastan, en teoría, para diferenciar las locuciones de las palabras compuestas: la formación de las primeras (*cabeza de turco* ‘víctima expiatoria’, *pañó de lágrimas* ‘persona que consuela’) no se puede explicar de acuerdo con caracteres sistemáticos rígidos, mientras que los compuestos son producto de un procedimiento sistemático y regular cuyos elementos léxicos guardan una relación sistemática con la construcción total. No obstante, se

dan casos en que no resulta tarea fácil aplicar el método arriba señalado. Por ejemplo, Zuluaga (1980: 143) rechaza la opinión de Casares según la cual son locuciones denominativas geminadas las siguientes expresiones: *falda pantalón*, *ciudad jardín*, *papel moneda*, así como locuciones denominativas complejas: *ave del paraíso*, *cabello de ángel* y *lengua de gato*. Según Zuluaga, en cada uno de estos casos se trata de compuestos regulares formados por dos componentes nominales cuyos contenidos léxicos respectivos tienen una relación sistemática con la construcción total. Es evidente que *cabello de ángel* y *lengua de gato* son nociones idiomáticas, tal como lo son *cabeza de turco*, *orden del día*, *pañó de lágrimas*, etc., puesto que en cada una de estas expresiones los significados respectivos no pueden inferirse de los significados de sus componentes, es decir, poseen carácter idiomático. Sin embargo, como acertadamente observa Nicheva (1983: 35), las denominaciones (como son *cabello de ángel* y *lengua de gato*) deben ser excluidas de la fraseología, ya que no poseen carácter expresivo y sirven para denominar un determinado objeto, fenómeno natural y, encima, no pueden ser sustituidos por otros sinónimos, puesto que no los tienen. En el caso del *cabello de ángel*, que significa ‘dulce hecho con calabaza y almíbar que recuerda al cabello por estar compuesto de filamentos finos y largos’ (Clave 2001), evidentemente se trata de un compuesto, a pesar del sentido idiomático que posee esta denominación.

Nicheva (1983: 57) trata el tema de las expresiones fijas en búlgaro formadas a partir de antónimos o sinónimos, tales como: *сядам и ставам с нещо* ‘ocuparse continuamente de algún asunto’, *рано или късно* (= esp. *tarde o temprano*), *ни жив ни умрял* ‘asustado o muy enfermo’, *рекли и казали* ‘habladurías’, *правя-струвам* ‘hacer todo lo posible para conseguir un objetivo’. Según la autora, estas expresiones son fraseologismos y no palabras compuestas, puesto que se pueden añadir palabras en su conjunto, algo que no permiten los compuestos. Por ejemplo: *тук-там/тук и там* ‘aquí y allí’, *врели-некипели/ни врели ни кипели* ‘tonterías, estupideces’, etc.

Caso similar representan los nombres propios compuestos. Zuluaga (1980: 155) menciona que varios autores (entre otros, Boer, Hockett, Casares, Rabanales), los consideran como UFs, ya que pueden constatarse varios rasgos comunes entre las locuciones nominales y los nombres propios compuestos: son combinaciones fijas de palabras, conocidas previamente al hablar, por lo cual también poseen el estatus de elementos de lengua. Incluso presentan mayor cohesión e invariabilidad de sus componentes que numerosas locuciones nominales. Así, algunas de las locuciones pueden ser pluralizadas, mientras que los nombres propios

dejan de ser tales si los pluralizamos (Casa Blanca/casas blancas, Mar Negro/mares negros). Presentan también una fijación formal semejante a la fijación fraseológica y a veces peculiaridades semánticas similares a la idiomatidad (su sentido global no puede inferirse de la suma del sentido de sus componentes). Por consiguiente, rechazamos como Zuluaga, la tesis que identifica estos nombres propios como locuciones, y consideramos que no son más que compuestos, ya que el segundo elemento aporta una determinación al primero.

5. Diferencias formales entre las colocaciones y las locuciones

Koike (2001: 31) reconoce que no siempre resulta tarea fácil distinguir las colocaciones de las locuciones y trata de establecer las diferencias que hay entre estos dos conceptos. Según el autor, las colocaciones frente a las locuciones presentan diferentes transformaciones sintácticas, relativas a: a) la modificación adjetival; b) la pronominalización; c) la relativización; d) la transformación de pasiva; e) la nominalización; f) la extracción de un componente de la estructura fraseológica. Así, la colocación *hacer un aterrizaje* permite una modificación adjetival *hacer un aterrizaje forzoso*, mientras que la locución *tomar tierra* no la tolera **tomar una tierra forzosa*. Lo mismo ocurre con la locución *quemarse las pestañas* **quemarse las largas pestañas*. Sin embargo, existen locuciones que toleran ciertas modificaciones de cuantificación o intensificación, como se observa en los siguientes ejemplos: *pulsar teclas* /*pulsar muchas teclas*; *me alborotaba el palomar* /*me alborotaba todo el palomar*. En cuanto a la pronominalización, Koike señala que la colocación *desempeñar un cargo* permite la pronominalización *desempeñarlo*; también la permite la locución *tomar el pelo* /*tomárselo*. La colocación *seguir la línea* puede transformarse en *la línea que deben seguir*, mientras que la locución *echar un ojo* no tolera que el sustantivo pueda transformarse en el antecedente de la cláusula relativa **el ojo que acaba de echar*. La colocación puede admitir la transformación en pasiva, mientras que la locución no suele transformarse: *trasplantar un órgano* /*el órgano fue trasplantado*, *escurrir el bulto* **el bulto fue escurrido*. Mientras que la nominalización es bastante común para las colocaciones, no lo es para las locuciones: *trasplantar un órgano* /*el trasplante del órgano*; *escurrir el bulto* **el escurrimiento del bulto*. Sin embargo, también se dan casos de locuciones que admiten la nominalización: *tomar el pelo* /*la tomadura de pelo*, *meter la pata* /*la metedura de pata*. Y por último, un componente de la colocación puede ser extraído para funcionar autónomamente, mientras que la locución no suele

presentar tal posibilidad: *como si su presencia diese brillo a la taberna, un brillo del que nadie era testigo*. Como señala Koike, no se puede trazar una línea definitoria que separe claramente las colocaciones de las locuciones. Puede afirmarse que las colocaciones poseen un carácter más flexible frente a la “rigidez formal” sintáctica de las locuciones. Las propuestas de modificaciones sintácticas que estudia el autor, abogan por establecer criterios fidedignos para la distinción entre las dos combinaciones. Sin embargo, se dan excepciones de locuciones que toleran algunas de las modificaciones estudiadas, lo que ya no las convierte en modificaciones propias solo y únicamente de las colocaciones. Como un criterio más en el intento de la separación entre las colocaciones y las locuciones, Koike (2001: 36) propone el argumento de las relaciones típicas entre el verbo y el sustantivo, relación que en las locuciones no es necesaria:

tocar el piano (colocación: relación típica)
pagar el pato (locución: relación no típica).

Los dos ejemplos señalan con claridad las diferencias en cuanto a la relación entre el verbo y el sustantivo.

Hay una relación típica en *tocar el piano*, porque aquí el piano funciona semánticamente como un “instrumento musical”, mientras que en *pagar el pato* no se puede hablar de tal relación porque es difícilmente concebible que el verbo *pagar* pueda establecer una relación típica con el sustantivo *pato* (Koike, 2001: 36).

Mendívil Giró (1991: 728) defiende la tesis de que las colocaciones suelen tener solo un significado, mientras que las locuciones normalmente tienen dos sentidos, uno literal y otro idiomático, aunque el primero no es estrictamente necesario. La colocación *librar la batalla* solo tiene un sentido, y la locución *arrojar la toalla*, además del sentido literal, posee el idiomático ‘abandonar o claudicar ante la dificultad de alguna empresa’. Sin embargo, como señala Koike (2001: 35-36), hay colocaciones que pueden tener dos sentidos (*tocar el piano* ‘producir música’ y ‘contacto físico’), así como locuciones que poseen solo un sentido literal (*sano y salvo*) y otras que no tienen ningún sentido literal, sino uno solo idiomático (*en un santiamén*).

Estas observaciones ponen de manifiesto que cualquier intento de encontrar un criterio uniforme que separe de modo tajante las colocaciones de las locuciones choca con excepciones que se dan en casi todas las características que hemos presentado. El asunto se complica todavía más

teniendo en cuenta que hay expresiones fijas que pueden funcionar como una colocación o como una locución. Tal es el caso de la expresión *meter un gol* que puede ser una colocación o una locución. La colocación *meter un gol* ha dado pie a la aparición de una locución ‘conseguir un triunfo sobre alguien que no lo espera mediante algún engaño’. La locución es resultado de una metaforización (Koike, 2001: 36). Así que la distinción entre una colocación y una locución se establecerá sobre la base de la distinción entre el sentido literal (colocación) y el sentido figurado (locución). Es decir, se trata de colocaciones que, empleadas con uso figurado, se convierten en locuciones.

A modo de conclusión

Las teorías y las características que hemos estudiado y señalado en las páginas precedentes no permiten distinguir cabalmente las colocaciones de las locuciones. Las colocaciones no constituyen una categoría cerrada y estable, tampoco lo son las locuciones. Las colocaciones son combinaciones frecuentes de índole sintáctica que a veces se acercan a las expresiones libres, y, en ciertos casos, se aproximan a las expresiones idiomáticas. Por otra parte, las locuciones tampoco ofrecen características que permiten que se les separe claramente de las colocaciones y los compuestos. Hay casos, como hemos observado, en que una colocación ha dado origen a una locución o que una locución ha derivado en un compuesto. Cotejando las colocaciones con otras combinaciones libres y fijas, podemos constatar que poseen ciertos rasgos compartidos con ellas, lo que dificulta su tajante y unívoca distinción.

Como se hace evidente, los investigadores recurren a distintos grados de propiedades de las UFs, tales como la fijación, la restricción, la idiomatidad, para establecer una clasificación coherente y sobre todo fiable no sólo de las colocaciones sino de todas las unidades pluriverbales. Cotejando las colocaciones con otras combinaciones y unidades, podemos constatar que comparten ciertos rasgos con las demás UFs, lo que dificulta su clara y unívoca distinción. Así, el rasgo de fijación, prefabricación y de reproducibilidad es propio también de los compuestos y de las locuciones. En cuanto a las locuciones, ellas son definidas como las unidades más estables de la fraseología, sin embargo, hemos observado que también son susceptibles de cambios formales. Por otra parte, la metaforización no es un rasgo exclusivo y definitorio de las locuciones, ya que existen locuciones que carecen de idiomatidad y colocaciones en que uno de los elementos constitutivos puede ser metafórico.

Conscientes de que las observaciones que hemos hecho en este trabajo no serán suficientes para la solución definitiva del problema, nos quedamos con las expectativas de que, por lo menos, hayamos podido ofrecer un breve resumen teórico y hayamos aportado modestas ideas a la discusión sobre los posibles rasgos distintivos que separen claramente las colocaciones de las locuciones.

BIBLIOGRAPHY

- Alonso Ramos 1994 – 95:** Alonso Ramos, M. Hacia una definición del concepto de colocación: de Jr.R. Rirth a I.A. Mel'cuk. // *Revista de Lexicografía*, № I, 1994 – 95, 9 – 28.
- Bally 1905:** Bally, Ch. *Précis de stylistique (Esquisse d'une méthode fondée sur l'étude du français moderne)*. Genève: Eggimann, 1905.
- Bally 1909:** Bally, Ch. *Traité de stylistique française*. Paris-Genève: Klincksieck, Georg, 1909.
- Casares 1992 [1950]:** Casares, J. *Introducción a la lexicografía moderna*. Madrid: CSIC, 1992.
- Corpas Pastor 1996:** Corpas Pastor, G. *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos, 1996.
- Corpas Pastor 1998:** Corpas Pastor, G. Criterios generales de clasificación del universo fraseológico de las lenguas, con ejemplos en español y en inglés. // Ezquerro, M A. y Corpas Pastor, G. *Diccionario, frases, palabras*. Málaga: Universidad de Málaga, 1998, 157 – 187.
- Eco 1990:** Eco, U. *Les limites de l'interprétation*. Paris: Bernard Grasset, 1990.
- Firth 1957:** Firth, J. R. *Papers of Linguistics*. London: Oxford University Press, 1957.
- García-Page Sánchez 1998:** García-Page Sánchez, M. Expresiones fijas y sinonimia. // Wotjak, G. *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*. Frankfurt/Madrid: Vervuert/Iberoamericana, 1998, 83 – 96.
- González Rey 1998:** González Rey, M.I. Estudios de la idiomática en las unidades fraseológicas. // Wotjak, G. *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*. Frankfurt/Madrid: Vervuert/Iberoamericana, 1998, 57 – 73.
- Írsula 1992:** Írsula, J. Colocaciones sustantivo-verbo. // *Estudios de lexicología y metalexicología del español actual*. Tubinga: Lexicographica, Series Mayor, 47, 1992, 157 – 167.
- Írsula 1994:** Írsula, J. Entre el verbo y el sustantivo, ¿quién rige a quién? El verbo en las colocaciones sustantivo-verbales. // *Verbo e Estruturas Frásicas* (Anexo VI de Litera, que recoge las actas do IV Coloquio Internacional de Lingüística Hispánica celebrado en Leipzig do 22 ó 25 de novembro de 1993). Porto: Universidade de Porto, 1994, 277 – 286.

- Kítova, Vúcheva 1994:** Kítova M., E. Vúcheva *Curso de gramática aplicada del español*. Sofía: Bulvest, 1994.
- Koike 1998:** Koike, K. Algunas observaciones sobre colocaciones sustantivo-verbales. // Wotjak, G. *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*. Frankfurt am Main: Vervuert/Iberoamericana, 1998, 254 – 256.
- Koike 2001:** Koike, K. *Colocaciones léxicas en el español actual: estudio formal y léxico-semántico*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá y Takushoku University, 2001.
- Mendívil Giró 1990:** Mendívil Giró, J.L. Consideraciones sobre el carácter no discreto de las expresiones idiomáticas. // Martín Vide, C. *IV Congreso de Lenguajes Naturales y Lenguas Formales*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1990, 347 – 354.
- Mendívil Giró 1993:** Mendívil Giró, J.L. Reanálisis, complementos no argumentales y caso abstracto. // Martín Vide, C. *Actas del IX Congreso de Lenguajes Naturales y Lenguajes Formales*. Barcelona: PPU, 1993, 347 – 354.
- Nícheva 1983:** Ничева, К. *Българска фразеология*. София: Софийски университет „Климент Охридски“, 1983.
- Nida y Taber 1986:** Nida, E.A., Ch.R. Taber (1986) *La traducción: Teoría y práctica*. Madrid: Cristiandad, 1986.
- Pejovic 2002:** Pejovic, A. El tratamiento de las colocaciones en los diccionarios modernos de español. // Luque Durán J. de D., Pamies Bertrán, A., José Manjón, F. *Nuevas tendencias en la investigación lingüística*. Granada: Granada Lingvistica, 2002, 59 – 65.
- Pergnier 1978:** Pergnier, M. *Les fondements sociolinguistiques de la traduction*. Paris: Diffusion Libraire Honore Champion, 1978.
- Ruiz Gurillo 1997:** Ruiz Gurillo, L. *Aspectos de fraseología teórica española*, Anexo n. XXIV de la revista Cuadernos de filología, Valencia: Universitat de València, 1997.
- Ruiz Gurillo 2001:** Ruiz Gurillo, L. *Las locuciones en español actual*. Madrid: Arco Libros, 2001.
- Saussure 1916:** Saussure, F. *Curso de lingüística general*. Buenos Aires: Losada, 1916.
- Sechehaye 1921:** Sechehaye, A. Locutions et composés. // *Journal de psychologie normale et pathologique*, 1921, Vol. 18, 654 – 675.
- Wotjak 1998:** Wotjak, G. Reflexiones acerca de construcciones verbo-nominales funcionales. // Wotjak, G. *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*. Frankfurt am Main/Madrid: Vervuert/Iberoamericana, 1998, 257 – 279.
- Zuluaga 1980:** Zuluaga, A. *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt am Main: Peter D. Lang, 1980.

DICCIONARIOS

Clave 2002: *Diccionario de uso del español actual*. 5 ed. Madrid: SM, 2002.

Seco et al. 2004: Seco, M., O. Andrés, G. Ramos. *Diccionario fraseológico documentado del español actual*. Madrid: Aguilar lexicografía, 2004.

Manac et al. 2003: Manac, A., Ž. Fink-Arsovski, R. Venturin. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Anclada Ljevak, 2003.

EN TORNO AL LUGAR DE LA FORMACIÓN DE PALABRAS EN EL SISTEMA DE LA LENGUA

Rayna Petrova
Universidad de Plovdiv „Paisiy Hilendarski“

ON THE PLACE OF WORD FORMATION IN THE LANGUAGE SYSTEM

Rayna Petrova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This report concerns a topic controversial to linguists, namely, the place of word formation in the language system. We aim at presenting the different viewpoints on this matter both in Bulgarian and Spanish linguistic references, which classify word formation at different linguistic levels, defining it as a „bridge“ discipline between levels, or even as a mere level itself.

Key words: word formation, linguistic level, lexis, morphology, syntax

Los interrogantes en torno a la formación de palabras – “la parte más profunda y misteriosa del lenguaje“, según W. von Humboldt (cf. Miranda 1994: 8), y “un auténtico quebradero de cabeza para los investigadores“ (García-Medall 1995: 53) – son muchos y diversos. Tal y como señala Almela Pérez (1999: 16) en las primeras páginas de su monografía, la imagen precientífica de la formación de palabras parece muy clara: “se “sabe“ lo que es la *palabra* y lo que quiere decir *formación*“, pero en el planteamiento científico de la cuestión surgen muchas preguntas, insatisfactoriamente contestadas hasta el momento, como por ejemplo: ¿se designa con *formación* el aspecto funcional, el semántico o el formal?, ¿se refiere *palabra* a la forma, al significado, o a los dos?, ¿aludimos con *formación de palabras* al proceso o al resultado?, ¿dispone de un ámbito propio o se relaciona con otros ámbitos? y, en este caso, ¿qué tipo de relación mantiene con ellos? Éstas son unas de las preguntas que con mayor frecuencia se plantean en los numerosos estudios existentes sobre la formación de palabras.

En general, se acepta por amplio consenso que la formación de palabras tiene como objetivo la estructura de las palabras complejas, pero no existe acuerdo a la hora de delimitar la parcela de la lingüística que debe ocuparse de su estudio y el nivel lingüístico que ésta abarca.

Para contestar a las preguntas citadas, en primer lugar, intentaremos presentar una sinopsis de las distintas concepciones, acerca del tema en cuestión, entre los investigadores españoles y búlgaros.

Tradicionalmente se considera que la formación de palabras se relaciona tanto con el nivel léxico, como con el morfológico. Unos lingüistas la remiten a la morfología, para otros, forma parte de la lexicología. Hay también quienes van más allá de la gramática y del léxico y reparten los asuntos concernientes a la formación de palabras entre la lexicología, la sintaxis y la fonología (Varela 1990: 31), o bien, entre “el léxico, la sintaxis, la semántica oracional y la pragmática enunciativa” (García-Medall 1994: 15).

Para Roca-Pons (1974), la derivación y la composición forman parte de la morfología y, en un sentido estricto, de la gramática. Sin embargo, él reconoce que, en cierto modo, constituyen un punto de unión entre la gramática y la lexicología.

Según Ullmann (1980), la rama de la lingüística que estudia la formación de palabras es la lexicología. Una parte de ella pertenece a la morfología, *lexicología morfológica*, que estudia la forma de las palabras y sus componentes; y otra, a la semántica, *lexicología semántica*, que estudia sus significados.

En cambio, en la *Nueva gramática de la lengua española* (2010) de la RAE el término *formación de palabras* se identifica con *morfología léxica*. Este es también el término utilizado por Varela en el mismo título de su monografía, publicada en 2009, *Morfología léxica: formación de palabras*, lo cual significa la remisión de la formación de palabras a la morfología, aunque precisada como *léxica*.

Marcos Marín (1980: 248) también incluye el estudio de la formación de palabras en la lexicología: “Es lógico que la derivación tenga importancia morfosintáctica y semántica, pero esto ocurre porque previamente se ha producido un cambio en la estructura léxica de la lengua y por ello se trata de un fenómeno lexicológico en primer lugar”.

Jordan y Manoliu (1989) consideran que los mecanismos utilizados por la lengua en la creación de palabras son análogos a los procedimientos morfológicos y sintácticos, y los resultados interesan al vocabulario. Por esta razón, la formación de palabras constituye un capítulo aparte y no algo dependiente de la morfología o de la lexicología.

Según Lang (1990: 12 – 13), para el estudio adecuado de los procesos de formación de palabras han de aplicarse distintos criterios. El análisis etimológico permite ver la evolución significativa y funcional de las unidades que constituyen las palabras. Los criterios morfológicos se aplican para describir las combinaciones posibles de las unidades en la actualidad, cuya evolución está gobernada por los rasgos dominantes de los sonidos, que, por su parte, requieren la aplicación de los principios de la fonología. Para explicar las interrelaciones entre los componentes de la palabra y el resultado de su combinación desde el punto de vista del significado se tendrán en cuenta los criterios semánticos. Y como el resultado final de estos procesos es un nuevo término que requerirá entrar en el diccionario, se han de seguir implicaciones de índole lexicográfica. Por tanto, para Lang “la formación de palabras contiene aspectos referentes a todos los niveles de análisis lingüístico, constituyendo un área particularmente compleja de estudio que trae aparejados no pocos problemas controvertidos dentro de la teoría lingüística actual”.

Para Almela Pérez (1999: 24) es imposible separar lo morfológico de lo léxico en los mecanismos de formación de palabras, pues ésta es “una parcela lingüística con contenido propio, no confundible con el de otras, por mucho que se relacione con ellas. [...]. La relación que la formación de palabras mantiene con varios dominios gramaticales no es óbice para que tenga un perfil independiente; lo específico de este ámbito gramatical es precisamente su *relación múltiple*, pero ello no le quita autonomía”.

Díaz Hormigo (2000: 120) atribuye “a la formación de palabras un lugar propio en el campo de la lingüística, aunque imprecisamente delimitado por las conexiones sumamente estrechas que mantiene con las otras disciplinas que se ocupan así mismo del estudio del lenguaje”.

Pena (1994 – 1995: 180), estudiando y mostrando la interrelación entre gramática, formación de palabras, lexicografía y lexicología, afirma que “el estudio de la formación de palabras se conforma como una disciplina puente o de transición entre los dos dominios: el de la gramática y el del léxico”. La imagen del puente tendido entre lo léxico y lo gramatical encontramos también en Pérez Vigaray (cf. Almela Pérez 1999: 23).

Entre los lingüistas búlgaros que se han ocupado de la formación de palabras empezaremos por Danchev quien habla de tres niveles principales en el sistema de la lengua: *fonológico*, *gramatical* y *léxico*, dividiendo el gramatical en los subniveles tradicionales *morfología* y *sintaxis* y en dos intermedios: *morfológico* y *formación de palabras* (cf. Petrova 2006).¹

---

¹ Aquí y en adelante la traducción es nuestra.

Petrova (2006), en cambio, excluye la formación de palabras como nivel intermedio o principal, considerándola un componente inseparable de todos los niveles.

No obstante, las últimas tendencias entre los lingüistas búlgaros son de presentar la formación de palabras como un dominio independiente en la ciencia de la lengua o de la gramática. Una solución así propone, por ejemplo, una de las últimas gramáticas de la lengua búlgara².

Radeva (1991: 7 – 10) considera la formación de palabras como un nivel lingüístico autónomo, cuya unidad básica es la palabra derivada. De la naturaleza específica de la palabra derivada se determinan las conexiones y las relaciones de la formación de palabras con los demás niveles lingüísticos: léxico, morfológico y sintáctico. La estrecha relación de la formación de palabras con el nivel léxico se condiciona por el lugar que ocupa la palabra derivada en el sistema léxico de la lengua con su función denominativa y comunicativa. Puesto que en el plano formal el proceso de derivación se manifiesta en un cambio en la estructura morfé mica de la palabra derivada en comparación con la primitiva, la formación de palabras se encuentra en estrecha relación también con la morfología. El isomorfismo de la palabra derivada y de las unidades sintácticas predicativas no sólo relaciona la formación de palabras con la sintaxis, sino que hace posible el estudio de la relación y la conexión entre la estructura morfé mica y la estructura semántica de los derivados.

Boyadzhiev (2011: 34) también afirma que en las últimas décadas la formación de palabras se independiza como un nivel autónomo en la estructura de la lengua, siendo un capítulo de la lingüística con su propio objeto de estudio, a saber, el sistema de formación de palabras. Ésta se manifiesta tanto en la estructura de las palabras ya formadas, como en la posibilidad de crear nuevas palabras según el modelo de las ya existentes. Como unidad mínima de la formación de palabras él acepta el *formante*, o sea, los afijos con los cuales se forman las nuevas palabras. El investigador también alude a la estrecha relación existente entre la formación de palabras, la lexicología y la morfología, donde la disciplina en cuestión ocupa un lugar importante entre las últimas dos.

En su monografía, *Las palabras inglesas*, Pencheva (2004) dedica todo un capítulo al *status* del sistema de la formación de palabras, ofreciendo una

² Бояджиєв, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис. (Lengua búlgara moderna. Fonética. Lexicología. Formación de palabras. Morfología. Sintaxis). София: „Петър Берон“, 1998.

solución no tan tradicional, pero bien argumentada, a la que prestaremos especial atención, porque en parte coincide con nuestro punto de vista.

La lingüista reconoce que, como “nivel de análisis“, la formación de palabras se somete a sistematización y tiene su propia problemática bien definida, pero desde el punto de vista ontológico (un conjunto de unidades específicas, relaciones, modelos y operaciones) la formación de palabras no puede encajar fácilmente en los marcos de un nivel lingüístico, ni tampoco en la zona de transición entre dos niveles contiguos. Aduciendo argumentos sólidos, ella demuestra que la formación de palabras no cumple con los requisitos que debe satisfacer un subsistema de la lengua para tener el *status* de un nivel autónomo. ¿Cuáles son los criterios seguidos por ella?

La división en niveles considera simultáneamente los dos planos: el de la expresión y el del contenido. Las relaciones jerárquicas entre los subsistemas se basan en la combinatoria de los elementos, pero puesto que los conceptos de subsistema y nivel no son equivalentes, el nivel lingüístico tiene que cumplir con los requisitos adicionales, fijados por Benveniste (1972), a saber: a) existencia de una unidad primaria; b) determinadas funciones y organización paradigmática y sintagmática de estas unidades, es decir, modelos específicos, relaciones y operaciones; c) reproducibilidad de las unidades que es lo que los distingue de las unidades del lenguaje; d) significado cualitativamente distinto de las unidades.

Remitiendo a la lengua inglesa, en la que la palabra derivada no tiene una estructura morfé mica que la marque inequívocamente como una forma secundaria derivada, nuestra autora demuestra que el rasgo estructural universal de los derivados, es decir, la gran complejidad de la palabra derivada, no es decisoria y de aplicación general. Además, continúa la lingüista, hay un cierto número de palabras que no son derivadas, según los estándares del sistema sincrónico, pero al mismo tiempo demuestran cierto grado de descomponibilidad morfé mica, a saber: *receive*, *conceive*, *perceive*. Nos sumamos a la opinión expresada, ya que ejemplos análogos se pueden encontrar también en otras lenguas, como el español: *recibir*, *concebir*, *percibir*, o bien en búlgaro: *номускам*, *намускам*, etc.

Respecto a los modelos utilizados en la formación de palabras, Pencheva indica que éstos no se distinguen *cualitativamente* de los utilizados en los demás subsistemas, a saber, se usa tanto el principio lineal, como el suprasedgmentario, estableciéndose dos tipos principales de modelos de formación de palabras: lineal y no lineal. Sin embargo, sólo en los modelos lineales los morfemas entran en relaciones sintagmáticas o paradigmáticas entre sí dentro del derivado. Los propios derivados también

entran en relaciones sintagmáticas o paradigmáticas entre sí, lo cual demuestra que son unidades de un mismo rango, pero en ambos casos se relacionan tanto con palabras derivadas, como con palabras primitivas, es decir, se comportan como lexemas en general.

En cuanto al tercer requisito, establecido por Smirnitkiy (1956), referente a la *reproducibilidad* de las unidades y su no producción en el lenguaje, la lingüista considera que éste se cumple por un número de derivados relativamente pequeño. Dichos derivados no corresponden a modelos vivos de formación de palabras, pero son morfémicamente descomponibles debido a la repetibilidad y la fuerza distintiva del uno o de los dos elementos. La mayoría de los derivados vuelven a producirse en el lenguaje conforme a modelos regulares.

Desde el punto de vista semántico, lo que distingue el derivado de la palabra primitiva es su función denominativa, complicada por las relaciones de motivación. El significado de la palabra derivada se basa en el significado de la palabra motivadora, pero al mismo tiempo es más rico que él.

Conforme las consideraciones anteriores, Pencheva llega a la conclusión de que el derivado no posee rasgos estructurales que lo distinguan de las unidades de los demás niveles.

De ahí que ella describa la formación de palabras como un subsistema ubicado fuera de los niveles lingüísticos, que al mismo tiempo está relacionado con todos ellos. La estructura específica de dicho subsistema dependerá de las particularidades tipológicas de la respectiva lengua y tendrá distintas zonas de intensidad en función del tipo de lengua y del subsistema con el que comunica directamente.

Como subsistemas análogos a este, la lingüista señala las prosodias y la semántica, también ubicadas fuera de la jerarquía de los niveles lingüísticos, pero sistemas de distinto rango. Ofreciendo un modelo espacial de la lengua, ella propone la semántica como una base, sobre la que se instalan todos los niveles. Éstos están relacionados con el significado, pero cada uno a su manera. Sobre los niveles así ordenados se podría posicionar el sistema de la formación de palabras, mientras que las prosodias serían las que cerrarían el modelo. Como un sistema ubicado fuera de los demás niveles, él podrá relacionarse con ellos no necesariamente en sucesión jerárquica. De esta manera se explicará la interrelación entre formación de palabras y semántica. Esta relación no es directa, sino que se efectúa mediante las unidades de los distintos niveles que la formación de palabras utiliza como material de partida y el carácter de la relación en cada caso concreto depende de las particularidades del nivel respectivo.

En conclusión, Pencheva subraya que materialmente la formación de palabras está relacionada con unidades de todos los niveles y reproduce modelos estructurales suyos, pero debido a su relación con el plano del contenido, la formación de palabras difiere de todos los demás subsistemas (Pencheva 2004: 33 – 38).

Apoyando a Pencheva y siguiendo los criterios postulados por Benveniste, nosotros también excluimos la posibilidad de que la formación de palabras constituya un nivel lingüístico autónomo, ya que, como se ha probado, ella no cumple con los requisitos establecidos y comprobados por los estudiosos.

No apoyamos, sin embargo, el modelo propuesto por Pencheva, porque, a nuestro modo de ver, nos encontramos con una contradicción lingüística, a saber: si la unidad específica de la formación de palabras es la *palabra* derivada, esto significaría que la unidad básica de este subsistema coincidiría, en cierto modo, con la unidad central de todo el sistema lingüístico. Además, aceptando que el plano del contenido es lo que diferencia la formación de palabras de los demás subsistemas, ¿no quedaría más clara la relación entre formación de palabras y semántica, si estudiamos y buscamos el lugar de la formación de palabras desde el punto de vista del propio plano del contenido?

Ésta es precisamente la postura adoptada por Coseriu, según quien, tanto las teorías tradicionales, como la mayoría de las modernas no pueden dar respuesta a la pregunta relativa al lugar de la formación de palabras, pues mezclan criterios formales y de contenido, y porque, en el plano del contenido, no diferencian entre *designación* y *significado* (Coseriu 1978a: 241). Contribuye a esta complicación, en palabras de Coseriu, la tradición terminológica de la lingüística “europea” y de la “norteamericana”. En la tradición europea se distingue entre “significado” y “designación”, y por significado se entiende normalmente sólo aquel contenido de las expresiones lingüísticas que está dado como tal por la lengua a la que éstas corresponden. En la lingüística norteamericana, en cambio, *meaning* se refiere en la mayoría de las veces a lo entendido extralingüísticamente (es decir a lo “designado”), se trata, pues, de un concepto más general, que abarca designación y significado (Coseriu 1978b: 129).

La semántica, dice Coseriu, es “en el sentido más amplio, la investigación de los contenidos lingüísticos, es decir, del lado semántico del lenguaje. Pero, puesto que todo el lenguaje es por definición semántico [...] la semántica, en este sentido tiene por objeto a todo el lenguaje” (Coseriu 1978b: 134 – 135). Así vistas las cosas, resulta inoportuna la pregunta de si hay o debe haber relación entre semántica y gramática o

entre semántica y léxico, sino sólo la cuestión en qué parte o aspecto de la semántica ha de tenerse en cuenta en el campo de la gramática o del léxico. A raíz de todo ello, Coseriu distingue, dentro de lo semántico, entre *designación*, *significado* y *sentido*.

El *significado* es el contenido facilitado por la lengua tan sólo en cuanto sistema de funciones distintivas y opositivas, mientras que la *designación* es la relación existente entre los signos y la realidad extralingüística nombrada por éstos, es decir la aplicación de los significados a la “realidad“. El *sentido* es el plano semántico propio y exclusivo del texto. Tal aplicación no se determina sólo por el sistema lingüístico (un sistema de virtualidades y posibilidades), sino también por el conocimiento de las “cosas“ y por la norma (realización tradicional o “uso“) de una lengua determinada. Por consiguiente, para Coseriu la designación “puede considerarse como determinación ulterior y complementaria de los procedimientos de formación, pero no puede considerarse antes del significado, ni tampoco, como determinación primaria o definitiva“ (Coseriu 2003: 180). De ahí que, para el lingüista rumano solo un estudio realizado desde el punto de vista del contenido pueda ser perfectamente coherente y pueda explicar “la naturaleza propia y específica del campo de la formación de palabras“ (Coseriu 2003: 183). En este sentido, “la formación de palabras constituye, en el interior del léxico, el campo de las relaciones paradigmáticas secundarias (respecto a las relaciones paradigmáticas primarias, que son las de campo léxico y clase léxica) y corresponde a una gramaticalización del léxico “primario“ (Ibíd.). Esta gramaticalización es lo que caracteriza a la formación de palabras y lo que la convierte en un campo particular dentro del léxico. Sin embargo, esta “gramática del léxico“ –puntualiza el lingüista- no debe confundirse con la gramática en su sentido estricto, ya que se trata de otras funciones “gramaticales“ y no de las que se presentan en la morfosintaxis de una lengua. Por esta razón, él prefiere hablar no de funciones “gramaticales“, sino de funciones “paragramaticales“. Por consiguiente, la formación de palabras para él es “un campo autónomo de la lengua“ y “una rama autónoma de la semántica funcional“ y la alternativa en el estudio de la formación de palabras entre el nivel de la sintaxis o el nivel del léxico resulta desprovista de sentido y de fundamento racional, puesto que la formación de palabras no puede pertenecer o bien a la sintaxis o bien al léxico. En la sintaxis no se pueden comprobar ni justificar, por ejemplo, los campos designativos ni las “lexicalizaciones“. En el nivel léxico en el que, en cambio, se pueden comprobar y, eventualmente justificar dichos aspectos, resulta absolutamente imposible determinar los paradigmas

funcionales o las funciones paragramaticales de los procedimientos formativos. En definitiva, apunta Coseriu que lo mismo se refiere también al análisis pragmático, el cual, en lugar de partir de las funciones de lengua, parte de las realizaciones y de las restricciones particulares (Coseriu 2003: 189).

Esta concepción coseriana se ve también apoyada por Kanchev (2002: 165) según quien las discusiones acerca del nivel lingüístico que abarca la formación de palabras se generan debido a “la confusión -o la no distinción, que es lo mismo- entre el sistema y la norma“, añadiendo que “la formación de palabras y sus resultados, las “estructuras paradigmáticas secundarias“, pertenecen de lleno a una sección del nivel léxico. La otra sección abarca los campos léxicos, integrados por “estructuras paradigmáticas primarias“.

Consideramos, pues, que los planteamientos teóricos de Coseriu responden de la mejor manera posible a las preguntas planteadas al principio de esta exposición. Y por muy complicado e irregular que parezca el carácter de este dominio lingüístico, llamado formación de palabras, mediante la semántica estructural se puede encontrar su lugar exacto dentro del sistema de la lengua.

BIBLIOGRAPHY

- Almela Pérez 1999:** Almela Pérez, R. *Procedimientos de formación de palabras en español*. Barcelona: Ariel Practicum, 1999.
- Benveniste 1972:** Бенвенист, Е. *Общая лингвистика*. Москва, 1972.
- Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev 1998:** Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис*. София: „Петър Берон“, 1998.
- Boyadzhiev 2011:** Бояджиев, Т. *Българска лексикология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
- Coseriu 1978a:** Coseriu, E. La formación de palabras desde el punto de vista del contenido. // *Gramática, semántica, universales*. Madrid, 1978, 239 – 264.
- Coseriu 1978b:** Coseriu, E. Semántica y gramática. // *Gramática, semántica, universales*. Madrid, 1978, 128 – 147.
- Coseriu 2003:** Coseriu, E. Los procedimientos semánticos en la formación de palabras. // *Odisea*, 2003, n 3, 179 – 189.
- Díaz Hormigo 2000:** Díaz Hormigo, M. T. *Disciplinas lingüísticas y formación de palabras*. Cádiz: Universidad, 2000.
- García-Medall 1995:** García-Medall, J. Sobre la innovación morfológica del español americano. // *Español Actual*, 1995, nº 63, 53 – 62.

- Iordan, Manoliu 1989:** Iordan, I., M. Manoliu. Formación de palabras. // *Manual de lingüística románica II*. Madrid, 1989, 9 – 59.
- Kanchev 2002:** Kanchev, I. Tesis sobre el tema “Semántica y sintaxis de los morfemas facultativos“. // *Actas del Simposio Internacional*. Sofía, 14 – 15.11.2002, 165 – 167.
- Lang 1990:** Lang, M. F. *Formación de palabras en español. Morfología derivativa productiva en el léxico moderno*. (Traducción de Alberto Miranda Poza). Fuenlabrada (Madrid): Cátedra, 1990.
- Marcos Marín 1980:** Marcos Marín, F. *Curso de gramática española*. Madrid: Cincel-Kapelusz, 1980.
- Miranda 1994:** Miranda, J. A. *La formación de palabras en español*. Salamanca: Ediciones Colegio de España, 1994.
- Pena 1994 – 1995:** Pena, J. Formación de palabras, gramática y diccionario. // *Revista de Lexicografía I*, 1994 – 1995, 163 – 181.
- Pencheva 2004:** Пенчева, М. *Английските думи*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Petrova 2006:** Петрова, С. По въпроса за езиковите равнища. // *LiterNet*, 23.06.2006, № 6 (79), 13.10.2012 < http://litenet.bg/publish19/s_petrova/-ezikovi.htm>.
- Radeva 1991:** Радева, В. *Словообразуването в българския книжовен език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.
- RAE 2010:** RAE. *Nueva gramática de la lengua española. Manual*. Madrid: Espasa Libros, 2010.
- Roca-Pons 1974:** Roca-Pons, J. *Introducción a la gramática*. Barcelona: Teide, 1974.
- Smirnitskiy 1956:** Смирницкий, А. И. *Лексикология английского языка*. Москва, 1956.
- Ullmann 1980:** Ullmann, S. *Semántica. Introducción a la ciencia del significado*. Madrid: Aguilar, 1980.
- Varela Ortega 1990:** Varela Ortega, S. *Fundamentos de morfología*. Madrid: Síntesis, 1990.
- Varela Ortega 2009:** Varela Ortega, S. *Morfología léxica: la formación de palabras*. Madrid: Gredos, 2009.

**BULGARSKIE FRAZEOLOGIZMY Z GŁÓWNYM
KOMPONENTEM SOMATYZMEM WYRAŻAJĄCE GNIEW**

Joanna Mleczko
Uniwersytet Śląski

**BULGARIAN PHRASEOLOGICAL CONSTRUCTIONS
EXPRESSING ANGER CONTAINING SOMATISM AS
THE MAIN COMPONENT**

Joanna Mleczko
University of Silesia, Katowice

The article is an attempt of semantic analysis of Bulgarian phraseologisms with the main component somatism expressing the feeling of anger. The point of gravity in it is placed in the symptoms of anger solidified in the analyzed compounds; physiological reactions (e.g.: disturbances of organic functions), emotional reactions (e.g.: gestures and mimic expressions accompanying the emotions) and emotional acts (e.g.: aggressive behavior towards others).

Key words: phraseology, feelings, somatisms

„Elementarna ludzka potrzeba: powiedzieć innym, w szczególności najbliższemu człowiekowi, o naszych uczuciach, „podzielić się” naszymi uczuciami. (...) Któż nie zna dojmującego poczucia braku słów – chcieć rozmieścić wszystkie nasze uczucia w tych przegródkach z etykietkami „smutek”, „radość”, „złość”, „strach” itp. to zadanie przypominające rozlewanie morza do słoików (...). A jednak mówimy jakoś o uczuciach” (Wierzbicka 1971: 28). Często w takich sytuacjach odwołujemy się do frazeologizmów. Jak pisze Anna Pajdzińska: „W sferze oznaczeń emocji doskonale (...) widać, że frazeologizmy nie zawsze są tylko bardziej ekspresywnymi nominacjami zjawisk już nazwanych za pomocą słów. Charakteryzują również zjawiska, których złożoność utrudnia (uniemożliwia?) jednowyrazowe określenie” (Pajdzińska 1990: 87).

Analizowany materiał obejmuje związki frazeologiczne (w tym warianty¹) z głównym komponentem słownictwem cielesnym², wyrażające w języku bułgarskim uczucie gniewu³. Zostały one wyekscerpowane z synonimicznego słownika frazeologicznego A. Nanowej (*Фразеологичен синонимен речник на българския език*).

Spośród 87 badanych frazeologizmów 69 wystąpiło w źródle ekscerpcji z definicją, która jednoznacznie łączy je z uczuciem gniewu, np.: *изхвърквам / изхвъркна от кожата си* ‘изпадам в силно **раздразнение**, **силно се разгневявам**, **ядосвам**, **вбесявам** и **преставам да се владея**, **да се сдържа**’. Pozostałych 18 związków (oznaczanych w tekście*), zgodnie z definicją słownikową (ograniczoną do jednego znaczenia), wiąże się nie tylko z gniewem (np.: *пламват ми / пламнат ми ушите** ‘изчервявам се, зачервявам се (обикн. от **смушение**, **срам**, **вълнение** и под.)’). Większość z nich, według eksplikacji słownikowej, jest używana w języku bułgarskim także dla nazwania innych „silnych uczuć”, których autorka słownika jednak nie wymienia, np.: *кива ми / кипне ми кръвта** ‘обхваща ме **силно вълнение**, **възбуда**; изпадам под властта на **някакво силно чувство**’. Czasami proponowana definicja jest jeszcze mniej precyzyjna, bo nie mówi nawet o „jakimś silnym uczuciu”, a jedynie o „innej przyczynie” zachowania, będącego reakcją na przeżywane uczucie (np.: *хващам си / хвана си главата** ‘махам се, напускам някое място поради **отчаяние**, **яд** или **друга причина**, **отивам си с намерение** **никога да не се върна повече**; **забягвам**’).

Przynależność jednego i tego samego frazeologizmu do różnych grup uczuć nie jest zjawiskiem rzadkim (w badanym materiale wśród związków

¹ Ani Nanowa pojęcie wariantu frazeologicznego nie ogranicza tylko do zamiany jednej formy komponentu związku na inną jego formę, np. formy liczby pojedynczej na formę liczby mnogiej, jednego przyimka na drugi (**формална вариантност**) – w słowniku warianty tego typu umieszczane są w okrągłych nawiasach. Dopuszcza także wymienną leksykalną (**лексикална вариантност**) przy zachowaniu wspólnej obrazowości związków traktowanych jako warianty (Nanowa 2005: 8 – 9).

² Określenie zaczerpnięte z artykułu Anny Wierzbickiej *Rozważania o częściach ciała* (Wierzbicka 1975: 92).

³ Pole semantyczne gniewu wiąże, opierając się na typologii uczuć zaproponowanej przez Iwonę Nowakowską-Kempną, z następującymi szeregami rzeczowników i czasowników: *wzburzenie, zachnąć się, dąsać się, boczyć się, rozdrażnienie, oburzenie, obruszenie, gniewać się*, a w podgrupie gniewu – złości: *denerwować, irytować się, niecierpliwieć się, złościć się, wściekłość, pienić się, szaleć, biesić się, pasja, rozjuszenie, furia* (Nowakowska-Kempna 1995: 120). Por. też (Jędrzejko, Nowakowska-Kempna 1985: 82).

jednoznacznie kojarzonych z gniewem wystąpiły także takie, które w słowniku notowane są w kilku znaczeniach i każde z nich wyraża inne uczucie: **GNI EW (2.)** i **STRACH (1.)** (*пуква ми се / пукне ми се # спуква ми се / спука ми се жлъчката (1., 2.)* 1. ‘silno се изплашвам’; 2. ‘изведнъж ме обхваща силен гняв, яд, много се ядосвам от нещо и не мога да преодолеем яда си’) oraz **GNI EW (2.)** i **SMUTEK (3.)** (*причернява ми / причернее ми # притъмнява ми / притъмнее ми пред (на) очите (2., 3.)* 2. ‘обхваща ме силен яд, гняв, ярост и преставам да се владея; загубвам самообладanie от силен пристъп на гняв’; 3. ‘става ми много тежко, изпадам в отчаяние и безнадеждност’; *черно ми става / стане пред очите (2., 3.)* 2. ‘ts.’; 3. ‘ts.’). W tym wypadku chodzi jednak o małą precyzyjność słownika, która pozwala, zwłaszcza użytkownikowi języka, dla którego bułgarski nie jest językiem rodzimym, na swobodne przyporządkowanie frazeologizmów, zwłaszcza uwarunkowanych nie biologicznie, lecz kulturowo, do tej czy innej grupy uczuć, w zależności od subiektywnej oceny tego, co uznaje on za „silne uczucie”, nie mówiąc już o niezwykle pojemnym semantycznie określeniu: „inna przyczyna”.

W wyborze materiału, poza kryterium semantycznym, a więc znaczeniem frazeologizmu, ważną rolę odegrało także kryterium strukturalne – wyrażone eksplicytnie nazwy części ciała (zewnątrznych i wewnętrznych), płynów ustrojowych lub produktów gruczołów wydzielania zewnętrznego jako jeden z komponentów związku⁴. Grupę gniewu tworzą tu zatem frazeologizmy z 10 zewnętrznymi częściami ciała: **głową (глава)**, **twarzą (лице/физиономия/мутра/муцуна)**, **oczami (очи)**, **brwiami (вежди)**, **uszami (уши)**, **nosem (нос)**, **wargami (устни)**, **szyją (врат)**, **plecami (гръб)**, **skórą (кожа)**, **paznokciami (нокти)**, 8 wewnętrznymi: **ustami (уста)**, **gardłem (гърло)**, **językiem (език)**, **zębami (зъби)**, **wątrobą (дроб)**, **pęcherzykiem żółciowym (жлъчка)**, **jelitami (черва)**, **nerwami (нерви)** oraz 2 płynami ustrojowymi: **krwią (кръв)** i **żółcią (жлъчка)**.

Najwięcej związków występuje z **głową** [16], **krwią** [13] i **nerwami / nerwem** [12]. **Skóra** i **oczy** zostały poświadczane w 8 frazeologizmach każdy, na **twarz** i **ucho / uszy** przypada po 7 frazeologizmów, **nos** wystąpił w 4 związkach, **plecy** – w 3, **wargi**, **zęby**, **pęcherzyk żółciowy** – w 2 każdy.

⁴ Zastosowano charakterystykę podstawową, która nie uwzględnia struktury anatomicznej poszczególnych części ciała (zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych). Ze słownictwa cielesnego zostały wyłączone procesy fizjologiczne (u A. Wierzbickiej określane jako procesy cielesne, do których autorka zalicza: jedzenie, oddychanie i łaknienie (Wierzbicka 1975: 92)).

Brwi, paznokcie, szyja, usta, gardło, język, serce, wątroba, jelita, żółć wystąpiły w pojedynczych frazeologizmach.

Większość analizowanych jednostek ma w swojej strukturze wyrażony eksplicytnie tylko 1 somatyzm (np.: *сключвам / ключа везде* ‘придобивам сърдит, мрачен израз на лицето си; намръщвам се, навъсвам се, намусвам се, нацупвам се’). W 5 związkach wystąpiły razem 2 nazwy: 3-krotnie **kręw** w połączeniu z **głową** (np.: *всичката кръв прелива / преля в главата ми* ‘изпадам в състояние на силно вълнение, раздражение, гняв’) i 2-krotnie z **oczami** (np.: *става ми / стане ми кръв пред очите* ‘изпадам в силно раздражение, силно се разгневявам, ядосвам, вбесявам и преставам да се владея, да се сдържа’). W 1 przypadku jako 2 równorzędne komponenty poświadczona została para **zęby + paznokcie** (*изправям се / изправя се на <зъби и> нокти* (жарг.) ‘ts.’). Część związków ma natomiast drugi somatyzm wyrażony implicytnie. Są to najczęściej frazeologizmy, w których wymienia się część ciała wchodzącą w kontakt z **rękami**, choć te nie stanowią składowej związków, zawierając się jedynie w ich predykatkach (Krawczyk 1983: 141), np.: *натривам / натрия мутрата на някого (грубо)* ‘остро се скарвам на някого, наругавам’⁵.

Badane frazeologizmy utrwalają trzy aspekty przeżywanego emocje organizmu⁶: **I. REAKCJE FIZJOLOGICZNE, II. REAKCJE EKSPRESYJNE i III. CZYNNOŚCI EMOCJONALNE.**

I. REAKCJE FIZJOLOGICZNE⁷

Fizjologiczne objawy gniewu utrwalone w badanych związkach frazeologicznych to: **1) wewnętrzne poruszenie organizmu** i wywołujące je: **a) wzrost ciśnienia krwi, b) wzrost temperatury ciała** (w obu przypadkach zmiany w układzie krążenia) oraz **c) „poruszenie” nerwów** (zmiany w ośrodkowym układzie nerwowym) – frazeologizmów odwołujących się do tej grupy powiązanych ze sobą objawów jest najwięcej; **2) zakłócenia w funkcjonowaniu narządów wewnętrznych oraz gruczołów wydzielania zewnętrznego** (zmiany w układzie

⁵ Inne związki frazeologiczne z parą somatyzm wyrażony eksplicytnie + [somatyzm wyrażony implicytnie] poświadczone w badanym materiale to: **głowa / uszy / oczy / nos + [ręce], usta / gardło / język / wargi + [śliny]**.

⁶ Przyjęty schemat opisu objawów gniewu, stosowany w psychologii, został przywołany za Agnieszką Mikołajczuk (Mikołajczuk 1997: 150 – 151). Por. też: (Mikołajczuk 1999: 220 – 223).

⁷ Pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować Pani Prof. dr hab. nauk medycznych Barbarze Zubelewicz-Szkodzińskiej za konsultację medyczną.

pokarmowym), czy wreszcie **3) zaburzenia percepcji wzrokowej** (zmiany w układzie krążenia i obwodowym układzie nerwowym).

1) WEWNĘTRZNE PORUSZENIE ORGANIZMU

Wśród badanych związków te, w których objawy gniewu wiążą się z **wewnętrznym poruszeniem organizmu** stanowią dość liczną grupę. To warianty leksykalne z głównym komponentem **skóra**, jako zewnętrzną granicą ciała człowieka (Горды 2010: 174), gdzie zmienną jest element werbalny, czasownik wskazujący na nadmierną pobudliwość eksperientera, który *LEDWO MIEŚCI SIĘ W SWOJEJ SKÓRZE* (*едва се побирам / побера в кожата си* 1. ‘много съм ядосан, разгневен, не мога да се успокоя и да се примиря с нещо’; 2*. ‘много съм напрегнат, развълнуван, не мога да се успокоя от някакво силно чувство, което ме е обзело’), *NIE MOŻE ZMIEŚCIĆ SIĘ W SWOJEJ SKÓRZE* (*не мога да се побера в кожата си* 1. ‘ts.’; 2*. ‘ts.’), *NIE MIEŚCI SIĘ W SWOJEJ SKÓRZE* (*не се побирам / не се побера в кожата си* ‘много се ядосвам, много се гневя’), *WYCHODZI ZE SWOJEJ SKÓRY* (*излизам / изляза от (из, въвн от, извън) кожата си* ‘изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам, вбесявам и преставам да се владея, да се сдържам’), *WYSKAKUJE ZE SWOJEJ SKÓRY* (*изскоквам / изскокна (изскачам / изскоча) от (из) кожата си* (диал.) ‘ts.’), *WYLATUJE ZE SWOJEJ SKÓRY* (*изхвърквам / изхвъркна от кожата си* ‘ts.’⁸). Podobne znaczenie mają związki z głównym komponentem – **plecy**, które pod wpływem sił odśrodkowych, jakie działają we wnętrzu targanego emocjami ciała, ulegają rozerwaniu (*ROZRYWA MNIE W PLECACH* *пръсвам се / пръсна се откъм (през) гърба <си>* ‘изведнъж ме обхваща силен гняв, яд, много се ядосвам от нещо и не мога да преодолеем яда си’, *пръскам се # пукам се откъм (през) гърба <си>* ‘много се ядосвам, много се гневя’).

a) WZROST CIŚNIENIA KRWI

Jednym z objawów gniewu jest **wzrost ciśnienia krwi w organizmie** (spowodowany zwiększonym wydzielaniem do niej hormonów), co może

---

⁸ Ten sam typ frazeologizmów (trzy ostatnie) w języku rosyjskim autorzy słownika rosyjskiej frazeologii wiążą z mitycznymi wyobrażeniami o wilkołakach, które mogą zrzucić z siebie ludzką skórę i zmieniać się w zwierzęta (Бирих, Мокиенко, Степанова 1998: 269, Горды 2010: 175).

być odczuwane jako **uderzenie krwi do głowy** (*KREW PODNOSI MI SIĘ*⁹ # *NAPŁYWA MI DO GŁOWY* *качва ми се / качи ми се* # *нахлува ми / нахлуе ми кръвта в главата* ‘изпадам в състояние на силно вълнение, раздразнение, гняв’, *САЛА KREW PRZELAŁA MI SIĘ DO GŁOWY* *всичката кръв прелива / преля в главата ми* ‘ts.’) lub jej **napłynięcie do oczu** (*OCZY NAPEŁNIAJĄ MI SIĘ KRWIĄ* *наливат ми се / налят ми се очите <с кръв>* ‘ts.’, *KREW STAJE MI PRZED OCZAMI* *става ми / стане ми кръв пред очите* ‘изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам, вбесявам и преставам да се владея, да се сдържам’) albo **burzenie się krwi** (*KREW ZACZYNA MI SZALEĆ* *кръвта ми заиграва / заиграе** ‘обхваща ме силно вълнение, възбуда; изпадам под властта на някакво силно чувство’, *ROZSZALAŁA MI SIĘ KREW* *разиграва ми се / разиграе ми се кръвта** ‘ts.’, *GOTUJE MI SIĘ KREW* *кипва ми / кипне ми кръвта** ‘ts.’, *ZACZYNA MI PŁONAĆ KREW* *запалва ми се / запали ми се* # *разпалва ми се / разпали ми се кръвта** ‘ts.’, *PŁONIE MI KREW* *пламва ми / пламне ми кръвта** ‘ts.’).

b) WZROST TEMPERATURY CIAŁA

Wraz ze wzrostem temperatury ciała **zmienia się kolor skóry** na bardziej intensywny. W badanym materiale tylko 1 związek, z głównym komponentem **uszy**, utrwała ten objaw gniewu (*PŁONA MI USZY* *плават ми / пламнат ми ушите** ‘изчервявам се, зачервявам се (обикн. от смущение, срам, вълнение и под.)’).

c) „PORUSZENIE” NERWÓW

Związki frazeologiczne wyrażające gniew z głównym komponentem **nerwy**, tworzą kilka grup, będących odbiciem naiwnych wyobrażeń o systemie nerwowym człowieka i jego roli w organizmie, a także zapisem kolejnych faz przeżywanego uczucia (jego nasilania się). Tak więc gdy doświadczający uczucia wpada w gniew *NERWY GO CHWYTAJĄ* (*хващат ме / хванат ме нервите* # *хваща ме / хване ме нервата* (жарг.) ‘изпадам в силно раздразнено състояние, силно се изнерwiam, разгневявам, ядосвам; нервирам се’), *SZALEJĄ* (*разиграват ми се / разиграят ми се нервите* # *разиграва ми се / разиграе ми се нервът* ‘ts.’). Owładnięty emocjami *NAPINA NERWY* (*опъвам си / опъна си нервите* ‘до краен предел се нервирам, ядосвам или napręgam

⁹ Wersalikami został zapisany przekład bułgarskiego frazeologizmu, a nie jego ewentualny ekwiwalent polski (nie wszystkie ekscerpowane bułgarskie jednostki mają swoje polskie odpowiedniki).

психически'), wreszcie traci nad nimi kontrolę – *WYPUSZCZA NERWY* (*изпускам / изпусна # изтървавам / изтърва нервите си* 'изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам, вбесявам и преставам да се владея, да се сдържам'). Same napięte *NERWY NIE WYTRZYMUJĄ* (*не ми издържат нервите (2.)* 'ts.'). *RWANIE / ROZRYWANIE SOBIE NERWÓW* (*късам си # скъсам си / скъсам си нервите* 'до краен предел се нервирам, ядосвам или напругам психически') staje się sygnałem dojścia do granicy wytrzymałości. Przekroczyć tę granicę to już *NIE MIEĆ NERWÓW* (*нямam нерви* 'не мога повече да издържам на силни душевни и нервни напреżenia').

Wyjątkowe miejsce w grupie ekscerpowanych związków zajmuje frazeologizm *PSUĆ SOBIE NERWY* (*хабя <си> нерви<те>* 'дразня се, нервирам се, ядосвам се напразно, обикн. за дребни неща') wskazujący na samego przeżywającego jako źródło niepożądanych, szkodzących mu emocji.

2) ZAKŁÓCENIA W FUNKCJONOWANIU ORGANÓW WEWNĘTRZNYCH ORAZ GRUCZOŁÓW WYDZIELANIA ZEWNĘTRZNEGO

W analizowanym materiale spowodowane gniewem **zaburzenia w funkcjonowaniu wewnętrznych organów** wiążą się z **pecherzykiem żółciowym** (*PEKA MI WORECZEK¹⁰ ŻÓLCIOWY* *пуква ми се / пукне ми се # спуква ми се / спука ми се жлъчката (2.)* 'изведнъж ме обхваща силен гняв, яд, много се ядосвам от нещо и не мога да преодолеем яда си'), **jelitami** (*GOTUJĄ SIĘ // KIPIĄ MI TRZEWIA* *възвират ми / възврат ми червата (диал.)* 'обхваща ме силен гняв, яд; силно се разгневявам, ядосвам, избухвам') **wątroba** (*GOTUJE SIĘ // KIPI MI WĄTROBA* *възвират ми / възвират ми дробът (диал.)* 'ts.') oraz wydzielaną przez nią **żółcią** (*WYLEWAM ŻÓŁĆ NA KOGOŚ* *изливам си / излея си жлъчката срещу някого* 'давам израз на неприязнеността си, на гнева и раздразнението си, като отправям остри, язвителни i злърни нападки срещу някого; нахвърлям се с озлобление върху някого', *ZATRUWAM SOBIE KREW* *травя си кръвта* 'създавам си главоболия, силно се дразня, ядосвам се за нещо'¹¹, *ROBIĘ SOBIE ZŁĄ KREW* *правя си лоша кръв (диал.)* 'ts.').

¹⁰ W przykładzie bułgarskich związków frazeologicznych używam potocznych nazw określonych części ciała, które zostały utrwalone w polskiej frazeologii somatycznej (Kłosińska, Sobol, Stankiewicz red. 2008).

¹¹ Frazeologizm motywowany przez wyobrażenie, że przy silnych emocjach negatywnych przedostaje się do krwi zatrująca ją żółć (Горды 2010: 191).

Przejawem zaburzeń w pracy gruczołów wydzielania zewnętrznego jest też odczuwane przez eksperciencera **uczucie suchości** (*ZASYCHA MI W USTACH # W GARDLE* (*пресъхва ми / пресъхне ми устата** # *пресъхва ми / пресъхне ми гърлото** ‘усещам сухота в устата и гърлото (обикн. от силно **вълнение**, уплаха, силна жажда)’), *WYSYCHA MI JEZYK # WYSYCHAJĄ MI WARGI* (*пресъхва ми / пресъхне ми езикът** # *ми устните** ‘ts.’).

3) ZABURZENIA PERCEPCJI WZROKOWEJ

Wywołane spadkiem ciśnienia krwi **zaburzenia percepcji wzrokowej**, towarzyszące uczuciu gniewu, które eksperciencer odczuwa jako ciemność zostały tu utrwalone w 3 frazeologizmach (*ROBI MI SIĘ CZARNO PRZED OCZAMI* *черно ми става / стане пред очите* (2.) ‘обхваща ме силен яд, гняв, ярост и преставам да се владея; загубвам самообладение от силен пристъп на гняв’, *POCIEMNIAŁO MI # POCZERNIAŁO MI W OCZACH* *притъмнява ми / притъмнее ми # причернява ми / причернее ми пред (на) очите* (2.) ‘ts.’).

II. REAKCJE EKSPRESYJNE

Wyrażone w badanych związkach reakcje ekspresyjne towarzyszące uczuciu gniewu, służące ich ujawnieniu i wyładowaniu (Mikołajczuk 1997: 151) wiążą się z mimiką (**zmianą wyrazu twarzy**).

1) ZMIANA WYRAZU TWARZY

Zewnętrznym objawem gniewu może być **nienaturalny wyraz twarzy**: jej **wykrzywienie**, na co wskazuje przymiotnik *кисело* ‘kwaśny’ jako komponent określający część ciała (*ROBIĘ KWAŚNĄ TWARZ # MINEŃ* *направлям / направля кисела физиономия # кисело лице* ‘придобивам недоволен, сърдит вид; разсърдвам се, нацупвам се, намусвам се’) lub – w badanym materiale utrwalone tylko w 1 frazeologizmie – **wydłużenie** (*ROBIĘ DŁUGĄ MINEŃ* *направлям / букв. направля дълга физиономия* ‘ts.’).

Zmiany w wyglądzie twarzy osoby przeżywającej gniew wiążą się także, na co wskazuje analizowany materiał, ze **zmarszczeniem brwi** (*ŚCIAĞAM BRWI* *сключвам / склуча вежди* ‘придобивам сърдит, мрачен израз на лицето си; намръщвам се, навъсвам се, намусвам се, нацупвам се’) oraz **nadymaniem nosa** (*NADYМАМ NOS* *надувам / надуя нос* ‘разсърдвам се, нацупвам се, намусвам се’) lub **warg** (*NADYМАМ USTA* *надувам / надуя устни* ‘ts.’).

Okazywanie gniewu poprzez **zgrzytanie zębami** zostało utrwalone tylko w 1 związku (*ZGRZYTAM ZĘBAMI скърцам <със> зъби* ‘много се ядосвам, много се гневя’).

III. CZYNNOŚCI EMOCJONALNE

Grupa ta obejmuje związki frazeologiczne, w których utrwalono działania eksperiencera podejmowane przez niego w celu dania upustu przeżywanym emocjom – jak pisze A. Wierzbicka: „W człowieku rozgniewanym dezaprobatą budzi chęć do działania, do jakiegoś czynu skierowanego przeciw (prawdziwemu czy domniemanemu) złu” (Wierzbicka 1971: 45). Można w niej wydzielić związki opisujące działania: **1) z zastosowaniem siły wobec Y-a**, **2) z zastosowaniem siły wobec samego siebie** oraz **3) inne**.

1) DZIAŁANIA AGRESYWNE Z ZASTOSOWANIEM SIŁY WOBEC Y-A

O zróżnicowaniu tej grupy stanowią czasowniki nazywające zachowania subiekta oraz rzeczownikowe nazwy obiektu działania. Najczęściej pojawiającym się wśród analizowanego materiału narzędem Y-a, na który skierowana jest agresja X-a są **uszy** (*NAPINAM // NACIĄGAM KOMUŚ USZY опъвам ушите на някого* ‘мъмря строго някого, карам се някому, съдя и наставлявам някого’, *CIĄGNĘ KOGOŚ ZA USZY тегля ушите на някого* ‘ts.’; *SZARPIĘ KOGOŚ ZA USZY (UCHO) дърнам ушите (ухото) на някого* ‘ts.’ *SZARPAĆ KOGOŚ ZA USZY (UCHO) дрънвам / дрънна <за> ушите (ухото) някого* ‘смъмрям много остро някого, скарвам се на някого за постъпките му, за поведението му, здравата наругавам някого’, *WYRYWAM KOMUŚ USZY (UCHO) отпоря / отпорвам ушите (ухото) на някого* ‘ts.’, *NALEWAM KOMUŚ DZIEGCIĄ DO USZU наливам / наляя катран в ушите на някого (диал.)* ‘мъмря строго някого, карам се някому, съдя и наставлявам някого’).

Inne części ciała będące obiektem działania osoby doświadczającej gniewu to: **głowa** (*NACIERAM KOMUŚ GŁOWĘ <MYDŁEM> нажулвам / нажуля главата <със сапун> главата на някого* ‘остро се скарвам на някого, наругавам, нахоквам някого за неговото поведение’, *NACIERAM KOMUŚ GŁOWĘ MYDŁEM натърквам / натъркам главата със сапун на някого* ‘остро се скарвам на някого, наругавам’, *MYDŁĘ KOMUŚ GŁOWĘ сапунисвам / сапунисам главата на някого* ‘нахоквам, наругавам някого, накарам се здравата на някого, много строго и сурово смъмрям някого’, *ROZCIERAM*

KOMUŚ SÓL NA GŁOWIE *натърквам / натъркам сол на главата на някого* ‘остро се скарвам на някого, наругавам’, *NALEWAM KOMUŚ DZIEGICIA DO GŁOWY* *наливам / наляя катран в главата на някого* (диал.) ‘мъмря строго някого, карам се някому, съдя и наставлявам някого’, *twarz (NACIERAM KOMUŚ PYSK # GEBEŃ // MORDEŃ* *натривам / натрия # натърквам / натъркам мутрата # муцуната на някого* (грубо) ‘остро се скарвам на някого, наругавам’), *nos (NACIERAM KOMUŚ NOS* *натривам / натрия (1.) # натърквам / натъркам # нажулвам / нажуля носа на някого (1.)* ‘ts.’), *szyja [kark] (NACIERAM KOMUŚ SZYJĘ // KARK* *натърквам / натъркам врата на някого* ‘ts.’).

2) DZIAŁANIA AGRESYWNE Z ZASTOSOWANIEM SIŁY WOBEC SIEBIE SAMEGO

Rzadziej przeżywający gniew stosuje siłę wobec siebie samego. W badanym materiale obiektem działania X-a jest jego *głowa* (*BIJĘ SIĘ W GŁOWĘ* *бия се в главата* ‘горчиво съжалявам, разкайвам се за нещо; ядосвам се на себе си за нещо, което не е трябвало да правя’, *OKŁADAM SOBIE GŁOWĘ* *бия си главата (2.)*, ‘ts.’ *блъскам си главата (3.)* ‘ts.’, *OKŁADAM SOBIE GŁOWĘ DWOMA KAMIENIAMI* *бия си главата с два камъка* ‘ts.’, *OKŁADAM SOBIE GŁOWĘ KAMIENIAMI* *бия си главата с камъни* ‘ts.’, *OKŁADAM SOBIE GŁOWĘ PIĘŚCIAMI* *блъскам си главата с юмруци* ‘ts.’).

3) INNE

W tej podgrupie wystąpiły związki, które tylko pozornie są zapisem działań X-a, bo w rzeczywistości nigdy nie zostaną zrealizowane (*BIOREŃ SOBIE GŁOWĘ* *вземам си / взема си главата** # *очите** ‘махам се, напускам някое място поради отчаяние, яд или друга причина, отивам си с намерение никога да не се връщам повече’, *CHWYTAM SOBIE GŁOWĘ* # *OCZY* *хващам си / хвана си главата** # *очите** ‘ts.’, *грабвам си / грабна си очите** ‘ts.’, *STAJĘ NA <ZĘBACH> I PAZNOKCIACH* *изправям се / изправя се на <зъби и> нокти* (жарг.) ‘изпадам в силно раздразнение, силно се разгневявам, ядосвам, вбесявам и преставам да се владея, да се сдържам’).

Podsumowanie

Wśród badanego korpusu związków frazeologicznych występują więc zarówno takie, których znaczenie zamyka się w formule: ‘człowiek X zachowuje się w sposób Y, co dla pewnej społeczności (do której należy

mówiący) jest identyfikatorem uczucia gniewu' (Pajdzińska 1990: 101), jak i takie (stanowią większość), do których można odnieść formułę: 'w człowieku X zachodzi lub jakby zachodzi zmiana fizyczna Y, co dla pewnej społeczności (do której należy mówiący) jest charakterystycznym przejawem uczucia gniewu' (Pajdzińska 1990: 104). Pierwszą kategorię A. Pajdzińska w artykule *Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata* zalicza do frazeologizmów uwarunkowanych **kulturowo**, zaś drugą – do frazeologizmów uwarunkowanych **biologicznie** (Pajdzińska 1990: 101). W ekscerpowanym materiale pierwszą kategorię reprezentują związki frazeologiczne będące zapisem **czynności emocjonalnych**, drugą – związki, w których utrwalone zostały związane z gniewem **reakcje fizjologiczne i ekspresyjne**.

Zmiany fizyczne (ludzkiego ciała lub w ludzkim ciele) „rozpatrywane jako manifestanty określonych klas uczuć, jako coś, co zostało wywołane przez uczucia” polska badaczka łączy w 3 klasy: 1) niezwykle, nienormalne funkcjonowanie lub niezwykle wygląd jakiejś części organizmu X-a; 2) zakłócenie funkcjonowania jakiejś części organizmu X-a; 3) przerwa w funkcjonowaniu jakiejś części organizmu X-a (Pajdzińska 1990: 102 – 103). Proponowany podział rodzi jednak pytanie o różnicę między niezwykle, nienormalnym funkcjonowaniem jakiejś części a zakłóceniami w jej funkcjonowaniu. Nienormalne, niezwykle funkcjonowanie jakiejś części ciała oznacza w istocie nieprawidłowość, zakłócenie w jej funkcjonowaniu (w przeciwieństwie do niezwykle wyglądu jakiejś części ciała, który nie musi mieć przełożenia na zakłócenie w jej funkcjonowaniu, a nawet przerwę). Wydaje się zatem, że właściwszy byłby tu podział obejmujący: 1) niezwykle (niepowodujący zaburzeń w funkcjonowaniu) wygląd jakiejś części organizmu X-a; 2) zakłócenia w funkcjonowaniu jakiejś części organizmu X-a (rozumiane jako jej nienormalne funkcjonowanie), ewentualnie z wewnętrzną gradacją zakłóceń, mogących prowadzić do przerwy w funkcjonowaniu określonej części ciała); 3) przerwa w funkcjonowaniu jakiejś części ciała organizmu X-a. Gdyby zastosować tę zmodyfikowaną klasyfikację do badanego materiału, to okazałoby się, że wśród biologicznie uwarunkowanych frazeologizmów wyrażających gniew dominują te, w których utrwalono, związane z tym uczuciem, mające podłoże fizjologiczne, zakłócenia w funkcjonowaniu organów wewnętrznych i płynów ustrojowych. Zmiany wyglądu jakiejś części ciała (wykrzywianie twarzy, nadymanie warg, nosa, zgrzytanie zębami, zaczerwienione uszy) lub przerwa w jej funkcjonowaniu (zerwane nerwy, ich brak, pęknięty pęcherzyk żółciowy) stanowią margines ekscerpowanego korpusu.

Analiza zgromadzonego materiału pod kątem sposobów konceptualizacji gniewu pokazuje, że dominuje w nim **wymiar ruchu**, co wiąże się z traktowaniem ludzkiego ciała jako „POJEMNIKA na uczucia, uczucia jako SUBSTANCJI, która szczelnie wypełnia pojemnik OD WEWNĄTRZ, uczucie oznacza tutaj taki „rodzaj substancji duchowej”, który łączy się z OŻYWIENIEM organizmu, pobudzeniem (...)” (Nowakowska-Kempna 1995: 154). W badanym materiale oprócz związków, w których uczucie gniewu konceptualizowane jest wyłącznie w wymiarze ruchu (np.: **ruch wewnątrz organizmu, pod wpływem ciśnienia, ku górze** [*качва ми се / качи ми се кръвта в главата, наливат ми се / наляят ми се очите <с кръв>*]; **ruch wewnątrz organizmu, pod wpływem ciśnienia, w różnych kierunkach** [*кръвта ми заиграва / заиграе**, *пуква ми се / пукне ми се жлъчката (2.)*]; **ruch odśrodkowy** [*изхвърквам / изхвъркна от кожата си, изливам си / излея си жлъчката срещу някого*]; **ruch na zewnątrz organizmu** [*направлям / направля кисела физиономия, надувам / надуя нос*]), występują także takie, w których wymiar ruchu łączy się z innymi wymiarami (np.: **wymiar ruchu + wymiar temperatury** [*възвират ми / възврат ми червата (диал.), кипва ми / кипне ми кръвта**], **wymiar ruchu + wymiar bólu** [*опъвам си / опъна си нервите*]. Inne wymiary to: **wymiar temperatury** (*запалва ми се / запали ми се кръвта**, *пламва ми / пламне ми кръвта**), **wymiar temperatury + wymiar koloru** (*пламват ми / пламнат ми ушите**), **wymiar koloru + wymiar wzroku** (*черно ми става / стане пред очите (2.)*). Dla konceptualizacji uczucia gniewu ważnym wymiarem jest także **wymiar bólu**: „Gniew wyobrażamy sobie jako następstwo fizycznego bólu (zgodnie z ogólniejszą tendencją do utożsamiania emocji z jej typową przyczyną). (...) Ból fizyczny to uszczegółowienie ogólnej krzywdy, zadanej ofierze” (Mikołajczuk 1999: 225 – 226). W badanym materiale przykładem takiego konceptualizowania gniewu jest większość związków frazeologicznych utrwalających działania emocjonalne eksperiencera z zastosowaniem siły skierowanej na Y-a lub wobec siebie samego. Tu także wymiar bólu krzyżuje się z innymi wymiarami, np.: **wymiar bólu + wymiar dotyku** (który go powoduje) + **wymiar ruchu** (*опъвам ушите на някого, нажулвам / нажуля главата <със сапун> на някого, блъскам си главата с юмруци*).

BIBLIOGRAPHY

- Анкова-Ничева 1993:** Анкова-Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.
- Бирх, Мокиенко, Степанова 1998:** Бирх, А. К., В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова, *Словарь русской фразеологии: историко-этимологический справник*. Санкт-Петербург: „Фолио-Пресс“, 1998.
- Горды 2010:** Горды, М. *Соматическая фразеология современных русского и польского языков*. Щецин: volumina.pl Daniel Krzanowski, 2010.
- Jędrzejko, Nowakowska-Kempna 1985:** Jędrzejko, E., I. Nowakowska-Kempna. O uczuciach i ich objawach w aspekcie semantyki leksykalnej. // *Przegląd Humanistyczny*, 1985, № 7 – 8, 81 – 90.
- Kłosińska, Sobol, Stankiewicz red. 2008:** *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem*. Pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2008.
- Krawczyk 1983:** Krawczyk, A. Frazeologizmy mimiczne i gestyczne (na materiale gwarowym). // *Socjolingwistyka*, 1983, № 5, 137 – 144.
- Mikołajczuk 1999:** Mikołajczuk, A. *Gniew we współczesnym języku polskim. Analiza semantyczna*. Warszawa: „Wydawnictwo Energeia“, 1999.
- Mikołajczuk 1997:** Mikołajczuk, A. Pole semantyczne gniewu w polszczyźnie. Analiza leksemów: gniew, oburzenie, złość, irytacja. // *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*. Pod red. R. Grzegorzycowej, Z. Zaron. Warszawa: Wydawnictwo UW, 1997, 149 – 171.
- Nanowa 2005:** Нанова, А. *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. София: Издателство „Хейзъл“, 2005.
- Nowakowska-Kempna 1995:** Nowakowska-Kempna, I. *Konceptualizacja uczuć w języku polskim*. Warszawa: WSP, 1995.
- Pajdzińska 1990:** Pajdzińska, A. Jak mówimy o uczuciach? Przez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata. // *Językowy obraz świata*. Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1990, 87 – 107.
- Wierzbicka 1971:** Wierzbicka, A. *Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne*. Warszawa: „Wiedza Powszechna“, 1971.
- Wierzbicka 1975:** Wierzbicka, A. Rozważania o częściach ciała. // *Słownik i semantyka: definicje semantyczne*. Pod red. E. Janus. Wrocław: Wydawnictwo PAN, 1975, 91 – 103.

**КОНКУРС ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА – 2012,
ИЛИ ПОЧЕМУ ПОЧЕТНОЕ ПЕРВОЕ МЕСТО
ОСТАЛОСЬ ВАКАНТНЫМ**

Вера Гливинская

Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова,

**THE LITERARY TRANSLATION COMPETITION
OF 2012 OR WHY NOBODY RECEIVED 1ST PRIZE**

Vera Glivinskaya

Lomonosov Moscow State University

The article presents the results of the annual literary Bulgarian-Russian translation contest held among students all over Russia. The contestants' ways of rendering intertextualisms, foreign language inclusions and wordplay are analysed in the article. The author emphasizes the importance of increasing students' background knowledge, developing their skill of pre-translation analysis of the original text as well as their ability to identify correctly hidden elements of meaning.

Key words: contest, literary translation, wordplay, intertextualism, foreign language inclusions

В 2012 году в Москве состоялся очередной Всероссийский конкурс студенческих переводов художественного текста с болгарского языка на русский. Конкурс этот проводится ежегодно с 2001 года и интересен с трех точек зрения:

1. Стимулирует интерес к переводу и позволяет выявить из числа студентов-болгаристов наиболее способных к этому виду деятельности;
2. Анализ ошибок, допущенных переводчиками, дает возможность преподавателям болгарского языка совершенствовать процесс обучения;

3. Тексты переводов представляют собой исключительно ценный и разнообразный материал для изучения способов перевода той или иной единицы языка.

Право участия в конкурсе имеют только студенты высших учебных заведений. По традиции конкурс проходит под эгидой Посольства Республики Болгария в Москве при содействии Болгарского культурного института. Организаторами конкурса выступают два факультета МГУ им. М. В. Ломоносова – филологический и факультет иностранных языков и регионоведения, который я имею честь представлять, а точнее две кафедры этих факультетов, соответственно: кафедра славянской филологии и кафедра славянских языков и культур.

Большую помощь в организации и проведении конкурса все эти годы оказывают лекторы болгарского языка – преподаватели ведущих болгарских университетов и сотрудники Института болгарского языка БАН – доц. Е. Чаушева, доц. М. Спасова, проф. В. Вытов, доц. Й. Дапчева, доц. М. Китанова, доц. М. Димитрова и доц. Б. Даскалова.

С каждым годом число участников возрастает, в связи с чем последние три года конкурс проводится в две ступени. Первый отбор поданные на конкурс переводы проходят в своих родных учебных заведениях, затем лучшие пересылаются на проверку жюри, состоящему из 5 членов – преподавателей болгарского языка кафедр – организаторов, перед которыми стоит нелегкая задача определения победителей.

Участниками последнего конкурса были студенты ведущих российских ВУЗов – Санкт-Петербургского государственного университета, Государственной академии славянской культуры (г. Москва), Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета (г. Москва), филологического факультета и факультета иностранных языков и регионоведения МГУ им. М. В. Ломоносова. Ко второму туру были допущены 19 конкурсантов. Проведение конкурса традиционно приурочено к празднику Славянской письменности, награждение победителей происходит в торжественной обстановке празднования Дня св. св. Кирилла и Мефодия в Посольстве Республики Болгария в Москве и награды вручает Чрезвычайный и Полномочный посол Республики Болгария в Российской Федерации. К сожалению, в этом году почетное 1-ое место осталось вакантным: во всех переводах были допущены серьезные ошибки, не позволившие членам жюри отдать кому-либо первое место. На чем же споткнулись юные переводчики?

Практически во всех переводах имеют место ошибки лексико-семантические, грамматические и стилистические, которые, к сожалению, повторяются из года в год и, в свою очередь, приводят к

ошибкам смысловым, то есть искажают смысл переводимого произведения (Гливинская 2011). Анализ таких ошибок, безусловно, интересен с точки зрения преподавания болгарского языка и перевода, но не является предметом данного сообщения. „Камнем преткновения“ в последнем конкурсе стали фразеологизмы, представленные в изобилии в конкурсных текстах и вызвавшие серьезные затруднения у переводчиков. Сопоставительный анализ предложенных конкурсантами вариантов перевода фразеологических единиц (далее ФЕ) позволяет проследить соотношение системы синонимических средств болгарского языка с системой таких средств русского. Традиционно на перевод даются два рассказа, как правило, не переведенные ранее на русский язык и содержащие т.н. переводческие трудности. Рассказ Здравки Евтимовой „Стопанката“ – лирическое повествование. На двух страничках текста проходит вся жизнь главных героев – мужчины и женщины, а точнее болгарина и болгарки, поскольку они, безусловно, отражают специфику болгарского национального характера: несуетность, неприхотливость и терпение. Рассказ Георгия Господинова „Белите гащи на историята“ написан совсем в иной тональности. Это рассказ об одном эпизоде из жизни обыкновенного болгарина, но этот эпизод позволяет автору выразить свое видение истории своего многострадального Отечества, пытающегося маневрировать между Сциллой и Харибдой. Рассказ искрится юмором, проникнут грустью и побуждает к размышлениям. При переводе этого рассказа конкурсанты помимо прочих переводческих трудностей столкнулись с проблемой передачи юмористического эффекта, создаваемого с помощью самых разнообразных художественных средств: это и двойная актуализация фразеологизмов, и использование интертекстуализмов и иноязычных вкраплений, и создание каламбура. Под двойной актуализацией мы, вслед за А. В. Куниным (Кунин 1974) и В. Кювлиевой-Мишайковой (Кювлиева-Мишайкова 1988) понимаем: „стилистично средство, за което е характерно едновременното използване на ФЕ в нейното единно значение и на неин компонент (или компоненти) в неговото пряко, буквално значение“ (Кювлиева-Мишайкова 1988: 148). Лингвистические основания реализации двойной актуализации следует искать в двух направлениях: „а) в тяхната разделнооформена структура, която позволява един (или два, три) компонент от структурата на ФЕ да се въприеме буквално и да се превърне в стилистичен актуализатор на същата ФЕ;

б) в преосмысленото значение на ФЕ и неговата проекция върху прототипното изходно свободно съчетание, на чиято основа е изградена ФЕ“ (там же: 150).

В разказе Г. Господинова словосочетание *белите гащи* използват три пъти: в названии разказа, в средина разказа в прямото смисле („*И най-накрая баща ми, изтървал легената, по бели гащи, с патрондаша от щипки през рамо*“) и, накрая, в завършението разказа: „Само по тези места и в такива мигове между милиционерската униформа и буржоазния халат, можем да мернем за миг истинското лице на историята. Дори не лицето, а направо белите ѝ гащи ..“. Связь словосочетания *белите гащи* с българским фразеологизмом *заварвам (сварвам, залавям и т.н.) по бели (долни) гащи* совсем очевидна. Этот прием создания юмористического эффекта и способы его передачи при переводе мы описали в докладе на тему „Фразеологизмы переводчику не друзья!“ на Юбилейной лексикографической конференции в Софии (октябрь 2012 г).

В этом нашем сообщении мы бы хотели остановиться несколько подробнее на передаче конкурсантами других средств создания юмористического эффекта, таких как интертекстуальные элементы, иноязычные вкрапления и каламбур.

Интертекстуальность, по определению Л. Л. Нелюбина, выражается в связях данного текста с другими текстами, в открытом или скрытом цитировании других текстов, в ссылках на другие тексты (Нелюбин 2003: 66). В разказе Г. Господинова мы наблюдаем по меньшей мере три интертекстуальных элемента. Идентификация одного из них, афоризма Ф. Э. Дзержинского, не представляет труда, так как он дан в тексте в кавычках и с указанием имени автора высказывания: *Над входната врата на къщата си той беше накарал да му изпишат с червени букви „Чекистът трябва да има хладен ум, горещо сърце и чисти ръце“ и отдолу – Феликс Едмундович Дзержински.*

Большинство конкурсантов доверились автору разказа и использовали прием обратного перевода:

„Чекист должен иметь/обладать/у чекиста должен быть холодный ум, горячее сердце и чистые руки“.

Более „искушенные“ переводчики последовали рекомендациям переводоведов (Влахов, Флорин 1980; Вербицкая, Гусева 2009) и предприняли поиск прототекста, тем более, что в наш компьютерный век сделать это довольно просто. Интернет-ресурс предлагает несколько вариантов (из речей Ф. Э. Дзержинского, произнесенных им в разные годы по разным случаям):

Чекист должен иметь горячее сердце, холодную голову и чистые руки.

У чекиста должны быть чистые руки, холодный разум и горячее сердце.

Чекистом может быть лишь человек с холодной головой, горячим сердцем и чистыми руками.

Сам по себе этот афоризм, его перевод или воспроизведение не имели бы большого значения для оценки качества перевода, если бы автор не решил „поиграть“ с ним, а тем самым и с нашими юными переводчиками: афоризм в рассказе становится предметом языковой игры, основой каламбура:

Една септемврийска вечер някой беше изтрил „хл-то“ от „хладен“ и го беше заменил с „г“ ...

Выдающиеся болгарские переводчики и переводоведы С. Влахов и С. Флорин писали: „К сожалению, загнать в узкие рамки правил каждый каламбур едва ли удастся: слишком много в его переводе индивидуального, своеобразного; чтобы справиться с ним, необходимы и совершенное владение обоими языками, и огромный опыт, и общая культура, но, пожалуй, в первую очередь, чувство юмора, сообразительность и талант“ (Влахов, Флорин, 1980: 287). Что же предприняли наши конкурсанты для того, чтобы справиться со столь сложной задачей – передать игру слов в интертекстуализме? Самый распространенный вариант звучит так:

Как-то вечером в сентябре кто-то стер „х“ в слове „холодный“, вместо этого написал „г“ ...

Совсем очевидно, что болгарское „гаден“ и русское „голодный“ ничего общего не имеют ни по своему денотативному, ни по коннотативному значению. Куда более вразумительным выглядит вариант:

Одной сентябрьской ночью кто-то стер „хол“ от „холодный“ и заменил на „нег“ ...

Остроумное решение игры с другим словом афоризма предприняли два переводчика:

Как-то раз под покровом сентябрьской ночи неизвестный злоумышленник приписал „не“ к слову „чистые“ ...

Однажды сентябрьским вечером кто-то исправил „руки“ на „брюки“ ...

В одном из переводов был предложен вариант игры со словом „разум“:

Одним сентябрьским вечером кто-то поиздевался над словом „разум“: стер букву „у“ и подписал спереди слог „ма“ ...

Перевод каламбура – задача, безусловно, „головоломная“, но „ни один переводчик не имеет права сдаваться, не добившись успеха в решении этой задачи и не избавив читателя от необходимости ломать голову над значением его перевода“ (Влахов, Флорин 1980: 314).

Некоторые переводчики, к сожалению, пошли по пути наименьшего сопротивления, оставив в переводе совсем непонятное русскому читателю „гадный“, да еще при этом исказив сам прецедентный текст:

„Чекисту нужно иметь хладный ум, горячее сердце и чистые руки“.

В один сентябрьский вечер кто-то стер „хл“ – у „хладный“ и заменил его на „г“ ...

Другие интертекстуальные элементы в рассказе Г. Господинова также легко идентифицируются в силу своего „классического“ происхождения и широкого использования в современном научном и политическом дискурсе:

А бай Костадин клатеше глава и повтаряше „човешка комедия, човешка комедия...“.

Приятно отметить, что уровень фоновых знаний позволил почти всем конкурсантам уловить авторскую аллюзию и перевести правильно:

А бай/дядя Костадин покачивал/качал головой и повторял: „Человеческая комедия, человеческая комедия ...“.

Лишь в одном переводе аллюзия не была идентифицирована и в результате авторский замысел не получил должной репрезентации:

А бай Костадин качал головой и повторял: „Ну и комедия, ну и комедия ...“.

Третий инертекстуальный элемент происходит из древнегреческой мифологии:

Трябвало да се мине някак между сцилата на бай Костадин и харибдата на майка ми.

Трудность работы с этим интертекстуализмом связана с его фразеологическим характером. Фразеологический словарь болгарского языка (1974) дает ему следующее толкование: Между Сцила и Харибда. Книж. В крайно тежко положение, при което има опасност от две страни. От названията на двете митични чудовища, намиращи се на двете страни на Месинския пролив, които поглъщали всички мореплаватели (ФРБЕ 1974: 577).

Юных переводчиков не смутила авторская орфография (написание со строчной буквы), в целом, почти все правильно идентифици-

ровали образы, а вариативность переводов была связана скорее с определением действия:

Надо же ему было как-то проскользнуть между Сциллой/Скиллой – в лице бая Костадина и Харибдой – в лице моей мамы.

Нужно же было как-то лавировать ....

Надо было только пройти/проплыть/миновать/проскочить ...

Только два из девятнадцати переводов выявили недостаточный уровень фоновых знаний своих авторов, а также и недостаточную их любознательность и добросовестность:

Надо было быть чем-то средним между сцилой бая Костадина и харибдой моей мамы.

Нужно было как-то справиться со сцилой бая Костадина и харибдой моей мамы (сохранена орфография авторов переводов).

Имена библейских и мифических персонажей широко используются учеными, писателями, журналистами в целях усиления образности, экспрессивности речи. В болгарском и русском языках они, в основном, совпадают. Это, безусловно, облегчает работу переводчиков, но только в том случае, если они им известны. Замечательная книга С. Влахова „Энциклопедичен речник от Авгий до Яфет“ (1996) содержит богатую и разнообразную информацию об именах персонажей из Библии и героев мифов народов мира, знакомит читателя с вечными ценностями человечества и должна была бы стать настольной книгой переводчика, если бы не была библиографической редкостью.

Помимо описанных переводческих трудностей в рассказе Г. Господинова есть еще один чрезвычайно неудобный для перевода элемент – так называемое иноязычное вкрапление. Иноязычными вкраплениями С. Влахов и С. Флорин называют слова и выражения на чужом для подлинника языке, в иноязычном их написании или транскрибированные без морфологических или синтаксических изменений, введенные автором для придания тексту аутентичности, для создания колорита, атмосферы или впечатления начитанности или учености, иногда – оттенка комичности или иронии (Влахов, Флорин 1980: 263).

Все переводчики единодушны в том, что перевод иноязычных вкраплений требует высокого мастерства и индивидуальных решений переводчика. Особенно затруднительно воссоздать в переводе эффект, производимый в оригинале вкраплением на языке перевода. С целью создания юмористического тона повествования Г. Господинов употребляет русское неопределенное местоимение *кое-что* в болгарском контексте:

Докато за Балзак знаехме кое-що, то за Сергиенко и досега нямам никава представа.

Трудно сказать, заметили ли наши переводчики этот авторский изыск, но в переводах не отмечено ни одной попытки воссоздать эффект этого иноязычного вкрапления. Четыре конкурсанта сохранили русское *кое-что*:

Если о Бальзаке мы знали кое-что, то о ....

Значительное число участников конкурса предпочли вариант:

Если о Бальзаке мы еще (хоть) что-то знали, то о .....

В одном переводе (кстати, в одном из лучших) мы встретили еще более вольную интерпретацию, уводящую еще дальше от русского *кое-что*:

И если кто такой Бальзак, мы знали, то о ....

Переводчики романа-эпопеи Л. Н. Толстого „Война и мир“ передали многочисленные французские вкрапления, выделив их курсивом. Этот прием целесообразен при работе со значительными массивами подобных вкраплений. Одно же маленькое слово, выделенное курсивом, вряд ли поможет воссоздать юмористический эффект иноязычного вкрапления в тексте оригинала.

Наши юные переводчики очень старались уцелеть между Сциллой вольного и Харибдой буквального перевода. Преодолевая многочисленные трудности переводческой практики, они так увлеклись, что забыли отслеживать элементарные и совсем прозаические правила: соответствие вида, времени, модальности, лица, числа, эксплицировать местоимения, передавать определенность/неопределенность болгарского имени средствами, принятыми в русском языке и т.п. Даже в лучших работах были допущены грубые ошибки в передаче грамматических значений. Вот примеры лишь некоторых из них:

А какво знаехме тогава за Балзак?

А что мы тогда **знаем** о Бальзаке? (*тогда* в контексте формы настоящего времени глагола обретает иной смысл, близкий русскому вообще).

Че бил голям любовник и пиел много кафе, докато пишел.

Только то, что он **был** большим охотником до женщин и **пил** много кофе, когда **писал** свои произведения (~~модальность~~ вместо *якобы, будто бы был ...*).

... защото в учебника по криминалистика пишело, че престъпникът винаги се връща на местопрестъплението...

... потому что в учебнике по криминалистике **было написано**, что преступник всегда возвращается на место преступления (~~мода~~^{ноетъ} вместо *будто бы пишут*).

*Носеше **един** легендарен халат и прякора Балзака.*

*Он носил **один** легендарный халат и прозвище Бальзак* (вместо носил легендарный халат).

*И **трите** къщи (се намираха) в средата на уличка със звучното име Сергиенко.*

И **три** дома в середине улицы со звучным названием Сергиенко (вместо *все три дома*).

*... с брат ми тайно се **обзалагахме**, че си има униформена пижама ...*

... и мы с братом тайно **поспорили** что у него есть форменная пижама ... (~~вид~~ вместо спорили).

Перечисленные ошибки являются свидетельством того, что грамматические вопросы перевода не утрачивают своей актуальности и должны занимать подобающее им место в системе подготовки переводчиков. Мы не останавливаемся более подробно на анализе обозначенных ошибок, поскольку перевод несвидетельских форм, как и передача некоторых других грамматических значений комментируются в публикациях других наших коллег – членов жюри (Ржанникова, Тимонина 2012). Наш интерес к передаче образных художественных средств определяется, прежде всего, трудностью задачи их идентификации и воспроизведения средствами другого языка, а также интересом к творческому поиску конкурсантов. Преподавание теории и практики перевода с болгарского языка на русский в настоящий момент осложнено отсутствием учебников, учебных пособий, да и просто публикаций в этой области. В своей педагогической деятельности мы, безусловно, опираемся на работы известных болгарских переводчиков и переводоведов С. Влахова и С. Флорина (Влахов, Флорин 1980), Ив. Васевой (Васева 1982), Ил. Владовой (Владова 1988), И. Ликомановой (Ликоманова 2006) и других лингвистов – авторов сопоставительных исследований. Однако почти все они ориентированы на перевод с русского на болгарский. Анализируя конкурсные переводы, мы попытались собрать некоторые примеры решения проблем передачи интертекстуальных элементов, иноязычных вкраплений и каламбура средствами русского языка. Следует отметить, что все эти трудные для передачи художественные средства сосредоточены в одном коротком рассказе Г. Господинова „Белите гащи на историята“. Второй конкурсный рассказ – „Стопанката“ Здр. Евтимовой – преподнес конкурсантам не

меньше сюрпризов, но связаны они с другими переводческими проблемами: передачей эмоционально-экспрессивной, социолокальной и фоновой информации. Анализ переводов этого рассказа, отражающего болгарскую народную речь, заслуживает специального внимания и дополнительного исследования. Так, почему же почетное первое место Всероссийского конкурса художественного перевода – 2012 осталось вакантным? Во-первых, предложенные для перевода тексты оказались слишком насыщенными переводческими трудностями; во-вторых, на фазе восприятия текста конкурсанты обнаружили пробелы в понимании некоторых лексических и грамматических средств болгарского языка; в-третьих, на фазе перевыражения не всем удалось преодолеть проблемы межъязыковой асимметрии и, наконец, хотя и не в последнюю очередь, курс теории и практики перевода с болгарского языка на русский пока еще не получил должного достойного места в учебных планах наших ВУЗов.

ЛИТЕРАТУРА

- Васева 1982:** Васева, Ив. *Теория и практика перевода*. София: „Наука и изкуство“, 1982.
- Вербицкая, Гусева 2009:** Вербицкая, М. В., Гусева, А. А. Проблема перевода интертекстуальных элементов: категориальный подход. // *Вестник Московского университета, серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 2009, № 2, 9 – 19.
- Владова 1988:** Владова, Ил. *Превод и време*. София: „Наука и изкуство“, 1988.
- Влахов, Флорин 1980:** Влахов, С., Флорин, С. *Непереводимое в переводе*. Москва, „Международные отношения“, 1980.
- Влахов 1996:** Влахов, С. *Енциклопедичен речник от Авгий до Яфет*. София: „Петър Берон“, 1996.
- Гливинская 2011:** Гливинская, В. Н. Поуките от конкурса по художествен превод 2008. // *Болгарский ежегодник*. Т. 7, Киев 2011, 145 – 152.
- Кунин 1974:** Кунин, А. В. Двойная актуализация как понятие фразеологической стилистики. // *Иностранные языки в школе*, № 6, 1974, 13 – 17.
- Кювлиева 1988:** Кювлиева-Мишайкова, В. За някои начини на актуализация на фразеологичните единици. // *Славистичен сборник*. Под ред. на Ив. Дуриданов. София: Изд. на БАН, 1988, 147 – 152.
- Ликоманова 2006:** Ликоманова, И. *Славяно-славянският превод*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.
- Нелюбин 2003:** Нелюбин, Л. Л. *Толковый переводоведческий словарь*. Москва: „Флинта-Наука“, 2003.

Ржанникова, Тимонина 2012: Ржанникова, О. А., Тимонина, Е. В. Болгарские несвидетельские формы как переводческая проблема (на материале работ, представленных на студенческий конкурс художественного перевода с болгарского языка на русский). // *Русистика: язык, культура, перевод*. София: „Изток – Запад“, 2012, 363 – 369.

ФРБЕ 1974: *Фразеологичен речник на българския език*. Т. I. София: Изд. на БАН, 1974.

Источники

Господинов: Господинов, Г. *Белите гащи на историята*. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=28&WorkID=323&Level=2>

Евтимова: Евтимова, З. *Стопанката*. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=288&WorkID=17536&Level=1>

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ В ГРАМАТИКАТА

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ЕДНА СПЕЦИФИЧНА ГРУПА ГЛАГОЛИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Красимира Чакърова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

OBSERVATIONS ON ONE SPECIFIC GROUP OF VERBS IN MODERN BULGARIAN

Krasimira Chakarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The paper examines the question of the aspectual nature and functional specifics of one group of Bulgarian verbs formed via the formant *-va* from single act perfectives with the suffix *-n-* (cf. *bodvam* < *bodna*, *migvam* < *migna*, *tropvam* < *tropna*, etc.). Emphasis is placed on the peculiarities in the building of the aspectual "triads", in which these verbs take part, while the important role of the initial multiplicatives (cf. *boda*, *migam*, *tropam*, etc.) is highlighted. The conclusion is reached that in semantic and functional respect, the analyzed verbal forms are grammatical iteratives, which are realized mainly in non-actual use.

Key words: grammatical iteratives, aspect, multiplicatives

Обект на проучване в статията са производните глаголи, образувани чрез прибавяне на формант *-ва-* към перфективи със суфикс *-н-* (от стб. *-n=*), които пък са деривати на изходни мултипликативи – срв.: *тропвам* < *тропна* < *тропам*, *пуквам* < *пукна* < *пукам*, *кваквам* < *квакна* < *квакам* и др. под. Макар броят на споменатите глаголи да е „достатъчно многоброен“ (Тотоманова 1989: 51), те не са детайлно изследвани в българската лингвистика. Основната ни цел е не само да опишем техните формално-семантични и функционални специфики, но и да покажем, че изучаването им има важно теоретично значение за точната и непротиворечива дескрипция на видовата система в съвременния български език.

Интересът ни към въпросните глаголи в голяма степен е провокиран и от факта, че по-голямата част от тях нямат преки аналози в останалите славянски езици (там свършените по вид словоформи със суфикс **-н-** обичайно са перфектива тантум), което поражда любопитния въпрос за евентуалните вътрешноезикови предпоставки, довели до подобна проява на морфологична асиметрия.

1. Ще започнем нашия анализ, насочвайки вниманието си към формалната характеристика на глаголите от разглежданата група, които се открояват при сравнение с останалите производни глаголи, образувани от перфективи с помощта на **-ва-** (или неин аломорф). Наблюденията ни показват следното:

а) В словообразователен аспект изследваните глаголи съдържат мултипликативен корен, най-често изхождащ от семелфактивен (моментно-едноактен) звукоподражателен израз – срв.: *квак/ва/м, ких/ва/м, клок/ва/м, пук/ва/м, трак/ва/м, цък/ва/м, шляп/ва/м, ах/ва/м, боц/ва/м, чук/ва/м, дзън/ва/м, дум/ва/м* и др. В това отношение те са сродни на изходните мултипликативи от несвършен вид, образувани от същия „ономатопоетичен“ корен (Тотоманова 1989) чрез прибавяне на мултипликативните суфикси **-а-**, **-ка-** (по-рядко **-ч-**, **-ца-**, **-от-**, **-ор-** и др.) – срв.: *квак/а/м, ких/а/м, клок/а/м, пук/а/м, трак/а/м, цък/а/м, шляп/а/м, чук/а/м, ах/ка/м, боц/ка/м, дзън/ка/м, дум/ка/м* и пр.¹ За разлика от изходните мултипликативи обаче глаголите от типа *тропвам* не вербализират мултипликативно множество от ситуации², поради което не могат да се съчетават свободно с лексикални обстоятелства за детерминирана / недетерминирана продължителност) – срв.: *Той кихаше пет минути / дълго / през цялото време / постоянно*, но **Той кихваше пет минути / дълго / през цялото време / постоянно*. Както ще покажем по-нататък в изложението,

---

¹ По традиция в българската езикова наука споменатите глаголи биват определяни като *многоактни* (вж. Иванова 1974), а Ю. С. Маслов ги нарича *мултипликативи* (Маслов 1959).

² Характерна особеност на мултипликативното множество от ситуации е неговата монотемпоралност. То представлява съвкупност от повтарящи се (повече или по-малко равномерно и последователно) еднородни микроситуации, всяка от които съответства на отделен акт (фаза) от дадено сложно, вътрешно разчленено, дискретно във времето действие. Непрекъснатата продължителност при осъществяването на отделните ситуации им позволява да заемат един произволно кратък или дълъг конкретно локализиран времеви отрязък. Понякога темпоралният период обхваща и момента на речта, т.е. вербализираната повторителност е актуална (възприемаща се чрез непосредствено наблюдение) – срв.: *Някой чука на вратата, отвори!* (по-подробно вж. Чакърова 1997).

причините за това са свързани най-вече с действието на определени словообразователни и формообразователни механизми.

б) Глаголите в разглежданата група се отличават от всички производни форми с **-ва-**, образувани от представъчни перфективи (срв. напр. *написвам* < *напиша*, *показвам* < *покажа*, *изяждам* < *изям* и др.), по това, че не съхраняват маркера за перфективност (суфикс **-н-**³) в своята структура (на негово място се употребява **-ва-**)⁴. На този факт обръща специално внимание К. Куцаров – срв.: „Докато при *препиша* – *преписвам* маркерът за несвършен вид, носен от **-ва**, се наслагва върху маркираността на свършения вид, то при *бодна* – *бодвам* маркерът за несвършен вид замества този за свършен (марк. е мое – К. Ч.)“ (Куцаров 2011: 345). Според изследователя подобно „дефективно“ отклонение от обичайния модел на видообразуване, при което „липсва специфичната комбинаторика *постигната цел на действието* + *континуативност* = *итеративност* (курс. е на авт.)“ (Куцаров, пак там), е убедителен аргумент в полза на схващането, че въпросната морфема в случая „се оказва редувантна с оглед на континуативността и започва да се модифицира като сигнализатор на условно наклонение (*бодвам от чинията, ако не ме видят*), на значението умалителност (*капвам ти една глътка – нищо че си болен*), дори на еднократност (*идваш, чукваме се за здраве и си тръгваш*)“ (Куцаров, пак там).

Представеното становище поражда редица възражения. Преди всичко не можем да се съгласим, че еднократното значение на глаголите от типа *тропвам* е частен случай на семантична „модификация“ при замяната на перфективния маркер **-н-** с „маркера за несвършен вид **-ва-**“ (Куцаров, пак там). Както отбелязват редица автори, при образуването на разглежданите глаголи изходният едноактен начин на действие остава непроменен – срв. напр.: „Вторичните несвършени глаголи в книжовния български език, образувани от свършените най-често еднократни (мигновени) глаголи на **-на**, имат също мигновена свършена перфективна семантика“ (Иванчев 1988:

³ За морфемата **-н-** К. Иванова отбелязва: „Съотносителна с глаголните представки, внасящи в значението на глагола семантичен нюанс, който променя начина на действие на изходния глагол, като същевременно го превръща в свършен по вид (ако той е бил несвършен), е наставката **-н-**“ (Иванова 1974: 119).

⁴ Като се има предвид, че наставката **-н-** постепенно е разширявала своя обхват още в старобългарския период (тя не се е прибавяла само към мултипликативи) (вж. подробно у Ганева 2012), напълно обяснима е структурната аналогия при образуването на всички производни глаголи с **-ва-**, изхождащи от свършени глаголи с **-н-** (срв.: *грейвам* < *грейна*; *литвам* < *литна*; *реввам* < *ревна* и др.).

144)⁵. Значението условност, за което споменава К. Куцаров, е една от възможните функционални реализации на всички български итеративи (вж. Чакърова 2003: 232 – 242), докато „умалителността“ е естествената семантична рефлексия над едноактността („капването“ предполага малко количество).

Налага се да отбележим и това, че разглежданите форми от типа *тропвам*, *мигвам* и др. са характерни за новобългарския период от развитието на нашия език. На практика този структурен тип е заместил по-стар модел, при който *-н-* се е съчетавала с наставката *-ува-* (*мигвам* < *мигнувам*)⁶. Срв. у Г. Ганева: „Формите за несвършен вид от типа на *дръзвам* или *мигвам* (на мястото на по-старите *мигнувам* или *дръзнувам*, срв. и *ми-н-ова-ти*) са характерни за новобългарския период. Замяната на формообразователния тип *млък-нувам* с типа *млъквам* е била извършена през XIX в. и по време е съвпадала със замяната на суфикса *-ува* с *-ва* при вторичните имперфективи“ (Ганева 2012: 28). Следи от стария структурен модел могат да се открият и днес в някои художествени текстове, във фолклорни произведения, както и в част от съвременните български говори (напр. в тракийските⁷) – срв.: *Полунощ приближи. Никой не мигнува* (Ив. Вазов); *Па се разтрупни, размисли и по цяла нощ не мигнува, ами се току мята насам-нататък и току въздиша* (Т. Влайков); *Гледайте вака, три църни арапе: / ни махнувам, ни хвърлювам, / на бегане ке ве стигнам!* (нар. песен за Крали Марко, цит. по <http://liternet.bg>); *С'ак дѐн' кѝснувам от ей свà; ùтърна кùкнувам до пѐчката да с' òгрея рѝкитѐ*⁸ и др.

---

⁵ Аналогично е мнението на К. Иванова, която определя тези глаголи като едноактни (Иванова 1974: 120).

⁶ Според Св. Иванчев в миналото тази наставка „е била твърде разпространена“, но по-късно (особено в говорите, които са в основата на днешния книжовен език) „тя се е съкращавала в *-нва-*, където *-н-*, особено в случаи, когато е било предхождано от съгласна (които преобладават), е отпаднало, така че в крайна сметка е останал само суфиксът *-ва-*“ (Иванчев 1988: 144). Авторът допълва, че „този фонетичен процес е бил подпомогнат от аналогията на количествено вземащите превес случаи със суфикс *-ва-*“ (Иванчев 1988: 145).

⁷ Един от изследователите на тези говори – Хр. Кодов, специално акцентува върху споменатата особеност: „тук по един много чувствителен начин се прави разлика между *verba durativa*, от една страна, и *verba iterativa* (или *frequentativa*) – от друга“ (Кодов 1936: 105).

⁸ Примерът е от говора на с. Хухла, Ивайловградско (информатор – Кера Вълчева), и е от личния архив на д-р Иванка Гайдаджиева.

Друг е въпросът какви са били основните причини за осъществяването на замяната *-нува-* > *-нва-* > *-ва-*. Солидарни сме с мнението на Г. Ганева, че тя „е свързана с процеса на изграждане на изосемични суфикси за имперфективация на базата на еднакви акцентни парадигми (*мигвам* е като *преписвам*, а има и *(при)мигвам*, *(у)крепвам*, *(про)виквам*, *(за)млъквам* и под. като *преписвам*)“ (Ганева 2012: 28). Иначе казано – отсъствието на *-н-* като маркер за перфективност в структурата на глаголите от типа *тропвам* не трябва да се разглежда като проява на дефективност в българската аспектуална система, а като поредно доказателство за генерализирането на единен модел при образуването на производни глаголи с *-ва*, традиционно (но неточно) наричани вторични имперфективи. Би могло да се предположи и това, че отпадането на суфикса *-н-* не предизвиква сериозни семантически трансформации, тъй като неговото лексикално значение (едноактност) се препокрива със значението на мултипликативния корен.

2. Особено важен с оглед на целите на научния анализ е въпросът за семантико-функционалната характеристика на глаголите от разглеждания тип. Накратко ще представим основните изводи, до които достигнахме.

а) В семантично отношение изследваните глаголи са граматични итеративи, подобно на останалите производни глаголи с *-ва-*, образувани от перфективи. Те изразяват повторение на дадено комплексно едноактно действие без указание за времеви или пространствен предел. Както неведнъж сме отбелязвали (вж. напр. Чакърва 2003), в случая става дума за абстрактно значение, което може да се определи като *повторяемост* – вербализираната верига от репродукции е в „латентен вид“ (*мигвам* = *мигна* + *мигна* + *мигна* ..., т.е. в състояние съм да мигна по всяко време) и няма нищо общо с конкретната (реална) повторителност на изходните за видовата триада мултипликативи като *мигам*, *тропам* и пр. (срв.: *мигам* = извършвам няколко мигвания в конкретен период). Количествените параметри на това значение могат да се конкретизират единствено от контекста – срв. напр.: *Тогавата той тропва силно по масата и става* (еднократно значение в плана на сегашно историческо време); *Когато не получаваше желаната играчка, тропваше сърдито с крак* (повторително значение, ограничено в плана на миналото). Впрочем разликата между двата типа повторителност, изразявана от итеративните и мултипликативните глаголи – абстрактна (граматична) и конкретна (лексикална), проличава ясно при неактуални употреби – срв.: *Той крясва* (итер.) *ядосано и излиза навън* и *Той крещи* (мулт.) *ядосано и излиза навън*; *Когато ме вижда*

на вратата, кучето **джафва** (итер.) радостно и *Когато ме вижда на вратата, кучето **джафка*** (мулт.) радостно и др. В изреченията с итеративи се вербализират единични ситуации от две последователни действия (= *Той кресна и излезе навън; Когато ме видя на вратата, кучето джафна*), докато в изреченията с мултипликативи многоактното действие се възприема като дуративно (актуално), а не като едноактно и завършено (= *Кресня ядосано /известно време/ и излезе; Когато ме видя на вратата, кучето джафкаше*).

Смятаме, че различията при изразяването на повторителност – *абстрактна* (при итеративите от типа *тропвам*) и *конкретна* (при мултипликативите от типа *тропам*), независимо от привидно сходната им формална структура (съдържат мултипликативен корен), могат да бъдат обяснени, ако се отчетат следните факти:

- Наличието на мултипликативен корен само по себе си не е достатъчно, за да се вербализира мултипликативно множество от ситуации. Основна роля за това имат словообразователните афикси **-а-**, **-ка-** и др. Те не просто подсилват „впечатлението за мултипликативност“ (Иванова 1974: 124), а модифицират значението на ономатопоетичния корен от семелфактивно в мултипликативно. Неслучайно при перфективация на мултипликативните глаголи суфиксът **-н-** се появява на мястото на мултиплициращата наставка, т.е. новообразуваният глагол може да се определи като своеобразен вербален сингулатив (срв.: *троп-н-а* < *троп-а-м*).

- При глаголите от типа *тропвам* повторителната морфема **-ва-** не може да итеративира цялото събирателно (мултипликативно) множество, т.е. да експлицира неопределен в количествено отношение темпорален ред от повтарящи се макроситуации (както е при итеративацията на дистрибутивно множество – срв.: *Когато се показваше на вратата, всички се разбягваха*), – тъй като не успява да преодолее (и неутрализира) лексикалната „хегемония“ на мултипликативния корен. Разбира се, и в този случай **-ва-** запазва повторителното си значение, в резултат на което (чрез съчетаване с подходящи контекстови маркери) бива вербализирано неактуално (итеративно) множество от репродуциращи се микроситуации, съответстващи на отделни, завършени актове от дадено действие – срв.: *Той мигваше унесено от време на време*.

Имайки предвид всичко казано дотук, не сме склонни да приемем позицията на някои езиковеди, че т.нар. първичен и вторичен несвършен вид (в нашия случай мултипликативът и итеративът) могат

да бъдат обединени в обща грамема *имперфектив* поради общото им значение континуативност⁹.

б) Една от най-съществените особености на глаголите от типа *тропвам* е свързана с ограниченията при тяхното функциониране. За разлика от повечето граматични итеративи, които се използват практически във всички видове контекст¹⁰, изследваните глаголи имат предимно неактуална употреба. При обработката на таксономичния материал се обособиха следните групи примери:

- В плана на сегашното историческо или профетическо време глаголите се реализират с еднократна перфективна семантика. Наблюденията ни показаха, че въпросната употреба е подчертано активна в речевата практика – срв.: *Славена тропва (= тропна) хорце във Варна, после се връща (= се върна)* (<http://www.slusham.com>)¹¹; *Ето, неговата лопатка се мярка пред очите ми: вдига се много-много високо и отгоре иляпва направо по водата* (Г. Аронов, цит. по <http://chitanka.info>); *И, за момента, светът се подрежда. / Дъх си поемам, нагазвам в тревата. / Тропвам с копито. През сламка поглеждам – / колко далечни изглеждат нещата* (М. Донева); *Но седемгодишният Гоце, обикновено дотолкова самолюбив, щото плаче дори от един крив поглед, съзнаващ вината си – не охва* даже (П. Яворов); *Но в миг той спира се, простенва, охва, / изкривя старческо лице / и залюлял се в немоц, тежко грохва / със хладен детски труп в ръце...* (Хр. Смирненски); *Кандидатът на ГЕРБ, разположил се удобно върху учителската катедра, вади своя телефон: „Невалидни са за мен“, мълви той на всеослушание. В този момент звънва и мобилният на председателя* (<http://www.vestnikataka.bg>); *Сега ми прегладня, чукам го да го обеля и то ми се размаза в ръцете – аз вместо варено, съм грабнала сурово яйце* (<http://forum.hobbykafe.com>); *Утре тропвам крак в болницата, лягам на земята и казвам „оставам да раждам!“* (<http://www.bg-mamma.com>);

⁹ Срв. у К. Куцаров: „Според нас формите от типа *преписвам, изпивам, прочитам* и т.н. са на първо място от несвършен вид, изразяват значението континуативност и по този критерий са в един клас (представят една грамема) заедно с глаголите от първи несвършен вид“ (Куцаров 2011: 343).

¹⁰ Те могат да се реализират както с повторителна, така и с еднократна семантика (напр. в сегашно историческо време), а също и с условно значение (вж. Чакърва 2003: 232 – 242). Чрез тях се вербализират не само събития (повтарящи се или единични), но и състояния (при рефлексията в дуратив).

¹¹ В цитираните примери от интернет форумите е запазено оригиналното графично оформление на авторите.

- В плана на неактуалния имперфект глаголите изразяват ограничена повторителност на завършени действия в плана на миналото – срв.: *...щом ненадейно / се спънеште тя, / грижливо той **ахваше**: / „Ах, мила, крачето си / чукна невям!“* (П. Пенев); *Но въпреки това на една от масите до бара се бе настанил самотен гражданин. **Бодваше** си лениво от едно цяло печено прасенце – с лимон в странно ухилената зурла и стрък магданоз, забит под опашката* (М. Конярски, цит. по <http://www.cross.bg>); ***Ахваше** и ръкопляскаше всеки път, когато Джеймс уловеше снеча от особено трудно положение* (Дж. Роулинг, прев. на Е. Масларова); *Сумтеше недоволено, когато някой **шляпваше** в локвата до краката ѝ* (Л. Духлински, цит. по <http://literaturesviat.com>);

- Във футурален план разглежданите глаголи могат да експлицитно повторителност на предстоящи действия – срв.: *Всеки път щом не получава точно това, което иска, **ще тропва** сърдито с краче* (<http://krasota.rozali.com>); *Само в метрото да спре да се вози, ако обича, че **ще трепваме** при всеки забравен сак* (<http://www.dnes.bg>); *Така влюбени и любители на виното ще вдигат наздравници и **ще бодват** плата с всякакви зеленчуци без зеления зарзават* (<http://paper.standartnews.com>) и др. Аналогично е значението и в случаите, когато глаголят е в императив¹² – срв.: *Щади се колкото можеш, **махвай** с ръка по-често, пийвай повечко чайче от жълт кантарион и... по-често си припомняй, че „И това ще мине“* (<http://forum.abv.bg>);

- Глаголите от типа *тропам* се срещат и при повторителната употреба на други времена (перфект, плусквамперфект, презенс и др.) – срв.: *За този Рекс **съм трепвал** неведнъж, тъй като Съдбата, неговата, ни противопостави, сблъска ни най-ненадейно* (<http://old.duma.bg>); *Изведнъж всички неща, на които просто **бях махвал** с ръка, без да се замислям, си дойдоха по местата* (Д. Едингс, Л. Едингс, цит. по <http://chitanka.info>); *Като малки може и да съм я **шляпвал** някога* (Хр. Калчев); *Ако често **мигваш**, когато се включва камерата, пробвай следния трик ...* (<http://www.zajenata.bg>); *Поглъщам стотина страници, **ахвам**, **охвам** или се размивам стотина пъти, после се връщам и препрочитам част от текста отново* (<http://huhaha.wordpress.com>);

---

¹² Както е известно, при императива обикновено става дума за действия, проектирани в следходността, чието осъществяване е предстоящо и е по волята (желанието) на говорещото лице.

- В плана на сегашно гномическо време се реализира значението неограничена повторителност – срв.: *Тъжният човек хорце не тропва*; *Старей: / не тропвам със крак да прогоня смъртта – / беседвам и споря със нея* (К. Александров); *Елизабет II не трепва зад волана* (<http://www.dnes.bg>);

- Макар и рядко (предвид спецификата на действията, които вербализират), глаголите от разглеждания тип могат да изразяват и условно значение – срв.: *Тропвам едно хорце, ако имам настроение*¹³.

В хода на анализа не бяха открити примери за дуративна употреба на изследваните вербални форми в плана на актуалния презенс. Ще припомним, че този случай на функционална ограниченост е регистриран от Св. Иванчев – срв.: „Вторичните несвършени глаголи в книжовния български език, образувани от свършените най-често еднократни (мигновени) глаголи на *-на-* [...] не могат да се употребяват в сегашно актуално време и се срещат само при повторителност или в плана на сегашно историческо време“ (Иванчев 1988: 144). Бихме могли да допълним заключението на автора, уточнявайки, че освен в актуален презенс, глаголите от типа *тропвам* не могат да се употребяват и в останалите актуални (реални) времена – аорист, имперфект, перфект, футурум, плюсквамперфект, футурум претерити и футурум екзактум претерити, срв. напр.: **В онзи момент той мигваше, *Тогава той мигв; *Аз бях мигвал (щях да мигвам) тогава, *В този миг съм мигвал (ще съм мигвал)* и др. под. Вероятната причина за подобна дефективност може да се открие във факта, че човек много рядко вербализира в актуален план отделни фрагменти от дадено мултипликативно действие. Това навярно е свързано и със спецификата при дефинирането на понятието *говорен момент* – срв. у Р. Мутафчиев: „Сегашното за човека не е един миг, а по-дълга или по-кратка редица от мигове, един от които е моментът на говорене. Моментът на говоренето обаче не е закован на едно определено място, а постоянно се движи в границите на сегашното“ (Мутафчиев 1964: 7 – 8).

Тук е мястото да припомним, че в популярното си изследване, посветено на темпоралната дефективност на някои български „вторични несвършени глаголи“ (т.е. граматични итеративи), В. Станков споменава за над двеста лексеми, „които са функционално ограничени“ (Станков 1968: 165) – *направлям, прочитам, окъпвам, послужвам, окосявам* и др. Както показва нашето проучване, към този списък трябва да бъдат прибавени и глаголите от типа *тропвам*. Смятаме, че

¹³ Вж. и примера на К. Куцаров, цитиран по-горе в изложението.

включването им е оправдано не само от гледна точка на емпиричната прецизност, но и защото още веднъж потвърждава тезата за инвариантност на значението комплексна повторителност (а не дура- тивност) при реализацията на българските граматични итеративи (вж. за това у Чакърова 2003).

В заключение ще посочим, че самото наличие на специфичната група български глаголи от типа *тропвам* е важна проява на тенденцията към генерализиране, унифициране и усъвършенстване на процеса граматикализация (разб. граматична итеративация) във видовата система на съвременния български език.

ЛИТЕРАТУРА

- Ганева 2012:** Ганева, Г. *Глаголната суфиксация в историята на българския език с оглед изграждането на видовата опозиция*. Автореферат на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. София, 2012.
- Иванова 1974:** Иванова, К. *Начини на глаголното действие в съвременния български език*. София: Издателство на БАН, 1974.
- Иванчев 1971:** Иванчев, Св. *Проблеми на аспектуалността в славянските езици*. София: Издателство на БАН, 1971.
- Иванчев 1988:** Иванчев, Св. Глаголният тип *клекнувам* в българския език. // *Българският език – класически и екзотичен*. София: „Народна просвета“, 1988, 143 – 146.
- Кодов 1935:** Кодов, Хр. Езикът на тракийските българи. // *Тракийски сборник*, 1935, кн. 6, 1–127.
- Куцаров 2011:** Куцаров, К. Лексикално-граматичната категория вид и българските причастия. // *Следите на словото. Сборник с доклади по случай юбилея на проф. д.ф.н. Диана Иванова*. Пловдив: „Контекст“, 2011, 340 – 346.
- Маслов 1959:** Маслов, Ю. С. Глагольный вид в современном болгарском литературном языке. – *Вопросы грамматики болгарского литературного языка*. Москва: Издательство АН СССР, 1959, 157 – 312.
- Мутафчиев 1964:** Р. Мутафчиев. *Сегашно историческо време в съвременния български език*. София: Издателство на БАН, 1964.
- Станков 1968:** Станков, В. За темпоралната дефективност на някои вторични несвършени глаголи в съвременния български език. // *Славистичен сборник. По случай VI международен конгрес на славистите в Прага*. София: Издателство на БАН, 1968, 165 – 172.

Тотоманова 1989: Тотоманова, А.-М. Към историята на словообразователните модели при глаголите с оноματοпоетичен корен в българския език. // *Език и литература*, 1989, № 5: 51 – 56.

Чакърва 1997: Чакърва, Кр. Словообразователни средства за изразяване на мултипликативност в съвременния български книжовен език. // *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Т. 35, кн. 1, 1997 – Филология, 139 – 144.

Чакърва 2003: Чакърва, Кр. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: „Фабер“, 2003.

**ЗА РОЛЯТА НА ЛЕКСИКАЛНИТЕ СРЕДСТВА
ПРИ ИЗРАЗЯВАНЕТО НА ТЕМПОРАЛНОСТ
В БЪЛГАРСКИЯ И ПОЛСКИЯ ЕЗИК**

Лилия Кънчева-Иванова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE ROLE OF LEXICAL CONSTRUCTIONS IN EXPRESSING
TEMPORALITY IN BULGARIAN AND POLISH**

Liliya Kancheva-Ivanova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This paper focuses on certain aspects of the relationship between the grammatical meanings of tense of the verb with the lexical meaning of some temporal modifiers on the basics of material from Bulgarian and Polish. Special attention has been paid to the verbal phrases beginning with the adverbs *sega* „now“, *togava* „then“ and *veche* „already“ and their Polish equivalents.

Key words: *sega* / *teraz*, *togava* / *wtedy*, *veche* / *już*, temporal modifiers, tense of the verb

Темпоралността е една от категориите, предизвикващи най-голям интерес в езикознанието. Най-ярък израз в езика тя получава чрез глаголните времена. Морфологичната категория време в българския език е нееднозначно интерпретирана от изследователите. Най-разпространено е виждането, че нашият език притежава категория време, в която се включват девет грамемии (история на въпроса вж. у Куцаров 2007: 204 – 249). Ив. Куцаров намира основание да раздели традиционно възприеманата деветчленна морфологична категория време в българския език на три отделни категории: време, чието семантично съдържание се основава на отношението на действието към изказването, като това отношение може да бъде три вида – *предходност*, *едновременност* и *следходност*; вид на действието със семантично съдържание „отношение между действие и резултат от действие в един и същ ориентационен момент“, където се противо-

поставят *результативни* и *нерезультативни* форми, и так сис, чието семантично съдържание се основава на „отношенията на действие към действие“, а формите се противопоставят на *относителни* и *неотносителни* (Куцаров 2007: 244 – 262). В тази статия ще разгледаме някои лексикални средства за изразяване на категорията ‘темпоралност’ в широкото ѝ разбиране, включвайки едновременно значения като предходност ~ едновременност ~ следходност, резултативност и относителност. В съвременния полски език може да се говори само за три глаголни времена: сегашно, минало и бъдеще време, като резултативността и относителността като цяло не са граматикализирани, освен ако не се взема предвид непълноценният във функционално отношение плусквамперфект (*czas zaprzyszły*), който е факултативен член на полската глаголна система с предимно стилизираща функция (по въпроса вж. напр. Кънчева-Иванова 2008). Така глаголните времена се намират в центъра на изучаването на семантичната категория темпоралност. В същото време в темпоралната актуализация на изказването участват и лексикални средства, които създават контекст на граматичните форми. Сред възможните лексикални средства, които съпътстват глаголните форми, най-голям интерес за нас представляват темпоралните наречия, които влизат в ролята на универсален модификатор. Отношението между глаголната форма, смятана за примарен елемент на изречението, и адвербиалния израз, който е подчинен контекстен елемент, разкрива структурата на езиковото време. В него говорещият класифицира и подрежда събитията по свой ред, който не съвпада с хронологичното време и който е организиран около чисто езиковото понятие за сегашност. Така лексикалните елементи или подкрепят, или дублират значението на граматичните форми, или го нарушават (Гугуланова 2001: 192 – 193). Ролята на лексикалните средства е особено важна в езици като полския, където липсва граматикализиран израз на значения като относителност и резултативност. Особен интерес за нас предизвиква взаимодействието между граматическите значения на глагола и лексикалните модификатори на тези значения в семантиката на изречението, като това е един от аспектите на взаимодействието между граматика и лексика в езика. От възможните лексикални средства, влизащи в семантичния инвентар на темпоралността, тук ще представим ролята на три темпорални наречия – **сега**, **тогава** и **вече**, в съпоставка с някои от функционално-семантичните им съответствия на полски език.

СЕГА. Показателното наречие сега, с еквивалент в полския език *teraz*, има интересна семантична структура. Първото и основно значение, което му се приписва в българския език, е: „В това време, в тоя миг или час, ден, година, когато говорим“ (БТР 2005: 873), или най-общо 'в момента, в който се говори', например: *Seга си мисля колко млад съм бил тогава.* // *Teraz sobie myślę, jak młody wtedy byłem* (ПВ). Този момент обаче може и да бъде с по-широк обхват и да визира настоящото време около момента на говорене: *Мъжете са овчари, малцина са занаятчии и рибари. Всички се връщат сега от бреговете на Бялото море.* // *Mężczyźni są owczarzami, nieliczni to rzemieślnicy i rybacy. Wszyscy wracają teraz znad brzegów Łorza Egejskiego* (АД); *Ojciec i stryj Tomasza są teraz w Polsce w wojsku i też biją się z Rosjanami* // *Бащата и чичото на Томаш сега са в Полша, в армията и също се бият с руснаците* (СЗМ). В тази си функция сега и *teraz* изпълняват ролята на модификатори, сигнализиращи едновременност. В същото време моментът, към който сега и *teraz* се съотнасят, може да не е т.нар. момент на говоренето, или моментът на изказването, а минал ориентационен момент: *Teraz wkraczała ciężko, srogo, cierpięliwie, jak obrażona matka, jak stara, niepotrzebna kobieta* // *Сега тя пристъпваше тежко, строго, страдалчески, като обидена майка, като жена стара и ненужна* (МК); *Бях се облякъл и сега отново прозорецът ме притегляше с всички сили към себе си.* // *Byłem ubrany i teraz okno znów przyciągało mnie ku sobie* (ПВ). В тези случаи наречията сега и *teraz* изпълняват ролята на относителни модификатори. В същото време както наречието сега, така и полското му съответствие *teraz* могат да означават „в най-близкия момент след момента на говорене“ (Кошельов 1997: 242), или изобщо 'в скоро време': *Ходил при онези да иска 100 лева, те го изпъдили, нахокали го. Ще го видиш сега в неделя – кокалите им ще смаже!* // *Poszedł przedtem do tamtych, chciał sto lewów, przepędzili go i zwymyślali. Zobacysz go teraz, w niedzielę – gnaty im poprzetracą!* (АК), а също и „в най-близкия момент преди момента на говорене“ (пак там: 242): *Teraz Róża usiadła i pozwoliła swojej twarzy zmierzchnąć* // *Сега Роза седна и позволи на лицето си да угасне* (МК). Ив. Гугуланова определя това наречие според моментите, разположени най-близко до момента на говоренето, като „разтегнато сега“, което означава „почти сега“ (Гугуланова 2001: 196; вж. също Мелчук 1985).

Тези наречия (сега / teraz) често не се придружават от допълнителни пояснения за момент или период на действие, особено при ситуационен дейксис. Опозицията между сегашен момент и минал или (по-рядко) бъдещ момент се обуславя от ситуацията. При текстов дейксис опозицията се неутрализира и ориентацията във времето се определя от речевия акт (Мостовска 2004: 147). Нерядко обаче се акцентира на противопоставянето между 'преди' и 'сега' експлицитно: *Dawniej, jeżeli zniknął, Antonina na pytania odpowiadała: „Tomasz do Akulonistów znowu poleciał“, teraz „Tomasz w budzie“.* // **Преди**, ако изчезнеш, Антонина отвърщаше на въпросите къде е: „Томаш пак изтича до Акулонисови.“ **Сега**: „Томаш е в колибата.“ (СЗМ); **Скоро** отрязях една глава за такова нещо и **сега** плащам на вдовицата, защото покойният остави шест дребни деца, които мрат от глад. // *Niedawno ściałem jednego za coś takiego, a teraz płacę wdowie, bo nieszczęśnik zostawił sześćcioro drobiazgu, które głodem przymierają* (АД).

Teraz се открива и като допълнително средство в полския превод (най-често във функцията на относителен модификатор), отсъстващо в българския текст: *Аз, най-жизнерадостната и упорита между връстниците си, бях потънала в безизходна тъга* // *Do niedawna najweselsza i najbardziej uparta spośród rówieśników, pogrążyłam się teraz w smutku i zniechęceniu* (БД – О).

ТОГАВА. Речниковото значение на показателното местоименно наречие за време тогава се определя по следния начин: „В онова, определено друго време, в споменат или посочен друг момент преди или по-късно, но не сега“ (БТР 2005: 973). Функционално-семантичен еквивалент на българското наречие тогава в полския език е наречието **wtedy** със синонимни варианти **wówczas**, **wtenczas** и др. Близко, но много по-лаконично и по-общо е представено значението на **wtedy** в полските речници: „в това време“ (Нов речник 2002: 1153). Както се вижда и от речниковата дефиниция, тогава може да се отнася както до посочване на определен минал момент (най-често), така и да показва бъдещ спрямо момента на говорене момент. Р. Гжегорчикова определя значението на **wtedy** като 'едновременност' (Гжегорчикова 1975: 113), но би следвало да се уточни, че тази едновременност е спрямо ориентационен момент, различен от момента на говорене (най-често минал), например: *Wjechali w dziedziniec – Tomasz siedział wtedy obok Grzegorzunia, który, za stary, żeby pracować, zajmował się pleczeniem koszyków.* // *Влязоха в двора –*

тогава Томаш седеше до Гжегож, който, прекалено стар, за да работи, плетеше кошници (CzМ). Следователно, най-общо казано, наречията *тогава* и *wtedy* могат да изпълняват функцията на предходни, а също и на следходни модификатори, но най-типична за тях е употребата им като относителни модификатори, което личи и от възможността на *тогава* често да се съчетава с относителни глаголни форми в българския език. М. Банко посочва наречието *wtedy* като един от възможните начини за изразяване на относителна темпорализация в полския език (Банко 2004: 164). Това наблюдение се потвърждава и от редица примери, в които *wtedy* се явява като допълнително добавен елемент в полския текст, служещ за предаването на значението относителност, за което българският език има граматични средства: *И бе влязла в бара, който се намиреше до самия вход, с надеждата, че едно силно кафе можеше да я отрече, да ѝ помогне да дойде на себе си. // Wtedy zaszła do baru przy wejściu, bo pomyślała, że otrzeźwi się mocną kawą i przyjdzie do siebie* (ДД).

Показателните наречия *тогава* / *wtedy* заемат основно място и в текстовия дейксис. В анафорична функция *тогава* / *wtedy* се поставят в темпорално отношение преди *sega* / *teraz* и назовават период, който е бил споменат конкретно, или се отнасят до по-общ минал момент, за който се знае от текста, въпреки че понякога може да се поставят във времето и след момента на говорене (Мостовска 2004: 147): *Seга си мисля колко млад съм бил **тогава** – прекалено млад за моите трийсет години. // Teraz sobie myślę, jak młody **wtedy** byłem – zbyt młody jak na trzydzieści lat* (ПВ). Употребени във функцията на катафора, показателните наречия за време *тогава* / *wtedy* винаги се поясняват от описание на време или от подчинено обстоятелствено изречение за време (Мостовска 2004: 147): *Być może spróchniałe wierzby, młyny, chaszczce na brzegach są szczególnie wygodne dla istot, które ukazują się oczom ludzkim tylko **wtedy**, kiedy same sobie tego życzą // Може би изгнилите върби, водениците, гъсталаците по бреговете са особено удобни за съществата, които се показват пред хорските очи само **тогава**, когато самите те искат* (CzМ). *Тогдава* и *wtedy* са модификатори, които се характеризират с изключително висока фреквентност както в българския, така и в полския език, като наблюденията са базирани на ексцерпиран от художествената литература материал.

ВЕЧЕ. Елементът 'време' се открива и в сложната семантична структура и на лексемите *вече* в българския език и *już* в полския език. Тези лексеми, разглеждани често в опозиция с лексемите *още* / *jeszcze*, неведнъж са предизвиквали интереса на учените. В езиковедската литература те заемат място, средно между наречията и частиците. Ст. Георгиев определя *вече* като „наречна частица“ (Георгиев 1978: 26), а в полската академична *Грамматика на съвременния полски език. Морфология* (в частта под редакцията на Р. Ласковски) *już* заедно с *jeszcze* 'още', *dopiero* 'едва', *nawet* 'дори, даже', *akurat* 'точно', *właśnie* 'именно; тъкмо, току-що' и други лексеми, традиционно причислявани или към групата на наречията, или на частиците, се представят като лексеми във функцията на прагматични оператори, променящи състава на пресупозициите, носени от изречението, обединени под названието модализатори (*modalizatory*). Модализаторите се разглеждат като клас автосинтагматични лексеми, които влизат в отношение на синтактична зависимост с произволно избран член на изречението и които се отличават със свобода на словореда (в линейната структура на изречението модализаторът може да заема място пред произволно избран член на изречението) (Грамматика 1999: 64). Конкретно в тази статия ние ще обърнем внимание на ролята на *вече* и *już* като темпорални модификатори. М. Коритковска определя най-общо значението на *już* в подобни случаи като сигнализиране на *предходност*, която се съпътства допълнително от *результативност* (вж. Коритковска 1998: 223). По-склонни сме да се съгласим със Ст. Георгиев, според когото „с лексемата *вече* се изразява по-скоро принакът приключеност, отколкото значението за предходност спрямо момента на говорене“ (Георгиев 1978: 26), като „приключеност“ може да се тълкува и като „результативност“.

Според повечето изследователи темпоралното значение на този тип лексеми (като *вече* и *още*) става ясно единствено от контекста (Шчепан 1983: 274). Най-ярка е ролята на *вече* и *już* като темпорални модификатори в случаите, в които се подчертава резултативният характер на действието, изразено с резултативна глаголна форма в българския език (най-често перфект или плусквамперфект) или с претеритна форма в полския език (по-често от свършени глаголи). Това е един много типичен контекст за тези лексеми. Редица изследователи акцентират върху връзката между *вече* и *още* не и резултативната семантика. М. Лакова забелязва, че „наречията *вече* и *още* (не + глагол)

са диагностичен контекст за времената перфект, плусквамперфект, бъдеще предварително и бъдеще предварително в миналото, когато тези времена означават ретроспективна посока на вниманието на говорещия върху събитията“ (Лакова 2009: 84). Изследователката също така обръща внимание, че с въпросните наречия както свършените, така и несвършените глаголи означават 'резултантно състояние', налично в момента на говоренето (Лакова 2009: 85). По този начин вече и *już* влизат в ролята на резултативни модификатори: – *Не бива да говориш така! Това значи да затвориш вратата към живота. / – Аз съм я затворила вече.* // *Nie wolno ci tak mówić! To znaczy, że zamkasz sobie furtkę do życia.* / – *Już ją zamknęłam* (ДД); *Wszystko oficjalne, co można było robić wieczorami, już się odbyło.* // *Всички официални вечерни срещи вече бяха приключили* (JW). За резултативната функция на *вече* / *już* свидетелстват множеството примери, в които в българския език има само резултативна глаголна форма (перфект или плусквамперфект), а в полския език при превода се налага и добавяне на *już*, за да се придаде резултативен характер на действието (или да се представи като налично състояние): *Дъждът бе престанал и всички слязоха от колата.* // *Przestało już padać, więc wysiedli z wozu* (ДД); *Слънцето се беше скрило, но денят в планината не си отиваше.* // *Słońce już się skryło, ale dzień jeszcze się w górach nie kończył* (АД); *Хората бяха се събрали край гората и Тихик видя, че Бикоглавия им говори нещо.* // *Chrześcijanie zgromadzili się już na skraju kniei i Tichik dostrzegł, że Bykogłowy do nich przemawia* (ЕС). По степен на фреквентност *już* представлява най-често срещаният лексикален модификатор, с помощта на който се предава резултативно съдържание в езици като полския, където липсва граматикализирана резултативност.

В тази статия се опитахме да покажем най-общо функциите на три лексикални модификатора, сигнализиращи в основните си значения едновременност, относителност и резултативност. Поради сложната семантична структура на темпоралните наречия често се наблюдават преходни случаи, в които едно наречие може да изпълнява функциите както на предходен, така и на относителен, или на относителен и в същото време на резултативен модификатор. При тези обстоятелства важна роля изпълнява глаголната форма, с която лексикалните средства се съчетават, а също и контекстът.

ЛИТЕРАТУРА

- Банко 2004:** Bańko, M. *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa, 2004.
- БТР 2005:** Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. *Български тълковен речник*. Четвърто издание. Допълнено и преработено от Димитър Попов. София, 2005.
- Георгиев 1978:** Георгиев, Ст. Семантика на наречията за време в съвременния български език. // *Славистични проучвания в чест на VIII международен славистичен конгрес*. Великотърновски университет „Кирил и Методий“, 1978, 21 – 31.
- Гжегорчикова 1975:** Grzegorzczkova, R. *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1975.
- Грамматика 1999:** *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla. Warszawa, 1999.
- Гугуланова 2001:** Гугуланова, Ив. Лексикални средства за изразяване на семантичната категория темпоралност в българския език. // *Традиция и съвременност в българския език*. София, 2001, 192 – 198.
- Коритковска 1998:** Korytkowska, M. Uprzedniość, rezultatywność a zdania czasowe w języku bułgarskim i polskim. // *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 34. SOW, Warszawa, 1998, 205 – 224.
- Кошельов 1997:** Кошелев, А. Д. Наречие *сейчас* (ядро и прототипы). // *Логический анализ языка. Язык и время*. Москва, 1997, 241 – 252.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език*. Морфология. Пловдив, 2007.
- Кънчева-Иванова 2008:** Кънчева-Иванова, Л. За мястото на плюсквамперфекта в полската глаголна система. // *Паусиеви четения. Интеркултурният диалог – традиции и перспективи*. Езикознание. Пловдив 27 – 28 ноември 2008 г. Научни трудове, т. 46, кн. 1, сб. А, 2008, 529 – 542.
- Лакова 2009:** Лакова, М. Перфектът в съвременния български книжовен език. // *Проблеми на граматичната система на българския език – глагол*. София, 2009, 51 – 138.
- Мелчук 1985:** Мельчук, И. А. Семантические этюды. 'Сейчас' и 'теперь' в русском языке. // *Russian linguistics*, № 9, 257 – 279.
- Мостовска 2004:** Мостовска, М. *Показателните местоимения в полския език и техните български функционални съответствия*. Велико Търново, 2004.
- Нов речник 2002:** *Nowy słownik języka polskiego*. Pod red. E. Sobol. Warszawa, 2002.
- Речник на българския език 2008:** *Речник на българския език*. Том XIII. Поен – прелестно. София, 2008.
- Щепан 1983:** Щепан, Й. Выражение временных значений в простом предложении в чешском и русском языках. // *Сопоставительное изучение русского языка с чешским и другими славянскими языками*. Москва, 1983, 272 – 287.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- CzM** – Cz. Miłosz. *Dolina Issy*. Kraków, 2000 // Ч. Милош. *Долината на Иса*. София, 1994 (превела от полски Галина Белинска).
- JW** – Janusz L. Wiśniewski. *Samotność w sieci*. Gryptyk. Warszawa, 2001. // Януш Вишневецки. *Самота в мрежата*. София, 2009 (превела от полски Амелия Филипова).
- МК** – M. Kuncewiczowa. *Cudzoziemka*. Warszawa, 1980. // М. Кунцевичова. *Чужденка*. София, 1985 (превела от полски Малина Иванова).
- АД** – Антон Дончев. *Време разделно*. София, 1997. // А. Donczew. *Czas wyboru*. Warszawa, 1967 (przeł. Halina Kalita).
- АК** – Алеко Константинов. *Избрани творби*. София 1974 (Бай Ганьо). //А. Konstantinow. *Vaj Ganiu*. Warszawa, 1986 (przeł. Franciszek Korwin-Szymanowski).
- ДД** – Д. Димов. *Осъдени души*. София, 1977. // D. Dimow. *Skazańcy*. Warszawa, 1974 (przeł. Teresa Dąbek-Wirgowa).
- ЕС** – Е. Станев. *Събрани съчинения в седем тома. Том шести. Легенда за Сибин, преславския княз. Тихик и Назарий*. София, 1982. // E. Stanew. *Legenda o księciu preślawskim Sybinie. Tichik i Nazariusz. Łazarz i Jezus*. Warszawa, 1983 (przełożyła Teresa Dąbek-Wirgowa).
- ПВ** – Павел Вежинов. *Звездите над нас*. София, 1969 // Paweł Weżinow. *Gwiazdy nad nami*. Warszawa, 1977 (przeł. Dimitrina i Jacek Bukowscy).

ЛЕКСИКАЛНОСИНТАГМАТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА МЕЖДУМЕТИЯТА В БЪЛГАРСКИЯ И ЧЕШКИЯ ЕЗИК

Катерина Томова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

LEXICO-SYNTAGMATIC FEATURES OF INTERJECTIONS IN BULGARIAN AND CZECH

Katerina Tomova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The last part of speech – the interjection is usually characterized by morphological invariability, syntactical independence and functional pragmatic isolation. Language, however, as a complex unity of meaningful characters, presupposes the impossibility for either of its elements to be thoroughly isolated. In the present text we aim at tackling a topic which seems to be an oxymoron. The combinatory potential of the interjections, the level of stability of certain combinations, the possibilities and tendencies related to lexical syntagmas – these are only part of the questions put by this aspect of realization of the interjection which has not yet been studied so far.

Key words: interjection, lexical syntagmas

Ако сравним начините, по които различните езиковеди характеризират междуметието като лексикално-граматичен клас думи, впечатление правят две неща – първо, налице са значителни несъответствия по отношение на обема на понятието, а следователно и на видовете и функциите на отделните междуметия, и второ, дефинициите по правило са изградени от негативни характеристики, т.е. от отсъствието на някакви признаци (фонетико-фонологична нестандартност, липса на називна функция, морфологична неизменяемост, синтактична независимост, функционално-прагматична несъчетаемост и др.). Естествено определенията са проектирани на фона на останалите части на речта, но въпреки комплексното прилагане на семантични, лексикално-граматични и синтактични критерии за дефиниране междуме-

тието рязко се отличава от всички останали класове думи. Привидната елементарност на ядрото на междуметната лексика не внася очакваната яснота при описанието и систематизирането на междуметията и те продължават да носят чертите на мъглява и неясна категория.

Наложилото се мнение за почти пълната лексикално-синтактична капсулираност и морфологична монолитност на междуметията влиза в противоречие с твърдението на Фр. Чермак, че нито една езикова единица като част от цялото не би могла да бъде и не е напълно изолирана (Чермак 2007: 303). В настоящия текст се опитваме да проследим и очертаем синтагматичните (или най-общо казано комбинаторните) възможности на междуметията в българския и чешкия език, използвайки като материал за проучване и обобщения 100-милионния корпус SYN2010, паралелния синхронен корпус InterCorp и собствен архив, който до момента съдържа приблизително 1000 единици.

Както е известно, понятието синтагма е въведено в езикознанието от Ф. де Сосюр, който го дефинира като субординационно съчетание на два елемента – на морфемите в дума, на основите в сложна дума, на думите или на словоформите в словосъчетание. Вниманието ни е насочено към т.нар. *лексикална синтагма* (ЛС). Различни аспекти от значението и обема на понятието се появяват у отделните автори като *souslovi*, *slovní spojení*, *volné spojení*, *větná dvojice* в чешкото езикознание, а в българското – *словосъчетание*, *синтагма*. В нашата лингвистика под влияние на руската се прави разлика между словосъчетание и синтагма. Ако словосъчетанието е конструкция от най-малко две пълнозначни думи, изразяваща понятие или отношение между понятия, то синтагмата е интонационно-речеви отрязък с отворена структура, т.е. може да бъде изградена от една дума, словосъчетание или цяло изречение (Петрова 2006: 79). В изследването си прилагаме идеите на Фр. Чермак, който разглежда лексикалната система на всеки език в духа на структурализма, като я противопоставя в известна степен на граматичната. Използвайки методите на корпусната лингвистика, той анализира лексемата в светлината на класическата дихотомия *език – реч (система – текст)* многоаспектно и в детайли, а не просто илюстративно (Чермак 2010: 279 – 314). Под лексикална синтагма разбираме линейна пълнозначна комбинация от поне два лексикални елемента, обусловена на първо място от взаимната им семантична съчетаемост. Въпреки че могат да варират значително, основните характеристики на ЛС са следните:

- структурата им (най-често бинарна) е с отворена горна граница, но елементите винаги спазват определен линеен ред на реализиране;
- елементите, които изграждат синтагмата, могат да бъдат представители както на една и съща част на речта (хомогенна синтагматика), така и на различни (хетерогенна синтагматика);
- единият от елементите е базов (основен, доминантен) и изпълнява същата функция като синтагмата, част от която е¹;
- като цяло синтагмата е носител на обща нормална предметно-логична семантика.

Създаването на ЛС се определя от комбинаторния потенциал на всяка лексикална единица в зависимост от няколко фактора. Първо, елементите трябва да бъдат *семантично* съчетаеми, т.е. да притежават сходен семантичен компонент (обща сема). Второ, този най-общ смисъл се проектира в подходящите форми и се налива в матриците на съответните класове думи, модулирайки *формално-семантична* съчетаемост. На последно място, при изграждането на ЛС се проявява *граматичната* (*лексикално-синтактичната*) съчетаемост на думите съобразно с правилата и нормите на конкретния език. В този аспект бихме могли да твърдим, че синтагматичните закономерности се явяват надредни спрямо синтактичните, тъй като относително успешна комуникация бихме могли да осъществяваме и без необходимата синтактична организация. (напр. *Аз вижда ти улица вчера. – Видях те вчера на улицата.*)

Въпросът за комбинаторните възможности на междуметието се усложнява от факта, че в синтактичен план то се смята за еквивалент на изречение (*větný ekvivalent*) в чешката лингвистика, а в българската – или за неразчленимо изречение, или за странична дума, семантиката на която не се отнася към отделна изреченска част, а към цялото изречение. В комуникативен смисъл границата между лексикална единица и изречение пада и те функционално се изравняват. Смятаме също, че остава недостатъчно проучен и въпросът за ролята на междуметието като част на изречението. Освен на сказуемо междуметието може да изпълнява функции на определение (вкл. сказуемо), на обстоятелствено пояснение, на подлог, на допълнение и др., най-често в рамките на устойчиви словосъчетания. Напр. *všechno dělá hr* – *върши всичко прибързано*; *je trochu hr* – *малко е кибритлия*; *je mi hej* – *добре съм, широко ми е около врата*; *udělat hor* – *направля хон*; *uklídit*

¹ Отношенията в междуметната ЛС са от типа *неразчленимо изречение*!

šur šur – да почистя бързо, но отгоре-отгоре; Обърна се и пляс! по бузата.; Шушу-мушу къща разваля.; Аху-иху гладно ляга и др.

В зависимост от границите, в които се осъществява процесът на съчетаване на отделните компоненти в обща ЛС, бихме могли да коментираме два вида синтагматика на междуметията – вътрешна и външна.

Вътрешна синтагматика

В рамките на този тип синтагматика структурата на ЛС е изградена само от междуметия (I) независимо от вида им – първообразни (I_p) и производни (I_s) според произхода им, или емоционално-експресивни, контактови и звукоподражателни – според семантиката и функциите им. Съгласно с това, дали като градивни елементи на синтагмата се извява едно и също междуметие, или не, обособяваме комбинации с еднородна (хомогенна) или разнородна (хетерогенна) структура.

1. Хомогенна структура Iⁿ ²

Един от най-характерните белези, присъщи на голяма част от междуметията, е способността им да се мултиплицират. Обикновено афинитет към мултиплициране проявяват емоционално-експресивните с цел интензификация на изразяваната емоция. Въпреки възможността за n-броя повторения примерите с редупликация над три пъти рязко намаляват. Интересен е и фактът, че различните междуметни единици проявяват предпочитание към различен брой повторения. Според данните от SYN2010 например лексемите *jo, je* избират по-често двукомпонентна структура (35/12; 111/1), за разлика от *aj* (10/6). За съжаление, липсата на аналогични корпусни данни за българския език не ни позволява да предложим точни статистически примери. На базата на собствения ни архив, несравнимо по-скромен спрямо възможностите и на най-малкия езиков корпус, но най-вече от гледната точка на носител на българския език, бихме могли да отбележим, че в това отношение нашият език също демонстрира предпочитание към дву- и тричленни структури. Напр. *ax-ax/ ex-ex/ ай-ай – aax-ax-ax/eex-ex-ex* + емфатично удължаване и специфична интонация.

Освен засилена емоционално-експресивна натовареност мултиплицирането при междуметията би могло да има и чисто дистинктивен характер. Срв. *xa* (израз на пренебрежение) / *xa-xa; xa-xa-xa* (смях). Част от звукоподражателните междуметия пък се реализират

---

² Iⁿ междуметие, редуплицирано n броя пъти.

като лексеми само в мултиплицирана форма. Напр. *кис-кис(-кис)*; *ки-ки-ки*; *cheche*; *chichi(chi)*. В изречения с междуметно сказуемо е налице своеобразен паралел между броя на компонентите в ЛС и интензитета и повторемостта на глаголното действие, чийто формален изразител е междуметието. Напр. *Вървим си ние с братлето по булеварда, потънали всеки в своите грижи, и изведнъж – бух! Бухна се един човек в мене...*(Чудомир);

Закъснее ли някой четвърт час отпуската – пляс! пляс! с бича. (Чудомир);

На вратата пак: чук, чук, чук! (А. Константинов).

Комбинаторните възможности на подобен тип единици са силно ограничени. Те не съществуват като стандартни лексеми освен в рамките на определена ЛС, обикновено с устойчив характер. Най-често обаче моносъчетаемите (моноколокабилните) междуметия са с хетерогенна структура: *тик-так*, *пата-кюта*, *джаста-праста*, *tiktak*, *řifřaf*, *čáru máru*, *hej rup* и др.

2. Хетерогенна структура I-I¹-I²

Лексикалната синтагматика на междуметията е пряко свързана с функционално-семантичните им характеристики. Проучването на емпиричния материал очертава конкретна тенденция към съчетаване на единици от един и същи вид, при това главно в ядрото на междуметната лексика. Емоционално-експресивните междуметия се комбинират в строго определен ред обикновено до трикомпонентни структури. Изключения съществуват главно в художествената литература с оглед на постигане на конкретен стилистичен ефект. Пример за подобно екстремно (общо 35 бр. единици!) целенасочено комбиниране на междуметия от един вид откриваме в „Птича приказка“ на К. Чапек. „Jejdanečku, to pálí! Kryndyrána, to štípe! Kruciturci jejeje šmankote ochochoch au lalala ouha krucinál jemine hu safra fujloty propánajána jemináčku ojej achich namoutě můj ty tondo uf panenka skákavá krucifagot ouvej mamí ójejkote echech lidičky brrr krucipísek ujuj pro pánečka sakulente óhoho ajaj krutiputi, teda takhle se hasí vápno!“ (Чапек 2001: 8).

Схематично комбинацията между първообразни и производни емоционално-експресивни единици представяме по следния начин:

I_p – I_s – I_s: *ax, боже/ ох, господи, боже (мой)/*

Ach bože/ ach panebože ježíšmarjá(jozef)

Въпреки че не съществуват ясни рестрикции, блокирането на ЛС с различни първообразни междуметия е факт³. Интересна хипотеза по отношение на съчетаването на този вид междуметия в точно определен ред предлага И. Ал. Шаронов. Според него денотативната област на междуметията като непосредствен езиков израз на емоции се намира в менталното и психическото пространство на възприемането на обекта (действителността). Процесът на възприемане се състои от отделни последователни етапи, които пряко кореспондират с комбинаторния ред (авторът използва понятията *синтагматична ос/верига*). Първият етап е свързан със сетивата – зрение, слух, обоняние. Когато е налице своеобразен „конфликт“ между възприемания образ и предварително изградените представи на субекта за възможните характеристики на обекта и очаквания сценарий на развитие на ситуацията, говорещият винаги реагира с първообразно междуметие. Когнитивната лингвистика определя този тип единици като вокални жестове и най-непосредствена езикова реакция на определен стимул. Затова те могат да се разполагат само на първа синтагматична позиция и пред тях не би следвало да се появи производно междуметие (Шаронов 2002: 235 – 252).

Външна синтагматика

Проблематиката на ЛС с елемент, различен от междуметие, има няколко аспекта.

1. Ясна граматична корелация съществува между отделните видове междуметия и категориите падеж и глаголно наклонение. Още Й. Добровски в писаната на немски език чешка граматика отделя цяла глава на междуметията в края на раздел Синтаксис – *Casus mit Interjectionen*, като отбелязва, че не съществуват конкретни правила относно синтактичните функции на междуметията, но практиката налага употребата им да бъде свързвана с няколко падежа (Добровски 1940: 391). И днес в българския и в чешкия език след емоционално-експресивните или контактовите междуметия в обичайната им начална позиция най-често се появява звателна форма на съществително.

I–Svoc⁴:

ach Jirko; ach kamaráde; hej člověče; haló pane kolego (примерите на чешки език са заимствани от Фр. Чермак – Чермак 2007: 304);
ex, Яна; ox, татко; ей, приятели; ало, госпожо.

---

³ Срв. обаче *achich (ouvej)* в чешкия език!

⁴ Svoc – съществително име в звателен падеж.

Глаголни форми в повелителното наклонение също са сред най-близкото лексикално обкръжение на междуметията:

I–Vimp⁵:

ach slyšte!; hej počkej na moment!; pozor, nenarazte na mé hlavy!; pst, spi už!; prokrista, dejte mi pokoj!;

олеле, бягайте!; ехо, спри да ти кажа нещо!; ей, направете път!

Очевидно е сходството във функционално-семантично и комуникативно-прагматично отношение между звателни/повелителни форми, от една страна, и някои междуметия, от друга. Това вероятно, съчетано с формалната позиционна близост, обяснява защо именно тези форми най-често и най-лесно губят лексикалното си значение на автосемантични думи и започват да изразяват непосредствена емоционална реакция или да изпълняват контактова функция, т.е. транспортират се в производни междуметия (*боже, майко, виж, слушай, гледай, глей – lidičku, páni, hubaj, vida*).

2. Чешкият език активно образува същински ЛС и по следните модели:

I–Adv⁶: *ach tak;*

I–P: *ach jó; ach ano;*

Kon–I: *a jéje; a jó; a kruci; a basta; a sakra.*

Голяма част от синтагмите са фразеологизирани изцяло, а при други степента на устойчивост нараства в посока към пълна фразеологизация. При оформянето на този тип многокомпонентни междуметни лексеми се забелязва тенденция за съчетаване на единици с приблизително сходна фреквентност.

3. Извън езиковедския интерес обикновено остава и друг аспект на външната синтагматика на междуметията – тяхната валентност. Когато изпълняват определена функция в състава на изречението, междуметните лексеми влизат в синтактични отношения и могат да имат подчинени елементи. Най-често синтактично управление изискват звуко- и образоподражателните междуметия⁷. Напр.:

По едно време гледам – *шушу-мушу* с кмета, после с попа, с хаджи Радко; събират се ... (Чудомир);

Чудесен човек! Мине се не мине, нали така, *чук-чук-чук* на пътната врата. (Чудомир);

Kuk na strejdu!

⁵ Vimp – глагол в повелително поколение.

⁶ Adv – наречие; P – частица; Kon – съюз.

⁷ Изключение прави производното емоционално-експресивно *běda*+дат.п., а в българския език *блазе/горко, тежко*+дат.п.).

Opatrně se rozhlédl a šup do komory;

Prásk do koní!, Prásk bičem;

Právě teď kolem vezou citróny a tak *tradá za autem* (примерите на чешки език са заимствани от Фр. Чермак – Чермак 2007: 305).

Изобилието от примери и в българския, и в чешкия език доказва, че явлението няма екстраординерен характер и заслужава по-детайлно проучване. Вероятно в повечето случаи става дума за пренасяне на рекцията на съответните глаголи (*чукам на; шушукам с; prásknout do/ čím*), но какво обуславя лексикално-граматичното управление при междуметия като *kuk – ей, куку, ето ме, бау, tradá* – имитира звук от тропет, които не могат да бъдат съотнесени към конкретни глаголи?!

4. С оглед на външната синтагматика на междуметията следва да отбележим, че българският език за разлика от чешкия предлага интересен модел за изграждане на възклицателни изречения с конструкции, съставени от емоционално-експресивни, при това както първообразни, така и производни лексеми – *ах/ох/ех/уф/их/ей/леле/олеле+че; боже/божичко/мале+че*.

Напр. *Ех, че е хубаво тук!; Ей, че си прост!; Уф, че ми се танцува!*

Направеният преглед не претендира за изчерпателност, но ясно очертава факта, че като всички лексикално-граматични класове и междуметието не е изолирано и притежава определен комбинаторен потенциал, при това сходен в двата славянски езика. Най-активно междуметията се съчетават помежду си. В рамките на външната синтагматика единиците предпочитат комбиниране с модифициращи частици, а позиционно най-близо според корпусовите данни могат да бъдат открити съществителни имена и глаголи.

В заключение бихме искали да подчертаем, че предложеният ракурс към лексикалносинтагматичната проблематика на междуметията, разбира се, е само един от възможните. Междуметните ЛС следва да бъдат проучени и систематизирани с оглед на реализирането им в езика (системата) и в речта (текста). Както е известно, едните (идиоми и фразеологични съчетания) говорещият ползва наготово от езиковата система, докато другите – свободни комбинации, се създават всеки път съобразно с индивидуалните комуникативни цели. Съществува и трети тип синтагми, които се намират в „сивата зона“ на преходните явления – високата честота на употреба на лексикалните елементи в конкретен синтагматичен порядък принуждава говорещия подсъзна-

телно на базата на асоциации да избира не готова единица, а модел за комбиниране.

Надяваме се с поставянето на въпроси относно лексикалносинтагматичните характеристики на междуметието да провокираме интерес към елементите на езиковата периферия и да посочим необходимостта от ревизиране на традиционните представи за пълната изоланост на последната част на речта.

ЛИТЕРАТУРА

Добровски 1940: Dobrovský, J. *Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819*. Melantrich: Praha, 1940, 391.

Петрова 2006: Петрова, Ст. По въпроса за езиковите равнища. // *Liternet*, №6/2006, 17.10.2012 <http://www.liternet.bg/publish19/s_petrova/-ezikovi.htm>, 79.

Чермак 2007: Čermák, Fr. Povaha a úzus interjekcí: případ češtiny. // *Computer Treatment of Slavic and east European Languages*, Bratislava, 2007, 299 – 307.

Чермак 2010: Čermák, Fr. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, 2010, 279 – 314.

Шаронов 2002: Шаронов, И. Ал. Толкование эмоциональных междуметий как знаков восприятия. // *Russian Linguistics* № 26, 235 – 254.

Използвани източници

Константинов 1980: Константинов, Ал. *Събрани съчинения. т 2. Фейлетони. Пътеписи. Разкази*. София: „Български писател“, 1980.

Чапек 2001: Čapek, K. Pohádka ptačí. *Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek*. 13.10.2012. <<http://www.ld.johannesville.net/capek-23-devatero-pohadek-a-jeste-jedna-od-josefa-capka-jako-privazek?page=8>>

Чудомир 1971: Чудомир. *Избрани произведения*. Пловдив: „Хр. Г. Данов“, 1971.

InterCorp: *Český národní korpus – InterCorp*. Ústav Českého národního korpusu FF UK Praha, dostupný z <<http://www.korpus.cz>>

SYN2010: *Český národní korpus – SYN2010*. Ústav Českého národního korpusu FF UK Praha, dostupný z <<http://www.korpus.cz>>

АСПЕКТИ НА ПАДЕЖНОСТТА¹
(върху материал от полския език)

Димитрина Хамзе
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ASPECTS OF CASE IN POLISH

Dimitrina Hamze
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The key ideas centred on the category „case“ amount most generally to three points: first – the significance of a given „case“ differs from that of all the other cases within the system; second – the category „case“ takes actively part in the syntactic organization of the whole sentence, and third – the construction of the scene the speaker chooses determines to a certain degree the case i.e. a constellation of semantic and pragmatic factors interfere. Tailoring the scene supposes a creative asymmetry between „deep“ and „superficial“ case. It turns out that several „superficial cases“ correspond to one „deep case“, while one and the same „superficial“ form implies several „deep“ equivalents. This disproportion is particularly fruitful as regards literature.

Key words: case, semantics, cognitive, space, conceptualisation, classification

Категорията падеж не отскоро привлича вниманието на широк кръг учени: лингвисти в най-общ аспект, граматисти, семантици, логици, теоретици на превода, философи и психолози. За нея има богата научна литература и все пак остават много отворени въпроси и широко поле за анализи, идейни находки, нови теоретични предложения и изследователски перспективи. Актуалността и динамиката на категорията както в диахронен, така и в синхронен план представляват не-

---

¹ Chciałabym wyrazić najserdeczniejsze podziękowania Fundacji Popierania Nauki „Kasa im. Józefa Mianowskiego“ za bezcenne wsparcie finansowe w ramach przyznanego mi trzymiesięcznego stypendium w uroczym Krakowie, które umożliwiło mi przeprowadzenie owocnych badań naukowych.

устойчиво изкушение за специалистите. Нашата скромна амбиция е да хвърлим известна светлина върху някои недооценени семантични аспекти на категорията, да излъчим нейния таксономичен инвариант, както и прототипите на отделните подкатегории. Поради неизбежните изисквания за съблюдаване на максималния брой страници в настоящата статия ще разгледаме категорията от идейно-теоретична гледна точка, черпейки доказателствен материал предимно от полския език. Едно сравнително или контрастно изследване върху славянските и неславянските езици би било без съмнение изключително плодотворно, но с обем, не по-малък от солидна монография.

1. Трудностите, пред които се изправят специалистите, ангажирани в сондажа на категорията падеж, са свързани предимно с нейния хетерогенен характер – вътрешната разнородност на значенията в обхвата на отделната падежна подкатегория и същевременно нейната интуитивно долавяна кохерентност и обособеност на фона на останалите подкатегории. Изследователите, предимно граматисти, твърде често се задоволяват само с предлагане на списъци, илюстриращи отделните падежни употреби, без да обръщат достатъчно внимание на тяхната генеалогия и мотивация. Още по-малко пък някой се наема да прогнозира и очертава бъдещи тенденции в развитието на падежността. Прикачваните семантични етикети обикновено са доста произволни и не дават ясна картина нито за вътрешната консолидация на значенията, нито за общата падежна структура като цяло.

1.1. Една от невралгичните точки в дискусиите около категорията падеж визира *достатъчното основание за идентификация и квалификация на падежността*. Според някои то е само флективната форма на думите, а според други към нея трябва да се добавят и предлозите. Отделни автори смятат, че падежността е универсална категория, изразяваща по различен (включително и само аналитичен) начин семантико-синтактични отношения във всички езици, но съществува мнение, че тя е привилегия само на т.нар. синтетични (флективни) езици. В знаменитото си изследване в две части „Опит за теория на падежите“ Зджислав Кемпф изтъква епохалните, както той ги нарича, концепции, които се открояват със своята задълбоченост и съдействат за изграждането на стройна падежна теория (Кемпф 1978: 5). Това са приносните становища на:

1) А. Бернарди, който през 1805 г. излиза със „сензационното“ твърдение, че предлозите изпълняват същата функция като падежните окончания (Бернарди 1805). Простата наглед теза на Бернарди, че падежни функтори са освен окончанията и предлозите, се оказва твърде

плодоносна. Той забелязва, че предлозите изразяват падежните отношения (стойности) дори по-прецизно от окончанията, които в нашия езиков ареал са значително по-малко на брой. В славянските езици напр. падежите, изразявани чрез окончания, са само 6, ако се оспори падежният статут на *wołacz* (звателен падеж), а предлозите са около 20.

2) А. Норийн, който въвежда понятията *морфологичен падеж* (за флективните езици), наречен от него *casus* и *семантичен*, респективно *функционален падеж* – *status*, който се изразява с други езикови средства, различни от окончанията. От шведски език Норийн извлича огромно множество предложни падежи (статуси) – около 74 на брой, без да се вземат предвид темпоралните отношения, които са по същество чисто пространствени. Според шведския лингвист не всички са езикови конструкции. Те представляват по-скоро логични образувания, които нямат свои езикови индекси (Норийн 1903). Като отделен *status* Норийн класифицира т.нар. *partitivus* (падеж, означаващ част, отделена от цялото, напр. *en gren av trädets* (швед.) ‘*gałąź dzewa*’, и т. нар. *separativus*, когато частта вече е отделена от цялото: *huden av kreaturet* (швед.) ‘*skóra zwierzęcia*’ (прим. по Кемпф 1978: 12).

3) Л. Йелмслев, който пренася изследванията от ограничената територия, „култивирана“ от индоевропейското (съпоставително) езиковознание, на терена на различни световни езикови системи, като напр. полифлективните кавказки езици. Датският структуралист въвежда в своята теория за падежа понятието *измерения* (*dimensions*), нещо изключително важно за пространствената таксономичност (която ще се опитаме да защитим) на анализираната семантична категория.

Очевидно пространствената съотнесеност в падежните връзки надделява и сякаш изземва или всмуква маргиналните семантични диференциации. Междупадежната интерференция, еластичност и субститутивност откроява условността, относителността и колебливостта на падежната идентичност и дистрибуция, както и нуждата от преразпределение на съществуващата падежна система.

4) В. Хумболт, който въвежда в теорията за падежите понятието *словоред* и обособява четири типа езици: флективни, аглутинативни, позиционни и инкорпоративни. Словоредът се намесва при езиците от последния тип. Най-голям е броят на езиците, в които падежите се изразяват чрез окончания или спомагателни (служебни) думи, по-малко са тези с позиционните падежи (китайско-тибетските езици) и най-скромно е присъствието на езиците, в които *контекстът* е основен фактор за падежна класификация (малгашки език, отчасти китайски,

японски и някои специфични, изолирани индоевропейски форми) (Хумболт, цит. по Кемпф 1978: 6).

1.2. Двудялбата на падежите на *локални (пространствени)* и *логични* (наричани от някои автори *граматични*) не допринася особено за проясняване на картината въпреки възникването в по-ново време на две самостоятелни школи – *локалисти* и *антилокалисти*. Повечето от падежите, изразявани чрез предлози като ‘na’, ‘nad’, ‘pod’, ‘przed’, ‘za’, ‘w’, се квалифицират като пространствени, а тези, които изразяват много близки отношения между два предмета А и В, като *dopełniacz* (родителен падеж), *biernik* (винителен падеж), *celownik* (дателен падеж) и *narzędnik* (творителен падеж), се определят като логични. Това означава, че логичната спойка между предметите при определени падежи е лишена от идеята за пространственост и че експонира някакви чисти, идеални отношения. Изкуствената опозиция противопоставя неоснователно падежи (от горепосочените два типа), които очевидно имат обща семантична платформа и това е именно пространствеността. Варирането на дистанцията между предметите като главен падежогенериращ фактор не отменя, а потвърждава тяхната конвергентност именно чрез пространствения ориентир, който за падежите се оказва единственото свързващо макросемантично звено.

Многобройните синкретизми (всъщност няма лексема с различни форми във всички падежни позиции), почти абсолютни при полските лексеми *pani*, *gospodyni*, и абсолютни при думите от латински или друг чужд произход *muzeum*, *zoo*, *kilo*, свидетелстват за тенденцията към ограничаване на предимствено флективния падежен маркер и към налагане на аналитичния предложно-флективен или само предложен модел, който релефно откроява пространствената конфигурация на падежните отношения.

1.3. Логическата концепция е оборима по две причини: 1) Самата логика не е лишена от семантика, а е едновременно нейно директно превъплъщение и резултат; 2) Антиномичният замисъл, т.е. идеята за противопоставяне на двете концепции по пространствен критерий, е неубедителен, тъй като близките отношения между два предмета, изразени чрез посочените по-горе падежи, не опровергават, а доказват значимостта на пространствения фактор и при двата падежни типа. Всички падежи са колкото пространствени, толкова и логични; 3) Логическата концепция (синоним на граматичната) формализира (механизира) падежната основателност, пренебрегвайки ролята на семантиката в падежогенезата и същевременно игнорирайки факта, че всеки „строителен елемент“ (всяка морфема) има своя семантична моти-

вация. Привържениците на тази концепция се задоволяват с изреждане на отделните падежни употреби и с доста произволно прикачване на семантични етикети, които внасят единствено объркване, вместо да представят обхватна картина на вътрешната кохезия на падежната структура като цяло. Те не обясняват защо често една и съща семантична функция се изпълнява от две или три подкатегории на падежната система, напр. *mianownik* (именителен падеж), *biernik* (винителен падеж), *celownik* (дателен падеж). Представителите на другото направление в тълкуването на падежността търсят *семантичен инвариант* – общо за всички употреби значение. Търсенията се разпределят в две посоки: 1) система от семантични показатели, предложена от Р. Якобсон (Якобсон 1936); 2) различни варианти на локалистичната теория. Типичен представител на тази теория е З. Кемпф. Семантичният инвариант е решително по-надеждна изследователска стратегия, но трябва да се доработва и прецизира, за да не се затвърди като прекалено абстрактен и негоден да послужи като удобно средство за дескриптивен анализ. Освен това едно твърде абстракционистично описание не може да отчете вътрешната диференциация в рамките на отделната подкатегория.

1.4. В светлината на новите разсъждения върху категорията падеж като приоритетно пространствена величина бихме могли да я определим за семантично-граматична категория, изразяваща отношенията на предметите в пространството чрез директни физически или метафорични взаимовръзки, с помощта на няколко вида лингвистични средства: 1) флективни морфеме (или подобни постпозитивни елементи в аглутинативните езици) (морфологични средства); 2) служебни думи (предлози, следлози, дори съюзи) (синтактични средства); 3) лексикални средства (в някои далекоизточни езици – японски, китайски); 4) словоред (позиционни средства) – в кавказките езици. Според новата когнитивистична концепция падежът е „безсмъртно“ езиково явление и няма да отмре дори след изчезването на всички флективни окончания. За компенсация се разраства делът на предлозите или на спомагателните думи, които умножават своите функции.

2. Опит за пространствена интерпретация в защита на таксономичния характер на падежността

2.1. Наблюденията ни показват, че падежната парадигма в славянските езици (в частност в полския език) може да бъде консолидирана на базата на един универсален принцип – *пространствената*

*макросемантема*². Цялата съвкупност от отношения между предметите, обхванати от съответните казуални подкатегории (така наричаме утвърдените в традиционната граматика падежи), е сводима до пространствения прототип и представлява множество от деривати. Преносните падежни употреби са метафора на пространствени корелации и в една или друга степен гравитират към своя пространствен първоизточник.

Изтъкнатата в предходното изложение необходимост от хипотетично реструктуриране на падежната система черпи основания именно от пространствения субстрат. Пространствената макротаксономия, да я наречем *полиспектрален спатиатив*³, отваря разгърнатата парадигма от падежни подкатегории (алтернанти), които в резултат на семантично прегрупиране придобиват нова „самоличност“: усилената интеракция на тъждествени или сходни функции на традиционно различни падежи ги пренасочва за обединяване в една съвместна падежна подкатегория, а специфичните и представителните за дадения падеж функции (ако са достатъчно релефни) остават като негов диференциален признак, достатъчен както за самоидентификацията на падежа, така и за по-точното му название. Въпреки наглед утежняващата ситуация поради „претоварването“ на парадигмата: множество предлози, оформили симптоматиката на различни падежи, но свързани с еднакви или подобни функции, ще попаднат или в една пространствена подкатегория, или в различни, но близки, „подведени под общия пространствен знаменател“, субкатегории – това безспорно е надежден начин за избистряне на казуалната мотивация. Въпроси от рода на: защо и предлог *do*, и предлог *na* означават движение, но се употребяват с различен падеж (*dopełniacz; biernik*), просто ще отпаднат. Препозиционалната омонимия също би намерила задоволително обяснение.

2.2. В основата на объркването лежи несполуката в падежните названия.

² Наше терминологично предложение за прототипна и кооперираща макрокатегория, която „оглавява“ и управлява поредица от субординирани категории (семантични апроксимати).

³ Терминът е наше предложение по модела на използвания от З. Кемпф терминологичен апарат, изцяло основан на латинската падежна терминология, изразяваща *de facto* пространствени отношения. Именно поради това тя е особено подходяща за когнитивистиката, която все още няма доизработен, прецизиран и утвърден терминологичен инструментариум.

– Името на падежа в много случаи не указва семантичната доминанта (квалификанта), а изтъква негова несъществена или обща с други падежи характеристика, което води до контаминация с тях, до вътрешна „деидентификация“ и до препокриване на функции – част от семантико-синтактичния регистър на различни според класическата версия падежи.

– Твърде често името на падежа е резултат от смесването на различни критерии – семантични, морфосинтактични, синтактични и прагматични: *mianownik* (M) именителен падеж – ‘наименуващ’ (семантичен критерий), *dopełniacz* (D) родителен падеж – ‘допълващ’ (синтактичен критерий), *celownik* (C) дателен падеж – ‘цел’ (семантичен критерий) *biernik* (B) винителен падеж – ‘пасив’ (семантико-синтактичен критерий), *narzędnik* (N) творителен падеж – ‘средство за работа’ (семантичен критерий), *miejscownik* (W) местен падеж – ‘място’ (семантичен критерий), *wołacz* (W) звателен падеж – ‘повикващ’ (‘зов, апел’) (синтактично-прагматичен критерий).

3. Пространствено-семантична класификация на падежите

Водещата пространствено-семантична субкатегория като родово понятие е подчертана. С нормален шрифт са оформени нейните подкатегории като видови понятия, а непосредствено след примерите, илюстриращи преразпределението, се посочва в скоби вторично-комплементарният семантичен признак (ако има такъв), както и традиционният падежен маркер.

За пространствена макросемантема (полиспектрален спатиатив) като глобална единица приемаме актива в качеството му на координатор на падежните връзки в изречението – той ги детерминира и разпределя. Близкото съседство на латинските термини като най-адекватни за предложения когнитивен ракурс на изследването с традиционните полски названия на падежите се налага от съображения за улесняване на идентификацията на семантичните роли, разпознаваемите чрез познатите имена на падежите. Идеята е, че много от популярните падежни употреби могат да бъдат обединени на базата на общата си функция (независимо от различните ѝ начини на изразяване) от една надредна (водеща) категория, която отразява (имплицира) тази общност. Главният актант в изречението невинаги е явен, но това не отменя доминантната му в семантично отношение позиция. По-нататък в изложението представяме доминантните субкатегории (откроени с **болд**), а в тяхната зона непосредствено се изреждат (с нормален шрифт) – подчинените им семантични разновидности:

1. **Актив** – функция на главен актант в изречението

człowiek zawsze narzeka (M)

on jest jego ojcem (формален N)

on jako nauczyciel pracuje w szkole podstawowej (+ есив) (M)

on pracuje nauczycielem (стпол.) (+ есив) (N)

pachnie sianem; trzęsie mną (ергативен N)

krwą mu nabiegły źrenice (ергативно-деятелен N)

dolega mi żołądek; spało mu się dobrze (ергативен C)

boli mnie (ергативен B)

dużo wody zalało wieś; brakuje mąki; trupów tu jak maku (ергативен D)

2. **Есив** – функция на идентичност

na imię ma Jan (B)

3. **Алатив** – функция на приближаване към десигната

jadę do miasta (D); *idę do szkoły* (D); *droga wiodła ku wiosce* (C)

idę na akademię, pocztę, uniwersytet, dworzec, lotnisko (B)

naraża się na niebezpieczeństwo, na przykrość (B)

cieszę się na jego przyjście (B) (+ експресив)

wierzę w sprawiedliwość (B), *tam zaufanie do przyjaciela* (D), *ufam rodzicom* (C), *ulec pokusie, požądaniu* (C) – (+ апрециатив – оценка).

3.1. Консекутив – конфигурацията е алативна, но тук и обектът се движи

iść po śladach (Ms); *dżuma za nimi w ślad biegła* (N)

tęsknie po tobie (Ms) (+ експресив)

wymawiam słowa za nauczycielką (N); *maluje pod Wrubla* (B) (+ имитатив)

postąpił według, wedle, podług przepisów, wzoru (D) (+ имитатив, репетитив, респектив – съответственост)

ze względu na zdrowie przestał palić (B) (+ резултатив)

3.2. Финалис (цел), дестинатив (предназначение)

dążyć do celu (D)

szczotka do włosów, pasta do zębów (D) (+ предназначение)

dałem to dla brata (D); *to dla zabawy* (D)

idę po chleb; dzwonię po lekarza (B)

starać się, dbać, troszczyć się, upominać się, sprzeczać się, bać się o coś (B)

umrzeć, walczyć za ojczyznę (B)

martwić się, trapić się, trwożyć się o (B) (+ емотив, експресив)

opiekować się kim (N) (+ хуманитатив – емпатия, грижа за някого)

materiał na ubranie, udała się do Kościoła na modlitwę, biorę to na pamiątkę (B)

na dobre i na złe czasy, na zdrowie (B) (+ апрециатив)
dałem, przekazałem, doręczyłem, wręczyłem, powierzyłem to bratu, nauczycielowi (C) (+ датив)

poświęcam to rodzicom (C) (+ хонорификатив, естиматив – проява на уважение, почит към някого)

pomnik ku czci bohaterów (C)

3.3. Каузалис⁴ (причинност)

cieszę się temu (C)

umrzeć na gruźlicę, na jego rozkaz, na czyjaś prośbę (B)

opowiadać, mówić, pisać, dyskutować, informować, myśleć o czymś (Ms) (+ вербален апроксиматив – отношение на приближаване към нещо с помощта на езика, словото)

opowiedział mi o swoich kłopotach (Ms) (информатив, конфесив – изповедност)

lekarstwo na ból głowy, grype, kaszel (B), *lekarstwo przeciw bólowi, stresowi, grypie* (C) (+ контрапност – атакуваща апроксимация)

4. Аблатив – движение навън от обекта, отдалечаване, отблъскване от него

wracam ze szkoły, z biblioteki; zjechał z drogi (D)

cieszę się z prezentu, ze spotkania (D) (+ експресив – позитивна дистанция: отнасям приятното усещане, хубавия спомен, „отдалечавам се“ удовлетворен)

przebywał z dala od domu, odbył od brzegu; odszedł od okna; stronił od ludzi (D)

proszki od bólu głowy, okulary od słońca, płaszc od deszczu (D) (конфронтатив – отнемане на болката, избягване на слънцето, на дъжда)

specjalista od spraw morskich (D) (+ апрециатив)

nawymyślać od łobuzów, darmozjazdów, próżniaków (D) (+ апрециатив)

narzeka na niewygodę (B) (вербална дистанция)

ukrywa się przed nim; wstydzi się przed ludźmi (N)

wskutek (na skutek) przemarznięcia ciężko zachorował (D) (+ резултатив)

szastać, szafować pieniędzmi (N); *trwonić pieniądze, zdrowie, siły, czas* (B) (+ дисперсив – отношения, свързани с разпиляване, хаотично и безполезно движение в пространството)

⁴ Поради известни различия в метафоричната концептуализация на пространствените отношения при каузалис, финалис, дестинатив, компаратив, квантификатив и квалификатив всяка от тези субкатегории попада в повече от една макрокатегория (родова падежна структура).

4.1. Каузалис

umrzeć od (z) głodu; drzeć ze (od) strachu (D)

twarz rozpalona od gorączki; głowa boli od hałasu (D)

uciekać od wroga (D)

5. Аблатив-алатив

od słowa do słowa, od stóp do głowy, od początku do końca (D)

5.1. Комплетив – допълващо, комплементарно отношение

oprócz niego byli tam i inni w pokoju oprócz mebli pełno było walizek (D)

prócz tego pokoju był jeszcze jeden mniejszy (D)

6. Елатив – движение от вътрешността на обекта

ptak wymknął się z potrzasku (D)

6.1. Каузалис

zamordował ją z zazdrości (D)

6.2. Генитив

córka pisarza, syn dziennikarki (D)

6.3. Провененциал (произход)

pochodzi z księżęcego rodu (D)

rzeźba w marmurze (Ms)

budować w kamieniu (Ms)

pieniądze w złocie (Ms)

lekarstwo w proszku, w płynie (Ms)

6.4. Посесив

samochód ojca, uroda dziewczyny (D)

nie tam czasu, nie mam pieniędzy, długopisu, nie posiadam auta (D) (+ негация)

6.5. Дестинатив

dziurka od klucza (D)

6.6. Партитив

dach gmachu, nóżka lalki (D); drzwi od szafy (D) (+ атрибутив)

pięć ołówków, dużo pracy, trochę mąki, butelka wina (D) (+ квантификатив)

mężczyzna orłego nosa (D), o orlim nosie (Ms), z orlim nosem (N) (+ квалификатив)

7. Антелатив – движение пред обекта

samochód zajechał przed dom

wyżalił się przed matką (N), matce (C) (+ апрециатив)

wahał się przed podjęciem decyzji; przed miłość przedkładał wolność; nie mógł obronić się przed miłością, nudą, zmęczeniem, pokusą,

pragnieniem; ukorzył się przed dziesięcioma milionami (N) (+ априциатив)

zdożył pierwszą nagrodę przed czołowymi zawodnikami (+ априциатив)

7.1. Каузалис

trząść się przed zimą (N)

uciekać przed wrogiem, drżeć przed strachem (N)

8. **Антеесив** – фронтално местоположение пред обекта
stanął przed drzwiami; przed domem był skwere; przede mną stał tłum ludzi (N)

9. **Илатив** – движение, насочване към вътрешността на обекта
kamień spadł w wodę (B)

wpadł w dobry humor; zapadł w sen (B)

włączył się w odbudowę kraju (B)

inwestował w budowę domu (B)

wpędził go w rozpacz (B) (+ априциатив)

połamać coś w kawalki, dom rozpadł się w gruzy (B) (+ резултатив)

śmiali się w głos; puścili się w cwał; wycieli w pień; ułożył kwiaty w bukiet; szmer przeszedł w hałas; zamieniła się, przemieniła się, pszekształciła się, przeistoczyła się, wcieliła się, przeobraziła się w żabę; miasto zamieniło się w ruinę; podejrzenie zamieniło się w pewność (B) (+ трансформатив, мутатив – пространствени отношения на преход от едно състояние в друго)

podobny kubek w kubek do ojca (B) (+ компаратив)

chodзил за kimś krok w krok (B) (+ имитатив, итератив)

dał to w dowód pamięci (B) (+ финалис)

zjedli obiad w pięcioro (B) (+ квантификатив)

10. **Инесив** – местонахождение във вътрешността на обекта
mieszka w stolicy; został w mieszkaniu; siedzi w fotelu; mleko w szklance (Ms)

ma to w wyobraźni; zachował ją w pamięci; dziewczyna w rumieńcach; był w głębokiej rozpaczy (Ms)

pławić się w szczęściu, rozkoszy; kochać się w kim (Ms)

był w złym humorze; bredził w gorączce; wytrwał w miłości (Ms)

apteczka wyposażona w podstawowe leki (B)

otrzymał to w darze, w posagu (Ms) (+ трансформатив)

serce przepelnione goryczą (N) (+ резултатив)

powieść w dwóch tomach (Ms) (+ квантификатив)

suknia w białym kolorze (Ms); materiał w kratkę, w kwiatki (B)

10.1. Финалис

przyszedł w poszukiwaniu jedzenia (+ каузалис)

10.2. Каузалис

rzucili się na nich w przystępie szału (Ms)

człowiek dobrego serca, wielkiej mądrości (D) (+ квалификатив)

11. **Сублатив** – движение под обекта

iść pod prąd; wpaść pod samochód; schronić się pod drzewo (B)

oddać projekt pod dyskusję; pod głosowanie; wziąć coś pod rozwagę (B) (+ апрециатив)

tańczył pod melodię walca; dobrała torebkę pod kolor sukienki (B) (+ имитатив, репетитив, респектив – съответственост)

11.1. Каузалис

dzwi ustąpiły pod naciskiem ręki; aresztowano go pod zarzutem kradzieży; uginał się pod ciężarem; działać pod wpływem chwili (N)

12. **Субесив** – местоположение под обекта

leżeć pod kołdrą; nosił pod marynarką ciepły sweter, Pod książką znalazłem zeszyt (N)

pod pręgierzem, pod naciskiem, pod okupacją, pod jarzmem, pod kierunkiem, pod dowództwem, pod kontrolą, pod znakiem słońca, pod szczęśliwą gwiazdą (N)

być pod wrażeniem, urokiem; być pod kreską to źle (N) (+ апрециатив)

13. **Постлатив** – движение зад обекта (ретрогресивна връзка)

wyszedł za bramę; wywędrował za morze, wyrzucił go za drzwi; słońce zaszło za las (B)

opowiadać się za tezą (N) (+ персуазив – убеждение)

13.1. Каузалис

cierpieć za winy, za grzechy (B)

14. **Постесив** – местоположение зад обекта

za oknem padał deszcz; stanął za drzewem; człowiek za burtą; dziecko schowało się za matką (N)

14.1. Каузалис

za twoim rozkazem, za jego początkiem (N)

15. **Интерлатив** – движение между обектите

pójść między ludzi (B)

włożyć zakładki między kartki książki (B)

weszli między rozbawiony tłum (B)

obracał się wśród ludzi (B)

podzielili majątek między synów; lek rozprowadzono między szpitale (B) (+ дистрибутив)

kolor między żółtym a brązem (N) (+ транзитив – преходност)

15.1. Компаратив (сравняване между обекти)
dziecko wyższe od rodziców (D); *ojciec jest wyższy niż syn* (M)
woli herbatę od kawy (D); *woli sok niż alkohol* (M)
jest zimniejszy nad głazy (B)

jest to najpiękniejszy zamek między zabytkami (N)

ceniał miłość ponad wszystko (B) (+ апрециатив)

16. **Интересив** – местоположение между обектите
stół stał między oknem a szafą, między niebem a ziemią (N)

dom stał wśród sosen (D)

między małżeństwem doszło do sprzeczki (N)

16.1. Компаратив

nic miłszego nad muzykę (B) (+ апрециатив)

nie miał przyjaciela nad Piotra (B) (+ апрециатив)

17. **Циркулатив** – движение в кръг около обекта

komentarze kręca się dookoła (około, wokół) wczorajszego zajścia
(D)

18. **Циркумесив** – местонахождение в кръговото пространство около обекта

dookoła (około, wokół) zamku były mury obronne; dookoła jeziora rosły lasy (D)

19. **Претеритив** – преминаване покрай нещо и отминаването му
przejsć koło (obok) domu (D)

puścić mimo uszu (D)

20. **Супралатив** – движение над обекта (обектите)

burza idzie nad miasto (B); *samolot leciał nad miastem; pochylił się nad wodą* (N)

dyskutowali nad projektem; zastanawiał się nad wszystkim (N)

kocham go nad życie (B) (+ апрециатив)

praca nad siłą (B) (+ апрециатив)

panować nad ludem (N) (+ доминалис)

frunąc ponad chmury, ponad skały (B)

pracuje ponad miarę (B) (+ квантификатив)

wybił się ponad przeciętość (B) (+ квалификатив)

rządzić, władać, dowodzić, kierować, administrować, zawiadywać, zawładnąć kim (N) (+ доминалис – отношение на управляване, завладяване, превъзходство)

21. **Супересив** – местонахождение над обекта

lampa wisi nad stołem (N)

małdry ponad wiek (B) (+ констатив, апрециатив)

ponad wszelką wątpliwość (B) (+ персуазив)

człowiek wysokiego wzrostu (D) (+ квалификатив, компаратив)

22. **Адесив** – местоположение в непосредствена близост до обекта

siedzi przy biurku; stoi przy oknie; przy domu był ogródek (Ms)

kwitnę przy tobie; marnuję się przy tobie (Ms) (+ апрециатив)

siedzi obok żony; położył łyżkę obok talerza; lampa stała obok fotela

(D)

koło domu rośla brzoza; siadź koło mnie (D)

mieszkał nad rzeką; osiedle nad jeziorem (N)

bitwa pod Warszawą (N)

apteka pod łabędziem, kawiarnia pod baranami (N) (+ атрибутив)

wpuszczano do środka za okazaniem legitymacji (N) (+ кондиционал – условие)

22.1. Квантификатив

zjechało koło stu gości, Miała koło trzydziestki, Studnia miała koło dwudziestu metrów (D) (+ апроксиматив)

tam z kilo masła, z godzinę czasu (B) (+ апроксиматив)

23. **Социатив** – отношение на придружаване, съпътстване

schab z sałatką, człowiek z autem (N)

za pomocą narzędzi można wszystko zrobić (N)

patrzyli z zachwytem na piękną dziewczynę (N) (+ модалис – начин)

kapelusz z piórkami, bluzka z wstążką, sukenka z koronkami; panienka z kolczykami (N) (+ атрибутив)

chłopiec imieniem Janek (= ‘z imieniem’) (N) (+ атрибутив)

uczony światowej sławy (D) (+ атрибутив, квалификатив)

bogaty w pomysły (B)

dzięki pomocy syna (C) (+ медиатив – посредничество)

dzięki dobrej opiece szybko wyzdrowiał (C) (+ резултатив)

chęłpić się swymi dziećmi, zdolnościami, bogactwem (+ експресив, + апрециатив)

23.1. Комитатив – отношение на придружаване (за лица)

ojciec z matką; Kasia z rodziną (N)

23.2. Инструментал

kosi sierpem; pisze piórem (N); *uzbrojony w miecz* (B)

zrobił to przez syna (B) (+ медиатив – посредничество)

ciekawscy obstąpili ich kołem (N) (+ модалис, начин)

po polsku, po francusku, po węgiersku (C) (+ модалис, начин)

23.3. Каузалис

zginęły są mieczem; są drżeli bojaźnią (стпол.) (N)

cieszyć się życiem, ładną pogodą (N) (+ експресив)

oszczędnością i pracą ludzie się bogacą (N)

24. **Абесив** – липса на дадения предмет като евентуално допълнение към обекта (функция, противоположна на отношението социатив – атрибутив)

człowiek bez głowy, bez serca, las bez grzybów, suknia bez rękawów (D)

25. **Суперфициалис** – местонахождение върху обекта

na głowie miała beret; dom stoi na pagórku; gość siedzi na tapczanie; fotel na kółkach, ciasto na drożdżach (Ms)

gra na gitarze, na skrzypcach, na fortepianie (Ms) (възприема се статично като ограничена повърхност за свирене)

śnieg leżał miejscami (N) (+ дистрибутив)

polega na jego obietnicy (Ms)

26. **Пролатив** – движение по повърхността на обекта

biegać po lesie (Ms), *biegnie ulicą* (N).

27. **Трансгресив** – движение, проникване през обекта

pocisk przeszedł przez ścianę; szedł przez most, przez plac; przechodził przez błoto; przelazil przez płot; mówił przez sen; droga przez mękę (B)

28. **Репартитив** – действие, което се извършва по протежение на някаква линия, но се разделя на отделни етапи (фазово-разпределителна функция).

skakać po kamkach; chodzić po lokalach; bić po twarzy; mieć plamy po ciel; ma pieniądze po ludziach (= porozpożyczał im) (Ms).

Предложената класификация няма претенции за изчерпателност и всеобхватност. Тя тепърва ще се допълва и прецизира, но по-важното е да предложи идеите и да очертае посоката на по-нататъшните проучвания.

Въз основа на направения преглед на проблематиката предлагаме следните обобщения:

1. Многобройните парадигмени синкретизми, пропозиционалната омонимия, семантичното сходство на различни предлози (представляващи от гледна точка на традиционната граматика различни падежи), както и тенденцията към ограничаване на флективността в полза на предложните синтактични конструкции ни дават основание да обявим пространствеността за семантичен прототип (инвариант) на категорията падеж, за която предпочитаме названието *статус*. Пространствените параметри са нейна репрезанта, а пространствените методи са: матафора, метонимия и аналогия.

2. Пространствената управляваща семантика е осевият център, около който се консолидират падежните употреби (субкатегории). Тя мотивира убедително спорното на пръв поглед родство както между падежите, така и между значенията в рамките на отделния падеж.

3. Нуждата от падежна редистрибуция е очевидна. На пръв поглед може да изглежда, че регрупирането е излишно, но листингът на падежните значения доказва обратното. Пространствено-семантичните вектори в случаи като *lekarstwo*, *zapominać* позволяват да се види, от една страна, общото, а от друга – да изпъкне разликата в семантичните нюанси.

4. Връщането към латинските названия при новата класификация не е анахронизъм, нито проява на консервативност или ретроносталгия, а опит за семантично прецизиране на падежните функции. Класическите термини са много удобни за извличане на спецификата на тези функции.

5. Трудността при изучаването на падежите идва от смесването на критериите за класификация (и категоризация): семантични с морфологични, при отявленото превъзходство на морфологичните, което води до пълно объркване. Така фрази с еднакви семантични функции попадат в различни падежи и обратно – фрази с различни семантични функции се озовават в един падеж.

6. Предлог и падежно окончание са в комплементарни отношения. Предлогът не означава безпадежност, а падежното окончание не означава безпредложност. Разликата е само в акцентите.

7. Статутът на падежността трябва да бъде преосмислен и променен от флективна в когнитивна (и конститутивна) категория. Това е от изключително значение за семантико-синтактичните връзки в изречението, чиято дифузност и аморфност не свидетелства за хаос и помътняване на картината, а за размиване на изкуствено прокараваните граници и за естествената динамика на езиковите процеси.

8. Падежната интерференция не води до „обезличаване“ (деидентифициране) на падежа, а до неговата спецификация, до излъчване на уникалното, тъй като се създава възможност то да се открие.

9. Изследваният материал от полския език показва, че е твърде вероятно арматурата на пространствената панорама да се открие като падежна универсалия.

10. Категорията падеж трябва да бъде обект и приоритет преди всичко на когнитивната лингвистика.

11. Когнитивният подход към падежността е консенсусен (неантагонистичен), защото отразява естественото състояние на психолонгвистичното устройство на индивида.

ЛИТЕРАТУРА

- Бернарди 1805:** Bernhardi, A. F. *Anfangsgrunde der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1805.
- Йелмслев 1935, 1937:** Hjelmslev, L. *La catégorie des cas*. Aarhus: Acta Jutlandica, 1935, t. I – VII, 1; 1937, t. II – IX, 2.
- Калиш, Кубински 1998:** Kalisz, R., W. Kubiński. Przyimki, przypadki, domeny. // *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów*. Kubiński, W., R. Kalisz, E. Modzejewska (red.). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1998, 189 – 199.
- Кемпф 1978:** Kempf, Zd. *Próba teorii przypadku cz. I*. Opole: Polskie Towarzystwo Naukowe, 1978.
- Кемпф 2007:** Kempf, Zd. *Próba teorii przypadku cz. II*. Opole: WUO, 2007.
- Лангакър 1987:** Langacker, R. *Foundation of cognitive grammar. I Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Норийн 1903 – 1925:** Noreen, A. *Vårt språk*. t. I–VII, Lund, 1903 – 1925.
- Филмор 1977:** Fillmore, Ch. The Case for Case Reopened. [W:] P. Cok, J. Sadock (red.) *Syntax and Semantics. Tom 8. Grammatical Relations*. New York: Academic Press, 1977, 59 – 81.
- Якобсон 1936:** Jakobson, R. *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Gesamtbedeutung der Russischen Kasus*. Reprinted in Selected Writing II. (1971) The Hague: Mouton.

ЗА ГЕНЕЗИСА НА ПРЕДЛОЖНОТО УПРАВЛЕНИЕ

Иван Г. Илиев

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ON THE GENESIS OF PREPOSITIONAL GOVERNMENT

Ivan G. Iliev

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The article deals with the genesis of prepositional government, explained with examples from different languages: Turkish, Japanese, Korean, Georgian, Eskimo, etc. The author explains that the prepositions which require genitive case from the noun are in fact petrified nouns. Proof for that is the fact that in some of the above-mentioned languages the words corresponding to the English *in, on, before, behind*, etc. can have case markers. Further on, the author shows how some verbs and participles can turn into prepositions or postpositions similar to the English *regarding, concerning*, etc. At the end of the article is discussed the pleonastic character of some prepositions that have been added to the phrase after the government between a verb and a noun has been established.

Key words: prepositions, government, genitive case

Предложното управление, което изисква специална форма от съществителното в зависимост от това, след кой предлог или пред кой следлог то стои, е познато на много езици от различни типове. Изтъквано е (Белич 1957 – 1958: 9, Савченко 1974: 335 – 336), че първоначално управлението става по смисъл, а по-късно навлиза закономерната употреба на определената форма (или форми) след съответния предлог (или глагол). По тази причина в славянските езици след предлозите *отъ, до, въз* и др. се употребява именна форма в *родителен надеж* (според терминологията на традиционната граматика), докато след предлог *къ* името се поставя в *дателен надеж*, а предлозите *въ, на, за, надъ, подъ* изискват две или повече форми от съответната дума в зависимост от допълнителни условия.

Целта на настоящата статия е да покаже с примери, предимно от различни неславянски езици, които пазят остатъци от по-архаични синтактични отношения, по какъв начин едно изградено на семантична основа съчетание от име и предлог/следлог, който всъщност по произход е съществително, глагол, причастие или наречие, може да се граматикализира в словосъчетание, където привидно името се управлява от предлога или следлога. По пътя на логиката чрез използваните примери принципно се показва как е възникнало и предложното управление в случаи, когато мотивацията на синтактичното отношение вече е избледняла.

I. Предлози съществителни (в генитивно съчетание)

В много езици позиционните отношения спрямо определен предмет или лице се изразяват с атрибутивно съчетание от две съществителни, едното от които влиза в ролята на следлог или предлог. За пример чудесно могат да послужат алтайските езици (турски), някои кавказки езици, японски, корейски, ескимоски. В турски език притежателната морфема е в няколко варианта в зависимост от задължителната вокална хармония: $-(n)in/- (n)un/- (n)n$ [nən] = кирилско [нън]. В японски тя е $\mathcal{O}$, което се произнася [no], а в корейски е $\mathcal{O}$, което се произнася или [əi], или [e]. По този начин притежателното словосъчетание 'книгата на Нина' на турски е *Nina-nın kitabı* – букв. 'на Нина книгата ѝ' (*kitab* = 'книга'), на японски е *Nina-no hon* (*hon* = 'книга'), на корейски – *Nina-ai chek* или *Nina-e chek* (*chek* = 'книга'). По същия начин съчетания от типа 'пред къщата', 'зад къщата', 'срещу къщата' и т. н. в съответните езици се предават буквално 'на къщата (в) пространството отпред', което разговорно може да се изрази чрез 'на къщата (в) отпредето' или 'на къщата (в) пространството отзад' – 'на къщата (в) отзадето', съответно, 'на къщата (в) отсрещата'. **Например в японски** (Транспеърънт 2002):

ginkō no mukai (desu) 'срещу банката (е)' – букв., 'на банката отсреща (е)' – *ginkō* = 'банка';

ginkō no tonari (desu) 'до банката (е)' – букв., 'на банката отстрани (е)'.

Предлозите съществителни в изброените езици на свой ред могат да се разширяват с локативни, директивни и отделителни морфемни, равни по значение на 'в', 'на', 'към', 'от'.

Примери от турски (Транспеърънт 2002):

babkanın karıştımda 'срещу банката' – буквално, 'на банката **в** отсрещното (пространство)';

babkanın yanında 'до банката' – букв., 'на банката **в** близостта' или 'на банката **в** непосредственото (пространство)';

Ihtiyar, kaftanın altından kolunu çıkardı – 'старецът извади ръката си изпод кафтана' = 'старецът на кафтана от долната част (от долницата) ръката си извади' (Чилер, ред. 1995: 108);

Bu sefer, taşın üstünden inip yere oturdu = 'този път на камъка от горната част (от горницата) слизайки, на земята седна' (Парлатър, ред. 1994: 797) – сравни със с. 797 (пак там) – *kitabın üstü* 'на книгата горницата й', 'горната страна на книгата'.

Примери от корейски (Джоунс, Ли 1984: 643 – 644):

chib-ai pakke(so) 'outside of the house'/'извън къщата' – букв., 'на къщата (**във**) външното пространство';

chib-ai sogē, chib-ai anē 'inside of the house'/'в къщата' – букв., '**във** вътрешността на къщата'.

Примери от японски:

Sen-no shita-ni o-namae-o kaite kudasai – англ. *Write your name below the line, please* – букв. 'на линията отдолу-във името си напишете' (Такебаяши 1996: 33);

Sono otoko-noko-wa kaaten-no ushiro ni kakurete ita – англ. *The boy was hiding behind a curtain* – букв. 'това момче на завесата отзад-във се криеше' (пак там).

Предлозите съществителни могат да се разширяват не само с пространствено-локативни морфемии, но и самите те да получават притежателни, притежателно-атрибутивни („генитивни“), както и обектни маркери, каквито получават всички съществителни.

Примери от японски:С генитивно отношение

eki-no mae-no hiroba – англ. *the plaza before the station* = 'на гарата на отпредето площадчето', тоест 'площадчето пред гарата' (Такебаяши 1996: 32) – тук *-no* е притежателно-атрибутивен или генитивен маркер.

С пряк обект (в акузатив)

Kare-wa watashi-no mae-o aruita – англ. *He walked before me* = 'той моето предно пространство премина' (Пак там) – тук *-o* е акузативен маркер.

Примери от турски:

С притежателен маркер

etraftında 'около нас' = 'в нашето около' (Добрев, съст. 2009: 996) – сравни с *kitabında* 'книгата ни'.

С пряк обект (в акузатив)

Çocuğın altına-1 temizle – 'смени памперса на детето' = 'на детето долницата почисти' (Чилер, ред. 1995: 108) – тук *-1* е маркер за пряк обект.

С директив (който в турски съвпада с датив)

Kızı karının yanına bırak – 'остави девойката при жена ми' = 'момичето на жена ми към близкото пространство остави' (Гълъбов: 219);

Anızın gelin arabasının önüne dikiliverdi 'внезапно се изправи пред булчинската кола' = 'внезапно на булчинската кола към предницата се изправи' (пак там);

Ceketin önüne üç düğme diktim – 'на самото отпред (към предницата) три копчета заших' (Парлатър, ред. 1994: 576).

Примери от корейски:

С пряк обект

Urinən kurəm wirał (← *kurəm-ai wirał) *nalgo issossəmnida* – англ. *We were flying above the clouds* = 'ние на облаците горното пространство прелитащи бяхме' (Джоунс, Ли 1984: 3) – тук *wi* = 'над' – локативна форма *wie* – сравни с тур. аблативно *Antikacı dükkânın önünden geçiyordum* – букв. 'на антикварния магазин от отпред минавах' (Парлатър, ред. 1994: 576).

Примери от ергативния ескимоски език (Джейкъбсън 1995: 99 – 100):

'the lamp is above the table' – literally: 'in the table's above area'

Kenurraq estuulu-m qulii-ni iutauq;

лампа маса-на отгоре-в е

'the egg is about to fall off the table' – literally: 'from the surface of the table';

Kayanguq igteqatartuq estulu-m qainga-nek;

яйце ще падне маса-на повърхнина-от

'the child sat down underneath the table' – literally: 'to the under-area of the table'

Mikelnguq aqumiq estulu-m acia-nun.

детето седна маса-на долницата-към

В друг ергативен език, кабардински, също се наблюдава функциониране на ергативното окончание като атрибутивен маркер при изразяване на подобно отношение (Жаймука, Малерб 2009: 29):

Ар унэ-м деж щытащ – 'il se tenait près de la maison';
той къща-**на**/ до/ стоеше
къща-**чрез** наблизо

пэш кІуэцІы-м щІэсын – 's'asseoir dans la pièce'.
стая вътре-**в**/ да се седне
вътрето-**чрез**

От примерите се вижда, че едно българско словосъчетание от типа *във вътрешността на къщата*, семантически равно на съчетанието *в къщата*, е структурно подобие на показаните турски, японски, корейски и др. примери, като при него само има предпоставно изразяване на притежателно-атрибутивното отношение. Същото се отнася и за английските *inside of the house* 'в къщата' и *outside of the house* 'извън къщата', към които могат да се добавят още *in front of the table* 'пред масата' = 'в пространството пред масата', *on top of the table* 'върху масата' = 'в пространството върху масата', както и френското *du côté de la fenêtre* 'до прозореца' = 'в страничното пространство на прозореца'. Вж. също руските *внизу страницы* (Доувър 1958: 213), което буквално значи 'в долната част (долницата) **на** страницата', както и *поверх седых облаков* (*Небо славян* – песен на групата *Алиса*). В руски като цяло са запазени доста такива употреби (Ангелов, Волкова 1964: 255, 256, 261): *вне закона, близ университета, мимо трибуны, около дома, около полуночи, вдоль стены, вокруг тебя, против института, среди села*. В съчетанието *в период гражданской войны* **в** се дава като предлог с винителен падеж, но цялото съчетание *в период* може да се приеме за съставен предлог, „управляващ родителен падеж“, подобно на *внизу*.

Вж. също и следните индийските примери (Транспейрънт 2002):
baink kay sAmnay 'срещу банката' = 'на банката отсрещата', 'на банката отсрещната страна';

baink kay bagal mayn 'до банката' = 'на банката близо-то/страничното пространство'.

Тук може да се добави и арабски (Стоева 2003: 21; Кембъл 1991: 79 – 83), където след всеки предлог стои име в „родителен падеж“:

fī l-baytī ‘в къщата’ – сравни с *baitu r-rajulī* ‘къщата на човека’ – *rajul* ‘човек, мъж’.

Или грузински (Кембъл 1991: 495):

omis dros ‘during the war’ (*dros* ‘през’) = ‘на войната протичането’ (б. м. – Ив. Ил.);

gaḳvetilis šemdeg ‘after the lesson’ (*šemdeg* ‘след’) = ‘на урока послето’ (б. м. – Ив. Ил.).

Ясно е, че става въпрос за универсална мисловна нагласа, която е намерила формален израз в много езици по света.

Освен да се граматикализира и да се превърне в управляема морфема, притежателният маркер нерядко обаче може и да изчезне. Такова нещо се наблюдава и в корейски – *chip-∅ pakkeso* ‘извън къщи’ (Джоунс, Ли 1984: 644) – наред с *chib-ai pakkeso*, и в турски – наред с *odanın ortasında* ‘сред стаята’, има *topluluk-∅ ortasında* ‘сред обществото’ (Добрев, съст. 2009: 995) – напълно граматикализирано, вм. *topluluğun ortasında*.

Унгарският е избрал точно такъв процес на развой, при който следлогът се поставя, по-точно – прилага, след неизменяемо съществително. Обаче и унгарските предлози са съществителни имена, защото могат да приемат притежателни наставки (Науменко-Пап 1982: 215-219, 280): *a ház-∅ alatt* ‘под къщата’, *a ház-∅ fölött* ‘над къщата’ – но: *allatt-am* ‘под мен’ = ‘моето под’ – сравни с *lakás-om* ‘моят апартамент’; *alá-nk* ‘под нас’ = ‘нашето под’ – сравни с *lakás-unk* ‘нашият апартамент’.

2. Предлози глаголи и причастия (в акузативно съчетание)

В някои азиатски езици е нормално глагол да се използва във функция на предлог и обратно. Ще се покажат примери от китайски (Котов 1994: 213, 740; Практически китайски 1995: 189, 348, 370):

1а. *zài* – предлог ‘в’, ‘на’: *jiā zài nóngcūn* ‘къща в провинцията’ (*jiā* = ‘къща’);

1б. *zài* – глагол ‘жив съм’, ‘съществувам’ – ‘дядо му умря’:

Tāde zūfù bù zài-le.

негов дядо не е жив (+ модална частица)

2а. *gěi* – глагол ‘давам’ – ‘учителят Уанг ни даде два билета’:

Wáng lǎoshī gěi wǒmen liǎng zhāng piào.

Уанг учител даде ни два броя билети

26. *gěi* – предлог на непрякото допълнение – ‘на’:

‘след обяд му се обаждам (обадох му се)’

Xiàwù wǒ gěi tā dǎ diànhuà.

след обяд аз на него се обадох (направих обаждане)

В китайски в тези случаи по принцип не се наблюдава предложно управление. Същото е и в корейски, където името не се променя пред следлог: *tangshin gwa* ‘с теб’, *tangshin opshi* ‘без теб’, *tahgshin teshin* ‘вместо теб’, *Soul kaji* ‘до Сеул’, *achim putho* ‘от сутринта’. В същия език обаче има няколко думи с глаголен произход, които изискват от предходното съществително обектен или директивен маркер (Навер 2012; Джоунс, Ли 1984: 71, 338, 454, 503, 577, 609, 636, 645) и показват нагледно как от глаголни форми се оформят предлози, изискващи след себе си форми, които традиционната граматика нарича винителни или дателни. Така например, от глагола 위 하다 [*wi hada*] ‘care for’, ‘take care of’/’грижа се’ се образуват различни причастни и деепричастни форми (위해 [*wihæ*] ‘за(ради)’, 위하여 [*wihayo*] ‘за(ради)’, 위한 [*wihan*] ‘за’), които изпълняват ролята на предлози, подобно на руските от типа *благодаря*, *несмотря на* или на английските *excluding*, *excluded*, *regarding*, *concerning*.

От глагола 대 하다 [*tæ hada*] ‘face’, ‘look at’, ‘see’, ‘treat’/’гледам’, ‘обръщам се’, ‘отнасям се’ по същия начин се образуват причастията предлози 대해 [*tæhæ*], 대하여 [*tæhayo*] и т. н. ‘about’/’относно’, ‘за’.

От глагола 관하다 [*kwan hada*] съответно се образуват 관해 [*kwanhæ*], 관하여 [*kwanhayo*], 관한 [*kwanhan*], 관해서(는) [*kwanhæso(nən)*] ‘regarding’, ‘about’/’относно’.

Съществуват още няколко подобни глагола. Казаното ще се илюстрира с примери (първо с винителен падеж):

Kā yoinən ton-əl wihæ noksəl p’arassəmnida – *She sold her soul for money* – букв. ‘тази жена пари заради (пари желаейки) душата си продаде’ (-*əl* се явява маркер за пряк обект след съгласна, като в примера *jam-əl janda* ‘сън спя’);

nugu-rəl wihæ 'for whom'/'за кого' – букв., 'кого обслужвайки' (-*rəl* се явява маркер за пряк обект след гласна);

yesur-əl wihan *yesul* – *art for art's sake* 'изкуство заради (самото) изкуство' – букв., 'изкуство, обслужващо изкуството'.

В долните примери пък се изискват директивни или дателни форми (които се маркират с *-ege*, ако са собствени имена, и с *-e*, ако са нарицателни: *Ttamara-ege hyangsu-rəl sonmullo juotta* 'на Тамара парфюм като подарък дадох', *Namu-e mur-əl juotta* 'на дървото вода дадох', тоест 'полях дървото'):

Kōgi-e tæhæ hogishiməl nakkigo watchiyo – *I was wondering about that* 'чудех се за това' – букв. към това, обръщайки се, се чудех;

Yuik'an pongsa-e tæhayo kamsahamnida – *I thank you for your valuable service* 'благодаря за ценната услуга' – букв., 'към ценната услуга гледайки, благодаря';

Ton punshir-e kwanhæ shingo hado shipsamnida – *I would like to report a case of lost money* 'искам да докладвам случай на губене на пари' – букв., 'парична загуба към отнасяйки се, искам да докладвам';

Kə ir-e kwanhæso-nən amugotto morəmnida – *I know nothing regarding the matter* 'тази работа, имайки предвид, нищо не знам', тоест 'не знам нищо за тази работа';

chonjæng-e kwanhan ch'æk – *a book on war* – нещо като 'войната, касаеща книга'.

3. Предлози наречия (с плеонастична функция)

В много случаи предлогът, привидно управляващ определен „падеж“, всъщност се явява подсилващо наречие и на практика първоначално нищо не управлява (Белич 1957 – 58: 5): *сквозъ*, *кромъ*, *подлъгъ*. В повечето случаи има косвен падеж на съществителното, който придава специфично значение на наречието. Ако разсъждаваме по такъв логически път, фрази от типа: *идџ сквозъ съганина*, *идџ сквозъ рѣкџ* значат 'пресичам посевите **напряко**', 'пресичам реката **напряко**' – сравни с *обикалям страната надлъж и нашир*.

В някои езици е запазено архаичното положение на изразяване на отношения между думите без никакви формални маркери, специално предлози. Това може да се илюстрира с примери от суахили (Мохамед, Мазруи 2007: 8 – 9):

Sisi tunatoka Ø Marekani – *We come from the United States*;
ние идваме Америка

Wewe unarudi Ø Marekani? – Are you returning to America?;
ти се връщаш Америка

Mimi ninaishi Ø Marekani – I live in America.
аз живея Америка

За сравнение вж. българските *Аз обитавам Ø Америка*, срещу *Аз живея в Америка*.

В други случаи обаче в суахили се използват следлози (пак там: 81) – следлогът *-ni* няма нищо общо със същия завършек в думата *Marekani* по-горе:

Kitabiu kipo meza-ni – The book is on the table.
книга тя/ маса-на
е

Могат да се покажат много примери с еднаква семантика от различни езици, при които в единия език има предлог, а в другия нулево съответствие (или понякога окончание):

бълг. *влизам в стаята* – англ. *to enter Ø the room*;

бълг. *влизам в Рим* – лат. *vādō Rōma-m*;

бълг. *Дълго чакахме трамвая* или рус. *Мы долго ждали трамвай* – пол. *Długo czekaliśmy na tramwaj* (Лангеншайд 2008: 32) – калка от нем. *warten auf*.

Пак там (19, 27) има още подобни полско-руски примери:

Co robileś przez cały wieczór? – Что ты делал весь вечер?;

Tym problemem zajmował się przez całe życie – Этой проблемой он занимался всю жизнь;

On pracował przez cały dzień – Он работал весь день – сравни с Той работи целия ден – той работи през целия ден.

Примерите са още по-убедителни, когато представляват синонимни употреби от един и същ език, например старобългарски (Мирчев 1985: 108; Цейтлин, Вечерка, ред. 1994: 581):

сѣ грѣшникъ *гѣтъ* и *пикѣтъ* – но: *радѡваша сѧ Ø вѣсѣмь домомь* – асоциативен творителен;

азъ рѣхъ Ø вамъ – но: *фарисѣи рѣша къ себѣ* – дателен.

И в турски са се получили подобни употреби, след като различни наречия, без които фразата може да се построи по същия начин, са преосмислени като предлози (Гълъбов: 222):

Karıa kadar yürüyemedi 'до вратата (наблизо) не можа да иде (да довърви)';

Kütüphane doğru gitti 'отиде (право) към библиотеката' – сравни с *Filibe-e gitti* 'в Пловдив отиде';

Emre göre hareket edeceksiniz 'ще действате според заповедта' – *emir* = 'заповед';

Size karşı bir şey söylemedi 'против вас не каза нищо' – букв. 'на вас нищо противно не каза' – сравни със *siz-e söyledi* 'на вас каза'.

Това идва да покаже, че отношението между две думи първоначално се е предавало само чрез постпозитивното окончание или просто чрез словоредата, но по-късно се прибавя и подсилващо наречие, което постепенно се превръща в предлог. Междинният етап на употреба на една и съща дума ту като наречие, ту като представка е запазен при така наречените глаголи с делими представки в немски, унгарски или грузински. Например в немски (Колинс 2005: 20, 318, 466), където местоположението на наречието следлог зависи от глаголната форма:

abschreiben (инфинитив), перфект (*hat*) *abgeschrieben*, но имперфект – *shrieb ab*:

Schreibt diesen Satz bitte in eure Hefte ab – англ. *Please copy this sentence into your exercise book* 'напишете, моля, изречението в тетрадките (изцяло)';

abschließen (инфинитив), перфект (*hat*) *abgeschlossen*, но имперфект – *schloss ab*:

Ich schließe meinen Schreibtisch ab – англ. *I always lock my desk* Ø 'винаги заключвам чина си (сигурно)';

zugehen (инфинитив), перфект (*ist*) *zugegangen*, но имперфект – *ging zu*:

Die Tür geht nicht zu – англ. *The door won't shut* Ø 'вратата няма да се затвори (докрай)';

losgehen (инфинитив), перфект *losgegangen*, но имперфект – *ging los*:

Die Bombe ging los – англ. *The bomb went off*.

Примери от унгарски (Ковачи 1999: 58 – 62; Науменко-Пап 1982: 256), където словоредът се променя при отрицание (при спрегаемите форми, но не и при инфинитива) и други модални отношения:

Ki-megy az *utca-ra* 'излиза на улицата', но:
вЪН-отива (член) улица-на

Nem megy ***ki*** 'не излиза';

не отива **вЪН**

Fel-száll az *autóbusz-ra*? 'качва ли се в автобуса?'

нагоре-отива автобус-във

Nem, nem száll ***fel*** 'не, не се качва';

не, не отива **нагоре**

Meg-várja a *barátját* 'той чака приятеля си', или:

из-чаква приятеля

Nem akarja ***meg***-várni a *barátját* 'не иска да чака приятеля', но:

не иска да **из**-чака приятеля

(инфинитив)

Meg akarja várni a *barátját* 'иска да изчака приятеля си';

да **из**-чака приятеля

иска

Ki-tölti a *távirati úrlapot* 'попълва телеграфната бланка', но:

по-пълва телеграфната бланка

'той иска да попълни телеграфната бланка' или:

Ki akarja tölteni a *távirati úrlapot*

да **по**-пълни телеграфната бланка

иска

'той трябва да попълни телеграфната бланка':

Ki kell tölteni a *távirati úrlapot*

да **по**-пълни телеграфната бланка

трябва

Примери от грузински (Кембъл 1991: 494):

'аз отивам към театъра'

Me mi - v - divar teatr-ši.

аз **нататък** отивам театър-към

’аз идвам от гарата’
Me to-v-divar sadguri-dan.
аз **насам** идвам гара-от

Плеонастични, изразяващи допълнителен оттенък, са още няколко първични славянски предлога, освен посочените предлози с винителен падеж като *сквозъ*, затова и те се отклоняват от правилото за управление чрез родителен падеж. Белич (1957 – 1958: 4) е изтъквал, че предлозите от типа *зад*, *под*, *пред* първо означавали мярка и сравнение – *надъ мзюжъ* ’по-високо от моя ръст’, ’по-високо в сравнение с моя ръст’; *надъ хлзмомъ* ’по-високо от ръста на хълма’, ’по-високо в сравнение с хълма’. Затова те „се свързват“ с творителен, а не с родителен падеж, макар че някои от тях също имат именен произход – *подъ* е от същия корен като старогръцкото *ποδός* или латинското *pedis* ’на крака’ – родителна форма за ед. ч. (Добрев 1982: 68). Но и предлози, „управляващи генитив“, могат да бъдат плеонастични. В ранния праславянски език важна роля при построяването на изречението са играли различните наречия, от които са се образували глаголните представки и някои именни падежни окончания (пак там: 152 – 153). Едно от наречията е **ad/d*, от което са се образували старобългарските предлози *отъ* (аблативно, отделително значение – вж. и лат. *dē* ‘от’) и *до* (алативно, приближително значение – вж. лат. *ad* ‘до’, гот. *at* ‘до’), както и родително-аблативното окончание в стб. *вльк-а* и лат. *lup-ō*. Плеонастичността на *до* и *отъ* се изразява в дублирането им с аблативно-родителни окончания, които имат същия произход като предлозите.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов, Волкова 1964:** Ангелов, А., Н. Волкова, Т. Делчев, Е. Стоянова. *Русский язык*. Пловдив: „Христо Г. Данов“, 1964.
- Белич 1957 – 1958:** Белич, А. Падежная система и происхождение предлогов. В: *Лужнословенски филолог*. XXII, 1 – 4, 1957 – 58. Београд.
- Благова 2003:** Благова, Т. *Турски език. Самоучител в диалози*. Велико Търново: „Грама“, 2003.
- Гочева, Еленска 1984:** Гочева, Е., В. Еленска. *Учебен руско-български речник*. София, Москва: „Наука и изкуство“, „Русский язык“, 1984.

- Гълъбов:** Гълъбов, Г. *Граматика на турския език* (3-то издание). Без година и място на издаване.
- Джейкъбсън 1995:** Jacobson, S. *A Practical Grammar of the Central Alaskan Yup'ik Eskimo Language*. Fairbanks: ANLC, 1995.
- Джоунс, Ли 1984:** Jones, B., G. Rhie. *English-Korean Practical Conversation Dictionary*. Seoul: Hollym, 1984.
- Добрев 1982:** Добрев, Ив. Прастарият задлог (предлог) **od (om)*. // Добрев, Ив. *Старобългарска граматика. Теория на основите*. София: „Наука и изкуство“, 1982.
- Добрев, съст. 2009:** *Академичен турско-български речник* (съст. Ив. Добрев). Без място на издаване: „Рива“, 2009.
- Доувър 1958:** *Phrase and Sentence Dictionary of Spoken Russian (A). Russian-English, English-Russian*. New York: Dover Publications, Inc., 1958.
- Жаймука, Малерб 2009:** Jaimoukha, A., M. Malherbe. *Parlons tcherkesse. Dialecte kabarde*. Paris: L'Harmattan, 2009.
- Кембъл 1991:** Campbell, G. *Compendium of the World's Languages*. 1, 2. London, New York: Routledge, 1991.
- Ким 2002:** Ким, Ф. *Граматика на съвременното корейско език*. Алматы: Издателство „КазНУ“, 2002.
- Ковачи 1999:** Kovácsi, M. *Itt magyarul beszélnek. I*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- Колинс 2005:** *Collins Easy Learning German Dictionary*. Glasgow: Collins, 2005.
- Котов 1994:** Котов, А. *Китайско-русский словарь минимум*. Москва: „Русский язык“, 1994.
- Кроудър 1999:** *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (J. Crowther). Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Лангеншайд 2008:** *Język rosyjski. Nowe repetytorium. Słownictwo i ćwiczenia*. Warszawa: Langenscheidt, 2008.
- Маројевич 1985:** Маројевич, Р., М. Маројевич, В. Можајева. *Основни руско-српскохрватски речник*. Београд, Москва: „Просвета“, „Русский язык“, 1985.
- Мирчев 1985:** Мирчев, К. *Старобългарски език*. София: „Наука и изкуство“, 1985.
- Мохамед, Мазруи 2007:** Mohamed, K., A. Mazrui. *Swahili. A Complete Course for Beginners*. USA: Living Language, 2007.
- Навер 2012:** 어학 영어 사전 [Ohak yongo sajon]. 2012 <dic.naver.com>.
- Науменко-Пап 1982:** Науменко-Папп, А. *Практически курс венгерского языка*. Москва: „Высшая школа“, 1982.
- Парлатър, ред. 1994:** Okul sözlüğü (I. Parlatır). Ankara: Türk dil kurumu, 1994.
- Практически китайски 1995:** *Practical Chinese Reader. Elementary Course Book*. Korea, 1995.

- Савченко 1974:** Савченко, А. *Сравнительная грамматика индоевропейских языков*. Москва: „Высшая школа“, 1974.
- Стоева 2003:** Стоева, Св. *Българско-арабски разговорник*. Велико Търново: „Грама“, 2003.
- Такебаяши 1996:** *The Kenkyusha English-Japanese Learner's Pocket Dictionary* (Sh. Takebayashi). Tokyo: Kenkyusha, 1996.
- Транспеърнт 2002:** *101 Languages of the World. Transparent Language, Inc.* 2002.
- Ходова 1971:** Ходова, К. *Падежи с предлогами в старославянском языке*. Москва: „Наука“, 1971.
- Цейтлин, Вечерка, ред. 1994:** *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва: „Русский язык“, 1994.
- Чилер, ред. 1995:** *Örnekleriyle türkçe sözlük*. 1. A – E (T. Çiller). Ankara: Millî eğitim bakanlığı, 1995.

HOW ANIMACY ANIMATES GRAMMATICALITY AND L2- ACQUISITION

Andrea Hudousková

Institute of Czech Studies, Faculty of Arts, Charles University in Prague

The paper focuses on how the semantic category of animacy manifests itself in several fields of Czech grammar and how it may affect learning Czech as a foreign language. So far, animacy in Czech has been viewed as a grammatical category finding its expression especially in separate masculine declensions. However, animacy deserves more attention, since it affects the interpretation and grammaticality of various syntactic constructions. The paper also attempts to answer the question how animacy influences second language acquisition: whether it helps learners as a language universal, or rather makes their life harder because of its miscellaneous effects in individual languages.

Key words: Czech, animacy, nominal declension, pronouns, reflexive clitics, reflexive passive, mediopassive, infinitives

0. Goal of the paper

The aim of the present paper is twofold. First, it shows how the semantic category of animacy manifests itself in different fields of Czech grammar. It is claimed that animacy does not find its expression only within Czech morphology, as is well-known (Petr, ed. 1986, Petr, ed. 1987, Karlík, ed. 1995), but that it also considerably affects Czech syntax.

Second, the paper is concerned with the question of how animacy influences learning Czech as a foreign language. More specifically, whether it helps the learners as a semantic language universal, or rather makes their life harder because of its different morphological and syntactic manifestations in individual languages.

1. Animacy

Comrie (1989) argues that animacy is a semantic language universal that can be defined by the general scale human > animal > inanimate. Different languages make more or less fine distinctions and the boundary between animate and inanimate is not clear-cut. For example in Czech, the word *červ* (worm) is an animate noun, while the word *hmyz* (insect) is

inanimate. Animacy also affects the grammar of languages in different ways: it may be involved in case marking, number distinctions, verbal agreement and other morphosyntactic domains. In the next section, we will focus on how the category of animacy manifests itself in the grammar of Czech.

2. Animacy in Czech

2.1. Well-known Cases of Animacy in Czech

Czech is a West-Slavonic, highly inflectional language. To take an example of nominal declensions, it has different inflections for three genders, two numbers and seven cases. Moreover, it distinguishes between hard and soft declension types. The Czech nominal declension system thus results in 98 different forms, leaving aside adjectives, pronouns and numerals.

Within Czech morphology, the category of animacy takes its form especially in separate masculine declensions, both in singular and plural, as indicated in table 1.

(1)

	SG.		PL.	
Type	<i>hrad</i> – M_{inanim}	<i>pán</i> – M_{anim}	<i>hrad</i> – M_{inanim}	<i>pán</i> – M_{anim}
N	hrad	pán	hrady	páni / pánové
G	hradu (-a)	pána	hradů	pánů
D	hradu	pánu / pánovi	hradům	pánům
A	hrad	pána	hrady	pány
L	hradu	pánu / pánovi	hradech	pánech
I	hradem	pánem	hrady	pány

Table (1) shows the hard masculine paradigm, which systematically distinguishes between the inanimate type *hrad* (castle) and the animate type *pán* (man). The latter is characterized especially by identical genitive-accusative forms in singular and typical animate endings in dative and locative singular and nominative plural. The same holds for the soft masculine declension.

Animacy manifests itself also in accusative forms of masculine personal pronoun *on* (he), making difference between the animate form *něho* and the form *něj*, which may be both animate and inanimate. Examples in (2) illustrate this contrast.

- (2) a. Dívám se na něho.
 look_{1.SG.PRES} at him_{ACC} (= a human)
 b. Dívám se na něj.
 look_{1.SG.PRES} at him_{ACC} (= a thing, an animal or a human)
 „I'm looking at him.“

The last well-known case of animacy distinction in Czech is the expression of possessivity. As shown in (3), only animate nouns may appear in the form of inflected possessive adjective, while possessive genitive must be used with inanimate ones.

- (3) a. přítelovo jméno
 friend_{POSS.ADJ} name
 „friend's name“
 b. jméno ulice
 name street_{GEN}
 „name of the street“

2.2 Less-known Cases of Animacy in Czech

This subsection deals with less or not generally known cases of animacy in Czech, which pertain to the domain of syntax. More concretely, animacy impacts on grammaticality and interpretation of reflexive constructions, dative arguments and subject infinitives.

Let's start with the Czech reflexive clitic *se* in constructions given in (4).

- (4) a. Žáci se opravují.
 pupils_{NOM} se correct_{3.PL.PRES}
 A. „Pupils are (being) corrected.“
 B. „The pupils are correcting themselves.“
 C. „The pupils are correcting one another.“
 b. Hodinky se opravují.
 watch_{NOM} se repair_{3.PL.PRES}
 A. „The watch is being repaired.“

While the sentence (4a) with the reflexive clitic *se* and animate subject *žáci* (pupils) allows for three possible interpretations, i.e. reflexive passive, reflexive and reciprocal, in sentence (4b) only the reflexive passive reading is available. Hence, for the clitic *se* to be interpreted as a true reflexive/reciprocal pronoun, the subject of the sentence must be animate.

In Czech, there are other constraints regarding reflexive passives,

namely the availability of instrumental adjuncts, which again depends on their in/animacy. As demonstrated in (5), only an inanimate instrumental adjunct is allowed in the reflexive passive construction.

- (5) a. *Vila se stavěla Petrem.
 villa_{NOM} se build_{3.SG.PAST} Peter_{INSTR}
Intended: „The villa was being built by Peter.“
- b. Vila se stavěla jeřábem.
 villa_{NOM} se build_{3.SG.PAST} crane_{INSTR}
 „The villa was being built by a crane.“

The same contrast obtains with anticausative verbs, generally also formed with the clitic *se*. Again, an instrumental animate adjunct is ruled out, while an inanimate one is allowed for, as shown in (6).

- (6) a. *Větev se zlomila Petrem.
 branch_{NOM} se break_{3.SG.PAST} Peter_{INSTR}
Intended: „The branch broke by Peter.“
- b. Větev se zlomila tíhou jablek.
 branch_{NOM} se break_{3.SG.PAST} weight_{INSTR} apples
 „The branch broke because of the weight of apples.“

Another syntactic domain where animacy is relevant, is the availability of dative arguments in so-called mediopassive constructions given in (7).¹

- (7) a. Petrovi se ten příklad počítá obtížně.
 Peter_{DAT} se the task_{NOM} calculate_{3.SG.PRES} with-
 difficulty
 „For Peter it is difficult to calculate this task.“

---

¹ For a theoretical account of these constructions see Hudousková 2010.

b. *Kalkulačce se ten příklad počítá obtížně.
 calculator_{DAT} se the task_{NOM} calculate_{3.SG.PRES} with-
 difficulty

„For a calculator it is difficult to calculate this task.“

While the animate dative argument in (7a) is fine, it is not so for the inanimate one in (7b). Interestingly, if the preposition *pro* (for) is used instead of the dative form, both animate and inanimate nouns are possible in a similar type of construction with identical meaning, as illustrated in (8).

(8) Pro Petra/kalkulačku je obtížné spočítat ten
 příklad.
 for Peter/calculator_{ACC} be_{3.SG.PRES} difficult calculate_{INF} the
 task_{ACC}

„For Peter / a calculator it is difficult to calculate this task.“

Finally, animacy affects the interpretation of infinitives in the subject position.² Let us consider the triplet of examples in (9).

- (9) a. Padat ze schodů je nebezpečné.
 fall-down_{INF} from stairs be_{3.SG.PRES} dangerous
 „It is dangerous (for a human being) to fall down from stairs.“
 b. Uklouznout na náledí je snadné.
 slip_{INF} on ice be_{3.SG.PRES} easy
 c. *Dělit se na kmenové buňky je rychlé.
 divide_{INF} into stem cells be_{3.SG.PRES} fast
Intended: „It is fast to divide into stem cells.“

Infinitives in the subject position in (9) have no antecedent that could be interpreted as the subject of the infinitive itself. Hence, by default, such infinitives are interpreted as having a human subject. Consequently, the sentence in (9a) can be uttered only about human beings, not about e.g. a cat or a vase. Similarly, (9b) cannot be an utterance about a car. Consequently, the sentence (9c), which cannot be understood as speaking about a human agent, is ruled out, as it does not conform to the animacy constraint.

² A more detailed description this type of constructions is given in Hudousková 2009.

3. Animacy and L2-Acquisition

The last point to be discussed is whether animacy, being a semantic language universal, facilitates or rather complicates L2-acquisition. For the purpose of this research, foreign students at the Institute of Czech Studies were asked to fill in a questionnaire in which they had to judge the grammaticality and interpretation of sentences where animacy had to be taken into account. The questionnaire included also questions from morphology, but syntax was in the center of interest. So, the students had to consider the plausibility of reflexive structures, dative arguments and subject infinitives.

Unfortunately, the group of questioned students was not very representative. Out of the total number of twenty students, twelve were Slavonic languages speakers (mostly Russian), five Germanic and three Japanese speakers. Other languages, i.e. Bulgarian, Macedonian, Latvian, Dutch and Greek, were represented only by one speaker each. All students were advanced speakers of Czech, at the level B2 or higher of the CEFR.

As regards Czech morphology, it appears to be difficult for all students, presumably as a consequence of an extreme richness of Czech inflections, irrespectively of animacy. On the other hand, it seems that the semantic category of animacy can help to understand the grammatical category of animacy in Czech. As regards syntax, the most unproblematic was the interpretation of subject infinitives, followed by the interpretation of dative arguments. Most confusion was caused by Czech reflexive constructions.

Hence, let us go through the relevant syntactic constructions in turn. The students were first asked to mark possible interpretations of the sentence with the clitic *se* and an animate subject, repeated in (10).

(10) Žáci   se   opravují.
pupils_{NOM}   se   correct_{3.PL.PRES}

Most students, regardless of their native language, marked reflexive and reciprocal readings. However, they ignored the possible reflexive passive interpretation, which they claimed to be available only in sentences with an inanimate subject.

Furthermore, reflexive passive was problematic for Russian speakers yet for another reason. In Russian, reflexive passive allows for an animate instrumental adjunct, which is ruled out in Czech. Therefore, they judged the sentence in (11) inadequately as grammatical.

- (11) *Vila se stavěla Petrem.
 villa_{NOM} se build_{3.SG.PAST} Peter_{INSTR}
 „The villa was being built by Peter.“

Second, the students were asked to judge the plausibility of dative arguments in mediopassive structures. Although dative is considered to be a typical „human/animate“ form cross-linguistically, there was a great deal of uncertainty regarding the acceptability of the proposed structures. However, it might be due to the fact that these structures, repeated in (12), are not very frequent in use.

- (12) a. Petrovi/*kalkulačce se ten příklad počítá obtížně.
 Peter/calculator_{DAT} se the task_{NOM} calculate_{3.SG.PRES} with-
 difficulty
 b. Pro Petra/kalkulačku je obtížné spočítat ten příklad.
 for Peter/calculator_{ACC} be_{3.SG.PRES} difficult calculate_{INF} the
 task_{ACC}
 „For Peter / a calculator it is difficult to calculate this task.“

Finally, as was already mentioned, the interpretation of subject infinitives, repeated in (13), was relatively unproblematic, except for Japanese speakers.

- (13) Padat ze schodů je nebezpečné.
 fall-down_{INF} from stairs be_{3.SG.PRES} dangerous
 „It is dangerous (for a human being) to fall down from stairs.“

The students' results in the questionnaire are summarized in table (14).³

(14)

	Reflexivity	Datives	Infinitives
Slavic	! reflexive passive	?	□
Germanic	□	! Dutch	! Dutch
Japanese	?	?	!
Other		! Latvian, Greek	! Latvian, Greek

³ The tick stands for no problems, the question mark for uncertainty and the exclamation mark for problems.

Although the results of this preliminary survey are by no means representative or conclusive, it is clear that students' performance in the questionnaire depends both on their native language and the type of tested construction. Undoubtedly, careful cross-linguistic study of (not only) animacy could help us to better understand specific problems of language learners in the course of L2-acquisition.

4. Conclusion

In this paper it was argued that in Czech the semantic category of animacy manifests itself not only in morphology, as claimed traditionally, but also in the domain of syntax. We showed that animacy constrains grammaticality and interpretation of different syntactic constructions, namely reflexive constructions, dative arguments in mediopassive structures and subject infinitives.

In the second part of the paper animacy was analyzed from the perspective of L2-acquisition. On the basis of the results of a preliminary questionnaire filled in by foreign students of Czech we attempted to answer the question in which ways animacy influences learning Czech as a foreign language. On one hand, as a semantic language universal, it helps to understand the grammatical category of animacy in Czech that manifests itself especially in masculine declension types. On the other hand, however, it may complicate acquisition of more complex syntactic structures. For the sake of better understanding of what is going on in these cases, a more detailed cross-linguistic study of this phenomenon is called for.

BIBLIOGRAPHY

- Comrie 1989:** Comrie, B. *Language universals and linguistic typology: syntax and morphology*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- Hudousková 2009:** Hudousková, A. [+arb] subjekt v češtině. // *Bohemica Olomucensia 3 – Filologica Juvenilia*. Eds. Gvoždiak, V., V. P. Polách. Olomouc: VUP, 2009, 81 – 89.
- Hudousková 2010:** Hudousková, A. *Reflexive clitics in Czech*. Olomouc: Ph.D. Thesis, 2010.
- Karlík, ed. 1995:** *Příruční mluvnice češtiny*. Ed. P. Karlík. Praha: NLN, 1995.
- Petr, ed. 1986:** *Mluvnice češtiny II*. Ed. J. Petr. Praha: Academia, 1986.
- Petr, ed. 1987:** *Mluvnice češtiny III*. Ed. J. Petr. Praha: Academia, 1987.

PATTERNS OF GRAMMATICALIZATION IN ENGLISH

Boryana Bratanova
University of Veliko Turnovo

PATTERNS OF GRAMMATICALIZATION IN ENGLISH

Boryana Bratanova
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

„Today's morphology is yesterday's syntax.“
(Givón 1971: 413)

Grammaticalization has to do with the gradual process of semantic bleaching when the referential meaning of a lexeme weakens and its grammatical function ultimately takes over. It is a complex linguistic phenomenon, which dwells in the area of language change with focus on semantics and morphosyntax. The spiral of grammaticalization absorbs mainly lexemes with vaguer lexical meaning turning them into units of grammar. The paper highlights the fact that grammaticalization underlies a number of units in English, which are to be found at various stages up the spiral.

Key words: grammaticalization, stages of grammaticalization, patterns of grammaticalization, synthetic, analytic

1. Introduction

The present research paper aims at exploring aspects of the complex, universal and unidirectional process of language development and change, whereby the referential meaning of a lexeme weakens and its grammatical function ultimately takes over. The two major linguistic phenomena, which relate to such type of gradual language change, are known to be *semantic bleaching* and resulting *grammaticalization*. They operate within the same temporal plane and affect both semantics and morphosyntax. The spiral of

grammaticalization¹ absorbs mainly lexemes with vaguer lexical meaning turning them into units of grammar. The paper is based on the assumption that as far as English is concerned, lexical origin can be traced back with some morphological markers as well as with auxiliary verbs and semi-auxiliaries in case of complex constructions. The analysis outlines some major patterns of grammaticalization in present-day English. It highlights cases of grammaticalization by referring to instances of zero morphological marking, assimilation of morphemes within the lexeme, cases of affixation, phrasal verbs, auxiliaries, and fixed constructions. The tentative hypothesis raised in the paper is that grammaticalization underlies a number of units in English, which are to be found at various stages up the spiral. As a means of producing items of grammar, both cases of fully grammaticalized units and cases of units located along the path of grammaticalization can be found in English. Thus, grammaticalization cannot be considered a homogeneous phenomenon and as such it should be studied as a continuum,² which at any time demonstrates stages in the gradual transition from a lexical item to an item of grammar. Finally the paper draws some major conclusions concerning the level of grammaticalization of present-day English.

2. The Theory of Grammaticalization

In the last twenty years there has been a marked interest in grammaticalization mainly in typological perspective. The theory of grammaticalization has been consistently developed by a number of linguists, most notably Bybee (2002, 2011), Fischer (2011), Fischer and Rosenbach (2000), Haspelmath (2004), Heine and Kuteva (2002, 2007), Heine and Narrog (2010), Hopper and Traugott (2003), Lehmann (2002a, b), Wischer (2000, 2006) etc. In order to study grammaticalization, one has to apply a diachronic approach both to cases of fully grammaticalized units such as the *shte* future marker in Bulgarian as well as to cases of grammaticalized units, where the lexical meaning is still traceable, such as the *will* future marker in English. Grammaticalization is a complex

---

¹ In the paper the term *spiral* (Meillet 1912, Pencheva 2006: 411) is used to designate the change of language units from lexical to grammatical ones. The choice of the term *spiral* over the more commonly used term *cycle* is motivated by the inherent dissimilarities between any two stages in that transition. Though the process is in itself cyclic, in view of the time span, the notion of *spiral* seems to be more appropriate here.

² For the notion of *continuum* in relation to grammaticalization see Hopper and Traugott (2003: 6).

linguistic phenomenon which takes lexical units as input and provides grammatical units as output. In the course of time such units become void of any lexical meaning and acquire mainly grammatical function.

Grammaticalization is closely related to syntheticity vs. analyticity distinction in language. It is generally considered that as far as grammar is concerned, the development from synthetic to analytic language demonstrates how units have actually reached the end of grammaticalization cline. In such cases an affix or inflection is reduced to zero and is ultimately lost. When this happens, the process would probably start from the beginning with the use of lexemes for the lost categories of grammar, i.e. a new stage up the spiral has been reached. In other words, analytic (syntactic) units might ultimately result in synthetic (morphological) ones (see Givón 1971: 413, Lehmann 2002b: 12). Thus, synthetic vs. analytic would not be considered an opposition proper but can be interpreted in terms of different stages – an earlier stage of grammaticalization for analyticity and a follow-up stage of grammaticalization for syntheticity. English is a highly analytic language, which has lost the explicit morphological marking of a number of categories both with the verb and the noun. So for some grammatical categories the end of the grammaticalization cline has already been reached in the history of English. As a result, present-day English does not have a variety of nominal and verbal inflections, both of which can hardly be considered productive. Analyticity then is a way of compensating for the lost synthetic way of expressing grammatical categories, especially within the class of the verb. The loss of nominal categories has triggered the compensatory mechanism of fixed word order to denote grammatical relations. Actually, the fact that present-day English is a highly analytic language can be accounted for with reference to the process of grammaticalization. The change from synthetic language to analytic language means that a new stage up the spiral has been reached. In view of the above it can be claimed that from a diachronic perspective grammaticalization can be considered a mechanism, which triggers transition from analyticity to syntheticity and analyticity again thus initiating a new stage.

The study of the various patterns of grammaticalization in English below is based on two related definitions of that universal linguistic phenomenon. The first one is provided by Hopper and Traugott who define grammaticalization as “the change whereby lexical items and constructions come in certain linguistic contexts to serve grammatical functions and, once grammaticalized, continue to develop new grammatical functions” (2003: xv). The second definition is provided by Wischer who defines

grammaticalization as “a process by which linguistic elements ... change into constituents of grammar, or by which grammatical items become more grammatical in time. Examples are the development of auxiliaries from lexical verbs, or prepositions from nouns; the development of inflections from free adpositions; and the change of word-orders that signal pragmatic meanings, like theme or rheme, into grammatical word-orders that signal the syntactic cases of subject and object” (2006: 129). The paper highlights aspects of English morphology and syntax resulting from the process of grammaticalization and naturally points to lexical resources, which have acquired grammatical functions in the history of the language.

The process of grammaticalization is considered to be universal, unidirectional, gradual and nonreversible. Once grammaticalized, it is hardly possible for a language unit to gain back its lexical status. Wischer (2006: 129) highlights the fact that “linguistic items historically go through the following stages”:

(1) free lexical unit > function word > affix > zero

Another similar grammaticalization cline is (ibid., 133):

(2) lexeme > function word > clitic > inflection > zero

Wischer (2006: 130) points two major types of grammaticalization, which are relevant to the present study – the functionalization of lexemes and cliticization / affixation. In both clines above semantic bleaching is observed when the lexical meaning of a notional word weakens and it acquires the status of a function word. Such a change is invariably due to increased frequency of use. The clines provided by Wischer will be employed to study the stages of grammaticalization in present-day English with the following addition. **Three major stages of grammaticalization are further elaborated based on Wischer’s clines shown in (1) and (2) above.** Grammaticalization stage one refers to initial cases of grammaticalization when a lexical item turns into a function word. Grammaticalization stage two is continuation of the process and refers to cases when a function word is further grammaticalized and becomes an affix, clitic or inflection. Grammaticalization stage three refers to ultimate instances of grammaticalization when an affix or inflection is dropped out. Once the end of the cline is reached, a new cycle might be initiated.

The adoption of three stages of grammaticalization makes it possible to discuss that linguistic phenomenon as a continuum and locate various linguistic units along the cline of grammaticalization. Such an approach might also account for borderline cases which exist in any language. Moreover, the approach can be applied to contrastive analysis research in order to define the levels of grammaticalization of different languages as

well as the particular domain within which grammaticalization operates. The structure of the analysis in the paper follows the three stages of grammaticalization outlined above starting from stage three where the process is completed to stage two and stage one where the process is still in progress. It is assumed that cases of grammaticalization stage one are easiest to classify. Their lexical meaning is still traceable but the linguistic units can no longer function on their own due to their predominant grammatical function. Such instances are considered to be cases of prototypical grammaticalization. Thus the analysis below initially focuses on the highly grammaticalized morphological system of English and then highlights major cases of grammaticalization at the level of syntax.

3. The Morphological Pattern of Grammaticalization in English

➤ **Zero** – these are cases of grammaticalization stage three, most clearly represented by the loss of Old English inflections and case endings and resulting transition from synthetic to analytic language. The zero marking of a number of grammatical categories accounts for the high level of grammaticalization of present-day English. Within the class of the noun there are only scarce remnants of gender and case and there is no agreement between the adjective and the noun within the noun phrase. The verbal lexeme has largely lost its affixes with aspectual meaning, with the possible exception of the suffix *-en* (*lengthen*, *strengthen*, *widen*), which marks perfective (see Danchev 1974). The poor morphological marking of verbal tenses plus the structural ways of marking future and subjunctive also indicate a higher level of grammaticalization in present-day English. The smaller number of inflections has triggered the compensatory mechanism of word order. To compensate for its lost case system, the English language has developed fixed S – V – O word order, which actually encodes the salience of the participants in the extralinguistic situation. English also exhibits a number of fixed constructions to be discussed within the syntactic pattern of grammaticalization below. As a whole, the higher degree of grammaticalization of English morphology results in fixed constructions and fixed sentence structure. The identity of form between parts of speech should also be highlighted, such as noun and verb (*a book* – *to book*), adjective and adverb (*fast* (adj.) – *fast* (adv.)), function word, noun and verb (*But me no buts*), as well as the formal identity between transitive and intransitive verbs, between accusative and dative pronouns, etc.

➤ **Affixes assimilated within the lexeme** – these are affixes, which have become void of meaning and function. They are assimilated within

the lexeme, which synchronically is largely considered to be a single unit. In English there are pairs of lexemes such as *aboard* – *on board*, *amidst* – *midst*, *arise* – *rise*, *arouse* – *rouse*, *astray* – *stray*, *awaken* – *waken*, etc. The structural difference between these lexemes has to do with an affix, lacking in the second member of each pair. Due to the fact that the prefix *a-* is no longer productive, most of the lexemes which contain this prefix show limited usage at present. To name a few other cases³:

Present-day lexeme	Morphemic structure
<i>alive, asleep, abroad</i>	from Old English <i>an</i> (on) forming adjectives and adverbs from nouns
<i>beguile</i>	it has ME origin and was segmented into the prefix <i>be-</i> (thoroughly) and root <i>guile</i> (deceive)
<i>behave</i>	it has late ME origin and was segmented into the prefix <i>be-</i> (thoroughly) and root <i>have</i> meaning have or bear (oneself) in a particular way
<i>ceiling</i>	it is a verbal noun of ME origin from <i>ceil</i> meaning to overlay, to roof (a room), from OF <i>ciel</i> – sky, from L <i>caelum</i> – sky
<i>forbid</i>	it is of OE origin from <i>for</i> (against) + <i>beodan</i> (to command)
<i>lightning</i>	it is of ME origin, verbal noun extended form of O.E. <i>lihting</i>
<i>mathematics, physics, thanks</i>	-s used to be a plural marker

Table 1. *Assimilation of affixes*

The lexemes in Table 1 demonstrate affixes no longer interpreted as such in present-day English. In the history of the language these affixes have lost meaning and merged within the lexemic boundaries. Here belong also lexemes marked for plural by means of the *-en* ending (*children, brethren, oxen*), which is no longer functional as a marker of plurality.

➤ **Affixation** – it demonstrates cases of grammaticalization stage two. There are fewer cases of affixes in present-day English and very few of them are active and productive nowadays. Affixes in English can be subdivided in two groups – affixes of native origin and affixes of Latin origin, borrowed in English mostly via French. Both groups are represented in Table 2 below. It contains 21 affixes out of which 11 demonstrate native origin and 10 are of Latin origin. Borrowed affixes of

³ Unless otherwise stated, the etymology provided in the paper is derived from *Oxford Dictionary of English*, 2010, Partridge, E. *Origins. A Short Etymological Dictionary of Modern English*, 2006 and www.etymonline.com.

foreign origin are taken into consideration only in cases when they have proved productive in English attaching to native roots to produce lexemes. As shown in Table 2, such affixes (mostly prefixes) are *-able*, *co-*, *ex-*, *inter-*, *intra-*, *multi-*, *non-*, *post-*, *pre-*, *sub-*. To the group of affixes also belong the adjectival suffix *-ly* (*brotherly*) and the adverbial suffix *-ly* (*selfishly*), which ultimately go back to OE *līc* meaning *body*, *corpse*. At present the suffix *-ly* functions only as adjectival or adverbial marker without meaning of its own. Grammaticalization can be traced with both native and borrowed affixes. However, the process is more transparent with native, rather than with foreign affixes, as seen in Table 2⁴:

Present-day affix	Path of Grammaticalization
<i>-able, -ible</i>	ME, OF, L <i>-abilis, -ibilis</i> capable of, fit for; from L <i>habilis</i> apt, fit (<i>lovable</i>)
<i>be-</i>	ME, OE <i>be-, bi-</i> ; akin to OE <i>bī</i> by, near – on, around, over (<i>besmear</i>) – make, cause to be, treat as (<i>belittle, benumb, befriend</i>)
<i>co-</i>	ME, Fr L <i>com-</i> from <i>com</i> , archaic form of classical L <i>cum</i> together with – with, together, joint, shared (<i>coexist, cooperate</i>)
<i>-dom</i>	ME, OE <i>-dōm</i> akin to OS <i>-dōm</i> , OHG <i>-tuom</i> , ON <i>-dōmr</i> , all from a prehistoric noun represented by OE <i>dōm</i> judgment – realm, jurisdiction, kingdom (<i>Christendom</i>) – state, condition (<i>freedom, martyrdom</i>)
<i>ex-</i>	ME, OF, L, <i>ex</i> out of, from – out of, away from (<i>exhale, exclude, export</i>) – former (<i>ex-president</i>)
<i>fore-</i>	ME <i>for-, fore-</i> , OE <i>fore-</i> , from <i>fore</i> , adv. – at an earlier point in time, beforehand (<i>foresee, foretell</i>)
<i>-ful</i>	ME, OE, from <i>full</i> , adj. – full of, characterized by (<i>bashful, eventful, peaceful</i>)
<i>-hood</i>	ME <i>-hod, -hode</i> , OE <i>-hād</i> , OHG <i>-heit</i> all from a prehistoric Gmc word represented by OE <i>hād</i> person, rank, state, condition – state, condition, quality, character (<i>boyhood, falsehood, brotherhood</i>)
<i>inter-</i>	ME <i>inter-, entre-, enter-</i> ME <i>inter-</i> , MF, L, <i>inter</i> – between, among (<i>intercommunication, international, interdepartmental</i>)
<i>intra-</i>	L <i>intra</i> – within

⁴ The affixes presented in Table 2 are derived from *A Dictionary of Prefixes, Suffixes, and Combining Forms* (2002) and *Oxford Dictionary of English* (2010).

	– within (<i>intra-European, intramural</i>)
<i>-less</i>	adj suffix ME <i>-les, -lesse</i> , OE <i>-lēas</i> , from <i>lēas</i> devoid, false – destitute of, not having (<i>doubtless, countless, ceaseless</i>)
<i>multi-</i>	ME, MF, L <i>multus</i> much, many – many, multiple, much (<i>multidimensional, multilevel, multimillionaire</i>)
<i>non-</i>	prefix ME, MF, L <i>non</i> not – not, reverse of, absence of (<i>nonacademic, nonconformity, nonproductive</i>)
<i>out-</i>	ME <i>out</i> , adv. in a manner that goes beyond, surpasses, or excels (<i>outright, outperform, outrun</i>)
<i>over-</i>	ME, OE <i>ofer</i> (over) – excessively, completely (<i>overambitious, overcareful, overjoyed</i>) – upper, outer, extra (<i>overcoat, overtime, overcharge</i>)
<i>post-</i>	ME, L <i>post</i> after, behind – after, subsequent, later, behind (<i>postcolonial, postwar, postposition</i>)
<i>pre-</i>	ME, OF, L <i>prae-, prae</i> before – earlier than, prior to, before (<i>predispose, prehistoric, prejudge</i>)
<i>self-</i>	combining form ME, OE <i>self-, seolf-, sylf-</i> , from <i>self, seolf, sylf</i> , pron. and adj. – oneself (<i>self-asserting, self-confident, self-made</i>)
<i>-ship</i>	ME <i>-schipe, -shipe, -ship</i> , OE <i>-scipe</i> ; from a prehistoric Gmc word represented by OHG <i>scaf</i> nature, condition, quality; akin to OE <i>sceppan, scyppan</i> to shape – state, condition, quality (<i>friendship, scholarship, fellowship</i>)
<i>sub-</i>	ME, L <i>sub</i> under, close to – under, subordinate, secondary (<i>subculture, subdivision, subclass</i>)
<i>under-</i>	ME, OE <i>under</i> , from P.Gmc. <i>*under-</i> from PIE <i>*ndhero</i> - lower – below, beneath (<i>undercover, underground</i>) – insufficiently, incompletely (<i>undercharge, undercook</i>)

Table 2. Grammaticalization of affixes

All affixes (prefixes and suffixes) listed in Table 2 above have originated from lexemes, which in the historical development of the English language have lost their referential meaning. With some affixes the connection with the source word is more transparent than with others, cf. *-ful, -less, self-* vs. *be-, -hood, -ship*, etc.

➤ **Phrasal verbs** – their morphemic structure in present-day English is also the result of grammaticalization. They developed mostly in the ME period out of OE prefixed verbs. This process was largely triggered by the change in word order from O–V in the OE period to V–O in ME as well as

by the necessity to compensate for the Aktionsart distinctions expressed by OE prefixes. As a result, some of the remaining verbal prefixes moved after the verb and became post-positioned adverbial particles (see Akimoto 1999, Fischer 2008: 62, Lamont 2005). Brinton (1988: 217) points out the following changes with OE prefixes in the formation of ME phrasal verbs:

Forms lost: *ā-* *be-*, *for-*, *ge-*, *tō-*

Forms remaining: *of-* > *off*, *ofer-* > *over*, *forð-* > *forth*, *þurh-* > *through*

Forms added: *away* < *on weg* (on way), *down* < *of dūne* (from a height), *out* < *ūt*, *ūte*, *ūtan* (out, forth, away), *up* < *up*, *uppe*, *uppan* (up, away), *along* < *andlang* (on length, along)

In the history of English some of the OE prefixes have been abandoned, others have been kept after the verb and given rise to phrasal verbs. Newly formed particles, derived from former lexemes, have also contributed to the variety of phrasal verbs in English. The post-positioned verbal particles in English have largely grammatical function as aspect and Aktionsart markers. Some particles are mostly grammaticalized, ex. *about*, *across*, *along*, *around*, *off*, *on*, *round* while others, denoting mainly directions, have preserved to some extent their original lexical meaning, ex. *ahead*, *away*, *back*, *behind*, *by*, *down*, *forward*, *in*, *out*, *over*, *through*, *under*, *up*. The particles in both groups have adverbial or prepositional counterparts in present-day English. As particles they cannot function on their own and form one lexical unit with the verb they relate to.

➤ **Articles** – both the definite article and the indefinite article in English demonstrate instances of grammaticalization. The indefinite article *a(n)* has developed out of the OE numeral *ān* (one). The definite article *the* has originated from OE *þe*, the masculine nominative form of the demonstrative pronoun. In both cases notional words have lost their lexical meaning and have given rise to function words.

4. The Syntactic Pattern of Grammaticalization in English

The syntactic pattern of grammaticalization in present-day English is easier to trace than the morphological pattern discussed above. Cases of grammaticalized units at the level of syntax usually demonstrate grammaticalization stage one when a lexical unit turns into a function word. As pointed out in Section 2 above, grammaticalization stage one is considered to be the prototype since the lexical origin of such grammaticalized units is clear. These are mostly cases of notional verbs with lexical meaning and corresponding auxiliary verbs, which have developed purely grammatical function.

➤ **Auxiliation** – it is considered to be the prototype of grammaticalization, best exemplified by primary auxiliaries. According to Kuteva (2001: 1), the term *auxiliation* was coined by Benveniste (1968) “to refer to the development of auxiliary verbs out of lexical verbs”. Kuteva (ibid., 1-2) also points out that “the development of auxiliaries can be said to involve a morphosyntactic change whereby the lexical structure *verb – complement* turns into the grammatical structure *grammatical marker – main verb*”. The process of forming auxiliaries in English is to be traced below with primary auxiliaries, causative auxiliaries, and auxiliaries / semi-auxiliaries with modal and aspectual meaning.

▪ **Primary auxiliaries** – these are the verbs *be*, *have* and *do*, which in present-day English function in parallel within the two structures listed above. In the source *verb – complement* structure the verbs *be*, *have* and *do* function as notional verbs. In the follow-up *grammatical marker – main verb* structure they function as auxiliaries, which form the negatives and questions of simple tense forms, progressive tense forms, perfect tense forms as well as passive voice. However, in all these cases the link with the source lexeme is traceable, i.e. within the grammatical structure the most general meaning of *be* as denoting state, of *have* as denoting possession and of *do* as denoting activity has been preserved to much lower extent. With primary auxiliaries the corresponding full verbs exhibit broad lexical meaning and higher frequency of use, which has further facilitated the auxiliation process.

▪ **Causative auxiliaries** – these are the auxiliary verbs *make*, *have*, *get*, and *let*, which mostly combine with an agentive noun and a full verb to form complex structures with the meaning of causation, for ex. *The teacher made the students read the novel*, *She had her secretary type the letter*, *I got him to wash the dishes*, *They let her leave early*. To this group also belongs the verb *cause*, which takes non-agentive nouns as well, for ex. *The heavy snowfall caused the roof to collapse*. Compared to primary auxiliaries above, causative auxiliaries have kept their lexical meaning to a higher degree within the complex causative construction. The latter can possibly be accounted for by the fact that analytic causatives in English are structured after the Latin syntactic pattern *Accusativus cum infinitivo*, within which the causative auxiliary, similarly to a transitive verb, requires a direct object and a full verb in its infinitive form. The similarity between causative auxiliaries and transitive verbs can be attributed to the causative construction itself, which is syntactically compressed and the subject of the main verb functions as an object to the causative auxiliary. The structure

have / get something done also exhibits a case of grammaticalization of causative auxiliaries in English.

As far as the grammaticalization of causative auxiliaries is concerned, two facts should be highlighted here. First, they have a corresponding full verb *make*, *have*, *get*, and *cause*. A possible exception here might be the auxiliary *let*, which corresponds with *let* as phrasal verb. However, MdE verb *let* goes back to OE *lætan* (leave behind, leave out), which means that grammaticalization has occurred earlier in the development of the lexeme. Second, even within the group of causative auxiliaries different degrees of grammaticalization can be traced out. Just like with primary auxiliaries, full verbs corresponding to causative auxiliaries have broad and rather vague lexical meaning. However, the causative auxiliary *make* is less grammaticalized compared with the auxiliaries *have* and *get*, which are largely desemantized and have kept the meaning of possession and change respectively to a lower degree.

▪ **Auxiliaries / semi-auxiliaries with modal and aspectual meaning** – these are grammatical markers, which have developed out of lexical resources as well. Key auxiliaries in this group are *will* and *shall* as markers of futurity and modality. The auxiliary verb *will* has developed out of the OE full verb *wyllan* meaning *wish*, *want*. The auxiliary verb *shall* has developed out of the OE full verb *sceal* meaning *owe*. So the structure *will* + *V_{inf}* originally denoted volition while the structure *shall* + *V_{inf}* originally denoted obligation. The modal auxiliary verb *ought to* developed out of the OE full verb *āhte*, past tense of *āgan* meaning *own*, *possess*, *owe*. The etymology of *will*, *shall* and *ought to* provides evidence of the grammaticalized status of modal auxiliaries denoting futurity and obligation. It also highlights the structural way of expressing futurity in present-day English.

Grammaticalization in English can also be traced with semi-auxiliaries, which denote various aspectual and temporal properties of the verbal activity. Such semi-auxiliaries are *be going to*, which corresponds to the full verb *go* denoting movement, *had better* and *have to*, which correlate with the full verb *have* denoting possession, *used to* denoting habitual past activity, *get to* denoting the beginning of an activity (*get to know*), *keep on*, *go on* denoting the continuation of the activity, *help* in *can't help doing something*, which denotes an activity on the point of completion, etc.

➤ **Cliticization** – clitics demonstrate a clear case of grammaticalization stage two. These are mostly function words, which attach formally to the preceding lexeme (*enclitics*) with the tendency to

develop into affixes. The latter is to be found with a number of contracted forms in present-day English. Such is the case of *not* in English, which gets contracted and attaches to the preceding verb, for ex. *isn't*, *aren't*, *haven't*, *hasn't*, *hadn't*, *don't*, *didn't*, *won't*, *wouldn't*, *can't*, *couldn't*, etc. The same goes for the shortened forms of the primary auxiliaries *be* and *have* as well as the modal auxiliaries *will* and *would*, which all attach to the preceding noun or pronoun, for ex. *'m* (*am*), *'s* (*is* or *has*), *'re* (*are*), *'ve* (*have*), *'d* (*had* or *would*), and *'ll* (*will*). The modal verb phrase *had better* and the expression *would rather*, are used nowadays mostly in their contracted forms *'d better* and *'d rather* respectively, thus showing a tendency to become clitics. Another instance of cliticization is exemplified by *let's* in present-day English where the pronominal form *us* is undergoing grammaticalization and is turning into a clitic. Due to its increased frequency of use, the cliticized *'s* in *let's* would most probably continue to develop along the cline of grammaticalization and become an affix.

➤ **Word Order** – the S – V – O word order of present-day English is considered to be grammaticalized due to the loss of grammatical categories (most notably the case system) and the poor morphological marking of grammatical relations within the sentence. As a result, grammatical relations are expressed mainly through word order. The fixed word order pattern in English requires an obligatory subject in the sentence. In a number of cases the subject position is filled by the pronoun *it* in impersonal and emphatic constructions or by the adverb *there* in existential constructions, for ex. *It is possible to meet the deadline*, *It's you I'm looking for*, *There is a restaurant across the street*, *There comes a day when you learn the truth*. Such sentences with introductory *it* and *there* point to the grammaticalized status of the latter. Apart from subject, empty *it* can also function as an object, for ex. *She found it exciting to attend the ceremony*. In all such cases both *it* and *there* are desemantized and have purely grammatical (syntactic) function.

5. Conclusion

The morphological and syntactic patterns of grammaticalization discussed in the paper highlight the diachronic diversity of that complex linguistic phenomenon. The analysis points to the conclusion that grammaticalization should be analyzed as a continuum whereby the syntactic pattern generally precedes the morphological one. As far as the grammaticalization of affixes is concerned, it is closely related to productiveness. The ones which are highly grammaticalized are less productive while those that are less grammaticalized have kept their lexical

meaning to a higher extent and are more productive in the process of word formation. The development of English phrasal verbs has also been located along the grammaticalization cline. Auxiliation demonstrates the syntactic pattern of grammaticalization. English auxiliaries (primary, causative, aspectual, modal) have largely developed out of full verbs with general and vague lexical meaning. A clear case of movement along the cline of grammaticalization in present-day English is demonstrated by clitics, which are closer to the next stage of becoming affixes. However, in the history of English some affixes and inflections have already reached the end of the cline and become zero. As a whole, present-day English exhibits features of a higher degree of grammaticalization and the various stages outlined in the paper exemplify instances of language change over time.

BIBLIOGRAPHY

- Akimoto 1999:** Akimoto, M. Collocations and Idioms in Late Modern English. // L. Brinton and M. Akimoto (eds.). *Collocational and Idiomatic Aspects of Composite Predicates in the History of English*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1999, 207 – 239.
- Benveniste 1968:** Benveniste, É. Mutations of linguistic categories. // W. Lehmann and Y. Malkiel (eds.). *Directions for historical linguistics: A symposium*. Austin: University of Texas Press, 1968, 85 – 94.
- Brinton 1988:** Brinton, L. *The Development of English Aspectual Systems: Aspectualizers and Postverbal Particles*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Bybee 2002:** Bybee, J. Cognitive processes in grammaticalization. // M. Tomasello (ed.). *The New Psychology of Language*, vol. II. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 2002, 147 – 197.
- Bybee 2011:** Bybee, J. Usage-based Theory and Grammaticalization. // H. Narrog and B. Heine (eds.). *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford University Press, 2011, 69 – 79.
- Danchev 1974:** Danchev, A. A Slavonic / Bulgarian view of the aspectual meaning of the Modern English de-adjectival *-en* verbs. // *Linguistics* 127, 1974, 5 – 26.
- Fischer 2008:** Fischer, O. History of English Syntax. // H. Momma and M. Matto (eds.). *A Companion to the History of the English Language*. Wiley-Blackwell, 2008, 57 – 68.
- Fischer 2011:** Fischer, O. Grammaticalization as Analogically Driven Change. // H. Narrog and B. Heine (eds.). *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford University Press, 2011, 31 – 43.

- Fischer and Rosenbach 2000:** Fischer, O. and A. Rosenbach. Introduction. // O. Fischer, A. Rosenbach and D. Stein (eds.). *Pathways of Change. Grammaticalization in English*. John Benjamins, 2000, 1 – 39.
- Givón 1971.** Givón, T. Historical syntax and synchronic morphology: an archeologist's filed trip. // *Papers from the seventh regional Meeting of the Chicago Linguistic Society* 7. 1971, 394 – 415.
- Haspelmath 2004:** Haspelmath, M. On directionality in language change with particular reference to grammaticalization. // O. Fischer, M. Norde and H. Perridon (eds.). *Up and Down the Cline – The Nature of Grammaticalization*. John Benjamins, 2004, 17 – 45.
- Heine and Kuteva 2002:** Heine, B. and T. Kuteva. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press, 2002.
- Heine and Kuteva 2007:** Heine, B. and T. Kuteva. *The Genesis of Grammar: A Reconstruction*. Oxford University Press, 2007.
- Heine and Narrog 2010:** Heine, B. and H. Narrog. Grammaticalization and Linguistic analysis. // B. Heine and H. Narrog (eds.). *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. Oxford University Press, 2010, 401 – 423.
- Hopper and Traugott 2003:** Hopper, P. and E. Traugott. *Grammaticalization*. Cambridge University Press, 2003.
- Kuteva 2001:** Kuteva, T. *Auxiliation: An Enquiry into the Nature of Grammaticalization*. Oxford University Press, 2001.
- Lamont 2005:** Lamont, G. *The Historical Rise of the English Phrasal Verb*. 2005. <<http://homes.chass.utoronto.ca/~cpercy/courses/6361lamont.html>> (accessed 10 December 2012)
- Lehmann 2002a:** Lehmann, C. New reflections on grammaticalization and lexicalization. // I. Wischer and G. Diewald (eds.). *New Reflections on Grammaticalization*. John Benjamins, 2002, 1 – 19.
- Lehmann 2002b:** Lehmann, C. *Thoughts on Grammaticalization*. Erfurt, 2002.
- Meillet 1912:** Meillet, A. 1912. L'évolution des formes grammaticales. // *Scientia* 12, XXVI-6, 1912, 384 – 400.
- Momma and Matto 2008:** Momma, H. and M. Matto (eds.). *A Companion to the History of the English Language*. Wiley-Blackwell, 2008.
- Pencheva 2006:** Pencheva, M. *Ezikovi universalii i tipologia*. Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", 2006.
- Wischer 2000:** Wischer, I. Grammaticalization versus lexicalization: 'Methinks' there is some confusion. // O. Fischer, A. Rosenbach and D. Stein (eds.). *Pathways of Change. Grammaticalization in English*. John Benjamins, 2000, 355 – 371.
- Wischer 2006:** Wischer, I. Grammaticalization. // K. Brown (ed.). *Encyclopedia of language and Linguistics*. Elsevier, 2006, 129 – 136.

DICTIONARIES AND WEBSITES

A Dictionary of Prefixes, Suffixes, and Combining Forms. Merriam Webster, 2002.

Oxford Dictionary of English. Kindle Edition. 2010.

Partridge 2006: Partridge, E. *Origins. A Short Etymological Dictionary of Modern English.* Routledge, 2006.

<<http://www.etymonline.com>> (accessed 10 December 2012)

ON THE SEMANTIC INDETERMINACY OF THE ENGLISH ABSOLUTE CONSTRUCTION

Nadezhda Todorova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The syntactic function the English absolute construction can have in the sentence is that of a modifier expressing various adverbial meanings. Because of the absence of standard subordinators explicitly indicating a given adverbial relation, the semantics of each individual case is to be interpreted within and determined by the pragmatic and linguistic context. This semantic indeterminacy of the English absolute construction is one of its most characteristic features. The present paper discusses the possible meanings of the various types of absolute constructions in English and reflects on some factors influencing their interpretation.

Key words: AC, absolute construction, semantic indeterminacy, factors influencing interpretation

1. Introduction

The English absolute construction (further referred to as *AC*), generally defined as “a constituent linked semantically and intonationally to the rest of its sentence, but lacking any overt expression of a syntactic linkage” (Trask 1999: 2), represents a detached secondary part of the sentence, whose structural and semantic specificity make it a quite controversial and challenging linguistic phenomenon. It is a type of nexus construction (non-finite or verbless clause) having its own overtly specified subject, different from the one of its matrix clause.

- (1) [*A half smile on her lips,*] she went on downstairs. (ACr, 75)
- (2) A policeman was beside us, [*his notebook in his hand.*] (ACD, ch. 3)

The ACs, being non-finite or verbless structures, are always in subordinate position in the sentence they belong to. Their function is defined to be that of adverbials (Mincoff 1958, Victoria 2010),

supplements (Biber et al. 2004, Huddleston and Pullum 2002, Quirk et al. 1985) and sentence modifiers (Spasov 2001), all these more or less coming down to one and the same thing, i.e. adverbial subordinate relation expressing various meanings – manner, attendant circumstances, supplement, cause or reason, time, condition, concession.

Unlike the typical adverbial clauses, however, which are introduced with the help of subordinating words explicitly indicating the adverbial relation (*when, where, although, whether, etc.*), the ACs lack such subordinators and therefore the semantics of each individual case should be interpreted within the context. This ability of the AC “to play the role of a number of different sorts of adverbial clauses” (Stump 1985: 3) is one of its most characteristic and challenging properties. The author calls it *semantic variability* and argues that the possible interpretations of ACs depend on the inferences of language users which may be based on diverse factors including the semantic properties of the AC and the ones of its superordinate clause, as well as the knowledge of the world.

Kortmann, on his part, speaks about *semantic indeterminacy* and supports Stump’s statement that, “semantic and pragmatic factors jointly determine the relation felt to hold between a free adjunct or absolute and its superordinate clause” (Stump 1985: 22). The semantic indeterminacy of the AC is enhanced by the absence of standard subordinators (*when, where, etc.*) overtly specifying adverbial relations. Thus, the adverbial semantics of a given AC in the sentence needs to be determined for each individual instance. “Identifying the semantic relation between two propositions, [...], especially in the absence of a subordinating conjunction or connective specifying some adverbial role, to a much higher degree draws upon the knowledge, experiences, convictions and even imagination of the language user as well as on his/her capabilities of retrieving and evaluating information that may be relevant for this relation from (not necessarily immediately) the preceding context” (Kortmann 1991: 105).

2. Factors influencing the semantic interpretation of the AC

Although practically the adverbial meaning brought to the sentence by an AC “needs to be determined for each individual case” (Kortmann 1991: 1), linguists try to provide some preliminary indicators with respect to the possible semantic representation of a given type of AC. Thus, for example, Mincoff (1958), Victoria (2010), Quirk et al. (1985), Swan (2005) point out the connection between the type of adverbial meaning expressed by an AC and such factors as its position in the sentence, its augmentation by the prepositions *with* and *without*, the aspect and voice of

its verbal predicative element. Stump (1985) and Kortmann (1991), on the other hand, focus on such semantic and pragmatic factors influencing the interpretation of the AC as augmentation, negation, idiomatization, word order and world knowledge.

That said, the factors influencing the semantic interpretation of the English AC can be classified in three main groups – *semantic*, *grammatical* and *pragmatic* – which are discussed in detail in the following sections¹.

2.1. Semantic factors

2.1.1. Augmentation

The AC can be introduced into its matrix clause either with the help of certain linking words (in most cases the prepositions *with* and *without*) or without them. When linked to the clause without the help of such words, the AC is said to be *unaugmented* (1), (2). The presence of certain linking words employed to introduce the AC is known as *augmentation* and according to Blokh (1983: 349) is used for the purpose of semantic emphasis. The ACs introduced in this way are termed *augmented*. For Kortmann (1991: 201), augmentation is “an important means of syntactically integrating two clauses which exhibit an unusually high degree of semantic (referential) detachment”.

“In earlier stages of English, practically no limitations existed on the inventory of lexical items that could serve as augmentors of absolutes. This has drastically changed in present-day English, where, even under a generous count, this inventory has been reduced to no more than four members, namely *with/without*, *what with*, and *and*” (Kortmann 1991: 199). Of them only *with* and *without* are most commonly used in speech and in writing as augmentors of ACs. Some linguists (Huddleston and Pullum 2002, Wekker and Haegeman 1993) view the *with*- and *without*-augmented types of ACs as structures consisting of a preposition with a non-finite or verbless clause as its complement and functioning as adjunct to a clause. Semantically, *with* is similar to *have*, and *without* to *not have*. Thus, the sentences in (3a) and (4a) entail (3b) and (4b), respectively (see Huddleston and Pullum 2002: 1267).

---

¹ Although (strictly speaking) negation is considered a syntactic-semantic phenomenon, augmentation is both structural and semantic one, word order is syntactic and logical, etc., their classifying into the groups above is determined not by their nature itself, but rather by a certain aspect in their nature and/or use which influences the interpretation of ACs. (See also Kortmann 1991: 171, 177)

- (3a) They were standing against the wall *with their hands above their heads*.
- (3b) They *had* their hands above their heads.
- (4a) They were wandering around *without any clothes on*.
- (4b) They *didn't have* any clothes on.

Very generally speaking this is undoubtedly true, but the interpretations of *with*-augmented ACs, the latter being one of the most frequently observed types of ACs in present-day English, are much more. In fact *with*-augmented ACs, just like their unaugmented counterparts, can express all adverbial meanings typical of an AC, i.e. those of attendant circumstances, manner, cause or reason, time, condition, concession. That is why *with* “cannot serve as a device for marking a certain interpretation. For this purpose, other lexical items must be turned to, e.g. connective adverbs or, especially for concessive relations, the focus particle *even*” (Kortmann 1991: 202).

- (5) *Even with legal test cases pending*, there was every sign that the hold-outs, ..., could fight a delaying action, ... (Kortmann 1991: 202)
- (6) Luke won't work with Arcodas, though, *even with Iain gone*. (SK, 356)

Without-augmented ACs, on their part, also can express various types of adverbial meanings, e.g. attendant circumstances (7), manner (8), concession (9). However, being a marker of negation, *without* adds some such connotation to them.

- (7) Don't spend time in Google+, it's like Facebook *without your friends to give some action*. (CP)
- (8) I have never seen my mother *without clothes on* and she looks cold and small. (AJ, 24)
- (9) You think I'm pretty *without any make-up on*. (KP)

The other two possible augmentors of ACs – *what with* and *and* – are of limited use in present-day English and are associated with certain adverbial meanings: *what with* is an indicator of causal relation (10), while *and* introduces ACs expressing concessivity (11).

- (10) *What with* mother being sick and Ellen on holiday, I don't know how to keep the children under control. (Kortmann 1991: 203)
- (11) Like an old horse's hoofs they are – *and this fellow wearing gloves and rings!* (WC, 108)

A very interesting dependence concerning the *what with*-augmented ACs and their causal semantics is observed by Kortmann (1991: 202): “thus augmented absolutes, it seems, are only appropriate if the matrix proposition denotes some non-event or negative state, or, more generally, some proposition which has certain negative implications (at least from the point of view of the speaker)”. The author claims that native speakers will not find difficulty with the sentence in (12a), but with the AC modifying the matrix clause in (12b).

(12a) *What with* John as keeper, we had no chance of winning the match.

(12b) ? *What with* John as keeper, we'll surely win the match.

2.1.2. Negation

Although the number of negated ACs in present-day English is not very big, negation deserves special attention because it undoubtedly influences the interpretation of ACs. If we compare sentences containing negated and non-negated ACs, it becomes clear that the semantics expressed by those having some negative marker – *not*, *no*, *without* – is in most cases limited to one possible interpretation, whereas the corresponding non-negated ACs can have more than one possible adverbial meaning. Thus, for example, the AC in (13a) expresses attendant circumstances, while the one in (13b) can be interpreted as indicating one of the following adverbial relations (depending on the context): concession, attendant circumstances, time, or cause or reason.

(13a) *Without* the boy noticing, she went into the room.

(13b) (*With*) the boy noticing her, she went into the room.

König (1988: 150, quoted by Kortmann 1991: 174) states that “the content of a negative adjunct or absolute is normally perceived as a cause or reason for the main proposition”. However, my observations on the corpus of examples showed that, although the negated ACs predominantly

express causal adverbial meaning (14), (15), (16), this is not their only domain of interpretation.

- (14) I'm in no state to see anyone right now. *Not with my face all pink and my eyes still teary.* (SK, 253)
- (15) The current of the river is a slight one, *the drop being not greater than eight inches in a mile.* (ACD, ch. 7)
- (16) I can't believe it's Alexandra Bergson come to this, *with no head about anything.* (WC, 206)

Thus, the following sentences are examples of ACs of manner (17), attendant circumstances (18), and condition (19).

- (17) "Yes, sir," said Sergeant Hay, *not a muscle of his face moving.* (ACr, 197)
- (18) As we arrive, the waiting room is pretty empty *with not a celebrity in sight*, but I don't mind, I'm so psyched up. (SK, 120)
- (19) She shakes her head. "No way, *not with Lulu around...*" (SK, 111)

2.1.3. Idiomatization

There is a number of ACs – the so called fossilized NPs, such as *side by side*, *face to face*, *back to back*, *hands in pockets*, *head over heels*, etc. (see Mincoff 1958: 376, Huddleson and Pullum 2002: 1268) – that have come to be perceived as phrasal units with time, and as such are always associated with a certain adverbial meaning. The following classification (not pretending to be exhaustive but rather informative one) of the idiomatic ACs in English can facilitate their interpretation to a great extent. It should be borne in mind, however, that some of the listed ACs can have more than one interpretation depending on the context.

i) Manner: side by side, face to face, back to back, head over heels...

- (20) You see, I can talk *face to face* with – with the station-master. (ACD, ch. 1)
- (21) They rode along *side by side*, amicably, both heavy, legs efficiently working. (BNC: FET 492)

- (22) Chairs must be placed down the room, *back to back*, one less in number than the players who gallop round them in time to the music. (BNC: C8P 915)
- (23) In fact, they have so much power behind that they find going downhill awkward, and sometimes, in flight down a steep place, they may actually go *head over heels*. (BNC: EWC 3330)

ii) **Condition:** *weather/time permitting, all (things) considered...*

- (24) Bar snacks are served at lunchtime and in the evening, either in the bar or, *weather permitting*, in the garden. (BNC: CJK 549)
- (25) It's an interesting point Dominic, and although the poor performance of the pound against the dollar did effect many of our advertisers, we agree with you that – *time permitting* – the advertised prices should be kept up-to-date. (BNC: FT8 429)
- (26) The arguments for the abolitionist position are the best arguments, *all considered*. (BNC: B04)

iii) **Time/sequence:** *that/this (being) said, all (things) considered...*

- (27) *That being said*, here are the images of me making the fluffy vanilla cake recipe in hope that it answers some of the questions you've been asking about making the batter. (SWEET)
- (28) I had no great difficulty in convincing De Courcy, when we were alone, that I was perfectly justified, *all things considered*, in desiring the match; and the whole business seemed most comfortably arranged. (JA, ch. 22)

iv) **Concession/contrast:** *that/this (being) said...*

- (29) Unfortunately, it becomes too light at higher speeds, and it's also too keen to self-centre. Combine that with the pronounced body lean, and it's not as much fun to drive as the class best. *That said*, the handling is always stable and predictable, and the ride is comfortable. (WhC)

v) **Cause/reason:** *with this in mind...*

- (30) *With this in mind*, a general guide to the assessment and control of such risks has been published by the HSE. (BNC: ALV 898)

vi) *Attendant circumstances: with this in mind...*

- (31) *With this in mind*, he is painting a picture of the disaster that would follow if either of the two main parties formed a minority government without a firm agreement with the Liberal Democrats. (BNC: AHN 818)

2.2. Grammatical factors

2.2.1. Aspect and voice

Since the AC is either non-finite or non-verbal, it lacks tense markers and modal auxiliaries. Nonetheless, it is possible to recover meanings associated with tense and mood from the context. The knowing of the model of derivation of ACs (their deep structure) can also be of certain practical use for determining their semantics as Blokh (1983: 349) suggests.

- (32) *Everything being settled*, Moyra felt relieved.
= *As everything was settled...*

- (33) *Two days having elapsed*, the travellers set out on their way.
= *When two days had elapsed...*

- (34) *With all this work waiting for me*, I can't afford to join their Sunday outing.
= *As all this work is waiting for me...*

Although ACs are unmarked for tense and mood, they can have aspect and voice. Quirk et al. (1985: 994) state that “except for the *-ed* clause, which is inherently passive, all types of non-finite clauses have both active and passive forms”. An interesting observation is also made by the authors concerning the aspect in the non-finite clauses. “When *not* is inserted, there is often some aspectual marking:

- (35) *The purse **not** having been found*, we went to the police.
(36) *The purse **not** yet found*, we went to the police.” (Quirk et al. 1985: 994)

Both aspect and voice can influence the interpretation of ACs. The analysis of sentences containing ACs whose verbal predicative element is expressed by some of the previously mentioned participial forms showed that, provided no other factors are in force, the semantics of such ACs can be of two main types – temporal and causal, the choice between them depending on the context. In addition, some shades of meaning can be discerned such as simultaneity and attendant circumstances (37), anteriority (38), (39), priority in the correlation of two events (41) and resultative process (40).

(37) Dubois stared at him, *his jaw dropping*. (ACr: 136)
(*Active present participle – time/simultaneity/attendant circumstances*)

(38) *That being said*, the journal will favor empirical research.
(ESSE)
(*Passive present participle – cause/reason/time/anteriority*)

(39) He had burned his bridges in Hollywood and took off for the seclusion of Taos to hide away, *his life having come to another dead end*, cursed by his own self-destructiveness and sheer bad luck. (BNC: AP0 1486)
(*Active perfective participle – cause/reason/time/anteriority*)

(40) The enemy batteries *having been put* out of action, our troops continued to push on the offensive. (Blokh 1983: 180)
(*Passive perfective participle - cause/time/result*)

(41) *The preliminary talks completed*, it became possible to concentrate on the central point of the agenda. (Blokh 1983: 114)
(*Past participle – cause/time/priority in the correlation of two events*)

2.2.2. Type of predicate

According to Stump (1985), ACs can be divided into weak and strong depending on the type of predicate² they derive from. Weak ACs are those which derive from stage-level predicates³, and strong ACs – from

---

² The seminal work of Greg Carlson (1977) distinguishes between types of predicates according to how a predicate relates to its subject.

³ A *stage-level predicate* is **true of a temporal stage of its subject**. For example, if John is ‘hungry’, then he typically will eat some food, which lasts a certain amount of time, and not his entire lifespan.

individual-level predicates⁴. A very interesting peculiarity observed by Stump is that a weak AC can restrict the interpretation of a modal in the manner of an *if*-clause but only if it is augmented by *with* or *without*. Thus, to the ACs in (42a) and (43a), although they are of marginal acceptability, can be assigned any kind of interpretation, but, as Stump (1985: 273) claims, the sentences in (a) “lack an interpretation wherein the absolute functions as an *if*-clause”.

(42a) *The children asleep*, Mary might watch TV.

(42b) **With** *the children asleep*, Mary might watch TV.

(43a) *The truck in first gear*, we would coast gently downhill.

(43b) **With** *the truck in first gear*, we would coast gently downhill.

The augmented ACs in (42b) and (43b), on the other hand, “can easily be understood as the first argument of accompanying modal” (Stump 1985: 273). So, (42b) can be interpreted as ‘*if the children were asleep*, Mary might watch TV’, and (43b) as ‘*if the truck were in first gear*, we would coast gently downhill’.

By contrast with weak ACs, augmentation does not influence the interpretation of strong ACs in modal context⁵. Thus the sentences in both (a) and (b) examples below do not have conditional meaning such as ‘*if the water were cold*, the children must stay on the beach’ or ‘*if his arm were in cast*, Bill might not be asked to participate’. They rather express causality, i.e. ‘*since the water is a little cold...*’ and ‘*as his arm is in a cast...*’. Or, in Stump’s words (1985: 272), the sentences below “uniformly entail the truth of their absolutes”.

(44a) *The water being a little cold*, the children must stay on the beach.

(44b) **With** *the water being a little cold*, the children must stay on the beach.

(45a) *His arm being in a cast*, Bill might not be asked to participate.

(45b) **With** *his arm being in a cast*, Bill might not be asked to participate.

⁴ An *individual-level predicate* is **true throughout the existence of an individual**. For example, if John is ‘smart’, this is a property that he has, regardless of which particular point in time we consider.

⁵ According to Stump (1985: 42), an AC is “said to be in modal context if its superordinate clause is headed by a modal auxiliary verb”, as for example, ‘*His mother being a doctor*, John **would** know the way to the Med Center’. (Stump 1985: 272)

Therefore, it can be concluded that the interpretation of an AC in modal context is determined by two factors: i) whether it derives from a stage-level or an individual-level predicate, and ii) whether it is augmented or not by *with* or *without*.

2.3. Pragmatic factors

2.3.1. Position in the sentence

ACs may be observed at the beginning, at the end, or within the sentence. Hence, the three positions available for an AC in the complex sentence are *initial*, *final* and *medial*, the latter two representing the most frequent and least frequent position respectively.

Although word order is considered a syntactic/grammatical phenomenon, the choice of positioning an AC in some of the above listed positions is governed by such pragmatic factors as the intention and will of the speaker to highlight some fact rather than is it an indicator of his/her grammatical knowledge.

The position of an AC in the sentence may turn out to be crucial for its semantic interpretation especially in such cases where specification is required whether the temporal relation between the situations involved is one of anteriority or posteriority. Logically, an AC preceding the matrix clause will be felt to express an action antecedent to the one of the main verb (46), whereas an AC following its superordinate clause will represent an action that is subsequent to the action of the main verb (47).

- (46) *Pride and defiance turning her eyes a stormy grey*, Isabel lifted her chin.
- (47) Isabel lifted her chin, *pride and defiance turning her eyes a stormy grey as she stared back at fitzAlan coldly*. (BNC: HH1 1648)

Another case of position-sensitive interpretation is with ACs of supplement as in the example below. The sentences in (48) express different adverbial relations depending on their place in the sentence they belong to. The AC in (48a) adds supplementary information to the NP 'windows', thus modifying it and focusing the attention to the details provided by it.

(48a) On the second day of her visit they all three sat in the drawing-room whose three splendid sash windows, *their panes filled with the clear, delicately coloured evening sky*, made a decoration with which the room needed no other.

The interpretation of the same AC placed in final position as in (48b) is different and the AC is felt as explaining why ‘the three splendid sash windows made a decoration with which the room needed no other’, thus realising a causal relation.

(48b) On the second day of her visit they all three sat in the drawing-room whose three splendid sash windows made a decoration with which the room needed no other, *the panes filled with the clear, delicately coloured evening sky*.

2.3.2. World knowledge

The role of the world knowledge is not crucial for drawing inferences about the relation between the AC and its matrix clause but it must not be underestimated. The latter holds true especially “for those aspects of world knowledge which, due to their complexity, resist more specific studies from the point of view of the linguist” (Kortmann (1991: 172). These are: i) knowledge of the normal course of events; ii) knowledge of the role distribution in interactive scenarios; iii) knowledge of the likelihood that two situations hold simultaneously, or rather consecutively; iv) knowledge of the likelihood that the semantic relation between two situations is more informative than just a temporal one.

(For more details on this topic, see Kortmann 1991: 61 – 2, 171 – 2, and Stump 1985: 321.)

3. Conclusion

Although the factors influencing the semantic interpretation of the ACs are viewed one by one here, in language it is a combination of two or more of them that simultaneously determines the nature of relation meant to hold between an AC and its matrix clause.

Thus, in Stump’s words (1985: 328), “the interpretation of an absolute construction requires a cooperative effort between speaker and hearer: in determining the logical role of a free adjunct or absolute, the hearer must attempt to judge the speaker’s intentions; the speaker,

however, must see that the intended relation is one which can be inferred reasonably easily under the circumstances at hand”.

BIBLIOGRAPHY

- Biber et al. 2004:** Biber, D., S. Conrad, G. Leech. *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman, 2004.
- Blokh 1983:** Блох, М. Я. *Теоретическая грамматика английского языка*. Москва: Высшая школа, 1983.
- Carlson 1977:** Carlson, G. *Reference to Kinds in English*. New York: Garland, 1977.
- Huddleston and Pullum 2002:** Huddleston, R., G. Pullum. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Kortmann 1991:** Kortmann, B. *Free Adjuncts and Absolutes in English. Problems of Control and Interpretation*. London: Routledge, 1991.
- König 1988:** König, E. Review article on Stump (1985). // *Studies in Language*, 1988, № 12, 145 – 152.
- Mincoff 1958:** Mincoff, M. *An English Grammar*. Sofia: State Publishing House “Science and Art”, 1958.
- Quirk et al. 1985:** Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Longman, 1985.
- Spasov 2001:** Spasov, D. *The Verb in the Structure of English*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2001.
- Stump 1985:** Stump, G. *The Semantic Variability of Absolute Constructions*. Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company, 1985.
- Swan 2005:** Swan, M. *Practical English Usage*. Oxford: OUP, 2005
- Trask 1999:** Trask, R. *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London: Routledge, 1999.
- Victoria 2010:** Виктория. Самостоятельный причастный оборот. // 6 July 2012 <<http://engblog.ru/absolute-participial/>>.
- Wekker and Haegeman 1993:** Wekker, H., L. Haegeman. *A Modern Course in English Syntax*. London: Routledge, 1993.

SOURCES OF THE EXCERPTED MATERIAL

- ACr:** Agatha Christie, *A Pocket Full of Rye*. New York: Signet, 2000
- ACD:** Arthur Conan Doyle, *The Lost World* <<http://www.literature.org/authors/doyle-arthur-conan/lost-world/index.html>>
- AJ:** Alison Jameson, *This Man and Me*. Dublin: Penguin, 2006
- BNC:** British National Corpus <<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>>

CP: Chacho Puebla, *Grandmother Tips* <<http://www.behance.net/gallery/Grandmother-Tips/2392946>>

ESSE: European Society for the Study of English <www.essenglish.org>

JA: Jane Austen, *Lady Susan* <<http://www.literaturepage.com/read/-ladysusan.html>>

KP: Katie Perry, *Teenage Dream* (song)

NA: Nadia Ali, *Fantasy* (song)

SK: Sophie Kinsella, *Shopaholic and Baby*. London: Bantam Press, 2007

SWEET: Sweetapolita <<http://sweetapolita.com/2011/09/an-epic-tale-of-vanilla-cake-and-my-1st-blogiversary/>>

WC: Willa Cather, *O Pioneers!* New York: Signet, 1989

WhC: What Car <<http://www.whatcar.com/car-reviews/hyundai/i20-hatchback/full-review/25863-5>>

THE SEMANTICO-INFORMATIONAL FACTOR IN SOME CASES OF SYNTACTIC CONDENSATION RESULTING IN PARTICIPLE CLAUSES

Slavka Grancharova
The Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article discusses some participle clauses in the English language, which are formed as a result of syntactic condensation. It argues that the semantico-informational factor plays a crucial role in determining their syntactic status. The examples are presented in such a way as to illustrate how we can avoid ungrammatical and illogical sentences and statements or solve potential ambiguities. These problems are discussed on the basis of Grancharov's model for functional analysis of the information structure of the sentence.

Key words: participle clauses, syntactic condensation, semantic restrictions, theme, rheme, Functional Sentence Perspective

I. Complex Condensation and Participle Clauses

In the wording of my title I have deliberately avoided the use of a comma before the participle *resulting*, thus trying to illustrate the latent ambiguity in such uses of syntactic condensation. The lack of a comma is well justified in this particular example as the intended antecedent of the participle clause is *condensation* and not *the semantic factor*. The disambiguating potential of punctuation, however, is not a major issue in this article.

Quirk (1972: 724) defines non-finite clauses as “means of syntactic compression” in which the non-finite verb functions as predicate and the subject is omitted. It is assumed that the subject should be recoverable from the context, most often from within the same complex sentence, having the same reference as a noun or pronoun in the main clause. This means that in the functional perspective of the sentence condensation takes place simultaneously within the subordinate clause and the superordinate clause. This is the first feature which Mathesius points out when speaking about the structure of the English sentence as a whole:

“We use this term [complex condensation] to describe the fact that English tends to express by non-sentence elements of the main clause such circumstances that are in Czech, as a rule, denoted by subordinate clause. This results in making the sentence structure more compact or, in other words, in sentence condensation, which may be called complex since in this way English can express entire complexes of content.” (Mathesius 1975 :146)

Other problems of grammatical structure concerning complex condensation are discussed by Vachek (1961:31-44), who throws light on the tendency for a reduced dynamism of the English verb, which results in the nominal character of the predication in the English sentence. This means that nominal elements, such as participles, infinitives and gerunds, are used in the place of subordinate clauses. The comparison between English and Czech in this respect shows that the English sentence is more compact and condensed and the relations between the sentence elements are more complex. The analytical and synthetic character of English and Czech respectively can account for some of these differences although more precise research should be carried out for other languages as well in order to ascertain this.

It is worth mentioning that Bulgarian and English are both analytical languages but this does not lead to a shared tendency for condensing sentences. The number of condensers in English is greater than that in Bulgarian although both languages are analytical. The Prague linguists have classified them on a morphological basis which is more appropriate for this purpose than a syntactic classification. On the other hand, some condensed structures can be described only on the syntactic level. The -ing and -en participles are used to form the so called participle clauses although strictly speaking, I think, these are rather participle phrases because they lack a finite verb form. For that reason, as Vachek (1961: 34) points out, the semantic center is shifted to the participle, or the respective non-finite verb, or any other nominal condenser.

However, I will adhere to the term *participle clause* because it is more widely used. In general, we do not tend to use participle clauses in speech because some of them are too formal but in writing they are quite useful as they help us achieve a more concise expression of our thoughts. For that reason they are often used in radio and TV broadcasts, as well as in newspaper headlines and reports, as they allow us to compress a lot of information into a limited amount of time and space. The occurrence of participle clauses across registers varies.

It is worth mentioning that in the *Longman Grammar of Spoken and Written English* (1999: 826) we can find the results of a corpus analysis of four registers – fiction, news, academic writing and conversation – a high frequency of finite clauses in all four registers, a moderately high frequency of infinitive clauses in academic writing and a comparatively low frequency of other non-finite or verbless clauses in all four registers. These findings do not include narrative prose as is the case with my examples.

II. *Morphological Realization and Syntactic Function of Participle Clauses*

The grammar books describe the following morphological types of participle clauses:

1. The -ing participle clause – *writing*
2. The -en participle clause – *written*
3. The perfect participle clause – *having written*
4. The passive participle clause – *being written*
5. The perfect passive participle clause – *having been written*

It is controversial whether we can speak about tense in English participles since the category of tense is associated with the finite verbs. However, the participles differ in time reference, more precisely, they indicate time sequencing, simultaneity and posteriority. Their time reference is dependent on that of the verb of the main clause. We cannot use the active participle when we talk about a single, completed action in the past. On the other hand, we must consider the logical sequencing of the events:

* Falling down and breaking her leg, she ran to meet him.

Parking her car in a side road, she walked down the street to look for a parking meter.

* Walking down the street to look for a parking meter, she parked her car in a side road.

The uncertain reference of the covert subject of the participle clauses, the impoverished morphology of the non-finite verbs and its relative position within the whole sentence are the main reasons for the different meaning interpretations, which are connected to the respective syntactic functions. Theoretically all of them can be found in the following syntactic functions:

1. Extrapositional Attribute
2. Extrapositional Predicative
3. Detached Adverbial

There is a great variation in the terminology used to refer to these clauses, which arises from their indeterminate syntactic relations, the reference of their implied subjects, and the non-finite character of the participles. Quirk (1994:1123) refers to them as *adverbial supplementive clauses*. Many authors determine their syntactic function as predominantly that of an adverbial. However, when they are positioned initially, the participle in them is connected to the subject in the main clause, modifying it and this gives us enough grounds to consider the participle clause an extrapositional attribute of the subject. In right-branching, sentence-final position, the participle is closer to the object or the main predicate verb and thus the clause is more likely to be analyzed as an attribute of the object or as an extrapositional subjective predicative.

If the clause is introduced by a subordinating conjunction, its adverbial character is more definitely pronounced. Being introduced by a subordinator makes the semantic value of the clause more explicit since the adverbial relationships between the main clause and the subclause are clearly expressed. Without a subordinator semantic interpretation on sentence level is more difficult and without a broad context, linguistic or non-linguistic, it is impossible to elicit the intended, appropriate meaning.

Since these non-finite clauses are the result of syntactic condensation, this means that there exists in the language system an alternative with a finite verb i.e. they should be structurally recoverable. The finite subordinate clause is not always easy to determine because the language system may offer more than one grammatical choice, or it may offer none. Let us consider the following sentence, which contains a medial participle clause:

Ludens, *arriving alone* , would have to intuit what was required.

This sentence may be the result of two finite subclause alternatives:

1. Ludens, who was arriving alone, would have to intuit what was required. (reduced Attributive Relative Clause)
2. ! Ludens, while/when/if he is arriving alone, would have to intuit what was required. (reduced Adverbial Clause of time)

Or it could be an asyndetic variation of:

Ludens, on/upon arriving alone, would have to intuit what was required. (Preposition + Gerund)

The above seems to have no adequate finite alternative, or it will be rather long and explanatory:

! Ludens, at the time when he is arriving alone, would have to intuit what was required.

An additional complication arises here from the fact that the Subject *he* of the subordinate clause may have a different reference from that of the Subject of the main clause. On the whole, this finite alternative has a rather different meaning from the gerundial phrase.

However, the clause may have the following grammatically acceptable paraphrase:

Ludens, upon his arrival alone, would have to intuit what was required. (Preposition + Verbal Noun)

Sometimes it is difficult to decide whether an –ing form is a gerund or a present participle in a sentence:

He insisted on my cleaning the room.

He insisted on me cleaning the room.

In the first example above the –ing form is preceded by a possessive pronoun which would normally modify a noun. This distinguishes *cleaning* as a gerund. In the second example the –ing form is preceded by a personal pronoun in the accusative case, which means that here *cleaning* should be interpreted as a present participle in a predicate relation to the preceding pronoun. In fact, the –ing form in the latter case is considered by some grammarians as a form intermediate between the present participle and the gerund. To most native speakers of English these two structures would probably mean exactly the same. There is a difference, however, and it is to be found in the semantic structure of the sentence, or rather in its information structure. This difference is in the location of the focus. All other parameters being equal, in the first example the focus is on *cleaning* and *my* modifies it while in the second example the focus is on *me* and *cleaning* modifies it. In some cases of general statements it is difficult to determine the status of the –ing form and interpretation of the meaning of the sentence would rely on the context:

Firing arms can be dangerous.

1. To fire arms can be dangerous. (the participle reading of the sentence)
2. Arms which fire can be dangerous. (the attribute reading of the sentence)
3. The act of firing arms can be dangerous. (the gerundial reading of the sentence)

This nominal type of predication should be considered very strongly condensed if we take into account that this is what condensation is by definition – expressing with non-finite clauses or other nominal constructions complexes of thought, which we normally express with subordinate clauses. On the other hand, there is no adequate finite alternative for some of these clauses, which means that the condensed form is not structurally recoverable. The reason for this may be that in such cases, mainly with gerunds and infinitives, the tendency has become a rule, incorporated in the grammatical structure. This means that we either have no condensation at all, or the condensation is fixed in the language structure and that it is not due to the functional perspective of the sentence.

Petrlikova (2007: 17-29) assumed that "in order to delimit gerundial constructions functioning as sentence condensers it was necessary to find sentences in which the actual gerund could theoretically be realized by a finite clause. It was assumed that if the gerund in a particular syntactic function could be replaced by an alternative finite clause without the whole sentence becoming ungrammatical, it could be considered a sentence condenser."

I think that the clarification of this problem is crucial to our understanding of complex condensation. If we posit that only the cases of structural recoverability with a finite alternative can be regarded as complex condensation, we will have to exclude most gerundial objects, prepositional gerundial objects, some complex objects of the type "accusative with the infinitive", and perhaps many other cases. In addition, how should we treat the verbal nouns in the function of sentence condensers? It seems that we need more definitive criteria as to what should be understood by *complex condensation*.

III. *Correlations between Position, Syntactic Function and Information Structure of Participle Clauses.*

Although some practical grammars maintain that the initial position is more common for these clauses, research done on the basis of an electronic corpus points out that rather lengthy participle clauses tend to be

placed in final position. This is in agreement with the "heavier element principle" of word order. However, it seems that the length of the clause is not the only factor, which we have to consider, when using or analyzing participle clauses. Quirk (1994: 1126) mentions that as non-finite clauses can take initial or final position, sometimes this may cause ambiguities or awkward sounding.

The final position of the participle clause may result in different possibilities for interpreting meaning. In the following example the implied Subject of *going home* is *I* on one interpretation, whereas on another, it is *Pam*. Sometimes a comma can disambiguate the meaning of the participle clause, defining it as a supplementive clause in the syntactic function of an extrapositional predicative. The comma would rule out the possibility of interpreting the clause as non-finite complementation of the verb, i.e. the complex object reading of the clause:

I saw Pam going home. (in the act of her going home, Complex Object)

I saw Pam, going home. (while I was going home, Extrapositional Predicative)

Quirk (ibid.) discusses other examples, in which the position of the non-finite clause does not offer ambiguous interpretations:

The manager approached us smiling.
Smiling, the manager approached us.

Often more interpretations are available for one and the same sentence:

I caught the boy waiting for my daughter.

1. I caught the boy while I was waiting for my daughter. (Adverbial Supplementive clause)

2. I caught the boy in the act of waiting for my daughter. (Complex Object)

3. I caught the boy who was waiting for my daughter. (Relative Clause)

These examples differ not only in terms of syntactic functions but also in the manner of condensation. In (1) and (3) we have the alternatives

with full finite subclauses whereas, in (2) the Complex Object reading of the participle clause does not have a finite alternative. The question arises again whether we should regard such cases as complex condensation. A possible solution to this theoretical issue would be to postulate two different types of condensation:

1) *Functional condensation* for the cases with finite alternatives, in which the structural recoverability of the form is possible and the choice of the condensed or the full form is determined by its function in the sentence, as well as, by the development of communication.

2) *Structural condensation* for the cases without finite alternatives, in which the structural recoverability is not possible and the choice of the form of expressing the intended meaning is fixed and delimited by the language structure. A detailed research of the historical perspective of this phenomenon will show whether these structurally condensed forms used to have finite alternatives at an earlier stage of the development of the language, and only became fixed in the linguistic structure as a result of condensation, or whether they are forms which came into existence independently, of their own right.

These structures seem to exhibit a higher degree of condensation, especially the instances of secondary predication with complex object, where we have not only a non-finite predicative centre but also overlapping of syntactic functions over one and the same NP, that of object of the main predicate verb and subject of the non-finite verb. Further analysis is necessary to ascertain which examples of complex objects (infinitival and participial) and gerundial prepositional objects are structurally condensed and which, functionally. It will be interesting to establish the relation between the semantics of the main predicate verb and the type of condensation it triggers.

According to a study carried out on the basis of examples from the British National Corpus (Wiechmann, Kerz, 2012) the ordering choice for the adverbial clauses depends on the importance of six variables. The authors maintain that semantic and discourse-pragmatic factors are much stronger predictors of clause position than processing-based, weight-related factors. The research concerns finite adverbial clauses. Participial adverbial clauses should be studied independently because of the syntactic condensation which has produced them and hence their indeterminate syntactic status and semantics. The interdependence between the respective semantic categories of adverbial clauses and their preferred positions in the sentence structure has been studied statistically by Diessel (2008) on the basis of a corpus across languages. He reports that temporal clauses are

often found both before and after the main clause, whereas causal clauses typically appear in final position and conditional clauses often occupy the initial slot, before the main clause.

In terms of Information Structure it is generally believed (Popa, 2008) that within the whole sentence the participle clause carries *given/old* information and functions as a Theme. Within the participle clause the Theme (the subject) and the Transition (the auxiliary verb) are missing, and only the Rheme (the participle) is left. It is presumed that the Theme is recoverable from the main clause or from the immediately preceding context. The cognitive opposition *old – new information* can be established on the basis of the situational and verbal context and the general and shared experience of the participants in the communication. When working with written texts the preceding context provides an objective ground for determining the quality of the information. This means that the quality of the information encoded in the participle clauses, then will depend largely on the semantic factor, the antecedent which they modify, and the contextual factor. As was mentioned above, we can outline two communicative structures, or two types of functional word order, with the participle clauses encoding either *old* or *new* information:

1. Theme → Transition → Rheme (unmarked, progressive)
2. Rheme → Transition → Theme (marked, regressive)

Drawing on Grancharov's model (2010) for functional analysis of the information-communicative structures of the English sentence, we can apply the two criteria – the positional and the informational, to determine the two communicatively relevant polar points in the distributional field. Using the four variables: old information – new information and initial position – final position, we can postulate the four theoretically possible configurations. We must take into consideration Firbas' (in Grancharov, 1981: 84) principle for the basic distribution of communicative dynamism (CD) according to which languages tend very strongly to arrange the words in sequences with a gradual increase of communicative dynamism. This is the unmarked communicative word order with the simple, affirmative, declarative, unemphatic sentence, having a S-V-O type of grammatical word order in contextual independence with the initial position being thematic and characterized by a low degree of CD, and vice versa, the end-sentence position of the same sentence type being rhematic and characterised by a high degree of CD. On the other hand, the sentence elements conveying old information are strongly thematic, and the

sentence elements conveying new information are rhematic. The interplay of these four variables theoretically yields the following combinations:

1. Old (given) information encoded in initial position
2. New information encoded in initial position
3. Old (given) information encoded in final position
4. New information encoded in final position

According to Chernyahovskaya (in Grancharov, 1976: 49) and Alexieva (ibid. 1980: 5, 1988:9) the linear arrangement of the components of FSP yields two structures: a) *progressive* in which the theme occupies initial position in the message (sentence, information unit, distributional field) with the rheme following it (Th=>Rh), and b) a *regressive information structure* in which the linear ordering is the opposite – the rheme comes first, followed by the theme (Rh=>Th). On the grammatical (syntactic) level these two types of communicative word order can be realized by two types of word order – direct, uninverted S-V-O (etc.), and inverted O-S-V, O-V-S (etc.). Therefore, the communicative word order Rh=>Th and the grammatical word order O-S-V, O-V-S will be considered marked, differing from the normal, unmarked word order not only in the linear arrangement of the components but also in their semantic and communicative load. Grancharov treats these four types of word order as four parameters – 1) unmarked communicative word order, 2) marked communicative word order, 3) unmarked grammatical word order, 4) marked grammatical word order. On the basis of considerable corpus material, the author proves that progressive, unmarked communicative structures (Th=>Rh) can be realized syntactically both by unmarked, uninverted grammatical word order, as well as by marked, inverted grammatical word order. The research is focused on progressive and regressive communicative structures realized by marked, inverted grammatical word order and dislocations. Grancharov discusses cases which have been rather controversially analyzed so far and proposes a formal, objective model for determining the communicative status in example like:

Money is money.
 The law is the law.
 Theme (old) → Rheme (old)

In these cases the rheme carries old (given, contextually retrievable information), as can be ascertained from the preceding context. The old

information is actualized and updated in the rhematic field. Regardless of the fact that the rheme carries old information, its rhematic status is manifested in its relation to the theme, since by definition the rheme is not only the carrier of new information but also “what is said about the theme”. Later in this article I will discuss similar examples from my corpus. Another interesting example of communicative structure is: theme, encoding new information followed by rheme encoding new information (Theme-new → Rheme-new). This is found in isolated sentences out of any context, or in the initial opening sentences of narrative prose. There the theme carries new information and it functions as the starting point for the message as illustrated by the opening sentence of “For the Sake of Elena” by E. George:

Elena Weaver awakened when the second light went on in her bed-sitting room.

Theme (new) → Rheme (new)

As pointed out by Grancharov (2010), another unmarked communicative structure, theoretically possible, is when the initial theme encodes new information and the following rheme, encodes old information. This means that we simply change the places of the theme and the rheme and the structure becomes marked, with the rheme taking the lead encoding new information and the theme following it, carrying old (given) information. Thus, such an unmarked, and only theoretically possible, progressive information structure turns out to be a marked, regressive information structure. In initial position the rheme should carry new information because if it carried old information, the difference between theme and rheme would be neutralized.

The examples in my corpus come from a contemporary novel in English, “For the Sake of Elena” by Elizabeth George, and they comply with Vachek’s observations about the predominance of the participial condensers, more precisely of the -ing participle clauses. For lack of space, in this article I discuss only the first 10 sentences containing participle clauses in the order in which they appear at the very beginning of the book. However, the uneven representation of the different patterns, which is present in Grancharov’s analysis, has been so far confirmed. When analyzing these examples, the first thing worth mentioning is that in the different communicative patterns concerning the position of participle clauses, the grammatical word order seems to be dominated by the communicative word order. They are found both in sentence initial and sentence final position, to the left or to the right of the main clause.

Drawing on the logic of Grancharov's model and applying the two principles – the sentence position and the quality of the information – we can outline the following theoretically possible configurations, where PC stands for participle clause and MC stands for main clause, which according to Grancharov's functional analysis are further analyzable into distributional subfields, an analysis which I will not pursue in the present article for lack of space:

1. PC, Theme (old) → MC, Rheme (new) – initial position of PC
2. PC, Theme (old) → MC, Rheme (old) – initial position of PC
3. PC, Theme (new) → MC, Rheme (new) – initial position of PC
4. PC, Rheme (new) → MC, Theme (old) – initial position of PC
5. MC, Theme (old) → PC, Rheme (new) – final position of PC
6. MC, Theme (old) → PC, Rheme (old) – final position of PC
7. MC, Theme (new) → PC, Rheme (new) – final position of PC
8. MC, Rheme (new) → PC, Theme (old) – final position of PC

Only (4) and (8) are regressive and the rest of the patterns are progressive. Other configurations like participle clauses on both ends of the main clause, in medial position, as well as, left or right clustering of parallel participle clauses, should be discussed independently because they may be indicative of the author's style in addition to the FSP considerations. Let us consider the following examples, bearing in mind that the quality of the information (old or new) is established on the basis of contextual recoverability:

1) *Rolling out of bed*, she thrust her feet into fuzzy slippers [and quickly drew on the green

Theme(old)

Rheme(new) → **First type**

woollen bathrobe that lay in a heap next to her jeans on the floor.] (E.G)

In (1) the theme carries old information – the *bed* presents recoverable information from the previous paragraphs because it can be derived from the first, opening sentence: *Elena Weaver awakened when the second light went on in her bed-sitting room*. The rheme carries new information. This is the first communicative type listed above, unmarked, progressive structure: Theme (old) → Rheme(new)

2) *Considering the location*, she should have been more than prepared, [but the sensation still

Theme(old) Rheme(old) → **Second**
unnerved her.](E.G)

In the above sentence, the PC *considering the location* is in initial position and functions as a theme, carrying old information because it has a connective role, the *location* is mentioned in the preceding paragraphs (and is fully described), and this type of participle clause is fossilised in its use to a certain extent as it serves to make a comment on the part of the speaker/author, and can be described structurally as a disjunct. The rheme in the main clause also encodes old information because the preceding sentences describe “what she should have been *prepared* for”. This sentence is an example of the second type of communicative structure in the list above: Theme (old) → Rheme (old)

3) *Perhaps hearing Elena’s approach*, the crouched figure turned towards her. (E.G)

Theme (old) Rheme(old) → **Second type**

The above sentence (3) presents the second type again.

4) The material was old, *worn down to a feathery softness*. (E.G.)

Theme (old) Rheme (new) → **Fifth type**

In (4) we have the fifth communicative type, with the participle clause in final position. Similar analysis can be applied to the rest of the examples. Here are some more:

5) The ground was loamy, *matted by leaves*. (E.G.)

Theme(old) Rheme (new) → **Fifth type**

6) The second blow crashed against her nose and cheek, *cutting completely through the flesh*.

Theme (old) Rheme (new) → **Fifth type**

7) She ran in place for a moment, *fumbling with the wrist of her tracksuit jacket*. (E.G.)

Theme (old) Rheme (new) → **Fifth type**

8) She made an assessment of every detail, *trying to see each as a line or an angle*, a simple

Theme (old) Rheme (new) → **Fifth type**
 problem in composition which needed to be solved. (E.G.)

9) Lynley stirred, *reaching for the report*.
 Theme (old) Rheme (old) → **Fifth type**

10) *Depending upon how one looked at it*, the place was either a dream-come-true or a crime-
 Theme (old) Rheme (new) → **First type**
 scene nightmare.

A more detailed functional analysis of participle clauses could be the subject of a future research on the basis of a larger corpus material to ascertain the basic communicative configurations of the sentences which contain participle clauses and to outline the tendencies for their use in English. We cannot draw absolute and final conclusions about the prevailing configurations and the factors which determine them within the scope of this article.

Downing (2006: 276) considers circumstantial adverbials to be more integrated into the main clause when they appear finally, than when they are initial where they fulfil a framing function. She defines the -en and -ing supplementary clauses as peripheral, set off from the main clause by a comma, their function being to provide background information when they are placed initially, and supplementary details when final. The above analysis based on Grancharov's model for functional communicative analysis proves that Downing's views, concerning the position of the participle clause in relation to its function are not fully acceptable without taking into consideration the quality of the information in the opposition old-new, established on the basis of the context.

Conclusion: *Complex condensation* is a strong tendency in the structure of the English sentence. Regardless of its historical motivation and development, it is closely connected to the communicative organization of the sentence (utterance), giving rise to semantic issues and problems with interpretation of meaning. A clear definition of complex condensation is needed when studying its manifestations, because it encompasses different linguistic forms and structures. For this purpose, it is helpful to differentiate between *functional* and *structural* condensation and try to establish in what sense the term *complex* participates in the definition. Does it refer to complexity of form and structure, or should we

use it in Mathesius' sense of *complexes of thought*. Participle clauses are one of the manifestations of complex condensation. Adequate analysis of their information structure would solve semantic and structural ambiguities and would contribute to an elegant style in writing and translation practice.

BIBLIOGRAPHY

- Biber, Johansson et al. 1999:** Biber, D., S. Johansson et al., *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Pearson Educational Limited, Longman, 1999.
- Diessel 2012:** Diessel, H., *Iconicity of sequence: A corpus-based analysis of the positioning of temporal adverbial clauses in English*. 30th October, 2012. <<http://www.personal.uni-jena.de/~x4diho/Iconicity%20of%20Sequence.pdf>>
- Diessel, Hetterle 2012:** Diessel, H., K. Hetterle, *Causal clauses: A cross-linguistic investigation of their structure, meaning, and use*. 30th October, 2012 <<http://www.personal.uni-jena.de/~x4diho/Causal%20clauses.pdf>>
- Downing, Locke 2006:** Downing, A., P. Locke. *English Grammar. A University Course*. London and New York: Routledge, 2006.
- Grancharov 2010:** Грънчаров, М., *Синтактични средства на функционалната изреченска перспектива локализиращи комуникативно-информационния фокус на изречението в модерния английски книжовно-литературен език (XV – XX в.)*. Plovdiv: Plovdiv University Press, 2010.
- Mathesius 1975:** Mathesius, V. *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*. Prague: Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1975.
- Petrlikova 2007:** Petrlikova, J. The Gerund in the Function of Sentence Condenser. // *Linguistica Pragensia*. Prague: vol:17, number 1, 2007, pp 17-29.
- Popa 2012:** Popa, E. *Non-Finite and Verbless Clauses: Textual Values*. 30th October, 2012. <http://www.lingv.ro/resources/scm_images/RRL-03-2008-Popa.pdf>
- Quirk, Greenbaum et al., 1972:** Quirk, R., S. Greenbaum et al. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman, 1972.
- Quirk, Greenbaum et al., 1994:** Quirk, R., S. Greenbaum et al. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York, Longman Group UK Limited, 1994.
- Vachek, 1961:** Vachek, J. *Some Less Familiar Aspects of the Analytical Trend of English*. // *Brno Studies in English*, vol. 3, 1961, pp 31 – 44.
- Wiechmann, Kerz 2012:** Wiechmann, D., E. Kerz, *The Positioning of Concessive Adverbial Clauses in English: Assessing the Importance of Discourse-Pragmatic and Processing-Based Constraints*. 30th October, 2012 <[www.daniel-wiechmann.eu/downloads/Wiechmann Kerz draft.pdf](http://www.daniel-wiechmann.eu/downloads/Wiechmann_Kerz_draft.pdf)>

***ОБРАЗОВАТЕЛЬНИ КОНЦЕПЦИИ
И ПРАКТИКИ***

**РАКУРСИ КЪМ СЛАВЯНСКОТО
В СЪВРЕМЕННИТЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ПО АНТРОПОЛОГИЯ
И ЕТНОЛОГИЯ В БЪЛГАРИЯ И ЧЕХИЯ**

Владимир Пенчев

*Институтът за етнология и фолклористика
с Етнографски музей – БАН*

**ALTERNATIVE VIEWPOINTS OF WHAT IS SLAVIC
IN MODERN TEACHING OF ANTHROPOLOGY
AND ETHNOLOGY IN BULGARIA AND THE CZECH REPUBLIC**

Vladimir Penchev

*The Institute and Museum of Ethnology and Folklore
Bulgarian Academy of Sciences*

This text draws a comparison between the process of teaching Folkloristics, Ethnology, Cultural and Social Anthropology in Czech and Bulgarian universities, respectively. A summary of the common and the distinct traits is offered in the conclusion to this article.

Key words: Bulgaria, Czech Republic, universities, teaching, ethnology, anthropology

Добре известно е, че в зората на славистичното университетско образование обучението по славянските езици и литератури задължително включва и изучаването на славянската етнография и фолклор. Това е един филологически модел, характерен за всички славянски страни, който се утвърждава още с първите стъпки на славистиката като научно познание и естествено се установява както в Прага, оформила се още през първата половина на XIX век като едно от най-значимите средища на славистиката (Вж. по темата *Slavica Pragensia* 1998. Вж. и Куцаров 2002), така (по-късно) и в София със създаването на първото българско висше училище. Под една или друга форма и в България, и в чешките земи това състояние на нещата се запазва докъм средата на миналия век, когато (в периода на социализма) се на-

лага един модел на извеждане на етнографията от параметрите на филологическото познание и преформулирането ѝ като помощна историческа дисциплина, докато фолклористиката, съгласно с утвърдилият се в нея литературоведски подход, остава в рамките на университетската филология (Пенчев 2013). Извършената след 70-те г. смяна на парадигмите конкретно в българската фолклористика (Лефтерова 2011) и установяването на културоложкият подход рефлектира сериозно в академичната наука, но като цяло отзвукът им в университетските образователни програми не е голям (Пенчев 2011, 2013).

Доста по-различна е ситуацията в чешките висши училища. От една страна, самата университетска образователна структура там, съхраняването и респ. възпроизвеждането на класическия (т.е. от Средновековието) модел на обединяване на хуманитаристиката във философските факултети, позволява много повече свобода в практическата реализация на учебните дисциплини. Може би затова още от края на XIX век в контекста на развитието на културно-историческото и археологическото познание се разгръщат и антроположкото, и етноложкото, свързани най-вече с името на видния чешки учен и педагог Лубор Нидерле (1865 – 1944) (Вж. за него Чуждестранна българистика 2008: 378 – 379). Избран в Пражкия университет за доцент по антропология и археология на древността през 1891 г. и за професор по археология и етнология през 1898 г., той не само полага основите на обучението по културна антропология и етнология, но и целенасочено прокарва в образователните си програми засилени славистични акценти, една образователна политика, продължена и от неговите ученици. От друга страна обаче, в периода, за който говорим, в чешкия научен речник вече устойчиво се е установило двойственото словосъчетание „етнография и фолклористика“ и опитите за „етнологизация“ и „антропологизация“ на образованието са останали в миналото (Войч 2011: 4 – 5). Макар и не институционално разделени, както в България, до края на 80-те г. те практически остават в „калъпа“ на установения историческо-литературоведски модел. Именно затова 1989 г. донася „нежна революция“ и в тази научна област. След тежки дискусии (Вж. пак там прегледана ситуацията и особено посочената литература 2011: 5 – 6), които често не водят до резултати, в последвалите десетилетия се стига дотам, че фолклористиката остава като цяло в коловозите на утвърдената от десетилетия парадигма, фиксирана върху няколко „кита“ – устност, традиция, текстовост, жанровост и т.н. (Вж. прегледа у Отченашек 2011: 11 – 27), а фолклористите се превръщат като цяло в „самотни бегачи“ по изолирана писта, уважавани

заради упоритостта им, но донякъде и фрустрирани заради „немодерността“ на заниманията им, историкоцентричната етнография се преименува на етнология, обръщайки се постепенно към актуална и в някаква степен модерна проблематика, загърбвайки често дори традициите си, а на освободените познавателни полета, започвайки на практика почти от нулата, се разгръща социокултурна антропология от англо-американски тип (Войч 2011: 5), превърнала се днес в една от характерните за съвременната чешка хуманитаристика дисциплини, модерирана от сравнително разнопосочна научна публика.

Ситуацията у нас след промените е добре известна (Вж. специално по въпроса Беновска-Събкова 2011). Пътят от етнография към етнология беше извървян по подобен начин, с трансформация, първоначално организационна, а впоследствие и все по-същностна на университетските структури в София (СУ „Св. Кл. Охридски“) и Велико Търново, но оттам нататък нещата значително се разминават. Като изключим преориентацията на част от философско-социологическата гилдия към антропологията и свързаното с този процес нейно образователно институционализиране в Софийския университет¹, основен двигател на процесите на „антропологизация“ и „етнологизация“ в нашата хуманитаристика се оказва българската фолклористика (Вж. в тази връзка Пенчев 2013а). Причината за това е в онази смяна на парадигмите, за която стана дума по-горе и която бе провокирана от Т. Ив. Живков. Живков определено е сред личностите в българската хуманитаристика, които (и възхвалявани, и отричани) успяват не само да заявят своите идеи, да ги наложат в научния дискурс и да формират школа от последователи, но и практически да се опитат да ги реализират. Възгледът му за фолклора като културна система се оказва „работещ“ както в теоретичен, така и в практически план и позволи да се изведе нова изследователска парадигма, възприета, макар и не безусловно, от научната общност у нас. Именно с нея още през 80-те години българската фолклористика реално навлезе в полето на етнологията и антроположките изследвания (Вж. Махова 2008, Бочков 2004). Впоследствие се оказва „работещ“ и възгледът на Живков за етнологията като синтезно познание в системите на науките за човека и обществото, като познание за човешките общности, а пак по същото време той зададе и антроположки перспективи във фолклористичните изследвания, в които се реализира възгледът за човека в неговата уни-

¹ Макар и само в рамките на магистърската програма „Културна антропология“ в специалността „Културология“ на Философския факултет – вж. http://www.phls.unisofia.bg/display.php?page=mag_pr_kan

калност да прави култура (Вж. по-подробно Лефтерова 2011: 331 – 340; 215 – 216). В крайна сметка идеите му не само намериха многобройни последователи, но и тези последователи продължиха да ги развиват творчески, формирайки научна общност, извоювала си и защитила правото да е сред носителите на етнологичното и антроположкото познание у нас.

Нещо повече, мнозинството от нейните представители бяха сред пионерите на утвърждаването му в българското университетско образование. И отново инициатор, провокатор и движеща фигура в тези процеси беше Т. Ив. Живков. В началото на 90-те години той предложи и осъществи с помощта на екип от фолклористи програма за университетска специалност „Етнология“, реализирана успешно в Пловдивския и Югозападния университет „Неофит Рилски“ в Благоевград, която е базирана на филологическа подготовка и е поставена в тесни взаимоотношения със социологията. Тя е и реализация на идеята на Живков за интегрално обучение, необходимо в съвременната социокултурна ситуация, и отговор на обществените интереси, ориентирани към културната самоличност на различните общности (Вж. по-подробно Ганева-Райчева 1997: 144 – 151). През 1994 г. за първи път в България е обособено обучение по специалността „Етнология“, а през следващата 1995 г. е създадена катедра „Етнология и социология“ към Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“². През същата година стартира специалността и във Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, където според концепцията на Живков трябва да се развият три хибридни модула – Етнология и българистика, Етнология и славистика и Етнология и балканистика. За организационното им осигуряване (заедно с преподаванията по фолклористика) към Катедрата по литература е създаден сектор „Етнология и фолклористика“. Същевременно в процеса на развитие на университетското образование у нас и на формирането на частни висши учебни заведения същият екип участва и в създаването на Славянския университет в София, пак през 90-те години, където отново е заложена специалността „Етнология“ по модела на Т. Ив. Живков и с неговото дейно участие и в това начинание. Закриването на университета през 1999 г. осуетява възможността за разгръщането на още един етнологичен център.

Успешен се оказва обаче опитът на екипа за утвърждаване на антроположкото познание в частния Нов български университет. Създаденият още през 1992 г. департамент „Антропология“ осигурява пре-

---

² Вж. <http://194.141.96.213/logos/site.jsp?ln=1&id=2>

подаванията в бакалавърската специалност, свързана и с по-нататъшно обучение в магистърска степен в програмата „Културна и социална антропология“³. В департамента започват да се разработват проекти, покриващи и различни аспекти от политическата и икономическата антропология, антропология на развитието, консумативна култура, антропология на религията и др., и той постепенно се оформя през годините като сериозен център на университетската антропология у нас. Извън него, освен споменатата магистърска програма в Софийския университет, в последните години все повече се налага и бакалавърската специалност „Социална антропология“⁴ във Философско-историческия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“, която е в процес на утвърждаване и развитие, тъй като стартира през 2010 г.

Това основно е средата, в която се разгръщат днес у нас преподаванията за славянството в интересуващата ни област. Естествено, не трябва да се забравя и фактът, че и досега продължава традицията за включването под една или друга форма на подобна проблематика в университетското филологическо обучение, установена още със създаването на Висшето училище в София през 1888 г. Показателно е обаче, че този модел претърпява трансформации тъкмо в Софийския университет в периода на социализма (Вж. по-подробно Пенчев 2013). Докато „класическият“ курс по славянска етнография и фолклор все пак се запазва, макар и само за специалността „Славянска филология“, до 90-те години на миналия век, то в специалностите „Българска филология“ и „Руска филология“ във Факултета по славянски филологии се налагат курсове по български фолклор, респ. руски фолклор (Георгиева 2010: 27 – 29, Чекова 2010: 174 – 175). „Софийският алгоритъм“ е пренесен и в новосъздадените университети във Велико Търново и Пловдив. В сравнително най-чист вид този модел функционира и днес във Филологическия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, където се четат лекционни курсове по български фолклор в специалността „Българска филология“ и в хибридните специалности с български език, по руски фолклор – в специалността „Руска филология“ и хибридните специалности с руски език, и по славянски фолклор – в специалността „Славянска филология“⁵, като основни лектори са проф. Анчо Калоянов и доц. Тодор Моллов.

Същевременно в Софийския университет дисциплината „Бъл-

³ Вж. <http://www.nbu.bg/index.php?l=420>. Вж и Махова 2008.

⁴ Вж. <http://old.uni-plovdiv.bg/logos/site.jsp?id=839&ln=1>

⁵ Вж. <http://www.uni-vt.bg/1/?zid=3&c=spec>

гарски фолклор“ в специалността „Българска филология“ е преформулирана през 1994 г. по инициатива на тогавашния ѝ титуляр доц. Йорданка Холевич на „Антропология на българите (Български фолклор)“, респ. дотогавашната „Славянска етнография и фолклор“ в специалността „Славянска филология“ – на „Антропология на славяните“ (Вж. Георгиева 2010: 29. Авторката посочва там 1995 г. Според самата Холевич обаче става дума за 1994 г. – вж. http://www.calic-bg.biz.nf/2006cv/_YHolevitch.htm). Към настоящия момент двете дисциплини се водят от д-р Николай Папучиев⁶. През 2003 г. дотогавашният лекционен курс по руски фолклор в специалността „Руска филология“ също е преформулиран, само че като „Руски фолклор“ и руска етнология (Чекова 2010: 175), и негов титуляр днес е д-р Илияна Чекова⁷. Подобно разминаване във формулировките обаче явно е изключение, защото магистърските програми са изцяло „антропологизирани“ – „Интерпретативна антропология“ (координатор Н. Папучиев), без акценти обаче към славистична проблематика, както и курс „Руска културна антропология“ (координатор Ил. Чекова) в програмата „Руска литература, култура и художествен превод“⁸.

Във Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“, където първоначално е установен също „софийският модел“, днес славистичните преподавания в интересуващата ни област се разминават в някаква степен както с тези в СУ, така и с другите в ВТУ. Запазени са курсовете по български фолклор в специалността „Българска филология“ и хибридните специалности с български език, с лектор д-р Аделина Странджева, и по руски фолклор в специалността „Руска филология“ и в хибридните специалности с руски език, с лектор доц. Елена Томова⁹. В специалността „Славянска филология“ обаче се преподава курс по културна антропология на славяните с лектор доц. Вл. Пенчев, което отговаря на модела на славистиката в Софийския университет.

Още по-различна е ситуацията във Филологическия факултет на

---

⁶ Вж. учебните програми на дисциплините в: http://www.slav.uni-sofia.bg/images/stories/documents/Programa_AB.pdf, респ. http://www.slav.uni-sofia.bg/images/stories/documents/Programa_AS.pdf

⁷ Вж. учебната програма на дисциплината в: <http://www.slav.uni-sofia.bg/index.php/subjects/russian-philology/rf-courses/132-rus-folk-ethnology>

⁸ Вж. учебните програми: <http://www.slav.uni-sofia.bg/index.php/magistri-programi/ma-anth-phil>, респ. <http://www.slav.uni-sofia.bg/index.php/component/content/article/39-master/256-litcult-anthrop>

⁹ Вж. учебната програма на дисциплината в: http://rusfil.slovo.uniplovdiv.bg/?page_id=1313

ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Там в специалността „Българска филология“ също е се чете курс по български фолклор с лектор доц. Илия Недин¹⁰, курс по руски фолклор няма, защото не съществува такава специалност, а в специалността „Славянска филология“, за разлика от другите университети и във връзка с преподаванията по етнология във факултета, присъства курс „Етнология на славянството“ с лектор доц. Вл. Пенчев¹¹.

Ясно се вижда от направения преглед, че във филологическите специалности на българските университети, със съответните специфики, като цяло се възпроизвежда един утвърден и в определен смисъл „класически“ модел, в който на места са настъпили промени в учебните програми, свързани с известна „антропологизация“ и „етнологизация“ на познанието, и то предимно в славистичното образование. Интересна на този фон е ситуацията в самите етнологички и антроположички специалности. В Историческия факултет на Софийския университет Катедрата по етнология е включила в програмата на специалността¹² лекционен курс „Славянска етнология“, заедно с „Българска етнология“ и „Балканска етнология“. Лектор е доц. Мира Маркова. Славистични ракурси обаче липсват в магистърската програма на факултета под наслов „Етнология и културна антропология“¹³, както и в балканистичната програма, озаглавена „Европейски югоизток“¹⁴. По подобен начин са организирани и преподаванията в Историческия факултет на Великотърновския университет. Специалността „Етнология“ там се покрива от катедрата „Нова и най-нова история на България“ и курсът е озаглавен „Увод в славянската етнология“¹⁵ с лектор доц. Мария Иванова. Както и в София, и тук в магистърската програма по етнология подобни акценти обаче липсват¹⁶. Същата е ситуацията в специалността „Етнология“ във Философско-историческия факултет на ПУ

¹⁰ Вж. <http://philo.swu.bg/images/documents/infopaketi/%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%20%D1%84%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%20%20%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%20%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5.pdf>

¹¹ Вж. <http://philo.swu.bg/images/documents/infopaketi/%D0%A1%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%20%D1%84%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf>

¹² Вж. <http://www.clio.uni-sofia.bg/bg/b-ethnologia.html>

¹³ Вж. <http://www.clio.uni-sofia.bg/bg/m-ethno1.pdf>

¹⁴ Вж. <http://www.clio.uni-sofia.bg/bg/m-eu-south.pdf>

¹⁵ Вж. <http://www.uni-vt.bg/1/specinfo.aspx?spec=000057>

¹⁶ Вж. <http://www.uni-vt.bg/1/specinfo.aspx?spec=000259>

„Паисий Хилендарски“. И в нейния учебен план¹⁷, и в учебния план на магистърската програма „Етнология (общности, идентичности, култури)“¹⁸ не присъстват славистични ракурси, а акцентът е единствено към общите курсове и към тези с българистична насоченост. Във Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ в специалността „Чужд език и етнология“ обаче присъства задължителен лекционен курс „Етнология на славянството“ и избираем „Славянска етнокултурна идентичност“¹⁹ с лектор доц. Вл. Пенчев, които са в контекста на общите и българистичните курсове, както и в другите университети.

По принцип в антроположките специалности в НБУ и ПУ, както и в магистърските им програми, включително и в СУ, лекционни курсове, свързани със строго славистична проблематика, не присъстват, акцентът там определено е към общите курсове и към тези единствено с българистична насоченост²⁰. Същата е ситуацията и в специалността „Антропология“ в Американския университет в Благоевград, покривана от Департамента по история и цивилизации, където акцентът изцяло е към общите курсове²¹, както и в магистърската програма „Английски език и антропология на Югоизточна Европа“ във Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ в същия град, стартирала от настоящата година²².

В чешките университети днес по правило няма общи лекционни курсове, посветени на етнологията или антропологията на славяните.

---

¹⁷ Вж. <http://old.uni-plovdiv.bg/logos/site.jsp?ln=1&id=92>

¹⁸ Вж. <http://old.uni-plovdiv.bg/logos/site.jsp?ln=1&id=947>

¹⁹ Вж. <http://philo.swu.bg/images/documents/infopaketi/%D0%A7%D1%83%D0%B6%D0%B4%20%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BA%20%D0%B8%20%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf>

²⁰ Вж. <http://www.nbu.bg/index.php?l=2166>, <http://old.uni-plovdiv.bg/logos/site.jsp?ln=1&id=840>,

http://ecatalog.nbu.bg/default.asp?V_Year=2012&PageShow=programpresent&P_Menu=generalinfo&Fac_ID=4&M_PHD=&P_ID=1183&TabIndex=2&P_Name=%CA%F3%EB%F2%F3%F0%ED%E0%20%E8%20%F1%EE%F6%E8%E0%EB%ED%E0%20%E0%ED%F2%F0%EE%EF%EE%EB%EE%E3%E8%FF, <http://phls.unisofia.bg/downloads/2012ma/23p.pdf>

²¹ Вж. <http://www.aubg.bg/template5.aspx?page=4425&menu=001001003001>

²² Вж. <http://philo.swu.bg/images/documents/infopaketi/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%20%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BA%20%D0%B8%20%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%AE%D0%B3%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0.pdf>

Но в различните висши учебни заведения и в различните специалности присъстват специализирани курсове, занимаващи се най-често с някаква конкретна проблематика, с културологични ракурси или концентрирани върху културата на определен славянски етнос. За разлика от ситуацията в България е характерно, че там антроположки специалности са разкрити и функционират в редица университети. В тях обаче рядко има курсове, свързани със славянството. Например в бакалавърското обучение по хуманитаристика и обща антропология във Факултета за хуманитарни науки на Карловия университет в Прага такива определено липсват²³. Същата е ситуацията и в магистърската програма „Обща антропология – интегрално изследване на човека“²⁴. Не по-различно е положението в специалността „Социална антропология“ във Факултета за социални науки на същия университет²⁵. То е почти идентично и в извънпражките университети, като се започне от специалността „Социокултурна антропология“, предлагана от Института за антропология на Природонаучния факултет на Масариковия университет в Бърно, както и в едноименната магистърска програма²⁶, или от специалността „Социална антропология“, предлагана от Факултета за социални науки на същия университет²⁷. С подобна ситуация се среща и във философските факултети на чешките висши училища – например в бакалавърската и магистърската програма по културна антропология, покривана от Катедрата по социология и андрагогика²⁸ на Университета „Палацки“ в Оломоуц²⁹, в бакалавърската

²³ Вж. представянето на специалностите и учебните програми: <http://fhs.cuni.cz/FHS-72.html>, <http://www.fhs.cuni.cz/antropologie/index.php/en/system-studia.html>. Вж. също така <http://is.cuni.cz/studplan/html/2010/YBSHV9>, <http://is.cuni.cz/studplan/html/2010/YMOAH9>, <http://is.cuni.cz/studplan/html/2010/YMOAE9>, <http://is.cuni.cz/studplan/html/2010/YMOAF9>.

²⁴ Вж. <http://www.fhs.cuni.cz/antropologie/index.php/en/system-studia/70-navazujici-magistersky-obor-obecna-antropologie-integralni-studium-cloveka.html>, <http://www.fhs.cuni.cz/antropologie/index.php/en/kurzy.html>

²⁵ Вж. <http://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=ustav&fak=11230&kod=23-KS>

²⁶ Вж. <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=267>, <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=268>

²⁷ Вж. <http://www.san.fss.muni.cz/index.php/cs/>, <http://www.muni.cz/study-programmes/courses/6316>

²⁸ Педагогическа дисциплина, занимаваща се със специфичните закономерности на усвояването на знания и умения от възрастни хора.

²⁹ Вж. http://www.ksoc.upol.cz/pro_studenty/obor_kulturni_antropologie.html, http://www.oldksoc.upol.cz/antropologie/dokumenty/Anotace_predmetu_a_seznamy_doporucene_literatury.pdf

и магистърската програма по социална антропология, покривана от Кабинета по социална антропология при Катедрата по социални науки на Университета в Пардубице³⁰ и т. н. Единствена разлика намираме в специалността „Социална и културна антропология“ на Катедрата по антропология при Философския факултет на Западночешкия университет в Пилзен³¹ и тя е свързана с наличието на избираем курс „Антропология на България“ – в бакалавърската, и на задължителен курс „Балканите в антроположка перспектива“ – в магистърската програма³². Тези преподавания, насочени конкретно към българистична проблематика, са продиктувани от присъствието в Пилзен на двама млади, но вече изявени българисти антрополози – д-р Марек Якоубек и д-р Ленка Будилова-Якоубкова.

В сравнително по-редките етнологички специалности в чешките университети (стана дума за това по-горе), за разлика от България, славистична проблематика изобщо не присъства. В бакалавърската и магистърската програма по етнология на Института по етнология при Философския факултет на Карловия университет в Прага могат да се намерят всякакви интересни курсове, но нито един, посветен на славянството³³. Почти идентична е ситуацията и в бакалавърската и магистърската програма по етнология на Института за европейска етнология при Философския факултет на Масариковия университет в Бърно³⁴. Там единственото изключение отново е свързано с присъствието на българист – д-р Хелена Бочкова, която води магистърски курс „Балканската задруга“³⁵.

Като цяло лекционни курсове в интересуващата ни област, макар и по-често с културологична насоченост, откриваме преди всичко в специалностите с филологическа или ареална ориентация. Безспорен лидер в това отношение е Философският факултет на Университета в Пардубице, където има самостоятелна бакалавърска специалност „Славистични изследвания на страни от ЕС“ с профилиране по български и полски. В рамките на обучението там се преподават кур-

---

³⁰ Вж. <http://ksv.upce.cz/ksv.php>, <http://ksv.upce.cz/bakalar.php>, <http://www.upce.cz/ff-studium/magisterske-studium.html>

³¹ Вж. <http://www.antropologie.org/cs>. Вж. и <http://antropologie.zcu.cz/>

³² Вж. <http://www.antropologie.org/cs/studium/bakalaskе-studium/predmety-bc>, <http://www.antropologie.org/cs/studium/magisterske-studium/pedmty>

³³ Вж. <http://etnologie.ff.cuni.cz/>, <http://www.ff.cuni.cz/FF-8669.html>

³⁴ Вж. <http://www.phil.muni.cz/wuee/>, http://www.muni.cz/study/programmes/-courses/2776?from_record=1, <http://www.muni.cz/study/programmes/courses/6316>

³⁵ <http://is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=ETMB42&fakulta=1421&lang=cs&obdobi=5803>

сове като „Славянски етногенезис“, „Българска култура и общество“, „Балкани – Ориент (културни диалози)“, „Съвременност и български реалии“ и т. н.³⁶. Основен лектор по тези дисциплини е д-р Мирослав Коуба, който преподава и в магистърската програма, озаглавена „Културна история – културно-историческа славистика“. Там присъстват курсове като „Мултикултурализъм и космополитизъм в славянските култури“, „Център и периферия в славянските култури“, „Славянска архаична култура“ и др.³⁷. Същевременно обаче в специалности като бакалавърската „Хуманитаристика“ (иначе с широк кръг етноложки и антроположки курсове) или магистърската „Регионална културна история“ славистиката почти липсва. Сравнително раздвигана е и ситуацията във Философския факултет на Масариковия университет в Бърно, където в бакалавърските и магистърските филологически специалности на Института по славистика³⁸ са налице подобни преподавания, макар и в неголям обем. Например в „Български език и литература“³⁹ откриваме лекционни курсове като „Балкани или Югоизточна Европа? Опасността от социокултурни стереотипи“, „История и култура на южнославянските православни народи“, „Съвременна България“ и др.⁴⁰, титуляри на които са различни лектори, но основен е д-р Павел Крейчи. В магистърските програми обаче славистичните курсове в интересуващата ни област са много малко, дори и в самостоятелната програма „Славистика“ (напр. „Славянски малцинства“)⁴¹ или в програмата „Филологическо-ареални изследвания“⁴² (напр. „Славянски ареали“⁴³).

В останалите университети, в които има славистика под някаква форма, преподаванията в интересуващата ни област са доста по-слабо

³⁶ Вж. <http://www.upce.cz/ff/studium/bakalarske-studium.html>

³⁷ Вж. <http://www.upce.cz/ff/studium/magisterske-studium.html>

³⁸ Вж. <http://www.phil.muni.cz/wusl>

³⁹ http://www.muni.cz/study/programmes/courses/3488?from_record=1

⁴⁰ Вж. http://is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=BK_03&fakulta=1421&lang=cs&obdobi=5803,

<http://is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=BKP001&fakulta=1421&lang=cs&obdobi=5803>,

<http://is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=BJA203&fakulta=1421&lang=cs&obdobi=5803>

⁴¹ http://www.phil.muni.cz/wusl/home/studium/nabidka/akreditacni-materialy-mgr-studijniho-oboru-slavistika/E_predmety.doc/view

⁴² http://www.muni.cz/study/programmes/courses/17446?from_record=21

⁴³ <http://is.muni.cz/predmety/predmet.pl?kod=AREAb03&fakulta=1421&lang=cs&obdobi=5803>

застъпени. Дори и във водещия Карлов университет в Прага катедрите по южнославянски и балканистични изследвания, респ. по средно-европейски изследвания, както и Институтът за източноевропейски изследвания при Философския факултет⁴⁴ не предлагат в бакалавърските и магистърските си програми специализирани курсове, освен напр. „Духовна култура на Югоизточна и Източна Европа“. Подобно е състоянието на нещата и във филологическите специалности на Философския факултет на Университета „Палацки“ в Оломоуц⁴⁵.

Въз основа на казаното могат да се направят няколко извода. Първо, преподаванията по етнология и антропология на славяните присъстват и в България, и в Чехия не само в съответните университетски специалности, но и във филологическите. Като цяло и в двете страни те, с малки изключения, не са широко застъпени, като в чешките висши учебни заведения, за разлика от българските, практически няма самостоятелни лекционни курсове⁴⁶. Второ, у нас в антроположките специалности и магистърски програми подобни курсове изцяло отсъстват, докато в чешките не е така, въпреки че проблематиката им най-често е свързана с конкретни теми или културологични и исторически насоки. Трето, и в България, и в Чехия в етнологичните специалности и магистърски програми подобни курсове са по-скоро изключение. И четвърто, те са най-добре застъпени във филологическите специалности и програми и в двете страни (макар някакви общи принципи трудно да се откриват), което показва съхраняването в някаква степен и до днес на „класическия“ модел от XIX век.

ЛИТЕРАТУРА

Беновска-Събкова 2011: Беновска-Събкова, М. Разширяване на хоризонтите, оспорване на границите: българската етнология през периода 1989 – 2010. – *Българска етнология*, 2011, № 2 – 3, 5 – 30.

Бочков 2004: Бочков, Пл. Антропологическите изследвания в България в контекста на мултикултурализма. – В: <http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/anthropology/publications/20.pdf>

---

⁴⁴ Вж. <http://ff.cuni.cz/FF-46.html>

⁴⁵ Вж. http://www.ff.upol.cz/fileadmin/user_upload/FF-dokumenty/studijni/modra_kniha/12-13/web_studijni_plany_P.pdf

⁴⁶ Справката показва, че единственият курс „Етнология на славяните“ е четен само един семестър през 2008 г. във Философския факултет на Масариковия университет в Бърно от гостуващия лектор Вл. Пенчев. Вж. <https://is.muni.cz/predmet/phil/jaro2008/ВКА117>

- Войч 2011:** Woitsch, Jiří. Kam zmizela etnografie dělnictva? – http://konference.osu.cz/sjezd2011ostrava/dok/sekce_c/woitsch_jiri.pdf
- Ганева-Райчева 1997:** Ганева-Райчева, В. Пет години университетска етнология. –// *Български фолклор*, 1997, № 3 – 4, 144 – 151.
- Георгиева 2010:** Георгиева, Ив. Ethnologia in Aula Academica. – In: *Ethnologia Academica*. Т. 6. Съст. В. Тепавичаров. София: ИК „Гутенберг“, 2010, 7 – 72.
- Куцаров 2002:** Куцаров, Иван. *Славяните и славянската филология*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2002.
- Лефтерова 2011:** Лефтерова, Св. *Българската фолклористика в края на ХХ век – насоки, автори, издания*. Дисертационен труд. София 2011.
- Махова 2008:** Machová, V. *Bulharská etnologičeská poroče 1989*. – Lidé města (Praha), 2008, vol. 10, 110 – 126.
- Отченашек 2011:** Otčenášek, Jar. *Antropologienarativity – problematika české pohádky*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2011, v. v. i.
- Пенчев 2011:** Penchev, Vl. Bulgarian Folklore Studies during the Socialist Period. – *Bulgaria – Slovenia. Research. Български фолклор. Special edition*, 2011, 23 – 34.
- Пенчев 2013:** Пенчев, Вл. Етнологички и антроположички ракурси към славянското в българското и чешкото университетско образование през ХІХ и ХХ век. – В: *Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи*. Благоевград: Университетско издателство (под печат).
- Пенчев 2013а:** Българската фолклористика в постсоциалистическия период. – In: *Folklore and folklorestudies in the world of the postmodernism*. Bratislava (под печат).
- Славика 1998:** *Slavica Pragensia ad tempora nostra*. Eds. H. Gladková, V. Kříž. Praha: Euroslavica, 1998.
- Урбан, Ржехачек 1992:** Урбан, Зд., Л. Ржехачек. *Прага и българската филология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1992.
- Чекова 2010:** Чекова, Ил. Поглед към историята на преподаването на руски фолклор и етнология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. // *Българска русистика*, 2010, № 1 – 2, 170 – 185.
- Чуждестранна българистика 2008:** *Чуждестранна българистика през ХХ век. Енциклопедичен справочник*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2008.

**ЗА КОНЦЕПЦИЯТА НА УЧЕБНИКА
ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„БОЛГАРСКИЙ ЯЗЫК. ПРАКТИЧЕСКИЙ КУРС“**

Ирина Платонова

Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова

**ON THE RATIONALE BEHIND
A PRACTICAL COURSE IN BULGARIAN**

Irina Platonova

Lomonosov Moscow State University

Nowadays to learn a language means to form a communicative competence with an intensified sociocultural component. That is exactly the objective of the new textbook in Bulgarian language (for a syllabus of 350-400 academic hours, ALTE's levels from B2 to C1): the additional vocabulary for the texts is provided not as a list but through small dialogues, especial attention has been drawn to Bulgarian gestures, not familiar to Russians. Jokes, phraseological units, proverbs and sayings are represented extensively. The selection and representation of the educational material are based on the functional approach.

Key words: formation of communicative and sociocultural competence

За да владееш един език, първо трябва да имаш знания за него. Но знанията не дават възможност да говориш дадения език. За да започнеш да говориш, трябва автоматично да изпълняваш речеви операции, т.е. трябва да имаш сформирани речеви навици. Но за да общуваш на някой език, трябва да се научиш да използваш знанията и навиците за изразяване на собствените си мисли, за реагиране на думите на събеседника, т.е. трябва да имаш добре изработени умения (Акишина, Каган 2008: 5).

Тези интегрални дейностно-практически умения се наричат компетентности – езикова, речева и комуникативна, включваща в себе си и социокултурен аспект.

Едни от най-важните принципи на съвременното обучение са:

- комуникативна, практическа насоченост на обучението;

- функционален подход, т.е. включване в обучението на реални теми, ситуации, проблеми, доближаване на учебната дейност до естествените условия на общуването;
- поетапност на обучението и цикличност;
- отчитане на спецификата и интеграцията на всички видове речева дейност: говорене, разбиране, четене, писане в тяхното взаимодействие; формиране на уменията на продуктивната и репродуктивната дейност;
- въздействие на съзнателните и подсъзнателните процеси при изучаването на езика;
- отчитане влиянието на родния език върху изучавания (пак там).

Овладяването на някой език сега означава формиране на комуникативна компетентност – умение да решаваш комуникативните задачи с речеви средства. Наличието на езиковата и речевата компетентност се смята за междинно звено.

При формирането на комуникативна компетентност едновременно трябва да се формира и социокултурна компетентност, обучаваните трябва да получават сведения по лингвостранознание (етикет, жестове, обичаи, традиции на народа, намиращи отражение при общуване, нови реалии, фонови знания).

Сърцевината на комуникативното обучение са упражнения и задачи, с чиято помощ студентите се учат да съотнасят целта на дейността с речевото изказване. На всички нива се осъществява функционален подход към подбора и поднасянето на материала. (вж. Акишина, Каган 2008: 26, 52, 25).

Всичко това трябва да намери отражение в учебника „Българският език. Практическият курс“.

Той е предназначен за студенти от хуманитарните факултети на университетите в Русия, като е отчетено, че обучението протича не в България, а в средата на родния, руския език. „Практическият курс“ е предвиден за 350 – 400 учебни часа. Според българските демонстрационни тестове за получаване на сертификат за владееене на български език това съответства на владееене на езика между *второ и трето* ниво от общо трите нива:

„*Второ ниво*. Кандидатът владее езика до степен да може да поддържа разговор и дискусия по предпочитани теми. Може да използва гъвкаво и сравнително уместно широк диапазон от езикови средства, като съумява да изрази много от това, което иска да каже, и различното рамкиране на събитията (ситуационно или времево) не

води до затруднения. Може да комуникира адекватно във всекидневен или рутинен професионален контекст. Понякога точността при изразяване и слушане не е на необходимото равнище, но независимо от това комуникацията е успешна и ефективна в повечето случаи.

Трето ниво. Кандидатът може да комуникира уверено и компетентно и в двете сфери – лична и професионална. Изразява идеи и мнения ясно и свободно. Обменя и разбира информация. Владее достатъчно езика, за да си позволи правилен избор и подходяща формулировка във всеки конкретен случай. Различните обстоятелства на езикова изява не водят до затруднения. Допуснатите незначителни грешки и неточности (при разбиране и говорене) не нарушават ефективността и последователността на комуникацията“ (Григорова, Борисова, Фингарова 2003: 9 – 10).

Според нивата на Европейското класифициране ALTE¹ това е между *B2* и *C1*.

По скалата на ACTFL² е ниво „*напреднали*“ (на руски – „*продвинутий уровень*“): „Нивото на владеење на езика позволява да се изпълняват ограничени професионални задължения. Обучаемият минимално удовлетворява езиковите си потребности, свързани с работата или следването. Говори за събитията, използвайки видоременната система, справя се със ситуациите, в които възникват малки усложнения. Речта му е логично свързана, грешките възникват при сложни ситуации, което не пречи на носителя на езика да го разбира“ (Акишина, Каган 2008: 31).

Обаче задачата на учебника е по-сложна – да развие не само комуникативната компетентност на учащите се, но и практическия навик за двустранния устен и писмен превод.

„Практическият курс“ цели да замести вече остарелия пръв и единствен на това ниво „Учебник българского языка“ с комуникативна насоченост от 1985 година, съобразен с изискванията на програмата за изучаване на чужди славянски езици в хуманитарните факултети към Московския университет и препоръчан от Министерството на висшето и средното специално образование на Съветския съюз (СССР) за студентите, следващи във вузовете на страната по специалностите „Славянски езици и литература“ и „Руски език и литература“ (Гинина, Платонова, Усикова 1985).

---

¹ ALTE – Европейска асоциация на институции, провеждащи изпитни тестове за езиков сертификат.

² ACTFL – American Council of Teachers of Foreign Languages.

Обучението по всички видове речева дейност (говорене, разбиране, четене, писане) е и индивидуално, и комплексно. Формирането на навиците за правилно произношение минава в тясно единство с овладяването на лексикално-граматичния материал, на навиците на устната реч, на разбирането и четенето през целия процес на обучението.

В учебника се отчитат такива общоприети в руската педагогика принципи – от простото към сложното, последователност, повторяемост, нагледност, съзнателност и творческа активност.

Текстът на урока представлява нов лексикален материал и служи за илюстрация на новия граматичен материал.

Учебните текстове с битови ситуации наподобяват драматически произведения – описание на действието, ремарки, диалог, който заменя дълга монологична реч. Всички текстове са свързани с общи действащи лица и са представени като сценки от живота им в Москва и в София (учене, бит, семейство, приятели, прекарване на деня в делници и празници, храна, магазини, спорт и т.н. (вж. Григорова, Борисова, Фингарова 2003: 41, 66, 67). Това позволява учащите се да се запознават с България, с нейната столица, с живота на българските студенти. Стараехме се в речта на персонажите да се отразява съвременната лексика на студентската младеж.

Допълнителната лексика по възможност към всеки урочен текст се дава във вид на минидialogи – за разширяване на ситуациите.

В „Практическият курс“, както и в стария учебник, има текстове и за най-прочутите български обществени дейци, исторически личности и за най-важните моменти от историята на България. Културата и страноведската информация се отразяват както в учебните, така и в автентичните текстове. За разбиране на стиловите отличия на българската реч се привеждат образци от художествената, научно-популярната литература и публицистиката. Върху тези автентични текстове студентите се учат да четат и да превеждат на руски език.

Широко са представени **анекдоти, вицове, шеги, пословици и поговорки, фразеологизми**. Именно в тези „малки форми“ най-ярко се проявява националният манталитет. А фразеологията въобще се смята за съкровищница на народопсихологията, именно в нея се отразяват етническите черти на народа, особеностите на традициите и културата. Когато „малките форми“ се научават наизуст, се решават две задачи: разширява се лексиката, а също така се тренират фонетичните навици и по-добре се запомнят граматичните структури.

За предотвратяване на отрицателната интерференция след всеки текст има рубрики „Ударение“ и „Внимание!“. В „Ударение“ са пред-

ставени думи от руския и българския език с различно ударение. Напр. *стóлица* - столúца; *автобúс* – автóбус; *кúно* – кинó. В рубриката „Внимание!“ се посочват думи с еднакво значение, които в български език и в руски език имат различен граматически род, имат близки графични образи и др.: *прогноза* (**ж. р.**) – прогноз (**м.р.**); *захар* (**ж. р.**) – сахар (**м. р.**); *седя* – сидеть; *икономика* – экономика и т.н.

След текста обикновено следва „**Коментар**“, в който се обясняват реалии и още неизвестни на студентите лексикално-граматически структури, които са необходими в дадената ситуация.

Във всеки урок има рубрика „**Етикет**“, който е свързан с темата на текста или е близък към нея. Тук се дават готови конструкции, използвани в различни жизнени ситуации – при представяне, покана, молба, за изразяване на съгласие, уклончив отговор, учудване и т.н. Автоматичното владеене на такива фрази намалява трудностите при общуване на езика.

За пръв път под внимание са взети и **невербалните знаци**. Някои от жестовете на българите, които не съществуват при руснаците или съществуват, но с някои различия, са включени в учебника с описания и обяснения. Например *кимване с глава* и „*цъкване*“ при отричане; при възразяване; *разперване на пръстите на ръката* при характеристика на човека като прахосник и др.

Ако жестовото поведение се възпроизвежда във вербалния език с устойчиви съчетания, такива фразеологизми се привеждат задължително, т.е. свидетелстват за националната специфика, напр. *еди-кой си има широки пръсти*, *плюй си в пазвата* и т.н.

Има и други фразеологизми, от една страна – най-употребими, познати на всички, от друга – често срещани в студентския живот, например, *стискам палци*.

Фразеологизмите се дават само в контекст, по-често в диалог – с цел формиране на навици за употреба на фразеологичните съчетания в речта на студентите.

От пословиците са дадени или пълни еквиваленти, или фразеологични аналози на руските.

На някои места са въведени и **фразеосхеми**, но това е един от първите опити за използване на фразеосхеми в практически учебник от подобен род и понеже тези конструкции се употребяват в говоримата реч, трябва да има минидialogи, а не отделни реплики.

В учебника има още рубрика „**Лексикално-граматически бележки**“. Там са представени: глаголна рекция, предложни съчетания, българо-руски омоними, частни случаи на употребата на членната

морфема (върху синтактичната или семантичната основа). Навикът за правилна употреба на членните морфемии се формира с голям труд, т.к. в руския език липсва категорията определеност/неопределеност. И когато се научават определени позиции или конструкции, в които съществителните имена се членуват, броят на грешките значително намалява.

След това следват упражнения и задачи, ориентирани към щателно проучване на текста, особено ако той е автентичен, и разработка на лексикалната тема. Те са от речеви и комуникативен характер. За разширяване на речниковия запас се дават синоними и антоними. Лексикалният материал се научава в процеса на работа не върху изолирана дума, а върху думата в изречението или в контекста.

Граматиката е представена в система, с таблици и схеми. При обясненията особено внимание се отделя на съпоставянето на граматичните структури в руския и българския език. В учебника са включени морфология и основни синтактични конструкции на простото, сложното съчинено и сложното съставно изречение, необходими за създаване на навиците за говорене и четене на публицистична, научна и художествена литература (вж. Григорова, Борисова, Фингарова 2003: 40 – 41, 65 – 67). При поднасянето на новия материал по-често се върви от формата към значението и функцията, а в рубриката „Лексикално-граматически бележки“ обясненията се движат от семантиката към способа на формалното изразяване.

Граматичните упражнения са разнообразни и разнопланови, тренират всяка граматическа единица. Методическата им основа е тясна връзка между лексиката и граматиката, разглеждани в дадения урок, с отчитане на миналите уроци. Първо се дават упражнения за формообразуване, след това – за функциониране на формите и за обобщение на граматичния материал, което се базира върху свързан текст.

Преводът на руски език има за цел да покаже лексикалната и граматичната разлика между двата езика и да развие навика за превод.

Упражненията върху **превод от руски на български** служат както за развитие на навиците за превод, така и за проверка на усвоения лексикално-граматичен материал.

В учебника има **допълнителни текстове**. Те са разнообразни (стихове, песни, анекдоти, шеги, откъси от произведения на художествената литература) и предназначени за различни цели – затвърдяване на коректното произношение, илюстрации на граматическия матери-

ал, разширяване на лексикалните теми, възможност студентите да се запознаят с образци на художествени произведения.

„Практическият курс“ създава необходимата база за по-нататъшно развитие на комуникативната компетентност, на четенето и превода на периодическа, художествена литература и литература по хуманитарните специалности (филология, история, философия, икономика и др.) на доста високо ниво.

ЛИТЕРАТУРА

Гинина, Платонова, Усикова 1985: Гинина, Ст., И. В. Платонова, Р. П. Усикова. *Учебник българского языка*. Под ред. на Р. П. Усикова. Москва: Изд. Московского университета, 1985.

Григорова, Борисова, Фингарова 2003: Григорова, М., А. Борисова, Д. Фингарова. *Тестове за ниво*. София: „Д-р И. Богоров“, 2003.

Акишина, Каган 2008: Акишина, А. А., О. Е. Каган. *Учимся учить. Для преподавателя русского языка как иностранного*. – 6-е изд., стереотип. Москва: „Русский язык“. Курсы, 2008.

ЕЗИКОВИТЕ КОРПУСИ И ПРЕВОДНИТЕ ПАМЕТИ КАТО ДОПЪЛНИТЕЛЕН РЕСУРС ЗА УЧЕБНИ РЕЧНИЦИ

Руси Николов

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

LINGUISTIC CORPORA AND TRANSLATION MEMORIES AS ADDITIONAL RESOURCES FOR STUDY DICTIONARIES

Roussi Nikolov

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

TREFL – *Translation REFerence Library* – is intended to use as a simple, versatile, portable, effective and customizable reading, writing and translation aid tool capable of managing very large sets of data. Over the last few years it has evolved considerably, both technologically and linguistically. The performance of the search engine and the overall quantitative and qualitative characteristics of the available textual resources justify a deeper presentation of the essential aspects of the program, namely the applied search algorithm and the linguistic prioritization model.

Key words: corpora, translation memories, dictionaries; search engine, linguistic prioritization

Записите в учебните речници съдържат обикновено илюстрации на употребата на съответните думи в контекст. В съвременната практика на чуждоезиковото обучение част от специалистите поставят дори на преден план, като първостепенен обект на изучаване именно тези представителни и запомнящи се речеви единици, по-големи от думата, считайки, че функционалните описания, дефинициите и преводните еквиваленти на лексикално ниво водят по-скоро до разхищение на интелектуални ресурси. Тук ще приемем разумно, че оптимални резултати в тази област се постигат чрез подходящо дозиране на различни подходи. Следователно изчерпателността и качеството на илюстративния речеви материал в речниковите статии, както и ефективността на достъпа до него са не по-малко важни от прецизността на

дефинициите, лингвистичните описания и преводите на лексикално равнище. Информационните технологии и свободно достъпните едноезични и паралелни езикови ресурси в дигитална форма предоставят нови и несъизмеримо по-ефективни методи за обогатяване, ефективно управление и персонализиране на съдържанието на компютърните учебни речници.

TREFL – *Translation REference Library*, е компютърна програма за управление на едноезична и на паралелна текстова информация, приложима при работа с естествените езици, в частност в преводаческата дейност и в чуждоезиковото обучение. През последните години тя претърпя значително развитие, едновременно лингвистично и технологично (като често едното обуславя другото). Новите характеристики на наличните ресурси (засягащи количеството, качеството и приоритетността на данните) и подобрените технически показатели на търсачката (отнасящи се до бързодействието при изпълнение на заявките за търсене) дават основание за представяне на програмата в дълбочина, и по-конкретно на приложения модел за търсене и управление на данни (добавяне, приоритизиране, промяна и изтриване).

Програмата се основава на механизъм за разширено търсене в пълния текст чрез индексване на данните. Въпреки че е създадена със сравнително прости програмни средства (скриптов език АНК), основните технически показатели на търсачката – бързодействие и количествени ограничения – са съизмерими с тези на най-известните бази от данни, например *SQLite*.

Нещо повече, сравнението по бързодействие, при преводна памет от близо милион записа, с експериментална версия на *TREFL* с вградена *SQLite* търсачка беше в полза на оригиналния механизъм за търсене. Освен това разпространяваната версия на *SQLite* поставя три съществени ограничения (по-точно затруднения, защото тези ограничения са по принцип преодолими, но с цената на допълнителен програмен код с големина и сложност, обезсмислящи използването на тази търсачка). Първото ограничение е свързано с търсенето без разграничение между малки и главни букви, което е възможно единствено при 26-те букви на латинската азбука. Второто ограничение на *SQLite* е невъзможността да се приложи директно модел за данните, позволяващ на администратора/потребителя да обособи сегменти в текста от една и съща колона, които да не се индексират. (Не трябва да се индексират например *HTML* етикетите.) Третото ограничение произтича от невъзможността да се реализират ефективно чрез наличната библиотека от функции на *SQLite* елементи на семантично търсене за

различни езици чрез морфологично и синонимно групиране на думи. Токенайзери за *SQLite* – програмни модули за генериране на граматически парадигми чрез морфологичен анализ и синтез на думи въз основа на правила – се създават трудно както на технологично, така и на лингвистично равнище (особено за определени езици), като същевременно не може да се очаква от тях гъвкавост и възможност за персонализиране от страна на потребителя.

В заключение един инструмент за бази данни с общо предназначение като *SQLite* по-трудно би отговорил на тези и бъдещи специфични изисквания на избрания по лексикографски, преводачески и дидактически съображения многоезичен модел за данните.

Независимо от високите технически показатели на търсачката на *TREFL*, ергономичността на програмата и успешното ѝ практическо приложение от дълги години на нея може да се гледа само като на прототип по следните две причини. Гъвкавостта на един скриптов език беше използвана за създаване на високоефективен алгоритъм за сложно търсене; следващ възможен етап е използването на скоростта на компилиран език. Друг възможен и особено желан етап е създаването на онлайн версия на *TREFL*. Това би позволило в частност да се създаде нов тип полезно взаимодействие посредством информационните технологии между преподавател и студент в областта както на дистанционното, така и на традиционното чуждоезиковото обучение. С оглед на тези перспективи и необходимостта от нови сътрудничества настоящото представяне е насочено към информатици. Това кратко и неформално описание е насочено едновременно и към филолози, в частност специалисти по чуждоезиково обучение, по лексикография и по превод, като основни потенциални потребители на програмата.

Кратките и неформални, но съдържателни описания на инструментите за бази данни са редки и непълни. Такова е описанието в статията „Създаване и използване на индекс за подобряване на техническите показатели“ на *Microsoft Access 2010*¹. Трите точки в общия преглед от статията ще послужат тук като основа и ще бъдат доразвити с оглед на специфичните решения в *TREFL*.

В един текст, който е продукт на речева дейност и се разглежда като подредена последователност от думи, подредбата е лингвистично детерминирана и следователно формално непредсказуема (за разлика от заглавните думи, подредени по азбучен ред в един традиционен речник). Процесът на търсене на елементи в такова неструктури-

¹ <http://office.microsoft.com/bg-bg/access-help/HA010341594.aspx>

рано множество може да се ускори значително, ако, вместо да „сканираме“ данните, съпоставяйки съдържанието на всеки прочетен блок информация с това на запитването, използваме допълнителна структурирана информация, позволяваща да се определят адресите на търсените елементи. Именно такава допълнителна структурирана информация представляват индексите, които по същество не се различават от индексите в книгите.

Показателна аналогия за действието на една компютърна търсачка, използваща индекси, е решението на следната практическа задача: как да намерим страниците в една книга, всяка една от които съдържа всички имена на определени цитирани автори? Прочитането на цялата книга страница по страница съответства на „сканиране“ на данните по блокове. По-ефективно е използването на индекс на имената на цитираните автори, т.е. азбучен списък от имена, всяко от които е придружено от съответните номера на страници (т.е. адреси). Решението се свежда до намиране на общите адреси, т.е. на сечението на множествата от адреси.

Индексирайки всички думи, този метод се прилага успешно за бързо извличане на информация, въпреки че размерът на един такъв индекс е съизмерим с размера на индексирани данни. Това е така, защото възможността да се структурира информацията в индекса (по аналогия с подреждането по азбучен ред на индекса в една книга) позволява да се приложат високоефективни алгоритми за търсене. Бързодействието се компрометира обаче, когато при индексирани данните се получават изключително големи множества от адреси, какъвто е случаят със служебните думи (предлози, съюзи, частици, и други). Показателна за това е еволюцията на търсачките. Първоначалното решение е компромисно и се състои просто в игнориране на тези думи. Това означава, че при индексирани на текст те имат на практика същия статут като пунктуацията. Намирането на оптимизационни решения за подобряване на техническите показатели на търсачките позволява на един следващ етап тези често срещани думи със сравнително ниска информационна стойност да се третират като равностойни на пълнозначните думи. Сега ставаме свидетели на трети етап в усъвършенстването на търсачките с постепенното реализиране на елементи на семантично търсене, в частност възможността една ключова думи да представлява не просто конкретна словоформа, а граматическа, синонимна или друга парадигма². Ще оценим много-

---

² Дефинирането на списъци от думи (граматически или синонимни парадигми), позволяващи да се гледа на една ключова дума от заявката за търсене като пред-

кратно увеличената работа, която извършва търсачката при парадигматично търсене (и съответно нейната ефективност), ако разгледаме една реална заявка за търсене на три ключови думи, всяка от които е представител на парадигма от десет словоформи. Възможните комбинации от три словоформи, всяка от които принадлежи на различна парадигма, са $10 \times 10 \times 10 = 1000$. Следователно една заявка за семантичното търсене на три ключови думи е еквивалентна на 1000 заявки за търсене на три конкретни словоформи. На практика семантичното търсене увеличава многократно продуктивността на записите, по аналогия със записите за една система за машинен превод, дефиниращи трансферни синтактични правила с помощта на регулярни изрази.

През същите тези три етапа премина и развитието на *TREFL*. По-долу са представени моделът на данните, критериите за приоритизиране на резултатите, възможностите за разширено търсене и технологичните решения, които обуславят бързодействието, надеждността и ергономичността на програмата.

Всеки запис (едноезичен или двуезичен) се състои от две части – изходен и целеви сегмент. Целевият сегмент при едноезичен запис може да бъде речникова или енциклопедична статия, лингвистичен или енциклопедичен коментар, референции за източника (с възможна хипервръзка, когато източникът е онлайн документ), както и произволна друга информация; полето за целевия сегмент може и да е празно. Големината и на двата сегмента – изходен и целеви – е неограничена по обхват. Възможностите за форматиране съвпадат с тези на HTML документите. Търсените езикови елементи – думи, словоформи, точни изрази, точни изрази с точните словоформи – се осветяват в резултата. В таблицата с данните се индексира единствено първата колона, съдържаща изходните сегменти. Освен възможностите за скрити коментари, предоставени от HTML езика, потребителят може да постави в средни скоби части от текста на изходните сегменти, които се показват, но не се индексират, например: *string [sb] up*. Ако вместо средни скоби се използва друг контролен символ (вж. до-

---

ставител на съответната парадигма, се смята само за първа (и незначителна) стъпка към същинското семантичното търсене: „...more relevant search results which are based on the semantics and meaning of the query, and not dependent upon preset keyword groupings“ (<http://www.searchenginejournal.com/semantic-search-engines/9832/>). Това твърдение е принципно некоректно, защото в често срещания случай, когато заявката за търсене се състои от малко на брой ключови думи, в граничния случай само една, всяка семантична интерпретация, която не се основава на съществуващи списъци от думи, дефиниращи семантични полета, би била твърде произволна.

кументацията на програмата), неиндексираните думи не се обособяват зрително като такива. Този трети начин за избягване на индексирането е подходящ например при собствени имена като подчертаните в следната преводна единица: *They say in death, all things become clear. Tokugen Numataka now knew it was true.* ≈ *Казват, че смъртта изяснява всичко. Токуген Нуматака вече знаеше, че това е самата истина*³.

Резултатите се подреждат автоматично по нарастваща дължина на изходните сегменти (измервана с броя на индексираните думи), но оценката по важност на всеки запис може да се контролира. В един изходен сегмент например, който съдържа термин, придружен от лингвистична информация за думата и прагматична информация за понятието, може да се индексира само заглавната дума. По този начин, когато се търси този термин (или семантично асоциирани с него словоформи), тази преводна единица (в случая речникова), ще се извежда на екрана като резултат с максимален приоритет.

Възможните режими на търсене в *TREFL* могат да се систематизират в скала по степен на размитост на търсенето.

1. Търсене на думи. (В този режим на търсене всяка словоформа в заявката се разглежда като представител на група от думи, например граматическа и/или синонимна парадигма.)

2. Търсене на словоформи.

3. Търсене на секвенция от думи, т.е. израз. (Като режим 1, но думите се търсят в дадената последователност.)

4. Търсене на секвенция от словоформи, т.е. точния символен низ. (Като режим 2, но словоформите се търсят в дадената последователност.)

5. Търсене на секвенция от словоформи, съвпадаща по дължина с изходен сегмент. (Прилага се ексклузивно при редактиране на запис за избягване на дубликатите в данните, а с оглед на критерия за сортиране на резултатите режим 5 се съдържа фактически като приоритетен в режим 4. При импортиране на данни има опция за допускане или изключване на дубликати на изходните сегменти.)

Специфичните оптимизационните решения, които допринасят за бързодействието на програмата, са следните:

1. Адресите за всяка дума се записват в отделен файл. Тази многофайлова организация на индекса, която се противопоставя например на базата данни *SQLite*, където данните и индексите са организирани в един-единствен файл, позволява: 1) бърза синхронизация

---

³ Dan Brown – *Digital Fortress*, 1998. Превод от английски: Иван Златарски, 2004. <<http://chitanka.info/text/8807/130>>

при създаване на резервни копия, тъй като се синхронизират само данните и евентуално само малка част от файловете на индекса, където са отразени промените; 2) бързо редактиране на записите, тъй като се променя единствено малка част от файловете, където са отразени промените; 3) бързо прочитане на адресите, защото се ползват единствено мощните ресурси на самата операционна система.

2. Адресите за всяка дума се групират в индекса по броя на думите в изходния сегмент за всеки запис. Това позволява да се работи с малки и малко на брой подмножества и да се ускорят значително операциите при намиране на сеченията на такива подмножества. (При търсене на един изходен сегмент от 30 думи например с цел редактиране на записа интерес ще представляват единствено подмножествата от адреси на сегменти от 30 думи.)

3. При намиране на сеченията на няколко такива подмножества думите се класират по брой адреси за всеки брой думи. Това позволява при търсене на няколко думи, част от които са пълнозначни, а другата част – служебни, да се търсят първо сеченията на подмножествата на пълнозначните думи, които от своя страна са най-често с празни или сравнително малки множества, като с това се спестяват многобройни операции с дългите списъци от адреси за служебните думи.

4. Операциите на търсене съответстват по брой на ограничението по брой (избран от потребителя) на извежданите на екрана резултати. С други думи, ако изберем разумно да покажем първите 10 най-релевантни от възможните 100 000 резултата (например при търсене на служебни думи), това ще спести, грубо казано, 99,99% от времето за обработка на заявката за търсене. (Аналогична зависимост може да се констатира, разбира се, и при интернет търсачките.)

В посочения документ за *Microsoft Access* се прави констатацията, че „индексите забавят променянето на вашите данни. Решението от точка 1 по-горе (многофайлова организация на индекса) минимизира този отрицателен ефект, който, заедно с необходимостта от голям капацитет на носителя на информация, е „цената“ на бързодействието при търсене. *SQLite* илюстрира противоположната крайност чрез решението да се обединят потребителските данни и индексът в един-единствен файл, което води и до количествени ограничения: „*Because SQLite puts everything into a single file (and thus, a single file system), very large data sets can stress the capability of the operating system or file system design*“ (Крейбих 2010: 14).

Експериментирането с различни схеми на индекса позволява да се направи една по-обща и по-любопитна констатация, макар и с по-

малка степен на достоверност: концептуални промени в съдържанието и структурата на индекса, които водят до допълнително ускоряване на търсенето, водят обикновено и до допълнително забавяне на промяната на основните данни. Ако индексът съдържа например данни за честотата на употреба на всяка дума, това ще ускори търсенето (точка 3 по-горе), но ще забави допълнително промяната на данните. При *TREFL* статистически данни не се записват, а се изчисляват при всяко търсене. Съществуват следователно резерви за ускоряване на търсенето, но това ускоряване би било за сметка на забавяне на промяната на данните. (Както най-често се случва при инженерните задачи, алгоритмични или други, всички решения са компромисни и зависят от конкретните практически условия и цели.) Тази зависимост е любопитна с оглед на аналогията, макар и повърхностна на този етап, която би могла да се направи между информатика и психолингвистика, свързвайки например понятията индексация и търсене съответно с изучаване и достъп до вътрешната лексика: по-продължителното изучаване на един език ускорява достъпа до вътрешната лексика.

Освен типични за търсачките характеристики *TREFL* притежава и функции, характерни за системите за преводна памет, а именно:

1. Импортиране и експортиране на данни в стандартния формат TMX с цел обмен на преводни памети между различни потребители и различни системи за преводна памет.

2. Автоматично (но по необходимост контролирано от човек) сегментиране на паралелни текстове на изреченско ниво, генериране на преводни единици чрез подравняване (т.е. поставяне на изреченията в съответствие) и в крайна сметка бързо създаване на големи и качествени преводни памети.

Благодарение на тези функции данните, с които работи *TREFL*, могат да обогатяват и персонализират чрез поглъщане и филтриране на съществуващите неизброими свободно достъпни електронни езикови ресурси. При определени условия могат да се използват индивидуално и текстове със запазени авторски права. Възможността за персонализиране и пълен контрол върху данните при работа с тази програма (за разлика от други локални търсачки или онлайн приложения като *linguee.com*, например) е особено важна, когато се импортират данни с ниска информативна стойност. Като се има предвид голямата редундантност на информацията в компилираните преводни памети, предоставени от Генералната дирекция „Писмени преводи“ на Европейската комисия, може да се твърди, че те са с безспорно ниска гло-

бална преводаческа стойност. Преводният сегмент *Член X, алинея Y*, например се повтаря стотици или дори хиляди пъти с различни числени стойности на *X* и *Y*. Следователно голямото количество на тези или други данни и престижът на издателя им не гарантират сами по себе си ефективното им практическо приложение в суров вид в програмите за управление на езикови ресурси, използвани за търсене на езикова, преводаческа или енциклопедична информация, в частност при четене, писане или превод.

Ръководство за работа с *TREFL* с описание на многобройните ѝ функции и хипервръзка за изтеглянето ѝ могат да се намерят на сайта на програмата⁴.

ЛИТЕРАТУРА

Крейбих 2010: Kreibich, Jay A. *Using SQLite*, O'Reilly. o'reilly.com, 2010.

---

⁴ <http://web.uni-plovdiv.bg/rousni/>

RÔLE DE L'ANALYSE ACOUSTIQUE ET PHONOSTYLISTIQUE EN COURS DE LANGUE ÉTRANGÈRE

Malina Ditcheva
Université de Plovdiv „Païssii Hilendarski“

THE PRACTICE OF ACOUSTIC ANALYSIS AND PHONOSTYLISTICS OF FRENCH IN COMPUTER-ASSISTED LANGUAGE LEARNING

Malina Ditcheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Transcription of oral speech is an interesting challenge for students and a useful practice in teaching French. In the philological education where practical training in language is combined with a thorough theoretical and experimental knowledge, spelling transcription is enhanced by partial phonetic and acoustic analysis of certain passages, such as those with difficult to decode phonetic units with stylistic deviations. The aim of this study is to present a generalized template of acoustic analysis of short texts focusing on the specific needs of the French-language university courses.

Key words: acoustic phonetics, phonostylistics, Foreign Languages learning, French language

La tâche de transcription orthographique de textes oraux de qualité et d'actualité, qui sont abondants grâce aux médias modernes et intéressants par leur valeur à la fois linguistique et informative, s'est avérée depuis longtemps être un défi personnel très motivant pour les apprenants du français langue étrangère. Grâce à leurs efforts spontanés lors de cette tâche, les étudiants mémorisent durablement des rythmes, des intonations, des mots, des expressions et des structures grammaticales particulières, notamment car ils sont amenés à réécouter de multiple fois et avec une concentration maximale les passages difficiles, en creusant profondément dans leurs connaissances linguistiques et encyclopédiques pour essayer de décoder phonologiquement, grammaticalement et sémantiquement les énoncés oraux. Cette activité est d'autant plus productive qu'elle est accompagnée en classe d'analyses et

commentaires à tous les niveaux linguistiques. Même si de telles pratiques, apparues en rapport avec le développement fulgurant des technologies de l'information et de la communication, ne sont pas nouvelles, force est de constater qu'elles se heurtent parfois à un traditionalisme qui prône, en matière d'enseignement/apprentissage des langues, les vertus d'une progression systématique et strictement pré-établie dans l'acquisition des connaissances sur la base d'une méthodologie immuablement fixée par le manuel. Quelqu'un avait dit, à propos des relations humaines, que pour être intéressant il faut être intéressé. Or, dans un cours pratique universitaire d'une langue moderne, il est difficile de croire que l'enseignant demeurerait, pendant plusieurs années, toujours aussi intéressé par les mêmes (extraits de) textes dans un même manuel. Qu'il s'agisse d'un enseignant universitaire ou du secondaire, l'un des premiers rôles de ce dernier est de contaminer ses élèves avec sa passion pour la connaissance.

L'enseignement universitaire des langues a la spécificité de s'appuyer sur une formation scientifique solide, notamment linguistique, littéraire, civilisationnelle et interculturelle. Pour autant, ce cadre théorique n'exclut pas complètement les sciences expérimentales, physiques et technologiques, d'une part, et psychologiques, d'autre part, en particulier quand on s'intéresse à la substance de l'expression, à savoir l'onde acoustique comme véhicule matériel de l'information verbale, en rapport avec la production et la perception de la parole.

Grâce aux logiciels librement disponibles de modélisation des processus de production et de perception de la parole, ainsi que d'analyse acoustique de la parole, la phonétique expérimentale est devenue tout aussi accessible aux apprenants des langues que les méthodes et théories des disciplines linguistiques et didactiques. Notre objectif ici est de présenter la conception d'une activité complémentaire à la tâche de transcription orthographique de textes oraux, qui consiste à les analyser phonétiquement et phonostylistiquement, suivant un modèle général et à l'aide de logiciels qui ont été sélectionnés pour leur ergonomie et leur valeur didactique. Ce modèle général est construit autour de deux thèmes: 1) paramètres prosodiques, structures rythmiques et intonatives et 2) qualité des sons, assimilations, réductions et élisions. Il sera illustré ci-dessous par l'analyse acoustique, faite à l'aide des deux logiciels dénommés *SARP* (Ditcheva & al. : 2009) et *Speech Analyzer*, des productions orales du journaliste Gilles Halais dans l'enregistrement sonore de l'émission *France Info junior* du 27 octobre 2012.

Le premier des deux logiciels offre deux fonctions principales. La première fonction est la gestion simple et efficace de mini-corpus oraux

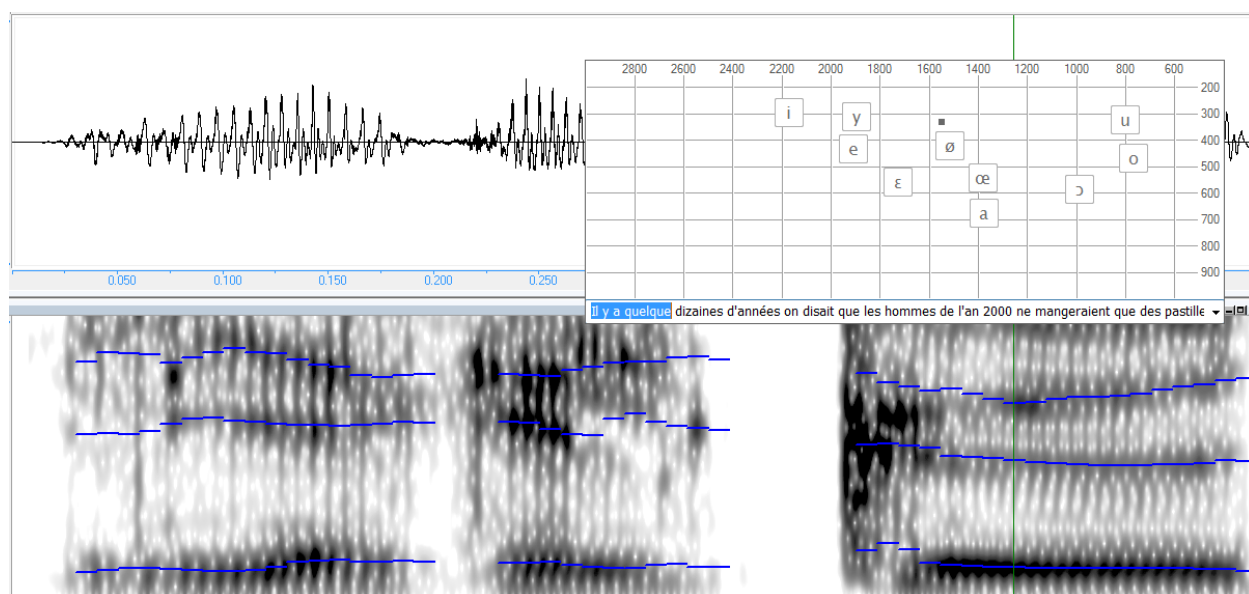
hiérarchiquement structurés en deux niveaux (conventionnellement appelés bibliothèques et collections). Il suffit pour l'utilisateur de créer, dans le dossier des données de SARP, des dossiers (pour les bibliothèques) et des sous-dossiers (pour les collections), ces derniers étant les emplacements des fichiers sons. Les nouvelles listes de bibliothèques et de collections, ainsi que les noms des sons eux-mêmes, apparaîtront automatiquement dans les menus de gestion de ces trois types structurels d'objets dans les corpus oraux. Ayant ainsi un accès facile à chaque enregistrement sonore, l'utilisateur peut l'écouter, consulter sa transcription orthographique ou phonétique, et surtout l'ouvrir avec *Speech Analyzer* en vue de l'analyser acoustiquement, de l'interpréter articulatoirement ou de le commenter phonologiquement.

La deuxième fonction principale de SARP concerne les voyelles et consiste à récupérer automatiquement les données numériques pertinentes issues du spectre ou du spectrogramme fournis par *Speech Analyzer* pour construire rapidement des graphiques qu'on peut facilement superposer pour faire des comparaisons et interpréter ces dernières articulatoirement. Cette fonction a une valeur importante d'ordre ergonomique car on gagne énormément en productivité en utilisant SARP plutôt que de lire visuellement les données numériques et de les entrer ensuite manuellement dans un tableur comme *Excel* pour construire des graphiques. L'ergonomie de SARP et la productivité qui en découle permettent au chercheur ou à l'apprenant de langues d'effectuer sans difficulté un grand nombre de mesures et de visualisations parallèles pour tirer rapidement des conclusions fiables du fait du nombre important des résultats expérimentaux ; en revanche, pour illustrer ces conclusions par quelques graphiques en couleur et richement détaillés, on peut être amené à recourir à un tableur comme *Excel* ou à un éditeur d'images comme *MS Paint* plutôt que d'utiliser directement les copies d'écran contenant les graphiques brutes obtenus à l'aide de SARP.

En pratique, dans le sous-dossier dénommé FR du dossier DATA de SARP (correspondant à la bibliothèque sonore dédiée à la langue française) nous avons créé un nouveau sous-dossier nommé *Gilles Halais* et correspondant à la collection contenant les énoncés oraux produits par ce locuteur lors de l'émission enregistrée. La taille de ce mini-corpus oral s'est avérée insuffisante pour décrire globalement le phonostyle individuel et les réalisations typiques de ce locuteur qui serviraient de références dans l'étude des variations intra-locuteur. En effet, on n'y trouve, par exemple, aucune réalisation de la voyelle orale antérieure mi-fermée arrondie /ø/ en position forte pour fixer une référence relative à cette voyelle. Une telle

référence est toutefois indispensable dans la mesure où certaines réalisations du *e* caduc, notamment dans les mots *quelques* et *que* dans la phrase *Il y a quelque dizaines d'années on disait que les hommes de l'an 2000 ne mangeraient que des pastilles et de la nourriture en poudre* semblent présenter les caractéristiques exactes du /ø/ final de mot, relativement à d'autres modèles, comme le montre la figure 1 ci-dessous. C'est pourquoi, il a fallu analyser des énoncés extraits d'autres textes oraux produits par le même locuteur. On trouvera la collection *Gilles Halais* ainsi constituée dans la version téléchargeable la plus récente de SARP¹.

Fig. 1. Réalisation allongée et très fermée du /ø/ dans le mot *quelque*

Une telle constatation ne révèle en aucun cas une curiosité nouvelle, à la lumière du principe «qualité fermée en syllabe ouverte et qualité ouverte en syllabe fermée» et compte tenu de l'hésitation après le mot *quelque*. Cependant, sur le plan didactique, il est important de rompre avec une tradition dans l'enseignement de la langue orale qui consiste à s'appuyer sur des modèles de prononciation à la fois compliqués et éloignés de la réalité du français standard. Il suffit, pour s'en persuader, de penser par exemple au /a/ postérieur et aux nombreuses règles de sa distribution, ainsi qu'au /œ̃/ nasal, les deux phonèmes étant toujours utilisés pour la transcription phonétique des mots dans les éditions les plus récentes du dictionnaire *Le Robert*. En revanche, il sera scientifiquement

¹ <http://web.uni-plovdiv.bg/rousni/sarp/>

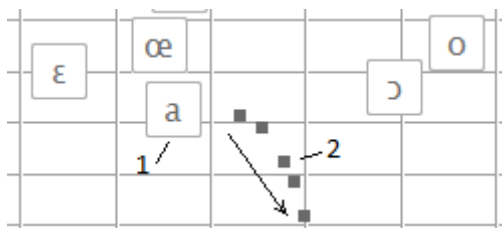
intéressant de constater instrumentalement une certaine postériorisation du /a/ français (ou plutôt une sorte de centralisation sur l'axe horizontal du trapèze vocalique) due probablement à la disparition du /a/ postérieur. Il est très réaliste de penser pouvoir fournir aux étudiants les compétences phonétiques technologiques qui leur permettraient de redécouvrir, voire découvrir des phénomènes curieux. L'expression «réinventer la roue» a un sens péjoratif, mais la réinvention par ses propres moyens est un instrument extrêmement fort dans la formation supérieure, car en fait l'auto-formation est la meilleure forme d'éducation. ("Self-education is, I firmly believe, the only kind of education there is." Isaac Asimov.)

Les particularités relatives à la qualité des voyelles sont souvent liées à des caractéristiques de rythme et d'accentuation parfois surprenantes en raison de l'antinomie entre contraintes psychologiques d'une part et linguistiques, d'autre part. Dans cette même phrase, le /ə/ dans la première occurrence du mot *que* est muet, alors que la même voyelle a une réalisation forte dans la seconde occurrence du même mot – c'est un /ø/ fermée, exactement comme dans le mot *quelque*. La première frontière de groupes rythmiques semble être due à une hésitation, mais en fait elle apporte de l'équilibre temporel qui est une contrainte du rythme psychologique et qui s'oppose aux regroupements des mots en unités de sens. L'accent de fin de groupe est appelé parfois accent logique, mais on voit bien qu'il ne mérite pas toujours cette qualification. Par opposition à l'accent de fin de groupe, l'accent sur le second *que* est un accent d'insistance initial de groupe rythmique (réalisation de la tendance centrifuge dans le groupe rythmique *que des pastilles*) qui contribue phonétiquement à mettre en valeur le syntagme le plus important dans la perspective fonctionnelle de l'énoncé:

Il y a quelque / dizaines d'années / on disait / que les hommes / de l'an 2000 / ne mangeraient / que des pastilles / et de la nourriture / en poudre.

Outre la distinction positionnelle, fonctionnelle et physique entre accent rythmique et accent d'insistance, les accents rythmiques font l'objet d'une estimation quantitative. Dans un énoncé oral assez long, les groupes rythmiques se combinent pour former des unités intonatives qui correspondent nécessairement à des unités de sens. Un accent final de groupe rythmique qui est final aussi d'unité intonative «accentue» encore plus les caractéristiques temporelles et spectrales de la voyelle. La figure 2 ci-dessous illustre 1) statiquement la réalisation du /a/ dans *.../du journal/Mon Quotidien//...* et 2) dynamiquement dans *.../pour continuer/le débat//...* (Les deux modes de représentation graphique sont choisis en rapport avec la durée de la voyelle et la stabilité de ses caractéristiques

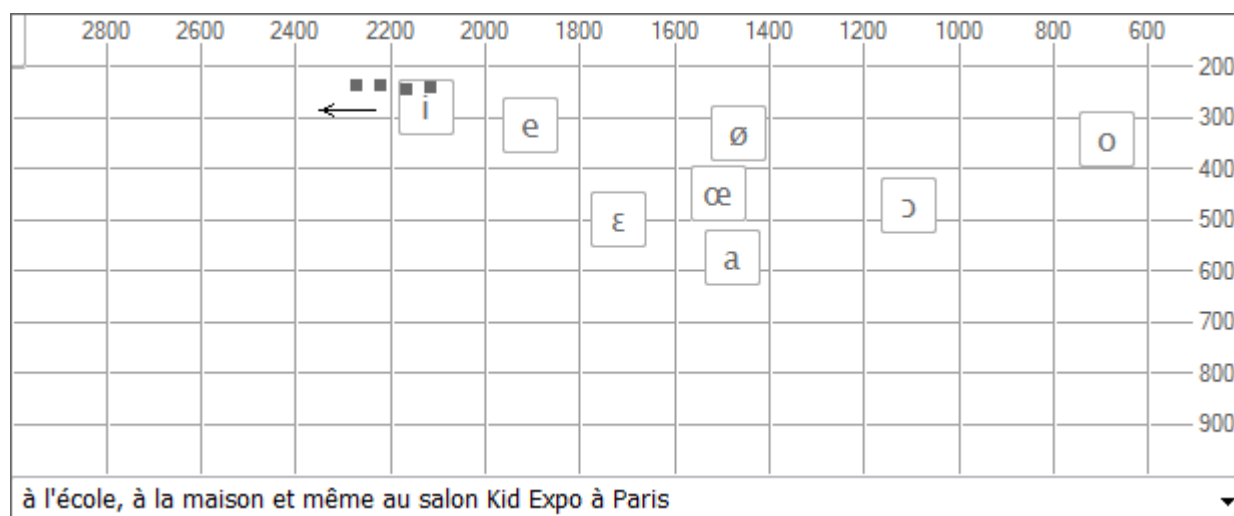
spectrales.) C'est aussi une illustration de la tendance à la postériorisation du /a/ dont il a été question précédemment.

Fig. 2. Deux réalisations de /a/ en positions fortes (accentuées)

Pour une voyelle antérieure fermée, la dynamique s'inverse : plus l'accent est fort, plus la voyelle devient antérieure. La figure 3 illustre aussi le fait qu'un accent d'insistance (sur *Kid*) peut avoir un impact sur la voyelle plus fort encore qu'un accent de fin d'unité intonative (sur *Paris*, dans l'énoncé

à l'école, / à la maison / et même au salon / Kid Expo / à Paris

Fig. 3. Deux réalisations de /i/ en positions fortes (accent rythmique vs accent d'insistance)

Les analyses présentées ici et les conclusions qui en sont tirées ont un caractère peu systématique et rigoureux car, rappelons-le, l'objectif ici n'est pas d'étudier des phénomènes phonétiques nouveaux, mais d'illustrer une activité nouvelle en matière d'enseignement / apprentissage de la langue orale. De telles analyses instrumentales et conclusions ponctuelles ont néanmoins une valeur heuristique indéniable dans la mesure où il est peu probable de se représenter objectivement et correctement la forme

sonore à partir des seuls modèles théoriques ou analyses auditives. Cela est vrai, et donc d'autant plus important à noter, non seulement pour les apprenants ou enseignants non francophones, mais aussi pour les locuteurs natifs de langue française.

BIBLIOGRAPHY

Ditcheva &al. 2009: Ditcheva, M., J.-Y. Dommergues. Ryst E. Modélisation et acquisition des voyelles à l'aide du logiciel SARP. // *Plovdiv University "Paissii Hilendarski" – Bulgaria, Scientific Works, Vol. 47, Book 1 – Philology*, 2009, 574 – 582.

FRINGES AND THRESHOLDS: ENGLISH PRACTICE CLASSES IN THE ENGLISH PHILOLOGY DEGREE

Milena Katsarska
Paisiy Hilendarsky University of Plovdiv

English Practice (EP) classes form a constituent part of English Studies (ES) degrees in the country which have historically developed along a three-node model as studies in the English language, linguistics and literature. As current curricular arrangements obtain, these classes occupy a significant number of contact hours which, notwithstanding the shrinking classes allocation space in the ES programs under revision over the past decade, institutions of HE offering ES degrees seem dedicated to preserve. Moreover, recent student surveys have indicated that nowadays ES students place highest expectations and motivation value in pursuing ES degrees on the practical study of the English language which directly correlates with the contents of the course in EP. Yet, it appears that regarded from various perspectives EP classes occupy the fringes of ES as they are disposed now in terms of discipline, academic subject, scholarly concern, administrative and institutional accountancy and promotion mechanisms, pedagogy, etc. So much so, that there hardly exists a published systematic scholarly address of issues pertaining to the EP classes within the ES degree and subject, while discussions of EP classes are an intrinsic and dynamic part of in-house professional concerns on the everyday level. My paper aims at bridging this gap and addressing the issue of EP classes within the ES subject and BA degree.

Key words: English Practice classes, English Studies, disciplinary spaces, institutionalization, power relations, fringes, threshold concepts

English Practice classes form a constituent part of English Studies degrees in the country which have historically developed along a three-node model as studies in the English language, linguistics and literature. As current curricular arrangements obtain, these classes occupy a significant number of contact hours which, notwithstanding the shrinking space for class allocation in the ES programmes under revision over the past decade, institutions of HE offering ES degrees seem dedicated to preserve.

More specifically, from the point of view of accounting and legal framework of curricular allocations for HE in Bulgaria, ES programmes experienced the afore-mentioned ‘shrinking’ in a two-stage manner. First, as the adoption of the three-cycle model in accordance with cross-national recognition within the European space whereby the formerly five-year degrees in ES acquired the shape of 4 year BA degrees and subsequent graduate and post-graduate such. These were introduced for students who applied for university study in 1997 and graduated in 2001 in accordance with the *Higher Education Law* of 1995, followed in 1997 by a *Government Ordinance* which set a comprehensive *State Registry* of approved course programmes – *Uniform State Requirements*, with amendments in 1999 related to conforming Bulgarian HE to the Bologna Process mostly¹. Secondly, through further revisions of framework provisions for state supported tertiary education, such as the 2002 *HE Act*, which postulated and controlled, among others: a four-year BA study, an academic class load of min. 2200 – max. 3000; ending the degree with a State Exam (without immediate control on the nature and substance of the State Exam); ratio between habilitated and non-habilitated faculty teaching in the degree; ratio between mandatory and elective courses but provided no provisions with regard to the nature of these core courses or any quotas of classes’ allocation. These revisions faced further readjustments over the past 10 years (mainly in partial revisions undertaken in 2004, 2005 and 2007), whereby the last one comprehensively tied degree awarding provisions with the introduction of ECTS – 240 credits for the BA degree in no less than four years of education. For the purposes of my argument here, it is important to emphasize (again) that *the current legal framework for HE in Bulgaria does not prescribe particular arrangements with regard to curricular content and delivery format for subject areas such as English Studies*².

In terms of the current dispensation, in the present day ES BA degree’s compulsory corpus of classes, Sofia University (SU) curricula allocate 690 academic hours to courses in Linguistics and 465 for Literature/Culture. English Practice classes (EPC) amount to 960 contact hours. Veliko Turnovo University (VTU) curricular arrangements present a fixed balance of 435 for each strand (Linguistics and Literature) in the compulsory corpus and allocate 840 contact hours to EPC. At Plovdiv

---

¹ On legal frameworks of HE in Bulgaria available in English, see Georgieva 2002 and the website of National Evaluation and Accreditation Agency at <http://www.neaa.government.bg/en> (last accessed 7 Nov. 2012).

² While it does so for the regulated professions.

University (PU), within the compulsory courses 425 are allocated to Linguistics, 570 to Literature and Culture courses, and 1005 to English Practice classes. According to credit weight within the degree, in the case of PU, 70 out of the 240 credits are awarded through successfully completing the corpus of EPC, which amounts to about 30% of the credit weight or exceeds it when we add the Phonetics practicum for first year students. Similarly, for SU, those provide for between 74 and 78 credits of the overall credit for the BA degree.

Content-wise, for SU the Practical English Language course builds on the students' admission level approximately corresponding to Cambridge Advanced³. By the end of the fourth semester students reach a level of proficiency roughly equivalent to a pass grade in the Cambridge Proficiency Examination. The components of the Practical English Language course are: Integrated Skills, Analytic Grammar, Practical Modern English Syntax, English through Literature, Business Communication, Translation, etc. In addition, the courses in Practical Phonetics and Breakbar – Breaking Communication Barriers fall into this corpus. The Integrated Skills course for third- and fourth-year students consists of one-semester modules oriented towards specific fields of knowledge, such as politics, business, management, economics, newspaper language, etc. At Plovdiv University the entry level is positioned at B2⁴ and the English Practice classes are course units which integrate various aspects of the study of the language. These include classes in English Practical Grammar, Writing, Vocabulary building, Conversation, English-Bulgarian Translation, and Bulgarian-English Translation. Across academic years and terms these usually indicate 1 or 2 classes weekly for each aspect of the study of the language.

From a historical institutional perspective, EP classes mark the entry point for English as a university subject in manner of the course in the English language first introduced in 1906 at Sofia University together with the first institutional appointment of a lecturer in the English language. English as a university course in language study precedes the formation of a degree in ES (language, literature and linguistics). In 1906 Constantine D. Stefanov (1879 – 1940) was first appointed as a lecturer in the English language. He was appointed a part-time docent⁵ in English language and literature between 1923 and 1928 and promoted to full-time position as

³ <http://sites.uni-sofia.bg/english/prog-ba.html> (last accessed 7 Nov. 2012).

⁴ Following the European Framework for Linguistic Competence and indicated by the level of the uniform *Durzhaven Zrelostn Izpit* [State high school Exam] which marks the high school exit.

⁵ More or less equivalent to associate professor.

such for the period 1928 – 1935, starting with the establishment of the Degree in ES in 1928. For a period of over 80 years, in other words until the early 1990s, subsequent appointments – both part-time and full-time – follow a similar path of appointing a person first as a lecturer in the English language who then specializes in either literature or linguistics (or both) with very few exceptions⁶. The dominant pattern for a number of decades can be traced through numerous examples, such as Russi Roussev who was a lecturer in the English language (1929 – 1938), then a part-time docent in English (1938 – 1948); Zhana Molhova who was assistant in English grammar (1951 – 1961); Maria Rankova – part-time then full-time EL lecturer (1951 – 1966); Teodora Atanassova (1951 – 1962); Ivanka Harlakova (1953 – 1956); Pauline Pirinska (1953 – 1958); Dimitar Spassov appointed in 1956; Bistra Alexieva in 1963; Ekaterina Dimova in 1962;⁷ and so on and so forth. I return to some of the implications following from this path of a) institutionalization and b) professional academic career development later on. Still, suffice to say at this stage that historically EPC mark the threshold of English studies *becoming* a university subject and have had a stable presence in the institutional conception and practice of the degree's *being* in the country.

Unsurprisingly, a considerable volume of academic output of the above mentioned appointees in teaching the English language to English philology students is dedicated to the production of language course books in the local context. The first domestic publications aimed at the university study of the English language (in English practice classes) for the initial forty years are: Stefanov's edited *A Pocket Method for Studying English* (1921); Minkov's *An English Grammar* (1950 – 1953); Filipov and Radulova's *Textbook in English* (1954); Pirinska and Sharenkov's *English Reader for Lexicology* (1955); Atanasova and Rankova's *An English Textbook for I and II Year Students of English Philology* (1956); Rankova, Atanasova, Radulova and Russev *English Grammar in Comparison with Bulgarian* (1956); Molhova and Spassov's *English Grammar Exercises for English Philology Students* (1960); Rankova, Harlakova, Ivanova and Bulyova *English: An Elementary Course for University Students* (1961)⁸.

A closer look into these texts would prove beneficial for reconstructing from a historical perspective the continuum of conceptualizing EPC within the degree vis-à-vis the course's content, relations to other courses, and place within the paradigm of disciplinary

---

⁶ Among the early day exceptions are: Minkov who was appointed docent in 1939; Vladimir Filipov assistant in both literatures (English and American) in 1952; and the appointments in EL Methodology, starting with Nadezhda Radulova (1949 – 1957); M. Dzhananova (1949 – 1950), etc. (cf. Vesselinov 2008).

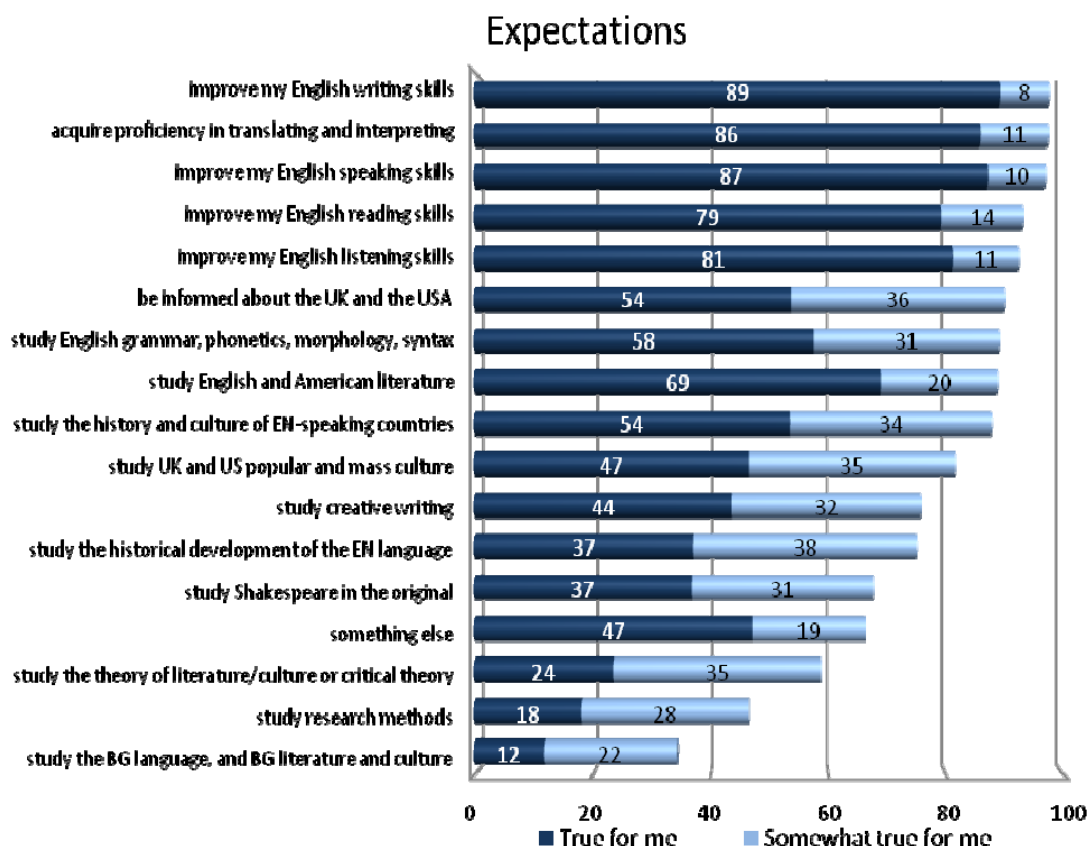
⁷ cf. Vesselinov 2008.

⁸ For subsequent course books, see Vesselinov (2011: 217 – 219).

and subject dispositions in the English philology degree, on the one hand. On the other, these course books may prove useful for tapping into the changing across times posited reader/learner, i.e. the Bulgarian English studies student in a number of ways – from expected threshold levels of linguistic competence to competences, skills and knowledge in the goal-oriented educational paradigm within the EPC course but also beyond that within the degree as a whole⁹.

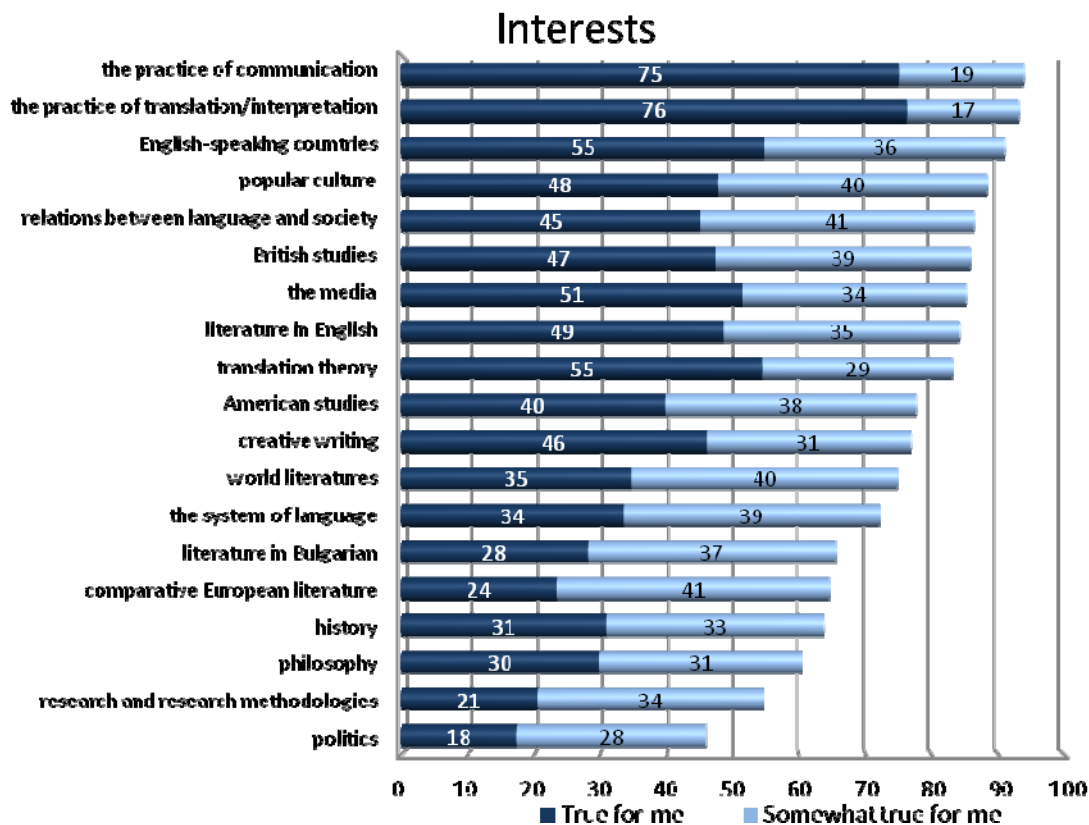
In the present and from the point of view of the students pursuing an English studies major – be that a philology degree in the subject or applied linguistics degrees in combination ‘English and other’ – is closely linked with the study of the English language itself. A recent student survey¹⁰ conducted among students at three universities (SU, PU and VTU) has indicated that nowadays ES students place highest expectations and motivation value in pursuing ES degrees on the practical study of the English language which directly correlates with the contents of the course in English practice.

⁹ In this respect, it is useful to take account of a whole range of locally produced course books, among them those that were aimed at students in programmes other than ES, so as to delineate qualitative differences of how English for Specific Purposes (when the ‘specific purpose’ is English as a subject itself) is conceptualized and manifested.

¹⁰ For the parameters of the survey as well as a detailed discussion of its findings, see Katsarska and Keskinova (2011: 155 – 181).

First and foremost, students enrolling in ES programmes expect to develop their linguistic competence and improve their language skills. At level beneath that, students expect to inform themselves about the UK and USA, study of history and culture of English speaking countries and, particularly, study of English and American literature.

Within the same survey, ES students' stated academic interests resonate with their expectations in several ways, and are generally practice-oriented. Therefore, arguably, from the perspective of students, EPC are central to fulfilling expectations and matching academic interests in pursuing ES at institutions of HE in the country. These student views appear to be supported in at least two ways at least on one level of institutional policy and practice. First, by according EPC the credit weight they merit within the degree across institutions and, secondly, by local institutional practices which link academic progress from one year of study to the next on the provision of passing the yearly EPC exam(s).

Yet, it appears that regarded from various perspectives EP classes occupy the fringes of ES as they are disposed now in terms of discipline, academic subject, scholarly concern, mechanisms for administrative accountancy and institutional promotion, pedagogy, etc. So much so, that there hardly exists a published systematic scholarly address of issues pertaining to the EP classes within the ES degree and subject, while

discussions of EP classes are an intrinsic and dynamic part of in-house professional concerns on the everyday level.

Let me illustrate this with an example along some of the power structure grids I mentioned above. If we consider historically the dynamics of institutionalization of the subject which is also linked to individual professional academic advancement, it is quite evident that while the established practice of appointments as language instructors¹¹ marks the entry point into academia, academic advancement and thereafter promotion to decision-making positions with consequence in the institutional space of ES is within delineated domains, such as literature, linguistics, ELT methodology from conceiving of subject areas and scholarly domains to their manifestation in doctoral and higher¹² degrees to respective institutional appointments. Taking into consideration administrative accounting processes which are still based on 'lecture course' designation for respective positions¹³, such as associate professor or professor, the corpus of EPC is further removed from any association with significant institutionalized markers in the hierarchically disposed subject area of ES as it is institutionalized in the country. Simply put, EP is not a lecture course, nor is there an associate professor (or higher) appointment in EP. Moreover, within the established bureaucratic accounting mechanisms in institutions of HE whereby the existing practice is that the lecture format is accorded twice the worth of seminars, the symbolic attributions of value (placed on a course, on a professional involved in teaching said course, etc.) acquire material such as well.

What the above considerations amount to in practice is that scholarly, academic and institutional status (not only in symbolic dimensions of capital) appears to be directly related to the increasing distance between anyone member of a particular ES department and involvement in EP classes. By extension, this line of association also holds in terms of status attributed to courses in linguistics, literature and/or culture vis-à-vis that attributed to the course in EP in institutional terms and beyond that with a bearing on power relations within the space of ES as a degree and subject area.

The consequences from this are manifold. They could be seen in practices such as the English department at PU delegating the conducting of EPC to a fluid and often ad hoc cohort of 22 part-time lecturers in the English language for the current academic year to the English department at SU attempting – and failing – in 2012 to institutionalize the separation of EPC into formally recognized separate courses, i.e. Integrated skills – 1

---

¹¹ Be this position termed 'lecturer' or 'assistant' at different times, it amounts in substance to the same type of appointment.

¹² For instance, Habilitation based on the German model.

¹³ The institutional regulations for such positions require the appointee teach a corpus of lectures within the mandatory core curriculum.

and 2, Analytic Grammar, Practical Modern English Syntax, among others. This separation was introduced internally at the department level several years back without, however, being formally registered in official curricula and without being institutionally recognized on any of the power levels outlined above. While the first example is indicative of neglect on behalf of institutional human resource management with regard to the ‘fringe’ consideration that EPC are thus cast as, the second it seems to me is an attempt, albeit unsuccessful, to reconsider and reconfigure the place of EPC by negotiating *within* the above-mentioned established power structures rather than by challenging them.

To summarize, the subject of our discussion (EPC) is unmistakably there, i.e. occupying 30% of the ES curriculum, has been around for a while (about a 100 years), occupies a significant number of ES academics on an everyday level (department members who currently teach EPC in ES degrees) or used to be part of their professional academic careers, and is the top priority in expectations and interests of students pursuing ES degrees. Nevertheless, when I started considering this issue, it appeared somewhat difficult to find publicly available documented discussions with regard to EPC as related to ES on the whole, especially scholarly publications which discuss EPC as a course in its entirety. What is available though, are internal institutional documents (syllabi, provided mainly for programme accreditation purposes), institutional texts addressed to the students (short course descriptions), and introductions to locally produced course books for English language practice. It is among those types of texts that one may discern the terms and the ways in which ES academics position EPC and articulate their relation to ES as a subject. Below are some excerpts from such texts¹⁴:

In particular it aims to develop students' listening skills so that they can listen to a range of types of English oral discourse; to develop students' reading skills so that they approximate the reading style of an educated native speaker, and are able to extract meaning in an efficient way from a range of text types; to increase the fluency and accuracy of students' speaking skills, so **that they are able to participate in academic seminars in English**, and to communicate confidently with native and non-native speakers of English; and to develop students' writing skills, especially their ability to write essays, with **a style cohesion and rhetorical pattern suited to academic English discourse**. In addition, **the course trains students in specific study skills, such as note-taking and using reference and other works in the library** (SU, Integrated Skills¹⁵).

---

¹⁴ All emphases mine.

¹⁵ http://sites.uni-sofia.bg/english/courses-ba.html#1._ENGLISH_LANGUAGE (last accessed 8 Nov 2012).

This course **serves as a bridge** between the English language course and the theoretical disciplines in the curriculum (SU, Analytic Grammar, *ibid.*).

Such skills are important also **for a better acquisition of other BA subjects, such as Stylistics, Academic Writing, Translation, and Text Analysis**, as well as for the future work of students as teachers, translators, editors, etc. (SU, Practical Modern English Syntax, *ibid.*).

The translation practicum runs throughout your entire course of study in the BA degree in English Studies and occupies a significant space not only in terms of academic periods allocated to it (about a hundred each academic year) but also as a key component in assessing your language competence and progress in the BA degree.

While translation is certainly a viable professional path for graduates from English degrees to pursue, for the time being and as intended in the present volume we will be considering its educational aspects and complex role within your overall study programme. For one, practicing translation is a way in which as students of English you are developing your language competence in terms of enriching and activating your vocabulary and grammar, i.e. linguistic skills; also, in terms of developing reading and writing skills. Secondly, the practice of translation is **a site of application** of knowledge and competences gained from your courses in Linguistics (morphology, syntax, stylistics, lexicology, sociolinguistics, etc.). As such, it gives you a ‘learn-by-doing’ access into theoretical issues, concepts and debates, while also presenting you with an opportunity to ‘test’ their applicability. Thirdly, being engaged in the process of translating fiction, you will be able to gain further insights into a number of issues addressed in your Literature studies courses – from **enhancing your awareness of audiences and readers together with specific socio-historical contexts to developing your abilities for close reading**. On the other hand, the tasks for **translating fiction will rely heavily on your literary competence of writers, their works and their contexts, literary methods and schools, your ‘cultural awareness’ in both English and Bulgarian**, etc. Finally, besides fostering analytical and critical thinking, the practice of translation stimulates a range of transferable skills, which do not necessarily remain solely within the career path of a translator. While working with the present volume, you will be involved in identifying problems and problem-solving, decision-making, reasoning and

persuasion, identifying sources, editing, developing evaluation strategies, to mention only few (Katsarska, Pavlov 2008: 9).

Students will probably also be interested to **have to deal with texts and authors that usually fall outside the traditional literary syllabus** (e.g. Woody Allen's humorous stories and J.G. Ballard's science fiction ones; the poetry of Roger McGough and Brian Patten) (SU, English through Literature, First year Elective within EPC¹⁶).

The first three of these quotations are taken from EPC descriptions at SU, the fourth one is from the introduction to a course book in translation practice produced at PU, and the fifth one is an excerpt from an elective module for first year students at SU within the corpus of EPC. Those chosen extracts related to EPC seem to me go beyond articulating the presence of EPC simply as a means of enhancing English language proficiency or homogenizing varied levels of learner's competence at entry point. They are also different from, say, being conceptualized within 'English for academic purposes' paradigm, assuming the acquisition of a specialist register and usage, whereby the subject which is studied academically may be anything from biology to marketing. These carry in my view features that distinguish them as justifying a continuum with implications for English studies (as a discipline and subject) by gesturing at subject areas, texts, methods, key issues and threshold concepts¹⁷, etc. and by suggesting a linkage between strands within the curriculum and areas of study. At the same time these course descriptions and an introduction to a course book reveal a continuum between English outside this particular institutionalized space (English studied before tertiary education in Bulgaria, the English present in the general public space surrounding the disciplinary space of ES, as well the English present in formal or informal practices and exchanges of the students, etc.) and English as it is disposed within this particular institutionalized space, i.e. ES in Bulgarian universities. They gesture at the idea that English is not merely a means or a medium but simultaneously an object of study as well. While metaphorically we often conceptualize this place of EPC as a 'bridge' or a necessary pre-condition for excelling in courses 'proper', emphasizing its instrumentality, I think it will be more beneficial to consider EPC as the '*linchpin*' in ES in the non-Anglophone context of Bulgaria – a metaphor which builds on two concepts, namely that of

---

¹⁶ http://sites.uni-sofia.bg/english/courses-ba.html#1._ENGLISH_LANGUAGE (last accessed 8 Nov 2012).

¹⁷ The reference here is to the Meyer and Land Threshold Concept which has been applied variously in HE research. With a view to ES, illuminating discussions of threshold concepts appear in Orsini-Jones 2010 and Orsini-Jones 2012.

operational centrality to any one ‘mechanism’ and cohesion between its various ‘parts’. In our case in point, I discern this cohesive role of EPC being articulated between academic paradigms (of Literature and Linguistics studies which appear parallel in the subject as it is conceived and practiced here), between theory and application (practice), between texts/discourses and exchanges of varied nature and purpose, etc. Or to put it differently, in exercising the medium the possibilities of conceptually studying the object arise. Therefore, even when opting for a general textbook geared at level homogenization and consolidation, such as *Proficiency Masterclass*, instead of a locally produced course book, for first year BA students in the case of PU, the practice in the ES classroom adapts and supplements this core material to the above-mentioned needs, goals and content. The extent to which these possibilities are made use of or capitalized on, or at least articulated among the professional and scholarly communities in ES themselves or, for that matter, to the student of ES in Bulgaria, remains an open question.

Further – which explains the inclusion of a quotation from an elective course description within EPC – with a view to the dynamics of ES as a discipline across contexts over the past twenty years or so, two of the major trends at least, more specifically, that of the *changing and expanding curriculum* and *its contemporary pull*¹⁸ seem to be delegated to elective provisions in the institutionalized space of ES in the country. In this respect, the awareness and responsibility of navigating along these recent disciplinary developments is a matter of student choice. However, in recent years, the site which implicitly creates the environment for acquiring this awareness and contributing towards that being an informed choice is quite possibly located precisely in EPC by virtue of texts and registers diversification, of inclusion of works and/or authors beyond canonical such and of the contemporary or from the immediate present, of contextualization vis-à-vis specific groups of learners not simply in terms of recognizing and addressing their levels of linguistic competence but also in terms of socially contextualized pedagogy¹⁹. Examples include recent course book publications which, for instance, offer selections of contemporary texts and/or a variety of genres, such as *Translation Practicum* (Pavlov, Katsarska 2008), *Translation XL* (Katsarska, Koynakova. et al. 2001), *An American Perspective: Newspaper Texts for Advanced Learners of English* (Katsarova 2003), even if they do not necessarily state clearly the rationale underpinning the selection in relation

¹⁸ For various approaches to the discussion on the ‘expanding curricula’ and ‘contemporary pull’ in ES, see Gupta and Katsarska (eds., 2009), Gawthorpe and Martin (2003), Graff (1987), Scholes (1998), among many others.

¹⁹ Understood within existing discussions with regard to classroom identity politics, for example, hooks (sic!) 1994, hooks 2003, among others.

to the subject and discipline(s) of ES. Another less obvious or less obviously documented example, is the recently adopted practice at PU of offering fourth year students a fixed list of books to choose from for oral exam preparation whereby part of the selection rationale is based on *literatures* in English (Australian, Canadian, Nigerian-English, Egyptian-English, etc.) as well as on contemporary literary value recognition grids on the current book market – prize and award nominees and holders (*The Booker*, *The Whitbread*, etc.), both of which principles are yet to be coherently or explicitly addressed as governing any one literature course in the core curriculum at the BA level.

Additionally, bearing in mind the established pedagogical tradition of immersion or ‘near-native’/‘native’ goal orientation that spans the entire repertoire of course offers (in language practice, in linguistics, literature, and culture), it seems to me that the idea and practice of *located-ness* of ES (as a discipline, subject, and pedagogy) in the particular social, historical, cultural, political, linguistic, etc. context of Bulgaria is carried out primarily in EPC. One example here will be that the presence of texts in Bulgarian and the production of such by the ES students themselves, for instance, are legitimized in the practical translation seminars, thus creating at the very least a premise for advancing of critical literacy in Bulgarian, among cultural, political, media, etc. awareness about the Bulgarian context and pertaining academic skills and knowledge, even if these do not form an explicit and/or consistent line in institutionally stated goals of ES degrees. Among numerous examples in this vein, there also exists the practice of training students in library research and in writing annotated bibliography essays, which practice in the case of PU takes place within the writing classes in the EP corpus. Being assigned to conduct library/bibliographic team work on American literature in Bulgarian translation, for instance, students gather experience not only in terms of relevant ground work for translation or reception studies, but, more importantly for me at this point, they develop a critical awareness of cultural flows with regard to the context’s (i.e. Bulgarian) recent socio-political past in relation to issues that fall *within* the scope of ES as a discipline(s).

Finally, as the ‘Introduction’ to *Translation Practicum* (Katsarska, Pavlov 2008) explicitly states and course descriptions suggest, EPC provide for the exercise and formation of a number of analytic skills. Even if an academic programme can only be selective in terms of objects of study – in the offer of texts, discourses, registers, etc. – the analytical processes entailed and fostered thus are applicable more widely to the world, especially *the world of the students*. Since EPC are emphatically student-oriented and rely on learners’ input and performance, these present an opportunity for students to extend the analytical processes they are

picking up to areas of interest to them which do not necessarily figure in the programme whether they are encouraged to bring those into the ES classroom or not.

All in all in my view, EPC offer a wide area of exploration as related to English studies along the nodes outlined above. This particular paper aimed at being suggestive rather than exhaustive in terms of the scope of relations between EPC and English Studies as a discipline(s) in the non-Anglophone context of Bulgaria which are present in the institutional and pedagogical practice albeit explicated or pursued to varying degrees of articulation and/or coherence. Insofar as their *presence* is recognized, they could inform further discussions on the subject, shape consistent methodological address or prompt reflexive practices in the EPC classroom and beyond that in the English Studies space at various discourse levels – institutional, scholarly and/or pedagogical – in our particular context or across contexts.

BIBLIOGRAPHY

- Atanasova, Rankova 1956:** Atanasova, T. and M. Rankova. *An English Textbook. For I and II Year Students of English Philology*. Sofia: Science and Art, 1956.
- Filipov, Radulova 1954:** Filipov, V. and N. Radulova. *Textbook in English*. For All Institutions of HE. Sofia: Nauka i izkustvo, 1954.
- Gawthrop, Martin 2003:** Gawthrop, J. and Ph. Martin (Halcrow Group Ltd). *Survey of the English Curriculum and Teaching in UK Higher Education*. Report Series N 8, English Subject Centre, 2003.
- Georgieva 2002:** Georgieva, P. *Higher Education in Bulgaria*. Monographs in Higher Education series, ed. L. Barrows. UNESCO, 2002.
- Graff 1987 (2007):** Graff, G. *Professing Literature: An Institutional History*. Chicago: University of Chicago Press, 1987 (2007).
- Gupta, Katsarska 2009:** Gupta, S. and M. Katsarska (eds.). *English Studies On This Side: Post-2007 Reckonings*, Plovdiv: Plovdiv University Press, 2009.
- hooks 1994:** hooks, b. *Teaching to Transgress*. New York: Routledge, 1994.
- hooks 2003:** hooks, b. *Teaching Community*. New York: Routledge, 2003.
- Katsarova 2003:** Katsarova, V. *An American Perspective: Newspaper Texts for Advanced Learners of English*. Sofia: Polis, 2003.
- Katsarska, Keskinova 2011:** Katsarska, M. and D. Keskinova. Student Perceptions of English Studies in Bulgaria. // *Nordic Journal of English Studies*, Vol. 10, N 1, 2011, 155 – 181.
- Katsarska, Koynakova et al. 2001:** Katsarska, M., V. Koynakova, S. Pavlov et al. *Translation XL*. Plovdiv: Nancy Publishing House. 2001, (2003).

- Katsarska, Pavlov 2008:** Katsarska, M. and S. Pavlov. Introduction: part I. // *Translation Practicum. English and Bulgarian*. Vol. 1. Plovdiv: Plovdiv University Press. 2008, 7 – 9.
- Minkov 1953:** Minkov, M. *An English Grammar*. Vol. I – III, Sofia: Science and Art, 1950 – 1953.
- Molhova, Spasov 1960:** Molhova, Z. and Spasov, D. *English Grammar Exercises*. For English Philology Students. Sofia: Nauka i izkustvo, 1960.
- Orsini-Jones 2010:** Orsini-Jones, M. Becoming an Undergraduate Researcher in English Studies': the Troublesome Epistemological and Ontological Journey of Second Year Students on Module Dissertation Methods and Approaches at Coventry University (UK) // *Third Biennial Threshold Concepts Symposium; Exploring transformative dimensions of threshold concepts*. Sydney, Australia, 1 – 2 July 2010. <<http://www.thresholdconcepts2010.unsw.edu.au/Abstracts/-OrsiniJonesM.pdf>> [last accessed 12 Nov. 2012].
- Orsini-Jones 2012:** Orsini-Jones, P. Towards a Role-Reversal Model of Threshold Concept Pedagogy // *Fourth Biennial Conference on Threshold Concepts: From personal practice to communities of practice*, Trinity College, Dublin, 28–29 June 2012. Book of Conference Abstracts, 32 – 33. <http://www.nairtl.ie/documents/BookofAbstracts_ONLINE.pdf> [last accessed 12 Nov. 2012].
- Pavlov, Katsarska et al. 2008:** Pavlov, S., M. Katsarska et al. *Translation Practicum. English and Bulgarian*. Vol. 1. Plovdiv: Plovdiv University Press. 2008.
- Pirinska, Sharenkov 1955:** Pirinska, P. and Sharenkov, V. *English Reader for Lexicology*. III, IV, V. Sofia: Science and Art, 1955.
- Rankova, Atanasova, Radulova, Russev 1956:** Rankova, M., T. Atanasova, N. Radulova and R. Russev. *English Grammar in Comparison with Bulgarian*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1956.
- Rankova, Harlakova, Ivanova, Bulyova 1961:** Rankova, M. I. Harlakova, T. Ivanova and P. Bulyova. *English. An Elementary Course for University Students*. Sofia: Science and Art, 1961.
- Scholes 1998:** Scholes, R. *The Rise and Fall of English: Reconstructing English as a Discipline*. New Haven: Yale University Press, 1998.
- Stefanov 1921:** Stefanov, C. (ed). *A Pocket Method for Studying English*. Sofia, 1921, XI.
- Vesselinov 2008:** Веселинов, Д. *Летописна книга на Факултета по класически и нови филологии (1888 – 1965)* [Annals of the Faculty of Classical and New Philologies]. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Vesselinov 2011:** Веселинов, Д. *Летописна книга на Факултета по класически и нови филологии (1965 – 1988)* [Annals of the Faculty of Classical and New Philologies]. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2011.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Катя Ганева

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

FUNCTIONAL APPROACH TO TEACHING RUSSIAN

Katya Ganeva

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article examines the functional approach in foreign language education, wide-spread in the contemporary system of communication. The author pays special attention to the possibilities of using the functional approach through the different stages of the learning process: selection of the material, presentation, automation of habits, general summary.

Key words: communicative system of learning, functional approach, selection of material, presentation, automation, general summary

Современная система обучения иностранному языку отличается своей коммуникативной направленностью. „Коммуникативное обучение – это не только способы работы, ее организация, но целостная система, согласно которой язык понимается как средство общения, которое зависит и от говорящего, и от слушающего“ (Акишина, Каган 2004: 25). Под овладением языком на современном этапе развития методики имеется в виду формирование коммуникативной компетенции или формирование способности и готовности для осуществления межличностного и межкультурного общения с носителями языка по определенным в программе темам.

Условно развитие методики можно разделить на два периода: докоммуникативный и коммуникативный. Разница между докоммуникативными и коммуникативными методами состоит в том, что докоммуникативные методы не учитывают потребностей и вообще присутствия личности в учебном процессе и сосредотачивают свое внимание только на овладении формой высказывания. Недостатком тра-

диционного обучения является заучивание слов и грамматических правил в отрыве от речевых функций. Введение коммуникативных методов в практику обучения совершенно меняет учебный процесс по русскому языку. Коммуникативные методы предполагают изучение русского языка во время совершения действия с языковым материалом, поэтому основной единицей обучения является не *слово* и *фраза*, а *речевой акт* – передача какого-то смысла при помощи определенных языковых средств, для удовлетворения конкретных коммуникативных потребностей, желаний, интенций участников в общении. Принято считать, что коммуникативная система обучения базируется на трех подходах: личностно-ориентированном, функциональном и деятельностном.

Цель данной статьи поделиться нашим практическим опытом о том, как может применяться функциональный подход при обучении русскому языку в болгарской средней школе на начальном этапе обучения. На основе функционального подхода создана серия учебников русского языка как второго иностранного для пятого, шестого и седьмого классов под руководством автора данной статьи.

Многие вопросы, связанные с проблемой функционально-направленного обучения языку получили освещение в трудах Пассова, Скалкина, Гальсковой, Акишиной. В статье мы ссылаемся в основном на исследования Пассова и Акишиной.

На наш взгляд, вполне права Акишина в своем утверждении о том, что „владение языком – это способность учащихся решать коммуникативные задачи, а нормированность речи, умения употребить нужную форму – это промежуточная задача обучения“ (Акишина, Каган 2004: 26). Для современного обучения важное значение имеет единство функциональной и формальной сторон речевой деятельности, т.к. форма не только не функционирует в отрыве от ее функции, но и не усваивается без нее. Часто практика преподавания русского языка в школе показывает, что учителя стремятся преподавать последовательно сначала форму, затем ее функцию. Как справедливо отмечает Пассов, „нередко можно наблюдать, как учащиеся, зная слова, умея образовать ту или иную грамматическую форму, оказываются не в состоянии использовать все это в говорении. Причину следует искать в стратегии обучения, которая предписывает предварительное запоминание слов или „затренирования“ грамматической формы в отрыве от выполняемых ими речевых функций. В результате этого, слово или форма не ассоциируются с речевой задачей (функцией) и затем при необходимости выполнения той или иной функции не при-

поминаются: переноса не происходит... Вот почему следует положить в основу иноязычного образования принцип функциональности“ (Пасов 2007: 35). Современная коммуникативная методика предлагает проводить обучение грамматике на функциональной и на ситуативной основе. Это означает, что грамматические явления усваиваются не на системном уровне как формы и структуры, а как средства выражения определенных мыслей, отношений, коммуникативных интенций. Учебный материал в коммуникативных системах организуется не по грамматическому, а по понятийно-функциональному принципу, т.к. содержанием обучения языку являются не языковые структуры, а семантические понятия и социальные функции. Для современного урока характерна работа в группах и парах, а деятельность учащихся является либо иммитацией реального общения, либо подлинным общением на иностранном языке.

Функциональный подход применяется на всех этапах учебного процесса: на этапе отбора языкового материала, на этапе его презентации, на этапе его автоматизации, на этапе обобщения. Рассмотрим сначала как применяется функциональный принцип на этапе отбора языкового материала. Принято считать, что современная система обучения отличается функционально ориентированным отбором материала, поэтому при отборе сначала надо составлять коммуникативный минимум с его двумя компонентами – тематическим и ситуативным, так как тематический и ситуативный минимумы отражают межличностное и социальное общение, и только после этого следует приступить к созданию аспектных минимумов. И, поскольку каждая тема снабжена соответствующим языковым материалом, то именно этот языковой материал должен учитываться при составлении аспектных минимумов. Лексический минимум – это тот минимум слов и сочетаний, который является необходимым и достаточным для осуществления коммуникации на русском языке. Есть слова, связанные с выражением наших важнейших жизненных потребностей, например, связанные с существованием человека, с питанием, с окружающим миром, с нашими чувствами. Именно такие слова должны войти в лексический минимум. „Отобранные лексические единицы должны хотя бы в минимальной степени обслуживать основные ситуации и быть достаточными для обсуждения проблем общения на заданном уровне“ (Пасов 1991: 86). При отборе слов в лексическом минимуме следует придерживаться следующих критериев: слова должны обладать коммуникативной ценностью, высокой частотностью употребления и высокой словообразовательной возможностью, а один из важнейших

подходов при отборе грамматического минимума – это функционально-ситуативный подход к описанию и организации учебного грамматического материала. При решении вопроса об отборе грамматического материала необходимо создавать такой минимум, который был бы посилен для усвоения и достаточен для выполнения коммуникативно-значимых задач в продуктивных и рецептивных видах речевой деятельности., В современной методике главным принципом отбора грамматики является коммуникативная оправданность формы, т.е. отбор и введение материала тогда, когда в нем есть коммуникативная потребность, когда созданы условия для его использования в общении“ (Акишина, Каган 2004: 141). Или иными словами, необходимая грамматика вводится и закрепляется в характерных для ее функционирования ситуациях.

Функциональный подход соблюдается не только при отборе языковых средств, но и при презентации языкового материала. Как было уже сказано, в современном уроке функциональный подход связан преимущественно с направлением изучения языка от значения к форме. На каждом уроке учащийся должен понимать, для чего предлагается ему та или иная языковая форма. Языковые формы вводятся не для простого их заучивания, а для выражения с их помощью определенного содержания. Например, в начале урока учитель сообщает: *На этом уроке вы научитесь рассказывать о своих планах на будущее, для этой цели вам поможет будущее время глагола.* Или: *На этом уроке вы научитесь сообщать кого нет в классе, если вы дежурные, или чего нет в холодильнике, если собираетесь в магазин за покупками, для этой цели вам поможет родительный падеж при отрицании.* И так как текст является образцом того, как функционирует язык, при коммуникативном подходе он служит исходной и конечной единицей обучения. Авторам современных учебников рекомендуется организовать введение нового материала с учетом его естественного функционирования в речи, поэтому при введении используется в основном учебный текст, диалог или полилог. Приведем два примера из действующих учебников: полилог из учебника для пятого класса „Друзья“, при помощи которого предъявляются некоторые грамматические структуры дательного падежа и электронное письмо из учебника для седьмого класса, при помощи которого вводится множественное число одушевленных имен существительных и прилагательных в винительном падеже. Тема урока в пятом классе „*Сценарий к празднику*“ (Ганева и коллектив 2006: 72).

Мама: У бабушки скоро юбилей. Давайте обсудим, как подготовиться к празднику.

Света: Сколько лет бабушке?

Папа: Ему исполнится 70 лет. Я приглашу гостей.

Бабушка: Я свяжу теплый свитер – бабушке всегда холодно.

Славик: А я напишу сценарий праздника.

Мама: Бабушке очень нравятся мои пироги. Я испеку ему праздничный пирог.

Света: А я помогу Славику написать сценарий и нарисую красивую открытку.

После предъявления диалога следуют вопросы, уточняющие как форму, так и функции предъявленного грамматического явления.

Тема урока в седьмом классе „**С новосельем!**“ (Ганева и коллектив 2008: 72). Урок начинается со следующего письма:

Здравствуй, Коля!

Скоро у нас новоселье. Правда, уже один раз мы его отпраздновали. Тогда мы только переехали и у нас не было еще новых знакомых. Поэтому к нам пришли в гости только наши соседи. Праздник получился очень веселым, хотя в квартире у нас почти не было мебели: столов, стульев, кресел. Не хватило и посуды: тарелок, вилок, ножей. Пришлось взять у соседей. Они прекрасные люди!

*Ко второму новоселью мы уже закончили ремонт. Купили мебель и посуду. Опять позовем **новых соседей**. А еще я приглашу **моих школьных друзей**, мама и папа – **своих коллег по работе**. Ждем в гости и **близких родственников – бабушек, дедушек, двоюродных братьев и сестер**.*

Как видно из указанных примеров, учащиеся не заучивают теорию, а знакомятся с новыми грамматическими явлениями на примере их функционирования в речи. При функциональном подходе, благодаря подобному предъявлению языкового материала, учащиеся наблюдают закономерности и сами формулируют правила, что делает их активными участниками в учебном процессе, а сам урок – более интересным и увлекательным.

Функциональный подход применяется и на этапе автоматизации навыков. Известно, что грамматическая компетенция формируется на основе речевых актов. Во время использования речевых актов усваиваются и грамматические правила, и операции по сочетанию слов, при помощи которых совершается речевое действие. В современном уроке большая часть времени отводится упражнениям, т.к. упражнение является единственным средством формирования навыков и умений. Место

языковых упражнений сильно ограничено в современном учебном процессе. Сегодня их применяют в различных вариантах только тогда, когда это действительно нужно, например, на этапе первичного формирования навыков. В основном, однако, формирование навыков проводится на рече-коммуникативном уровне при помощи условно – коммуникативных упражнений. Их основная цель – усвоение всего языкового материала и формирование навыков (автоматическое использование этого материала) во время совершения речевого акта. Мотивы совершаемой деятельности отвечают коммуникативным потребностям человека: что-то описать, сообщить, передать какую-то информацию, о чем-то спросить, кого-то уговорить, кому-то что-то предложить и т.д. Они формируются в ситуации общения, имитируя реальный коммуникативный и речемыслительный процесс. Эти упражнения связаны с решением задач коммуникативного типа и результатом их выполнения является высказывание. Они построены таким образом, чтобы неизбежно вызвать употребление конкретного грамматического значения. „Упражнения, нацеленные на овладение грамматическими формами, должны предлагаться так, чтобы все время обращалось внимание на обусловленность употребления этих форм и конструкций их функциями и задачами общения, чтобы у учащихся складывалось убеждение: использование не той формы разрушает ситуацию, затрудняет понимание, искажает общение... Грамматические упражнения должны создавать условия для показа изучаемой формы и конструкции как динамической единицы, играющей вполне определенную функционально-коммуникативную роль в общении и выражении мысли“ (Занин 2009: 263). Например, если мы хотим, чтобы наши учащиеся использовали в речи повелительное наклонение, то вместо языкового упражнения: *От данных глаголов образуйте повелительное наклонение*, изменяем задачу, передавая ей коммуникативный смысл: *Вы смотрели вчера вечером фильм, а я не смотрела. Посоветуйте мне, стоит ли его смотреть?* В ответах возможны 2 варианта: *Посмотрите, фильм очень интересный. Не смотрите, фильм ужасный.* Или упражнение, направленное на усвоение условного наклонения: *Скажите, что бы вы сейчас сделали, если бы у вас был 1 час свободного времени.* Следующие примеры приведены из учебника для седьмого класса „Друзья“. При изучении видов глагола авторы предлагают следующие условно-коммуникативные упражнения:

Скажите, что то, о чем вас спрашивают, еще не сделано.

Образец: *Витя, ты уже списал упражнения? – Нет, я еще списываю.*

Катя уже записала расписание уроков? Ребята уже заказали обед? Вы уже придумали конец рассказа? Ты уже отгадал загадки? Иван уже перечитал эту книгу?

Покажите, что данные действия могут быть мгновенными.

Образец: кашлять – один раз кашлянуть

прыгать – быстро ...

вздыхать – тяжело...

шептать – тихо ...

стучать – один раз...

подчеркивать – старательно ...

отдохнуть – хорошо...

Поговорите с другом / подругой. Он/ она предлагают вам сделать что-то, но вы говорите о том, что не можете сделать это сейчас.

Образец: слушать – написать сочинение

– Пойдем ко мне слушать музыку.

– Хорошо. Но только вначале я напишу сочинение.

Употребите следующие слова и словосочетания: гулять – сделать уроки; кататься на лыжах – решить задачу; смотреть фильм – выучить стихотворение; играть – составить план текста (Ганева и коллектив 2008: 22, 23).

При изучении кратких прилагательных авторы предлагают следующее упражнение:

Выразите свое восхищение красотой природы. Работайте по образцу.

Образец: Отправляйся в близкий лес! Как он... и ...! красивый, веселый

Как он красив и весел!

Посмотри на старый дуб! Как он ... и ...!

высокий, могучий

Вдохни утренний воздух! Как он ... и ...!

чистый, свежий

Полюбуйся белой березкой! Как она ... и ...!

высокая, стройная

Взгляни на весеннее небо! Как оно ... и ...!

высокое, чистое

Подари маме первые цветы! Как они... и ...!

свежие, душистые

Конечно, на уроке должны доминировать коммуникативные упражнения. Их основная цель – формирование умений вести творческую речь путем последовательного совершения отдельных речевых актов, направленных на общую цель порождения текста. Такие упражнения помогают учащимся продуцировать тексты в ситуациях общения, максимально близких к естественным. К ним относим задачи – обсуждения, споры, дискуссии, совместное выполнение разных проектов и т.д.

Многие преподаватели утверждают, что при предъявлении материала на функциональной основе часто получается разрозненность, которая мешает увидеть обобщенную систему языка, т. к. введение того или иного материала диктуется нуждами общения в конкретном уроке. В результате отсутствует работа над языковой системой, а грамматический материал как бы дробится. Вполне уместно возникают вопросы: следует ли довольствоваться разрозненным усвоением грамматического материала, или его нужно систематизировать? Можно ли овладеть иностранным языком, не зная системы данного языка? Ответ на эти вопросы дает Костомаров, который справедливо отмечает, что „... это достигается организацией на определенном этапе обучения (по мере накопления материала) грамматических обобщений, цель которых показать полную парадигму падежных форм... проследить систему грамматических признаков каждой части речи и т.д.“ (Костомаров 1984: 19). Цель таких обобщительных уроков – составление целого из отдельных фактов, чье употребление было продиктовано отдельными ситуациями, поэтому на таких уроках функциональный подход сочетается с системным. Приведем в качестве примера урок – обобщение о винительном падеже, который разработали со студентами – русистами во время их педагогической практики... Его можно провести как непринужденный разговор о поездке на море.

Учитель проводит следующую беседу:

Любите ли вы море? Давайте сегодня поедем на море.

На доске преподаватель записывает: *Ехать куда? В Варну, в Бургас, на море.*

А когда мы поедем на море? Используйте в ответах названия дней недели.

На доске преподаватель записывает: *Ехать когда? В субботу, в воскресенье.*

Дальше учитель говорит: *Давайте сначала пойдём на вокзал, чтобы купить билет. Известно, что Иван и Марина всегда опаздывают.* На доске преподаватель записывает: *Купить что? Билет, минеральную воду.*

Ждать кого? Ивана, Марину.

И так, говорит преподаватель, мы сели в поезд и во время поездки мы разговариваем. На доске записывает: *Разговаривать про кого? про что?* Следует обобщение на системном уровне: *Какой падеж нам помог поехать на море? На какие вопросы отвечает В.п.? Куда?, Когда?, Кого?, Что?, Про кого?, Про что?. Какие предлоги употребили в ответах? Какие значения Винительного падежа использова-*

ли? Проследите за тем, как изменяются окончания одушевленных и неодушевленных существительных в Винительном падеже.

Конечно, подобная работа проводится в основном на начальном этапе обучения. На продвинутом этапе следует более углубленно работать над языковой системой, а обобщения следует проводить на функциональной основе, типа: способы выражения в русском языке временных, пространственных, причинных отношений и т.д.

В конце можем сделать следующие выводы:

Функциональный подход лежит в основе современной коммуникативной системы. Он используется на всех этапах урока: на этапе отбора материала, на этапе презентации нового материала, на этапе автоматизации, на этапе творческого применения знаний в спонтанном потоке речи, на этапе обобщения.

При функциональном подходе доминируют условно-коммуникативные упражнения за счет языковых, с преимущественной ориентацией на значение. Функциональный подход повышает мотивацию к изучению языка, потому что учащийся сразу совершает коммуникативные действия при помощи изучаемых языковых форм, а не как было в традиционной методике – учить сейчас, а говорить потом. Кроме того, при функциональном предъявлении языкового материала учащиеся становятся активными участниками учебного процесса – сами могут делать наблюдения и выводы об языковых закономерностях.

И на последнем месте этот подход отвечает современным требованиям к изучению русского языка, а именно – практическое владение языком, ситуативное введение материала, формирование коммуникативной компетенции у учащихся со всеми ее составляющими компонентами. В конце мы хотим выразить надежду, что наш опыт в применении функционального подхода в обучении русскому языку окажется полезным преподавателям в поиске их творческих вдохновений.

ЛИТЕРАТУРА

- Акишина, Каган 2004:** Акишина, А., О. Е. Каган. *Учимся учить*. Москва: „Русский язык“, 2004.
- Галскова 2003:** Гальскова, Н. Д. *Современная методика обучения иностранным языкам*. Москва: АРКТИ, 2003.
- Ганева и коллектив 2006:** Ганева, К. Г. и коллектив. *Учебник русского языка для 5 класса*. Пловдив: „Летера“, 2006.
- Ганева и коллектив 2006:** Ганева, К. Г. и коллектив. *Учебник русского языка для 5 класса*. Пловдив: „Летера“, 2008.

Занин 2009: Занин, В. Ф. Просто грамматика. // *Живая методика*. Под ред. Т. Г. Волков. Москва: РЯ, 2009, 261 – 335.

Костомаров 1984: Костомаров В. Г. *Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам*. Москва. „Русский язык“, 1984.

Пасов 1977: Пасов, Е. И. *Основы методики обучения иностранным языкам*. Москва: „Русский язык“, 1977.

Пасов 1991: Пасов, Е. И. *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению*. Москва: „Просвещение“, 1991.

Пасов, Кибирьова, Коларова 2007: Пасов, Е. И., Л. В. Кибирева, Э. Колларова. *Концепция коммуникативного иноязычного образования*. Санкт-Петербург: „Златоуст“, 2007.

Скалкин 1983: Скалкин, В. Л. *Коммуникативные упражнения на английском языке*. Москва: „Просвещение“, 1983.

ДОКТОРАНТИ

**ПО ВЪПРОСА ЗА ОПОЗИЦИЯТА
„СВОЕ – ЧУЖДО“ В БЪЛГАРСКИЯ ФОЛКЛОР
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ ПОСЛОВИЦИ И ПОГОВОРКИ)**

Елена Нейчева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ABOUT THE OPPOSITION *OWN-FOREIGN*
IN BULGARIAN FOLKLORE
(IDIOMS AND PROVERBS)**

Elena Neycheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article is about the opposition “own-foreign“ in Bulgarian folklore. Examples are selected from dictionaries of idioms and proverbs that show typical categories which include this opposition. The opposition “own-foreign“ exists in all aspects of Bulgarian people’s life – home, the family, moral and educational standards, in regulating relationships. The valuable is connected with “the own“, while the less valuable – with “the foreign“. The “own“ is always correct, good, beautiful, useful, elevated. The “foreign“ is incorrect, bad, terrible, undue, disparate.

Key words: own, foreign, folklore, proverbs, idioms

В житейския си път, както е известно, човекът има много променящи се характеристики – социална среда, класова общност, възрастова група, но една от тях е изначална – неговата етническа самоличност. Разбира се, човек не се ражда руснак, българин, грък, турчин, а става такъв. Въпросът е тъкмо в ролята на това ставане за формирането на човешката личност. Етнизъмът е гледна точка на личността към света от позицията на собственото му съзнание за етническа принадлежност. Етничното има общочовешко значение и е предпоставка за самоутвърждаване на човека по посока на общочовешкото, на родово определящото в съдбата на отделния индивид. И колкото и да са банални изразите като „борба за българщина“, „български родов

корен“ и т.н., те подсказват, че става дума не само и не толкова за опазване на своето, колкото за съхраняване на един фундаментален принцип на човешкия свят – принципа за необходимото и достатъчно многообразие, благодарение на който се разгаря социално-историческото творчество на човечеството. В този смисъл борбата за „своето“ е борба за света, борбата за национална идентичност е висша добродетел. Т.е. етнизъмът не е фактор за самоотлъчването на човека от света, а форма на приобщаването му към него.

Процесът на създаване на българската народност като етническа цялост завършва към края на IX и началото на X в. Това е времето, когато европейските народи заемат своето място върху етнокултурната карта на Стария континент.

За да опознаем и разберем даден тип култура, се изисква да се познават преди всичко нейните носители в различните аспекти на същността им – етническа, социална и психологическа. Във фолклора се ръководим от презумпцията, че човекът е определящ фактор и феномен на културата, като не само я създава и развива, но в този процес създава и моделира и самия себе си.

Във фолклорната култура липсва категорията *свободно време* като ниша за културно производство. Времето на човека се е разпределяло между труда, празника и ритуала. „Тези три обобщени типа дейност поражда ситуации, в рамките на които според традицията се възпроизвеждат точно определени текстове на културата“ (Бочков 2002: 40).

Пресъздаването на един и същ фолклорен текст, дори и след кратък времеви интервал, вече представлява два разновременни варианта. Именно това е един от важните аспекти на устния разказ – присъствието на колективни стереотипи, версии на преживяното. Съществува и речева вариативност не само като диалектни разлики, но и като реален билингвизъм в отделни региони със смесено население. „Паметта в случая не е сбор от информация, която се актуализира, а процес на творене, чрез който се съхраняват в думи най-важните моменти от живота, ценностите, които му придават смисъл, и посланията, които трябва да стигнат до околните“ (Фолклорната култура 2002: 54).

В далечното минало отделните фолклорни жанрове не са били равноправни помежду си. Църковните власти са се обявявали против всички видове обредни песни, против вълшебните приказки, клетвите и гаданията. Също така църквата се е отнасяла недоброжелателно и към любовните и хумористичните песни, „защото те със своята жизненост противоречат на аскетичния идеал през Средновековието“

(Христоматия 1991: 229). За разлика от много други дялове на народното творчество по това време пословицата е един позволен жанр и даже е доста близка до литературата – писателите употребяват народни пословици в своите произведения и обратно – пословици с книжовен произход постоянно навлизат в народната среда. (Въпреки че като книжовни се отбелязват предимно такива, които са с библейски произход, т.е. взети от свещените книги.).

Пословиците и поговорките са многобройни и са най-разпространените народни умотворения. Те са свидетелство за мъдростта на народната душа, носители на традиционната нравствена култура. Те разкриват същността на човешките действия и постъпки като добродетелни или порочни. Самото възпитание при липсата на училище се е извършвало през вековете и чрез внушенията на народната мъдрост. Когато здравият смисъл се съчетае с опита, мисълта се избистря и се намират най-точните езикови начини за изразяването ѝ, каквито откриваме в пословиците и поговорките.

Още в праславянската семиотична система присъства цяла верига от бинарни опозиции: живот/смърт, небе/земя, ден/нощ, светъл/тъмен, близък/далечен, дом/гора, свой/чужд и пр. В тези случаи първият член има положително значение, а вторият – отрицателно. „Ние“, „нашата общност“, винаги е носител на положителна оценка: „своето“ е винаги правилно, добро, красиво, полезно, възвишено. Съответно „чуждото“ е свързано с негативни характеристики – неправилно, лошо, грозно, вредно, опасно, смешно.

Опозицията „свое – чуждо“ присъства в почти всички аспекти от живота на народа, като се започне от дома, семейството и се стигне до нравствено-възпитателните норми, регулиращи отношенията с другите.

Жилището е първата крачка във формирането на понятие за пространство в човешкото съзнание. Обособяването на неговата вътрешна структура е и акт на свързване на микрокосмоса с макрокосмоса. В същото време сакралната точка в дома е огнището. Срещу това стои периферността на останалите обекти в къщата – напр. на вратата (или прага). Позитивната ценностна натовареност на обектите „двор“ и „дом“, „гнездо“ присъства мощно във фолклора и разбира се, в пословиците като символ на „своето“, мило, скъпо на сърцето.

„У дома и стените помагат“

„Бащино огнище, топло пепелище“

„На чужда къща комат не дават“

„По-добре в свой курник, а не в чужд сарай“

„Свека квачка на гнездото си е яка“

„Своя къщица, своя слободица“
„Секи е на къщата си господар“
„Секи петел на бунището си пее“
„Секи рак в дупката си е силен“
„Сяка квачка на свой полог излупва“
„Сяко куче пред вратата си лае“
„Сяко пиле на гнездото си пее“

За население, занимаващо се предимно със земеделски труд, важно е осигуряването на благополучие, плодородие и здраве. Трудът се приема като съзидателен процес, резултатите от който принадлежат на човека, взел непосредствено участие в него. В този смисъл плодовете на труда представляват собственост на всички членове на семейството и се ползват за удовлетворяване на нуждите им. Изработеното със собствените ръце е по-сладко от взетото наготово. Народът казва:

„По-добре своя леца от чужда кокошка“
„Печеленото с чужд труд лесно се изяжда“
„Горчив е чуждият хляб“
„Чужда чорба ситост не държи“
„По-добре свое яйце, а не чужда кокошка“

Привързаността към земята, подхранваща пословичното трудолюбие на българина, е отразена в примерите:

„Мойта земя да ми пие кръвта, а не чужда“
„По къра няма чужди гроб“

Именно затова народът не може да се примири с мързела и го заклеймява като един от най-ужасните пороци.

„Тежко на Ката чуждо млеко да чака“
„Който се надее на чужда трапеза, той гладен остава“

Народното творчество „рядко преминава границите на народно-битовото, рядко навлиза в гражданските отношения и борби“ (Христоматия 1991: 185). В патриархалното общество родителите и старите хора се радват, общо взето, на уважение и почит. Мъжът и жената са пазители на дома, на семейното огнище. В редицата на „своите“ жената е тази, която отговаря за подредбата, домакинството, отглеждането на децата.

„Жена трябва и за добро, и за зло“
„Мъжът е гостенин вкъщи“
„Мъжът държи къщата, жената я краси“
„Бий жена си – бий главата си“

Именно заради това нейно ограничаване предимно в пространството на дома или въпреки него „мъжкото“, съответно бащинството, е на върха на ценностната пирамида. В опозицията „мъжко/женско“ то е маркираният член, който влиза в една семантична редица с категории като „чист“, „силен“, „справедлив“.

„Бащина поука – синова сполука“

„Бащина благословия къща зида“

И обратно – жената се оказва в немаркирана позиция и се асоциира с понятия като „слабо“, „нечисто“, „грешно“, „опасно“. Като цяло образът ѝ е противоречив поради консерватизма на патриархалното общество.

В семейно-битовите образи са отразени и постоянните дребнави разправии между членовете на семейството. Често между „своите“ и дошлите отвън се създават сложни, заплетени отношения, които тровят живота на семейството и са намерили силен отзвук в народното творчество. Димитър Осинин обяснява това с песимистичната настроеност на българина, който вижда и отбелязва предимно нерадостното, отрицателното.

„Братята са братя, па и те се скарват понякога“

„Брат за брата умира, но и брат брата убива“

„Брат на брата по-дълбоко очи вади“

„Братска злоба мяра няма“

„Зет като лед, син като млин“

„Пред хората мед, пред своите оцет“

Свекървата е обикновено набеденият зъл дух в семейството, а положението на невестата е важен проблем. Тя е преди всичко чужд човек и я третират като такъв, както чуждото пиле всички го кълват. Колкото и неволно и без злоба да става това, тя като чужда понася тежко и най-малкия укор.

„Свака свекърва своята снаха мрази“

„Зет син не става, нито снаха – дъщеря“

„Чуждица, не своица“

„Били се етървите, изпатила свекървата“

Но разбира се, има и примери за това, как

„Кръвта вода не става“

„Брат брата не храни, ама си го брани“

„Брат брата не храни, ама тежко, който го нема“

Значимостта на детето проличава в няколко интерпретативни аспекта. От една страна, то е представено като „притежание“, „собственост“:

*„Свека крава своето теле лиже“
„Сяка квачка около своите пилета квачи“*

От друга страна, децата са релевантни за социалния статус на „стопанина“:

*„Каквато козата, таквоз и ерето“
„Каквато крушата, такваз и крушката“
„Каквато кравата, таквоз и телето“
„Каквато майката, такваз и дъщерята“*

Моралът на народа е неизчерпаем източник на високи нравствени добродетели. В рамките на тези добродетели се проявява и категорията „свое – чуждо“. Могат да бъдат обособени следните тематични полета с положителна конотация:

А) умереност и скромност:

*„В чужд манастир свой псалтир не чети“
„В чужда къща не си простирай краката“
„В чужда манджа сол не туряй“
„Не се бъркай в чужда работа“*

Б) честност, почтеност:

*„Счупен съд е чуждият дом и тесен кладенец чуждата жена“
„Да ти не влязва в къщата чужд гвоздей“
„Чуждата жена не е жена“*

В) човечност:

„По-лесно е да бъдеш с чуждото добро добър“

Същевременно на присмех се подлагат или се осъждат редица човешки слабости и пороци. Тук са налице следните тематични полета с отрицателна конотация:

А) алчност:

*„Имаш ли око на чуждото, не виждаш своето“
„Хлъта като куче по чуждите пари“
„Моето си е мое, чуждото е общо“
„Щото е твое, то е и твое, и мое, а щото е мое, то е само мое“*

Б) завист:

*„Комшийската кокошка се вижда като гъска“
„Комшийската кокошка се по-голяма от нашта“
„Комшийската кокошка все по-едри яйца носи“
„Людската кокошка му се вижда като патка“
„Людското е сè по-голямо“
„У чужда коза по-много лой“
„Чуждо цвече рано цъфти“*

„Чуждото яйце е с два жълтъка“
„Чуждото е сè по-хубаво и по-сладко“
„Що е сладко, чуждо, братко“

В) експлоатация на труда:

„На чужд гръб лесно се живее“
„Бели ръце, чужд труд“
„Бели ръчички с чужди парички“

Г) непочтеност:

„С чуждо жито помана прави“
„С чужд хляб бащин помен не прави“

Д) нескромност, нахалство:

„Чегато с чужди уста гваче“
„С чужди уста хляб яде“

Е) използвачество:

„Който язди на чужд кон, отсред пътя пеш тръгва“
„Людското жито за душа по-лесно се раздава“
„На чужд гръб сто тояги са малко“
„От чужда торба е лесно за даване“
„С чужди пари евтино се купува“
„Рой роила с чужда сила“
„С людски ръце иска да вади кестените из огъня“
„С людски ръце лови змиите“
„С людско блюдо задуша“

Ж) кражба:

„Чужди пари пръсти горят“

Ако обобщим всичко дотук, виждаме, че ценното се обвързва със „своето“, а малоценното – с „чуждото“. „Своето“ е винаги правилно, добро, красиво, полезно, подредено, извисено. И обратно – „чуждото“ е неправилно, лошо, грозно, излишно, объркано, принизено.

Срещат се пословици и поговорки, които будят недоумение как са създадени от един и същ народ. Те са пълни антиподи по своето значение, напр.:

„Чуждата жена не е жена“ – „Чужда булка кости няма“
„Сама ръка и в морето не може да се измие“ – „Всяка коза за свой си крак“

Това вероятно произтича от факта, че здравият разум ни съветва да постъпваме по различен начин, когато сме поставени в различни ситуации: от една страна, своето отражение дават морално-битовите традиции и навици, а от друга – динамиката на житейските ситуации.

Интересни са разсъжденията на Юрий Венелин по повод на фолклора на балканските славяни. Той казва, че има народи, в чиито песни не ще открием нито капка кръв. Там има „разврат, вероломство, интриги, безчестие, дори магии или отрова, но ни една капка кръв: ни сабя, ни кинжал, ни дори ножче. Но балканските славяни не са такива хора, у тях във всичко трябва да има трагедия. Походката им е права, величествена, театрална, животът им е трагическа драма“ (Христоматия 1991: 8).

Друго, което прави впечатление, е, че в същинските български пословици не се говори за любов... Както казва Славейков, те коментират и осветляват външния живот, обществените отношения, борбите на човека със съдбата, с неволята на живота... Любовта бяга от пазара на живота. Тя търси самотност.

Образът на *чуждото* или *своето* присъства в доста голям брой пословици и ако се задълбочим, бихме го открили в изразите:

„*Боже опази от влашки вълци и от беломорски гърци*“

„*Турчин побратим и калугер девер не хващай*“

и др. подобни, защото например в епоса линията на разделяне на пространството е по оста „свое“ – „чуждо“, като някои области са се смятали за „свои“ – Софийското поле, Прилеп, а други – за „чужди“ – Влашка земя, Анадола и т.н.

В пословиците, тези кратки житейски максими, откриваме преплитането на личен и колективен опит. Често темите произтичат от лично преживяно или звучат като декларации от името на поколението. Различни са моделите на обобщаване и интерпретация на опита, но това, което категорично може да се каже за пословиците, е, че те отразяват националния характер, защото са вид реакция, отношение и оценка на действителността. Както казва М. Семов: „Характерът се определя от фактори, а се изразява в реакции, в отношение към ценности“ (Семов 2001: 103). А както виждаме от примерите горе, във вековете българинът е съхранил морала, етичните норми като част от националния характер, което доказва твърдението, че характерът на един народ е много по-постоянен и по-трудно изменчив от бързо променящите се исторически условия и обстоятелства. „Свое“ и „чуждо“ присъстват в съзнанието му като символи на родното и далечното, на семейството и – „другите“, на личното, неприкосновеното и общодостъпното и рядко отношението му излиза извън рамките на тези постулати.

ЛИТЕРАТУРА

- Бочков 2002:** Бочков, Пл. *Увод във фолклорната култура*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2002, 275 с.
- Динеков, ред. 1972:** Динеков, П. *Проблеми на българския фолклор*. София: Изд. на БАН, 1972, 428 с.
- Семов 2001:** Семов, М. *Българска народопсихология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001, 827 с.
- Славейков 1954:** Славейков, П. Р. *Български пословици*. Под ред. на М. Арнаудов. София: „Български писател“, 1954, 644 с.
- Станков 2004:** Станков, Д. *Нравствената култура на българския народ*. София: АРС, 2004, 495 с.
- Фолклорната култура 2002:** *Фолклорната култура и човекът*. Съст. Кр. Кръстанова, Ир. Бокова. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2002, 115 с.
- Христоматия 1991:** *Христоматия по българска фолклористика*. Съст. Г. Данчев, А. Калоянов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991, 315 с.

ЕЗИКОВАТА ПОЛИТИКА НА „ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК“ (1848 – 1862) – ТОЛЕРАНТНОСТ И ПРИЕМСТВЕНОСТ

Таня Бучкова

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE LANGUAGE POLICY OF THE *TSARIGRADSKI NEWSPAPER* (1848 – 1862): TOLERANCE AND TRADITION

Tanya Buchkova

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The newspaper „Tsarigradski vestnik“ turns out to have had the longest life during the National revival period. The newspaper not only reflects but also influence the language issues. This would not be possible without its language policies. A democratic and tolerant language policy that does not exclude literary heritage and allows for the reformative spirit to settle permanently on the pages. There are articles on all important language problems and the articles offer many ways of solving those. It is important to emphasize that the authors of articles in the „Tsarigradski vestnik“, for the most part, see literary language from a functional perspective.

Key words: National revival, literary language, language policies, literary heritage

„Цариградски вестник“ започва съществуването си като информационно издание, но за 15 години се превръща в нещо много повече¹. В статията „Къмто четците на вестника ни“ от 16.02.1848 г., бр. 7, се говори за информационната му програма. Тази програма е лесно обяснима: по онова време в Европа са модерни информационните вестници, а османската управа трудно би толерирала съществуването

---

¹ Настоящото изследване се осъществява в рамките на проект „Българската националноезикова политика и концепции за езиково и литературно наследство в условията на европейска интеграция и глобализация“ и с финансовата подкрепа на фонд „Научни изследвания и мобилни проекти“ към поделение „Научна и приложна дейност“ при Пловдивския университет.

на печатно издание с различен характер, а „проглеждащият“ към света и към себе си българин има нужда от знание и информация. От тази гледна точка политиката на създателя и първи редактор Богоров е изключително навременна и правилна. Изобилстват новини по темите на образованието и просветата (смятани за ключ към духовна и политическа независимост), информация по църковния въпрос, множеството текстове на сътрудници разказват за живота на обикновения българин: прибиране на реколтата, сватби, погребения, оплакване от съдържателя на градското кафене, нападения на разбойнически дружини, природни бедствия и др. Печатат се международни и държавни новини: съобщения за държавни мероприятия, административни промени и др. Литературата, българска и чужда, също присъства на страниците на вестника: стихове, нравоучителни и познавателни четива, писмовници, пътеписи, цели романи излизат в продължение на няколко броя („Чудесиите на Робинсона Крусо“ на Д. Дефо, „Индийска хижа“ и „Павел и Виргиния“ на Бернарден дьо Сен Пиер, „Кавказки пленници“ от Ксавие дьо Местр, „Памела оженена“ от Карло Голдони и др). Почти във всеки брой има творби от Кр. Пишурка, А. Гранитски, М. Николов, Й. Хаджиконстантинов-Джинот, Н. Катранов, П. Р. Славейков и др. Поместват се множество фолклорни материали: народни песни, обичаи и др. Рубриката „Народно просвещение“ представя в началото педагогически текстове за подобряване на възпитанието и обучението на ученици и учители („Советования към наставниците на първоначалните училища“, 11.11.1850, № 9), в рубриката „Български“ се съдържат новини от българските земи с акцент върху образованието, българските училища, новите книги и учебници, поставят се въпроси за българския език и правопис, водят се филологически дебати и се отразява борбата срещу елинизаторската политика. Има и сведения за произхода и историческото минало на българите. В тези рубрика сътрудничат и ученици от Скопското училище, препечатват се материали от чужди вестници („Босфорски телеграф“, „Амалтия“ и др.). В рубриката „Българска писменост“ се поставят актуалните въпроси за традиционния правопис и „естественото правописание“, водят се спорове за употребата на някои буквени знаци и определителния член. Информационните рубрики „Български вести“ и „Болгария“ съдържат кратки новини от градове и села. Богоров пръв въвежда платените обяви, за да подпомогне финансовото обезпечение на изданието. Той работи почти сам при лоши материални условия и през 1850 г. вестникът се поема от Александър Екзарх. Новият редактор продължава информационната програма на Богоров и

новините (особено международните) са представени съгласно с официалната имперска политика. Църковният въпрос присъства и преобладава в броевете след 1856 г., т.е. след Парижкия мирен договор и издаването на Хатихумаюна (Боршуков 1976). На страниците на „Цариградски вестник“ се поднасят обилно негативни текстове за гръцкото духовенство и униатското движение. Въпреки трудностите по издаването и разпространението и неблагоприятните политически условия изданието печели редовни и дългогодишни читатели, и то във време, в което българинът се учи да чете и да пътува.

Тодор Бурмов е редактор на един брой и Ал. Екзарх отново поема своите задължения. Българинът още срича своето настояще и жаждата за знания и новини се утолява на страниците на вестника – неговият, по-евтин и гъвкав инструмент на масовата информация. По време на Възраждането българските вестници нямат за цел печалба, те информират, просвещават, повлияват, желаят да повдигнат самочувствието на българина като такъв, да го подтикнат към лично и обществено отстояване на гражданските и религиозни права. Сътрудниците са учители, будни граждани, книжовници и различни представители на българската интелигенция. Популярността на „Цариградски вестник“ е огромна и това се дължи на правилната информационна политика, дълбоката ангажираност по всички български проблеми и достъпния журналистически език. Изпраща се във всички по-големи български (и в някои небългарски) градове в Империята, в много села и в чужбина. Негови читатели и слушатели са посетителите на малкото кафене и представителите на българската и чуждата интелигенция, на политическите и религиозните институции. Можем да заключим, че разпространението и популярността на „Цариградски вестник“ надхвърлят описаните на неговите страници абонати и населени места.

Столицата на Османската империя е гъсто населен, многоезичен град и българската колония съществува в условията на необходим и продължителен билингвизъм. Културният и просветният живот се развиват на всички нива и от всички възрасти: ученици и зрели мъже се занимават с обучение, журналистика, писателство, театрално изкуство, благотворителна дейност, издателска и разпространителска дейност, организират и участват в обществени прояви и др. Създават се просветни и благотворителни, търговски, печатарски и женски дружества с ясни цели, работеща структура и грижливо водена документация за членовете им, дейността и финансовото състояние. В Цариград се намират по-заможните и влиятелни българи, които работят за просвещаване на българския народ и зачитане на гражданските му

права. Някои от тях са: Стефан Богориди, Василяки Великов, Стоян и Вълко Чалъкови, Гавраил Кръстевич, Константин Райнов, д-р Стоян Чомаков, Никола Михайловски, Драган Цанков, Хр. Аранаудов, д-р Г. Вълкович, д-р Хр. Стамболски. Цариград започва да се превръща в най-важния културен, просветен и политически център на българите през Възраждането. Има повече от 25 търговски еснафа, които подпомагат материално църкви и училища. Българското население в столицата е представено от различни социални групи: работници, занаятчии, дребни търговци и прекупвачи, заможни търговци и служители в турската администрация във всичките ѝ кръгове, учители, вестникари, духовни лица, лекари и др., но и от различни диалектни групи. „Може да се каже, че почти всеки български град и всяко по-голямо българско село били пратили по един или повече свои представители... Там били застъпени почти всички по-главни български диалекти, носили² и типове“ (Начов 1925: 176). В такъв случай езиковата ситуация – за възрожденското общество и за българската колония в Цариград – „може да се нарече сложна езикова ситуация“ (Виденев 1982: 85) и се характеризира по-скоро с мултилингвизъм за икономически и просветно активната част от населението. Мнозинството българи в Цариград се състои от работници, занаятчии, ратаи, коняри, рибари и др., за които не е задължителен мултилингвизмът. Езиковата ситуация, в която се намират цариградските българи, е екзогlossenна и небалансирана (Швейцер-Николски 1978: 103).

„Цариградски вестник“ отразява и повлиява на езиковата ситуация и проблема за книжовния език, но не би могъл да постигне това без собствена езикова политика. Тя не е хаотична и променлива, а последователна и нелишена от гъвкавост. Свързана е със сложната езиковата ситуация на времето и е придружена с мултилингвизъм. Подхожда се от функционална гледна точка, вестникът се съобразява със социалните, културните, религиозните и историческите особености на проблема. Осъществяват се първите стъпки на диференциация на книжовния език, предизвикана от мисията му да изпълнява по-големите и различни изисквания, които има променящото се общество (Иванова 1994). В тезисите на Пражкия лингвистичен кръжок се подчертава, че тази диференциация води до съществени промени (разширяване и изменение) в речниковия състав (Виденев 2003: 255). В „Цариградски вестник“ тези промени са видими и дискутирани, но не са свързани единствено с речниковия състав. Демократичната и то-

² „Носили“ – носии, бел. моя.

лерантна езикова политика, която не изключва книжовното наследство, позволява на реформаторския дух да присъства постоянно на страниците на вестника (Иванова 1998). Пише се по всички важни езикови проблеми и се представят варианти за разрешаването им. Особено важно е да се подчертае, че повечето автори на статии в „Цариградски вестник“ виждат книжовния език от функционална гледна точка и различават общите признаци на книжовност, които познаваме днес. Според Ф. П. Филин книжовният вариант на даден език притежава признаци, които го поставят в по-специално положение спрямо другите. Цитираме популярните му определения: „1) обработеност; 2) нормираност; 3) стабилност; 4) задължителност за всички членове на обществото; 5) стилистична диференцираност; 6) универсалност във всички сфери на комуникацията; 7) наличие на устна и писмена разновидност (Филин 1981: 176).

Многофункционалността на езиковия стандарт обединява нацията и се превръща в една от нейните отличителни черти. За разлика от „езика на народа“ всеки книжовен език има създател и кодификатор. Кодификаторът контролира книжовната норма благодарение на собственения си престиж и в зависимост от управляемостта и предсказуемостта на развитието на книжовната норма. Когато тя влезе в широка употреба, ролята на кодификатора се ограничава до пазител на развойните рамки. В нашия случай българският периодичен печат и „Цариградски вестник“ са сред кодификаторите на книжовния език и разбира се, трябва да се прави разлика „между кодификатора на един книжовен език, изпълняващ функцията на официален държавен език – от една страна, и от друга – кодификатора на книжовен език без такава функция“ (Виденев 2003: 90). „Цариградски вестник“ изпълнява функциите на кодификатор поради няколко причини: той е престижен и авторитетен (най-дълго излизалият вестник, повлиял на културни, обществени и езикови процеси), предоставя поле за публична реализация на книжовноезикови модели и възможност за дискусия, спор, решение на проблеми и разпространение на информация до всеки, който пожелае да се информира, и има свързваща и обединяваща функция в съзнанието на обществото. Езиковата норма от своя страна е подвластна на настроенията на обществото, което я използва. Книжовният ни език е продукт на реформа и традиция едновременно. Когато традициите са все още силни, те се явяват като задържащ фактор, защото закрепват впечатлението, че реформите могат да засегнат (не)изградения книжовен език. Срещу традицията се изправя нуждата от правописно уреждане на говоримия език. Да се реформира кни-

жовният език, означава да се примирят двете начала: традицията и съвременното езиково състояние. Този конфликт между традиционалисти и реформатори неминуемо довежда до остри спорове, които можем да проследим на страниците на вестника.

Отново според Пражкия лингвистичен кръжок особенният характер на книжовния език се проявява в по-висшите му функции. Поради това при създаването на книжовния език се отделя голямо внимание на развитието на лексикалния фонд и процеса на интелектуализация. В по-мощен план пресата не е ново явление, но за българите тя е белег на новото и модерното и дори самото ѝ съществуване ускорява процеса на интелектуализация на лексиката. В „Цариградски вестник“ това се постига на практика: турцизмите се свеждат до минимум, използват се научни термини, нови понятия и се поощрява добрият и правилен изказ. Текстовете на сътрудниците се отпечатват без промяна, с което се демонстрира демократична езикова политика и се подчертава фактът, че все още не е достигнато до един езиков стандарт.

Хъдсън ни предлага една малко по-различна схема на фазите на кодификация, която включва и времето на усъвършенстване и приемане на нормата от населението: селекция на даден вариант, който да се развие в книжовен език, кодификация от съответната институция, функционално усъвършенстване – избраният модел трябва да може да обслужва всички сфери на обществения живот и при необходимост да се въведат нови условия на употреба на съществуващи форми, одобрение – съответното население трябва да възприеме този книжовен езиков стандарт и да го превърне в мощна обединяваща сила за държавата и белег за нейната независимост (Хъдсън 1995: 53 – 54). Възрожденските ни книжовници много добре осъзнават силата, която книжовният език има за постигане на националната ни независимост. Поради сложните държавни, икономически и социални условия не всички етапи на кодификация се случват и не в последователността, която теорията формулира.

В случая с нашия български книжовен език тези фази отнемат десетки години, защото липсва дълго време държавна институция, а възможностите на интелектуалния елит са силно ограничени от положението на социална зависимост в рамките на Османската империя, но това забавяне допринася за детайлно вглеждане в проблемните моменти. „Цариградски вестник“ успява да отрази именно онези елементи от структурирането на книжовния ни език, които имат решаващо значение за стандартизацията по-късно: правописния въпрос, употребата на определени буквени знаци и непостоянните пунктуаци-

онни правила (на практика няма такива), употребата на пълния член, традиционните граматични форми и разговорните форми, стилово обособяване на лексиката, допустими фонетични промени и др.

Както беше споменато, книжовни езици се създават в резултат на осъзнатата необходимост от употребата на устойчива книжовна норма. Обикновено колкото по-силно е съзнанието за принадлежност към дадена национална група, толкова по-ясно е изразена необходимостта на индивидите от тази общност да имат собствен книжовен език. Този книжовен език предполага наличието на няколко вида компетентност от страна на индивидите. Разбира се, не е задължително всички видове да са налични по едно и също време у всеки. Именно тези видове компетентност ни демонстрира „Цариградски вестник“ в своите текстове, статии, дописки и др.: езикова компетентност: знания по лексика, морфология, синтаксис и др., т. е. способност да се създават правилни и смислени изречения; социолингвистична компетентност: способността за ползване на езика съобразно със социалния контекст; стратегийна компетентност: знания и умения за компенсиране на недостатъци и затруднения при общуването с езикови и неезикови средства; дискурсна компетентност: способността да се създават свързани (кохезивни) и смислово единни (кохерентни) текстове с особеностите на определен регистър и дискурс. (http://www.belb.net/personal/dimitrova_m/obrazovanie%20i%20KE.pdf). С това вестникът поставя високи изисквания към езика, на който пишат неговите редактори, сътрудници и читатели, защото те са книжовниците на нашето Възраждане и техният език и компетенции да налагат определени норми (тогава не можем да говорим за езиков стандарт) са от голямо значение за развитието на книжовния ни език.

„Цариградски вестник“ се издава в съдбовно за българския народ време. Третата четвърт на XVIII в. се характеризира с разгарянето на църковните борби, Кримската война, увеличаване на потенциала и качеството на българската интелигенция, ускоряване на книжовната дейност, все по-остро се поставя въпросът за основата на новия книжовен език и се предприемат конкретни стъпки към национално просвещение и освобождение. Уникалното в езиковата политика на вестника е, че при всичките условности на сложната езикова ситуация и резките граници между слоевете на българското общество, което в никой случай не предполага стабилност, тя остава постоянна, последователна и напълно адекватна на протичащите езикови и социални променливи. На страниците на вестника се вижда толерантност и почит към традицията и готовност, дори нетърпение за реформи. Не

просто езикови реформи заради новото време, а узрялата позиция на авторитетно печатно издание, което има доказано влияние и доказан потенциал да съдейства за решаване на книжовноезиковия въпрос.

ЛИТЕРАТУРА

- Боршуков 1976:** Боршуков, Г. *История на българската журналистика 1844 – 1877; 1878 – 1885*; 2. доп.изд. София, „Наука и изкуство“, 1976.
- Виденов 1982:** Виденов, М. *Социолингвистика*. София, 1982.
- Виденов 2003:** Виденов, М. *Българската езикова политика*. София, Международно социолингвистично дружество, 2003.
- Димитрова 2009:** Димитрова, М. *Училищното образование и книжовният български език*
<http://www.belb.net/personal/dimitrova_m/obrazovanie%20i%20KE.pdf>
- Иванова 1994:** Иванова, Д. *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането*. Пловдив, „Макрос“, 1994
- Иванова 1998:** Иванова, Д. *Езиковите въпроси в българския периодичен печат през Възраждането*. Пловдив, „Макрос“, 1998.
- Начов 1925:** Начов, Н. Цариград като културен център на българите до 1877, Сборник на БАН, 1925, № 19.
- Филин 1981:** Филин, Ф. П. *Истоки и судьбы русского литературного языка*. Москва, „Наука“, 1981.
- Хъдсън 1995:** Хъдсън, Р. *Социолингвистика*, София, 1995.
- Швейцер, Николски 1978:** Швейцер, А. Д. Николски, Л. Б. *Введение в социолингвистику*. Москва, 1878.

ЕЗИКОВИТЕ ВЪПРОСИ ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКИЯ ПРЕДГОВОР ОТ 20-те – 70-те ГОДИНИ НА XIX ВЕК¹

Мария Мицкова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

LINGUISTIC ISSUES IN PREFACES TO BOOKS PUBLISHED IN THE NATIONAL REVIVAL PERIOD 1820 – 1870

Maria Mitskova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

*На проф. д.ф.н. Диана Иванова
по случай нейния 60-годишен юбилей*

The present paper seeks to mark Bulgarian linguistic thoughts and ideas represented in prefaces published during a period of 50 years (from second to seventh decade of XIX c). It analyses the role of the prefaces as a scene of a public debate on problems of Bulgarian standard language constructing and development as well as the role of the language itself in the formation of the national awareness.

Key words: history of Bulgarian standard language, history of Bulgarian linguistic thoughts, nation-building process, Bulgarian revival period

1. Характерно за езиковата ситуация в общества, които в епохата на национализма в Европа са лишени от политическа самостоятелност, какъвто е българският случай, е засилването на символната функция на националния език. Именно тя осигурява системата на репрезентации и представи, които да гарантират един споделен мироглед на нивото на цялото общество – езикът се превръща в основен инструмент за единение в процеса на „въобразяването на нацията“ (Андерсън 2006), игра-

---

¹ Статията представлява част от проекта „Българската националноезикова програма и концепции за езиково и литературно наследство в условията на европейска интергарция и глобализация“ към Фонд „Научни изследвания“ на ПУ „Паисий Хилендарски“ (сесия 2011 – 2012 г.)

ейки водеща роля в конституирането на колективната идентичност. В крайна сметка действителността на общия език и обичаите се оказват най-достъпната за възприемане концепция (Хрох 1999: 92). Очевиден е политико-идеологическият елемент на подобен цивилизационен избор в процеса на конструирането на един език и на идеята за него, защото, както споменава Ерик Хобсбом, цитирайки Ейнар Хаунген: противно на националистическия мит, езикът на един народ не е основа на националното съзнание, а „културен артефакт“ (Хобсбом 1996: 120). И ако променливите територии, с които се идентифицира конструиращата се нация, сложните траектории на скиталчеството, подвижните, реалните и въобразените ѝ граници са в същността на пространствените ѝ характеристики, то езиково опосредстваното въобразяване е темпорална характеристика – езикът прави възможно миналото и настоящето на нацията да се слоят в едновременност (Банковска 2001: 15).

При липсата на институционализирани органи на просветата през Възраждането езикът се явява компонент на създаващата се представа за българската държавност (Иванова 2008: 74). Ето защо превръщането му в духовната институция, която да определи разбираемите постулати и обозримите граници на национално единение и същевременно национално отграничаване, е една от същностните особености на българската националноидентификационна версия.

2. Въпросите на езика неизменно присъстват в публичния диалог на XIX век. Причините са дълбоки и се коренят, от една страна, в промените на стереотипите на мислене и задълбочаващите се процеси на национално консолидиране, от друга – в идейните трансформации, породени от огледалото на Европа, които извеждат на преден план усещането за изостаналост и съзнанието за недостиг (Тодорова 2004: 11), желанието за наваксване на пропуснатото от естествения път на еволюция в европейския хоризонт (като основна причина за което се посочва Османската империя – *чи откак е България под иго попаднала, нищо съвсем не знаем*² (Попович 1837 – по Леков 1992: 62). Така преодоляването на „властващите фигури на отсъствието“ (Кьосев 1998: 8) се компенсира чрез символично съграждане (Александрова 2008: 37) – чрез съставянето на проекти за книжовен език, за независима църква, за свободна държава.

2.1. Тъй като през Възраждането се наблюдава едно активно отношение към проблемите на българския книжовен език (Андрейчин 1982: 485), няма въпрос на езика, който да е останал скрит от погледа

² Всички възрожденски примери са дадени с осъвременен правопис, като е запазена оригиналната пунктуация.

на автора на възрожденски предговор. Както споменава П. Оджаков през 1871 г. в своята „Наука за песнотворството и стихотворството“, у нас е влязло обичай да се говори в предисловията и за българският език и правописание и това си има естествената причина, особено когато нашият книжовен език не е стиснат йоще в определени граматически правила (Оджаков 1871: XIV). Всички значителни въпроси на езиковото строителство, езиковия развой, езиковото планиране и езиковата политика от 20-те години на XIX в. до Освобождението, кодификаторските модели, книжовноезиковите борби и споровете по общи или частни езикови проблеми са разгледани във възрожденските предговори. Аналогично на възрожденския печат възрожденският предговор играе ролята на „своеобразен летопис“ (Иванова 1998: 4) на етапите на изграждане на филологическите представи и разбирания.

Проблемите, засегнати в предговорите на възрожденската книга, могат да се систематизират в няколко групи.

2.1.1. На първо място това са общите и принципните въпроси, свързани с книжовния език. Авторите и преводачите от този период напълно в духа на просвещенската идеология, свързана с борба срещу невежеството и суеверията, със стремежа към изграждане на нова светска наука, изкуство и култура, към преустройство на образованието (Данова 1994: 18), определят водещата роля на човека във формирането на новите рационални принципи за света. През призмата на развитието на възрожденската лингвистична мисъл този постулат се обвързва и с представата за водещата роля на родния език като основно средство за образование и просвета. Призивът на П. Пиперов от предговора към „Приключения Телемаха“ „*Требуют, братие, книги, требуют учителя*“ (Пиперов 1845 – по Леков 1992: 106) се явява квинтесенция на явлението, защото, както твърди Хр. Павлович още през 1835 г. в предисловието към своя „Разговорник греко-български“, *сичката слава бива от учението, а учението тамо цавти, гдето се предава на свой език* (Павлович 1835 – по Леков 1992: 50). Една година по-късно Райно Попович в предговора на Христостията застъпва същото становище: *нужда е за книги, които са издават на наш език, да помагаме и за да са умножи учението на нашият народ* (Попович 1837 – по Леков 1992: 63). Подобна е и позицията на Ем. Васкидович, който в предисловието на „Наръчна книжка“ съветва: *Прочее, о, благоразумни български просветители! Старайте ся, ако сте същи българи и трудите ся колкото ви е Бог просветил, основателно български да пишете* (Васкидович 1847 – по Леков 1992: 120). С натрупването на книжовен опит и развитието на художестве-

ната литература, с отпечатването на книжнина на различна тематика и от различните клонове на знанието в следващите десетилетия на образованието се гледа като на неотменима съставка в духовния живот на българина и като на необходимо условие за национален напредък (Иванова 1998: 9). В този аспект е знаково изказването на Иван Чичи: *Учението е храна за душата* (Чичи 1858 – по Леков 1992: 183).

2.1.1.1. Както вече беше споменато, писателите от периода на Възраждането отреждат на езика ролята на основен идентификационен фактор. Но по пътя на изнамирането на своето собствено лице и съзнание българинът се обръща и към останалия славянски и неславянски свят, в аналозиите и отделянето от него създава свои отговори, концепции и модели. В общественото огледало на възрожденските предговори също намират място съмненията и лутанията на новата нация.

От една страна, в търсене на себе си българинът се легитимира като част от славянския свят. *Славянобългарският език и ние, славяно-българите* са конструкции, особено характерни за манталитетите на десетилетията докъм 40-те години на XIX в. В предисловията на не едни български автор, като започнем от Ан. Кипиловски (1825 г.), преминем през Неофит Рилски (1835 г.), К. Фотинов (1843 г.) или Хр. Павлович (1845 г.), лингвистичните визии, поставени под една или друга форма в тази парадигма, варират от простата идентификация с останалия славянски свят до модели за конструиране на книжовния език с активното участие на черковнославянския език³. Славянската призма е един от медиаторните канали, през които промените преминават и се превеждат на адекватния за българската модерност език. В същото време, като обвързан с традицията, този ракурс е натоварен да носи бремето и отговорността на историята, в негово лице българските езикостроители виждат едно от решенията в процеса на търсене на модели и пътища за конструирането на книжовния език. Именно ритуализираното отношение към собствената история предопределя стремежа да се въвлекат в ново единство всички, които говорят български или смятат себе си за българи (Гладкова, Ликоманова 2002: 200), което става особено актуално след 40-те години с навлизането

³ За ролята и степента на участие на черковнославянския език при конструиране на модели за бъдещия книжовен език в концепциите на представителите от т.нар. Славянобългарска, Черковнославянска и Новобългарска школа от 30-те години на XIX век вж. Андрейчин, Л. *Из историята на нашето езиково строителство*. С., „Народна просвета“, 52 – 58; *История на новобългарския книжовен език*. С., БАН, 1989, с. 86 – 134; Русинов, Р. *Учебник по история на новобългарския книжовен език*. С., „Наука и изкуство“, 1980, 75 – 88.

на романтическите идеи за езика, обвързани с погледа към езиковата древност, към фолклора като въплъщение на вечната и неизменна природа на народа, с афинитета към търсене на Хердеровия „дух на нацията“. В този аспект грижата за старината и издирването и събирането на народни умотворения се приемат като приоритетни задължения от страна на българските книжовници, на тях се гледа като на *показалка на степенот од умственото развитие од народот и огледало на неговиот живот* (Миладинови 1861 – по Род и език: 337). Също така самото „откриване“ на старобългарския език за възрожденските книжовници се оказва един от инструментите на самоутвърждаване, самовглеждане и самоопределение – *този ѝезик, ѝедничката наша древност, ѝедничкото от прадедите ни наследство*, както го нарича Ив. Момчилов (Момчилов 1865 – по Леков 1992: 253), се превръща в една от най-ценните придобивки, с които да се докаже принадлежността към останалия цивилизован свят. Затова поддържането на връзката с миналото обуславя по-силното патриотично отношение към родната книжовна традиция, чиято роля не е пренебрегвана в нито една възрожденска концепция за езика (История 1989: 94).

От друга страна, българинът насочва поглед към Европа на *просвещените нации*. Възрожденският концепт „Европа“ се състои в отъждествяването му с проекта на модерността (Мицкова 2006: 236). Манифестирайки своите пристрастия към една или друга европейска идея или позовавайки се на авторитета и научните тези на не един европейски учен, българските автори в крайна сметка демонстрират завидна информираност и заинтересованост по редица въпроси и дискусии, случващи се на страниците на европейската наука, не само като наблюдатели, но и с патоса на дейни (макар и дистанционни) участници в идейното раздвижване на епохата, които прилагат или влагат собствената българска версия в чуждия пример, търсейки решение на противоречивата задача как едновременно да се учат от европейските страни и да отстояват своята идентичност (Везенков 2006: 112).

На страниците на възрожденските предговори са споменати имената на десетки чужди автори, обсъдени са адекватно техните книги и твърдения по отношение както на развитието на лингвистичната наука и славистиката, така и по отношението им конкретно към проблемите на българския език, неговото развитие и неговата история. Така например в предговорите от 20-те и 30-те години, чиито автори в голямата си част са духовни лица или гръцки възпитаници, се срещат често имената на елински философи и мислители като Ксенофонт, Платон, Аристотел, Тукидит, Софокъл, Омир. С харизматична-

та личност на Ю. Венелин и романтичното му преклонение пред българите, българската старина и българския фолклор е свързана част от историята на българската филологическа мисъл през Възраждането. Неговото име неизменно присъства в предговорите на В. Априлов, М. Кифалов, Ан. Кипиловски от 40-те години на XIX век. За научните основи, върху които започва да се полага родната лингвистична мисъл, както и за ръста на тогавашното филологическо познание са особено впечатляващи позоваванията на Р. Жинзифов – в предговора на неговата „Новобългарска сбирка“ от 1863 г. са цитирани имената и изследванията на десетки учени слависти, сред които Добровски, Шафарик, Востоков, Карамзин и проч. (Жинзифов 1863 – по Леков 1992: 234 – 235). През третата четвърт на XIX век вече се появяват лица, които в книжовноезиковата си дейност стъпват съвсем определено, дори професионално, върху постиженията на европейската езикословна наука (проф. М. Дринов, В. Д. Стоянов, Н. Първанов, Т. Икономов и др. (Вачкова 2008: 159). Това на свой ред е поредното доказателство за разбирането, че процесите, развиващи се и осъществени на българска почва, не се случват изолирано, а са част от общоевропейските тенденции.

Изясняването на взаимоотношението *традиция : ново познание* е много важно за вникването в механизмите на процесите на изграждане и съзряване на личността на граматичните и на абстрактната конструкция на вижданията им за особеностите на родния език (Вълчев 2008: 21). В крайна сметка именно в баланса между стремежа за придържане към славянската традиция с нейните проверени модели и желанието за отделяне от нея, желанието за промяна българите маркират най-важните прояви при формирането на една нова духовна култура, опряна здраво на предходните национални традиции, но и с очертани проекции за бъдещето (Иванова 1998: 4), осъществяват своя „ренесанс“ на мисленето, своя собствен националноидентификационен и книжовноезиков вариант.

2.1.1.2. Един от принципните въпроси, отразен в предговорите, е въпросът за национальноезиковия проект на Възраждането. На предно място в него стои идеята за създаването на нов „висок“ български език, на книжовен език на народна основа, който обаче да се различава от просторечния, тъй като целите и функциите му са далеч по-широки и той ще трябва да обслужва всички сфери от битието на социума, а основната му функция е провидяна като символ и обединител на формиращата се нация. По този въпрос становището на Неофит Рилски е ясно и непоклатимо – във Филологическото предуведомление на грама-

тиката си той заявява: *един язик, що се предава народу писмено, трябва да различествуе от общия, що се употребява между множеството. И не е ли потребно да има секой честолюбие да изучи писаният язык, различен от простонародният (...), защото трябва да отбегваме от простолюдният и подлиат язык* (Рилски 1835 – по Леков 1992: 35 – 36). По аналогичен начин вижда ролята на книжовния език и М. Кифалов в предговора на Венелиновата книга „Заради возрождений новой болгарской словесности или науки: *учений свят всякога народа варди в писаниии по-много или по-малко едно общо наречие, т.е. язык, и повисок слог от простолюдие, кое в различни страни, градове, села говори различно* (Кифалов 1842 – по Леков 1992: 89). На страниците на предговорите намират място идеите и споровете на книжовниците за пътищата и методите, по които да се съгради този книжовен език, становищата им по отношение на един от най-принципните въпроси при изграждането му, а именно за мястото на традицията. Засяга се въпросът за начините за формиране на книжовния език на народна основа и широката обществена дискусия за избора на диалектна основа. Например Натанаил Пловдивски и Захарий Княжески в предисловието към преведената от тях книга „Зерцало или огледало християнское“ заявяват през 1847 г.: *Исправлението на языка наш и правописанието можисо времени да са обработи, кога са обогати словесността ни, и да са состави полная гламатика, а сега треба да говориме и пишеме кой както знае, без да осуждаваме другите* (Княжески 1847 – по Род и език 165). При наличието на такова значително езиково разнообразие закономерно възниква въпросът за говорното единство на книжовния език. В историческите условия на 40-те години на XIX век пред българската интелигенция е стоял нерешен въпросът върху кое наречие да се образува основата на книжовния език, така че е естествено да се стигне до заключението всеки да пише, както разбира, т. е. на родния си диалект или на друго наречие, което познава, а по-късно обстановката ще се изясни (История 1989: 167).

2.1.1.3. Основен проблем, който вълнува изкушените от перото българи от периода на Възраждането, е проблемът за установяване и кодифициране на унифицирани правописни и правоговорни норми. В предговорите се обръща специално внимание на значимостта на граматиката и речника за унификацията, стабилността и стандартността на формирация се книжовен език. Въпреки че преди Освобождението така и да не се стига до създаването на речник на книжовния български език, езиковите архитекти на Възраждането издават и преиздават десетки граматики и буквари. В началните десетилетия на XIX век

книжовници като Ан. Кипиловски се сблъскват с огромните трудности, които липсата на речник и граматика на роден език водят след себе си. В индивидуалните им лингвистични представи именно в граматиката и речника с тяхната основна роля да представят всеобщи норми и правила са провидени и фундаменталните начала на книжовния език. Ето защо филологическите им проекти неизменно са обвързани с идеята и/или почина за създаването им. За първостепенната нужда от единна граматика говори и Неофит Рилски: *Всекому е прочее известно защо пишемий язык има своето основание на граматическите правила. И понеже никой язык не може да приима своето благообразие и справление иначе, разве ако се не подложи под граматически правила, того ради като най-неуждна вещь потребна е от сичко най-перво една граматика на нашият матерний природен язык* (Рилски 1835 – по Леков 1992: 33); за *потребността на някоя словница за бащинът ни язык, основана на народен изговор (...), която ще упъти щогоде нейните четци да пишат и говорят уредно български*, говори и Ив. Богоров (Богоров 1848 – по Леков 1992: 126). Въпросът за общата граматика, която ще даде така търсеното единство на книжовната практика чрез задаването на всеобщи езикови правила (Иванова 1998: 48), стои на предно място сред филологическите разисквания през целия период на Възраждането. В този аспект Г. В. Миркович 25 години по-късно от Неофит Рилски категорично заявява в своя предговор: *граматиката е основата на един език* (Миркович 1860 – по Леков 1992: 199). В последната четвърт на XIX век, когато с натрупаната специализирана книжнина на роден език, с развитието на художествената литература лингвистичното познание достига по-високо научно ниво, Й. Груев спокойно и с академичен тон разяснява: *Нуждата за една обща българска граматика усещат най-много по училищата ни. Граматиката обаче, като сборник на правилата за един язык, не може да е работа на един човек. За да напишем граматика, трябва пръве да опознаем целий живот на языка, за изучим и съберем законити му от всяка страна, а затова трябва дълги издирвания и испитвания* (Груев 1858 – по Леков 1992: 181).

Правописният въпрос е най-широко обсъжданият въпрос през Възраждането. На него често се гледа като един от основните проблеми на книжовния език (Иванова 1998: 18). В този аспект предговорът също се превръща в бойно поле на спорове относно състава на азбуката, броя на буквите, изписването на отделните букви. Например с тяснофилологическо значение от наша гледна точка, но изключително важен от гледна точка на езикостроителя от първата трета на XIX век

е въпросът за писменото обозначавање на звука ъ. Около този въпрос още от началото на 20-те години на XIX в. се водят голяма част от споровете на Брашовското филологическо дружество, но те продължават и през следващите десетилетия в предговорите на Ем. Васкидович от 1847 г. и 1852 г., на Георги Бусилин от 1844 г., на Сава Радулов от 1853 г. или Хр. К. Сичан-Николов през 1858 г. С подобен статус е и всеизвестният спор през втората четвърт на XIX век около мястото на определителния член в българската граматика. На страниците на възрожденските предговори от това време се води оживена дискусия по въпроса дали членните форми трябва да се използват в писмената практика. К. Огнянович, Хр. Павлович, К. Фотинов се изказват против употребата му с довода, че не съществува в останалите славянски езици или в езика образец – черковнославянския. Всъщност мястото на членната форма е част от по-общия проблем за основата на книжовния език (История 1989: 390). Колкото и частни да изглеждат тези проблеми за съвременния човек, те се възприемат с особена сериозност от възрожденеца, тъй като на правописа се гледа като на основно средство за внасяне на единство в книжовния език (Иванова 1998: 18)

2.1.2. Освен към общите езикови въпроси книжовниците насочват своето внимание към по-частни въпроси. Тук се включват обсъждането на конкретни езикови прояви на отделни личности, личните спорове между авторите относно разбиранията им по даден езиков проблем или езикова проява, разискването на индивидуални правописни случаи или отделни проблеми – като въпроса за изучаването на чужди езици. Като част от същото явление можем да приемем самото излагане на мисли и предложения по конкретни проблеми – независимо дали са свързани с развитието и конструирането на отделни граматични и синтактични категории, с използването на дадени лексикални средства, или със следването на определени езиковостроителни принципи. В предговорите се засягат отделни въпроси от стилистичните избори на дадения автор – предпочитането на конкретни изразни средства и загърбването на други и причините за този избор. Представят се преводаческите принципи, които се следват в дадения текст. Разискват се основни проблеми на превода, например каква трябва да бъде зависимостта между оригинал и превод, причините за превода и за избора на даденото произведение и пр.

Излагането на тези частни езикови въпроси, както и отношението, което отделните книжовници вземат по тях, позволява да се очертаят по-ясно контурите на процесите, довели до избистрянето на концепциите за българския книжовен език, защото именно чрез вглежда-

нето в детайлите се попълват празните места и неизяснените положения и ситуации от книжовноезиковата ни история. Конкретните и частните езикови прояви допълват общия поглед върху нея. Обръщането на специално внимание върху тях предоставя възможността за обрисуването на по-пълната картина на механизмите на създаване на книжовния език. Дава възможност да се проследи как отделните лични визии се вписват в общата диалектика на идеи и разбирания за битието и бъдещето на езика.

Ето защо максимата „В спора се ражда истината“ е особено адекватна за развитието на българската филологическа мисъл през Възраждането. На страниците на предговорите от това време словесното разискване, дори словесният двубой, в който всеки един от участниците отстоява своята позиция, са често срещани похвати. Този път на развитие е предначертан и препоръчан още от Неофит Рилски, който в предисловието на своята граматика изказва мнението, че *секой е свободен и беззакорен да даде първо своето мнение за това дело, а потом по многих и различных мнениях да се употреби замишленое дело* (Рилски 1835 – по Леков 1992: 34). През 20-те и 30-те години в предисловията си – единственото възможно място за публичен дебат преди началото на българския периодичен печат – Неофит Рилски репликира Берон, Р. Попович обсъжда съдбата на „Свещенно цветоборание...“ на Ан. Кипиловски, Кипиловски от своя страна критикува Берон за неизпълнените обществени обещания и подкрепя преводаческите начинания на Р. Попович. В следващите десетилетия предговорът изгубва част от полифункционалната си природа, но запазва ролята си на поле за личностна изява въпреки промените в българската социокултурна ситуация. В последната четвърт на XIX век предисловните лингвистични спорове се превръщат в научни дискусии, подплатени с научни факти и доказателства, каквито са например „бележките“ на Н. Първанов от 1868 г. върху граматиката на новобългарския език на Ив. Момчилов. Диалогичността се оказва другото лице на един от основните принципи при реализирането на възрожденската национальноезикова програма – демократизма.

3. Българският възрожденски предговор като една от новите жанрови форми, които възрожденската ни книжнина усвоява, осъществява активния диалог между създателя на книгата и нейния възприемател (Енциклопедия 1997: 594). Той е мястото, където много ясно може да се визуализира най-социалната страна от приложението на литературата – начинът, по който са организирани нейните връзки с публиката (Женет 1997: 14), пътят, по който тези връзки се реализи-

рат. Предисловието на възрожденската книга е авторовият текст, от който звучи собственият глас на възрожденския книжовник и преводач. Еманципацията от анонимността кореспондира пряко с идеята за индивидуалния прочит – не само на даден текст, но и на цялата действителност. Това ново самочувствие лежи в основата на движението за национална независимост като своеобразно продължение на стремежа към самостоятелен контекст и собствена версия на историята (Попов 2004), като по този начин разкрива и една от най-характерните черти на възрожденската ни култура – нейната диалогичност, отвореността към чуждото съзнание и знание, както и нейната утилитарност и дидактичност (Енциклопедия 1997: 594).

ЛИТЕРАТУРА

- Александрова 2008:** Александрова, Т. Българският книжовен езика като националноидентификационен проект през Възраждането. // *Българите, книжовността, езикът XIX-XX век*. Съставител и автор проф. дфн Вл. Мурдаров. София: ИК ЕМАС, 2008.
- Андерсън 2006:** Anderson, B. *Imagined Communities*. London – New York: Verso, 2006.
- Андрейчин 1982:** Андрейчин, Л. Филологическите основи, върху които се гради книжовната дейност на някои възрожденци през третата четвърт на XIX век. // *Български език*, кн. 6, 1982, 485 – 487.
- Банковска 2001:** Баньковская, Св. Воображаемые сообщества как социологический феномен (предговор). В: *Андерсон, Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма*. Москва: „Канон-пресс-ц“, 2001, 5 – 16.
- Вачкова 2008:** Вачкова, К. Типологична характеристика на българския книжовен език (Възрожденки период). Шумен: УИ „Константин Преславски“, 2008.
- Везенков 2006:** Везенков, А. Очевидно само на пръв поглед: „Българското възрождане“ като отделна епоха. // *Балканският XIX век. Други прочити*. Съставител и научен редактор Д. Мишкова. София, „Рива“, 2006, 83 – 127.
- Венедиктов 1981:** Венедиктов, Г. К. *Из истории современного болгарского литературного языка*. София: БАН, 1981.
- Вълчев 2008:** Вълчев, Б. *Възрожденските граматика на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Гладкова, Ликоманова 2002:** Гладкова, Г., Ликоманова, И. *Языковая ситуация: истоки и перспективы (болгарско-чешские параллели)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum. 2002.

- Данова 1994:** Данова, Н. *Константин Георгиев Фотинов в културното и идейно-политическото развитие на Балканите през XIX век.* София: БАН, 1994.
- Енциклопедия 1997:** *Енциклопедия на българската възрожденска литература.* Отговорен редактор проф. Иван Радев. Велико Търново: „Абагар“, 1997.
- Женет 1997:** Genette, G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation.* Cambridge University Press, 1997.
- Иванова 1998:** Иванова, Д. *Езиковите въпроси в българския периодичен печат през Възраждането.* Пловдив: „Макрос 2001“, 1998.
- Иванова 2008:** Иванова, Д. *Недописани страници към историята на българския книжовен език. Учебно помагало. Ч.1. Славистични ракурси.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2008.
- История 1989:** *История на новобългарския книжовен език.* София, БАН, 1989.
- Кьосев 1998:** Кьосев, А. Списъци на отсъстващото. // *Българският канон? Критика на литературното наследство.* София: „А. Панов, 1998, 5 – 49.
- Леков 1988:** Леков, Д. *Писател – творба – възприемател през Българското възраждане.* София: „Народна просвета“, 1988.
- Леков 1992:** Леков, Д. *Родолубивий и благоразумний народе болгарский. Възрожденски преговори. Книга първа 1806 – 1865.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992.
- Мишкова 2006:** Мишкова, Д. В търсене на балканския оксидентализъм. // *Българският XIX век. Други прочити.* Съставител и научен редактор Д. Мишкова. София: „Рива“, 2006, 235 – 281.
- Оджаков П. 1871:** *Наука за песнотворство и стихотворство.* Изработена от Петра В. Оджякова. Одеса. 1871.
- Попов 2004:** Попов, А. *Печатната книга и авторството.* 24 април 2004. <<http://www.szlib-zk.eu/zaharinki.php>>.
- Род и език 2007:** *За български род и език. Възрожденските книжовници за българския книжовен език* (съст. Р. Русинов, М. Гърдева). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2007.
- Тодорова 2004:** Тодорова, М. Клопката на изоставането. Модерност, темпоралност и източноевропейският национализъм. // *Култура*, бр. 45, год. XLVIII, 26.11. 2004, 10 – 11.
- Хобсбом 1996:** Хобсбом, Е. *Нации и национализъм от 1780 до днес.* София: „Обсидиан“, 1996.
- Хрох 1999:** Hroch, M. From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-Building Process in Europe. В: *Mapping the Nation.* Edited by Gopal Balakrishnan. London: Verso. 1999, 78 – 97.

**ЧЕШКИТЕ УЧИТЕЛИ В ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ
И ТЕХНИЯТ ПРИНОС ЗА УЧЕБНОТО ДЕЛО
СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО**

Павел Земан
Масариков университет, Бърно

**CZECH TEACHERS IN EASTERN RUMELIA
AND THEIR CONTRIBUTIONS
TO EDUCATION AFTER BULGARIAN INDEPENDENCE**

Pavel Zeman
Masaryk University in Brno

The Impact of the Czech intelligentsia on the Bulgarian society after 1878 has always been appreciated. In my paper I want to demonstrate the importance of this influence on the work of the Czech teachers in Eastern-Rumelian grammar schools in the period 1878 – 1885.

Key words: czech, teachers, eastern-rumelia, grammar school

Чешко-българските взаимоотношения бележат най-голям разцвет след Освобождението през 1878 г., когато в Княжество България и Източна Румелия пристигат и работят голям брой чехи. Те могат да бъдат разделени на четири основни групи според професията им. Очевидно най-значима е групата на учителите, юристите, архитектите, инженерите и художниците, иначе казано интелигенцията. Чешките индустриалци и предприемачи също търсят възможности на новия пазар. С тях често идват работници за производството. Последната група представляват десетки занаятчии (виж Юбилеен алманах 1929: 11), за които към момента е известно много малко¹.

Именно в първата група – интелигенцията, са имената на най-известните и най-значимите чешки културни дейци от този период,

---

¹ И все пак от книгата на Виктор Пасков *Балада за Георг Хених* (1987 г.) е известно истинското лице на чешкия майстор на цигулки.

работещи в новата българска държава. Към тях естествено се включват историкът, смятан за основател на просветното дело в България – Константин Иречек², братята археолози Карел и Херменегилд Шкорпил, художниците Иван Мърквичка³ и Ярослав Вешин⁴, ботаникът Вацлав Стрибърни⁵, юристите Рудолф Турн-Таксис⁶ и Антонин Бернкопф,⁷ предприемачите братя Прошек,⁸ архитектите Йозеф Шнитер⁹ и Либор Байер¹⁰ и много други.

² Константин Иречек (1854 – 1918) още като млад се занимава с изследване на историята на южните славяни. На 22-годишна възраст издава *История на България* (*Dějiny bulharského národa*, 1876). През 1879 г. постъпва на служба в Княжество България и става министър на народното просвещение (1881 – 1882). По време на престоя си на Балканите не се отдава само на политическа дейност, но също така прави научни изследвания, които използва в много свои доклади и обемни монографии (*Пътувания по България*, 1888; *Княжество България*, 1891). След завръщането си в Чехия работи от 1884 до 1893 г. като редовен професор в университета в Прага и през 1893 г. е назначен за професор в университета във Виена.

³ Повече информация за братята Шкорпил и Иван Мърквичка виж в края на доклада.

⁴ Ярослав Вешин (1860 – 1915) учи в Художествената академия в Прага и в Мюнхен, в България пристига през 1897 г. като преподавател в Рисувалното училище в София. Един от създателите на българската школа по изобразително изкуство в края на XIX и началото на XX век. Твори предимно в областта на битовата живопис и по-късно, когато става военен художник в Министерството на войната, изобразява известни сцени от Балканската война.

⁵ Вацлав Стрибърни (1853 – 1933) пристига в България през 1882 г. като учител в още неотвореното Земеделско училище в Садово, където работи до 1920 г. Има съществен принос в изучаването на българската флора и няколко ендемични вида са наречени на негово име.

⁶ Рудолф Турн-Таксис (1833 – 1904) е от потомствен аристократичен род, същевременно е чешки патриот. В Източна Румелия работи от 1880 г. като генерален прокурор във Върховния съд в Пловдив. Със своята дейност допринася за тогавашната правна система. В Чехия се връща през 1892 г.

⁷ Антонин Бернкопф (1835 – 1905) работи от 1881 г. като прокурор в Стара Загора, през 1893 г. е назначен за генерален прокурор в Пловдив.

⁸ Иржи (Георги) Прошек (1847 – 1905) работи в България още преди Освобождението като инженер на железопътната линия до Цариград. През 1878 г. става градски архитект в София. Заедно с брат си Богдан (Теодор) Прошек (1858 – 1905) основава през 1879 г. първата печатница в София и през 1884 г. пивоварна фабриката „Прошек“. В България действат като архитекти също братовчедите им – Вацлав (1860 – 1913) и Йозеф Прошек (1861 – 1928).

⁹ Йозеф Шнитер (1852 – 1914) пристига в България като доброволец заедно с руската армия през 1877 г. Като архитект работи и става известен преди всичко в Пловдив и околността му. През 1888 – 1892 г. изработва регулационен план на

Понеже няма преки архивни извори, не може да се посочи точно колко чехи са работили в България през 80-те и 90-те години на XIX век. Обикновено се приема, че става въпрос за стотици или няколко хиляди работници. Независимо от това приносът на чешките имигранти в различните области е толкова значим, че често се използват определенията „чешка културна инвазия“ (виж Пенчев 2009) или „цивилизаторска роля“¹¹ на чехите в България.

В доклада се обръща внимание на групата чешки учители, работили в гимназиите в Източна Румелия от 1878 до 1885 г., т.е. до Съединението. През този период там съществуват четири гимназии – две мъжки в Пловдив и в Сливен и две девически в Пловдив и в Стара Загора. Информацията и данните в това изследване са извлечени преди всичко от годишните отчети и юбилейните сборници на съответните училища, училищните хроники, спомените и кореспонденцията на учителите, както и от други архивни материали¹².

Целта на настоящия доклад е да даде отговор на няколко въпроса: Колко точно учители са работили в Източна Румелия? Защо са дошли? Колко време са преподавали тук? Каква е била тяхната дейност? Какъв е бил приносът на работата им?

Източна Румелия, която е обособена през 1878 г. с решение на Великите сили на Берлинския конгрес, е автономна област под управлението на Османската империя. Освен българския, официални езици са също турският и гръцкият език; по този начин Великите сили демонстрират, че смятат областта за многонародностна, каквато е наистина. Освен българи тук живеят турци (мохамедани), гърци, цигани (тогава така наричани), евреи и арменци (Стателова 1983: 13 – 51). Въпреки това може да се каже, че в управлението и в обществения живот преобладава българският елемент. Областта формално изчезва

Пловдив, първия по рода си в България. Приема българско поданичество и умира в Пловдив.

¹⁰ Либор Байер работи в България още преди Освобождението върху железопътната линия в Тракия. След 1878 г. става градски архитект в Стара Загора, длъжността изпълнява най-вероятно до 1884 г. Прославя се с изготвянето на урбанистичния план на Стара Загора и Казанлък.

¹¹ Това определение е използвано от В. Тодоров в сборника под заглавието: „Чехи в България – История и типология на една цивилизаторска роля“. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995, 1996, 1999 г.

¹² Преди всичко от Централния държавен архив, в Историческия архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и от областните архиви в Пловдив, Сливен и Стара Загора.

през 1885 г. при Съединението с Княжество България и официално – през 1908 г. с обявяването на независимостта на България.

Учебното дело в Източна Румелия, подобно на другите сфери на обществения живот, започва да се изгражда, а спокойната политическа обстановка спомага за развитието му. Докато в Княжество България до 1885 г. се изреждат десет министри на просветата, в Източна Румелия управляват само двама – Йоаким Груев¹³ и Константин Величков¹⁴ (Симеонов 1977: 82 – 86).

Учебното дело се ръководи от Дирекцията на народното просвещение. По онова време това е названието на Министерството на образованието. Основата на образователната система в Източна Румелия са началните училища, които в областта са повече от 1600 на брой. Обучението е задължително за момчетата и момичетата от 7 до 13 години. Ето защо броят на училищата бързо нараства. Възникват не само български, но и голям брой турски, гръцки, еврейски и арменски основни училища (Ванков 1905: 438 – 441). Много осезаема се оказва липсата на подходящи учители, сгради и учебници.

Най-високата степен на тогавашната образователна система представляват гимназиите. Областните мъжки гимназии в Пловдив и в Сливен са отворени през 1878 г. и продължават предосвобожденската традиция. Съществуването им, също както и на други училища, е свързано с редица проблеми – недостиг на квалифицирани преподаватели, неудобни сгради и липса на учебници; не са определени учебни програми, така че обучението зависи от решението и подготовката на учителя. За разлика от останалите видове училища работата на гимназиите е изцяло финансирана от правителството на Източна Румелия. Обучението трае седем години и от пети клас се дели на класическа и реална част (История на образованието 1982: 16). Учениците са приемани без значение от вероизповеданието им. Във всеки клас може да има най-много 50 ученици, при по-голям брой е необходимо отварянето на нова паралелка. В рамките на седем години значително нараства броят на учащите се в гимназиите. Докато през учебната

¹³ Йоаким Груев (1828 – 1912) е просветител и педагог, роден в Копривщица. Преди Освобождението преподава дълго време в основните училища в Копривщица и в Пловдив. От 1879 – 1884 г. ръководи Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия. Автор е на редица учебници.

¹⁴ Константин Величков (1855 – 1907) участва в Априлското въстание и е осъден на смърт, но в крайна сметка е освободен. След Освобождението е представител на Народната партия в Областното събрание на Източна Румелия. От 1884 до 1885 г. е директор на народното просвещение. След Съединението се премества в София и става един от водачите на Народната партия, няколко пъти е министър. Известен е преди всичко като писател и драматург.

1878/1879 година в двете гимназии учат 268 души, през 1884/1885 г. те са вече 1129 (Ванков 1905: 448). Обучавани са и ученици на възраст над 20 години, позволено им е да наваксат пропуските в образованието си. Нарастването на броя на учениците обаче изисква увеличение на броя на учителите. Поради недостиг на квалифицирани местни преподаватели са приемани също чужденци, най-често чехи (Симеонов 1977: 93 – 94).

Областните девически гимназии в Пловдив и в Стара Загора са отворени на 1 септември 1881 г., когато са тържествено представени и осветени новите сгради на училищата. Гимназиите имат за задача да дадат на девойките общо образование с оглед на подготовката им като бъдещи майки, домакини и учителки. В тях обучението е разпределено в 6 класа, т.е. с един клас по-малко, отколкото в мъжките гимназии (Симеонов 1977: 95). Освен това тук намират възможност за реализация и учители чужденци. Броят на ученичките, които посещават двете девически гимназии, е значително по-нисък, отколкото на учениците. През 1881 г. се записват 235 момичета и до 1885 г. техният брой достига 379 (Ванков 1905: 441).

В образователната система се включват също и земеделските училища. Първото е открито през 1883 г. в Садово. В неговата история се вписват и имената на чешките учители Вацлав Стрибърни, смятан за един от основателите на българската ботаника, Игнац Буриан¹⁵ и Франц Хитил¹⁶.

Дейността на чешките учители в гимназиите в Източна Румелия най-добре илюстрира техния реален брой. Според данните, които събрах, в Източна Румелия от 1878 до 1885 г. са работили в гимназиите общо 16 учители и 2 учителки, родом от Чехия. Този брой според мен е доста голям, но по-интересно е друго число. Когато сравних всички учители в гимназиите от всяка година по националности, оказа се, че чешките учители представляват средно една четвърт от учителския състав, по-точно 24 процента от всички учители. Така те стават най-голямата група учители чужденци, най-често в Пловдив, като значителна част от тях е работила в Сливен.

По-точен преглед дават двете таблици, в които е събрана информацията за всичките четири гимназии в Източна Румелия.

---

¹⁵ Игнац Буриан преподава химия, минералогия, земеделие и технология през 1883 – 1885 г. в Земеделското училище в Садово. След това заминава за Чехия.

¹⁶ Франц Хитил (1846 – 1899) започва учителската си професия в Русе. В Садово пристига през 1890 г., работи тук четири години и преподава практическо земеделие. След това учителства в Шумен и отново в Русе.

Таблица 1. Учители в гимназиите по националности¹⁷

	българи	чехи	французи	руснаци	италианци	румънци	неизвестна националност
1879/1880 ¹⁸	11	1 ¹⁹	2	1			
1880/1881 ²⁰	10	5 ²¹	2	3			
1881/1882 ²²	33	14 ²³	4	2	1		1
1882/1883 ²⁴	39	17 ²⁵	4	3	2	1	1
1883/1884 ²⁶	34	15 ²⁷	4	2	1	1	2

¹⁷ Някои от учителите преподават в две гимназии (мъжката и девическата в Пловдив) и затова са отбелязани два пъти. Голямото увеличаване на учителите през 1881 г. е свързано с откриването на девическите гимназии.

¹⁸ Първъ годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1881 – 1882. Пловдив, 1882, с. 23; Юбилеен сборник на Сливенската мъжка гимназия „Добри Чинтулов“. София, 1934, с. 20, 54.

¹⁹ Я. Вагнер в Пловдивската мъжка гимназия.

²⁰ Първъ годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1881 – 1882. Пловдив, 1882, с. 23 – 24; Юбилеен сборник на Сливенската мъжка гимназия „Добри Чинтулов“. София, 1934, с. 20.

²¹ Л. Лукаш, Х. Шкорпил и В. Добруски в Пловдивската мъжка гимназия и Й. Круиз и А. Шоурек в Сливенската мъжка гимназия.

²² Първъ годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1881 – 1882. Пловдив, 1882, с. 24 – 26; Регионален държавен архив в Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 42 – 43; Първъ годишен отчет на областна девическа гимназия в Пловдив за учебната година 1882–1883. Пловдив, 1883, с. 25; Регионален държавен архив в Стара Загора, фонд 98К, опис 3, а.е. 1, ф. 11.

²³ А. Шоурек, Л. Лукаш, В. Добруски, Я. Мърквичка и Я. Херейк в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин и И. Кадлец на Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Л. Лукаш, Я. Мърквичка и Й. Турн-Таксис в Пловдивската девическа гимназия и Й. Круиз и Й. Жир в Старозагорската девическа гимназия.

²⁴ Вторий годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1882 – 1883. Пловдив, 1883, с. 38 – 40; Регионален държавен архив в Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 55 – 56; Първъ годишен отчет на областна девическа гимназия в Пловдив за учебната година 1882–1883. Пловдив, 1883, с. 25 – 29; Регионален държавен архив в Стара Загора, фонд 98К, опис 3, а.е. 1, ф. 12.

²⁵ Л. Лукаш, А. Шоурек, В. Добруски, Я. Херейк, Я. Мърквичка и К. Шкорпил в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин, В. Шак и И. Кадлец на Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Л. Лукаш, Я. Мърквичка, В. Добруски, А. Шоурек и К. Шкорпил в Пловдивската девическа гимназия и Й. Жир в Старозагорската девическа гимназия.

²⁶ Третий годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната година 1883 – 1884. Пловдив, 1884, с. 42 – 43; Регионален държавен архив в

1884/1885 ²⁸	42	14 ²⁹	3	4	1	1
-------------------------	----	------------------	---	---	---	---

Таблица 2. Процентно участие на чешките учители и другите чужденци

	Чехи	Други чужденци
1879/1880	7 %	27 %
1880/1881	25 %	50 %
1881/1882	26 %	42 %
1882/1883	25 %	42 %
1883/1884	27 %	43 %
1884/1885	22 %	35 %
Средно	24 %	40 %

От посоченото по-горе ясно се вижда, че чехите представляват най-голямата група учители чужденци. Те започват да идват в Източна Румелия главно през 1880 г., най-осезаемо е присъствието им през учебната 1882/1883 година. В края на изследвания период броят на чешките учители последователно се понижава, понеже чужденците постепенно са замествани с местни специалисти.

Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 61–66; Втори годишен отчет на Областна девическа гимназия в Пловдив за учебната 1883/1884 година. Пловдив 1884, с. 42 – 47; Вторий годишен отчет на Областна девическа гимназия в Стара Загора за учебната 1883 – 1884 година. Пловдив, 1884, с. 3 – 10.

²⁷ Л. Лукаш, А. Шоурек, В. Добруски, Я. Херейк и Я. Мърквичка в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин, В. Шак, Й. Ворачек и И. Кадлец в Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Л. Лукаш, Я. Мърквичка и К. Шкорпил в Пловдивската девическа гимназия и Й. Жир в Старозагорската девическа гимназия.

²⁸ Четвъртий годишен отчет на областна реална гимназия в Пловдив за учебната 1884 – 1885 година. Пловдив, 1885, с. 1 – 2; Регионален държавен архив в Сливен, фонд 93К, опис 1, а.е. 36, ф. 69 – 70; Третий годишен отчет на областна девическа гимназия в Пловдив за учебната 1884 – 1885 година. Пловдив, 1885, с. 10 – 15; Третий годишен отчет на областна девическа гимназия в Стара Загора за учебната 1884 – 1885 година. Пловдив, 1885, с. 7 – 10.

²⁹ А. Шоурек, Л. Лукаш, В. Добруски, К. Шкоприл и Я. Мърквичка в Пловдивската мъжка гимназия, Х. Шкорпил, Т. Монин, В. Шак, Й. Ворачек и И. Кадлец в Сливенската мъжка гимназия, Ф. Сенлерова-Шоурекова, Я. Мърквичка и Я. Херейк в Пловдивската девическа гимназия и Й. Мървик в Старозагорската девическа гимназия.

Сравнително големият брой чешки учители поставя въпроса как и защо те идват в Източна Румелия. Традиционно в Чехия се говори за славянска взаимност и за помощ на „славянския братски народ“ при създаване на новата държавност, която предхожда чешката независимост (Урбан 1957: 46). Зденек Урбан (1981: 117 – 126) обръща внимание и на значително големия и постоянен интерес на чешкото общество към събитията в България, преди всичко през 1876 – 1878 г. Според Владимир Пенчев главна роля играят контактите между българските студенти и чешките им колеги в Чехия (Пенчев 2009: 197). През 60-те и 70-те години на XIX век в чешките средни и висши училища следват голям брой български студенти, които избират да се обучават извън границите на Османската империя. Въпреки младежката си възраст след Освобождението те стават едни от главните представители на управлението в Княжество България и в Източна Румелия. Красноречив е фактът, че четиримата директори, ръководили мъжките гимназии в Пловдив и в Сливен през този период, завършват чешки висши и средни училища. (Григор Караджов³⁰ и Васил Атанасов³¹ напр. завършват в Карловия университет). Освен това директор на Девическата гимназия в Пловдив е чехкинята Франтишка Сенлерова.³²

Тези контакти обаче не са единствената причина. За много учители е важна материалната страна, т.е. невъзможността да намерят подходяща работа в Чехия, и обратно – възможността за бърза кариера в България. Напускането на родния край може да е и израз на отпор срещу Австро-Унгария. Заради своите антиавстрийски настроения някои от тях имат ограничена възможност за професионална реализация в Чехия и затова предпочитат да заминат за България (Рихлик 2008: 36 – 37). Трябва да се има предвид и авантюристичната страна на въпроса. Затова най-често идват млади, все още необвързани мъже между 20 и 25 години.

³⁰ Григор Караджов (1849 – 1888) получава средно образование в Табор, Чехия. След това следва математика в Прага. Преди 1878 г. учителства в Пловдив и в Казанлък. След Освобождението е назначен за директор на Мъжката гимназия в Пловдив, където работи до 1884 г. Участва в политическия и обществения живот на Източна Румелия.

³¹ Васил Атанасов (1855 – ?) следва в гимназиите в Храдец Кралове и Пардубице (Източна Чехия), след това учи химия в Пражкия политехнически университет. В приятелски отношения е с чехи и заедно с Лудвик Лукаш издава учебник по химия. Директор е на Сливенската мъжка гимназия от 1881 до 1885 г.

³² Повече информация – в текста.

Важно е да се отбележи, че в крайна сметка не всички желаещи да работят в Източна Румелия успяват. Запазени са няколко молби на чешки кандидати за работа като учители в Източна Румелия³³. Показателна е молбата на Вацлав Дворжак, който сред мотивите си споменава и лошата професионална реализация в Чехия и контактите с българските си състуденти: „... приех идеята, че усърдието и желанието могат да постигнат заветната ми цел там, където повечето от колегите ми същата професия намериха, затова че по-скоро тамошната ситуация познавам до известна степен от колегите българи, които са тука студенти в университета и в тяхното дружество „Седянка“ съм член, теоретично знам български език добре, в разговор до края на учебната година ще се обуча“³⁴. От четирима желаещи, чиито писма са запазени, само един става учител – Иван Кадлец³⁵. За Дирекцията на народното просвещение, която назначава преподаватели, най-вероятно е била важна личната препоръка от познати или от бивши български съученици, или от чехи, които вече работят тук.

Спомен от известния впоследствие художник Иван Мърквичка илюстрира процеса на приемане на работа в България: „Как попаднах в България? Моят колега и съученик от гимназията Лукаш работеше като преподавател по химия и физика в Пловдивската гимназия. В едно от писмата си той ми предложи да заема мястото на учител по рисуване. [...] След кратко размисляне дадох положителен отговор на Лукаш. Това беше през 1881 година. Обърнах се с молба към Груев, който тогава отговаряше за румелийското образование. Напразно чаках неговия отговор. И изведнъж пристигна телеграма от София, с която ми се съобщаваше, че съм назначен за учител по рисуване в Пловдивската гимназия“ (Мърквичка 1995: 113). Художникът споменава за поканата, която е получил през 1880 г. от Лудвик Лукаш, учител по химия в Пловдив. Запазени са документи, които свидетелстват, че директорът на просвещението е използвал Лукаш за посредник в Чехия, като е имал за цел да доведе други учители за свободните места. Един от тях е именно Мърквичка, за когото Лукаш пише на министъра следната препоръка: „И. Мърквичка мога добре

---

³³ Исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София, Колекция 29 – Източна Румелия.

³⁴ Исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Колекция 29 – Източна Румелия, л. 46 – 47.

³⁵ Ян Кадлец (? – 1885) преподава рисуване в гимназията в Сливен от 1881 до 1885 г.

да препоръчвам, понеже го познавам вече от много години. Препоръчва се като учител (преподавал вече самостоятелно) и като живописец, който може да чертае картини за вестници и книги, какъв в Румелия още няма“³⁶.

Не за всички учители, които работят в Източна Румелия, можем да намерим достатъчно информация. Но за всички знаем колко време работят тук. Според това бихме могли да ги разделим на три групи. В първата са трима чехи, които преподават само една година и всъщност само помагат. Втората група представляват седмина чешки учители, които преподават в Източна Румелия от 3 до 5 години и след това по различни причини се връщат в родината си. Последната група, и интересно – най-голямата, има осмина чешки учители, чийто активен живот минава зад катедрата на българските училища, т.е. повече от 20 години. По-късно те напълно се включват в българския обществен живот и са известни и до днес.

На първо място като най-забележителни представители на третата група ще спомена станалите известни впоследствие археолози Карел и Херменегилд Шкорпил. Въпреки че са известни преди всичко с грижите си за запазването на археологическите паметници, с откриването на столицата на Първото българско царство – Плиска, или като основатели на българската археологическа наука и музейно дело, двамата цял живот работят като преподаватели в гимназиите из цяла България и учителския си път започват именно в Източна Румелия. Херменегилд Шкорпил (1858 – 1923) пристига през 1881 г. в Пловдив, където преподава естествена история, но само след една година се премества в Сливен. По-късно сменя няколко учителски места, за да се установи накрая във Варна (Скружни 2008: 235 – 262). По-младият му брат Карел (1859 – 1944) пристига в Пловдив две години по-късно, след това работи като учител в няколко града, за да се запознае по-добре с природното и с археологическото богатство на България. Накрая двамата братя се срещат във Варна и в околността и правят най-известните си открития (Скружни 2010: 101 – 124).

Като археолог се налага също и Вацлав Добруски (1858 – 1916), който идва в Източна Румелия като възпитател в семейството на юриста Турн-Таксис, но още през 1880 г. преподава класически езици и история в Пловдивската мъжка гимназия. По-късно, през 1892 г., е назначен за директор на Националния археологически музей в София,

³⁶ Исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Колекция 29 – Източна Румелия, л. 157 – 158.

който ръководи 18 години. Много високо е оценяван приносът му в областта на археологията и етноложките изследвания (Пенев, Петров 1988: 67 – 71).

Иван Мърквичка (1856 – 1938), който от 1881 до 1889 г. преподава рисуване в Девическата и в Мъжката гимназия в Пловдив, става известен като художник. От този период широко познати са неговите картини, изобразяващи бита и градския живот, напр. „Пазар в Пловдив“. Тук се състои първата му изложба и се раждат двамата му синаове. През 1896 г. се премества в София, където е назначен за директор на новооснованото Рисувално училище. Там работи цели 25 години и преподава на редица ученици. Приеман е за един от основателите на българското изобразително изкуство (Железарова 1996: 16 – 39).

Не трябва да се забравят и имената на математиците Антонин Шоурек и Владислав Шак. Дватамата преподават математика, физика и дескриптивна геометрия. Владислав Шак (1860 – 1941) работи в мъжката гимназия в Сливен от 1882–1886 г., след това чак до 1917 г. – в Първа мъжка гимназия в София. Преподава също във Висшето училище в София и издава българо-чешки разговорник (1913). След завръщането си в Чехия през 20-те години е почетен консул на България в Чехословакия (Бечваржова 2009: 113 – 188). Антонин Шоурек (1857 – 1926) преподава в гимназията в Сливен от 1880 г., година по-късно се премества в Пловдив, където между другото се запознава с бъдещата си съпруга Франтишка Сенлерова. През 1890 г. е назначен за преподавател във Висшето училище в София, пет години по-късно става редовен професор. Автор е на редица учебници и сборници по геометрия и тригонометрия (Бечваржова 2009: 189 – 238).

Значителен е приносът на Лудвик Лукаш (1859 – 1902), който преподава химия от 1880 г. в гимназиите в Пловдив, където работи 20 години. Създава химическа лаборатория в Мъжката гимназия и участва в обществения живот на града. Пише редица статии и няколко учебника по химия. Смятан е за един от създателите на обучението по химия в средните училища и на българската химическа терминология³⁷, в която до ден днешен се използват няколко чешки термина (Вачкова, Вачков 1993: 58).

---

³⁷ Опити за създаване на българска химическа терминология има още преди Освобождението. През 70-те години на XIX век излиза статията на А. Рачев и Л. Павлов „Химическото наименование“ в цариградското списание „Читалище“, год. 1879, кн. 19, с. 507 – 511; год. I, кн. 17, 537 – 538 (виж Иванова 1994: 18, 55).

В историята на Областната девическа гимназия в Пловдив е вписана първата ѝ директорка Франтишка Сенлерова-Шоурекова (1844 – 1916), която я ръководи от 1881 до 1884 г. Към професията на учител не се връща след раждането на дъщеря си, а работи като преводачка и издателка. При възможност се отдава и на публицистиката, най-често сътрудничи на списание „Мисъл“ (Бечваржова 2010: 56 – 64).

Освен тези личности в Източна Румелия работят и други десет чешки учители, чиито имена не са толкова познати или са изцяло забравени. Именно те обаче са неизменни участници в „културната окупация“ и имат голям принос за развитието на учебното дело през 80-те и 90-те години на XIX век. Поради ограничения обем на доклада ще спомена само имената им с основните биографични данни на онези, за които разполагаме с информация: Ян Херейк, Ян Кадлец (? – 1885), Йозеф Круиз, Теодор Монин (1858 – 1893), Йозеф Мървик, Ф. Перец (? – 1888), Йохана Турн-Таксис (1830 – 1914), Йозеф Ворачек (1857 – 1900), Ян Вагнер (1856 – 1905) и Йозеф Жир.

Приносът на работата на чешките учители може да бъде открит в няколко области. Те преподават, най-често математика и физика, а също история, естествена история, география, рисуване и други. Важно е да се отбележи, че чехите запълват свободните места, които без тях биха останали свободни. Ако е бил назначен някой друг, вероятно той не би имал необходимата квалификация, защото през това време се е чувствала остра нужда от образовани хора сред българите. Преди всичко на чешките учители е възложено да поддържат кабинетите по съответните предмети. Също така въвеждат годишните отчети, от които най-вече се черпи информация. Не е известно дали това е заслуга на чешките учители, или на българските директори, които се вдъхновяват по време на следването си в Чехия³⁸. Чешките учители принадлежат към най-добре платените работници в гимназиите³⁹ и от това може да се направи изводът, че подобаващо е оценен техният принос за развитието на училищата.

Петима чешки учители са автори на учебници, които по онова време са дефицитни. Между тях са братята Шкорпил, Владислав Шак, Лудвик Лукаш, но най-плодотворният автор е математикът Антонин Шоурек, който издава учебници и сборници по тригонометрия и гео-

³⁸ В годишните отчети са публикувани освен статистически данни и актуална информация и научни доклади на учители на съответната гимназия, където активни дейци са били и чехи.

³⁹ Регионален държавен архив – Пловдив, фонд 61К, а.е. 10.

метрия. Те са използвани няколко десетилетия⁴⁰. Със своята дейност чехите взимат участие в основаването на научни специалности, които дотогава не съществуват в България.

Чешките учители участват и в обществения живот в Пловдив и в Сливен. Преподавателите в гимназиите през този период, разбира се, са уважавани граждани, без които не минават никакви обществени и културни събития. За това свидетелства споменът на Владислав Шак: „Запознах се отпосле и със сливенските граждани и техните семейства. Всички живееха патриархално. [...] Нас, чешките учители, общаха. Никоя сватба не мина без нас“ (Шак 1934: 96). Участват също в живота на сдруженията, които се основават тогава. Публикуват в български вестници и списания. Борят се за запазване на археологическите паметници. Накратко казано, всички, които работят цял живот в България, се включат в обществената дейност. При това те принадлежат към най-образованата обществена прослойка (Земан 2012).

Въз основа на фактите и данните, събрани в настоящото изследване, мога да заключа, че чешките учители имат голямо влияние върху учебното дело в Източна Румелия. Не само поради засиленото си присъствие, но и поради това, че участват в обществения живот на следосвобожденска България.

ЛИТЕРАТУРА

- Бечваржова 2009:** Večvářová, M. *České kořeny bulharské matematiky*. Praha, 2009.
- Бечваржова 2010:** Večvářová, M. *Františka Senlerova-Šourekova (1844 – 1919) // Славянски диалози VII*, Пловдив 2010, с. 56 – 64.
- Ванков 1905:** Ванков, И. *Из архивите на Министерство на народната просвета*. София, 1905.
- Вачкова, Вачков 1993:** Вачкова, К., Вачков, К. *Лудвик Лукаш и чешкото влияние върху българската химическа терминология // Научни трудове. Филология, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*, 1993.
- Железарова 1996:** Железарова, Р. *Чешките художници в България от края на XIX и началото на XX век // Тодоров, В. Чехи в България – История и типология на една цивилизаторска роля II*. София, 1996, 16 – 39.
- Земан 2012:** Zeman, P. *Působení českých učitelů ve Východní Rumelii*. Magisterská diplomová práce. Brno, 2012.

---

⁴⁰ Виж пълен списък на учебниците му в Бечваржова 2009: 357 – 368.

- История на образованието 1982:** *История на образованието и педагогическата мисъл в България II*. София, 1982.
- Иванова 1994:** Иванова, Д. *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането*. Пловдив, 1994.
- Мърквичка 1995:** Мърквичка, И. Как пристигнах в България // *Пламък*, 1995, ч. 5 – 6, 111 – 119.
- Пенев, Петров 1988:** Пенев, А., П. Петров. *Чужденци – просветни дейци в България*. София, 1988.
- Пенчев 2009:** Пенчев, Вл. За чешката инвазия в България след Освобождението. // *Чехи в България. Ролята на чешкото присъствие в българското национално възраждане*. София, 2009, 193 – 200.
- Рихлик 2008:** Rychlík, Jan. Český faktor v boji mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o získání vlivu v Bulharsku po osvobození. // *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008, 32 – 39.
- Симеонов 1977:** Симеонов, С. Учебни заведения в Източна Румелия. // *Известия на държавните архиви*. София, 1977, 81 – 101.
- Скружни 2008:** Skružný, L. Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (1. část). // *Theatrum historiae 3*, Pardubice, 2008, 235 – 262.
- Скружни 2010:** Skružný, L. Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (2. část). // *Theatrum historiae 3*. Pardubice, 2010, 101 – 124.
- Стателова 1983:** Стателова, Ел. *Източна Румелия (1879 – 1885). Икономика, политика, култура*. София: Изд. на Отечествения фронт, 1983.
- Урбан 1957:** Urban, Z. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha, 1957.
- Урбан 1981:** Урбан, З. *Чехи в България*. София, 1981.
- Шак 1934:** Шак, В. *В подножието на Бармук*. // Юбилеен сборник на сливенската мъжка гимназия „Добри Чинтулов“ по случай 55-годишнината от основаването ѝ. София, 1934, 96 – 97.
- Юбилеен алманах 1929:** *Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868 – 1928*. Sofie, 1929.

АКУСТИЧЕН АНАЛИЗ НА ФРЕНСКИТЕ ОРАЛНИ ГЛАСНИ В РЕЧТА НА ГОВОРТЕЛИ ОТ ЖЕНСКИ ПОЛ

Нина Чочева

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ACOUSTIC ANALYSIS OF FRENCH ORAL VOWELS IN THE SPEECH OF FEMALE PRESENTERS

Nina Chocheva

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Female voices are not preferred for acoustic analysis therefore the existing data is limited. The topic of the present study is the values of first and second formants for female voices which are part of especially created corpus of female speakers. We interpret the first results obtained for the formant's values, compared in table and graphs, and on this basis we have created the individual pronunciation model completing the French collection of the software SARP5.

Key words: acoustic phonetics, female voices, values of first and second formants (F1/F2)

I. Увод

Сравнително ново направление в лингвистиката е анализирането на езиковите явления въз основа на електронни данни за писмената и устната форма на езика, обединени под общото наименование *корпус*. „Популяризирането на корпусите като средство за множество лингвистични изследвания доведе до засиления интерес към тях, а оттам и до обособяването на самостоятелната наука – *корпусна лингвистика*“ (Баева 2011: 49).

Корпусите на устна реч заемат важно място в съвременните езиковедски изследвания, защото предоставят достъп до голям брой образци от реалната речева практика (Макенери, Уилсън 2001), на базата на които да се изследват и опишат езиковите явления с цел създаване на нови модели (Шуке 2011). Съставянето на съвременните езикови корпуси несъмнено налага използването на данни от предвари-

телно изготвен звуков материал. На този етап лингвистът се нуждае, от една страна, от технически познания за използваните средства за звукозапис, а от друга – от базови теоретични познания по физика за характеристиките и разпространението на звука.

Съвременен направление в изучаването на френския като роден и като чужд език е съставянето и използването на корпуси на устната френска реч с цел осъвременяване на връзката между реалната речева практика, наречена *узус*, и кодифицираната книжовна норма. Подобно осъвременяване се налага от настъпилите в обществото промени от икономически, политически и социален характер, които оказват влияние върху изразните средства в езика. На даден етап от развитието на езика се наблюдава разминаване между *узуса* и нормата. Книжовната норма се нуждае от осъвременяване, тъй като в *узуса* се натрупват форми, които са широко разпространени и по-познати на носителите на езика за сметка на по-остарелите.

Настоящата разработка е част от по-голямо изследване, посветено на описанието на фонетичното равнище (сегментно ниво) на произносителната норма на съвременния френски език чрез създаване на акустичен модел, отразяващ идиолектната и контекстуалната произносителна вариативност при гласните като двупараметрична езикова норма и като набор от образци за чуждоезиковото обучение. За нуждите на това изследване бе съставен корпус от говорители¹, представители² както на стандартния френски език³ от Парижкия регион, така и на други френски региони, в чиято реч не се наблюдават регионални разновидности на френския език. По този начин се предлага нов подход към описанието на произносителната норма на френския език, а именно – тя да бъде географски разширена чрез включването на представители на други френски региони, чиято реч също се вписва в нормата.

Преди да пристъпим към съставянето на нашия корпус от носители на езика, се наложи да проверим дали съществуват корпуси от френска реч, специално създадени за анализ на фонетичния ѝ аспект.

¹ В настоящия текст думата „говорител“ се използва със значение на участник в експеримент, който произнася конкретна фраза в конкретни условия за конкретни цели; синоним на носител на езика.

² Тъй като произносителната норма за френския език е регионално ограничена в Парижкия регион, за представители на стандартния френски език се приемат носителите на езика, родени и живеещи там.

³ „стандартен френски език“ (синоним на книжовен език) е предпочитаният термин в западноевропейската лингвистика.

След проведените литературни и електронни проучвания се оказва, че в областта на фонетичните изследвания съществува един по-мощен корпус на устна реч, в чиито рамки се изследва фонетичното и фонологичното равнище на френската реч, част от проекта „Фонология на съвременния френски език“ (*Phonologie du Français Contemporain*⁴). Базата данни, с която разполага (1 400 000 думи по Капо и Гаде 2007), се е превърнала в основен източник на информация за специалистите, а амбицията на ръководителите и участниците в проекта е да създадат най-голямата и значима база данни за френска устна реч.

Като имаме предвид мнението на Г. Уилямс (Уилямс 2005), че размерът на корпуса се определя в зависимост от нуждите и целите на изследователя, пристъпваме към описание на нашата база данни.

II. Експеримент

1. Цел и задачи на изследването

Основното изследване си поставя няколко задачи, като в този текст представяме резултатите от първите две, а именно:

- Съставяне на база данни с говорители както от региона на Париж, така и от други френски региони, за да се разшири географски произносителната норма за френските орални⁵ гласни.
- Акустичен анализ на десетте френски орални гласни, представени чрез стойностите на първите два форманта (F1/F2) като достатъчни за идентифицирането на вокалите, с програмите Speech Analyzer⁶ и SARP5⁷ в речта на двадесет и две годишна жена и създаване на индивидуален произносителен модел, с който започва обогатяването на базата данни на програмата SARP5 с модели на жени. Към момента тя съдържа само два модела за женски глас – един за българския и един за френския език.

2. Методи на изследването

– **Анкетирание** чрез въпросник, съдържащ въпроси с данни за възраст; професия и образование; роден град и географски произход на родителите.

– **Аудитивен метод.**

---

⁴ <http://www.projet-pfc.net/>.

⁵ Във френския език гласните се диференцират по признака „оралност – назалност“. Семантичен еквивалент на български е двойката носови – неносови гласни.

⁶ <http://www.sil.org/computing/sa/index.htm>.

⁷ <http://web.uni-plovdiv.bg/rousni/sarp/bg/download.html>.

– Метод на акустичен анализ на сегментните единици в речта на жена с програмите Speech Analyzer 3.1 и SARP5.

3. Подбор на участниците

Емпиричният материал е събран в рамките на двумесечен стаж в университета Vincent-Saint-Denis (Париж 8), Париж, Франция. При подбора се оказа изключително трудно да се намерят участници, които са родени в Парижкия регион и чиито родители също да са родени там. Затова се наложи критериите да се прецизират, а именно – участниците да отговарят на едно от условията:

- да са родени в региона на Париж без значение от произхода на родителите;
- ако са родени в друг регион на Франция (който да се посочи), да са живели най-малко 5 години в столицата, за да се избегнат регионалните варианти на френския език.

Приемаме, че френският език е роден за всички, които са родени във Франция от родители с френски или чуждестранен произход (Талиант 2006). При условие че участникът, чиито родители – единият или двамата – са с чуждестранен произход, е роден в Парижкия регион, приемаме, че той е френски гражданин, следователно представител на стандартния френски език. Задължително изискване бе да се посочи произходът на родителите. По този начин, както беше споменато, се разширява понятието произносителна норма чрез включването на представители на френския език от различни региони.

На въпроса „Според Вас говорите ли стандартен френски език?“ голяма част от участниците се затрудниха с отговора най-вероятно поради неосведоменост за същността на произносителната норма на родния им език. Въпреки че всички участници са отговорили положително на този въпрос, се наложиха уточняващи коментари във връзка с понятието стандартен френски език (Варнан 1996; Леон, Леон 1997; Леон 2011).

4. Описание на задачата

На участниците в изследването беше предоставен неутрален от стилистична гледна точка текст, който те да прочетат със съобщителна интонация и с нормално темпо. Предварително беше разяснено, че ще имат възможност да прослушат записа и при неудовлетвореност от тяхна страна ще могат да го повторят, както и че анонимността им е гарантирана. Общото време за запис и попълване на въпросника беше между 7 и 10 минути.

5. Технически условия

Записите бяха реализирани в тих кабинет в университета Париж 8 с преносим цифров рекордер EDIROL-*R 09 HR*, марка Roland⁸, съхранени във формат Wave, разпознаваем за програмите SARP5 и Speech Analyzer, и сегментирани на по-малки изкази с програма Audacity⁹.

III. Обработка и първи резултати

Първоначалният замисъл при съставянето на корпуса беше броят на говорителите да бъде равен за двата пола. Впоследствие се оказа, че жените са повече, като по-голямата част от тях са на възраст между 20 и 30 години, а само 2 са съответно на 48 и 49 години. Тъй като е известно, че гласовете на говорители от женски пол не са предпочитани за акустичен анализ от фонетиците, това ни мотивира да променим първоначалните си намерения и да се фокусираме върху акустичния анализ на десетте френски орални гласни /i, e, ε, y, ø, oe, a, ɔ, o, u/ в речта на говорители от женски пол във възрастовата граница 20 – 30 години. Още повече, че в голяма част от съществуващите фонетични изследвания, посветени на женските гласове, възрастта на говорителките не се посочва (Жандро, Ада-Декер 2005; Жоржтън, Пайро, Ландрон, Жао 2012). За произносителни модели на френския език традиционно се приемат мъже и жени на средна възраст 40 – 50 години.

Другата причина да пристъпим към акустичен анализ на гласове на жени от тази възрастова група е, че това ще ни позволи да направим съпоставка на формантните стойности на гласните по признака възраст. Смята се, че от пубертета до периода на преклонна възраст гласът не търпи съществени промени (Корню 1983). Анатомичните промени след тридесетата година се изразяват в прогресивно калциране на гърления хрущял, което продължава през целия живот. Но подобни физиологични промени почти не променят функционирането на гласните струни. Ето защо съществени разлики в тембъра, а оттам и във формантната структура на гласните може да се очакват между жени на възраст съответно под 18 и над 60 години например.

Анатомията на гласовия канал е много добре проучена при възрастни, по-малко позната е при децата, а при бебетата все още данните са оскъдни (Бое 2008). В артикулаторната фонетика е добре извес-

---

⁸ Рекордерът ни беше предоставен от доц. д-р Руси Николов, на когото изказваме благодарности.

⁹ <http://audacity.sourceforge.net/>

тно, че различните конфигурации на гласовия канал се отразяват на спектралната картина на произнесеня звук, а оттам и на качеството (тембъра) на гласните звукове (Корню 1983). Създаденият от Фант (Фант 1960) модел обяснява пряката зависимост между геометричната форма на гласовия канал и получения акустичен ефект. Но съществуват компенсаторни явления, които въпреки многобройните артикулационни промени могат да доведат до еднакъв акустичен резултат¹⁰. Гласовият канал заема такава форма, при която се постига търсеният акустичен ефект, вследствие на което се наблюдават компенсаторни явления между артикулационни органи (Весьер 2006: 88). Теоретично броят на възможните комбинации между резонаторните кухини е безкраен, но на практика са описани „десет основни тембъра на френските гласни, които се характеризират с две усилвания на честотата, наречени формантни зони“ (Корню 1983: 31¹¹). Така в акустичната фонетика всяка гласна се описва чрез „точните стойности на първи и втори формант“ (Корню 1983 : 31¹²), които представят произносителната норма за стандартния френски език.

Някои автори (Леон, Леон 2007; Бое 2008) посочват, че разликата в дължината и дебелината на гласните струни, която предизвиква и разлика в честотата, при мъжете и жените може да достигне една октава, т.е. тази голяма разлика между двата пола оказва съществено влияние и на тембъра на гласните. Женските гласове са с по-висок основен тон, между 200 Hz и 250 Hz (Мюние 2005), което се дължи на по-тънките гласни струни, между 3 мм и 5 мм, разположени в „по-къс гласов канал“ (Весьер 2006: 60¹³). При разчитане на спектрограмата формантите на гласните са по-трудни за локализиране (Пепио 2012), а в плана на първи и втори формант произнесените гласни са по-периферно разположени (Николов, Хери-Бенит 2008; Мюние 2005¹⁴; Леон, Леон 2007). Интересът към акустичния анализ на женските гласове е оправдан от гледна точка на по-пълно, прецизно, системно описание на произносителната норма на вокалите за женски глас. Един от

¹⁰ Явлението *коартикуляция* продължава да буди интереса на изследователите и през последните години е прецизирано в светлината на нови данни и модели. Виж: Embarki, M., C. Dodane (2011). *La coarticulation. Des indices à la représentation*. Paris: L'Harmattan, 2011.

¹¹ «on décrit 10 timbres vocaliques fondamentaux qui se caractérisent par 2 renforcements de fréquence appelés zones formantiques.»

¹² «Chaque voyelle fondamentale se caractérise par une valeur précise de F1 et F2.»

¹³ «chez la femme, dont le conduit vocal est plus court»

¹⁴ «ces variations, dues aux tailles des résonateurs (plus larges pour les hommes), sont bien réelles et engendrent des valeurs de formant plus élevées pour les femmes.»

приносителите на съставената от нас база данни се състои в създаването на нов модел за описание на произносителната норма за френските гласни именно в речта на жени във възрастовата граница 20 – 30 години. Чрез този акустичен модел се предлага описанието на френските орални гласни да се основава не на две числа, каквито са стойностите на първите два форманта, а на зона на толерантност на отклоненията от езиковия модел, от референтните прототипни стойности, които понякога са недостижими за отделните носители на езика.

В подкрепа на твърдението, че женските гласове не са предпочитани за акустичен анализ, е фактът, че даните за формантните стойности на френските гласни в речта на жени са оскъдни. Малко са изследванията, които предоставят стойности за десетте орални гласни. Данните, с които разполагаме, са получени от гласни, анализирани в различни условия. В специално създаден сайт, посветен на френската фонетика, Пиер Мартен (Мартен 2001¹⁵) предоставя данни за формантните стойности на гласните за мъжки и женски глас, произнесени изолирано, които могат да се чуят благодарение на придружаващия аудиофайл. Сериозна фонетична стойност има илюстративният материал – артикулационна и акустична характеристика на всеки вокал и консонант, придружена от радиограми, снимки на позицията на устните при произнасянето на конкретния звук, спектрограма, както и от фонетичния символ, с който се транскрибира.

В едно по-ново изследване (Жоржтън, Пайро, Ландрон, Жао 2012) се предоставят данни за формантните стойности (в това число трети и четвърти формант) на десетте френски орални гласни за женски глас, също произнесени изолирано и анализирани с програмата за акустичен анализ PRAAT¹⁶. Изводът, до който авторите достигат, е, че гласните, произнесени изолирано, заемат по-широко акустично пространство в сравнение с гласните, произнесени в контекст от други изследвания.

В друга част от изследванията десетте френски орални гласни се анализират в контекст (Жандро, Ада-Декер 2005) или обект на проучване са отделни гласни (Жандро, Ада-Декер, Весьер 2008).

Както вече беше споменато, ние анализирахме сегменти от речта на двадесет и две годишна жена с програмата SARP5, програма разширение на Speech Analyzer 3.1., защото предоставя предимства пред другата спомената по-горе програма – PRAAT, най-вече при отчитането на формантните стойности на вокалите. Програмата SARP5 пре-

---

¹⁵ <http://www.phonétique.ulaval.aca/illust.html#voyaco>

¹⁶ <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>

доставя възможността за интерактивен подход при извличането на формантните стойности, чрез който да се избегнат евентуални грешки в измерванията, особено при гласовете на жени. При програмата PRAAT същите стойности се получават, първо, чрез отварянето на повече прозорци, и второ, чрез предварително зададени опции за броя на формантите и за пола на говорителя, което доста усложнява работата на изследователя, както и удължава времето за анализ.

Стойностите, които привеждаме в Таблица 1, са получени от многобройни измервания на десетте френски орални гласни в силна позиция в прочетения от двадесет и две годишната говорителка текст, след което са осреднени. Подходящо е да сравним нашите стойности с данните от цитираното изследване на Жандро, Ада-Декер (Жандро, Ада-Декер 2005), тъй като те също са получени в контекст в речта на петнадесет жени.

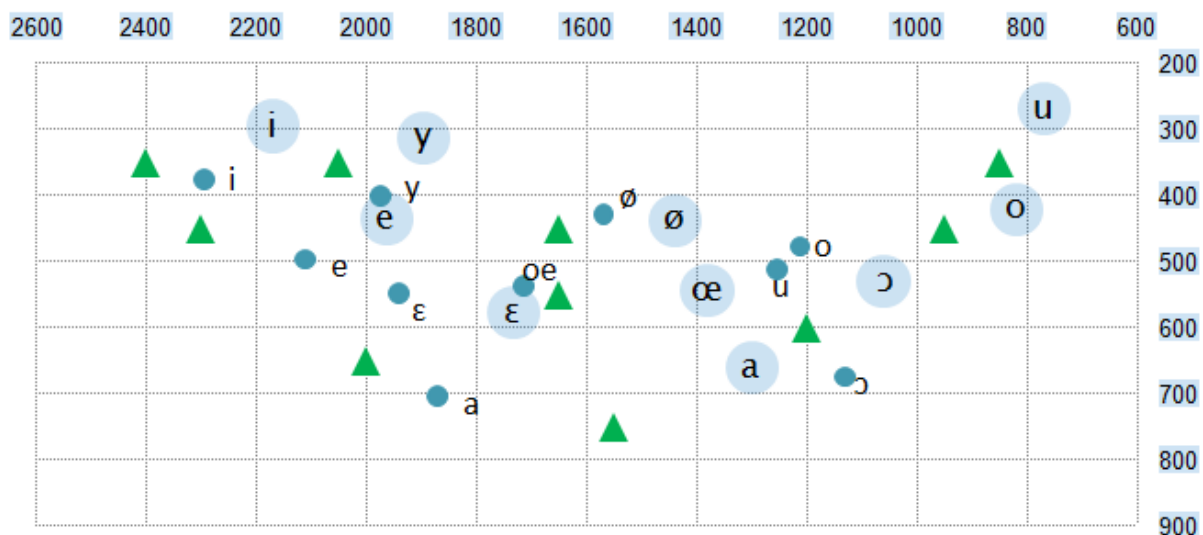
Таблица 1. Осреднени формантни стойности (F1/F2) за десетте френски орални гласни за женски глас

F	Жандро, Ада-Декер 2005		Говорителка 22 години	
	F1	F2	F1	F2
i	350	2400	378	2293
e	450	2300	495	2110
ɛ	650	2000	549	1939
y	350	2050	402	1973
ø	450	1650	430	1570
oe	550	1650	539	1713
a	750	1550	704	1868
ɔ	600	1200	673	1129
o	450	950	476	1214
u	350	850	513	1251

По-ясна е съпоставката на двата произносителна модела във Фигура 1.

Фигура 1. *Идиолектна вариативност в речта на две жени.*

Триъгълниците отговарят на стойностите от изследването на Жандро, Ада-Декер (Жандро, Ада-Декер 2005), малките кръгове – на получените от нас стойности, а големите кръгове – на езиковия модел

Чрез подобно сравнение на произносителните модели на първо място се наблюдава идиолектната вариативност в речта на говорители от женски пол, т.е. индивидуалните различия, които са следствие на физиологични фактори (специфични артикулационни особености), на лингвистични фактори (например вида на текста, в който се изследват гласните – прочит или разговор, тук се изследва и контекстуалната вариативност, която може да окаже съществено влияние върху формантната структура), както и на екстралингвистични фактори (емоционално или здравословно състояние по време на записа например).

Следващият извод от това сравнение потвърждава споменатия вече факт: значително изместване на акустичния триъгълник в посока към предноезични гласни в сравнение с езиковия модел (означен с големите кръгове). Изместване се наблюдава при предноезичните затворени гласни /i/, /y/, при полузатворено /e/ и отворено /ɛ/. Значително изместване има и при отворената предноезична гласна /a/, както и при полуотворена, закръглена гласна /œ/, която заема по-централна позиция в акустичното поле. Най-съществено обаче е изместването при закръглените задноезични гласни /u/, /o/, които, освен че имат по-централна позиция, се намират и съвсем близо една до друга. Позицията на затворената закръглена задноезична гласна /u/ е още по-необичайна, защото заема позиция на по-отворена гласна в сравнение с полуотворената задноезична закръглена гласна /o/.

IV. Заключение

На настоящия етап от изследването не е възможно да се обобщат дали формантните стойности на вокалите /u, o/, а оттам и тяхното необичайно разположение в акустичния триъгълник са характерни за речта на младата говорителка. Възможни причини за изместването им в акустичния триъгълник и за високите стойности на втория формант (Таблица 1) могат да бъдат – от една страна – явлението коартикуляция и конкретното консонантно обкръжение, а от друга – близкото място на учленение на двете гласни (в задната част на гласовия канал). Известно е, че артикулационните движения при произнасянето на полузатворената задноезична гласна /o/ са сходни с тези, които артикулационните органи заемат при произнасянето на затворената задноезична гласна /u/ (Николов 1990: 47¹⁷). Бъдещите проучвания на формантната структура на десетте френски орални гласни както в речта на тази говорителка, така и при другите участнички ще покажат дали това разположение на гласните в акустичното поле е характерно за нейния глас и за тази възрастова група, или се дължи на позиционната вариативност, чието изследване представлява следващ етап на експеримента.

Съвременните технически средства и компютърни програми съществено улесняват акустичния анализ на речта. Големи или малки по обем, съставянето и анализирането на корпуси на устна френска реч са неотменна част от процеса на осъвременяване и прецизиране на произносителната норма на стандартния френски език, в частност на нейното сегментно фонетично ниво.

ЛИТЕРАТУРА

- Баева 2011:** Баева, Д. За корпусите като езикови ресурси и тяхното приложение. // *Научни трудове на Русенския университет*, 2011, № 50 (6.1), 49 – 53.
- Бое 2008:** Вое, L.-J. La croissance de l'instrument vocal: contrôle, modélisation, potentialités acoustiques et conséquences perceptives. // *Revue française de linguistique appliquée*, 2008, № XIII (2), 59 – 80.
- Варнан 1978:** Warnant, L. *Dictionnaire de la prononciation française dans sa norme actuelle*. Paris-Gembloux: Duculot, 1978.
- Весиер 2006:** Vaissière, J. *La phonétique*. Paris: PUF, 2006.
- Жандро, Ада-Декер 2005:** Gendrot, C., M. Adda-Decker. Impact of duration on F1/F2 formant values of oral vowels: an automatic analysis of large

¹⁷ «Sa prononciation correcte exige des mouvements articulatoires analogues aux mouvements que les organes de la parole exécutent lors de l'émission de la voyelle /u/... La configuration du conduit vocal qui en résulte ressemble également à celle de /u/»

- broadcast news corpora in French and German. // *Proceedings of Interspeech*, Lisbonne, 2005, 2453 – 2456.
- Жандро, Ада-Декер, Веснер 2008:** Gendrot, C., M. Adda-Decker, J. Vaissière. Les voyelles /i/ et /y/ du français: focalisation et variations formantiques. // *Actes des JEP*, Avignon, 2008, 205 – 208.
- Жоржтън, Пайро, Ландрон, Жао 2012:** Georgeton, L., N. Paillerau, S. Landron, J. Gao. Analyse acoustique des voyelles orales du français en contexte isolé: à la recherche d'une référence pour les apprenants de FLE. // *Actes de la conférence conjointe JEP-TALN-RECITAL*, Grenoble, 2012, 145 – 152.
- Капо, Гаде 2007:** Carreau, P., F. Gadet. Où en sont les corpus sur les français parlés? // *Revue française de linguistique appliquée*, 2007, № XII-1, 129 – 133.
- Корню 1983:** Cornut, G. *La voix*. Paris: PUF, 1983.
- Леон, Леон 1997:** Léon, M., P. Léon. *La prononciation du français*. Paris: Nathan, 1997.
- Леон, Леон 2007:** Léon, M., P. Léon. *La prononciation du français*. Paris: Armand Colin, 2007.
- Леон 2011:** Léon, P. *Phonétisme et prononciation du français*. Paris: Armand Colin, 2011.
- Макенери, Уилсън 2001:** McEnery, T., A. Wilson. *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.
- Мартен 2001:** Martin, P. Laboratoire de Phonétique et Phonologie de l'Université Laval à Québec. 14. 04. 2001. Consulté le 2011, sur <<http://www.phonetique.ulaval.ca/index.htm>>.
- Мюние 2005:** Meunier, C. Invariants et variabilité en phonétique. Dans N. W.-G. Nguyen, *Phonologie et phonétique: Forme et substance*. Paris: Lavoisier, 2005, 349 – 375.
- Николов 1990:** Nikolov, B. *Prononciation du français moderne. Orthoépie et transcription phonétique*. Sofia: УИ „Св. Климент Охридски“, 1990.
- Николов, Хери-Бенит 2008:** Nikolov, R., N. Herry-Bénit. Spécificité méthodologique de l'analyse des voyelles dans la voix de femmes. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паусий Хилендарски“*. Филология, 2008, № 46, (кн. 1, сб. А), 574 – 582.
- Пецио 2012:** Répiot, E. Les temps de traitement des voix de femmes et d'hommes sont-ils équivalents? // *Actes de la conférence conjointe JEP-TALN-RECITAL*, Grenoble, 2012, № 1, 153 – 160.
- Талиант 2006:** Tagliante, C. *La classe de langue*. Paris: Clé international, 2006.
- Уилямс 2005:** Williams, G. *La linguistique de corpus*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2005.
- Фант 1960:** Fant, G. *Acoustic Theory of Speech Production*. Hague: Mouton, 1960.
- Шуке 2011:** Chuquet, E. Les corpus en linguistique: constitution, exploitation, outils. Dans J. Chuquet. *Le langage et ses niveaux d'analyse. Cognition, production de formes, production du sens*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2011, 63 – 65.

АНГЛИЙСКИТЕ АНТРОПОНИМИ В ЕЗИКА И КУЛТУРАТА

Милена Нецова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ENGLISH PROPER NAMES IN LANGUAGE AND CULTURE

Milena Netsova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Changing patterns and principles of naming people and objects, and semiotic renaming operations depend directly on the general cultural development of a nation. When there is no preserved evidence of a national culture and mindset, names allow to reconstruct those aspects of human life.

Key words: surnames, language and culture, patterns of naming

Антропонимите са изпълнени със социокултурна информация така, както никой друг лингвистичен знак. Те определят социокултурните реалии, които на свой ред влияят върху имената. Промяната на социалните и културните норми на една нация под влияние на други доминиращи култури води и до промяна в практиките при именуването.

Очевидно е, че при изучаването на собствените имена основно трябва да обърнем внимание на изследването им предимно като социокултурни знаци, отразяващи пряко различни екстралингвистични фактори и съхраняващи в себе си значителна информация за духа и културата на дадена нация в определен етап от нейното развитие. Ще се опитаме да разберем дали антропонимът носи в своята езикова обвивка културна информация, по какъв начин и в каква степен тази информация е заложена в именната система и отразява духа и културата на даден социум.

Тенденциите в изучаването на антропонимите като социокултурни знаци намират своето конкретно изражение в изследванията по английска антропонимия, отнасящи се до:

– функционирането на антропонимните единици;

– еволюцията в развитието на антропонимикона и социалните фактори, влияещи на този процес;

– изучаване на психологичните основи в процеса на именуване.

Разглеждането на произволни езикови знаци, и най-вече на собствените имена, не може да става, без да се вземе предвид тяхното функциониране в обществото и културата. Игнорирането на екстралингвистичните фактори при образуването на оними само частично изяснява въпроса за значението им. Пренебрегването на социалния контекст, в който съществува определен езиков знак, води до значителна загуба на информация, която той изразява.

Отделянето на функционалната лингвистика в отделно направление на структурната лингвистика през 1929 г., както и появата през втората половина на XX век на когнитивната лингвистика, изследваща формата, съдържанието и функционирането на езиковия знак в тясна зависимост от процесите на мислене, и развитието на интердисциплинарни области на езикознанието като социолингвистиката и психолингвистиката предопределят и нови подходи в изучаването на антропонимите. Все по-често в изследванията по ономастика като цяло и по антропонимия в частност се отбелязва ролята на социалния контекст, условията на функциониране, психологическите основи на именуването.

В рамките на функционалната лингвистика имената се разглеждат както от интра-, така и от екстралингвистична гледна точка. Собственото име като член на класификационната номинативна система изпълнява основно номинативна (назователна) функция. Тя се реализира в два аспекта: дистинктивен (индивидуализиращ), отделящ индивидите от колектива, и интегриращ (класифициращ), обединяващ носителите на определени антропоними в отделни класове. С известни допълнения и уточнения тази функция се споделя от почти всички учени антропонимисти. Обобщавайки начина на функциониране на антропонимите в езика и речта, А. В. Суперанская отбелязва, че основната функция на антропонимите е легализацията на човека в обществото (Суперанская 1973: 276).

Вследствие на това, че изследваният от нас корпус обхваща английски фамилни имена от няколко исторически епохи, в които се формира както английският език като цяло, така и английският антропонимикон в частност, е необходимо да отбележим още една функция на собствените имена, характерна за митопоетическата традиция в именуването. Това е креативната функция на името, според която името оказва активно въздействие върху индивида. Предполагало се

е, че името определя същността на човека, т.е. смятало се е, че съществува равенство между името и същността на носителя му. Този подход към именуването е характерен за много от древните култури – староиранската, старогръцката, старославянската, староскандинавската и др. Важен отличителен признак на дадената функция се явява това, че името, влизайки в ролята на символ на човека, представлява само по себе си активното начало на въздействието върху живота на индивида. Според нас креативната функция на именуването е характерна не само за архаичните имена, но и за християнските традиции при честване на имените дни.

Въпросът, свързан с изучаването на еволюцията в развитието на антропонимикона, засяга проблема за стихийността и последователността в неговото формиране, както и вътрешните, и външните фактори на влияние. Както беше отбелязано от А. В. Суперанска „ономастиконът на всяка нация се развива спонтанно, в смисъл, че процесът е естествен, неконтролиран“ (Суперанска 1986: 142, превод мой – М. Н.). По наше мнение това твърдение е оправдано само отчасти и до голяма степен съответства на началните етапи на формиране на антропонимикона, когато имената се доближават в по-голяма степен до прякорите и прозвищата. При именуването през староанглийския период се забелязва склонност към алитерация и вариация на лексикалните основи, за да се покаже принадлежност към определен род или семейство. В този случай основната причина за систематизацията на имената са социално-културният фон и национално-психологическите характеристики на етническата група. Развитието на правната и законодателната рамка, укрепването на властта на определени социални и държавни институции водят до по-нататъшно регулиране и систематизация в именната система и са външен фактор, оказващ влияние върху образуването на антропонимикона. Изместването на езическите имена от християнски при смяната на религията е ярък пример за въздействието на външните фактори (в този случай на църквата като институция) за формирането на антропонимикона.

Възможен е и по-различен поглед към външните и вътрешните фактори, влияещи върху процеса на именуване. Външните фактори могат да имат социолингвистично обяснение, а вътрешните – психолингвистично. Към външните могат да се отнасят социалнокласовите, политикоидеологическите, културно-естетическите и модните фактори. Като вътрешни фактори могат да се разглеждат фоносимволичните и асоциативно-семантичните. Според нас вътрешният психолингвистичен характер на именуването включва в себе си не само психо-

лингвистичния анализ на самото име, но и анализ на психологическите причини на назоваването.

Трябва да се отбележи, че във формирането на дадена антропонимна система някои ономасти отделят естествени и изкуствени процеси на развитие. Естествените процеси се свързват с развитието на самия език. Когато има изкуствени процеси или „изкуствена намеса“, се наблюдава рязка промяна в именика в резултат на „масовото въвеждането на ономастични единици“ (Суперанска 1986: 142 – 143).

Така стигаме до извода, че съществуват две основни групи фактори, влияещи върху развитието на антропонимикона – вътрешни (психологически) и външни (социални). Тези фактори по наше мнение отговарят на естествените процеси при оформянето на именика (вътрешен фактор) и на изкуствените процеси (частично външен фактор).

От екстралингвистичните фактори като най-важни при образуването на антропонимните системи най-значими са следните:

– Културните контакти в резултат на асимилация по време на сблъсъка на различни култури, които са едни от най-важните причини, стимулиращи развитието на антропонимикона. При взаимодействието на културите и взаимната им адаптация една към друга се създават културни кръгове, чиито имена са сравними помежду си, имат подобна мотивация, например:

Pike (Pyke, Pick, Lepick) – от [ОЕ *pīc*] „мотика, брадва“ – прякор на висок и слаб човек или „въоръжен с брадва мъж“. По-късно – прякори или фамилни имена от [ОFr *pic*], [Lat *picus*] „кълвач“ или [ME *rike*] „щука, риба“ > рибар или продавач на риба (Рийни 2005: 351).

Harper (Harpour, Harpur) – фамилното име е обичайно и широко разпространено. Harper, сега често срещана форма, е от [ОЕ *hearpere*] „арфист“, Harpour и Harpur от [AFr *harpour*], [ОFr *harpeor*], обичайното име в ранни източници (Рийни 2005: 218).

– Промяната на политическите и религиозните ориентации, мотивите, които диктуват създаването и избора на името. По отношение на английския антропонимикон този фактор добива ясни очертания по време на норманското нашествие през XI век, когато в относително кратък период норманските имена изместват староанглийските. Подобна е и ситуацията по време на Реформацията през 1534 година, когато най-популярни стават имената от Стария завет, например:

Daniel (Daniels, Daniell, Daniells, Danniell, Danell, Danels, Dannel, Dennell, Denial) – староевр. Daniel „Бог е моят съдия“. Denial се е произнасяло *Denyel* (Рийни 2005: 125);

– Модата на някои имена, които са станали известни, защото са на литературни герои или реални лица от политиката, изкуството или друга област на обществения живот:

Richard (Richardes, Richards, Ritchard, Ricard, Ricarde, Ricards, Riccard, Rickard, Rickardes, Rickards, Rikeard, Rickerd, Rickert, Ricket, Rickets, Rickett, Ricketts) – [AN Ricard], [CentralFr Richard], [OG Ric(h)ard] „голям храбрец“, едно от най-популярните имена, въведени от норманите. Обикновено латинизирано като Ricardus. (Рийни 2005: 377).

В допълнение към социалните, външните фактори, които оказват влияние върху процеса на именуване, съществуват и редица психолингвистични фактори, които се дължат на вътрешни по отношение на езика причини и които също оказват отражение върху процесите на номинация. Разглеждането на именуването в психолингвистичен аспект включва проучване за предпочитанията при избора на името на всеки индивид, член на определена езикова общност. В по-абстрактен план тези предпочитания се разпределят в различни групи, където се отразява класификацията на психологическите причини при избора на име.

Изучаването на психологическите и социологическите основи на процеса на именуване позволява да се предположи, че той винаги има двустранен характер. От една страна, в процеса на именуване се посочва отношението му към собственото „аз“, проектирано в личното име. В този случай можем да говорим за вътрешното, психологическото основание за именуване, основните компоненти на което бяха обсъдени по-горе. От друга страна, в този процес винаги присъства и именуващият, който опосредствано изразява външни, социалнообусловени критерии за създаване на имена.

В следващите редове ще разгледаме влиянието на посочените вътрешни и външни фактори през различните периоди в развитието на английския антропонимикон.

СТАРОАНГЛИЙСКИ ПЕРИОД

За староанглийската антропонимия е характерно използването само на лично име, което служи за идентификация на човека в обществото. Допълнителните лични имена и фамилните антропоними се установяват едва през средноанглийския период, когато обществените отношения търпят промяна – заедно с норманското нашествие навлизат и феодалните отношения. Тогава възниква и необходимостта от узаконяване на правото на владение, наследяването на земята и т.н.

Средните имена дължат появата си на Римокатолическата църква, която изисква децата да се кръщават с християнски имена.

В староанглийския период поради липсата на юридическа необходимост за идентификация на индивида и все още слабото влияние на църквата функционират само личните имена. Това обаче не означава, че хората по това време не са искали да изразят по някакъв начин родствените си взаимоотношения. Важно е да се отбележи, че тези връзки са били изразявани чисто езиково и единствено чрез преномените, без други компоненти в антропонимната формула.

Първият и най-характерният начин за изразяване на принадлежността на даден индивид към определен род е било **използването на алитерация и асонанс**. Тази традиция е характерна не само за староанглийската, но и за германската антропонимна система като цяло, в която по правило се алитерират началните звукове в името.

Нагледно тази традиция виждаме в поемата „Беоулф“. Династията на датчаните, в която влизат дани, ингви и скилдинги, е представена със следните алитерирани имена: Херогар (Heregār), Хродгар (Hroðgār), Херовард (Hereward), Хредрик (Hroðric), Хродмунд (Hroðmund), Халфдан (Halfdan), Хродулф (Hroðulf); изключение са имената на Беоулф (Beowulf) и Фреавар (Frēawaru). При готите срещаме Херебалд (Herebeald), Хигелак (Hugelāc), Хредел (Hroð(e)ald), Хардред (Heardrēd), а при шведите – Охтхере (Ohthere), Еанмунд (Earmund), Еадгилд (Eadgild) (Чурсина 2002: 44). Подобни примери могат да се намерят в Англосаксонската хроника и други такива ръкописи.

Друг разпространен начин за указване на родството е бил **използването на вариация на антропонимните компоненти в състава на сложното лично име**. При този процес детето получавало име, в което е имало елемент от името на бащата (по-рядко на майката). Тази традиция не е типично германска и може да се срещне и в други индоевропейски езици. Използвана е по-рядко и като по-характерни примери можем да посочим следните:

– крал Æðelwulf е имал трима синове, двама от които са се казвали Æðelbeald и Æðelberht. Повтаря се началната част от името на бащата – Æðel;

– Woden бил син на Friðolāf, Friðolāf – син на Friðowulf. Повтаря се началната част от името на бащата Frið;

– Eadweard и неговия син Ælweard – повтаря се вторият етимон.

Трети начин за указване на родство е **повторението на почти всички форми на името на някой от предците**: След смъртта на крал Ædweard (978 г.) тронът бил зает от брат му Æðelred, който имал

двама синове – Æadweard и Ælfred. Но тази практика не била типична за староанглийската антропонимна система (Чурсина 2002: 48).

Най-значителното събитие в културен аспект през този период е било приемането на християнството. Първите мисионери от Рим пристигнали през 597 г. Смяната на религията като форма на общественото съзнание неизменно е довела до промяна в светогледа на социума и в голяма степен е предопределила начина му на мислене. Но противно на очакванията този процес не се отразил съществено върху практиките на именуване и избора на имена.

С развитието на християнството, когато за епископи и архиепископи били избирани англосаксонци, традициите в именуването също не са претърпели значителни промени – както през този период, така и по-късно: Abbot Saxulf, Abbot Eskwy, Abbot Osgar, Abbot Edwin, Abbot Wulfgar, Abbot Ethelgar, Abbot Aldulf; Bishop Ellstan, Bishop Athulf, Bishop Egbert; Oswald, Archbishop of York, Archbishop Nothelm. От посочените примери ясно се вижда, че антропонимите са англосаксонски и не са повлияни от християнството.

Ако се придържаме към хипотезата, че личното име донякъде отразява мирогледа на човека, то тук откриваме явно разминаване между външните признаци на новото съзнание (приемането на християнството) и вътрешните, психологическите признаци (в този случай – именуването). Религията и езикът се изпълват с определено съдържание в процеса на отразяване на външния свят. В религията съдържанието се изразява чрез система от религиозни вярвания, а в езика – чрез система от лексикални и граматически значения. Най-вероятно запазването на езическите имена в процеса на християнизация показва желанието за съхраняване на националната идентичност при разпространението на християнството като една от най-големите религии в света. Освен това продължителната употреба на езическите имена на фона на християнизацията може да се окаже един от първите косвени признаци на зараждането на протестантството като доктрина, отразяваща типичната съпротивителна реакция на англосаксонците срещу всякакъв натиск.

СРЕДНОАНГЛИЙСКИ ПЕРИОД

Номенклатурата на имената от средноанглийския период отразява в своя състав две от най-важните събития в живота на английското общество по това време – норманското нашествие от 1066 г. и все по-силното проникване и влияние на християнския морал и култура върху жителите на Британските острови. Вследствие на тези събития

староанглийският антропонимикон започва да се попълва от множество нормано-френски имена, в голямата си част с германски произход, а също и от християнски имена, повечето от които са имена на католически светци. Незначителни другоезични влияния през този период се забелязват с навлизането на малък брой френски, испански, гръцки и латински антропоними. Староанглийските имена продължават да се употребяват, но броят им неумолимо намалява. Тези тенденции свидетелстват за доминиращото положение на норманския език и култура в средновековна Англия, както и за нарастващата роля на Римокатолическата църква в обществото от онова време. Необходимо е обаче да се отбележи, че наложените християнски имена, зад които се крие богата история на светеца или носят позитивна социокултурна информация, се приемат охотно от местното население и започват да се предпочитат в процесите на именуване.

В диахронен аспект средноанглийският период е един от най-важните в развитието на английската именна система. Това се обяснява с факта, че тогава се поставят основите на съвременния антропонимикон и в него влизат имена, които в съвременната ономастика се наричат „ядро на английския именик“: библейски имена, имена на канонизирани светци от гръцки, римски, германски, френски, нормански и староанглийски произход, както и незначителен брой езически имена от староанглийския период, например:

Ledger (Leger) – от [OFr Legier], [OG Leodegar] „копиеносец“, известно във Франция и Нормандия чрез св. Легер, епископ от VII век (Рийни 2005: 275);

Scollas (Scolace) – появява се като народна форма от лат. *Scholastica*, име на светица, която е била сестра на св. Бенедикт и първата монахиня на ордена. Открито е като християнско име в Англия в края на XII век (Рийни 2005: 395).

С течение на времето този фонд се попълва и видоизменя, определени имена се забравят, а после отново стават модерни.

Средноанглийският период е този, в който възникват и се утвърждават фамилните имена. През XII в. вече имаме някаква номенклатура, макар и нестабилна и променлива по вид, често пъти под формата на описание, отколкото на действително име. Мъжете обикновено са записвани само с личното си име или към него има добавено: 1) цялото име на бащата; 2) кръщелното име на бащата; 3) името на имота или мястото на произход или 4) прозвище, описващо поста или заниманието им, или прякор и т.н. Имената на духовниците варират с промяната на службата или поста или с изкачването им в духов-

ната йерархия. Фамилните имена, които вече са наследствени във Франция, постепенно навлизат в Англия в цялото си разнообразие. Процесът на приемане на фамилно име не протича с еднаква скорост навсякъде – тенденциите навлизат първоначално в южните и югозападните области, а накрая – в северните, като са по-силно изразени сред благородниците и едва след няколкостотин години се приемат и от селските прослойки.

Възникващите фамилни имена могат да се разделят на четири основни групи (Рийни 2005: xiv) :

1. Местни фамилни имена – с топонимен или топографски произход;
2. Фамилни имена, изразяващи роднински отношения;
3. Фамилни имена, свързани със занимание или пост;
4. Прякори.

Вътре в самите групи има значително препокриване, поради което пълна и точна класификация е невъзможна. Дадено съвременно име може да принадлежи на повече от един клас. Възможно е *Low* да е френски прякор, означаващ „вълк“, скандинавски прякор, означаващ „малък човек“, галено име от *Laurence* или местно фамилно име от ствн. *hlāw* – „хълм“.

Местните имена, които са и най-голямата група, са свързани с географското название и посочват къде човекът е притежавал земя или мястото, от което идва или където всъщност е живял. *Richard de Tonebrige* е наречен така заради замъка Тонбридж, но са му казвали и *Richard de Clara* заради гр. Клер в Съфолк, където се установява и откъдето семейството му получава окончателното си фамилно име (Рийни 2005: xv). Много от френските географски названия означават седалището на благородническите семейства, но голяма част от съвременните фамилни имена показват просто миграция от дадено френско място. По това време има непрекъснато движение на търговци, работници и др. от английските провинции на Франция. Най-ранните местни фамилни имена с френски произход са главно от Нормандия и поспециално от департаментите *Calvados*, *Eure*, *Seine-Inférieure* и *La Manche*. Голяма част от английските местни имена произлизат от малки местности или означават местожителство до гора, мочурище, дъбове, брястове, ясени и т.н. Това се означава с *atte wode*, *atte fenne* и др., като предлогът в повечето случаи изчезва с течение на времето, но се запазва в някои имена като *Attlee*, *Byfield*, *Uphill*, *Underdown* и т.н.

Често пъти **фамилните имена от типа, изразяващ роднински взаимоотношения**, се наричат *бащини*, макар че е необходим по-

точен термин отчасти защото част от съвременните фамилни имена са образувани от женски имена и отчасти защото в ранните източници се изразяват и взаимоотношения с други роднини – с братя, сестри, кръстници, племенници и др.: *Alwinus Childebroder, Alwin' pater Cheping' (1066 Winton), Baldgiua soror Osuardi, Lefuine frater Toui, Goduin Aluini nepos, Wluin Brune stepsune, Sibbe Aedesdohter (ок. 1095 Bury), Willelmus gener Arnwi (ок. 1200 DC)*. В староанглийския бащините имена се образуват, като се добави суфиксът *-ing* към основата или *-sunu/-son* към личното име в родителен падеж: *Dudding* ‘син на Dudda’, *Eadr̄icessunu* ‘син на Eadr̄ic’. Честотата, с която се срещат имена, завършващи на *-son* в северните райони, се отдава на скандинавското влияние, но примерите за това в периода от XII в. до XIV в. са редки или дори липсват както на север, така и на юг. Общата форма за бащините (патроними) и майчините имена (метроними) през XII в. и XIII в. е: *Willelmus filius Hugonis, Ricardus filius Agnetis* – една форма, която се открива заедно със сложни имена на *-sunu* през XI в. и по-рядко на *-son* през XIV в. (Маккинли 1990: 168).

Подчертана особеност представлява изумителното разнообразие на **средновековните професии**, особено в сферата на текстилната индустрия, от която могат да се посочат близо 165 различни фамилни имена, докато от названията на занаятчиите те са 108, а от названията на търговците – 107. Много от тях са тромави и изчезват с времето, но други се запазват като фамилни имена и продължават да напомнят за професии, които са отдавна забравени: *Arkwright* (майстор на сандъци), *Ashburner* (въглищар), *Barker* (щавач), *Billeter* (леяр на звънци), *Chaucer* (обущар), *Cheesewright* (човек, който прави сирене), *Deathridge* (човек, който прави прахан), *Harbisher* (човек, който прави ризници), *Lister* (бояджия), *Slaymaker* (човек, който прави саваци), *Thrower* (навивач на коприна), *Whittier* (кожар, майстор по избелване на кожи).

Фамилните имена, свързани с професия, са много по-разпространени, отколкото предполагат съвременните форми. Много фамилни имена, смятани преди за трудни за обяснение прякори, произлизат всъщност от названия на професии.

Прякорите са често срещани в средновековните архиви, но сравнително малко от тях дават начало на съвременни фамилни имена. В повечето случаи се срещат само няколко примера за фамилни имена, произлезли от даден прякор, а много често примерите са ограничен брой. И това не е учудващо: все пак прякорът се отнася до ха-

рактеристики, навици или външен вид на даден човек и само в редки случаи някой от тези отличителни белези се наследява от децата.

Откровено грубите средновековни прякори вече са изчезнали. Други са обикновени и очевидни, описващи физически качества или външни отличителни белези: *Coxhead* (с глава като на петел), *Ramshead* (овча глава), *Barefoot* (бос), *Cruickshanks* (кривокрак), *Sheepshanks* (със странна походка), *Goosey* (глуповат), *Hawkey* (ястреб), *Pauncefote* (голям корем)’, *Vidler* (с лице на вълк) и т.н.

Умствените и моралните качества са също конкретизирани: *Good* (добър), *Moody* (самоуверен), *Sharp* (остър), *Wise* (мъдър). В тази група попадат и имена като *Gutsell* (добра душа), *Thoroughgood* (Самата доброта), *Goodenough* (достатъчно добър), *Careless* (невнимателен), *Pennyfather* (скъперник), *Fairweather* (приятел само за маса), *Milsopp* (мекушав) и др. Имената на животни също могат да са прякори, които да описват външен вид или нрав.

Основният проблем при прякорите е тяхното тълкуване (Рийни 2005: xliii). Може да имат повече от една възможна мотивация, напр.: *Hare* (заек) може да значи *бърз бегач* или *плашлив човек*. Понякога прякорът означава точно обратното на това, което казва, така че *Little John* (Малкият Джон) може да се отнася до доста едър човек и това често пъти важи и за други прякори.

НОВОАНГЛИЙСКИ ПЕРИОД

Най-важно събитие от този период е Реформаторското движение и отделянето на Англиканската църква от Римокатолическата, завършило с провъзгласяването на върховенството на краля над църквата. Въпреки че това събитие е хронологически свързано с предния период, последствията за английската антропонимна система се усещат в пълна степен в края на XVI и в началото на XVII век. Имената на католическите светци започват да се изместват от библейски имена (предимно от Стария завет) и заемат около една трета от всички лични имена. Процесът продължава почти до началото на XIX век.

Движението на пуританите води до появата на нов пласт антропоними – пуритански имена. Като лични имена започват да се използват абстрактни съществителни от вида на „*mercy*“, „*faith*“, „*hope*“, „*grace*“, „*charity*“, „*prudence*“, „*sage*“, „*virtue*“, които отразяват идеалите на пуританската култура. Семантичният анализ показва, че тези имена съставят едно семантично поле, което може да се нарече „християнски добродетели“. Друга възможна причина за появяването на

подобни имена може да бъде калкирането на библейските староеврейски имена в английския език: *Grace* < *Hannah* (милосърдие, благодат), *Lily* < *Susannah* (цвете лилия). Поради своята ексцентричност обаче пуританските имена не успяват да се съхранят в основния антропонимичен фонд и в края на XVIII в. излизат от употреба.

През този период все още са живи традициите за алитерация и повторението на едни и същи имена в семейството. С най-голяма сила това важи за кралските династии, където едно и също име се използвало в течение на няколко поколения. Това е повлияло в негативна степен на състава на английския антропонимикон, като е ограничило използваните имена и е благоприятствало пуританското движение и неговите идеи. Появила се е необходимост от използването на второ име (средно име) за правилна идентификация на индивида.

В съвременния английски антропонимикон са представени всички групи антропоними, описани за по-ранните периоди. За последните десетилетия е характерно изключителното му обогатяване с форми от чужд произход, като тенденцията важи най-вече за личните имена. Номенклатурата на фамилните имена е сравнително стабилна и по-слабо податлива на външни влияния.

Доскоро антропонимистите и в частност европейската лингвистична традиция недооценяваха значимостта на социокултурния компонент в собственото име, като акцентуваха предимно върху изучаване на чисто лингвистичните му особености. На имената се гледаше едва ли не като на етикети, които са наситени с конкретно значение само в речта, но са лишени от такова в езика. Този подход се явява следствие от разбирането за функцията на името в европейската култура, където то изпълнява роля на идентификатор и диференциатор на индивидите. Но изучаването на именните системи както в езическите предхристиянски култури, така и в съвременните примитивни племена демонстрира, че именуването е един от най-съкровениите актове във формирането на човешката личност и разкриването на нейното предназначение.

Разширяването на познавателните граници и интегративният подход към проблемите на антропонимията в значителна степен са повлияли на общите тенденции при изучаването на антропонимите в съвременната лингвистика. А. В. Суперанска още през 1986 г. отбелязва в известното си ономастично изследване „Теория и методика ономастических исследований“, че „имената се създават в езика и първото и основното за тях е духовната култура“ (Суперанска 2007: 129, превод мой – М. Н.). По-късно, през 1990 г., в изследването „Имя через века и страны“ тя засяга въпроса за влиянието на името върху съдбата на човека. Авторката отбелязва факта, че наистина се наблюда-

дава известна зависимост между името и неговия носител, но тя е типична по-скоро за древните народи и целта на дадена традиция е „приобщаването на индивида към културата на тази социална група, в която се е родил, ...осъществяването на връзката между поколенията, ...важното възпитателно начало“ (Суперанска 2007: 19).

Разбирането на процесите на именуване особено в плана на наситеност на антропонима със семантико-културна информация обяснява защо именните системи, създадени на определен етап от развитието на нацията, разкриват нейния характер и мироглед. Смяната на моделите и принципите при именуването на хората и различните обекти, както и семиотичните операции по тяхното преименуване се намират в пряка зависимост от общото културно развитие на дадена нация и когато няма запазени никакви свидетелства за културата и мисленето на даден народ, имената позволяват да се реконструират тези аспекти от човешкия живот.

ЛИТЕРАТУРА

- Гарагуля 2010:** Гарагуля, С. И. *Антропонимия в лингвокултурном и историческом аспектах. На материале английских личных имен.* Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ“, 2010.
- Маккинли 1990:** McKinley R. *A History of British Surnames.* Harlow: Longman, 1990.
- Рийни 2005:** Reaney, P. H. *Oxford Dictionary of English Surname.* Oxford: OUP, 2005.
- Рылов 2006:** Рылов, Ю. А. *Имена собственные в европейских языках.* Москва: „Восток-Запад“, 2006.
- Суперанска 1973:** Суперанская, А. В. *Общая теория имени собственного.* Москва: ЛКИ, 1973.
- Суперанска 2007:** Суперанская, А. В. *Имя через века и страны.* Москва: ЛКИ, 2007.
- Суперанска 2009:** Суперанская, А. В. *Теория и методика ономастических исследований.* Москва: Книжный дом „ЛИБРОКОМ“, 2009.
- Томахин 1984:** Томахин, Г. *Теоретические основы лингвострановедения.* Москва: ДА МИД СССР, 1984.
- Флиер 1997:** Флиер, А. Я. *Культурология. XX век. Словарь.* Санкт-Петербург: „Университетская книга“, 1997.
- Флоренски 2007:** Флоренски, П. *Имена.* Москва: „Ексмо“, 2007
- Чурсина 2002:** Чурсина, И. С. *Развитие антропонимикона английского языка.* Тула: ТГПУ „Л. Н. Толстой“, 2002.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ
В КОММУНИКАЦИИ МЕЖДУ МУЖЧИНАМИ
И ЖЕНЩИНАМИ. СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ЧЕШСКОГО И БОЛГАРСКОГО ЯЗЫКОВ**

Цветелина Шубова
Масариков университет, Бърно

**THE USE OF PROPER NOUNS IN COMMUNICATION BETWEEN
MEN AND WOMEN: A COMPARATIVE ANALYSIS
OF CZECH AND BULGARIAN.**

Tsvetelina Shubova
Masaryk University in Brno

The article treats the issue of addressing in conversation. It describes the gender aspects and their impact on choosing name or alternative address, as for example, title, when speaking to male/female. The text considers the significance of the address stereotypes and provides the results from a research on this topic, focusing on Bulgarian and Czech language.

Key words: gender, address, name, speech, social status

Обращение представляет часть устойчивой секвенции в речевой коммуникации – часть от приветствия и реакции на него. Другими словами, является шаблоном речевого этикета. Может быть выражено словосочетанием или именем собственным или же быть нулевым, причем в качестве обращения тогда может выступать слово „ahoj!/здравей“. Не только привлекает внимание собеседника и устанавливает контакт, но также часто представляет индикатор порядка говорящих. С обращения начинается почти каждый разговор, а в рамках уже проходящей дискуссии обращение индивидуализирует собеседника и подготавливает его участие или реакцию. Кроме того, обращение играет важную роль в полноценном и плавном течении речевой коммуникации и является частью фатичной функции языка, которая поддерживает разговор и осуществляет его цель. Форма обра-

ния указывает на степень уважения между говорящими, их социальный статус, возраст, образование, пол, среду, в которой проводится разговор, отношения – официальные или неформальные. Отсутствие приветствия или обращения может быть индикатором неуместного поведения.

Авторы, исследующие обращение между мужчинами и женщинами в чешском языке с точки зрения гендерной лингвистики, обращают внимание на лексемы *slečna* или *paní*. Этот тип обращения характерен не только для славянских, но и для остальных европейских языков. Он отчетливо показывает еще перед началом разговора, замужем женщина или нет (см. Валдрова 2004: 12, Эккерт 2003: 53 – 55). Другой вопрос, на который они обращают внимание, это образование фамилий, подчеркивающих принадлежность женщины к представителю семейства мужского пола. Для выражения этой принадлежности используют специальные суффиксы для фамилий женского рода, в чешском языке это суффиксы **-ová, -á**: *Nová* < *Nový*, *Nováková* < *Novák*, который близок суффиксам *-ův, -ova*, характерным для притяжательных прилагательных. Кроме этого, с помощью суффикса женского рода адаптируют и иностранные фамилии, например: *Blacková* < *Black*. Для болгарского языка характерны суффиксы **-ова, -ева, -ска, -ина**: *Иванова* < *Иванов*, *Великовска* < *Великовски*, но в женских фамилиях иностранного происхождения не используют характерные суффиксы.

В некоторых языках эту отличительную характеристику имен женского рода избегают, так как используют одну и ту же форму фамилии при обращении к представителям обоих полов. Например, в английском языке, где можно использовать господин и госпожа *Green*, потому что отсутствует указатель принадлежности к мужскому или женскому полу.

Й. Трифонова характеризует „женскую“ антропонимику фамилий как одно из „слабых мест“ языка. Одновременно она отмечает, что едва ли частичная тенденция к подлинной звучности иностранных имен, без добавки характерного суффикса, скоро утвердится в литературной норме чешского языка (Трифонова 2006: 11).

Так как язык развивается и изменяется вследствие прямого взаимодействия с культурными и социальными условиями, характерными для его носителей, мы не можем требовать искусственного изменения исторически мотивированных норм. Именно ради этой причины хотим обратить внимание на различия при обращении в устной речи.

При подготовке материалов для нашей диссертации, было необходимо сделать транскрипцию диалогов между мужчинами и женщинами в медийной сфере, чтобы отчетливо проследить различия между женским и мужским стилем разговора. Наше внимание привлекли утренние радиопередачи радиостанции „Европа-2“ с 1-го по 8-ое июня 2011 года, когда из транскрипции записанных шести диалогов между двумя мужчинами и одной женщиной мы заметили, что в каждом разговоре один из двух мужчин хотя бы раз обращается к своей собеседнице по имени, тогда как она ни разу не называет своих собеседников (см. ряд 4 и 20):

[Ranní show Evropy 2 z 8. 6. 2011. Moderují Libor Bouček a Lucie Šilhánová]¹

1. Ž: já nevím, no (.) já si myslím, že ti starší lidi když píšou tak [ə:] tolik nevydrží [a]=
2. M: [.h]
3. Ž: =a pak se z [toho] pak se z toho dva, pak se z toho dva dny [dostávají] .h
4. M: [.h to s tím ↑Luci] [máš ↓pravdu] to s tím vůbec
5. nesouvisí
6. Ž: tak jestli si to chtějí užít, tak právě, ať pijou ↓mladí
7. M: ↑Jako(.) já s t_, počkej, já s tebou, já s [tebou] zase více méně souhlasím jo (.) ale podle
8. odborníků
9. Ž: [.h]
10. M: totiž je problém v tom, že když začneš pít do těch čtyřiaadvaceti let
11. Ž: =ano
12. M: =tak lidi si spojujou s pitím alkoholu, jakoby příjemnej pocit a dobrej zážitek =[a] a to ↑je to,
13. co
14. Ž: ano]
15. M: způsobuje hlavně nejdřív tu psychickou a potom fyzickou ↓závislost
16. Ž: takže oni jim nechtějí dopřát [ty zážitky]
17. M: [čili oni jim] nechtějí dopřát ty ↑zážitky, říkáš to přesně, oni
18. chtějí, aby mládí prožilo, prostě [ə:] (.), aby se mládí prožilo jako ↓v depresi
19. Ž: tak ještě, že to mládí máme už za sebou, vid', s tím alkoholem
20. M: no [hele] .h ↑Lucko .h říkáš to úpl_úplně přesně .h
21. Ž: [.h]

Так как для анализа медийных дискуссий необходимо гораздо больше материалов, нам пришлось отдельно предпринять краткое ис-

---

¹ Символы, с помощью которых записана транскрипция разговора, характерны для изучения устной речи, а их значение подробно описано в работе Р. Уффита (Уффит 2005: 211 – 212).

следование по методике Р. Брауна и М. Форда (Браун 1964: 234 – 244), которое описано ниже.

К обращению в чешском и болгарском языках относятся следующие маркеры: звание, имя, фамилия, уменьшительные или субстантивированные прилагательные (*miláčku, drahá/ скъти, мило*), приветствие (*dobrý den, ahoj, zdravím/ добър ден, здрасти, к'во правиш?*), кроме этого, в чешском языке, в отличие от болгарского, обращения обозначают специальными вокативными формами. В своем исследовании Браун и Форд уделяют внимание обращениям с именами и фамилиями. Согласно их исследованию выбор обращения по имени или фамилии зависит от социального статуса говорящих и их роли в обществе. То есть, способ, которым мы обращаемся или приветствуем собеседника, зависит от конкретной ситуации и общественно-принятых норм поведения, которые нас обязывают обращаться, например, если мы в роли студента и обращаемся к своему собеседнику (учителю) – одной формой, а если мы в роли учителя – той же формой, но в обратном порядке.

Сущность социолингвистического исследования

Модифицируя метод Брауна и Форда, мы подготовили анкету с целью выявления предпочтений при использовании имени, фамилии или приветствия при обращении в разговорах между мужчинами и женщинами. Результаты могут подтвердить или опровергнуть наблюдения над выбранными мужчинами и женщинами, в зависимости от их социального статуса и общественного положения.

Респонденты должны были решить, как обращаться к представителям противоположного пола. Анкета состояла из двух частей. В первой части опрошенные должны были перечислить имена и фамилии четырех выбранных ими лиц противоположного пола. Эта часть анкеты должна была вызвать у респондента реальные ассоциации с представителем данной социальной группы. Критерии для подбора человека были следующие :

- первая ассоциация должна быть связана с близким человеком;
- вторая – с неблизким знакомым;
- третья – с человеком, имеющим тот же социальный статус, что и респондент;
- четвертая – с человеком, имеющим более высокий социальный статус, чем респондент.

Во второй части анкеты респонденты должны были написать как обращаются при приветствии к каждому из перечисленных в первой части лиц.

Респондентами были следующие представители

- Всего 25 женщин: участвовали студентки, обучающиеся по специальности „Болгарская филология“ в университете имени Масарика, и женщины, окончившие Софийский университет.
- Всего 25 мужчин: участвовали мужчины, работающие в технических отраслях (с экономическим или техническим образованием), и мужчины с экономическим, филологическим или техническим высшим образованием.

Цели исследования:

- Выяснить различия в обращении между мужчинами и женщинами в зависимости от их положения в социальной иерархии по отношению к отвечающему.
- Проверить, возможно ли, что мужчины предпочитают обращение к женщинам, используя имя или фамилию. Проверить, действительно ли женщины избегают обращение по имени.
- Проверить, есть ли разница при использовании имен собственных в обращении на болгарском и чешском языках, или это маркер родовых отличий, с которыми связаны общезначимые речевые особенности мужского и женского разговора.

Результаты социолингвистического исследования

Во-первых, необходимо отметить, что важнейшим при подсчете показателей опроса было наличие или отсутствие имени/фамилии при обращении. По этой причине на заднем плане остались степень официальности и занимаемая должность типа *pane učiteli/paní doktorko/paní docentko/gосподин управител/госпожо*. В грамматике расширенное обращение с уточнением звания или профессии характеризуется как вежливый, любезный вариант учтивой формы множественного числа, тогда как учтивное приветствие, сопровождаемое только именем, стилистически нейтрально (Карлик 1995: 678). Показатели ответов мужчин и женщин, в которых были использованы звание или профессия, в чешском языке близки, что касается разницы между мужской и женской речью, но в целом они выше чем в болгарском языке. При вежливом приветствии 18% женщин и 30% мужчин считают, что нужно использовать расширенное обращение. Обращения с прозвищем, субстантивированным прилагательным или с

должностью мы классифицировали как обращение без имени собственного.

Средние показатели использования имени собственного мужчинами и женщинами при обращении к противоположному полу в чешском языке приблизительно одинаковы, имеются лишь небольшие отличия:

Обращение к	Женщины обращаются к мужчинам	Мужчины обращаются к женщинам
близкому	36%	45%
знакомому	27%	35%
социально равному	33%	55%
высокопоставленному	12%	15%

Из таблицы ясно видно, что мужчины обращаются к представительницам противоположного пола чаще по имени. Кроме этого, становится ясно, что частота использования имени собственного увеличивается пропорционально при уменьшении социальной дистанции между говорящими, т.е. при обращении к близкому или знакомому. При уточнении социального статуса видно разграничение параметров между двумя полами, тогда как наибольший контраст при использовании имени видим при обращении к социально равному собеседнику. Интересно, что носители чешского языка используют имена собственные вне зависимости от пола, когда их обращение относится к высокопоставленному лицу. Эта закономерность характерна и для носителей болгарского языка. Это индикатор влияния, которое оказывают нормы социального расслоения на говорящих. По мнению Трудгила, существует социальное давление на говорящих с целью усвоения престижных и правильных форм обращения. Так как язык характеризуется своей социальной функцией, то охватывает и социальные роли, конструируемые обществом. Язык также отражает роли мужчин и женщин в социальной иерархии. Согласно Трудгилу, в обществе ожидают, чтобы женщины держались и говорили в гармонии с социальными обязательствами, для чего в большей степени использовали бы престижные формы языка, нежели мужчины (Трудгил 1974: 84 – 102). То есть, в зависимости от того, какие формы обращения характерны для стандартного или престижного разговора, респонденты могут изменить свои ответы под давлением, которое оказывает на них социальная стратификация. Если допустим, что существуют стилистические различия между мужским и женским разговором, тогда

нормы официальной коммуникации, характерной для отношений между высокопоставленным лицом и подчиненным, влияют сильнее на говорящих и определяют выбор стилистического варианта.

В таблице, которая показывает результаты идентичных анкет, заполненных на болгарском языке, видно также, что параметры для двух полов аналогичны при оценке обращения к социально равному.

Обращение к	Женщины обращаются к мужчинам	Мужчины обращаются к женщинам
близкому	14%	42%
знакомому	57%	75%
социально равному	71%	72%
высокопоставленному	59%	57%

Противоположно чешским респондентам, показатели отличаются при обращении к близкому или знакомому, без уточнения социального статуса. Как и в чешских, так и в болгарских анкетах мужчин активнее используют имена собственные при приветствии, чем женщины.

Ответы на болгарском отличаются по сходным показателям между двумя полами при обращении к социально равным и высокопоставленным представителям противоположного пола. Оказывается, однако, что при назывании близкого женщины в Болгарии реже употребляют имена собственные, даже в прозвищах и субстантивированных прилагательных, которые не нашли отражения в крайних результатах, но использование их увеличивается, когда отдалается дистанцией или уточняется, что собеседник социально равный. Это индикатор, что носители болгарского языка воспринимают использование имени собственного как более официальный способ обращения или же, когда не чувствуют давления социальной иерархии. В ответах на чешском языке отмечается, что использование имен собственных почти одинаково к близким, знакомым или социально равным и резко падает при обращении к высокопоставленному собеседнику, где чаще используются звания.

Выводы

Результаты анкет на болгарском и чешском языках показывают, что мужчины более склонны называть собеседника противоположного пола по имени, нежели женщины. Отсутствие такого обращения может быть показателем дистанцирования от собеседника или незна-

ния, какое обращение подходит в данном случае. С другой стороны, часто обращение может выглядеть как чрезмерная фамильярность, даже как вызывающее поведение, а возможно и будет воспринято как иронизирование (Гоффманова 1994: 82). Этот тип нежелательного поведения однако не относится к разговору с близкими людьми, так как использование имени является выражением не только привлечения внимания, но и вносит в разговор больше эмоциональности, взаимопонимания, иногда является выражением особенной интимности. Известно, что для каждого человека специфичная вариация его имени (например, уменьшительная форма имени, которую используют только близкие) может до определенной степени уменьшить дистанцию с ним при разговоре. Значит ли это, что, используя чаще имена собственные, ораторы-мужчины успешнее женщин? Результаты опроса, скорее, отражают, как выше упомянуто, историческое развитие социального положения женщин в обществе. Если в ближайшем прошлом женщины и мужчины не были равнопоставлены, то их язык должен был быть приспособленным к этим нормам. Обычно тот, кто с более высоким социальным статусом, или тот, кто старше, имеет право сократить дистанцию при разговоре. Например, если маленький мальчик обратится к старику с „*господин!*“, то не прозвучит неестественно, если старик ответит сдержанно на „ты“ типа „*скажи, мальчик!*“. По этикету, мужчина первым должен поприветствовать женщину (см. Семрадова 1996: 12), но при обращении в разговоре, использование имени может быть необязательно только со стороны мужчины (см. транскрипцию записанного выше разговора).

При обращении к высокопоставленной личности ответы представителей двух полов близки как в болгарском, так и в чешском языке, и, как мы уже отметили, это результат автоматической оценки норм, которые сохраняются при общении в зависимости от социальной иерархии.

Эти соответствия у носителей двух языков показывают, что женщины, независимо от языковой принадлежности, реже индивидуализируют, обращаясь по имени к собеседнику противоположного пола. Разницу между двумя языками можно найти в самооценке использованного обращения, в зависимости от социальной принадлежности говорящих. Примером этого является приближение параметров для мужчин и женщин в Чехии при обращении к знакомому, как контраст – расхождение этих параметров у носителей болгарского языка и наоборот. Кроме того, в целом, носительницы чешского языка ис-

пользуют имена собственные при обращении меньше, чем носительницы болгарского языка.

В обращениях к социально дистанцированным представителям противоположного пола мужчины и женщины также часто обращаются к своим собеседникам нейтральным приветствием или категорией, которая представлена гонорификациями: „*господин, доктор*“, не показывающими индивидуальности собеседника, но принятые нейтральной формой обращения.

Также необходимо отметить, что результаты анкеты представляют личную самооценку респондентов. Это означает, что респонденты корректируют свои ответы в зависимости от индивидуальных представлений, как необходимо держать себя к социально равному или высокопоставленному собеседнику. В транскрипции разговоров на болгарском, например, гораздо реже можем увидеть обращение по имени, так как говорящие рассчитывают на другие прагматичные факторы, которые определяют порядок общения, как например, пауза или референция к собеседнику с помощью местоимения *ты* или *вы*. Заполненные анкеты однако показывают противоположные результаты. Согласно им, как отмечено выше, носители болгарского языка должны были бы чаще использовать имена собственные в разговоре. Одной из причин этого несоответствия могла бы быть не только неправильная оценка респондентов, но и отличающийся специфичный стиль медийного языка. Интеракция между собеседниками, которая происходит на общественнодоступном уровне, зависит не только от медийной цели продать и сделать коммерческим свой продукт, но и от сознания, что разговор выходит за рамки личных взаимоотношений. В этом смысле остается нерешенным вопрос о номинации собеседников, который зафиксирован при транскрипции устной речи. Именно записи устной коммуникации между двумя полами могут подтвердить разницу при использовании системы названий. Цель настоящей статьи – не дать ответ на этот вопрос с учетом устной речи, а поставить эту проблему в исследовании речи и возможности ее интерпретации и подробного изучения.

ЛИТЕРАТУРА

Браун 1964: Brown, R., M. Ford. Address in American English. // D. Hymes. *Language in Culture and Society: A Reader in Linguistics and Anthropology*. New York: Harper & Row, 1964, 234 – 244.

- Валдрова 2004:** Valdřová, J. *Ženská a mužská role v jazyce. // ABC Feminismus*. Brno: NESEHNUTÍ, 2004, 9 – 16.
- Эккерт 2003:** Eckert, P., S. McConnell-Ginet. *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Карлик 1995:** Karlík, P., M. Nekula, Z. Rusínová. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- Трифопова 2006:** Трифопова, Й. Собствените имена и интернационализацията на лексиката в българския и чешкия език след 1989 г. – В: *Националният език в условията на чужди влияния и глобализация*. София: Издателство на Съюза на учените в България, 2006, 213 – 233.
- Трудгил 1974:** Trudgill, P. *Sociolinguistics: an introduction*. Harmondsworth: Penguin Books, 1974.
- Уффит 2005:** Wooffitt, R. *Conversation Analysis and Discourse Analysis. A Comparative and Critical Introduction*. London: SAGE Publications, 2005.
- Гоффманова 1994:** Hoffmannová, J., Müllerová, O. *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994.

ЗА НЯКОИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ С БИБЛЕЙСКИ ПРОИЗХОД В РУСКИ И БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Полина Димитрова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

SOME TRANSFORMATIONS OF PHRASEOLOGICAL CONSTRUCTIONS FROM THE BIBLE IN RUSSIAN AND BULGARIAN

Polina Dimitrova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The present research deals with verbal aspect and past tenses. For this purpose we use formal semantic theories to analyze data from Bulgarian and Czech languages. The aim is to mark the differences in the functioning of aspect in both Slavic languages against the background of well-known subordinations.

Key words: verbal aspect, tense, definiteness, telicity, atelicity, imperfective verb, perfective verb, formal semantics

Представеното изследване се явява фрагмент на едно цялостно и задълбочено проучване върху природата, свойствата и функционирането на фразеологизмите с библейски произход (БФ) в полето на средствата за масова информация (СМИ). Пряк обект на анализ в настоящата статия са библеизмите – познати още като БФ, и фразеологични единици с библейски произход (БФЕ). Тези три термина ще бъдат разглеждани като синоними и ще бъдат тълкувани като **устойчиво, възпроизводимо, експресивно съчетание от думи с цялостно значение, което е свързано с Библията непосредствено или асоциативно – чрез образ или сюжет**. В текстовете от Свещеното писание се срещат както с прякото, така и с преносното си значение. В традиционната фразеология се говори още и за **библейски изрази** (Бабкин 1970: 178), **библейски фрази, фразеологични единици, произлезли от Библията** (Семенъова 1968: 36), **фразеологични единици, воде-**

щи началото си от религиозни дискурси (Телия 1996: 322), **фразеологизми с библейски първообрази** (Вътов 2002: 16), **същински библиеизми** (изрази, които представляват автентичен текст от Свещеното писание (Иванова 2002, 2003), и изрази, изградени извън него въз основа на определен разказ, сюжет, ситуация) и **несъщински библиеизми** (словосъчетания, които нямат пряко отношение към библейския текст, но включват специфична лексикална единица – най-често собствено име, и такива, които са свързани с църковния ритуал или светоглед) (Калдиева-Захариева 2002: 173). Съпоставителното изучаване ни позволява да изкажем следната хипотеза: **библиеизъм и фразеологизъм с библейски произход** са единици, които съвместяват идеята за **фразеологизъм** и семантиката на думата **библейски**.

В ежедневната реч БФ се отличават със завидна стабилност. Но в резултат на високата честотност ефектът от тяхната употреба започва да „избледнява“. В търсене на загубената образност журналистите подлагат на своеобразни трансформации библиеизмите. В научната литература БФЕ, претърпели структурно-семантични изменения, са илюстрирани като **оказионализми** (Бобунова 1992: 59; Земска 1996: 163; Стоянова, Янминчева 2002: 420), **фразеологически каламбури** (Вакуров 1994: 45), **квазицитати** (Земска 1996: 23), **квазифразеологизми** (Кривенко 1993: 44 – 45), **текстови реминисценции** (Супрун 1995: 19), **видоизменени фразеологизми, травестирани фразеологични единици**. Не съществува единно определение и на самото лингвистично явление, в резултат на което са се появили горепосочените единици. В разработки на Н. М. Шански процесът, в резултат на който фразеологичната конструкция получава освен заложената в нея (а понякога и въпреки нея) нови естетически и художествени качества, е охарактеризиран като **индивидуално-художествена преработка** (Шански 1969: 23). Близка до тази на Н. Шански е терминологията на И. Ю. Третякова. Като **индивидуално авторско преобразование** тя маркира тези трансформации, които може да претърпи една фразеологичната единица (ФЕ). **Структурно-семантично нарушение** е наречен от Н. Халикова процесът, при който усилването или изменението на инвариантното значение на ФЕ се изразява с помощта на формални показатели на езиковите равнища (Халикова 1997: 37). При Н. Н. Кохтев се говори за процес на **актуализация** на ФЕ в езика на медиите. В. Вътов определя творческата и целесъобразна преработка на фразеологизмите, запазваща тяхната идея и образ, придаваща им своеобразие, като **индивидуална авторска преработка** (Бояджиев 2007 : 332). Освен приведените тук термини както в българската, така и в

руската фразеология за фиксирането на лингвистични трансформации в съдържателния и структурния план на изразяване на всяка ФЕ се срещат: **езикова игра, авторско вариране, творческо обновление, изменение, травестиране**. В настоящата статия те ще бъдат употребени като тъждествени.

В зависимост от стилистичните цели, които преследват библейските фразеологизми (БФ), те могат да бъдат употребени както **без изменения**, така и в **трансформиран вид** – с друго значение и друга структура или с нови експресивно-стилистични свойства (Шански 1985: 149). Въпросът за трансформацията на ФЕ е обсъждан в научните трудове на редица учени. Но в изследователските им разработки не е открита единна класификация. **В. В. Горлов** не се стреми да изброи всички видове преобразования, а само онези, които по негово мнение системно присъстват по страниците на печатните издания. Класификацията на **А. И. Молотков** също има по-скоро схематичен характер. Той различава три типа трансформации: контаминация; употреба на фразеологизма в ново, неприсъщо за него значение; употреба на фразеологизма в нова, неприсъща за него форма. Безспорно най-изчерпателна е класификацията, предложена от **Н. М. Шански**. Ученият маркира осем типа авторови преобразования. Травестирането на ФЕ е представено като изменения в структурен и/или семантичен план. Особен интерес буди тълкуването на ФЕ под формата на свободно словосъчетание от думи, употребата на ФЕ едновременно като устойчива единица и свободно словосъчетание и използването на ФЕ в непосредствена близост с един от съставлящите го компоненти. Не по-малко прецизно са описани в статията на **К. Н. Дубровина** модификациите, които може да претърпи една ФЕ. Разделени са на две групи: пълна и частична. Самата частична трансформация функционира в две разновидности: с изменение на семантиката при съхранение на формата и с изменение на формата при съхранение на семантиката. У нас въпросите, засягащи същността и развоя на фразеологичното ни наследство, са обект на детайлен и прецизен анализ в трудовете на **К. Ницева, В. Кювлиева-Мишайкова, Ст. Калдиева-Захариева, Кр. Чолакова, Д. Иванова, В. Зидарова, С. Спасова-Михайлова, П. Филкова, В. Въртов, Т. Бояджиев, Р. Русинов, С. Георгиев**. Ние споделяме мнението на **В. Въртов** и „сър съжаление трябва да отбележим, че езиковедската ни наука е в дълг към тази така ценна и значима съставка на българската фразеология“. Според автора тази съставка не е извадена и представена в пълния ѝ вид във фразеологичните речници или ако е представена, то само при част от фразеологизмите се посочва

библейският им произход. Дори и тези, които са излезли от библейски текстове или са минали през тях, си остават речниково непредставени. Липсват специални проучвания върху БФ, които са се зародили от християнски обреди, обичаи и вярвания, както и върху БФ, за първоизточник на които са послужили старозаветни и новозаветни библейски свещени писания (Вътов 2002: 16). И ако миналото на библеизмите изправя пред предизвикателства българските лексикографи, то настоящето им упорито и трайно кореспондира с трансформациите, на които ги подлагат ежедневно писатели и журналисти. **С. Спасова-Михайлова** разграничава два типа изменения: **структурни** – изразяват се в отпадане или прибавяне на компонент, в позиционна подвижност на един или няколко компонента, в замяна на един или повече компоненти с други лексикални елементи и в появи на двойни форми при даден компонент; този тип трансформации засягат материалния състав на ФЕ, но са напълно неутрални по отношение на нейното цялостно значение и граматически функции, и **парадигматични** – тези изменения във формата на ФЕ са свързани с тяхната граматична страна и се реализират при употребата им в речта; изразяват се формално чрез граматически господстващия елемент, въз основа на който даден фразеологизъм функционира като еквивалент на определена част на речта (Михайлова 1974: 26). Авторката посочва като път за създаване на индивидуални ФЕ синонимната замяна на един от компонентите на общоупотребими ФЕ. Определя като изключително труден и сложен процеса на отграничаване на лексикализираните от нелексикализираните единици в случаите, в които дадено съчетание, в чиято основа лежи ярък образ, се употребява обикновено от няколко автори, но все още не може да бъде отнесено към категорията на фразеологизмите, защото образът изпъква над семантиката. Според **В. Кювлиева-Мишайкова** пълна неизменност на формата и лексикалния състав се наблюдава при ограничен брой ФЕ. При преобладаващата част този тип промяна може да има словообразователен характер; може да е породена от замяна на елемент в състава на ФЕ със синоним; може да е свързана с количествени изменения в състава на фразеологизма или да е обусловена от вариации в словореда му (Мишайкова 1986: 34). **Т. Бояджиев** застава зад тезата, че полученият след индивидуална обработка фразеологизъм в зависимост от контекста и ситуацията се възприема като неологизъм (Бояджиев 2007: 332). Като случаи на авторско преобразуване той маркира замяната на една от думите в словосъчетанието, осъществяване на контаминация между ФЕ, употребата на фра-

зеологизма в неговото пряко значение, както и използването му разложено на отделни компоненти на различни места в авторската реч.

Екскерпираният в полето на СМИ материал ще бъде структуриран съгласно с класификацията, предложена от Т. С. Гусейнова. Затова в рамките на бъдещите научни разработки, които ще проследят и опишат фразеологичните модификации, ще се позоваваме на нея. Според Т. С. Гусейнова те са **структурна (аналитична) и семантична (неаналитична)**. Към семантичните авторката отнася преобразованията на фонетично, словообразователно и морфологично ниво, лексикалните заигравания с омонимичните думи. Като промени в плана на изразяване са представени **замяната, разширяването и съкращаването**. Именно структурните изменения представляват интерес за целите на нашето настоящо проучване. Те са обусловени от съзнателни деформации във формата, но се запазва и семантичното ядро на изходната ФЕ, затова по-логично е тези трансформации да бъдат наречени структурно-семантични (Зозикова 2012: 321).

Замяна на компоненти в структурата на библеизма (субституция)

Същността на този вид трансформация се изразява в замяна на един/няколко компонента в структурата на библеизма. Познати са конфигурации, при които в състава на изходната БФЕ се заменя **един** словесен елемент, а на негово място във видоизменения фразеологизъм с библейски произход (ВФБ) се появява **словосъчетание**: **IBM създаде чип, работещ по подобие на човешки мозък** <<http://www.kaldata.com/63706/IBM-създаде-чип-работещ-по-подобие-на-човешкия-мозък.html>>; **Глас вопиющего в мегапустыне глухонемых** <<http://nazarikov.viperson.ru/wind.php?ID=648773&soch=1>>; **Враги России в овечьей шкуре** <<http://newsbabr.com/?IDE=106765>>; **Покупка участка – как не зарыть свои деньги в чужую землю** <<http://www.metrinfo.ru/articles/36609.html>>. Между взаимозаменящите се конструи могат да бъдат открити вариации не само с количествен характер. Съпоставителното изследване показва, че в траекторията на СМИ нерядко заменяем и заменяем компонент встъпват в съотношение на синонимичност. В руския и българския БФ **Зарыть талант в землю** / **Заравям талант в земята** лексемата талант е използвана в значение на „солидна парична единица“. В трансформираните форми на руския библеизъм талант се заменя от **деньги** и **миллионы**, а в българския – от **пари** и **милиони**: **Зарыть деньги в землю** <<http://realty.dmir.ru/articles/31992/>>; **Покупка участка – как не**

зарыть свои деньги в чужую землю <<http://www.metrimfo.ru/articles/36609.html>>; **В мэрии готовы зарыть в землю миллионы ради новых участников для застройки** <<http://www.vremya.ru/2008/121/51/207869.html>>; / **И сега естествено ще следва отново заравяне на пари под земята** <<http://nauka.bg/forum/index.php?showtopic=13096>>; ...**всеки ден заравяме милиони в земята във вид на депозирани в сметниците ни боклук** <<http://stroitelstvo.info/show.php?storyid=1790283>>. Илюстрираният журналистически похват се стреми „да реставрира“ вътрешната форма на БФ. Актуализацията на един от съставлящите го словесни компоненти обновява цялостното звучене на ФЕ, усилва експресивното ѝ въздействие и я завръща в пластовете активна лексика: **Правим училища по подобие на Harvard** <http://www.klassa.bg/news/Read/article%20206915_Правим+българско+бизнес+училище+по+подобие+на+Harvard+Business+School>; **Изграждаме нов студентски град по подобие на Кеймбридж** <<http://www.news359.bg/2012/08/25/izgrazhdan-nov-studentski-grad-po-podobie-na-keymbridzh/>>; **Око за око, гръбначен мозък за гръбначен мозък** <<http://hicomm.bg/science/sydyt-v-arabija-au-oko-za-oko-grybnachen-mozuk-za-grybnachen-mozuk-au.html>>; **Левски дърпа „лъвовете“ за опашката** <<http://www.gol.bg/europaleague/2010-12-16/levski-shtedyrpa-quot-lyvovete-quot-za-opashkata.93516>>; **Вик в пустиня – вижте го!** <<http://bgfootball.com/new.php?id=17233>> / **Глас вопиющего в сортире** <http://www.solonin.org/political_glas-vopiyuschego-v-sortire>; **Экстремизм в овечьей шкуре** <<http://www.pravmir.ru/ekstremizm-v-ovechej-shkure/>>; **Чайка в овечьей шкуре** <<http://www.novayagazeta.ru/columns/52797.html>>; **Посыпать голову солью** <http://www.belgazeta.by/ru/2005_03_14/ekonomika/9192/>; **Не Билланом единым** <<http://kp.ru/daily/25848/2818265/>>; **Не Бродвеем единым** <<http://expert.ru/expert/2011/41/ne-brodveem-edinyim/>>; **Не туром единым** <<http://zagolovki.ru/article/21Jan2012/ommer>>. Безспорно главната цел, която преследва субституцията, е да адаптира библеизма към конкретната речева ситуация. Тъй като смисълът на цялата ФЕ се определя от значенията на лексемите, включени в нейния състав, то заменящият компонент трябва да бъде съотнесен към посланието на библеизма и да бъде мотивиран от контекста. Заглавие на българско електронно издание гласи: „**Първанов в овча кожа**“ <http://bolgari.net/purvanov_v_ovcha_kozha-n-3453.html>. В цитирания БФ вълкът е заменен от президент. Причината – авторът цели да запази значението на библейския израз (лицемерен враг, прикриващ злината си). Но едновременно се

стреми и да персонализира този, който крие подлите си намерения под маската на добродетелността. Замяната е продиктувана от условията, които задава видоизменената ФЕ. А именно: в центъра на журналистическия материал е поставена първата след десетгодишно прекъсване визита на държавния глава на „Позитано“ 20. Като официална цел на посещението е представена поканата от младежката организация на БСП и фондация „Институт Н. Добрев“ към Георги Първанов. Редакционният екип на вестника обаче съзира користни подбуди в на пръв поглед благородния жест на президента – да бъде официален гост на организираната от младите сподвижници на БСП дискусия. Печатното издание ясно лансира своята интерпретация по казуса „Първанов“ – „За да осигури морален, политически и евентуално електорален ресурс на новосформираното АБВ, държавният лидер се опитва да стопли връзките с бившата си партия с надеждата пак да прилъже под наметката от овча кожа някакви червени симпатизанти“. Същият БФ беше открит и в спортния отдел на „Свободная пресса“, само че в следния вид: „**Витязь в овечьей шкуре**“ <<http://svpressa.ru/sport/article/49685/>>. Тук на мястото на вълка се е появил провинциален отбор по хоккей. Оказва се, че зад екипировката на играчите се крият агресивни младежи, които при поредната си загуба в Минск ожесточено се нахвърлят върху противниковия отбор на „Динамо“. Провъзгласяването на медиите за четвъртата власт в държавата негласно дефинира очакванията към тях: да бъдат безпристрастен коректив на съдебната, законодателната и изпълнителната власт; да показват обективната, а не обективизираната действителност. Провеждането на породен род политика изисква от СМИ ясно и категорично да заявяват своето становище по дискуссионни въпроси. В платформите на не едно печатно издание авторската позиция бива изразявана в рамките само на една библейска фразеологична единица (БФЕ): **Бог дал, да-нъчният**

взе<http://bgvesti.com/index.php?option=com_content&id=37234&view=article&Itemid=64>; **По образ и подобие Станишеву** <http://www.bolgari.net/po_obraz_i_podobie_stanishevu-n-1210.html>; **По образ и подобие Сидерову** <http://bolgari.net/po_obraz_i_podobie_siderovo-n-2298.html>; **Да дръпнеш германеца за опашката** <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=827470>>; **Не дърпай зимата за опашката** <<http://paper.standartnews.com/bg/article.php?d=2009-12-21&article=306825>>; / **Интерьер по образу и подобию любимых людей** <<http://sob.ru/uyut/interer-po-podobiyu-lyubimyh-lyudey>>; **Враги России в овечьей шкуре** <<http://newsbabr.com/?IDE=106765>>; **СССР в овечьей шкуре** <<http://inosmi.ru/history/20120116/183142654.html>>; **Губернатор**

отпущения <<http://www.mk.ru/politics/article/2012/03/11/680123-gubernator-otpuscheniya.html>>.

В ракурса на модерната журналистика субституцията е естествена трансформация. За авторите на публицистика „навикът да използват думата в качеството на основен строителен материал е толкова силно изразен, че през цялото време на своята употреба фразеологизмът изпитва непрекъснатия натиск от всички значения на цялата словесна система (Диброва 1979: 3). Затова този тип авторова обработка изисква заменящият компонент да не нарушава семантичното тъждество на ФЕ. Нестандартната подмяна е основно изразно средство при изграждането на живописен словесен образ и при пораждането на емоционална експресия.

Разширяване на компонентния състав на библеизма (експлицитност)

Способността на фразеологизма да включва в своите граници думи и посредством тях да се свързва със заобикалящото го словесно обкръжение е явление, разглеждано от редица учени. Те го определят като един от начините за индивидуални автори преобразования и го дефинират в научните си трудове като разширяване на компонентния състав на ФЕ. Според Н. Халикова под фразеологично разширяване „преди всичко трябва да се разбират неконстантни речеви компоненти, които образуват вариант, без да нарушават неговата семантична цялост. Определяща роля за това, към коя лексема от фразеологичния състав ще бъде прикрепена една езикова единица, има структурният модел, по който е построен библеизмът. Преобладаващата част съставляват групата на именните ФЕ. По страниците на печатните издания те могат да бъдат открити под формата на следните две синтактични конструкции: **прилагателно име + съществително име**: вавилонско стълпотворение; манна небесна; изкупителна жертва; обетована земя; соломоново решение; / Вавилонское столпотворение; Манна небесная; Земля обетованная; Соломоново решение; **съществително име + съществително име**: Избиване на младенци; Знамение на времето; Злобата на деня; / Избиение младенцев; Знамение времени; Злоба дня.

Събраният илюстративен материал показва, че разширяването в първия структурен модел (**прилагателно име + съществително име**) както на българските, така и на руските библеизми се дължи на **субстантивния компонент**. Именно от неговата природа зависи кои езикови единици могат да бъдат добавени, тъй като този тип структурно-семантична трансформация не би могла да се осъществи без наличие-

то на граматична съчетаемост между поясняван и поясняващ компонент. Ето защо в текстовете на пресата във функцията на допълнителен лексикален елемент открихме:

прилагателно име: истинско <<http://www.omda.bg/public/-biblioteka/pavel/pavel-vakantsia.htm>>, **неописуемо** <<http://literaturesviate.com/?p=43413>>, **своеобразно** <http://bnr.bg/sites/radiobulgaria/Culture/-Stage/Pages/elias_canetti.aspx>, **ултрамодерно** <<http://www.litclub.com/library/kritika/viktoria/11septemvri.htm>>, **прашно и многоцветно** <<http://podtepeto.com/article.php?id=7955>> Вавилонско стълпотворение; **нова** <http://www.plovdivutre.bg/obshtestvo/32499novata_manna_nebesna_100_mlrd_ot_meditinski_turizum>, **свещена** <<http://www.factorbs.com/news-17683.html>>, **същинска** <<http://www.dnes.bg/balkani/2012/09/10/kolko-pari-sa-ukrili-gyrcite.167960>> Манна небесна; **идеална** <<http://www.bghelsinki.org/bg/novini/bg/single/figaro-stolipinovo-e-naj-golyamoto-geto-na-balkatnite/>>, **удобна** <http://frognews.bg/news_36200/-L_Kolev_Ne_sam_ubiets_jertva_sam_na_skalapen_protse>, **подходяща** <<http://e-vestnik.bg/14900>> Изкупителна жертва; **своевременно** <<http://www.svoboddata.com/page.php?pid=9512&rid=6>>, **сравнително справедливо и малко** <http://www.bg-voice.com/articles/view/ot-redaktora_za_rajdaneto_na_naciya/986/> Соломоново решение; **новое** <http://www.ng.ru/world/2012-05-29/7_vatikan.html>, **настоящее** <<http://foto.mail.ru/mail/zagrey3/2356/>> Вавилонское столпотворение; **настоящая** <<http://www.svobodnaya.odessa.ua/index.php/article/3755-1202031031.html>> Манна небесная; **самый настоящий** <http://www.migom.by/article/obzor_noutbuka_acer_extensa_5630/> Волк в овечьей шкуре; **новый** <<http://inosmi.ru/politic/20111207/179620156.html>>, **удобный** <http://www.peoples.ru/state/ambassador/zinaida_kalayklaytman/index.html>, **подходящий** <<http://www.buffett.ru/banks/?ID=2827>>, **вечный** <<http://regnum.ru/news/fd-abroad/romania/1571504.html>>, **традиционный** <http://www.mignews.com/news/news-politic/world/030912_182647_09441.html>, **голливудский** <<http://www.vokrugsveta.ru/blogs/sartemov/1055.php>>, **соломенный** <<http://www.bbc.co.uk/blogs/russian/photoblog/2011/03/post-36.html>>, **израильский** <<http://izrus.co.il/oligarhi/article/2011-08-23/15325.html>> Козел отпущения; **числително име: едно** <<http://www.tbmagazine.net/statia/zashchobog-izbra-tova-myasto-za-pochivka-sled-stvorenieto-na-sveta.html>>, Вавилонско стълпотворение; **един** <<http://www.plovdivmedia.com/53305.html>> Вълк в овча кожа; / Злоба **шестого** дня <<http://planeta.ru/mailpandora/blog/106832>>; **местоимение: моят** глас в **моята** пустиня <<http://novinar.bg/news/moiat-glas-v-moiata>>

pustinia_MzY2NDs1NA==.html>; **това** Вавилонско стълпотворение <<http://tri5devet.com/deputatite-glasuvaha-za-zdrav-i-bulgari/7861>>, **онова** Вавилонско стълпотворение <<http://www.duma.bg/node/23476>>; **тяхната** <<http://www.vsekiden.com/скейтърите-празнуват-имат-си-обетов/>>, **нашата** <<http://www.politika.bg/article?id=5188>> Обетована земя; **някакво** Соломоново решение <<http://www.az-jenata.bg/article/15228/Klimatitsite-v-sluzhbata-prechat-ili-pomagat/>>; / **какое-то** <<http://www.geo.ru/node/42023>>, **этакое** <<http://www.ormvd.ru/pubs/15465/>>, **некое** <<http://rusk.ru/svod.php?date=2008-05-31>> Вавилонско стълпотворение; **та** земя Обетованная <<http://xn----8sbakll9bahkmmg.xn--p1ai/smi/archive/issue/article?cun=437714&issue=437698>>; **некое** **такое** Соломоново решение <<http://www.greenmedia.info/15268>>; Злоба **каждого** <<http://ucrazy.ru/pictures/1306043797-aleksey-merinov-cikl-zloba-kazhdogo-dnya.html>>, **сегодняшнего** <<http://odessaglobe.com/our-digest-full.php?id=3646>>, **прошедшего** <<http://www.liveinternet.ru/users/soqobos/post183933143/>>, **завтрашнего** <<http://frolovv.blogspot.com/2010/07/blog-post.html>> дния; **вмъкнати думи с усилителна функция: почти** <<http://paper.standartnews.com/bg/article.php?d=2012-03-01&article=401519>>, **като** <<http://www.pravmladeji.org/node/918>>, **сякаш** <http://www.morskivestnik.com/2008/broj_24/page9.html> Вавилонско стълпотворение; **колко** **подходяща** <<http://www.segabg.com/article.php?id=612752>> Изкупителна жертва; **пък** и не за единия хляб живее човек <<http://www.duma.bg/node/32179>>; / **почти** <<http://www.passion.ru/love/929.htm>>, **просто** <<http://mometocanada.ru/posts/5975>> Вавилонско стълпотворение; **просто** удобният Козел отпущения <http://www.peoples.ru/state/ambassador/zinaida_kalay-klaytman/index.html>; **такая** Злоба дния <<http://www.sensusnovus.ru/opinion/2011/01/25/4716.html>>;

БФЕ се свързва с включения в състава и елемент чрез граматически зависимия си компонент – прилагателното име. Но нововъведената дума не пояснява семантиката на самото прилагателно име, а на целия фразеологизъм.

Във втората структурна разновидност (**съществително име + съществително име**) в библеизмите от руски произход се наблюдава разширяване предимно на граматически зависимия компонент. Вмъкнатата езикова единица стимулира проявата на нюанси в неговия план на съдържание: избиене **бородатых** младенцев <<http://www.apn.ru/publications/article26513.htm>>; избиение **чеченских** младенцев <<http://yablor.ru/blogs/izbienie-chechenskih-mladencev/662633>>; избиение **екатеринбургских** младенцев <<http://exclav.ru/sobyitiya/rossiya/izbienie-ekaterinburgskih-mladentsev-2.html>>; злоба **сегодняш-**

него дня <<http://odessaglobe.com/our-digest-full.php?id=3646>>; злоба **прошедшего** дня <<http://www.liveinternet.ru/users/soqobos/post-183933143/>>; злоба **завтрашнего** дня <<http://frolovv.blogspot.com/2010/07/blog-post.html>>; злоба **каждого** дня <<http://ucrazy.ru/pictures/1306043797-aleksey-merinov-cikl-zloba-kazhdogo-dnya.html>>; злоба **шестого** дня <<http://planeta.ru/mailpandora/blog/106832>>. По-рядко срещани са БФ, илюстриращи разширяване на граматически **независимия компонент: природо** избиение младенцев <<http://tr.rkrp-rpk.ru/get.php?2141>>, **классическое** избиение младенцев <<http://www.sport.ru/ru/news/20120906/hockey/article206983/>>; **грузинский** камень преткновения <<http://ej.ru/?a=note&id=8993>>, **главный** камень преткновения <<http://expert.ru/2012/10/18/budushee-obrazovaniya/>>; **новый** камень преткновения <<http://www.aif.ua/money/news/52741>>. Тук добавената лексема вече характеризира ФЕ в нейната цялост. Отсъствието на конкретизиращата единица, особено в случаите, когато библеизмът е поставен в условията на зададен контекст, създава усещането за информационна непълнота и възпрепятства осъществяването на една от функциите, които преследва този вид трансформация – да приспособи БФ към нуждите на определената речева ситуация. Както в българския, така и в руския език библеизмът **Обетована земя** се използва за обозначаване на място, към което някой силно се стреми, за което мечтае като за място на благополучие. Въмъкването само на една лексема прави възможно прецизно да бъдат зададени контурите на желаното място: „Фандъкова откри специален парк за любителите на екстремния спорт. По думите им това съоръжение е **тяхната Обетована земя**“ <<http://www.vsekiden.com/скейтърите-празнуват-имат-си-обетов/>>. **Знамение времени** е фразеологизъм, който се употребява в случаите, в които говорещият има за цел да назове характерната черта на дадено време. Верният подбор на нужната езикова единица благоприятства точното разкриване на спецификата на анализирания темпорален интервал: „Sony Alpha DSLR-A550-Kit: знамение **нового времени**“ <<http://glavobzor.ru/foto-i-video/podrazdel/zerkalnye-fotoapparaty/505-sony-alpha-dslr-a550-kit.html>>. Съпоставителното изучаване на ВФЕ ни позволява да изкажем следните лингвистични теореми:

1. Както в българската, така и в руската преса предпочитан компонент в структурата на експлицитните ФЕ е **прилагателното име**. Сравнително по-слабо е изразено присъствието на **местоименията** в ролята на разширяващ елемент в границите на библеизма. Най-рядко

журналистите прибягват до включването на **числително име** и **вметнати думи** в словесната игра с БФ по страниците на печатните издания.

2. В българските електронни източници значително по-висока честотност отбелязва комбинацията от **числително име + прилагателно име** в ролята на добавен езиков конструкт: **Едно прашно и многоцветно** Вавилонско стълпотворение! <<http://podtepeto.com/article.php?id=7955>>; **Едно истинско** Вавилонско стълпотворение <<http://www.desant.net/show-news/19135/>>; **Едно ултрамодерно** Вавилонско стълпотворение <<http://www.litclub.com/library/kritika/viktoria/11septemvri.htm>>; **Едно сравнително справедливо** и **малко** Соломоновско решение! <http://www.bg-voice.com/articles/view/ot_redaktora_za_rajdaneto_na_naciya/986/>; **Една удобна** изкупителна жертва <http://frognews.bg/news_36200/L_Kolev_Ne_sam_ubiets_jertva_sam_na_skalapen_protse>

3. Както при субституцията, така и при експлицитността за заменящ / разширяващ състава на ФЕ компонент се припознава не само отделна лексема, но и цяло словосъчетание: **Поредното тяхно** Вавилонско, сатанинско стълпотворение <<http://grigorsimov.blog.bg/politika/2011/11/14/chudovishteto-briuksel-se-griji-za-nas-avtor-dw-avtor-gandol.850898>>; **Колко подходяща** изкупителна жертва <<http://www.segabg.com/article.php?id=612752>>; / **Ето просто удобният** козел отпущения <http://www.peoples.ru/state/ambassador/zinaida_kalay-klaytman/index.html>; **Некое такова** Соломоново решение <<http://www.greenmedia.info/15268>>.

4. Включването на поясняваща лексема в структурата на БФ е продиктувано предимно от авторовата амбиция да изрази своята оценка за явление, свойство, признак, назовани чрез нея. Силно емоционални и въздействащи са посланията на журналистите, в чиято основа се корени употребата на вметнати, усилващи значението думи. Наличието им е доказателство за това, че пишещият „вижда“ пред себе си адресат (Лекант 2003 : 133).

Съкращаване на компонентния състав на библеизма (елипса)

Характерът на този тип структурно-семантично нарушение е противоположен на природата на предходния тип авторова обработка. Ако в основата на експлицитността е увеличаване състава на ФЕ чрез вмъкване на допълнителен компонент/и/, то фразеологичната елипса се основава на намаляване на състава чрез отстраняване на един или няколко елемента: **По образ и подобие** <<http://www.kultura.bg/bg/article/view/19954>> ; **ЦСКА и Локо – манна за мафията** <<http://www.bookmakers.bg/bgnews/1859>>; **Посипвам се с пепел** <[647](http://www.news-</p>
</div>
<div data-bbox=)

4000.bg/article-8764>; **В овча кожа** <<http://litenet.bg/publish8/ves-veselinov/kratka/concept.htm>>; **Може Маджо да ми е кръвен враг, но ще го пазя като зениците си** <http://novinar.bg/news/dimitar-bongalov-mozhe-madzho-da-mi-e-kraven-vrag-no-shte-go-pazia-kato-zenitcasi_MjI3NzszOA==.html>; / **По образу и подобию** <<http://www.pravmir.ru/po-obrazu-i-podobiyu/>>; **Глас вопиющего** <<http://izvestia.vbelgorode.ru/medicina-i-zdorove-18.5.10-5211.html>>; **Бисер перед свиньями** <www.holdemworld.ru/articles/psychology/32062-biser-pered-svinyami-iskusstvo-domashnej-igry-v-poker.html>; **Во главу угла** <<http://www.urfomediacycenter.ru/component/k2/item/61-во-главу-угла>>; **Не хлебом единым** <<http://www.aif.ru/society/article/52030>>. Наблюдават се случаи, при които структурата е максимално редуцирана. Но винаги наличната част от състава на БФЕ съхранява своята семантика. Точно тази му способност позволява на читателя мислено да образува пълната форма на съкратената ФЕ. Описаното явление е познато в научната литература като **антиципация** (Архангельский 1967 : 235): **Зъб за зъб** <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=584790>>; **Еко-земеделието през иглени уши** <<http://paper.standartnews.com/bg/article.php?d=2012-06-25&article=414352>>; **„Социалният“ Дянков – прах и пепел** <<http://argumenti-bg.com/17642/prah-i-pepel-v-ochite-na-pensionerite/>>; **Око за око** <<http://www.pravda.ru/politics/authority/parliament/20-09-2012/1128653-0/>>; **Сквозь игольные уши** <http://www.politjournal.ru/preview.php?action=Articles&dirid=67&tek=7315&issue=201>. Проследявайки битието на библеизмите в контекста, зададен от СМИ, се натъкнахме на следните зависимости :

- В БФ от руски произход съкращаването на компоненти произтича основно във втората част от структурата на единицата: **Кесарю кесарево** <http://www.vedomosti.ru/opinion/news/4246541/kesaryu_kesarevo>; **Время разбрасывать камни** <<http://www.echo.msk.ru/blog/stan8669tver/910946-echo/>>; **Возлюби ближнего** <<http://www.algart.net/ru/iskra/2008.05.29.html>>.
- Отсъствието на цяла лексикална половина не може да наруши семантичното тждество на БФЕ. Напротив. Липсващото звено встъпва в ролята на сигнализатор, чрез който читателят успява да съотнесе елиптираната част към изходната форма на фразеологизма. Често отстранената половина се оказва определяща за възстановяването на библеизма. И отсъствието ѝ никога не може да остане незабелязано. Именно това свойство на фразеологичната елипса умело се мултиплицира

от медиите в борбата за спечелване на вниманието на потенциалната аудитория.

- Премахването на лексикални компоненти безспорно облекчава структурата на библеизма, което благоприятства възприемането и асимилирането на журналистическия израз. Посоченото предимство на разглеждания тип трансформация не ни дава основание да я тълкуваме единствено като промяна с количествен характер. Фразеологичната елипса е сложна симбиоза от изменения в състава и семантиката на библеизма. Всяка промяна в плана на изразяване инициира промяна и в плана на съдържание – усилюва степента на интензивност на признака, свойството, действието, заложи в значението на БФ.

Богатият илюстративен материал разкрива трансформацията на фразеологизмите като желан, предпочитан метод за авторова обработка в полето на СМИ: от сериозното политическо интервю, през спортния коментар, до непретенциозната, лесно смилаема статия. Замяната, разширяването и съкращаването на словесни елементи в състава на БФЕ подлага на сериозно изпитание нейната устойчивост и способност за възпроизвеждане в готов вид – все признаци, издигани от редица учени като доминантни при обособяване на фразеологизма в самостоятелна и равнопоставена езикова единица. Разгледаните три типа структурно-семантични изменения са преднамерен журналистически похват, но употребата им никога не е продиктувана единствено от стремеж към оригиналност в изказа на медиите. Прилагането им цели да усили значението на библеизма. ВБФ лесно и бързо привличат вниманието на целевия таргет. Те изкушават и поразяват сетивата. Създават благоприятни условия за манипулация – скритата природа на СМИ.

ЛИТЕРАТУРА

- Архангелски 1967:** Архангельский, В. Л. Соотношение и взаимодействие единиц фразеологического уровня с единицами других уровней современного русского языка. // *Уровни языка и их взаимодействие*. Москва: „Наука“, 1967, 235.
- Бабкин 1970:** Бабкин, А. М. *Русская фразеология, ее развитие и источники*. Ленинград: „Знамя“, 1970.
- Бобунова 1992:** Бобунова, М. А. Не вырубешь топором (о заголовках в „Комсомольской правде“). // *Русская речь*. Москва: „Наука“, 1992, № 5, 58 – 60.

- Бояджиев 2007:** Бояджиев, Т. *Българска лексикология*. София: „Анубис“, 2007.
- Вакуров 1994:** Вакуров, В. Н. Фразеологическият каламбур в современной публицистике. // *Русская речь*. Москва: „Наука“, 1994, № 6, 40 – 47.
- Вътов 2002:** Вътов, В. *Библията в езика ни*. В. Търново: „Слово“, 2002.
- Диброва 1979:** Диброва, Е. *Вариантност ФЕ в современном русском языке*. Ростов на Дону: „Наука“, 1979.
- Земска 1996:** Земская, Е. А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет. // *Поэтика. Стилистика. Язык и культура*. Москва: „Наука“, 1996, 157 – 168.
- Зозикова 2012:** Зозикова, М. *Семантични и функционално-стилистични промени в лексиката на руския книжовен език в края на ХХ – началото на ХХІ в.: дисерт. труд*. Пловдив, 2012.
- Иванова 2002:** Иванова, Д. Традиция и приемственост в новобългарските преводи на Евангелието. (Текстология и език). Пловдив: ИК „Призма“, 2002.
- Иванова 2003:** Иванова, Д. Езикът на Библията. Български синодален превод 1925 г. (Върху материал от Евангелието). Пловдив: ИМН, 2003.
- Калдиева-Захариева:** Калдиева-Захариева, Ст. Библиизмите във фразеологията на българския и румънския език. // *Проблеми на българската лексикология, фразеология и лексикография; Българско езикознание*. София, 2002, № 3, 173, 175, 176.
- Кривенко 1993:** Кривенко, Б. В. Фразеология и газетная речь. // *Русская речь*. Москва: „Наука“, 1993, № 3, 44 – 45.
- Кювлиева-Мишайкова:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Фразеологизмите в българския език*. София: „Народна просвета“, 1986.
- Лекант 2002:** Лекант, П. А. *Очерки по грамматике русского языка*. Москва: Издательство МГУ, 2002.
- Ничева 1987: Ничева, К. *Българска фразеология*. София: „Наука и изкуство“, 1987.
- Семьонова 1968:** Семенова, З. И. Фразеологические единицы русского языка, восходящие к Библии. // *Вопросы истории и теории русского языка*. Москва: „Наука“, 1968, 36 – 42.
- Спасова-Михайлова:** Спасова-Михайлова, С. *Фразеологичен речник на българския книжовен език*. София: Издателство на БАН, 1974.
- Стоянова, Янминчева:** Стоянова, Е. В., Л. В. Янминчева. Окказиональные фразеологические единицы на страницах газет. // *Русский язык. Проблемы истории, теории и методики преподавания*. Шумен: 2002, 415 – 424.
- Супрун 1995:** Супрун, А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление. // *Вопросы языкознания*. Москва: „Наука“, 1995, № 6, 17 – 29.
- Телия 1996:** Телия, В. Н. *Русская фразеология*. Москва: „Высшая школа“, 1996.

Халикова 1997: Халикова, Н. В. *Окказиональная фразеология: дисс. к.ф.н.*
Москва, 1997.

Шански 1985: Шанский, Н. М. *Фразеология современного русского языка.*
Москва: „Высшая школа“, 1985.

**СЕМАНТИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ЧЕШКИ
И БЪЛГАРСКИ ГЛАГОЛИ ОТ СВЪРШЕН И
НЕСВЪРШЕН ВИД В МИНАЛО ВРЕМЕ**

*Зорница Цветкова
Масариков университет, Бърно*

**SEMANTIC INTERPRETATION OF CZECH
AND BULGARIAN VERBS OF PERFECT
AND IMPERFECT ASPECTS IN THE PAST TENSE**

*Zornitsa Tsvetkova
Masaryk University in Brno*

The present research deals with verbal aspect and past tenses. For this purpose we use formal semantic theories to analyze data from Bulgarian and Czech language. The aim is to mark the differences in how do the aspect function in both Slavic languages in the background of the well-known subordinations.

Key words: verbal aspect, tense, definiteness, telicity, atelicity, imperfective verb, perfective verb, formal semantics

Обект на изследване в настоящия доклад са глаголи от свършен и несвършен вид в минало време. За целта е анализиран езиков материал от българския в съпоставка с чешкия език. Докладът се опитва да очертае някои семантични разлики при функционирането на вида на глагола в двата езика, представяйки и прилагайки един съвременен формален подход за семантичен анализ.

Исторически погледнато, видът на глагола в славянските езици е сравнително млада категория, аспектологията обаче има дългогодишна традиция на езиковедски трудове, посветени на нейната семантика и функциониране. Това се отнася както за българското¹, така и за чешкото езикознание.

---

¹ Исторически първото ѝ споменаване е направено още през 1835 г. от Неофит Рилски, който обаче не я определя като самостоятелна категория. Той разглежда опозицията

Българската аспектология разглежда вида на глагола като морфологична (Л. Андрейчин, К. Попов, Ст. Стоянов, П. Пашов, В. Станков и др.), като лексикално-граматична (Св. Иванчев, Ив. Куцаров и др.) или като функционално семантична категория (К. Иванова и др.).

Ценен принос за описването на значението на българския глаголен вид са трудовете на Маслов и В. Станков. В монографията си К. Иванова описва връзката между тясно свързаната с вида на глагола категория начин на глаголното действие. Авторката класифицира българските глаголи в над петдесет семантично-словообразователни групи. Подробно разгледана в българското езикознание е и връзката между аспектуалността и количеството (виж Чакърлова 2003).

Тези три схващания намират своите привърженици и в чешкото езикознание, но там съществува и четвърто, което е защитавано от т.нар. формална граматика (П. Карлик, Л. Веселовска, М. Дочекал, Ив. Кучерова и др.), която представя аргументи в полза на семантичната природа на тази категория².

Традиционно в чешкото езикознание при анализирането на опозицията имперфективност – перфективност се говори за маркиран и немаркиран член. Представителна в това отношение е студията за вида на глагола на Копечни. Във видовете двойки немаркираният член е несвършеният глагол, а маркираният – свършеният (Копечни 1962: 21). Широко разглеждана е и опозицията терминативност – нетерминативност, която се отнася до (не)ограничеността на действието. Много изследвана е и опозицията актуалност – неактуалност, както и дефективността при глаголите, конкуренцията на видовете и т. н.

В студията си за вида на глагола в чешкия език Шмилауер отбелязва, че разликата между глаголите от свършен и несвършен вид е в начина, по който гледаме на действието: при несвършените глаголи забелязваме само качеството на действието, но не и неговата ограниченост; при свършените глаголи обаче нашето внимание е насочено върху един определен момент от действието³ (Шмилауер 1972: 39).

думам – продумам като „непределное первое, учащательное“ и „пределное второе, еднократное“, т.е. като форми на един и същ глагол.

² Видът на глагола е определян като семантична категория и в полската аспектология. Представителна в това отношение е студията на Станислав Каролак *Semantyczna kategoria aspektu*, 2008.

³ „Разликата между двата глагола се състои в начина, по който гледаме на действието: при несвършените глаголи забелязваме само качеството му, а не неговата времева ограниченост; при свършените обаче нашето внимание е насочено към една конкретна точка от действието, независимо дали става дума за моментно действие (*střelí, hodí, skočí*) или за начало на действие (*vyběhl, rozplakal se*), за край на действие (*doběhl, vyplakal se*), или пък се отнася и до

Чешкият лингвист М. Дочекал определя тези схващания като неточни, защото нямат предвид, че „морфемата, която се прибавя към глаголната основа, става част от синтактичната структура на изречението като цяло и като такава влияе и на неговия композиционен синтаксис и семантика“ (Дочекал, 2007: 217). Настоящото изследване разглежда именно композиционните аспекти на вида на глагола в българския и чешкия език. За тази цел е необходимо да се имат предвид връзките на категорията вид в българския език с други глаголни и именни категории, каквато е зависимостта между вида и времето на глагола и детерминативността.

За целта на настоящото изследване е необходимо да бъде представен формалният семантичен подход, който беше приложен при анализа на българските и чешките глаголи. Изходна точка в него са опозициите перфективност – имперфективност и теличност – ателичност. Последната двойка е тясно свързана с предикацията⁴ като вид синтактико-семантична връзка. Теличността⁵ е в тясна връзка с категориите вид и начин на глаголното действие. Терминът се използва за означаване на лексикално-семантичните характеристики на глаголите⁶ (Маслов 1959: 565) или на цялата вербална фраза⁷, както показват по-новите изследвания по тази тема. В този подход телични предикати са

началото и края едновременно (proběhl se = dlouho běžel, proplakala celou noc)“ (Шмилауер 1972: 39).

⁴ „Предикацията в духа на аристотелската класическата логика на съжденията изразява отношенията между подлога и сказуемото, при което на подлога се приписва някакъв признак (действие, състояние или друга характеристика). В съвременния синтаксис се отнася до цялата група на сказуемото. В семантиката този термин се използва като категория за означаване на глаголно-именните конструкции, които имат свойството да изразяват някакъв признак“ (Карлик 2002: 339).

⁵ Терминът е употребен за първи път от Хауард Гари през 1959 г. и произлиза от гръцката дума τέλος – „цел, крайна точка“.

⁶ Маслов смята, че именно тази глаголна характеристика е базата, върху която се е изградила впоследствие съвременната система на вида на глагола в славянските езици.

⁷ В настоящото изследване споделяме становището, че става дума за характеристика на цялата вербална фраза. Ето защо анализираме предикати от типа сказуемо и пряко допълнение. Според това разбиране семантиката на вида на глагола включва в себе си и семантиката на имената, които са в позиция на комплемент.

онези вербални фрази, чиято семантика може да бъде описана с характеристиката на ограниченост на действието⁸.

Друга изходна точка за нашия анализ е класификацията на глаголите в английския език на Вендлер, разделяща ги на глаголи за означаване на състояние, процес или събитие. При първите две групи не се наблюдава нито ограниченост, нито резултат.

Формалната граматика разграничава вътрешен от външен вид на глагола. Вътрешният (лексикален) аспект изразява опозицията теличност – ателичност, а външният (граматически) – опозицията имперфективност – перфективност. При теличните предикати, най-общо казано, има минимум две различни подсъбития – процес и резултат, а при ателичните – едно събитие : един процес.

Дочекал и Кучерова⁹ отбелязват, че при анализа на семантиката на вида на глагола в славянските езици е необходимо, от една страна, да се анализира опозицията перфективност – имперфективност и опозицията теличност – ателичност, от друга. Авторите доказват в своето изследване, че първата опозиция е въпрос на лексикална денотация, а втората се отнася до семантичните и прагматичните отношения (Дочекал 2009: 269).

В генеративната граматика и в частност във формалната семантика има редица изследвания на езици от германското и романското езиково семейство, които разглеждат връзката между обектните номинални фрази (NP) и вербалните фрази (VP). Представително в това отношение е изследването на Крифка, в което той въвежда т. нар. инкрементални предикати като трети вид освен кумулативните¹⁰ и количествените.

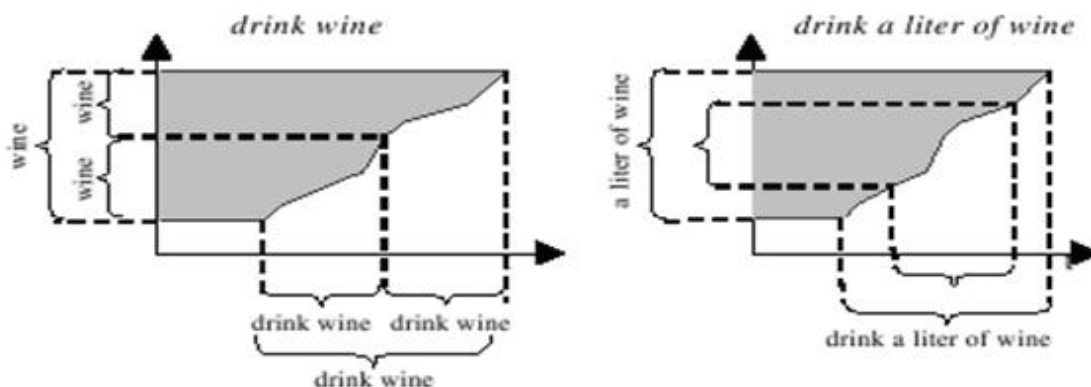
⁸ Под ограниченост не се взема предвид само лексикалното значение на ограниченост на дадения глагол, както е например при глагола *умра*, но и граматичното му значение, срв. ограниченото *пиша писмо* и неограниченото *пиша четливо*.

⁹ „Гиорги и Пианеси (2001) твърдят, че за правилното разбиране на семантиката на вида на глагола е необходимо да различаваме перфективност и имперфективност, от една страна, и теличност и ателичност, от друга. Разликата между първата двойка може да бъде характеризирана с отношението на момента на референтност и момента на събитието (Klein, 1994), докато другата – с хомогенността на действието или броя на действията (Higginbotham, 2000). Ако първата двойка е въпрос на лексикална денотация, то втората е плод на семантичните и прагматичните отношения“. (Дочекал, Кучерова 2009: 269).

¹⁰ В настоящото изследване изхождаме от теорията на М. Крифка, според когото номиналните кумулативни предикати могат да бъдат описани чрез сбор от техните характеристики, а количествените – обратно – нямат това свойство.

Те изразяват връзката между структурата на обекта и структурата на действието, както показва фигурата:

Фиг. 1. Схема на предикат *drink wine* и *drink a litter of wine* (Крифка 2001: 20)

Всяка част от обекта *вино* се отразява на действието *пие* на *вино* и съответно всяка част от действието се отразява на част от обекта.

Докато в езиците от германското езиково семейство се наблюдава влияние на NP върху VP, то при славянските езици е обратното, т.е. от VP към NP. Това твърдение потвърждават както чешките, така и българските примери¹¹:

1а) Marie vypila^{pf} kávu za hodinu. → теличен предикат

1б) Marie pila^{ipf} kávu hodinu. → ателичен предикат

2а) Ivan snědl^{pf} hrušku za hodinu. → теличен предикат

2б) Ivan jedl^{ipf} hrušku hodinu. → ателичен предикат

3а) Мария изпи^{pf} кафето за един час. → теличен предикат

3б) Мария пи^{ipf} кафе един час. → ателичен предикат

4а) Иван изяде^{pf} крушата за един час. → теличен предикат

4б) Иван яде^{ipf} круша един час. → ателичен предикат

Докато перфективните глаголи и в двата езика имат само телична семантична интерпретация, то при имперфективните отново и в двата езика се срещат и двете. Наблюдава се и наличие на форми с определителен член в състава на теличните предикати и форми с нулев член при ателичните.

¹¹ Стандартен тест за (а)теличност са темпоралните наречия и фрази PP.

Наличието на две прости минали времена в българския език логично налага необходимостта от анализ на изречения в аорист и имперфект:

5a) Tenhle obraz maloval^{ipf} Lada dvě hodiny. → теличен предикат

5б) Tenhle obraz maloval^{ipf} Lada dvě hodiny, ale bohužel ho nedokončil. → ателичен предикат

6a) Владо рисува^{ipf} картина два часа. → теличен предикат

6б) Владо нарисува^{pf} картината за два часа. → ателичен предикат

7a) Владо рисуваше^{ipf} картина два часа. → теличен предикат

7б) Владо рисуваше^{ipf} картината два часа, но за съжаление не я довърши. → ателичен предикат

8a) Jakmile Lada namaloval^{pf} obraz, prodal ho hned. → теличен предикат

8б) Щом нарисуваше^{pf} картина, Владо веднага я продаваше. → теличен предикат

Направените заключения от анализа на чешкия и българския езиков материал бихме могли да представим схематично в следните таблици:

Обобщение на анализа на езиковия материал от двата езика

Таблица 1

В ЧЕШКИЯ ЕЗИК

Минало време	
Морфологична характеристика	Семантична интерпретация
Глаголи от несвършен вид	ателичен / теличен предикат
Глаголи от свършен вид	теличен предикат

Таблица 2

В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Глаголи в минало свършено време (аорист)		Глаголи в минало несвършено време (имперфект)	
Морфологична характеристика	Семантична интерпретация	Морфологична характеристика	Семантична интерпретация
Глаголи от несвършен вид	ателичен предикат	Глаголи от несвършен вид	ателичен/теличен предикат
Глаголи от свършен вид	теличен предикат	Глаголи от свършен вид	теличен предикат

Втората таблица показва разликите в семантичните интерпретации на глаголите в аорист и в имперфект. Несвършените глаголи в минало свършено време могат да бъдат интерпретирани на семантично ниво само и единствено като ателични предикати, но в минало несвършено време имат ателична и телична семантика. Свършените глаголи както в аорист, така и в имперфект винаги носят значението на теличните предикати.

В заключение трябва да се отбележи, че видът на глагола е в по-малка или в по-голяма степен граматикализирана категория в славянските езици, която изразява нетемпорална времева дименсия на действието или състоянието, изразено с глаголна лексема. Направеният анализ показва ясно съществуването на сходства във функционирането на вида на глагола в българския и чешкия език, що се отнася до влиянието на вербалната върху номиналната фраза, но същевременно очерта и разликите, обръщайки внимание на семантичните интерпретации на миналото време в чешкия и двете прости минали времена в българския език.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев 1998:** Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев, *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис*. София: ИК „Д-р Петър Берон“, 1998.
- Гари 1957:** Garey, H. B. Verbal aspekt in French. // *Language*, 33, 1957, 91 – 110.
- Герке 2005:** Gehrke, V. *The prepositional aspect of Slavic prefixes and the goal-source asymmetry*. Utrecht: Ms.Universiteit Utrecht, 2005.
- Дочекал 2007:** Dočekal, M. Mereologie českého aspektu a direkcionální předložky. // *Sborník prací Filozofické fakulty*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, 219–235.
- Дочекал 2007:** Dočekal, M. Dvojitá prefixace a sémantika sloves pohybu. // *Slovo a slovesnost*, 2009, IV, № 70, 327 – 341.
- Дочекал, Кучерова 2009:** Dočekal, M., Iv. Kučerová. Bound Ability Readings of Imperfective Verbs: A Case for Presupposition. // *Czech in Formal Grammar*. 2009, 39–51.
- Есван 2007:** Esvan, Fr. *Vidová morfologie českého slovesa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 33 – 153.
- Иванова 1974:** Иванова, К. *Начини на глаголното действие*. София: БАН, 1974.
- Иванчев 1973:** Иванчев, Св. За някои основни сходства и разлики между славянските езици в областта на глаголния вид. // *Славянска филология*. Т. 12, София: БАН, 1973, 131 – 153.
- Карлик и др. 2002:** Karlík, P., M. Nekula, J. Pleskalová. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 338 – 340.
- Копечни 1962:** Копечný, Fr. *Slovesný vid v češtině*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- Крифка 2001:** Krifka, M. *The mereological approach to aspectual composition*, Berlin: Humboldt University, 2001.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007, 103 – 137, 523 – 555.
- Маслов 1959:** Maslov, Ju. S. Zur Entstehungsgeschichte des slawischen Verbalaspekt. // *Zeitschrift für Slavistik*, 4, 1959, 560 – 568.
- Станков 1980:** Станков, В. *Глаголният вид в българския книжовен език*. София: „Наука и изкуство“, 1980.
- Чакърова 2003:** Чакърова, Кр. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: „Фабер“, 2003.
- Шмилауер 1972:** Šmilauer, Vl. *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- Шварц 2005:** Zwarts, J. Prepositional Aspect and the Algebra of Paths. // *Linguistics and Philosophy*, 2005, № 28, 739 – 79.

**КЪМ ВЪПРОСА ЗА ОТПАДАНЕТО НА ДАТЕЛНИЯ ПАДЕЖ
В СЪВРЕМЕННИЯ ГРЪЦКИ ЕЗИК
(НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ СТАТИИТЕ
НА ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКА И ИКОНОМИЧЕСКА
ТЕМАТИКА НА ВЕСТНИК *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* ОТ 2012 Г.)**

Таня Иванова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**ON THE ISSUE OF THE LOSS OF THE DATIVE
IN MODERN GREEK (OBSERVATIONS ON SOCIO-POLITICAL
AND ECONOMIC ARTICLES FROM THE *KATHEMERINE*
NEWSPAPER DURING 2012)**

Tanya Ivanova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

One of the main morphological Balkanizes (Balkanisms) is the replacement of synthetic forms in Balkan languages with analytical constructions. This is valid to the greatest extent for Greek language too, even though it is not a Central Balkan language. The tendencies to analytics could be noticed mainly in the replacement of case relations with prepositional schemes. The present report is meant to demonstrate the falling off of the dative case in Greek language and the ways through which its functions are taken over by competitive prepositional combinations or other casual forms (including the genitive /possessive/ case).

Key words: morphological Balkanizes (Balkanisms), replacement, synthetic forms, analytical constructions, tendencies to analytics, case, prepositional schemes, falling off, dative case, genitive /possessive/ case

Тенденцията към анализъм в развоя на именните системи е присъща на много индоевропейски езици. Тази тенденция води до редуциране на именните категории. Г. Герджиков, разглеждайки тенденцията към анализъм при флективните езици (към които се отнася и гръцкият език), отбелязва, че при тях „цялото количество граматическа информация се струпва върху една форма – т.нар. флексия.

Със засилването на флективността върху флексията се струпва прекалено голямо количество от тази граматическа информация, която не се предава и приема на части, а наведнъж. Иначе казано, засилва се противоречието между обособения, разчленен характер на смисловите граматически опозиции и неразчленения характер на флексията. Тенденцията към аналитизъм води до това, че граматическата информация започва да се предава и приема на формално обособени части“ (Герджиков 1983: 52).

Тенденцията към аналитизъм характеризира развоя на именните системи на всички балкански езици. Един от основните морфологични балканизми е замяната на синтетичните форми с аналитични конструкции. Това важи в пълна степен и за гръцкия език, макар че не е централнобалкански. Тенденцията към аналитизъм в именната система на съвременния гръцки език се забелязва основно в отпадането на дателния падеж и „намаляващата фреквентност, която показват някои падежи в речта, тъй като се намират в отношение на свободно вариране с аналитичните (предложни) конструкции“ (Асенова 2002: 78).

Настоящата статия цели да обобщи наблюденията ни върху отпадането на дателния падеж в гръцкия език и да демонстрира начините, по които неговите форми се поемат от конкурентни предложни съчетания или други казуални форми. Интерес за нашето изследване представлява ролята на остатъците от дателен падеж и основно конкурентните форми при заместването на датива, което има пряка връзка със силно развитата тенденция към аналитизъм в именната система на съвременния гръцки език. Именно в рамките на тази тенденция срещаме формите на дателния падеж, изразени както с родителен падеж, така и с предложни конструкции, заместващи генитива. За постигане целите на изследването е избрана публицистиката като емпирична среда и по-конкретно статии от вестник „Καθημερινή“ в периода януари – октомври 2012 г. Тъй като нашата цел е да проследим тенденцията към аналитизъм в именната система на книжовния съвременен гръцки език (което включва и отпадането на дателния падеж и появата на алтернативни конструкции за неговото изразяване), ние ще се базираме на примери от цитирания вестник, тъй като в печатните медии и особено в този ежедневник нерядко се наблюдава смесване на стари форми с нови предложни конструкции.

Въпросът за отпадането на дателния падеж в гръцкия език представлява специален интерес и е изследван от редица лингвисти като Р. Браунинг, А. Христидис, Дж. Томсън, И. Тоне и др.

Р. Браунинг в своята „История на гръцкия език“ в частта за отпадането на дателния падеж отбелязва: „Отпадането на дателния падеж е най-забележителната промяна в гръцкия синтаксис, която започва още през елинистическата епоха. Гръцкият датив изпълнявал не само функциите на индоевропейския дателен падеж, но и също инструментални и локативни функции. Това довело до неяснота при изразяването и до появата на алтернативни начини за изразяване на дателния падеж, а именно чрез предложни конструкции“ (Браунинг: 2008: 54).

В гръцкия език една от проявите на разлагането на дателния падеж, който, както отбелязва Р. Браунинг, е изразявал и инструментални, и локативни функции, е смесването на категориите *покой* и *посока на движение*. Във връзка с този въпрос същият автор, изследвайки Евангелието на Лука, забелязва „неправилното използване на предлога *εν* с дателен падеж за изразяване на движение“. Това се обяснява със зачестилата от I в. нататък тенденция в гръцкия език за неразграничаване на категориите *покой* и *движение*. Според Р. Браунинг „това е причината в народните текстове от този период да срещаме все по-често употребата на предлога *εις* и винителен падеж за изразяване на категорията *покой*“ (Браунинг: 2008: 55). В съвременния гръцки книжовен език (както ще проличи и от приложените по-долу в статията примери) „в рамките на тенденцията към аналитизъм в именната система тези категории се изразяват с един и същи предлог *σε* и винителен падеж“ (Христидис 2005: 183).

Дж. Томсън и И. Тоне, които се занимават с въпроса за отпадането на дателния падеж в гръцкия език, също подчертават, че това явление води началото си от елинистическата епоха.

Дж. Томсън в своите наблюдения стъпва на основата на индоевропейските падежи. Той отбелязва, че „три от тях, аблатив, локатив и инструментал, са се изгубили още в праисторическата епоха, а в епохата на гръцкото койне е отпаднал дателният падеж. Така аблативът се е свързал с генитива, а локативът и инструменталът – с датива. За да се разпознават различните значения на запазените падежи, са се развили предложни конструкции“ (Томсън 1989: 44).

И. Тоне споделя напълно мнението на Дж. Томсън, като отбелязва, че „дателният падеж в гръцкия език излиза от употреба приблизително през X в., макар и да срещаме много примери по-нататък в литературния език“ (Тоне 1995: 70). Авторът констатира, че „предлозите, които са се свързвали с дателен падеж, получават родителен или винителен падеж и така предлогът *εν* с дателен падеж е заместен от

πρεδλοα εις с винителен падеж, а в съвременния гръцки език – от прεδлоа се и винителен падеж“ (Тоне 1995: 70).

Отпадането на дателния падеж е процес, който в значителна степен може да се смята за приключен в съвременния гръцки език. В основните си функции той е заменен от предложни конструкции и други казуални форми. Формите на дателния падеж в гръцкия език, които Ах. Дзардзанос определя като „мъртви в живия език“ (Дзардзанос 1992: 53), днес се използват в някои стереотипни изрази, преди всичко предложни – остатъци от книжовната норма: εν πάση περιπτώσει (за всеки случай), εν ολίγοις (накратко), ενώπιος ενώπιω (на четири очи), δόξα τω θεώ (слава на Бога) и др. Тези форми характеризат основно писмената реч и книжовния гръцки език, който срещаме в примерите от вестник „Καθημερινή“ от 2012 г. Въпреки това нашите наблюдения показват постепенното ограничаване на формите – остатъци от дателен падеж, в журналистическите текстове. Така например от изследването на статиите на обществено-политическа и икономическа тематика от вестник „Καθημερινή“ през 2012 г. се натъкваме едва на десет изрази, остатъци от дателния падеж. Това се обяснява с тенденцията към избягване на старите дателни форми, тъй като те се смятат за тежки и сложни форми, които в много от случаите затрудняват читателя:

1. εν τέλει

– ...εν τέλει όμως θα πρέπει να έρθει μια συμφωνία... (Καθημερινή, 05.01.2012)

– ...και εν τέλει στο αν το ΠαΣοΚ θα μπορέσει να παραμείνει... (Καθημερινή, 11/03/2012)

– ...φαίνεται ότι δρομολογούνται εν τέλει αποφάσεις... (Καθημερινή, 20/05/2012)

– ...ενδέχεται εν τέλει να αναδειχθούν νέα στοιχεία... (Καθημερινή, 10/06/2012)

– ...οι οποίοι εν τέλει δεν συμμετέχουν... (Καθημερινή, 15/07/2012)

– ...και ότι εν τέλει τα χρήματα των φορολογουμένων θα χαθούν... (Καθημερινή, 22/07/2012)

– ...δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην λειτουργία του κρατικού μηχανισμού και εν τέλει στην εφαρμογή των μέτρων... (Καθημερινή, 07/10/2012)

2. εν τω μεταξύ

- **Εν τω μεταξύ** ο χρόνος τρέχει... (Καθημερινή, 05/01/2012)
- σύμβαση... (Καθημερινή, 03/06/2012)
- ...ο οποίος είχε αναλάβει **εν τω μεταξύ** υπουργός Οικονομικών...(Καθημερινή,07/10/2012)

3. εν όψει

- ...που ζήτησε να ετοιμαστούν **εν όψει** του νέου ελέγχου... (Καθημερινή, 12/01/2012)
- **Εν όψει** αυτών η εικόνα που παρουσιάζει το κόμμα... (Καθημερινή, 11/03/2012)
- Παράλληλα όμως και **ενόψει** εκλογών υπάρχει προβληματισμός... (Καθημερινή, 18/03/2012)
- **Εν όψει** αυτού του ενδεχομένου... (Καθημερινή, 06/05/2012)
- ...να διαμορφώνεται έντονα **εν όψει** της νέας εκλογικής αναμέτρησης... (Καθημερινή, 20/05/2012)
- ...**εν όψει** μάλιστα των εκλογών της 17ης Ιουνίου... (Καθημερινή, 10/06/2012)
- **Εν όψει** της μεθαιριανής, προγραμματισμένης, επίσκεψης της τρόικας... (Καθημερινή, 22/07/2012)
- Μόνο **εν όψει** μιας τόσο υπαρξιακής απειλής... (Καθημερινή, 05/08/2012)
- ...με τις πραγματικές προθέσεις της γενικής διευθύντριας του ΔΝΤ **εν όψει** της συνάντησης... (Καθημερινή, 12/08/2012)
- ...εμφανίζεται η ελληνική κυβέρνηση **εν όψει** των σημαντικών αποφάσεων... (Καθημερινή, 02/09/2012)
- ...**εν όψει** και της έκθεσης των τροϊκανών που θεωρείται κρίσιμος παράγοντας... (Καθημερινή, 30/09/2012)
- ...όπως τα ζευγάρια που αποσυνδέονται **εν όψει** διαζυγίου... (Καθημερινή, 14/10/2012)

4. εν αναμονή

- **Εν αναμονή** της κρίσιμης ψηφοφορίας για το νέο μνημόνιο... (Καθημερινή, 12/01/2012)

- ...εντείνονται **εν αναμονή** νέου μνημονίου... (Καθημερινή, 22/01/2012)
- **Εν αναμονή** αυτών και καθώς πληροφορίες αναφέρουν... (Καθημερινή, 06/05/2012)
- **Εν αναμονή** της τελικής διαμόρφωσης των πολιτικών συσχετισμών... (Καθημερινή, 17/06/2012)
- ...η ίδια εφημερίδα **εν αναμονή** αφίξεως Γαζή στο Λονδίνο... (Καθημερινή, 23/09/2012)

5. εν μέσω

- ...**εν μέσω** παραιτήσεων και δηλώσεων καταψήφισης των μέτρων... (Καθημερινή, 12/01/2012)
- ...**εν μέσω** βαθιάς ιδεολογικής σύγκρουσης... (Καθημερινή, 06/05/2012)
- ...και μάλιστα **εν μέσω** γενικευμένης κοινωνικοοικονομικής κρίσης... (Καθημερινή, 24/06/2012)
- ...να φορέσει κι αυτή με τη σειρά της, **εν μέσω** ύφεσης... (Καθημερινή, 12/08/2012)
- ...**εν μέσω** φημών για παραίτησή του... (Καθημερινή, 16/09/2012)
- Δεν είναι τυχαίο ότι **εν μέσω** των νέων πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών... (Καθημερινή, 07/10/2012)

6. εν συνεχεία

- **Εν συνεχεία**, αν το 75% επί των παρόντων... (Καθημερινή, 15/01/2012)
- ...**Εν συνεχεία**, σύμφωνα με αυτό το σενάριο... (Καθημερινή, 19/02/2012)
- ...**εν συνεχεία** της έδωσε το χριστιανικό όνομα Ειρήνη... (Καθημερινή, 22/01/2012)
- ...και **εν συνεχεία** μέσω Αλβανίας φτάνει στην Αδριατική... (Καθημερινή, 26/02/2012)
- ...τα προβλήματα και τις απαιτήσεις της εποχής και **εν συνεχεία** να υιοθετήσουν ένα νέο πολιτικό ήθος... (Καθημερινή, 13/05/2012)

– ...τι είδους διάλογος, και συμβιβασμός **εν συνεχεία**... (Καθημερινή, 20/05/2012)

– ...η οποία **εν συνεχεία** επιχειρήθηκε να μετριαστεί... (Καθημερινή, 15/07/2012)

– ...και **εν συνεχεία** τα εξήγε στη... Γερμανία... (Καθημερινή, 15/07/2012)

– ...θα αφηγείται χρόνια αργότερα ο πολλάκις **εν συνέχεια** διατελέσας υπουργός... (Καθημερινή, 12/08/2012)

– ...και **εν συνεχεία** αφήνονται ελεύθεροι... (Καθημερινή, 07/10/2012)

– ...δημοτικός σύμβουλος και **εν συνεχεία** αντιδήμαρχος Βόλου... (Καθημερινή, 07/10/2012)

7. εν πολλοίς

– ...τα οποία **εν πολλοίς** το Μέγαρο Μαξίμου περιγράφει... (Καθημερινή, 18/03/2012)

– ...και παρακολουθεί τις εξελίξεις από τις οποίες εξαρτάται **εν πολλοίς** και το είδος της αντιπολίτευσης... (Καθημερινή, 24/06/2012)

– ...και με τον τρόπο αυτόν κατόρθωσε **εν πολλοίς** να απονευρώσει το ΚΚΕ... (Καθημερινή, 15/07/2012)

– ...η οποία **εν πολλοίς** εκφράζει θέσεις του κ. **Π. Λαφαζάνη**... (Καθημερινή, 29/07/2012)

– Ο κ. Μόντι - με τον οποίο φαίνεται να συμφωνεί **εν πολλοίς** και ο πρόεδρος της ΕΚΤ... (Καθημερινή, 05/08/2012)

– Την αποδίδει **εν πολλοίς** στις διαφορετικές συνθήκες... (Καθημερινή, 14/10/2012)

8. εν μέρει

– ...κι αυτό οφείλεται **εν μέρει** στην ιστορία τους... (Καθημερινή, 03/06/2012)

– ...γιατί υλοποιήθηκαν **εν μέρει** μόνο... (Καθημερινή, 18/03/2012)

– Τα εκλογικά μηνύματα είναι πολυεπίπεδα και **εν μέρει** αντιφατικά. (Καθημερινή, 13/05/2012)

9. εν συντομία

– Εν συντομία:... (Καθημερινή, 29/01/2012)

10. εν δυνάμει

– ...οι μισοί από τους ήδη ή τους εν δυνάμει διαγραφέντες... (Καθημερινή, 26/02/2012)

Интерес за нашето изследване обаче представляват не само остатъците от дателен падеж, а основно „паралелизмът“, който е характерен за съвременния книжовен гръцки език при конкурентните форми за изразяване на датива. П. Макридж (Макридж 2011: 113), разглеждайки въпроса за заместването на родителния падеж като изразител на датива, отбелязва следните предложни конструкции, явяващи се конкурентни форми на генитива:

1. Предлогът σε или για и винителен падеж за изразяване на косвено допълнение;

2. Предлогът σε и винителен падеж за изразяване на локативни отношения;

3. Предлогът με и винителен падеж за изразяване на инструментални отношения.

Тези конкурентни форми за изразяването на дателния падеж срещаме и в статиите на обществено-политическа и икономическа тематика на вестник „Καθημερινή“. Поради факта, който отбелязахме и по-горе, че този ежедневник е най-близо до съвременната книжовна норма на гръцкия език, съвсем естествено и нашите наблюдения показват, че родителният падеж е все още един от начините за изразяване на инструменталните и локативните функции, които е изпълнявал дателният падеж. Трябва обаче да отбележим, че в контекста на тенденцията към аналитизъм в именната система на гръцкия език и тук забелязваме стремеж за ограничаване на употребата на родителния падеж при изразяване на дативни отношения и дори предпочитание към използването на предложни конструкции с винителен падеж като заместващи дативните форми.

От изследването на статиите от вестник „Καθημερινή“ за 2012 г. можем да направим следните заключения:

1. При изразяването на косвено допълнение не срещаме употребата на родителен падеж – в примерите от конкретния емпиричен материал непрякото допълнение е изразено с предлога σε и винителен падеж:

Ο κ. Καρύδης αναφέρθηκε συγκεκριμένα στους άλλους 26 βουλευτές του ΠαΣοΚ... (Καθημερινή, 08/01/2012)
να συμβάλουν στην αύξηση του τιμαρίθμου... (Καθημερινή, 05/02/2012)
είπε για πρώτη φορά στους έκπληκτους βουλευτές του (12/02/2012)
απέστειλαν τις παραιτήσεις τους στον Πρωθυπουργό (12/02/2012)
οποία οφείλεται στην επιμονή του προέδρου της ΝΔ (19/02/2012)
Μαζί εξετάσαμε τους καλύτερους τρόπους να συνεισφέρει η ΕΤΕπ στην ανάκαμψη της Ελλάδας... (Καθημερινή, 04/03/2012)
Το ΥΠΕΚΑ αντιδρά στην κατασκευή της... (Καθημερινή, 11/03/2012)
επέλεξε να πωληθούν είτε οι δύο επιχειρήσεις ξεχωριστά, είτε μαζί στον ίδιο επενδυτή ... (Καθημερινή, 08/04/2012)
Οι τράπεζες δεν μπορούν να δώσουν καμία υπόσχεση στις εισηγμένες ... (Καθημερινή, 13/05/2012)
να υποβάλει στους εταίρους της προκειμένου να βγει από την κρίση... (Καθημερινή, 27/05/2012)
Εάν οι φορολογούμενοι ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους ... (Καθημερινή, 17/06/2012)
Παράλληλα, το Δημόσιο πιθανότατα θα δώσει το «πράσινο φως» στους παραχωρησιούχους ... (Καθημερινή, 02/09/2012)
που συνολικά στοιχίζουν στο κράτος περίπου 500 εκατ. ευρώ... (Καθημερινή, 07/10/2012)

Приложените в таблицата примери от конкретните журналистически текстове не показват наличието на конкурентни форми при изразяването на основната функция на дателния падеж, а именно косвеното допълнение. Примерите разкриват действително бурното развитие на тенденцията към анализъм в именната система на съвременния гръцки език, довела до налагането на предложна конструкция за изразяване на непряко допълнение. Както отбелязва Ах. Дзардзанос, „в съвременния гръцки език в съгласие с тенденцията към анализъм, когато в ролята на косвено допълнение е съществително име, родителният падеж, като изразител на старогръцкия датив, се замества от предлога *σε* и винителен падеж“ (Дзардзанос 1992: 55).

2. При изразяването на инструментални отношения (които в старогръцкия език са изразявани с дативни форми) срещаме употреба както на родителен падеж, така и на предложна конструкция с предлога *με* и винителен падеж:

<p>Изразяване на инструментал с родителен падеж</p>	<p>Изразяване на инструментал с предлога με (с) и винителен падеж</p>
<p>Αναφορικά με τα νέα σχέδια για τα οποία αναζητούνται στρατηγικού ενδιαφέροντος επενδυτές... (Καθημερινή, 22/01/2012)</p>	<p>... καθώς το οικογενειακό εισόδημα εκτιμάται ότι θα περιοριστεί με ακόμα μεγαλύτερο ρυθμό... (Καθημερινή, 01/01/2012) ...σύμφωνα με τους στόχους που έχουν τεθεί στο Μνημόνιο, με προοπτική η απορρόφηση να αυξηθεί στα 3,9 δισ. ευρώ το 2013... (Καθημερινή, 08/01/2012)</p>
<p>οι τιμές σε σειρά προϊόντων ευρείας κατανάλωσης... (Καθημερινή, 05/02/2012)</p>	<p>Τους τελευταίους έξι μήνες το Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας (ΓΕΑ) μετρά με το σταγονόμετρο την κηροζίνη... (Καθημερινή, 15/01/2012)</p>
<p>που θα επιταχύνουν τις διαδικασίες είσπραξης φόρων και είναι άμεσης εφαρμογής είναι... (Καθημερινή, 12/02/2012)</p>	<p>...και θα γίνουν είτε με Συμπράξεις Δημοσίου Ιδιωτικού Τομέα είτε με κοινοτικά κονδύλια... (Καθημερινή, 22/01/2012)</p>
<p>Πέρυσι η ΕΤΕπ χρηματοδότησε την πραγματική οικονομία -μικρομεσαίες επιχειρήσεις και άλλα σχέδια προτεραιότητας... (Καθημερινή, 04/03/2012)</p>	<p>Οι πληρωμές των προϊόντων έχουν γίνει με τρόπο ώστε να είναι αδύνατον... (Καθημερινή, 29/01/2012)</p>
<p>το 2012 θα γίνουν δημοπρατήσεις συνολικής αξίας 2,4 δισ. ευρώ... (Καθημερινή, 11/03/2012)</p>	<p>η μόνη λύση είναι η καταγραφή των φορτίων στην είσοδο και την έξοδο της χώρας με μηχανήματα X-Ray... (Καθημερινή, 29/01/2012)</p>
<p>εντοπίζεται στα περιουσιακά στοιχεία μονοπωλιακού χαρακτήρα... (Καθημερινή, 08/04/2012)</p>	<p>...και στην αντικατάστασή του με απλούστερη νομοθεσία... (Καθημερινή, 12/02/2012)</p>
<p>Παρ' όλα αυτά, την εβδομάδα που πέρασε καταγράφηκαν μικρής κλίμακας εκροές κεφαλαίων... (Καθημερινή, 06/05/2012)</p>	<p>ο υπολογισμός του ελλείμματος έγινε με την εποπτεία της αντίστοιχης ευρωπαϊκής... (Καθημερινή, 26/02/2012)</p>

...ο τουρκικής καταγωγής πρόεδρος του πολυεθνικού κολοσσού μόνο εγκωμιαστικά λόγια είχε για τη χώρα μας... (Καθημερινή, 03/06/2012)	το πρώτο επίσημο ταξίδι με τα νέα του καθήκοντα... (Καθημερινή, 04/03/2012)
Στο επίκεντρο βρίσκονται τα ομόλογα συνολικής ονομαστικής αξίας 62 δισ. ευρώ ... (Καθημερινή, 30/09/2012)	η ΕΤΕπ παραμένει σταθερός συνέταιρος της Ελλάδας με τις δραστηριότητές της ... (Καθημερινή, 04/03/2012)
	Η αξιοποίηση των φυσικών πόρων με βιώσιμο τρόπο ... (Καθημερινή, 04/03/2012)
	Με την κίνηση αυτή , υποστηρίζει... (Καθημερινή, 29/04/2012)
	και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγάλη προσοχή ... (Καθημερινή, 13/05/2012)
	Στην πραγματικότητα αν οι τράπεζες λειτουργούσαν μόνο με τις δυνατότητές τους ... (Καθημερινή, 20/05/2012)
	Με ανακοίνωσή της η ΕΚΤ την προηγούμενη εβδομάδα... (Καθημερινή, 20/05/2012)
	πρέπει να λειτουργείς με τον φόβο ότι θα καταρρεύσει... (Καθημερινή, 15/07/2012)
	Ο δανεισμός θα γίνεται με ανάλογους όρους εκείνων του δανεισμού των παραχωρησιούχων... (Καθημερινή, 02/09/2012)

3. При изразяването на локативни отношения срещаме както форми на родителен падеж, така и конструкция с предлог се и винителен падеж:

<p>Изразяване на локатив с родителен падеж</p>	<p>Изразяване на локатив с предлог σε и винителен падеж</p>
<p>...το Ξενία και το κάμπινγκ στο Παλιούρι της Χαλκιδικής... (Καθημερινή, 22/01/2012)</p>	<p>Τη συμμετοχή ξένων επενδυτών σε δεκάδες σχέδια στην Ελλάδα... (Καθημερινή, 22/01/2012)</p>
<p>...οι δύο μαρίνες του Αλίμου και της Θεσσαλονίκης... (Καθημερινή, 22/01/2012)</p>	<p>...τα κτίρια του υπουργείου Εξωτερικών στην Ακαδημίας, στη Βασιλίσσης Σοφίας και στη Ζαλοκώστα... (Καθημερινή, 22/01/2012)</p>
<p>...εξήλθαν από μία φορολογική αποθήκη της Θεσσαλονίκης και 1.900 από δύο φορολογικές αποθήκες της Καβάλας... (Καθημερινή, 29/01/2012)</p>	<p>...τα δύο αντίστοιχα έργα για την ολοκληρωμένη διαχείριση αποβλήτων στη Θεσσαλονίκη... (Καθημερινή, 22/01/2012)</p>
<p>ήταν για να πληρωθεί το... ενοίκιο κάποιου κτιρίου της περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου... (Καθημερινή, 19/02/2012)</p>	<p>...λείπουν οι εταιρείες εμπορίας στη Θεσσαλονίκη και στην Καβάλα... (Καθημερινή, 29/01/2012)</p>
<p>Πρώην καθηγητής Οικονομικών, πολιτικός και αξιωματούχος της γερμανικής κυβέρνησης... (Καθημερινή, 04/03/2012)</p>	<p>να αποφύγει τη διαδικασία καταλογισμού στη χώρα μας... (Καθημερινή, 29/01/2012)</p>
<p>ο κ. Χόγερ δίδασκε Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις στο Πανεπιστήμιο της Κολωνίας... (Καθημερινή, 04/03/2012)</p>	<p>η ακρίβεια στην Ελλάδα σχετίζεται... (Καθημερινή, 05/02/2012)</p>
<p>περιλαμβάνονται η υπόγεια σήραγγα της Λευκάδας... (Καθημερινή, 11/03/2012)</p>	<p>Οι δωροδοκίες που έχουν διαπράξει ελληνικές επιχειρήσεις στο εξωτερικό... (Καθημερινή, 05/02/2012)</p>
<p>έχει δρομολογηθεί στο αεροδρόμιο της Ρόδου... (Καθημερινή, 11/03/2012)</p>	<p>Ακόμη πιο εύθραυστη φαίνεται η κατάσταση στην Πορτογαλία... (Καθημερινή, 19/02/2012)</p>
<p>παρατηρείται η μέθοδος των διπλών συμβολαίων μεταξύ των ξενοδοχειακών και τουριστικών επιχειρήσεων, εξωτερικού και εσωτερικού... (Καθημερινή, 01/04/2012)</p>	<p>ξάλλου, πραγματοποιήσαμε το Φόρουμ της ΕΤΕπ για την κλιματική αλλαγή στην Αθήνα... (Καθημερινή, 04/03/2012)</p>
<p>που η Ελλάδα εξέλθει της Ευρωζώνης... (Καθημερινή, 12/08/2012)</p>	<p>Προσπαθούμε να αναπτύξουμε τα κατάλληλα χρηματοοικονομικά εργαλεία για τα νέα δεδομένα στην Ελλάδα... (Καθημερινή, 04/03/2012)</p>

που «έβγαλαν» μεγάλα ποσά σε τράπεζες του εξωτερικού... (Καθημερινή, 26/08/2012)	έχουν καθυστερήσει και το νέο αεροδρόμιο στο Καστέλλι... (Καθημερινή, 11/03/2012)
είναι κατά κανόνα μικρότερη από τις αντίστοιχες χώρες της Μεσογείου... (Καθημερινή, 07/10/2012)	οι δε απασχολούμενοι στην οικοδομή να δηλώνουν... (Καθημερινή, 01/04/2012)
	και μέρος των αποκρυβέντων εσόδων να παραμένει σε λογαριασμούς στο εξωτερικό... (Καθημερινή, 01/04/2012)
	προκειμένου να εξετάσουν το ενδεχόμενο επενδύσεων στη χώρα μας... (Καθημερινή, 08/04/2012)
	δύσκολα θα καταφέρουν να δικαιολογήσουν τη συμμετοχή τους στον διαγωνισμό... (Καθημερινή,08/04/2012)
	Ο Φίλιπ, ως υπεύθυνος δικτύων σε εταιρεία υπολογιστών... (Καθημερινή, 22/07/2012)
	Σύμφωνα με τον προγραμματισμό θα προηγηθεί σειρά εκδηλώσεων στις 12 υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας... (Καθημερινή, 12/08/2012)
	Ο κ. Μανιτάκης προσθέτει ότι «ο ποσοτικός στόχος της μείωσης του αριθμού των απασχολουμένων στον δημόσιο τομέα πρέπει να συνδυάζεται με την ποιοτική αναβάθμιση της δημόσιας διοίκησης... (Καθημερινή, 28/08/2012)
	που θα πραγματοποιηθεί το τριήμερο 28-30 Ιουνίου στην Αθήνα... (Καθημερινή, 07/10/2012)

Примерите от таблиците показват намаленото предпочитание за използване на генитивни форми като конкурентни на дативните при изразяването на инструментални и локативни отношения. Показаната употреба (както става ясно от приложените примери) на предложни конструкции с винителен падеж като конкурентни форми на генитива, заместващи силно разколебания в съвременния гръцки книжовен език дателен падеж, доказва тезата на нашето изследване, а именно силно

развитата тенденция към аналитизъм в именната система на съвременния гръцки книжовен език, която се изразява в заместването основно на генитивните падежни форми с предложни конструкции с винителен падеж.

Трябва да отбележим, че настоящата статия не претендира за категоричност и изчерпателност. Тя е част от едно по-голямо изследване, което ще ни даде възможност по-задълбочено да разгледаме проблема за тенденцията към аналитизъм в именната система на съвременния гръцки език.

ΛΙΤΕΡΑΤΥΡΑ

- Асенова 2002:** Асенова, П. *Балканско езикознание*, Велико Търново: „Фабер“, 2002, 75 – 78.
- Браунинг 2008:** Browning, R. *Η ελληνική γλώσσα. Μεσαιωνική και νέα*. Αθήνα: Παπαδήμα, 2008, 54 – 58.
- Герджиков 1983:** Герджиков, Г. Тенденцията към аналитизъм – определение, метод за измерване, причини, следствия. // *Съпоставително езикознание*, 1983, № 5, 50 – 52.
- Дзардзанос 1992:** Τζάρτζανος, Α. *Νεοελληνική σύνταξις*. Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη, 1992.
- Макридж 2011:** Mackridge, P. *Η νεοελληνική γλώσσα. Περιγραφική ανάλυση της νεοελληνικής κοινής*. Αθήνα: Πατάκη, 2011, 113 – 120 .
- Томсън 1989:** Thomson, G. *Η ελληνική γλώσσα. Αρχαία και νέα*. Αθήνα: Κέδρος, 1989, 40 – 44.
- Тоне 1995:** Tonnet, H. *Ιστορία της νέας ελληνική γλώσσας*. Αθήνα: Παπαδήμα, 1995, 65 – 70.
- Христидис 2005:** Χριστίδης, Α. *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2005, 183 – 185.

**О СПЕЦИФИКЕ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ
НА ФУНКЦИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ**
(на материале русского, немецкого и болгарского языков)

Боряна Тенчева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**LANGUAGE GAMES ON THE FUNCTIONAL LAYER
(FROM RUSSIAN, GERMAN AND BULGARIAN DATA)**

Boryana Tencheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article describes the main theoretical problems of definition and pragmatic aspects of wordplay as a linguistic and cognitive-communicative phenomenon in the advertising discourse. We shall hereby discuss only the question of the functional features of the wordplay at the phonetic and phonological levels of language: peculiar pronunciation of phonemes, change of accent, repetition of particular consonants or vowels, the use of homophones, especially intonation, etc. In general, we can say that wordplay could rarely be seen in one text only at the phonetic and phonological levels. Usually, it is associated with the linguistic resources from all levels of language.

Key words: wordplay, advertising, cultural connotation, cognitive-communicative, phonetics, phonology

В настоящей работе рассматриваются основные теоретические проблемы дефиниции языковой игры¹ (ЯИ) и ее прагматические аспекты как лингвистического и когнитивно-коммуникативного явления в рекламном дискурсе. Понятие *игра* введено в научный обиход в книге Й. Хейзинги „Номо Ludens“ (Хьойзинха 2000) еще в 1938 году, но настоящий интерес к вопросу об ЯИ среди языковедов вспыхнул в конце XX века. Среди русских исследований отметим в первую очередь работы В. З. Санникова, Т. А. Гридиной, Н. Д. Арутюновой, Т. В. Булыгиной, Е. А. Земской, А. Д. Шмелева, Е. В. Падучевой, Ю. Д. Апресяна, Б. Ю. Нормана и др., согласно которым ЯИ является моти-

---

¹ Далее в тексте ЯИ.

вированным отклонением от нормы системы языка² (СЯ), намеренным нарушением какого-нибудь правила или языкового стереотипа. В отличие от них О. В. Журавлева считает, что „понимание механизма языковой игры как отклонения от зафиксированных и выведенных лингвистами правил является ошибочным. С этой точки зрения, языковая игра представляет собой момент развития языковой системы за счет создания нового знака или новой структуры с помощью уже имеющегося внутри системы материала“ (Журавлева 2002: 182 – 183). Подобным образом, сущность ЯИ определяет и А. П. Сковородников: это „результат креативного речевого акта и осуществляется в пределах, допускаемых системой языка“ (Сковородников 2010: 52). Большая часть известных нам болгарских исследователей: среди них Ст. Димитрова (Димитрова 1999, Димитрова 2009), Л. Андрейчин, Л. Цонева (Цонева 2000, Цонева 2012), Я. Паликарска (Паликарска 2007), Р. Спасова (Спасова 2012) и др., которые дефинируют это явление, тоже полагают, что ЯИ связана с креативным потенциалом СЯ, обогащает язык и его возможности выражения. „Игра – это комбинирование определенного количества элементов согласно определенному количеству правил³“ (Димитрова 2009: 184).

Нужно отметить, что многие авторы, в том числе В. З. Санников, Т. А. Гридина и Л. Цонева, в ходе своих исследований колебались, как назвать это явление, и нелегко решали, какой объем оно должно охватывать. По словам С. Н. Плотниковой, „существуют даже два разных по смыслу термина, отображающих различия в подходах по Витгенштейну и по Хейзинге: „игра слов“ (их структурная и смысловая самоорганизация) и „игра словами“ (каламбур, особое использование слов говорящим/пишущим в целях создания комического эффекта)“ (Плотникова 2010: 17). В лингвистике кроме терминов *игра слов* и *игра словами* встречаются еще *языковая игра*, *речевая игра* и *словесная игра*. Мы придерживаемся позиции Л. Цоневой, что, хотя это явление есть речевое проявление языковых знаков, ЯИ основывается всегда на отличном владении нормами СЯ, поэтому далее будем использовать только термин *языковая игра* (Цонева 2000, Цонева 2012). Опираясь на упомянутых выше авторов, мы рассматриваем ЯИ как способ внутренней модификации СЯ, при котором используются фонетические⁴, морфологические, синтаксические и стилистические приемы и, таким образом, создаются остроумные, комические или

² Далее в тексте СЯ.

³ Перевод всех цитат с болгарского языка на русский наш. – Б.Т.

⁴ В работе разделяется точка зрения на живые фонетические процессы русской речи Н. В. Богдановой (Богданова 2001) и болгарской речи Н. Д. Пеневой (Пенева 2012) и Т. М. Стоевой (Стоева 1993). Другие тезисы здесь не рассматриваются.

иронические, иногда неожиданные высказывания, которые чаще всего воспринимаются как продуманное отклонение от нормы СЯ. Структурные и семантические элементы ЯИ запоминаются легко, и их нетрудно воспроизводить снова в аналогичной коммуникативной ситуации.

Данная работа касается только вопросов о функциональных особенностях ЯИ на фонетическом и фонологическом уровнях. ЯИ как риторическая фигура, особенности проявления на остальных уровнях языка и специфика использования фразеологических единиц в структуре обыгрываемых высказываний будут представлены в будущих работах автора. Гипотеза исследования заключается в том, что при сопоставлении трех языков можно установить и описать какие-то общие закономерности или выделить яркие отличия и интересные особенности.

Бесспорно, основные функции ЯИ – это манипулятивное воздействие на аудиторию и привлечение внимания к рекламируемому продукту, чтобы повысить его популярность с целью изменения темпов роста объемов продаж. Опираясь на работы Ст. Димитровой (Димитрова 1999, Димитрова 2009), В. Панайотова (Панайотов 2002), С. Литунова (Литунов 2012) и др., занимавшихся проблемой языковой демагогии, манипулятивной функции текста и способами ее реализации, перечислим основные проявления ЯИ на фонетическом и фонологическом уровнях⁵: 1) своеобразная реализация определенных фонем; 2) изменение места ударения; 3) повторение одинаковых (или однородных) согласных или морфем; 4) использование звукоподражательных слов; 5) замена одной фонемы другой; 6) использование омофонов; 7) интонационные особенности; 8) произносительные практики другой СЯ.

По мнению В. Г. Костомарова, „следует строго различать действительное несоблюдение норм разных ярусов и „игру“ в несоблюдении их, которая не ведет к восприятию речи как ненормативной, а, напротив, может считаться высшей ступенью речевой культуры. <...> Истинная культура речи, таким образом, подразумевает не только знание установленных норм, но и умение осмысленно, мотивированно нарушать их: „мастер может разбить форму!““ (Костомаров, Леонтьев 1966: 9). В рекламном дискурсе отклонение от нормы языка мы считаем результатом креативности и комбинаторности языковых средств с целью большей образности и эмоционально-эстетического воздействия рекламной концепции.

---

⁵ Здесь и далее в примерах будем использовать только термин *языковая игра* в м. словосочетания *языковая игра на фонетическом и фонологическом уровнях*.

Классифицирование особенностей ЯИ как языкового отклонения от фонетической нормы языка в проанализированных рекламных текстах считается в работе в общем условным. Отношение ЯИ к одной или другой разновидности не всегда однозначно, потому что нередко для ее создания использованы языковые средства больше чем одного уровня, напр. фонетические нарушения обычно сопровождаются отклонениями от лексической или словообразовательной нормы:

*FANTA MADNESS се бѣзззвръща!*⁶ (безалкогольный напиток Fanta) (1)

В примере (1) повторение звука [з] должно вызвать ассоциацию с шумом при открывании бутылочки Fanta. Путем контаминации [болгарское слово бѣз (рус. бузина) соединяется с возвратным глаголом *завръща се* (рус. *возвращаться*)] образована новая лексема *бѣзззвръща се*. Исходя из значений двух слов, рекламное предложение мы можем перефразировать следующим образом: *FANTA MADNESS снова в продаже и на этот раз со вкусом бузины!*

Перечислим основные проявления ЯИ:

I. Среди фонетических неправильностей наиболее распространенной является **своеобразная реализация определенной фонемы** в отличие от произносительной нормы языка, на котором создан рекламный ролик. В фокусе нашего исследования выделяется особой частотностью **разнородное произношение звука [p]**. Какой именно вариант должен реализоваться в речи, зависит прежде всего от происхождения рекламируемого продукта или от стереотипов о другом этносе, существующих в сознании зрителя. С ними связано дополнительное эмоционально-оценочное значение слов, благодаря которым недвусмысленно передается рекламное послание и реализуется психологическое воздействие на адресата. Исходя из проанализированного материала, фонема⁷ [p] появляется в рекламных текстах в трех основных вариантах:

а) произношение звука [p] по немецкому образцу [p]^H:

⁶ Некоторые из упомянутых в работе примеров уже исследованы подробнее с одной или другой точки зрения в других работах автора (Тенчева 2012а – д). Здесь акцент падает только на проявление языковой игры на фонетическом и фонологическом уровнях и на способы ее создания.

⁷ В нашем изложении мы исходим из точки зрения на фонему Н. В. Богдановой, которая считает, что „фонема определяется через набор дифференциальных признаков (ДП), благодаря которым каждая единица фонологической системы языка отличается от всех других, что и обеспечивает противопоставленность фонем друг на другую в тождественных фонетических условиях“ (Богданова 2001: 51). Курсив и жирный шрифт в работе наши.

С тех $po[r]^h$, как мы один $[r]^h$ аз $non[r]^h$ обоватъ багби $[r]^h$, многие не $то[r]^h$ ояятся на $[r]^h$ одина. Вот и селимся здесь, кто один, а кто целый компания. Пиво - отличное, а цена - не то, что в Ге $[r]^h$ мании. Das ist Fantastisch! Ну что, Гюнтер, отличное пиво? Ja, ja, Natürlich! Bagbier (пиво Bagbier) (2)

Нужно отметить, что в этом примере к фонеме $[r]^h$ примыкают намеренные нарушения грамматической нормы СЯ. Подобное комбинирование элементов разных уровней языка влияет на когнитивное сознание и ассоциативное мышление адресата. Созданный таким образом рекламный текст пива Bagbier вызывает представление о стереотипах, существующих в сознании русского телезрителя, связанных с немцами и немецкой культурой. В примере (2) все слова со звуком $[r]^h$ создают иллюзию, что пиво Багбир обладает всеми положительными характеристиками, которыми отличаются немецкие продукты, а именно: отличным и непревзойденным качеством благодаря высоким стандартам немецкого производства и немецкой безупречности и т.д.

в) произношение звука $[r]$ по французскому образцу $[r]^f$:

В жестоката конкуренция на съвременната кухня всяка филия правеше каквото може, за да бъде най-апетитната. <...> – Италиански фитнес за $f[r]^f$ енска $fo[r]^f$ ма ... уиии! <...> (маргарин Tommi) (3)

Всички филии очакваха появяването на голямата звезда. <...> Зная, че Томи $n[r]^f$ едпочита $f[r]^f$ енски $f[r]^f$ анзелки. / Не се поднасяй, няма да те $og[r]^f$ ee. <...> (маргарин Tommi) (4)

Тия $f[r]^f$ аницузи с тяхната конспи $[r]^f$ ация! Да ск $[r]^f$ ият кашкавала в наденицата. Как му викаха на това, приятелю? А бе, нещо на $f[r]^f$ енски – Лионска наденица. (колбаса LEKI) (5)

В примере (3) к фонеме $[r]^f$ добавляется и лексическое обыгрывание французского слова *oui* (фр. *oui* = рус. *да*). Креативное сочетание трансформированных фразеологических единиц и этнонимических эпитетов⁸ (болг. *италиански, френски*) со своеобразным произношением звука $[r]^f$ подчинены основной цели рекламного текста, а именно внушить покупателю, что маргарин Томи замечательно подходит к любому виду хлеба и его качества могут удовлетворить даже самый изысканный вкус.

В рекламе колбасы LEKI (5) нельзя определить однозначно, к какому варианту ($[r]^f$ или $[r]^a$) относится произношение звука $[r]$, потому что, с одной стороны, воссоздается сцена из английской комедии *Allo, Allo*, где прототипы участников в диалоге – английские летчики, которые прячутся во Франции от Гестапо. С другой стороны, вербальные и невербальные знаки, использованные в рекламном ро-

⁸ Особенности использования фразеологизмов и этнонимов в рекламном дискурсе является объектом исследования других работ автора.

лике, должны убедить целевую аудиторию, что колбаса LEKI производится по оригинальному французскому рецепту. Фонологический прием, а именно изменение места ударения в слове, еще больше благоприятствует внушению. Лион – город во Франции, поэтому и актеры произносят наименование продукта согласно произносительным нормам французского языка, с ударением на последнем слоге: *Лионска́ наденица́*.

с) произношение звука [p] по английскому образцу [p]^a:

Аз съм Боб. Гово[р]я за 12 [шт]отинки на минута. / Аз съм Кольо и говоря за 11 ст. на минута. / Ти за 1 [шт]отинка ли си! Като си толкова д[р]ябнав, ще ти кажа, че мога само за месец да п[р]екратя догово[р]я. / Аз не подписвам никакъв договор. Между другото разговорите при мен се таксуват на секунда, а при теб на цяла минута. / Ти за една минута ли си? / С Call-yo от Виваком зареждаш с 10 лв. <...> (телекоммуникационная компания Vivacom Call-yo) (6)

Боб считается английским именем. Дополнительным эффектом является произношение [шт] вм. [ст] в слове *стотинка*. Весь текст строится на оппозиции ‘свое-чужое’, чтобы собственный продукт выделился как самый лучший, самый выгодный. Неслучаен выбор имени болгарского персонажа в ролике Vivacom Call-yo. Имя персонажа и наименование предлагаемого пакета мобильной связи можем определить как межъязыковые фонетические омонимы (омофоны): *Кольо* = [кóл’о’] = *Call-yo*.

II. Как уже было упомянуто выше, важную роль в ЯИ на функциональном уровне играет **изменение места ударения в слове: Лионска́ наденица́**. (см. пример (5), колбаса LEKI).

III. Другой фонетической особенностью, характеризующей рекламные тексты, является **повторение одинаковых (или однородных) согласных или морфем** (т. наз. **аллитерация**) с целью лучшей звуковой выразительности и более сильного воздействия на адресата (см. Тенчева 2012а).

Mars macht mobil. (шоколадный батончик Mars) (7)

Geiz ist geil. (магазин Saturn) (8)

Kleidung clever kaufen bei Kik. (магазин Kik) (9)

<...> *Вам знакома стихия страсти?* <...> *Кофе 'Ambassador' — стихия страсти.* (кофе Ambassador) (10)

Всегда верный вкус. (майонез и приправы Магги) (11)

В процессе общения коммуниканты вольно или невольно выдумывают ЯИ на основании аналогических связей между словами, называющими разные предметы или явления, и нередко вкладывают в новую форму дополнительное окказиональное значение, выдвинутое из семантики структурных элементов и их комбинирования. Тот же са-

мый прием игры слов можно применить и в рекламном дискурсе. Для большей выразительности используется звуковой повтор в конце или начале соседних слов, создаются т.наз. рифмические единицы. **Рифма**⁹ как языковое явление отличается от обычного звукового повтора, напр. аллитерации, большей звуковой украшенностью и смысловой отчетливостью.

<...> *Kinder Pingui. Geschmack in Frack* (Kinder Pingui) (12)

KitKat больше - перерыв дольше! (батончик Kit Kat King Size) (13)

Ваша киска купила бы вискас. (Whiskas) (14)

Есть идея – есть Икея. (магазин ИКЕА) (15)

С климатизите Мидея, времето е Ваша идея. (кондиционеры Мидея) (16)

Зимен сън не ще да има с този аромат на зима. Спускам се полека, зимата е мека. Открийте нов зимен аромат с Емека Snow Joy (туалетная бумага Емека) (17)

Комплекс звуков, повторяющийся в разных строках, делает рекламный девиз более оригинальным и расширяет в каком-то смысле семантику слов. В результате рифмы лексема ИКЕА несет в данном контексте более широкое смысловое значение, чем она содержит как номинативная единица, потому что семантика слова *идея* входит в семантическое поле наименования *ИКЕА*. Благодаря синтаксическому параллелизму и рифмическим единицам выражается значение, что ИКЕА предложит клиенту мысленную проекцию его мечтанных изделий, да еще реальное решение его идеи. Построенный таким образом рекламный текст вставит наименование бренда в один синонимический ряд с такими посланиями, как креативность, реализация идей, готовность быть всегда в распоряжении своих клиентов. Концепт '*идея*' содержится и в болгарской рекламе кондиционеров Мидея.

В примере (17) к рифме как фонетико-стилистическому приему прибавляется и фонетическая омонимия между наименованием продукта и выражением его основного качества в тексте: *Емека* ⇔ ... *е мека*. (см. ниже омофоны).

IV. Как показал материал, на функциональном уровне языка обыгрываются наименования рекламируемых продуктов при помощи **звукоподражания**.

Ш-ш-ш-ш-ш-ш-вепс! (безалкогольный напиток Schweppes, болг.) (18)

Schhh... для *искушённых*. (безалкогольный напиток Schweppes) (19)

Mmm... *Maggi* (продукты Maggi) (20)

В примерах (18) и (19) варианты фонемы [ш] выполняют ту же самую функцию, что и удваивание звука [з] в примере (1), а именно – создание более четкой узнаваемости торговой марки среди остальных

---

⁹ В словаре русского языка С. И. Ожегова *рифма* определяется как *созвучие концов стихотворных строк* (Ожегов 1984: 591).

брендов. В рекламном ролике продуктов Maggi звукоподражание *Мтт* добавляет в сознании зрителя дифференциальный семантический признак *очень вкусный* в наименовании продуктов.

У наших предков был обычай. Если ты хочешь получить девушку, просто скажи ей об этом. [Ы]! Но только те, кому-то удалось добыть новый Stimorol Ice с ледниковым эффектом 20 градусов ниже нуля, могли рассчитывать ... [Ы]... на взаимность. [Ы]! Stimorol Ice – [Ы]! (жвачка Stimorol Ice) (21)

В сознании зрителя уже существует представление о людях, живущих в ледниковом периоде, а именно, что язык предков не считается хорошо развитым на морфологическом и лексическом уровнях. Вследствие художественного вымысла и невербальной коммуникации в рекламе звук [Ы] вполне достаточен, чтобы убедить потенциального потребителя, что если он жуёт жвачку Stimorol Ice, он ощущал бы свежесть ледникового периода (см. Тенчева 2012).

V. Как показало проведенное исследование, очень часто ЯИ на функциональном уровне строится на **замене одной фонемы другой** (см. пример 15). Обратим внимание еще на некоторые интересные случаи замен:

а) В рекламе алфавитного супа Maggie обыгрываются два слова *RuHe – HuRe* (суп Buchstabensuppe Maggie) (22). Такой прием является логическим: суп сделан из букв алфавита в виде макаронных изделий, поэтому ЯИ заключается в размене букв. Нечаянный размен согласных в словах *Hure* (рус. шлюха), *Ruhe* (рус. тишина) ставит участников в ролике за столом в неловкое положение и вызывает комический эффект среди зрителей. Можно считать эту рекламу успешной, потому что рекламистам удалось приковать внимание аудитории (см. Тенчева 2012в).

б) В рекламе болгарского пива Загорка из-за замены фонемы [e] фонемой [ъ] выпивка пива ассоциируется со своеобразной формой буддистского учения: *дз[ъ]н* – звукоподражательная лексема ⇔ *дз[e]н* – буддистское учение. Текст отличается яркой интертекстуальностью. Пример (23) уже анализирован подробно в других работах автора с точки зрения лингвокультурологии, поэтому не будем останавливаться здесь на нем (см. Тенчева 2012 б, 2012д).

Загорка представя „Теория и практика на дз[ъ]н изкуството“ (пиво Загорка) (23)

с) В примере (24) ЯИ реализована на основании контаминации наименования телекоммуникационной компании *Мтел* и наименования сериала *д-р Хаус*, но она развертывается и на лексическом уровне. Ролик называется *д-р Маус Диагностика* и воссоздает прием у врача. Для лучшей иллюстрации вместо лексемы *клиент* использовано слово

пациентка, вокруг которого вертится вся ЯИ на лексико-семантическом уровне.

д-р Маус Диагностика. Пациентката не спира да говори по телефона. <...> (телекоммуникационная компания Mtel) (24)

VI. В рекламных целях максимально эффективно используются все языковые средства и их особенности. Одним из лучших способов обыгрывания является одинаковое произношение наименования рекламируемого продукта и какого-нибудь слова из рекламного текста (**омофоны**). Бесспорен факт, что человеческий мозг воспринимает и хранит полученную информацию в виде тематических гнезд при помощи ассоциативных связей между понятиями. Краткие фразы запоминаются легко, а еще легче, если они рифмованные. Повторение ключевых слов, наименования бренда и продукта облегчают благоприятное восприятие текста адресатом. Результат – ключевая фраза или слово рекламного текста повторяет произношение наименования продукта, причем обогащает смысловое содержание текста. Омонимия может быть:

а) Внутриязыковой омонимией:

*Запознахме се на тъмно. Шуменско тъмно. Хората **сбира**.* (пиво Шуменско) (25)

Воспользовавшись тем, что языковое слово не всегда совпадает с фонетическим, создатели реклам нашли хороший способ выразить больше чем одно значение одним словом. По определению Н. В. Богдановой, фонетическое слово представляет собой „особое ритмико-акцентуационное единство основного морфологического слова и разного рода проклитик и энклитик“ (Богданова 2001: 52). Если возьмем пример (25), глагол *сбира* (рус. связывать, объединять) коррелирует со словосочетанием *с бира* (рус. с пивом). Основное внушение в семантическом плане можно выразить следующим предложением: „Бирата хората **сбира**“ (рус. Пиво объединяет людей). Орфографика этого глагола в рекламном ролике, использованная рекламистами, тоже особенная: *Хората **сбира***. Это свидетельствует о намеренном употреблении этой лексемы с целью вызвать определенные ассоциации.

б) Межъязыковой омонимией:

[ai]Tech-Woche. Was soll es sein? Ich weiß es nicht, was [ai]Tech heißt. [ai]Tech. Mit den [au]gen was, na? Das passt zum Ostern, und dies ... Ach so, mit [ai]. Aber was ein [ai]Pod ist, wissen Sie schon? Ein [ai]Pod? [ai]erbecher, vielleicht? <...> (магазин Saturn) (26)

Типичная особенность реклам – это то, что они всегда являются тематически связанными с чем-то: напр., с праздником, событием, группой людей и т.д. Цитированный рекламный ролик магазина

Saturn снят по поводу наступающего праздника Пасхи, поэтому нельзя удивляться тому, что весь текст обыгрывает немецкое слово *Ei* [ai] (рус. *яйцо*) и английское сокращение *IT* [ai]T (англ. *information technology*, рус. *информационные технологии*).

Mach dir das Leben Bueno! (Kinder **Bueno**) (27) На основании испанского слова *bueno* (рус. приятный, весёлый) можно полагать, что основное внушение рекламного девиза означает *С батончиком Kinder Bueno жизнь всегда будет хорошей и веселой*.

VII. Отметим еще два проявления ЯИ: **интонация (И)** и **речевые паузы (П)**:

Weißt du eigentlich, wie spät es ist?^(И) <...> *Nic Nac's Barbeque* (драже *Nic Nac's*) (28)

Обыгрывание основывается на интонационных особенностях предложения. Известно, что интонация всегда имеет смысловозначительную функцию, т.е. при ее помощи можно изменить цели высказывания, превращая обычный вопрос в восклицательное предложение, выражающее возмущение или иронию, и наоборот. *Weißt du eigentlich, wie spät es ist (!)* ⇔ *Weißt du eigentlich, wie spät es ist (?)* На возмущение девушки по поводу шума так поздно вечером молодой человек отвечает, который на самом деле час, и одалживает ей будильник.

– *Жалко, че она ушатата, жена ти, си тръгна.* / – *Що?* / – *Можехме да направим една шведска^И ...* ^(П) *... маса.* / – *Да боднем у Harry.* / – *Ега си кефа.* / (*Harry Bar & Grill*) (29)

В примере (29) интонационные особенности сочетаются со своеобразной паузой и невербальными знаками актера. К ЯИ примыкают одновременное обыгрывание двух фразеологически связанных словосочетаний. Цель этого приема – вызвать своеобразный шок, изумление, приковывать внимание аудитории. Фразеологические единицы в рекламных текстах, входящие в структуру ЯИ, чаще всего отличаются дополнительной эмоционально-экспрессивной и/или культурно-семантической окраской. В ролике *Harry Bar & Grill* обыгрываются одновременно два фразеологических словосочетания *шведска маса*, *респективно, шведска тройка*. Зритель переживает своеобразный шок. По мнению В. З. Санникова, на основе *обманутого ожидания* строится большинство языковых шуток (Санников 2002: 21). Нам представляется, что этот прием связан с линейной структурой языка, отличающейся в большей степени предсказуемостью. Своеобразные невербальные знаки и фонологические приемы создают предпосылки, чтобы слово *шведска* комбинировалось в представлениях рецепиента со словом *тройка*, хотя обнаруживаются также логические условия для согласования со словом *маса* (напр. актеры сидят за столом в рес-

торане, который рекламируется) (см. Тенчева 2012д). При помощи шока из-за обманутого ожидания и ЯИ рекламное послание выполнило успешно свои функции, вызывающую и манипулятивную.

VIII. В рекламах продуктов национальной кухни, в названиях которых содержится этноним, сохраняются обычно **произносительные практики другой СЯ**, хотя выдвинутые в рекламе особенности очень часто не совпадают с реальными, свойственными литературному языку, и являются отклонениями от нормы СЯ. В примере (30) ЯИ отличается использованием диалектизмов, прежде всего тюркизмов которые приспосабливаются к грамматическому строю языка рекламы и фонетичным особенностям другой СЯ. Создается иллюзия, что диалог в рекламе ведется на македонском диалекте болгарского языка. Фонетические нарушения сопровождаются отклонениями от морфологических норм литературного языка. Учтен тот факт, что в западных территориальных разновидностях современного болгарского языка Ъ (ять) по звучанию совпал с [e] (Стойков 2002), напр. стб. хлѢбъ – диал. хлеб (совр. болг. хляб); аористная форма I л. ед. ч. бѢхъ староболгарского глагола БЪИТН – диал. бех (совр. болг. бях) и т.д. Благодаря акцентированию фонетических особенностей, использованию диалектных слов и образованию будущего времени с помощью частицы *ке* рекламный текст стремится к созданию содержательно эмоционального фона и убеждению потребителя, что колбаса „Македонска наденица“ действительно сделана по настоящему македонскому рецепту и она отличается всеми качествами продукта национальной кухни. В этом случае выдвигаются не столько его объективные, сколько несуществующие качества товара.

Маке ти, и трън! <...> И войводата ми вика: Що ста'а, бре, Танасе? Де одиш, казувай! / Я за наденица бех! / Ке те утепат, бе, ей! / <...> Македонска наденица от ЛЕКИ. Ке умрем за нея. (колбаса ЛЕКI) (30)

Нет сомнения, что звуки речи обладают смысловозначительной функцией. Зритель узнает аналогичное по фонетическому признаку слово и воспринимает правильно семантическую нагруженность выражения.

Подводя итоги данному исследованию, мы можем сделать следующие обобщения:

- С целью психологического воздействия на зрителя при создании рекламного ролика вербальные и невербальные средства неразрывно связаны. Среди коммуникативных средств выдвигаются стереотипные образы, связанные с визуальной коммуникацией, цветовой символикой и разными шумами. Известно, что человек не может се-

лектировать свои восприятия (слуховое и зрительное). Эта особенность человеческого восприятия создает необходимые предпосылки для скрытого воздействия на адресата и побуждения к определенным действиям в целях телевизионной рекламы.

▪ Среди анализированных реклам не всегда можно обнаружить примеры на трех языках, иллюстрирующие каждый из перечисленных случаев ЯИ, так как использование определенного приема зависит от специфических возможностей СЯ, от культурологических особенностей лингвокультурного сообщества, для которого предназначена реклама, от сути рекламируемого продукта и т.д. Решающие факторы в пользу конкретного проявления ЯИ не могут быть в равной степени одинаковыми для каждого из сопоставляемых языков в силу когнитивных причин, а также вследствие разных возможностей СЯ.

▪ При сопоставлении рекламных стратегий, примененных в примерах на трех языках, можно прийти к выводу, что чаще всего доминирует применение эмоциональной (проекционной) рекламной стратегии¹⁰, осуществляемой с помощью ЯИ, остроумных, иногда неожиданных высказываний, комических поворотов рекламного сюжета и семантических ассоциаций. „В этом случае потребитель выбирает товар, руководствуясь не столько его реальными, сколько воображаемыми свойствами“ (Подорожная 2012), хотя совсем не исключено применение рационалистических стратегий, как в примере (6), где в оппозиции ‘свое-чужое’ выделяются конкретные свойства товара (напр. цена и др.) и его превосходство по сравнению с конкурентами. Выбор рекламной стратегии зависит, на первом месте, от сути рекламируемого продукта, и на втором месте, от того, на каком языке создана реклама.

▪ Рекламисты полагают, например, что в сознании русского и болгарского потребителей существует уже стереотипный образ немцев и французов, а именно, что немцы хорошо разбираются в пиве, а

---

¹⁰ В работе мы придерживаемся дефиниции и видов рекламных стратегий, рассматриваемых в работах Л. В. Подорожной. По ее мнению, существуют две группы творческих рекламных стратегий: **1)** „К первой группе относятся **рационалистические стратегии**. В такого рода рекламе речь идет о реальных материальных свойствах товара, приводятся конкретные факты. Рационалистические стратегии подходят прежде всего для тех случаев, когда товар по своим характеристикам выделяется среди товаров конкурентов, когда его реальные преимущества убедительные, а аргументы в его пользу сильные.“ **2)** „Ко второй группе относятся **эмоциональные (или проекционные) стратегии**. Такая реклама основывается не на материальных, а на психологических свойствах товара“ (Подорожная 2012)

французы – в пище. Это объясняет, почему в рекламе определенные фонемы, чаще всего [p], реализуются по немецкому или французскому образцу. Грамматические ошибки, выражения на немецком языке, изменение места ударения и обращение способствуют желанному психологическому воздействию. Такой закономерности мы не обнаружили в немецком рекламном дискурсе, так как там сложился стереотипный образ итальянской кухни.

- Отображение культуры и истории в языке считается причиной сохранения произносительных практик другой СЯ для того, чтобы текст вызвал необходимые ассоциативные связи и внушения. Следует отметить, что это свойственно только болгарской рекламе, где пародируется прежде всего македонский диалект болгарского языка из-за определенных этапов культурно-исторического прошлого и связанной с ними эмоциональной нагрузки.

- Проведенный анализ показал, что ЯИ в болгарских и немецких роликах имеет общие отличительные характеристики и заключается чаще всего в замене одной фонемы другой, использовании омофонов и интонационных особенностях, тогда как в русских рекламах особое место уделяется своеобразной реализации определенных фонем и применению звукоподражательных слов. Сопоставительное исследование дает основание заключить, что самым частотным приемом является повторение одинаковых (или однородных) согласных или морфем. Структурно-семантические элементы ЯИ, созданные таким образом и вплетённые в рекламном тексте, остаются надолго в сознании покупателя и в новой аналогичной коммуникативной ситуации всегда ассоциируются с рекламируемым товаром.

- Замена одного с звука другим или размена места звуков в рекламе не имеет смылоразличительной функции, а скорее всего используется с целью приближения и пересечения семантических полей обыгрываемых понятий для того, чтобы вызвать определенные ассоциации. Главный (основной) компонент ЯИ (обычно наименование торговой марки или рекламируемого продукта) получает новую или дополнительную, прежде всего положительную, экспрессивно-эмоциональную окрашенность.

- В заключение отметим, что ЯИ редко проявляется в одном тексте только на фонетическом и фонологическом уровнях. Обычно она связана с обыгрыванием других лингвистических средств всех уровней языка, которые дополняют ее функциональную семантику.

ЛИТЕРАТУРА

- Богданова 2001:** Богданова, Н. В. *Живые фонетические процессы русской речи*. Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского университета, 2001.
- Димитрова 1999:** Димитрова, Ст. *Езикова демагогия*. София: „Наука и изкуство“, 1999.
- Димитрова 2009:** Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика*. София: „Велес“, 2009.
- Журавлева 2002:** Журавлева, О. В. *Когнитивные модели языковой игры* (на материале заголовков русских и английских публицистических изданий). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Алтайский государственный технический университет, Барнаул, 2002.
- Костомаров, Леонтьев 1966:** Костомаров В. Г., А. А. Леонтьев. Некоторые теоретические вопросы культуры речи. // *Вопросы языкознания*, XV, № 5, Москва: „Наука“, 1966, 3 – 15.
- Литунов 2012:** Литунов, С. *Речевое воздействие и языковое манипулирование в рекламе*. 03 April, 2007. Источник: Элитариум. 30 September, 2012. <<http://www.ippnou.ru/article.php?idarticle=003157>>
- Паликарска 2007:** Паликарска, Я. Играта на думи като форма на аргументация. // *Съпоставително езикознание*, XXXII, № 2. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007, 84 – 100.
- Панайотов 2002** Панайотов, В. Тезиси към текстова манипулативност. В: сб. *Текстът като манипулация*. Под ред. на проф. д.ф.н. Добрин Добрев. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2002, 10 – 14.
- Пенева 2012:** Пенева, Н. Д. Явление внешнего сандхи в фонетическом слове в русском и болгарском языках. В: *Русистика: язык, культура, перевод*. Сб. докладов юбилейной международной научной конференции (София, 23 – 25 ноября 2011 г.). София: „Изток-Запад“, 2012, 121 – 125.
- Плотникова 2010:** Плотникова, С. Н. Теория множественности миров как методологическая основа анализа игры и игрового дискурса. // *Игра как прием текстопорождения: коллективная монография*, Под ред. на А. П. Сковородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2010, 10 – 26.
- Подорожная 2012:** Подорожная, Л. В. Типы творческих рекламных стратегий. 02 March, 2012. Источник: Элитариум. 15 December, 2012. <http://www.elitarium.ru/2012/03/02/print:page,1,tipu_tvorcheskikh_reklamnykh_strategijj.html>
- Санников 2002:** Санников, В. З. *Русский язык в зеркале языковой игры*. Москва: Языки славянской культуры, 2002.
- Сковородников 2010:** Сковородников, А. П. Об определении понятия „языковая игра“. // *Игра как прием текстопорождения: коллективная*

- монография, Под ред. на А. П. Сквородникова. Красноярск: Сибирский федеральный университет, 2010, 50 – 62.
- Спасова 2012:** Спасова, Р. А., Е. И. Меснянкина. Традиционные формы языковой игры и их стилистические особенности. В: *Русистика: язык, культура, перевод*. Сб. докладов юбилейной международной научной конференции (София, 23 – 25 ноября 2011 г.). София: „Изток-Запад“, 2012, 334 – 343.
- Стоева 1993:** Стоева, Т. *Русская фонетика*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 1993.
- Стойков 2002:** Стойков, Ст. Българска диалектология. София: „Проф. Марин Дринов“, 2002.
- Тенчева 2012а:** Тенчева, Б. К вопросу о рекламе как объект изучения лингвистики (на материале русского, немецкого и болгарского языков). // *40 години Шуменски университет 1971 – 2011. Сборник научни трудове от Националната конференция с международно участие*. Под ред. на И. Савова, В. Попова, Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2012, 460 – 466.
- Тенчева 2012б:** Тенчева Б. За българската реклама като обект на изучаване от гледна точка на културологията. // *Научни трудове*, ПУ „Паисий Хилендарски“, том 49, кн. 1, сб. Б, Пловдив, 2011, 276 – 289.
- Тенчева 2012в:** Тенчева Б. К вопросу о рекламе и их переводе (на материале русского, немецкого, болгарского и английского языков). В: *Русистика: язык, культура, перевод*. Сб. докладов юбилейной международной научной конференции (София, 23 – 25 ноября 2011 г.). София: „Изток-Запад“, 2012, 373 – 381.
- Тенчева 2012г:** Тенчева Б. К вопросу об исторических образах и культурно-исторических событиях как рекламная концепция. // *Единадесети славистични четения „Време и история в славянските езици, литератури и култури“*. София, 19 – 22 април 2012 (под печат).
- Тенчева 2012д:** Тенчева Б. К вопросу об этнонимах как лингвокультурный маркер в рекламном дискурсе. // *Международна славистична конференция „Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи“*, Благоевград, 05 – 06 октомври 2012 (под печат).
- Хьойзинха 2000:** Хьойзинха, Й. *Ното Ludens*. София: „Захарий Стоянов“, 2000.
- Цонева 2000:** Цонева, Л. *Езиковата игра в съвременната публицистика*. София: „Фабер“, 2000.
- Цонева 2012:** Цонева, Л. Новый взгляд на вопрос об языковой игре. В: *Русистика: язык, культура, перевод*. Сб. докладов юбилейной международной научной конференции (София, 23 – 25 ноября 2011 г.). София: „Изток-Запад“, 2012, 392 – 398.

**КОНЦЕПТИТЕ БОЛЕСТ И CHOROVA В БЪЛГАРСКАТА
И ПОЛСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА НА СВЕТА**

Жана Станчева

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

**THE CONCEPTS OF *MALADY* AND *CHOROVA*
IN BULGARIAN AND POLISH LANGUAGE PICTURES
OF THE WORLD**

Zhana Stancheva

St. Kliment Ohridski University of Sofia

There are more similarities than differences when comparing the concept DISEASE in Bulgarian and Polish. In both languages we find the trend for animalization and objectivization, the image of the maligner, the connection to the domains CURSE and DEATH. Also common is the conceptualization of disease as a weakness, a passion, an obstacle. Specific for Bulgarian is the interpretation of disease as a trifle and the image of those, who take care of the sick. Typical for Polish are the metaphors disease as CONTAINER and disease as STUPIDITY.

Key words: concept, disease, animalization, de-animalization, curse, container, death, maligner, passion

Цел на настоящото изследване е да се сравнят концептите БОЛЕСТ и CHOROVA като фрагменти от българската и полската езикова картина на света. Концептуализацията на понятието е анализирана в полската езиковедска литература, но в българската е слабо засегната. Съпоставка до този момент не е направена.

Изследването е семантично, като е поставено в рамките на когнитивната теория на езика. Предложен ИКМ (идеализиран концептуален модел) на понятието (Лейкоф 1987). Описанието на централния елемент, ядрото на концепта, се съобразява с историята на значението на лексемите, като е почерпана информация от етимологични речници. Предлаганият модел позволява да се разкрие допонятийният образ

на избрания фрагмент от действителността, а подчертаването на определени елементи от когнитивната база проследява образуването на нови значения.

Концептът е ментално, националноспецифично образувание. Планът на съдържанието му се явява цялата съвкупност от знания за даден обект, а планът на израза е сбор от всички езикови средства (лексикални, фразеологични и граматични), които назовават този обект. Концептът се състои от слоеве, които се различават както по време на образуване, така и по произход и семантика. Структурата му включва: 1. основен (актуален) признак; 2. допълнителен (исторически) признак; 3. вътрешна, често неосъзнавана форма – етимологичен признак. Концептът обхваща цялостното съдържание на думата – и денотативното, и конотативното (Маслова 2004). Основните концепти в езиковата картина на света са ЖИВОТ, СМЪРТ и БОЛЕСТ.

Според А. Вежбицка общочовешките концепти се групират и вербализират по специфичен начин в отделните езици, в тясна зависимост от лингвистични, прагматични и културологични фактори. Така те се фиксират с различни значения (Вежбицка 2007). Тъй като социо-културните специфики се разкриват най-ярко в пословиците и поговорките, техният анализ е незаменим при изследването на езиковата картина на света. Примерите са ексцерпирани от фразеологични речници, сборници с пословици и поговорки, народна поезия и проза.

Лексемата *болест* е транспозиционен дериват с основа прилагателното *болен*. Съществителните *болест*, *болка*, както и прилагателното *болен* се извеждат от старобългарската дума *боль* ‘болка, болник’ (Георгиев, ред. 2007). Лексемата е сродна с готската *balwjan* ‘мъча’, старовисоконемската *balo* ‘зло’, старонорвежката *bol* ‘злоба’, старонорвежката *bealu* ‘злоба’. У Ст. Стоянов е дадена информация, че старобългарската дума *боль* означавала ‘болник, болен’, а не ‘болка’ (вж. Стоянов 1976). Значението ‘болест’ е приписано на думата *болязнь*, която означавала още ‘болка’ и ‘боледуване’. Следователно болестта и нейният най-характерен симптом – болката, не са били ясно разграничавани. Симптомът е послужил като деривационна основа за по-общото понятие.

Развитието на семантиката на лексемата *болест* регистрира речникът на Н. Геров, който посочва следните значения: 1. ‘когато някой боледува’; 2. ‘когато боли, болка’; 3. ‘лих човек’; 4. ‘слабост, страст към нещо, грижа’. В Речник на българския език значенията са три (Благоева, ред. 2001). Първо е официалното медицинско значение ‘нарушение на нормалната жизнена дейност на организма или негов

орган, система'. Второто е близко до четвъртото у Н. Геров и е отбелязано като преносно: 'проява или влечение, пристрастие към нещо, което е извън границите на нормалното, естественото; страст, слабост'. Третото е посочено като остаряло, второ у Н. Геров: 'болка'.

Лексемата *choroba* също е транспозиционен деадективен дериват. Основа е прилагателното *chory*. За етимологията му има различни теории. А. Брюкнер го свързва с авестийското *hwara* 'рана' и немското *swer* 'болка и притеснение'. Посочва и връзка на понятието с грозното и със злото – в полабския *chory* значи 'грозен', а *chorac* 'дявол'. В. Бориш извежда праславянското *choŕъ от праиндоевропейското **suoro-*/ **suer-* 'режа, бода, гноя'. Инициалното 'ch-' в праславянския е вторично според изследователя, експресивно, свързано с негативно-то значение на думата. Първоначалното значение 'гноящ, ранен, осакатен, болящ' (за част на тялото) се е пренесло на целия организъм, засегнат от болестта.

В речника на В. Дорошевски значенията на лексемата *choroba* са три, като първите две се препокриват с посочените у Д. Благоева: 1. 'патологичен процес, проявяващ се в неправилно функциониране на организма или на негова част'; 2. преносно: 'неморалност, недостатък, изопачаване на нещо, отклонение от приетите норми и правила'. Третото значение е с маркер „вулгарно“ и се отнася до употребата на думата в проклетия и ругатни. То е близко до третото значение на лексемата *болест* у Н. Геров.

На базата на речниковите статии можем да заключим, че въпреки формалните и етимологичните различия лексемите *болест* и *choroba* се препокриват както в прякото, така и в преносното си значение, носят обща отчетливо негативна конотация и назовават не само физическото, но и духовното състояние на човека.

В структурата на концептите БОЛЕСТ и CHOROVA можем да отделим няколко сфери и посоки на интерпретация. Повечето са общи, но има и някои различия.

От една страна се наблюдава тенденция към опредметяване на понятието. Болестта се интерпретира като ПРЕДМЕТ, на който се приписват определени физически характеристики – **форма** и **тегло**:

Остра болест; Choroba ostra – 'протича бързо и неочаквано'

Тежка болест; Ciężka choroba – 'опасна, трудна за лечение'

Лека болест; Lekka choroba – 'лесно лечима, преминава леко'

Като всеки предмет тя може да се хване с ръка:

Łapać/ złapać chorobę – букв. хващам болестта; 'разболявам се'

Хващам болест – 'разболявам се'

Може да се пренася, да се дава и да се взема:

Przenosić chorobę do domu/ do szkoły – занасям болестта вкъщи / в училище; ‘заразявам семейството / съучениците си’

Предавам, пренасям болест – ‘заразявам’

Nabywać się/ dostać choroby – букв. придобивам, получавам болестта, ‘разболявам се’.

Във връзка с интерпретацията на болестта като конкретен обект е осмислянето ѝ като ВМЕСТИЛИЩЕ. Тази тенденция е характерна само за полския концепт. Процесът на разболяване се възприема като влизане в болестта – вместилище:

Poradać / wradać / wpędać się w chorobę – падам, изпадам, вкарвам се в болест; ‘разболявам се, започвам да боледувам, връхлита ме болест’.

Zapadać na chorobę – пропадам в болестта; ‘започвам да боледувам’.

Болният излиза от болестта вместилище при оздравяването си:

Wychodzić z choroby – излизам от болестта; ‘оздравявам’

Wygrzebywać się z choroby – изляза, напусна, измъкна се; ‘оздравея’

Wyprowadzić z choroby – изведа, изнеса; ‘излекувам’

От приведените примери може да се заключи, че процесите на заболяване и оздравяване се интерпретират като ДВИЖЕНИЯ в две измерения: по вертикала и по хоризонтала.

В когнитивната семантика една от основните метафори е ДОБРОТО е ГОРЕ, ЗЛОТО е ДОЛУ. Тя е актуална и в двата изследвани езика. Тъй като болестта се интерпретира негативно, тя се свързва с посоката надолу. Разболяването е движение надолу:

Poradać, wradać w chorobę; zapadać na chorobę – буквално падам, изпадам, падна, ‘раболявам се’;

Подкосяват / пресичат / огъват ми се краката (коленете / нозете) – ‘прилошава ми’;

Лягам на постеля/ легло; падам на легло – ‘разболявам се, обикн. по-тежко’

Повалям на легло; свалям на легло; събарям на легло; хвърлям на легло; тръшвам на легло – ‘разболявам тежко някого, ставам причина някой да се разболе тежко’

Смъквам здравето – ‘разболявам някого’

Оздравяването е движение нагоре:

Wygrzebywać się z choroby – извадя отгоре, измъкна на повърхността, ‘оздравея’;

Изправям се на краката си; на крак съм; вдигам се от постелята – ‘оздравявам’.

Във връзка с интерпретацията на болестта като вместилище, разболяването и оздравяването в полския език се концептуализират и като движения по хоризонтала. Липсва противопоставяне на посоките ляво и дясно, напред и назад, актуални са само направленията НАВЪТРЕ и НАВЪН:

Wrędzać w chorobie – вкарвам в болестното състояние, ‘разболявам’;

Wychodzić / wyprowadzić z choroby – излизам, извеждам от болестното състояние, ‘оздравявам’.

На тенденцията за предметяване на болестта се противопоставя осмислянето ѝ като ЖИВО СЪЩЕСТВЕО – възприема се като личност с определено поведение. Тя има познавателни способности:

Choroba wie gdzie / kiedy / jak / co – ‘неизвестно къде / кога / как / какво’

Choroba kogoś wie! – ‘неизвестно е какво се случва с някого’

С нея може да се разговаря:

Wywołać chorobę – повикам, извикам болестта; ‘предизвиквам заболяване’

Тя може да дава и да взима:

Choroba nadała! – ‘случило се е нещо неприятно’

Niech kogoś choroba weźmie! – ‘да го вземат дяволите’

Болестта се придвижва подобно на човек:

Choroba przychodzi na kogoś – болестта идва при някого; ‘разболява се’

Болестта не ходи по гората, а по хората.

Болестта лесно дохожда, мъчно си отхожда.

Болестта дохожда с кон, а си отива с кола / пешком / с вол

Болестта дохожда с кола, а се отнема с игла.

На болестта се приписват взаимоотношения, типични за хората, даже приятелски и любовни:

Болестта и мързелът са ортаци на сиромашията

Невярна болест

Действията на болестта като живо същество обикновено не са добронамерени. Напротив, поведението ѝ е агресивно:

Болест ме гази

Човек да те гони, болест да те не гони.

Болестта е като пиявица, що се хваща за човека

Сякаш че го кучета дърпали – за болен човек

Болестта е ВРАГ, противник в бой, който може да загуби битката, но може и да надвие болния:

*Боря се с болестта; *Mocować się z chorobą* – ‘лекувам се’*

Побеждавам болестта – ‘излекувам се’

Zwalczać chorobę – надвивам, преборвам болестта; ‘излекувам болестта’

Повалям / събарям / хвърлям на постеля – ‘разболявам сериозно някого’

Choroba zwala / powala / ścina kogoś z nóg – болестта поваля, сваля, подкосява краката на болния; ‘заболявам от тежка болест’

Choroba zmoгла kogoś – болестта побеждава, надвива; ‘заболявам тежко’

Болестта го сломи

Złamaną chorobą – пречупен, сломен от болестта; ‘тежко болен’

След като болестта е враг, боледуването се интерпретира като водене на военни действия – БОЛЕДУВАНЕТО е ВОЙНА. Вражеските сили атакуват, редуват се нападение и отстъпление:

Atak choroby – атака, ‘неочаквано разболяване’

Napad choroby – нападение; ‘засилване, повторна поява на болестта’

Нападение от болести – ‘внезапна поява на болести’

Choroba ustępuje – изтегля се, отстъпва. ‘болният оздравява’

Болестта напада / отстъпва – ‘засилване / отслабване на болестта’

Следваща сфера е СЛАБОСТ и свързаната с нея НЕМОЩ (срв. чешкото название *netos*). Болестта отнема физическите сили на човека, което довежда до отслабване, измършавяване на тялото. Прекалената слабост се възприема като символ за болнавост:

Да го духнеш, ще падне; Вятър да духне, ще го отвее;

Да го стиснеш за носа, ще му изскочи душата – ‘извънредно слаб, немощен’

Станал на вейка; Броят му се кокалите; Останал само кожа и кости;

Едва душа нося; Държа душата си зад / между зъбите; За един юмрук душа нося – ‘съвсем съм немощен, безсилен, слаб’

Zapiętoś na jakąś chorobę – изнемогвам, отпадам телесно; ‘заболея, поболеея се’

Ktoś trawiony choroba – разяден, унищожен от болест; ‘тежко боледуващ’

Това, което свързва сферите НЕМОЩ и СЛАБОСТ, е признакът ‘отсъствие на’. Немошта е знак за липса на сила, енергия; слабото, изпито тяло е знак най-общо за липса на здраве. Със слабостта се свързва още една липса – на апетит:

Скръбно сърце яде, болно не яде;

Болен се пита, а здравият си иска;

Болен не се пита, кани се;

Болен се пита (иска ли печена кокошка) – ирон. като отговор на неуместно зададен въпрос при предлагане на нещо за ядене или пиене.

Отсъствието на апетит е един от най-типичните симптоми на болестта, ясно открит в българската езикова картина на света. В полския език не откриваме идиоми, изградени върху този образ, но връзката между апетита и здравето все пак е отразена, както ще видим по-долу.

Следващата обща сфера е СМЪРТТА. Тя се възприема като естествен край на болестта и е третото звено във веригата ЗДРАВЕ – БОЛЕСТ – СМЪРТ (Стец 2007: 27). В българската и полската езикова картина на света болестта и смъртта са тясно свързани. В идиомите, назоваващи тежко боледуване, образът на смъртта е много чест и се разкрива в редица сравнения на болестното състояние със старост, гроб, тамян, оня свят, смъртно легло и т.н.:

Дълга болест – готова смърт; От нищо болест – напразна смърт;

Болестта е преждевременна старост;

Утешавай болния, докле му изскочи душата;

Това ще го заведе в гроба; с единия крак в гроба; сякаш че е от гроб излязъл;

Болният душа бере и пак се надява да не умре / и пак от живота не се отказва;

Сякаш че е жив-умрял; живи мощи съм; върнал се е от оня свят;

Между живота и смъртта; бере душа;

Buć między życiem a śmiercią – между живота и смъртта съм;

Rasować się ze śmiercią – боря се, премервам сили със смъртта;

Walczyć ze śmiercią – боря се със смъртта;

Zmagać się ze śmiercią – боря се, надмогвам смъртта

Łoże śmiertelne; łoże śmierci – смъртно легло

На смъртно легло съм / лежа на смъртно легло

Последните идиоми са свързани с още една характеристика на концепта БОЛЕСТ – **мястото**, на което се намира болният. Според езиковата картина това е леглото:

Łoże boleści, łoże śmierci – легло на болестта, смъртно легло

Obłożnie chory – болен на легло

Болен на легло, на постеля – ‘болен’

В контекста на болестта обаче местоположението не се свързва с почивка и сън, а носи изцяло негативна конотация. Болният е принуден да лежи в леглото против волята си и това значение се внася от глаголите, срв.:

Повалям на легло, приковавам на легло, събарям на легло, тръшвам на легло – ‘разболявам тежко, ставам причина някой да се разболее тежко’

Trzymany, przykuty do łóżka przez chorobę – държан на сила, прикован към леглото;

За болния няма алтернатива. Той ще лежи в леглото си, докато оздравее, или ще посрещне в него смъртта:

Болния за постелка ли го питаш?

Болния на леглото му го изповядват

Болния на леглото му вадят зъба

Болния на леглото оскубват.

Nie opuszcza łóżka / łoża – не напуска леглото / ложето

Пазя леглото – ‘докато боледувам или съм неразположен, стоя вкъщи и съм на легло’

Наред с образа на болния човек, в редица български пословици и поговорки се появява и фигурата на **близките на болния**, хората, които се грижат за него. Тези грижи изискват много усилия, както физически, така и психически, и могат да имат фатален край, подобно на самата болест:

Болна ли си лежала, или си болно гледала? – ‘да гледаш болен е толкова трудно и уморително, че сам изглеждаш болен’

Умря мъжът на болната жена – ‘не болният е умрял, а този, който го е гледал’

Болна жена – голяма неволя

Болен мъж – суров тиквеник, *болна жена* – печена кокошка

Образът на близките на болния е специфичен за българската езикова картина на света, в полската той не е открит.

Следващата обща интерпретационна рамка в двата езика е концептуализацията на болестта като силно желание, амбиция. Пример за метафората БОЛЕДУВАМ – СИЛНО ЖЕЛАЯ са изразите:

Болен съм на тема – ‘проявявам прекалено силна страст, слабост към нещо’

Chorować na coś – ‘страстно желая нещо’

Chory na coś – ‘страстно желаещ’

Болен съм по някого – ‘силно желая някого’

Chorować na kogoś – ‘силно желая, мечта за някого’

Ktoś choruje na dorosłość – ‘иска да порасне на всяка цена, стреми се към съвършенство въпреки липса на възможности’

Възприемането на боледуването като силно желание е елемент от по-общата представа за болестта като **интензификация** на рамката, изразяваща се в засилване на даденото явление:

Болна амбиция; Chorobliwa ambicja – ‘прекомерно силно, неутолимо желание за реализация на всички планове, надценяване на собствените възможности’

Болно въображение; Chora wyobraźnia – ‘силно развито въображение, склонност да се измислят опасни неща’

Боля си главата с (над) нещо – ‘полагам всички усилия да направя нещо’

Болен от любов; Chory z miłości – ‘много силно влюбен’

Болезнена ревност; Chorobliwa zazdrość – ‘прекомерна, неоснователна ревност’

Като болен съм – ‘много съм притеснен, имам големи неприятности, грижи’

Chory z tęsknoty – болен от мъка; ‘изпитва огромна тъга, мъка, силно страда’

Интерпретацията може да се направи и в обратна посока. Прекомерният стремеж към нещо се възприема като болестно състояние, т.е. оценява се негативно. Следователно според българската и полската езикова картина на света склонността към силни желания е недостатък.

Според българската и полската езикова картина болестта се явява ПРЕПЯТСТВИЕ, изпитание, което човек трябва и може да преодолее:

Na choroby są sposoby – ‘всеки проблем може да бъде разрешен по някакъв начин’

Не ми разправяй за оная болест, от която съм лежал

Болният дири лекаря – ‘всеки, който има нужда от нещо, ще намери начин да се сдобие с него, ще намери помощ’

Każdy chory ma doktora – ‘всеки, който има нужда от нещо, ще намери начин да се сдобие с него, ще намери помощ’

Każda choroba ma swoje lekarstwo – ‘всеки проблем може да бъде решен, няма ситуация без изход’

Възприемането на болестта като преодолимо препятствие е начало на една обща тенденция в двата езика, която предстои да проследим.

Интерпретацията на болестта като отклонение от приетите норми и правила е посочена в речниковите статии на лексемите и в двата езика. Следователно болният се възприема като различен, неприет от обществото, неразумен, несериозен, неадекватен:

Chory psychicznie, umysłowo – ‘чудак, държи се неприемливо’

Душевно болен – прен. ‘безумен, луд’

Chore poglądy – ‘луди, опасни, неморални убеждение, мнение, разсъждение’

Chora baba – ‘неразумна, с буйно въображение, несериозна, държаща се неподходящо’

Chory człowiek – ‘държащ се глупаво, несериозно, неподходящо’

Както проличава от последния пример, в полския език тази интерпретация естествено води до възприемането на болестта като глупост, на болния човек – като глупак:

Powiedzieć coś jak chory w kubel – ‘да кажеш нещо безсмислено, глупаво’

Chory pomysł – ‘глупава, безсмислена, болна мисъл’

Chory na rozum – ‘глупав’

В българския език същата тенденция води до по-различна интерпретация – на болестта като нещо дребно, незначително, от което човек не бива да се страхува:

Ako zagina od xrema, chumata hich da ja nema – ‘дреболия, нещо маловажно, незначително’

Болест душа не вади – болният става, здравият умира.

Възприемането на болестта като глупост и дреболия отдалечава понятието от представата за опасното, страшното, неподвластно на волята на човека. Понижава се престижът, преминава се в регистъра на разговорното, ироничното, шеговитото. Отношението към болестта се променя. Човекът не само не се страхува от нея, но дори си позволява да премине в сферата на преструвките, като се прави на болен. Многобройни са българските и полските пословици и поговорки, изградени върху този образ:

Chory na bachory – ‘иронично – преструва се на болен’ (bachor – с пренебрежение за дете)

Chory na zapalenie skarpetek – буквално: болен от възпаление на чорапите; ‘иронично: преструва се на болен’

Chory, dupa go boli – ‘преструва се на болен, задникът го боли’

Chory na łacinę / matematyce – ‘преструва се на болен заради неподготвен урок’, училищен жаргон

Хванала го е червената болест – ‘прави се на болен’

Боли ме зъб, та куцам – ‘някой, накаран на работа, се преструва на болен’

Зъб ме боли, та кривя.

Болен ли е, волен ли е, хленчи му се – ‘преструва се на болен, за да му обърнат внимание’

Nie każdy chory, co stęka – ‘някой се преструва на болен, за да му обърнат внимание, преувеличава проблемите си’

С тая болест за девет магарета дърва набираш!

Наличието на апетит разкрива мнимо болния в пословици от двата езика. Въпреки че отсъствието му не е открито като симптом на болестта в полския, тук то е имплицитно изразено:

Болен Божко за кокошка – ‘преструва се на болен, за да не работи’

Баба умира, умира и пак над гърне надзира – ‘за някой, който се преструва на тежко болен, но е готов да яде’

Седни – ох, стани – ох, сложи пита – не вдигай!

Chory na śmierć, a zjadłby śmierć – ‘за някой, който се преструва на тежко болен, но е готов да яде’

Причина за симулацията най-често е мързелът:

Боли я буля петата, та не може да преде – ‘когато някой го мързи да работи’

Chorować na lenia – букв. боледувам от мързел; ‘иронично – нямам желание да работя, скатавам се от работа’

Ако го боли, както го мързи, отдавна да е умрял; Мързи го, та го боли.

Като последното трето значение на лексемата *choroba* с маркер вулгарно и разговорно В. Дорошевски посочва употребата ѝ в клетви и ругатни. Това е и третото значение на лексемата *болест* у Н. Геров. Така в рамките на концепта се включва още една сфера – ПРОКЛЯТИЕ. Болестта участва в редица полски клетви и ругатни:

O choroba!; Choroba ciężka!; A cóż, do choroby! – проклятие

Choroba (kogoś) wie! – Дявол го знае!

Niech cię choroba weźmie / ciśnie! – Да те вземат дяволите!

Choroba przyniosła! – проклятие ‘някой дойде, стана нещо неприятно’

Choroba nadała! – проклятие ‘стана нещо неприятно’

Idź do choroby! – Върви по дяволите!

Tu, chorobo! – нападка, обида

Синоними на болестта като част от тази сфера са натоварените с негативна конотация лексеми *kaduk* ‘наследство без наследници’, ‘епилепсия’; *kat* ‘палач’; *diabel* ‘дявол’; *lichy* ‘беда’; *nieszczęście* ‘нещастие’; *cholera* ‘холера’; *piorun* ‘гръмотевица, мълния’, срв. клетвите:

Idź do cholery!; *Idź do kaduka!*; *Idź do kata!*; *Idź do diabła!*; *Idź do licha!*; *Idź do pioruna!* – Върви по дяволите!

Следователно в рамките на сферата ПРОКЛЯТИЕ, освен като конкретно заболяване (холера, епилепсия), болестта се интерпретира и като нечиста сила (дявол), стихия (гръмотевица), заплаха (беда, палач), нещастие.

Подобна е ситуацията в българския език. Лексемата *болест* е чест елемент в клетвите:

Каква си болест! – за лих човек;

Неговата болест – моето здраве!

Невярна болест да те тръшне!

Сърце и болест да го изяде!

Жива болест – за нещо, което може да доведе до вреда, загуба, да предизвика болест.

С подобно значение са проклятията:

Да те вземат мътните!; *Да те вземат дяволите!*; *Гръм да те убие!*; *Да пукнеш дано!*

Следователно в рамките на тази сфера болестта се интерпретира като нечиста сила (дявол, мътните), природна стихия (гръм), заплаха. Паралелът между двата сравнявани езика е почти пълен.

Причина за включването на болестта в групата на обидните думи и изрази е негативният емоционален заряд на понятието. Той може да бъде описан под формата на чувства като гняв, злоба, отвращение, неприязън. Наблюдава се чувствителна деградация и снижаване на стила.

Изводи

Може да обобщим, че при интерпретацията на концептите БОЛЕСТ и CHOROVA в българския и полския език се очертават много общи тенденции, но откриваме и някои специфични различия. И в

двата родствени езика болестта се опредметява – възприема се като предмет с конкретни физически характеристики. Обща е и противоположната тенденция – за анимализация. Болестта се концептуализира като живо същество с определено поведение и навици. Елемент на тази тенденция е възприемането на болестта като враг, противник в бой. Следователно боледуването е водене на военни действия.

Обща за двата езика е връзката на болестта със злото, а оттук – и с посоката надолу (процесът на заболяване е движение надолу). Неотменна е асоциацията с образа на смъртта, както и представата за леглото като специфична територия на болния.

Друга обща интерпретационна рамка е страстта, силното желание. Тя е част от по-общата представа за болестта като интензификация, засилване на даденото явление.

И в двете езикови картини болестта се явява препятствие, преминаването през което прави човека по-мъдър и по-опитен. Възможността болестта да бъде преодоляна показва промененото отношение към нея. Тя започва да се възприема като отклонение от приетите норми и правила, а оттам – като глупост и като нещо дребно, от което човекът не бива да се страхува. Преминава се в регистъра на ироничното и шеговитото. Кулминация в развитието на тази тенденция е образът на здравия човек, който се преструва на болен. Подобно поведение вероятно е било немислимо в миналото, когато и настинката е можела да доведе до фатален край. С напредването на науките, с развитието на медицината човекът придобива увереност, че може да се справи с болестта, че може да я контролира и предотврати.

Пониженият престиж на понятието в комбинация с неговия негативен емоционален заряд е причина за включването му в сферата клетва. Вулгарната употреба на лексемите *болест* и *choroba* е широка разпространена в разговорния стил и на двата езика.

На фона на приликите, разликите в интерпретацията на понятието в двата родствени езика са малки. В полския език болестта се концептуализира като вместилище. Разболяването е процес на влизане в болестта, а оздравяването е излизане от нея. Само тук откриваме интерпретацията на болестта като глупост.

Специфичен за българския концепт е образът на близките на болния. Грижата за болен човек е описана като по-тежка дори от самото боледуване. Най-характерен симптом на болестта според българската езикова картина е липсата на апетит. Специфична е и интерпретацията на болестта като дреболия.

ЛИТЕРАТУРА

- Благоева, ред. 2001:** *Речник на българския език*. Том I. Ред. Д. Благоева. София: Академично изд. „Проф. Марин Дринов“, 2001.
- Бориш, ред. 2005:** *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Ред. W. Boryś. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.
- Брюкнер, ред. 1989:** *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Ред. Al. Brückner. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1989.
- Вежбицка 2007:** Wierzbicka, A. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa: WUW, 2007.
- Георгиев, ред. 2007:** *Български етимологичен речник*. Ред. Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2007.
- Геров 1975:** Геров, Н. *Речник на българския език*. София: „Български писател“, 1975 (фототипно издание).
- Дорошевски, ред. 1958:** *Słownik języka polskiego*. Том I. Ред. W. Doroszewski. Warszawa: PWN, 1958.
- Кузманова, ред. 1983:** *Българска народна поезия и проза. Том VII*. Ред. В. Кузманова, Й. Коцева. София: „Български писател“, 1983.
- Лейкоф 1987:** Lakoff, G. *Fire, women and dangerous things*. Chicago: University of Chicago, 1987.
- Лейкоф 1993:** Lakoff, G. The contemporary theory of metaphor. // *Metaphor and thought*. Cambridge, 1993, 202 – 251.
- Маслова 2004:** Маслова, В. *Когнитивная лингвистика*. Минск: „ТетраСистемс“, 2004.
- Мюлдер-Нецковски 2003:** P. Müller-Nieckowski. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Świat książki, 2003.
- Нанова, ред. 2005:** *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. Ред. А. Нанова. София: „Хейзъл“, 2005.
- Пенчева 2011:** Пенчева, М. *Когнитивна лингвистика. Речник на понятията и термините*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
- Стец 2007:** Stec, M. Konceptualizacja pojęcia CHOROBA w polszczyźnie. // *Poradnik językowy*, № 1, 2007, 20 – 32.
- Стоянов 1976:** Стоянов, Ст., М. Янакиев. *Старобългарски език*. София: „Наука и изкуство“, 1976.

LENGUA E IDENTIDAD NACIONAL

Slaveyah Goranova
Universidad de Sofía „San Clemente de Ojrid“

LANGUAGE AND NATIONAL IDENTITY

Slaveya Goranova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The present article offers a brief examination of the possible correlation between language and national identity. While venturing into the area of historical and modern linguistics, our perspective has been philosophical. We have enumerated the main pillars of a nation and noted that the loss of some of them accompanies the formation of a new nation. Thus we have been led to assert the existence of a fundamental correlation between language and national identity.

Key words: Language, national identity, nationalism, nation formation, nation's pillars, pluricentric language

En nuestra época tan distinta de la de Paisiy, sigue vigente la correlación entre subestimar a tu propia lengua e historia y no valorarte lo suficiente a ti mismo. Paisiy no cree que a uno le podría dar vergüenza llamarse “búlgaro” si conociera la historia de su pueblo, escrita en su lengua natal. Inclusive Paisiy ordena: “Tú, búlgaro, no te engañes, ¡conoce tu pueblo y tu lengua y aprende en tu lengua!”¹ (la traducción es nuestra). Para el escritor, no puede existir el uno sin el otro, o sea el conocimiento de la lengua natal y el conocimiento (y reconocimiento) de la familia extendida, los paisanos, o simplemente *el pueblo*, forman una pareja inseparable, sin la cual el ser humano no podría llegar al grado máximo de autoestima.

¿Por qué resultan inseparables el pueblo y su lengua? ¿Por qué Paisiy insiste tanto en autodefinirse como miembro del pueblo búlgaro en el idioma búlgaro? Desde los antiguos griegos, a los que no hablaban griego,

---

¹ „Ти, българино, не се мами, знай своя род и език и се учи на своя език!“ (Hilendarski 2002: 16).

se les denominaba “bárbaros”, o sea “no-griegos”. Si alguien lograba aprender el idioma utilizándolo con la fluidez de un nativo hablante, entonces éste ya se podría considerar griego (la historia ofrece bastantes ejemplos de niños cautivos en Constantinopla, quienes crecen hablando griego, y al dejar de ser niños, no dejan de ser cautivos “espirituales”, renunciando a su lengua materna y a su patria, y sintiéndose griegos).

En tiempos mucho más recientes, cuando el nacionalismo clásico se encontraba en su apogeo, se creía que para la existencia de una nación autónoma, se requería terreno encerrado entre las fronteras de un país más un idioma distinto y separado de los idiomas de otros pueblos. Aún hoy en día, este tipo de nacionalismo sigue con vida, notoriamente en nuestra parte del mundo, Europa del sureste, donde inmediatamente después de la formación de países nuevos (como Croacia, República de Macedonia, etc.), se empezaron a desarrollar las ciencias lingüísticas de sus respectivos idiomas. Independientemente de la verdad histórico-lingüística (si estos idiomas fueron “creados” a propósito, o sea “fabricados”, y si de hecho el croata es un dialecto del serbio, y el macedonio un dialecto del búlgaro), la realidad de hoy es que ambos pueblos sienten la necesidad de afirmar y conservar su identidad como pueblos distintos de los demás por medio de una unión de territorio propio con lengua propia. Y por más anticuada y rechazada por el tiempo que nos pueda parecer su manera de definir la nacionalidad, ¿de veras se equivocan?

Para empezar, ¿cuáles son los pilares de una nación? Sin duda, entre ellos de inmediato serían nombrados una historia común, una religión, una lengua y un territorio también común, y, por supuesto, la autoconciencia de ser miembro de dicha nación. ¿Podría existir una nación sin uno o varios de estos pilares? Nuestra época está repleta de ejemplos de naciones a las que les faltan algunos de los pilares principales, sin que esta “falta” haya afectado negativamente a las naciones. La nación estadounidense se ha formado y está “funcionando” a pesar de no exhibir una religión común; lo que es más: tal nación es un excelente ejemplo de cómo un pilar – en su caso, el de la autoconciencia – podría ser desarrollado hasta un grado tan alto que todos los demás pilares parezcan cargadores de insignificante peso del gran edificio de la nación, mientras que este pilar quede como el pilar fundamental de carga.

Efectivamente, en nuestros tiempos abundan ejemplos de combinaciones distintas, diferenciadas tanto por el número y tipo de pilares de la nación, como por la importancia de cada pilar en relación con los demás, pero, ¿existen ciertos pilares cuyo papel esencial se ha comprobado a lo largo de los siglos? Para ofrecer una respuesta, es necesario recordar el

ideal de la nación, o sea, a lo que se parece el concepto de “nación” en su forma más abstracta y generalizada. La esencia del ideal de la nación, es la familia. La nación perfecta es una familia extendida. ¿Cuáles son los pilares de la familia? Definitivamente no el amor (lo que parece ser la respuesta más obvia y la que más rápido se podría dar): existen muchas familias en las cuales reinan la indiferencia o el odio, aunque casi siempre templados por cierta dosis de amor. Una familia no puede llamarse así si no goza de un principio común, dicho de otro modo, si no tiene historia; tampoco puede existir si sus miembros no se pueden comunicar entre sí: como seres humanos, nosotros nos comunicamos por medio de una lengua. Entonces Paisiy, en sus observaciones al parecer bastante sencillas, ha llegado a una verdad grande y universal al respecto del espacio y del tiempo: para ser miembro de una nación, uno tiene que compartir su historia y su lengua.

¿Qué es lo que esta verdad significa en el contexto del pluricentrismo idiomático? ¿Es posible que naciones distintas compartan el mismo idioma? Probablemente el más reconocido ejemplo de lenguas pluricéntricas es el de las *parejas* euroamericanas (el inglés americano, incluyendo el inglés canadiense, y el inglés británico, el español peninsular y el definido por Coseriu “el español de las Américas”, que en realidad es un conjunto de múltiples variantes, el francés del Viejo Continente y el francés quebequense, el portugués europeo y el portugués brasileño). Lo que se ha observado en la formación de las naciones americanas y en su separación oficial y final de las naciones europeas, es, antes que nada, la aparición de un territorio nuevo, o sea la caída del pilar territorial. La importancia del factor espacial no permite la permanencia sostenida de una nación en territorios múltiples y separados entre sí. Por su lado, el factor temporal, cuya expresión se puede hallar en la historia, resulta en la pérdida del pilar histórico, debido a la ausencia de un conglomerado de experiencias comunes. Sin este par de pilares, las naciones euroamericanas quedan incapaces de mantener su existencia y el nacimiento de las nuevas y autónomas naciones americanas², es inevitable.

Para resumir, la extensión de una nación sobre un territorio nuevo y aparte engendra una historia nueva y aparte. Por definición, no es posible que dos territorios tengan la misma historia: la historia es un conjunto de hechos en los planos temporales y *espaciales*.

Después de la formación de naciones distintas, ¿qué sucede con el pilar idiomático de lo que era una sola nación? La lógica no exige la

² Por supuesto que el caso de Canadá exhibe un poco más de complejidad, por la relativa autonomía del estado de Quebec.

exclusividad de todos los pilares (aparte de la de los pilares de territorio e historia). Hay numerosos casos de naciones distintas que comparten la misma religión. Aun así se debería notar que para que pueda servir como pilar de una nación, la religión tiene que exhibir ciertas diferencias de la de las demás naciones. Efectivamente, a pesar de que todos los musulmanes observan los mandamientos de las suras del Corán, existen diferentes maneras de interpretar dichos mandamientos (éstas tienden a variar según la nación o el grupo étnico). En los países católicos también se observan variaciones en la praxis religiosa, por ejemplo: en México veneran la casi totalmente desconocida en Polonia, Virgen de Guadalupe.

El caso del pilar idiomático es, hasta un cierto punto, similar al del pilar religioso. Los dos se parecen en el aspecto de que - aunque una sola religión o lengua podría servir como pilar de dos o más naciones distintas - siempre surgen diferencias tópicas. Lo que distingue la lengua de la religión es la gran accesibilidad e inclusividad de la primera. Claro, todo el mundo puede ser religioso, pero eso significa meramente *suscribirse* a cierto dogma, no *participar* en su creación o evolución³. Cuando se trata de la lengua que los nativos hablantes empleamos, el caso es inverso: todos nosotros desempeñamos un papel activo en la modificación constante de nuestra lengua. Es por eso que dichas diferencias tópicas son mucho más marcadas al respecto de la lengua que de la religión. Inclusive, las peculiaridades locales tienden a agravarse con el paso del tiempo, y si al principio el lenguaje hablado en el nuevo territorio se ve como dialecto de la lengua del territorio “original” o “viejo”, este lenguaje seguido evoluciona en “variante”, o sea, en un participante ecuaníme en una lengua pluricéntrica⁴, y no rara vez una variante logra el estatus de una lengua nueva y aparte de la lengua del territorio original. En las últimas décadas, hemos sido testigos del paso de varias lenguas europeas por la tercera etapa de esta transformación. Aunque dolorosa para la mayoría de los búlgaros, la evolución de lo que empezó como un simple dialecto de nuestro idioma, ya culminó en la creación de una lengua distinta del búlgaro, el macedonio.

La tendencia hacia la separación de la lengua de la “nueva” nación (o la nación más recientemente reconocida como tal) de la lengua de la nación “madre”, se puede observar claramente en un idioma notoriamente pluricéntrico como el inglés. A pesar de que el inglés estadounidense no cuenta con el privilegio más básico de la gran mayoría de idiomas con millones de nativos hablantes, el de ser el idioma oficial del país en el cual “nace”, su estatus como un idioma aparte del inglés británico está

---

³ Este privilegio es reservado para pocos (teólogos, clérigos de alto mando).

⁴ Esta etapa no siempre se encuentra claramente delimitada o existente.

firmemente fijado en la conciencia de sus hablantes. Desde los primeros diccionarios del *americano*, compilados por Webster en el siglo XIX, hasta el dicho común de hoy “¡Habla *americano!*”⁵, muchos de los nativos hablantes del inglés estadounidense lo han considerado un idioma en sí⁶.

La misma tendencia se nota en el caso de otro gran idioma pluricéntrico, el español. Sin necesariamente otorgarle el nombre de “mexicano”, los nativos hablantes del español mexicano lo ven como un lenguaje definitivamente distinto de las demás variantes del español. Y hay buenas razones para pensar así. Lo que hace único al español mexicano desde el punto de vista del campo léxico, se debe principalmente a: 1. la influencia de otros idiomas; 2. la influencia de lenguas funcionales (de la lengua histórica española) de épocas anteriores y 3. la “auto-influencia” sociocultural del enorme y heterogéneo territorio del país.

Cuando se habla de influencia de otros idiomas, se da por entendido que no se trata de idiomas como el francés o el italiano, por ejemplo (que, sin duda, han aportado ciertas palabras y/o expresiones al “mexicano”), sino del inglés y del náhuatl. Son estos últimos los dos idiomas que han dejado huellas profundas en el “mexicano”.

En el primer caso – el del inglés – la nueva *lingua franca* no sólo ha aportado la mayor parte de la terminología de las áreas de tecnología moderna (como hoy en día lo ha hecho con muchos idiomas más, inclusive con el búlgaro), sino también ha enriquecido al “mexicano” con una plétora de palabras más breves y más fáciles de usar (“parkear” en vez de “estacionar”, “tip” en vez de “consejo”) o ha ofrecido una nueva manera de usar palabras españolas (“carro” – originalmente “vehículo sin motor” – en vez de “coche”, por la cercanía con “car”).

El segundo caso es el de náhuatl, la lengua que fue la más difundida entre los habitantes nativos (prehispánicos) de la región y la que sigue siendo la más hablada entre los indígenas de México moderno⁷. Tal lengua le ha dado un sabor inigualable al “mexicano”. En el español peninsular no

⁵ “Speak American!”

⁶ Inclusive los nativos hablantes del inglés británico definen al inglés estadounidense como “americano”. Basta con mencionar a la escritora británica Agatha Christie quien lo resume todo en una oración: “El Sr. Morales era ciudadano americano y hablaba una variante de la lengua americana” (“Mr Morales was an American subject and spoke a variant of the American language”) (Christie 2002: 197).

⁷ A la que apenas se le otorgó el estatus de “lengua”. Por siglos, al náhuatl se le denominaba “dialecto” con el fin de subestimarla en relación con el español.

existen los mexicanismos “guajolote” (“pavo”), “cuate” (“amigo”), “chapulín” (“saltamontes”) y miles de otros⁸.

En el “mexicano”, además de nahuatlismos y (con mucha menos frecuencia) anglicismos, o más bien, americanismos, se encuentran muchas palabras que han caído en desuso en España. Lenguas funcionales del español peninsular de épocas anteriores han dejado una impresionante cantidad de arcaísmos (“prieto”, “fierro”, “dilatarse”). Además, se presentan algunas formas de conjugar verbos que ya no se emplean en español europeo (como “haiga” por “haya”)⁹.

El último de los tres grandes factores a nivel léxico que podrían hacer del “mexicano” un idioma único y aparte, es la “auto-influencia”, o sea el conjunto de diversos factores sociales y culturales del extenso territorio de los Estados Unidos Mexicanos. Tales factores son de procedencia local y surgen del uso cotidiano del “mexicano” (“padre”, “naco”, “chuqui”) y/o de conceptos “cien por ciento mexicanos” (como el malinchismo – adoración a lo que proviene del exterior, por la figura histórico-legendaria de la Malinche).

En realidad, en el campo léxico existen diferencias tanto cualitativas¹⁰ como cuantitativas entre el español peninsular y el “mexicano” en todas las áreas menos en aquellas donde el “mexicano” todavía no ha desarrollado una tradición propia (como en las ciencias sociales y las humanidades: en la lingüística y la filosofía, entre otras). Las lenguas funcionales *orales* del “mexicano” y del español peninsular (ciertos sociolectos) son los que están repletos de diferencias léxicas, pero a nivel de lenguas funcionales *escritas* (lengua “cult”) las diferencias no abundan: el cambio empieza por el lenguaje de la prensa, pasa por el de las ciencias naturales y la literatura, para llegar a transformar el de las ciencias sociales y las humanidades al último.

Desde un principio, voy a admitir que las diferencias gramaticales son mucho menos que las lexicales y de pronunciación (es precisamente por eso que diría que el “mexicano” todavía no ha superado todos los

---

⁸ Lo que es más, ciertas palabras nahuatlanas han entrado en el mismo español peninsular (“colibrí”, “huracán”, “iguana”, “papaya”, etc.).

⁹ Aunque tales diferencias sobresalen al campo léxico y son tanto gramaticales como lexicales, si no más.

¹⁰ Son cualitativas porque sobresalen los límites del sistema de la lengua española (bajo la influencia de otros idiomas como el inglés y el náhuatl y su auto-influencia) y sin duda: cuantitativas (existen diccionarios enteros de “mexicanismos” como “Diccionario mexicano-español”, “Diccionario del español usual en México”, “Expresiones mexicanas. Diccionario popular”, etc.).

límites del sistema de la lengua española). Mas sí las hay. En el “mexicano” se observa el uso excesivo de los pronombres personales (¿Tú qué dices?) y la pérdida de dos de ellos (“vosotros” y “vosotras”). También se pluraliza el objeto directo (“los” – “lo”) junto al objeto indirecto “se” (“se los advertí a ellos”). Existen diferencias en el uso de “lo” y “la” (“a la mejor” en vez de “a lo mejor”) y de “lo” y “le” (el leísmo europeo no se presenta en el “mexicano”: “le observé a él” es “lo observé a él” en “mexicano”). Además llega a variar el empleo de ciertas preposiciones (“empiezo *hasta* las 9” versus “empiezo *a* las 9”), y el género gramatical de algunas palabras (“el internet” versus “la internet”). Como de una manera muy colorida explica Manuel Orozco y Berra: [en México] “no dicen completas las palabra, dislocan las concordancias, confunden los géneros, no siguen el giro de las conjugaciones” (Orozco y Berra 1864: 1).

Las diferencias más significativas e importantes a la hora de alumbrar la dicotomía entre el “mexicano” y el español peninsular radican en los tiempos verbales. El pretérito simple y el compuesto se emplean de distintas maneras (“me acosté” en “mexicano” mientras que “me he acostado” en español peninsular). En el “mexicano” se observa una tendencia hacia un grado más alto de analitismo del idioma. Me refiero a la creciente preferencia por la perífrasis del futuro “ir a más infinitivo” (“voy a ir” en vez de “iré”).

Este alejamiento del sintetismo del futuro simple, junto con la reducción de las conjugaciones (con la previamente mencionada pérdida de “vosotros/as” y sus correspondientes formas verbales), parece indicar una “descomposición” de la lengua al estilo jesperseniano. En otro sentido, también es “descomposición” de la lengua histórica porque dos grandes conjuntos de lenguas funcionales (o *variedades*), el español peninsular y el “mexicano”, se están separando uno del otro, engendrando, tal vez, el “mexicano” en su analitismo más avanzado de su propia lengua histórica.

Es en el campo de la pronunciación, donde las diferencias entre el español peninsular y el “mexicano” son las más marcadas. Si uno fuera a comparar los dos lenguajes sólo a base de cómo suenan, ni dudaría que son idiomas distintos.

En su “Geografía de las lenguas y carta etnográfica de México”, Manuel Orozco y Berra ofrece una breve, pero excelente, descripción de la pronunciación mexicana:

Los descendientes de los españoles no pronuncian bien el castellano; en todo México se confunden los sonidos de la *ll* con el de la *y*, y los de la *s*, la *c* y la *z* entre sí, incurriendo en el defecto que los ortólogos llaman *seseo*; ningún caso

se hace tampoco de la diferencia de pronunciación entre la *b* y la *v*, y se han puesto en olvido las aspiraciones de la *h*. (Orozco y Berra 1864: 1).

Efectivamente en mexicano no existe el sonido [θ] (corazón [coraθon], noción [noθion] en español peninsular). El seseo¹¹ reina, además se llega a escuchar [z] – sonido ajeno al español. La sonoridad de la “s” ante una consonante sonora (desde [dezde], mismo [mizmo]) es realmente típica para el “mexicano”. La elisión de la “s” final (especialmente en la forma plural de los sustantivos) va acompañada por la pérdida de la “d” final (libertad [liberta], fraternidad [fraternida]), la cual nunca se sustituye por una [θ] como en ciertos dialectos del español peninsular (el nombre de su ciudad natal se pronuncia por los madrileños [Madriθ]). El sonido de la “j” es mucho menos gutural en el “mexicano” que en el español europeo. La “b” y la “v” (llamadas “be grande” y “be chica” en “mexicano”) tienen el mismo sonido: [b]. También se observa el yeísmo (no distinguir entre el sonido de la “y” y de las “ll”¹²). Adicionalmente el “mexicano” tiene su propio sonido, herencia del náhuatl: [tl] (Iztaccíuatl, Tlaquepaque).

El conjunto de todos estos rasgos es más que suficiente para diferenciar al “mexicano” del español peninsular. Pero la entonación, la melodía del “mexicano”, es lo que lo convierte en un lenguaje aún más especial y aparte del español europeo.

En vez de enumerar diferencias (que sería una tarea sin fin, como la entonación goza de una variedad extensa: en este campo, a las diferencias entre los dos lenguajes se les suman las entre todos sus dialectos y subdialectos, multiplicando y complicándolas hasta un grado súper humano), voy a recurrir a un testigo de objetividad indudable: una *machina* (*Deus ex machina* en el sentido literal). El testimonio es muy reciente, apenas del año pasado. Según la computadora, el español peninsular y el “mexicano” no son el mismo idioma. El testimonio es tomado por parte de un hablante de español peninsular, quien expresa su incredulidad ante la verdadera naturaleza de la “unidad del idioma”:

Ya sabéis que ayer se presentó en España Kinect, concretamente en Bilbao. Y allí se confirmó que el juego iba a venir adaptado a tres idiomas: inglés, japonés y español mexicano.

---

¹¹ Últimamente se ha cuestionado la lógica de llamar este fenómeno “seseo” como si fuera una excepción, cuando ya es la norma a nivel panhispánico. Lo mismo está sucediendo con el “yeísmo”.

¹² Después de la reordenación del 1994, la cual inicio el proceso de modernización del alfabeto con respeto a la “ll” y la “ch”, éstas finalmente perdieron su estatus de letra el año pasado.

Al parecer español de España o castellano, (o como querías llamarlo) no será adaptado hasta la próxima primavera con una actualización que lo hará compatible. Aunque parezca mentira, un español no podrá comunicarse con el aparato por la diferencia de entonación. (Lázaro 2010: 1).

El usuario, quien tituló su comentario “El Kinect entenderá mexicano, no español” admite su ubicación: “Muchos de nuestros lectores no les importará demasiado, porque son mexicanos, pero a los españoles si que nos molesta bastante” (Lázaro 2010: 1). ¿Será que haya llegado el tiempo en el que se podría discutir la posible existencia del “mexicano?”

Por supuesto, en el contexto de un idioma pluricéntrico, es sumamente difícil saber si se trata de *variantes* de este idioma o de *idiomas* diferentes. Pero aún sin precisar la etapa de evolución del lenguaje de una nación “nueva”, se puede afirmar la presencia de tal evolución, o sea la tendencia hacia la diferenciación de este lenguaje de las lenguas de otras naciones (inclusive cuando el lenguaje en cuestión, nacido como un simple “dialecto”, no ha traspasado los límites de ser una “variante”). Y esta tendencia se revela como completamente natural, tomando en cuenta el hecho de que la lengua es uno de los principales pilares de la nación. Como Paisiy intuía, existe una conexión íntima, fuerte y primordial entre lengua e identidad nacional.

BIBLIOGRAPHY

Christie 2002: Christie, A. *Sparkling Cyanide*. London: Harper Collins, 2002.

Hilendarski 2002: Хилендарски, Паисий *Славянобългарска история*. София: „Захари Стоянов“, 2002.

Lázaro 2010: Lázaro, R. consultado el 1 de agosto de 2011. <<http://ecetia.com/2010/08/el-kinect-entendera-mexicano-no-espanol>>

Orozco y Berra 1864: Orozco y Berra, M.: consultado el 10 de septiembre de 2011 <<http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/geografia-de-las-lenguas-y-carta-etnografica-de-mexico-precedidas-de-un-ensayo-de-clasificacion-de-las-mismas-lenguas-y-de-apuntes-para-las-inmigraciones-de-las-tribus--0/html/>>.

Всички статии, включени в поредицата Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ – Филология, са рецензирани.

All contributions to the Paisii Hilendarski University of Plovdiv Bulgaria Research Papers in Philology have been peer-reviewed.

**Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“**

**НАУЧНИ ТРУДОВЕ
том 50, кн. 1, сб. В, 2012**

Филология

*Предпечатна подготовка: Гергана Георгиева
Печат и подвързия: УИ „Паисий Хилендарски“*

Пловдив, 2013
ISSN 0861-0029